

Havel, Dalibor

Počátky latinské písemné kultury v českých zemích : nejstarší latinské rukopisy a zlomky v Čechách a na Moravě

Počátky latinské písemné kultury v českých zemích : nejstarší latinské rukopisy a zlomky v Čechách a na Moravě Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2018

ISBN 978-80-210-8918-1; ISBN 978-80-210-8919-8 (online : pdf)

ISSN 1211-3034 (print); ISSN 2787-9291 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-8919-2018>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/138196>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220902

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

#479

OPERA FACULTATIS PHILOSOPHICAE
UNIVERSITATIS MASARYKIANAE

SPIŠY FILOZOFICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

muni
PRESS

nurum & sed carnes pingui-
um comedat & ungulas
eorum distolus; O pastor. Si
dolum. derelinquit gregem
Gladius super brachium eius
& su poculum dextrum eius
Brachium eius aridum & siccum
bitur & oculus dexterum
biter com obscurabitur; On
uorbi dñi sup iert Dixit
exten dñs caelum & sine
nt testam. & fugam
hominis meo; Ego pñ
hierusalē sup liminare
pulae omnib; pplis in arcu
tu; Sed & iudabit in oblatione
contra hierusalē; & dñs in

omnia regnate; Indre
illa die dñs percussit omne
cequum in stupore & dñs
rosam ei in angustia; Et sup
domum iuda apertis oculis
meos. & omne equum pto
rum percussit in editate
Et dñs dicit ducet iuda in
cordesuo; Confortetur
mhi habitator hierust
in dño exercituum deo
Indie ille ponat ducem
dante caminum ignis in lignis
& sic facit ignis in foeno;
Et dñs dicit ad dexte
ram & ad sinistram. om
pplor in arcu tu; Et dñs

Počátky latinské písemné kultury v českých zemích

Nejstarší latinské rukopisy a zlomky v Čechách a na Moravě

Dalibor Havel

#479

FILOZOFICKÁ FAKULTA
MASARYKOVA UNIVERZITA

BRNO 2018

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Havel, Dalibor

Počátky latinské písemné kultury v českých zemích : nejstarší latinské rukopisy a zlomky v Čechách a na Moravě / Dalibor Havel. – Vydání první. – Brno : Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2018. – 534 stran. – (Opera Facultatis philosophicae Universitatis Masarykianae = Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, ISSN 1211-3034 ; 479)

Anglické resumé

ISBN 978-80-210-8918-1

091"04/14" * 091-021.332 * 091(=124) * 091.2 * 003.343/.344 * 7.022.82.071.3 * 003.072 * (437.3) * (048.8) * (083.82)

- středověké rukopisy – Česko – 9.-12. století
- fragmenty rukopisů – Česko – 9.-12. století
- latinské rukopisy – Česko – 9.-12. století
- pergamenové rukopisy – Česko – 9.-12. století
- latinské písmo – Česko – 9.-12. století
- skriptoria – Česko – 9.-12. století
- paleografie
- monografie
- katalogy

003 – Systémy psaní a písma. Sémiotika (obecně) [11]

Recenzenti: prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc. (Univerzita Karlova)
prof. PhDr. Zdeňka Hledíková, CSc. (Univerzita Karlova)

© 2018 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-8918-1

ISBN 978-80-210-8919-8 (online : pdf)

ISSN 1211-3034

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-8919-2018>

OBSAH

PŘEDMLUVA	7
1 ÚVOD	11
2 VÝVOJOVÉ ASPEKTY LATINSKÉHO PÍSMO V IX. AŽ XII. STOLETÍ	23
2.1 „Reforma před reformou“ – skriptoria kláštera Corbie a Laonu	26
2.2 Vrchol karolínské kaligrafie – dvorská škola v Aachen a sv. Martin v Tours	28
2.3 Ostatní západofranské písařské školy	32
2.4 Severoitalské písařské školy	34
2.5 Raetie, okruh Bodamského jezera	35
2.6 Východofranská skriptoria	37
2.7 Latinské písmo v X. a XI. století – nástin	41
2.8 Středovýchodní Evropa na cestě k regionálnímu stylu karolínské minuskuly	46
2.9 Nástin vývoje latinského písma v českých zemích do konce XII. století	48
3 POČÁTKY LATINSKÉ PÍSEMNE KULTURY V ČECHÁCH A NA MORAVĚ	53
3.1 Materiálové a metodické předpoklady: pergamenová makulatura	53
3.1.1 Definice zlomku	53
3.1.2 Místa používání pergamenové makulatury	55
3.1.3 Rozsah zlomku	58
3.1.4 Úprava psací plochy	59
3.1.5 Grafický rozbor	62
3.1.6 Kodikologické aspekty	65
3.2 Doklady z období budování prvních církevních struktur	71
3.2.1 Mezibilance	98
3.3 Ostatní rukopisné zlomky IX.–XII. století	100
4 NEJSTARŠÍ PÍSAŘSKÉ ŠKOLY V ČECHÁCH A NA MORAVĚ	373
4.1 Materiálové a metodické předpoklady	373
4.1.1 Existence spolehlivě datovaných, eventuálně provenienčně fixovaných rukopisů ...	373
4.1.2 Existence spolehlivěji datovatelných rukopisů, případné provenienční příznaky ...	374
4.1.3 Činnost výrazných písařských individualit, souběh písařské práce, afinity	376
4.1.4 Vztah skriptoria a knihovny	378
4.1.5 Paralelismus knižního a diplomatického písma	380
4.2 Břevnov	381
4.2.1 Mezibilance	405
4.2.2 Celkové shrnutí	422
4.3 Hradisko u Olomouce	431

4.3.1 Celkové shrnutí	459
4.4 Exkurs: K možnostem rekonstrukce prvního ostrovského skriptoria	462
5 ZÁVĚR	473
DOSLOV	479
SUMMARY	481
BIBLIOGRAFIE	487
Zkratky a zkráceně citované edice	487
Prameny	489
Edice	497
Literatura, katalogy a subsidia	498
Internetové zdroje	517
SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH	519

PŘEDMLUVA

*Lapis quem reprobaverunt aedificantes
Factus est in caput anguli
Ps 117,22*

Přestože české bádání na poli středověké latinské paleografie a obzvláště kodikologie postoupilo v posledních desetiletích citelně kupředu – je to především zásluhou soustavné moderní katalogizace rukopisných fondů Čech a Moravy, včetně soupisů bohemik v zahraničí – existují stále témata, jejichž řešení vyžaduje nový výzkum, který by byl zaměřen i na prameny doposud stojící spíše stranou zájmu. Jedním z takových témat je studium počátků latinské písemné kultury na našem území. K tomuto studiu se nutně pojí pokusy o identifikaci produkce našich nejstarších skriptorií přemyslovské éry a v obecnější rovině pak otázka charakteru recepce latinského (karolínského) písma a knižní kultury jako takové u nás či otázka adaptace karolínského písemné (zejména liturgické) tradice pro českou, popřípadě moravskou praxi v raném středověku. Absence právě zmíněného pramenného výzkumu nejednou vedla dokonce až k postojům vysloveně skeptickým, jakoby mlha zahalující počátky pronikání latinského písma a písemnictví do českých zemí měla fakticky znemožnit formulaci jakýchkoliv jistějších závěrů vztahujících se k této době a k jejím autenticky dochovaným pramenům.

Práce věnované tomuto časovému horizontu (totiž IX.–XII. století) nelze samozřejmě omezit pouze na analýzu dodnes dochovaných rukopisných celků (ihned podotýkám, že budu-li používat tohoto výrazu pro raně středověké rukopisné památky, činím tak s vědomím, že tyto „celky“ dnes setrvávají málokdy ve své původní, „celistvé“ podobě); samostatnou, možno říci přímo přednostní pozornost je třeba věnovat materiálu tradičně přehlíženému, totiž latinským rukopisným zlomkům, tj. takovým knižním pozůstatkům, které se zpravidla již v průběhu pozdního středověku staly makulaturou a dochovaly se nadále jen jako součást vazby mladších knih. Rukopisné zlomky mají pro kodikologii hned několik významů: jsou předně svědky pozdně středověké a raně novověké transformace rukou psané produkce do tisků, pomáhají nám dále učinit si alespoň rámcovou představu o původní knižní výbavě té které instituce (tam, kde se

podatří daný zlomek provenienčně lépe fixovat) a jsou rovněž významným pramenem pro výzkum rukopisných deperdit. Ta mají pochopitelně nejmenší vypovídací schopnost, nicméně i knihy dnes nadobro ztracené, ale v minulosti bezpečně existující, byly součástí systému, v němž se pohybovaly knihy dodnes dochované. A tak teprve sloučením všech těchto tří kategorií (dochované rukopisné celky – makulatura – deperdita) získáváme bezpečnější informace o středověké knižní kultuře.

Náležité vědecké zpracování a adekvátní interpretace pergamenové makulatury jsou úkoly, které teprve stojí před námi; nicméně ke zhodnocení rukopisných fragmentů uložených dnes v Čechách či na Moravě a hlásících se svým písmem do období od přelomu VIII./IX. století až po konec století XII. jsem první krok učinil v letech 2003–2005 vyřešením standardního grantu GA ČR č. 404/03/1320 „Zlomky latinských rukopisů v Čechách a na Moravě do XII. století“ a dále ve svých na něj navazujících studiích. S podporou tohoto grantového projektu jsem rovněž podnikl studijní pobyt na rukopisném oddělení Bavorské státní knihovny v Mnichově, kde je uložena pozůstalost Bernharda Bischoffa. Jeho publikované práce k říšským skriptoriím jihovýchodního regionu v období karolínské renesance jsou spolu se studii Hartmuta Hoffmanna doposud základním zdrojem informací o charakteru latinského písma před zahájením jeho šíření do oblasti středního Podunají a dále na východ.

V roce 2003 tím byla zahájena soustavná heuristická práce směřující k vytvoření základních materiálůvých předpokladů pro zpracování témat svrchu naznačených. Vedle mapování raně středověkého fragmentárního rukopisného materiálu jsem rovněž přistoupil ke kompletní revizi veškerých rukopisných bohemik (uložených doma i v zahraničí) z předgotického období, tzn. zhruba do roku 1200. Nová analýza našich nejstarších kodikologických památek se ukázala vskutku nezbytně nutnou, neboť až na nepatrné výjimky byly jednotlivé manuskripty doposud zkoumány a prezentovány bez náležitého kontextuálního studia, často jen v rámci úzce zaměřených dílčích sond. Mnohde zevrubnější rozbor kodikologický i paleografický zcela scházel. V dosavadní literatuře nebyla navíc výjimečná ani stanoviska extrémní, stanoviska svým způsobem opačná k výše zmiňované skepsi, kdy existence jednoho konkrétního a po obsahové stránce bohemikálního kodexu (jako příklad uvedme wolfenbüttelský rukopis Gumpoldovy legendy nebo Vyšehradský kodex) vedla k závěrům o bezpečně prokázaném působení vyspělých domácích písařských (i malířských) škol či alespoň jedné školy již v samých počátcích budování církevních struktur v Čechách.

V této monografii publikuji první ucelenější výsledek svého dosavadního výzkumu. Katalogovou formou podávám reprezentativní výběr našich (tj. na našem území dochovaných) nejstarších latinských rukopisných zlomků a dále sumarizuji základní metodické postupy použitelné při odhalování činnosti českých a mo-

ravských raně středověkých písařských škol. Svým způsobem tak navazují na zakladatelské práce, které v rovině aplikované pro prostředí olomoucké kapituly za episkopátu Jindřicha Zdíka (1126–1150) uskutečnil Miroslav Flodr a v rovině metodické v souvislosti s přemyslovskou skriptoristikou pak Jiří Pražák. Pomocí kodikologické a paleografické analýzy odhalují stopy, jež v rukopisném materiálu zanechalo prostředí Pražského kostela s kapitulou, a to již v raném XI. století – zdejší kapitulní škola musela být prvním intelektuálním střediskem v Čechách. Deklarované metodické postupy používám dále pro rekonstrukci první fáze benediktinského skriptoria břevnovského (zde jde o doposud nejstarší identifikované české skriptorium vůbec) a dále pro rekonstrukci písařské školy působící při benediktinském opatství v Hradisku u Olomouce za opata Bohumila do poloviny XII. století, které představuje zajímavou paralelu soudobého kapitulního skriptoria olomouckého. Formou exkurzu nakonec připojuji i možnou identifikaci produkce prvního skriptoria benediktinského opatství v Ostrově u Davle v XI. století.

Je mou milou povinností poděkovat svému doktorandovi Mgr. Lukáši Führovi za pomoc, kterou mi v závěrečné fázi příprav rukopisu poskytl: za vyhotovení obrazové přílohy jakož i grafické podoby složkových schémat a liniatury vybraných manuskriptů. Můj upřímný dík patří i velkému zástupu kolegů a kolegů v jednotlivých knihovnách, archivech, muzeích, ba i na akademických a univerzitních pracovištích, kteří mi s nevšední ochotou umožnili zcela bezproblémovou práci s originálními raně středověkými cimeliemi, bez níž by mé studium bylo zcela nemyslitelné. Jejich jména uvedu v dílčích úvodech k excerpovaným fondům v katalogu rukopisných fragmentů. Nemohu opomenout ani vyslovení díků za nelehkou a trpělivou práci Josefu Špačkovi (penzionovanému fotografovi Filozofické fakulty Masarykovy univerzity) a Vilému Kaplanovi (pracovníkovi Oddělení rukopisů a starých tisků Moravské zemské knihovny), kteří jsou autory digitálních rekonstrukcí zlomků v této knize vyobrazených.

Základem textu se stala studie předložená v rámci mého habilitačního řízení, které na půdě Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně proběhlo v letech 2013–2014. Jejimi oponenty byli prof. Ivan Hlaváček a prof. Zdeňka Hledíková z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Oba oponenti se ujali i lektorování tohoto spisu a za to, jakož i za cenné rady a připomínky oběma upřímně děkuji. Děkuji rovněž prof. Davidu Ebenovi za jeho pomoc při interpretaci notovaných liturgik.

Stávající podoba monografie vznikla s podporou projektu specifického výzkumu na Ústavu pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity „Tradice a inovace ve zpřístupňování historických pramenů III“ registrovaného pod kódem MUNI/A/1087/2016.

1 ÚVOD

Není pochyb o tom, že latinská písařská kultura tvořící dodnes základ našeho intelektuálního života a plnící ve svém základním projevu – písmu stále roli hlavního komunikačního prostředku v kulturním prostoru, který obýváme, patří k jednomu z mimořádně důležitých plodů christianizace tohoto teritoria. A tak jako christianizace sama byla procesem dlouhodobým a komplikovaným, procesem nepostupujícím vždy a všude po lineární linii vývoje od horšího k lepšímu či od méně dokonalému k dokonalejšímu, totiž procesem plným zvrátů a návratů k předkřesťanskému stavu, tak i recepce písařské kultury, která šíření křesťanství doprovázela, musela nutně procházet podobnou cestou. Období, jemuž je věnována tato studie, totiž IX.–XII. století, je charakteristické jen pozvolným pronikáním křesťanských principů do české společnosti, a to při současném zachování značné exkluzivity tohoto jevu. Připomeňme na tomto místě postřeh Petra Sommera, že teprve tzv. druhá christianizace v průběhu XIII. století přinesla předpoklady pro plné prosazení křesťanských principů napříč celou českou společností.¹

Současně je třeba mít stále na zřeteli, že písařská tvorba ve vyšší, „organizované“ podobě (tj. činnost písařských škol či dílen, nejen pouhé individuální a izolované, tudíž více méně nezařaditelné písařské projevy) předpokládá vybudování alespoň základní sítě institucí, které by na písařské tvorbě byly zainteresovány. Pro český raný středověk jde pochopitelně výlučně o instituce duchovní.

České a moravské teritorium mělo po celé IX. století charakter misijního území, takže pro hlubší zakořenění a přijetí latinského písma zde tehdy ještě nebyly

1 SOMMER, Petr: *Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury*. Praha 2001, s. 14; v souvislosti s písemnou kulturou viz HLAVÁČEK, Ivan: *Die Formung der westslavischen Schrift, Buch- und Bibliothekskultur unter dem Einfluss der lateinischen Kirche*. In: *Gli Slavi Occidentali e Meridionali nell'alto Medioevo 2*. Spoleto 1983 (Settimane di Studio del Centro Italiano di Studi sull'alto Medioevo), s. 701–738.

vytvořeny dostatečné předpoklady. Nicméně je to období, kam spadá vybudování základní duchovní vazby mezi převážně slovanským Podunajím a Bavorskem, které bylo nástupnickým teritoriem pro latinskou misi směřující na tato území zejména po vítězných válkách Karla Velikého s Avary na přelomu VIII./IX. století.² Čechy a Morava ovšem nesdílejí společný osud: zatímco k moravským Slovanům proniká latinská misie z pasovské diecéze,³ politická reprezentace Čech se rozhodla (zřetelně od r. 894) pro Řezno.⁴ Teprve založení vlastní diecézní struktury v Čechách⁵ a nejspíše paralelní obnova biskupství na Moravě (v Olomouci?) v první polovině 70. let X. století⁶ mohla zajistit existenci pevnější administrativní báze českého a moravského kléru.⁷ Koncentraci intelektuálního potenciálu českých zemí pak můžeme v této rané době očekávat toliko v okruhu zmiňovaných biskupských sídel, zejména v Praze, kde musela paralelně se založením biskupství vzniknout i kapitula.⁸ V tomto

2 Nejnověji shrnul problematiku MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu II*. Praha 2006, s. 503–521. Na intelektuální zázemí a výstavbu kléru pro misi směřující na slovanská území se zaměřuje ZAGIBA, Franz: *Das Geistesleben der Slaven im frühen Mittelalter*. Wien–Köln–Graz 1974 (Annales Institutii Slavici 7), zejm. na s. 89–94. Vedle dominantního Salcburku připisuje (*ibid.*, s. 90) v tomto ohledu hlavní roli knihovnám (a skriptoriím) v Řezně, Freisingu, Mondsee, Kremsmünsteru a Innichenu.

3 BOSHOFF, Eugen: *Das ostfränkische Reich und die Slawenmission im 9. Jahrhundert: die Rolle Passaus*. In: Bauer, Dieter R. (hg.): *Mönchtum – Kirche – Herrschaft 750–1000*. Sigmaringen 1998, s. 63–71.

4 Pro období údajného působení tzv. řezenského archiepiskopátu v Čechách publikoval základní poznatky TRĚŠTÍK, Dušan: *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935)*. Praha 1997, s. 175. Důležité shrnutí poznatků k formování rané středověké církevní správy v českých zemích publikoval David KALHOUS: *Problémy formování církevní správy v českých zemích v raném středověku*. *Studia mediaevalia Bohemica* 7, 2015, s. 7–36. Zde na s. 7–8 poukazuje na problémy spojené s představou o fungování této struktury v Čechách před založením domácího biskupství.

5 TRĚŠTÍK, Dušan: *Založení pražského a moravského biskupství*. In: Wiczorek, Alfred – Hinz, Hans-Martin (edd.): *Střed Evropy okolo roku 1000. Příručka a katalog k výstavě*. Stuttgart 2000 a Praha 2002, s. 144–145 a TÝŽ: *K založení pražského biskupství v letech 968–976: pražská a řezenská tradice*. In: Pánek, Jaroslav (ed.): *Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesorovi Josefu Petráňovi*. Praha 2004, s. 179–196. Komplexně se nad formováním prvních českých církevních struktur zamýšlí KALHOUS, D.: *Anatomy of a Duchy. The Political and Ecclesiastical Structures of Early Přemyslid Bohemia*. Leiden – Boston 2012 (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages 450–1450, sv. 19), s. 143–169.

6 JAN, Libor: *Počátky moravského křesťanství a církevní správa do doby husitské*. In: Kordiovský, Emil – Jan, L.: *Vývoj církevní správy na Moravě, 9.–10. října 2002*. Brno 2003 (XXVII. Mikulovské sympozium), s. 7–20 a TÝŽ: *Die Pfarrorganisation in Böhmen und Mähren*. In: Kruppa, N. (ed.): *Pfarreien im Mittelalter*. (Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich). Göttingen 2008, s. 188–189; nejnověji pak: WIHODA, Martin: *Morava v době knížecí 906–1197*. Praha 2010, s. 100–101.

7 Není samozřejmě možné uvažovat o systematicky budované, striktně hierarchizované a jasnou centralitu sídelního (biskupského) střediska respektující síti; někdy se uvažuje pro období do počátku XII. století o jakési „protofarní“ struktuře – srov. ŽEMLIČKA, Josef: *Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti*. Praha 2002, s. 449–450.

8 S prostředím pražské kapituly jsou spojeny první nepřímé (k letům 1008–1018, kam spadá známý pražský pobyt mistra Hubalda z Lutychu) a posléze i přímé zmínky (k roku 1074 v souvislosti s osobní vzpomínkou pražského děkana Kosmy) o škole v Čechách – srov. [SPUNAR, Pavel:] *Školy a antická tradice v přemyslovských Čechách*. In: Varcl, Ladislav (red.): *Antika a česká kultura*. Praha 1978,

ohledu nelze přeceňovat roli prvních benediktinských konventů, které zpravidla po svém založení procházely různými periodami tápání.⁹

Kvalitativní posun nastal až po překonání hluboké politické krize českého státu koncem první poloviny XI. století, za vlády knížete Břetislava I. (1034–1055).¹⁰ Síť duchovních institucí začíná být rozšiřována o kolegiální kapituly, které pochopitelně nemohly zůstat stranou intelektuálního života.¹¹ Byly zřizované u významnějších kostelů ve Staré Boleslavi,¹² Litoměřicích a Sadské a dále na Vyšehradě a na Mělníce.¹³ Je to doba, kdy se výrazně prosazuje i dominantní český benediktinský klášter v Břevnově poté, co byl jeho život občerstven novými impulzy ze strany gorzsky orientovaných benediktinů z bavorského Niederaltaichu.¹⁴

Rovněž centrální duchovní instituce v zemi, sídlo pražského biskupa s kapitulou, prodělala po polovině XI. století citelné proměny, které teprve nejspíše zajistily srovnatelnou úroveň zdejšího prostředí s analogickými institucemi na západ od českých hranic. Rozhodující byl nástup nového kapitulního probošta Marka,¹⁵ jemuž dlouhé období působení ve funkci pražského kapitulního probošta (1068–1098) umožnilo významně ovlivnit chod této instituce¹⁶ a lze se důvodně domnívat, že jeho reformní impulzy zasáhly i zdejší kapitulní školu.¹⁷

s. 20, kde i odkazy na příslušné prameny, a TÝŽ: *La plus ancienne école en Bohême*. Cahiers de la civilisation médiévale 17, 1974, s. 125–128; nověji BLÁHOVÁ, Marie: *Pražské školy předuniverzitního období*. Documenta Pragensia 11, 1993, s. 26–39.

9 Tého problematice se intenzivně věnuje SOMMER, P.: *První dvě století benediktinských klášterů v Čechách*. Studia mediaevalia Pragensia II. Praha 1991, s. 75–100; srov. též HLEDÍKOVÁ, Zdenka: *Benediktini v českých zemích ve středověku*. In: Bláhová, Marie – Hlaváček, Ivan (edd.): *Břevnov v českých dějinách*. Praha 1997, s. 9–11.

10 JAN, L.: *Die Pfarrorganisation*, s. 191.

11 Zásadní shrnutí této problematiky přináší HLEDÍKOVÁ, Z.: *Několik úvah o kapitulách v českém středověkém státě*. In: Hrdina, Jan – Maříková, Martina (edd.): *Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku*. Documenta Pragensia – Supplementa 2. Praha 2011, s. 9–44 a užitečný přehled po poválečné literatuře pak MAŘÍKOVÁ, Martina: *České a moravské kapituly ve středověku – výběrová bibliografie po roce 1945*. In: Hrdina, J. – Maříková, M. (edd.): *Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku*, s. 269–284.

12 Zásadní poznatky k nejstaršímu knižnímu vybavení staroboleslavské kapituly publikovala HLEDÍKOVÁ, Z.: *Kodex Reg. lat. 14 – Evangeliář sv. Václava nebo sv. Vojtěcha?* In: Mikulicová, Mlada – Kubín, Petr (edd.): *In omnibus caritas*. K počtě devadesátých narozenin prof. ThDr. Jaroslava Kadlece. Sborník Teologické fakulty Univerzity Karlovy, sv. IV. Praha 2002, s. 203–232.

13 Srov.: ŽEMLIČKA, J.: *Čechy v době knížecí*. Praha 1997¹, s. 25.

14 K tomu srov. SOMMER, P.: *Řezno a raně středověký Břevnov*. Český časopis historický 93, 1995, s. 25–36; o gorzské reformě v bavorském prostředí viz: HAUCK, Albert: *Kirchengeschichte Deutschlands III*. Leipzig 1920, s. 377–384.

15 *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II.26*, ed. Berthold BRETHOLZ. In: MGH SS, Nova series, tomus II. Berolini 1923, s. 119.

16 HLEDÍKOVÁ, Z.: *Pražská metropolitní kapitula, její samospráva a postavení [do] doby husitské*. Sborník historický 19, 1972, s. 7 píše v této souvislosti o faktickém založení kapituly.

17 Soustavně se školstvím v přemyslovských Čechách zabývá Marie Bláhová: viz BLÁHOVÁ, M.: *Artes und Bildung im mittelalterlichen Böhmen (vor der Gründung der Prager Universität)*. In: Craemer–Rue-

Nejstarší fáze pronikání latinské písařské kultury na území Čech a Moravy má ovšem jedno specifikum, které je již dlouhá desetiletí předmětem urputných diskusí a které svým způsobem mohlo komplikovat akceptování latinského (politicky vzato „franského“) písma: totiž předpokládaný paralelismus latiny (přeferující karolínské minuskulní písmo) a církevní slovanštiny (disponující nezávislým grafickým systémem hlaholských a cyrilských liter) jakožto komunikačních prostředků.¹⁸ Poměr obou linií se nejzřetelněji odráží v dochovaných literárních památkách hlásících se do této doby,¹⁹ jeho sledování v dochovaných autentických písemných pramenech je ale značně problematické: až na naprosté výjimky (o jedné bude podrobněji pojednáno v kapitole o našich nejstarších písařských školách v souvislosti s Břevnovem) nejsou totiž rukopisy s paralelně vedeným latinským (karolínským) a cyrilským, popřípadě hlaholským písmem dochovány. Každopádně tyto prameny dokládají, že až do poloviny XI. století, popřípadě do 70.–80. let XI. století, kdy jsou národní jazyky Řehořem VII. (1073–1085) definitivně vyloučeny z liturgie, obě linie paralelně žijí vedle sebe.²⁰ Polovina XI. století tak tvoří zřetelný mezník v dějinách českých duchovních institucí,²¹ které snad měly být završeny zřízením samostatné české církevní metropole.²²

První stopy latinské písařské tvorby u nás zasazují do kontextu předchozího vývoje karolínské minuskuly ve **druhé kapitole**. Tu jsem koncipoval jako přehled

genberg, Ingrid – Speer, Andreas (hg.): *Scientia und ars im Hoch- und Spätmittelalter*. Berlin–New York 1994 (Miscellanea Mediaevalia 22), s. 777–794 a TÁŽ: *Školy a vzdělání v přemyslovských Čechách*. In: Barciak, Anton (ed.): *Kultura edukacyjna na Górnym Śląsku*. Katowice 2002, s. 324–384. K problému vzdělání světského kléru v Čechách synteticky: BLÁHOVÁ, M. – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Naďa: *Velké dějiny země Koruny české I. (Do roku 1197)*. Praha–Litomyšl 1999, s. 371–375; zatím naposledy a v populární formě SOMMER, P.: *Jeden den děkana Kosmy. Ze života českých duchovních v raném středověku*. Dějiny a současnost 12, 2008, s. 34. Samostatná pozornost byla věnována i klášternímu školství: HLAVÁČEK, I.: *Kláštery a jejich školství v Čechách v době předhusitské*. In: Derwich, Marek – Pobóg–Lenartowicz, Anna (red.): *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*. Opole–Wrocław 1996, s. 241–246.

18 Důraz na chápání zmiňovaného paralelismu v rovině komunikačních prostředků je na místě, zcela jinou otázkou je totiž diskuse o formě ritu v raně středověkých Čechách – k tomu srov. GRAUS, František: *Slovanská liturgie a písemnictví v přemyslovských Čechách*. Československý časopis historický 14, 1966, s. 473–495. Nelze tudíž automaticky podmiňovat ani šíření a užívání hlaholského či cyrilského písma na Moravě a posléze i v Čechách existencí svěbytného církevně slovanského ritu, jak se běžně děje – srov. JAN, L.: *Altmähren zwischen Osten und Westen*. In: Der heilige Prokop, Böhmen und Mitteleuropa. Colloquia mediaevalia Pragensia IV. Praha 2005, s. 281 a k tomu ještě BLÁHOVÁ, Emilie: *Staroslověnské písemnictví v Čechách 10. století*. In: Reichertová, Květa – Bláhová, Emilie – Dvořáčková, Vlasta – Huňáček, Václav (edd.): *Sázava. Památník staroslověnské kultury v Čechách*. Praha 1988, s. 55–69.

19 Upozorňuji zde jen na novější syntetizující přehled Radoslava VEČERKY: *Počátky písemnictví v českých zemích do poloviny 13. století. Literatura staroslověnská a latinská*. Brno 1992, zejm. s. 16–24.

20 Diskusi mezi filology a historiky týkající se komplikovaného vztahu mezi latinským a církevně slovanským písemnictvím X.–XI. století dobře reflektuje KALHOUS, D.: *Anatomy of a Duchy*, s. 208–237.

21 Obdobně viz i u: SPUNAR, P.: *Počátky knižní kultury v Čechách*. In: Merhautová, Anežka – Spunár, P.: *Kodex vyšehradský. Korunovační evangelistař prvního českého krále*. Praha 2006, s. 67.

22 K tomu zatím nejnověji WIHODA, M.: *Morava v době knížecí 906–1197*, s. 131–133.

základních trendů v karolínském minuskulním písmu od jeho vzniku na sklonku VIII. století až do okamžiku aktivní recepcce tohoto latinského písma v Čechách v XI. století. Děje se tak na pozadí morfologických změn v karolínské minuskuli, kdy více méně zřetelná distinkce písařských projevů podle jednotlivých skriptorií v IX.–X. století postupně ustupuje regionálním stylům; v jejich rámci je hlavní pozornost věnována stylu „středoevropskému“, reprezentovanému kaligrafem Otlohem a jeho žáky. Využil jsem zejména již publikované výzkumy, nicméně s přihlédnutím k pramenům přístupným ve faksimilích a rovněž katalogích datovaných a provenienčně určených rukopisů. Tato kapitola je předsunuta vlastnímu jádru monografie, které tvoří kapitoly třetí a čtvrtá.

Výše jsem jen v nejnútnejších konturách nastínil základní kontext, do něhož proudily latinským písmem psané texty (jak literární, tak pochopitelně i diplomatické povahy) směřující do Čech a na Moravu.²³ Studium počátků latinské písemné kultury u nás, k němuž hodlá přispět tato práce, v sobě slučuje v zásadě dvě roviny: v rovině první se zaměřuje na prameny, které byly doposud (až na drobné výjimky) zcela vylučovány z paleografického i kodikologického bádání věnovaného analýzám písma české provenience – totiž na latinské rukopisné zlomky, které přináší podstatné obohacení pramenné základny právě pro raně středověký horizont, pro IX.–XII. století. V rovině druhé pak přibírá relevantní kodikologické jednotky z tohoto období a jejich analýzou se pokouší odhalit produkci dvou profilových skriptorií, která se zformovala u nejvýznamnějších mužských benediktinských opatství v Břevnově a na Hradisku u Olomouce, a naznačuje též možnosti rekonstruovat stopy skriptoria třetího, jež mohlo působit v Ostrově u Davle.²⁴

Smyslem analýzy obou nastíněných pramenných skupin je hledání odpovědí na základní otázky, které si v souvislosti s charakterem nejstaršího latinského písma na našem území lze klást: kdy začíná doložitelná komunikace Čech a Moravy s latinským vzdělanostním okruhem, jak dlouho trvala počáteční perioda pasivity, kdy na naše území texty přicházely a byly zde „konzumovány“, aniž by byly vytvořeny dostatečné předpoklady pro jejich opisování, a kdy latinské písmo

23 Jak je důležité sledovat tyto otázky v kontextu ostatních historických souvislostí, zejména pak v kontextu formování raně středověké církevní správy a jejich písemností, jasně plyne ze studie KALHOUSE, D.: *Problémy formování církevní správy*, s. 32–33, kde se zmiňuje o textech souvisejících s pastorační praxí kléru. Dále uvidíme, že právě tyto typy knih patřily logicky k těm nejstarším, které se dostávaly na misijní území.

24 Zatím nejnovějším příspěvkem k problematice skriptorií je sborník *Scriptorium. Wesen–Funktion–Eigenheiten*. Comité international de paléographie latine. XVIII. Kolloquium St. Gallen 11.–14. September 2013, hg. v. Nievergelt, Andreas – Gamper, Rudolf – Bernasconi Reusser, Marina – Ebersperger, Birgit – Tresp, Ernst. München 2015 (Veröffentlichungen der Kommission für die Herausgabe der mittelalterlichen Bibliothekskataloge Deutschlands und der Schweiz). Kvalitní obrazovou dokumentaci má: STAMMBERGER, Ralf M. W.: *Scriptor und Scriptorium. Das Buch im Spiegel mittelalterlicher Handschriften*. Graz 2003.

u nás zakořenilo natolik, že se zde začínají tvořit první písařská střediska, a vzniká tudíž samostatná domácí česká písařská tvorba.

Hledání odpovědí na tento navzájem propojený komplex otázek je pochopitelně závislé na charakteru dochování pramenů. Dosavadní analýzy raně středověkého českého rukopisného materiálu přinesly sice řadu pozitivních výsledků, a to i pokud jde o podchycení produkce provenienčně spolehlivě fixovaného skriptoria (nejdále dospěl Miroslav Flodr ve své monografii věnované olomouckému skriptoriu),²⁵ nicméně typickým rysem těchto analýz je zjištění převážně dílenského charakteru toho kterého zachyceného písařského střediska, které se tak jeví jako místo, kam se shromáždil v určité (často nepříliš dlouhé) době jistý počet graficky (rozumí se: svým školením) různých individualit, které pracují (v Olomouci prokazatelně ve vzájemné kooperaci přinášející značnou dynamizaci opisovačského procesu) na zakázkách pro instituci, u níž takové skriptorium působí, či lépe řečeno pro „statutárního představitele“ této instituce, jenž jí svou osobností vlastně teprve dodává konkrétní náplň a podobu.

Nesoustavné a zejména (z hlediska možných genetických vazeb jednotlivých písařských projevů) nesourodé písařské aktivity musíme oprávněně předpokládat prakticky u všech významnějších duchovních středisek postupně se zahušťující církevní organizace. Vedle v literatuře často opakovaného nedostatku dodnes dochovaných přímých pramenů pro tento raný časový horizont je to právě s velkou pravděpodobností jejich dílenský charakter, který brání přesvědčivějšímu podchycení těchto „středisek“ ve sporadicky dochovaných pramenech.²⁶

Nelze na druhou stranu ignorovat archeologické doklady hmotných artefaktů bezprostředně souvisejících s písařskou činností: tzv. stilů.²⁷ Závažnější statě avizující nálezy těchto předmětů pro Olomouc v období, na něž se zde zaměřuji, publikoval Josef Bláha.²⁸ Stily z raně středověké Budče popsal Zdeněk Váňa.²⁹ Prostředí českých benediktinských klášterů reprezentují archeologické vykopávky ze zaniklého opatství sv. Jana Křtitele na Ostrově u Davle.³⁰ Rovněž ze slavní-

25 FLODR, Miroslav: *Skriptorium olomoucké. K počátkům písařské tvorby v českých zemích*. Praha 1960 (Spisy university v Brně – Filosofická fakulta 65).

26 Shrnutí dosavadních poznatků o latinském písmu v českých zemích v raném středověku publikovala Hana PÁTKOVÁ: *Česká středověká paleografie*. České Budějovice 2008, s. 90–106.

27 Stily jsou známy již z velkomoravských nalezišť: k nálezům z mikulčické trojlodní baziliky srov. POULÍK, Josef: *Mikulčice. Sídlo a pevnost knížat velkomoravských*. Praha 1975, s. 142 a obr. 22 na s. 84, dále ze západní kaple v Uherském Hradišti – Sadech: srov. GALUŠKA, Luděk: *Uherské Hradiště – Sady. Křesťanské centrum říše velkomoravské*. Brno 1996, s. 71 a obr. 40 na s. 73.

28 BLÁHA, Josef: *K dokladům gramotnosti v olomouckých archeologických nálezech z období středověku (stily)*. Historická Olomouc XI. Olomouc 1998, s. 73–90.

29 VÁŇA, Zdeněk: *Přemyslovská Budeč*. Archeologický výzkum hradiště v letech 1972–1986. Praha 1995, zejm. s. 57–58 a 143–144.

30 BRYCH, Vladimír: *Železné předměty z Ostrova u Davle ve sbírce Národního muzea (k méně známým stránkám hmotné kultury středověkého kláštera)*. In: Brych, V. – Stehlíková, Dana (edd.): 1000 let kláštera

kovské Libice nad Cidlinou byly zdokumentovány hmotné artefakty související s duchovním životem na tomto hradisku.³¹ Publikován byl rovněž bronzový stilus z prostoru svatovítské baziliky související bezpochyby s výše zmiňovanou školou při pražské kapitule.³²

Není proto divu, že za takovýchto výše popsaných nepříznivých okolností u nás doposud scházely doklady písařských škol v tomto raném časovém horizontu – to znamená takových prostředích, v nichž by bylo možno paleografickými analyticko-komparativními metodami prokázat vedle vlastních písařských aktivit v užším slova smyslu i výchovu nastupujících písařských generací, která by se projevila zřetelnými „příbuzenskými vazbami“ (afinitami) v charakteru písma (popřípadě jiných charakteristik, jako je upřednostňování jistých zkratkových systémů, typologie interpunkce apod.) u jednotlivých reprezentantů takové písařské školy.

Dalo by se dokonce očekávat, že u profilujících středisek by se jisté nápadné rysy takovéto původně lokální písařské tradice mohly přenášet i do vzdálenějších prostředích, a to jak přechodem „žáků“ z původního skriptoria do eventuálního nového působiště, tak i prostým napodobováním rozptýlené produkce mateřského skriptoria na širším teritoriu, čímž by původní skriptorium nabývalo podoby grafické autority respektované v rámci širšího území či v rámci jednoho řádu apod.

Studium těchto jevů předpokládá důkladně provedený primární výzkum všech relevantních pramenů.³³ To bylo doposud prováděno formou pracovních sond věnovaných vždy skupinám rukopisů spojených zpravidla místem dnešního uložení. V tomto ohledu ideální byla situace související s již zmíněným skriptoriem působícím při olomoucké katedrále v době episkopátu Jindřicha Zdíka (1126–1150). Základ studia zde tvořil soubor kapitulních kodexů dodnes uchovaných v relativně uceleném souboru v knihovně Metropolitní kapituly sv. Václava v Olomouci, bylo zde možné navíc aplikovat komparaci dochovaných rukopisů s materiálem diplomatické povahy, u něhož je olomoucká provenience písma fakticky jistá.³⁴

na Ostrově (999–1999). Sborník příspěvků k jeho hmotné kultuře v raném a vrcholném středověku. Praha 2003, s. 103–120.

31 TUREK, Rudolf: *Počátky české vzdělanosti*. Praha 1988, s. 126 a 150 (zde včetně nálezu „bronzového postříbřeného kování kodexu“ ve „zbytích malého roubeného kněžského domku“).

32 SOMMER, P.: *Jeden den děkana Kosmy*, s. 34; na s. 36 je pak vyobrazeno bronzové pozlacené knižní kování z XII. století související s některým z dřevěných kanovníckých obydlí při kostele sv. Víta.

33 Jistou brzdou skriptoristických studií aplikovaných na českém materiálu může být i nerealizování projektu soupisu datovaných rukopisů z našeho území – k němu: PRAŽÁK, Jiří: *K hodnocení katalogu datovaných rukopisů*. In: Pražák, J.: Výbor kodikologických a paleografických rozprav a studií. Praha 2006, s. 461–471 (původně otištěno in: Studie o rukopisech 26, 1987–1988, s. 121–134) a svým způsobem i absence generálního katalogu rukopisů – viz PRAŽÁK, J.: *Souborný katalog rukopisů*. In: Pražák, J.: Výbor, s. 185–206 (původně otištěno in: Studie o rukopisech 8, 1969, s. 65–103).

34 Nejnovější syntetické zpracování upřesňující předchozí studie Flodrovy viz v: BISTRICKÝ, Jan: *Studien zum Urkunden-, Brief- und Handschriftenwesen des Bischofs Heinrich Zdík von Olmütz*, Archiv für

U rukopisů, které jsou dnes uloženy mimo místo svého vzniku, bývá situace mnohem obtížnější a zachycení společného původu takto roztržštěných jednotlivin je závislé na ryze paleografických a kodikologických analýzách.³⁵ Pro český raný středověk byly tyto metody doposud aplikovány pouze Jiřím Pražákem při odhalení nejstarší vrstvy strahovské knižní výbavy a s ní souvisejícího skriptoria.³⁶

Jistým omezením dosavadního studia bylo i vylučování pergamenové makulatury z kodikologického diskurzu. Takto dochované texty jsou samozřejmě interpretačně mnohem obtížnější než kodexy relativně kompaktně dochované,³⁷ na druhou stranu přináší významné obohacení zejména pro paleografická pozorování.³⁸ Vyrovnat se s tímto handicapem znamenalo provést primární výzkum za účelem katalogizace latinských rukopisných zlomků z období karolínské minuskuly, tj. v českých poměrech zhruba do přelomu XII./XIII. století. Výsledky tohoto výzkumu prezentuji ve **třetí kapitole** této knihy.³⁹

Diplomatik Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde 26, 1980, s. 135–258 a v pozměněné české mutaci TÉHOŽ: *Písemnosti olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka*. Sborník archivních prací 33, 1983, s. 32–74.

35 Podrobněji se k metodám rekonstrukcí písařských škol a dílen vyjadřuji v metodickém úvodu ke IV. kapitole, viz níže.

36 PRAŽÁK, J.: *Pozůstatky strahovské knihovny 12. století*. In: Pražák, J.: Výbor, s. 221–226 (původně otištěno in: Strahovská knihovna 5–6, 1970–1971, s. 59–66); též: *Z počátků Strahovské knihovny*. In: Pražák, J.: Výbor, s. 279–281 (původně otištěno in: Studie o rukopisech 13, 1974, s. 169–171); též: *K existenci strahovského skriptoria*. In: Pražák, J.: Výbor, s. 473–477 (původně otištěno in: Documenta Pragensia 10, 1990, s. 51–58).

37 Mějme ale stále na zřeteli, že ani většina kodexů XI.–XII. století, které zde budou probírány, není dochována ve své autentické podobě; zejména jejich původní vazby (a s nimi i důležité provenienční příznaky) vzaly zpravidla za své v souvislosti s měnícím se knihovním uložením.

38 V posledním desetiletí se pergamenová makulatura těší přeci jen většímu zájmu: stačí zde snad uvést reprezentativní sborník *Fragment und Makulatur. Überlieferungsstörungen und Forschungsbedarf bei Kulturgut in Archiven und Bibliotheken*, hg. v. Hanns Peter NEUHEUSER und Wolfgang SCHMITZ. Wiesbaden 2015 (Buchwissenschaftliche Beiträge 91), kde lze najít nejen základní typologii zlomků a hlavní metodické postupy při práci s nimi, ale i reprezentativní přehled dosavadní literatury, včetně již publikovaných katalogů rukopisných fragmentů.

39 V prostředí českých rukopisných sbírek jsou v poslední době z tohoto hlediska nejdůležitějšími publikačními počiny katalogy fragmentů Národní knihovny ČR a postupně, po jednotlivých signaturových skupinách publikované zlomky Knihovny Národního muzea – srov. postupně: MAREK, Jindřich – MODRÁKOVÁ, Renáta (edd.): *Zlomky rukopisů v Národní knihovně České republiky*. Praha 2006 (jde o publikaci fragmentů dnes uložených pod signaturou „XXIV“) a pro Knihovnu Národního muzea: BRČÁK, Marek – DOBLÁŠ, Dalibor – DRAGOUN, Michal – JAMBOROVÁ, Martina – MĚŘÍČKA, Matěj – VOLEKOVÁ, Kateřina (edd.): *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 A*. Praha 2014; BENEŠ, Jiří – DOBLÁŠ, Dalibor – DRAGOUN, Michal – HALAMA, Ota – KLOSOVÁ, Markéta – LELKOVÁ, Iva – MĚŘÍČKA, Matěj (edd.): *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 B a 1 C*. Praha 2015; BROM, Vlastimil – ČERMÁK, Václav – DRAGOUN, Michal – EBERSONOVÁ, Adéla – HALAMA, Ota – MAREK, Jindřich – SIXTOVÁ, Olga – SPURNÁ, Kateřina – TIMOFEJEV, Dmitrij – VISI, Tamás (edd.): *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 D, 1 E a 1 G*. Praha 2016. DRAGOUN, Michal (ed.): *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 K (Dodatky ke sbírkám Adolfa Patery a Čeňka Zírta)*. Praha 2017.

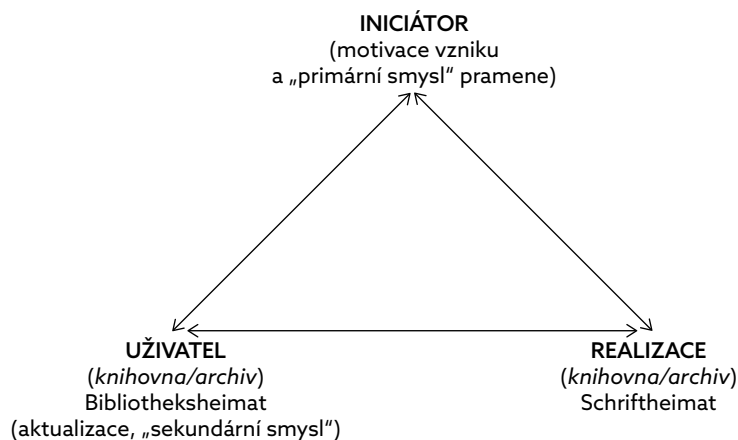
Nejde ovšem o prezentaci veškerého vyxcerpovaného materiálu; zlomky byly do soupisu vybrány tak, aby pokrývaly jednak všechny instituce, u nichž jsou pergameny tohoto stáří uloženy, a jednak aby zde byly zastoupeny všechny typy fragmentů, s nimiž se u nás můžeme setkat. Typologií zlomků (jak z hlediska obsahu, tak i z hlediska formy dochování) a kritérii jejich popisu se podrobněji zabývám v metodickém úvodu ke třetí kapitole; zde budiž jen konstatováno, že prezentovaná skupina zlomků představuje asi třetinu veškeré latinským písmem psané pergamenové rukopisné makulatury od pozdního VIII. do přelomu XII./XIII. století uložené na území Čech a Moravy. V drtivé většině případů jde o texty, které se do českých zemí dostávají sekundárně, zpravidla ve vazbách mladších knižních celků. Jen výjimečně se podaří dohledat stejnorodý materiál v cele dochovaných rukopisech. Častější jsou případy, kdy lze spojit pergamenovou makulaturu napříč různými fondy, a tak spojit dnes rozptýlená *membra disiecta*.

Následující, **čtvrtá kapitola** je věnována pokusu o rekonstrukci dvou benediktinských skriptorií.⁴⁰ v Břevnově v polovině jedenáctého století a na Hradisku u Olomouce na sklonku první půle století dvanáctého. Hlavní pozornost zde budu věnovat mechanismu rekonstrukce písařských škol působících při těchto významných benediktinských opatstvích v Čechách a na Moravě. V případě Břevnova jde navíc o vůbec nejstarší doposud identifikovanou písařskou školu v českých zemích. Podrobnější výklad k metodice a možnostem identifikace skriptorií v raně středověkém materiálu umisťuji na počátek IV. kapitoly. Společným jmenovatelem všech zde popisovaných metodických přístupů je nalezení takových východisek, která by byla nezávislá na vlastním rozboru písma, popřípadě na určení podílu jednotlivých písařských individuů kooperujících na vzniku kodexu, a která by tak byla zárukou objektivit získávaných poznatků.

Teprve po aplikaci těchto mimo paleografii stojících kritérií (v případě Břevnova půjde o provenienční příznaky ve formě středověkých *ex libris*, u Hradiska o interpretaci celostránkové iluminace v Olomouckém Kolektáři s vyobrazením písaře rukopisu) může být použita paleografická analyticko-komparativní metoda, která umožní kompletaci veškeré produkce dotýčných písařských škol pomocí sledování práce jednotlivých identifikovaných písařů. Na závěr kapitoly připojuji exkurs věnovaný možnostem rekonstrukce pozůstatků skriptoria ostrovského. Vzhledem k množství a charakteru dochovaných pramenů jde v případě tohoto mužského benediktinského opatství zatím spíše o naznačení možností, než o řešení mající ambice stát se definitivním.

40 Souhrnný přehled vývoje benediktinských skriptorií z pohledu uměnovědného poskytl KUBÍK, Viktor: *K proměnám benediktýnských skriptorií v latinské Evropě a u nás v kontextu ostatních druhů umění (600–1300)*. In: Jarošová, Markéta-Lomičková, Radka (edd.): *Ora et labora. Vybrané kapitoly z dějin kultury benediktinského řádu*. Praha 2013, s. 90–135 a dále TÝž: *Knižní kultura a iluminace*. In: *Otevří zahradu rajskou. Benediktini v srdci Evropy 800–1300*. Praha 2014, s. 185–225.

Moderní kodikologie již dávno nevnímá středověký rukopisný materiál jen jako statický produkt svého tvůrce (popřípadě tvůrců), ale klade si též otázky směřující k „dalšímu životu“ středověkých děl v ruce jejich čtenářů, glosátorů a uživatelů, jejichž prostřednictvím poznáváme prostředí, kterými dotyčný rukopis prošel.⁴¹ Z pohledu kodikologického můžeme pak tento dynamický přístup obohatit ještě o fenomén zařízení, které realizovalo jeho vznik, a celou genezi vzniku a následného užívání písemnosti pak vyjádřit tímto schématem:

Jednotlivé vrcholy trojúhelníku (iniciátor – realizace – uživatel) představují hlavní činitele podílející se na vzniku písemné památky. Mezi nimi je pochopitelně velmi dynamický vztah, závislý na charakteru vytvářeného pramene (jiné jsou okolnosti vzniku nenáročného příručního rukopisu pro vlastní potřebu, jiné nároky naopak klade vytvoření iluminovaného a notovaného liturgického kodexu či exkluzivního evangeliáře), dále na stupni gramotnosti dané společnosti apod.⁴² Ve specifických případech tvorby textů pro vlastní potřebu by byli všichni činitelé

41 K tomu srov.: HLAVÁČEK, I.: *Rukopisy, jejich funkce a čtenáři v českém státě od nejstarších dob do husitství. Stručný nástin problematiky*. In: Hlaváček, I.: *Knihy a knihovny v českém středověku. Studie k jejich dějinám do husitství*. Praha 2005, s. 19–35 (původně otištěno in: *Studie o rukopisech* 12, 1973, s. 33–51).

42 Jsem si dobře vědom, že sám pojem „gramotnost“ je ve středověku mimořádně strukturovaným fenoménem, v němž se prolínají různé výrazové prostředky, totiž media čistě textová, psaná s medií obrazovými apod. K tomu srov.: GRUNDMANN, Herbert: *Litteratus – illitteratus*. *Archiv für Kulturgeschichte* 40, 1958, s. 1–65 a nověji KALHOUS, D.: *Sdělení paměti? K otázce významu a rozšíření historického povědomí v době přemyslovské*. *Studia historica Brunensia* 62, 2015, s. 53–54. Nezapomínejme přitom, že písemnému pořízení ve středověku dlouho konkuruje ústní tradice – na příkladu Kosmovy Kroniky Čechů to ukázala BLÁHOVÁ, M.: *Verschriftete Mündlichkeit in der böhmischen Chronik des Domherrn Cosmas von Prag*. In: Adamska, Anna – Mostert, Marco (edd.): *The Development of*

reprezentování jediným subjektem. O plném průniku latinské písařské kultury na dané teritorium přirozeně můžeme hovořit až v okamžiku, kdy na tomto teritoriu lze prokázat aktivitu všech zmiňovaných činitelů: tedy jak osob majících potřebu disponovat latinským textem (iniciátora a uživatele může samozřejmě představovat jeden subjekt), tak i zařízení schopných tyto nároky realizovat.

Identitu jednotlivých činitelů podílejících se na vytváření písemných pramenů a jejich vzájemné vztahy v raně středověkých Čechách a na Moravě pochopíme až poté, co zodpovíme na tyto zásadní otázky, totiž:

- 1) Jaký charakter má pergamenová makulatura tvořící hlavní pramen pro poznání nejstarších latinských rukopisů v Čechách a na Moravě?
- 2) Kdy se české země prokazatelně stávají aktivními nositeli latinské písemné kultury, jakou podobu mají nejstarší texty prokazatelně vznikající v českých zemích a kdy, popřípadě u jakých institucí dochází k založení prvních skriptorií (písařských škol) na území Čech a Moravy?

literate Mentalities in East Central Europe. Turnhout 2004 (Utrecht Studies in medieval Literacy 9), s. 323–342.

2 VÝVOJOVÉ ASPEKTY LATINSKÉHO PÍSMÁ V IX. AŽ XII. STOLETÍ

Pokud bychom chtěli pojmut období IX. až XI. století z paleografického hlediska jako jeden celek, není možno ubránit se dojmu značné nevyváženosti a různorodosti této periody ve vývoji latinského písma. Tato různorodost má své příčiny jednak v okolnostech vývojových (genetických), jednak ryze praktických. Praktické příčiny právě zmiňované nesourodosti tkví v tom, že počátek sledovaného období, totiž přelom VIII. a IX. století, a celé IX. století je dokumentováno na relativně dosti značném množství datovaných, respektive více či méně spolehlivě datovatelných pramenů, jehož prostřednictvím je možné vcelku úspěšně rekonstruovat celé písařské školy, popřípadě vyšší celky – provincie – na území prakticky celé říše Karla Velikého. Množství dochovaného materiálu, který by podobné konstrukce umožňoval rovněž pro století X., značně klesá, takže závěry pro zhruba druhou třetinu sledovaného období nemohou být vždy tak bezpečné. Od období tzv. otonské renesance, tj. od zhruba poslední třetiny X. století, množství kodikologického materiálu opět zřetelně narůstá.

Druhou, spíše praktickou příčinou této zdánlivé nevyváženosti je skutečnost, že pro počátky tohoto období lze pro prameny dochované v knižní podobě použít paleografickou edici *Codices Latini Antiquiores*, která poskytuje zevrubný a spolehlivý přehled po veškerém dochovaném latinským písmem psaném materiálu od antiky až do přelomu VIII. a IX. století.⁴³ Pro následující IX. století je podstatnou pomůckou *Katalog* vydaný péčí Bavorské akademie věd z pozůstalosti Bernharda Bischoffa Birgit Eberspergerovou.⁴⁴

43 LOWE, Elias Avery: *Codices Latini Antiquiores. A Palaeographical Guide to Latin Manuscripts Prior to the Ninth Century I–XI + Supl.* Oxford 1934–1971; k tomu dále: BISCHOFF, Bernhard – BROWN, Virginia: *Addenda to Codices Latini Antiquiores I.* *Medieval Studies* 47, 1985, s. 317–366 + 18 Tab.; BISCHOFF, B. – BROWN, V. – JOHN, J. J.: *Addenda to Codices Latini Antiquiores II.* *Medieval Studies* 54, 1992, s. 286–307; ARIS, Rutherford: *Index of Scripts for E. A. Lowe's Codices latini antiquiores.* Osnabrück 1982.

44 BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, Birgit: *Katalog der festländischen Handschriften des neunten Jahrhunderts*

Zatímco Loweho edice *CLA* má pro listinný materiál paralelu v dodnes stále vydávaných *Chartae Latinae Antiquiores (ChLA)*, Bischoffův *Katalog* je založen téměř výhradně na materiálu uloženém v knihovnách, takže celkový přehled listin vznikajících po roce 800, byť by bylo použito při jejich vyhotovení knižního písma – což je případ v oblasti tzv. soukromé diplomatiky v tomto období velmi častý – dosud není k dispozici. Při práci s Bischoffovým *Katalogem* je rovněž nutné zohledňovat tu skutečnost, že sám autor jej nestihl připravit až do té podoby, kterou by bylo možno bez dalších zásahů otisknout, v řadě knihoven (obzvláště tam, kde Bischoff z nejrůznějších důvodů nemohl pracovat) bude třeba ještě provést primární výzkum.⁴⁵

Přes tato úvodní upozornění však lze i na základě již zpřístupněných materiálů alespoň nastínit základní vývojové tendence v latinském písmu IX. a X. století a stručně charakterizovat nejdůležitější písařská střediska, která se na jeho formování a pěstování podílela. Následující text je koncipován se zvláštním zřetelem na materiál, jehož zpřístupnění a interpretace je obsahem této práce; pokouším se zde vlastně vytvořit na základě již vydaných, časově i provenienčně spolehlivě fixovaných rukopisů (a listin) jakýsi rámec, do něhož v českých zemích uložený a posléze i vznikající materiál umísťuji, a z této konfrontace pak vyvozují závěry pro možnosti bližšího časového, eventuálně i provenienčního zařazení zejména našich zlomků.

Základní materiál pro srovnávání poskytuje, vedle již zmiňovaných prací, paleografická edice Antona Chrousta *Monumenta Palaeographica*.⁴⁶ Její přednost netkví jen v hojných celistvých reprodukcích ze všech předmětných rukopisů, Chroust (a jeho spolupracovníci) zohledňovali rovněž materiál diplomatické povahy, který totiž, jak jsem již výše uvedl, často poskytuje písemnosti, u nichž je použito formálně knižního písma, a to prakticky bez jakékoli kancelářské stylizace. Chroust tohoto materiálu využívá s vědomím toho, že v oblasti diplomatických pramenů bývá obvykle mnohem jasnější otázka grafické provenience i časového zařazení dotyčného pramene. Další předností této edice jsou vynikající kodikologické komentáře doprovázející všechny zde zpřístupňované materiály.

Vedle Chroustovy práce bylo možno využít dnes již vzrůstající počet katalogů datovaných či datovatelných rukopisů zaštitěných autoritou *Comité international de paléographie latine*. Učinil jsem tak zejména pro západofranská skriptoria,

(mit der Ausnahme der wisigotischen), Teil I: Aachen–Lambach. Wiesbaden 1998; Teil II: Laon–Paderborn. Wiesbaden 2004; Teil III: Padua–Zwickau. Wiesbaden 2014; Gesamtregister. Wiesbaden 2017. K tomu srov.: HOFFMANN, Hartmut: *Bernhard Bischoff und die Paläographie des 9. Jahrhunderts*. Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 55, 1999, s. 549–590. Jde vlastně o obsáhlou recenzi na první díl Bischoffova *Katalogu* polemizující s některými jeho závěry.

45 HOFFMANN, H.: *Bernhard Bischoff und die Paläographie des 9. Jahrhunderts*, s. 556–557.

46 CHROUST, Anton: *Monumenta Palaeographica. Denkmäler der Schreibkunst des Mittelalters*. Ser. I–II. München 1902–1917; Ser. III. Leipzig 1931–1940.

jejichž materiál je nejvíce zastoupen v katalogu Charlese Samarana a Roberta Marichala.⁴⁷ Nevýhodou těchto katalogů pro paleografickou práci však je, že reprodukce zde publikovaných rukopisů tvoří „pouhý“ ilustrativní doprovod textové části, nejsou zde tedy zdaleka všechny případy obrazově podchyceny, navíc řada ukázek přináší jen malé výseky jednotlivých folií, které mnohdy znemožňují systematické sledování například interpunkčních zvyklostí v daném skriptoriu či u dané písarské ruky apod.

Pro sledované téma (s obzvláštním zřetelem na materiál nalézající se na našem území) má velký význam materiál produkovaný zejména *bavorskými skriptorii*, jehož nejobsáhlejší sbírky se nacházejí jednak v rukopisném oddělení Bavorské státní knihovny (BSB),⁴⁸ jednak mezi rukopisy Rakouské národní knihovny (ÖNB).⁴⁹

V oblasti syntetického zpracování základních vývojových tendencí latinského písma ve sledovaném období je dosud nepřekonanou prací syntéza již zmiňovaného Bernharda Bischoffa,⁵⁰ která je založena na bezpečné znalosti širokého spektra nejen karolínského, ale i raně středověkého a antického materiálu.

Klíčovým tématem vývoje latinského písma ve sledovaném období je otázka vzniku a rozšíření karolínské minuskuly. Nejvýznamnější diskuse na toto téma proběhla v paleografických studiích na sklonku XIX. a počátkem XX. století. Tehdy totiž došlo k prvnímu výraznějšímu průlomů do staré Mabillonovy koncepce vývoje latinského písma⁵¹ spojující tuto reformu přímo se dvorem Karla Velikého, ačkoli i on předpokládal genetickou souvislost tohoto nového karolínského písma s písmem předchozí epochy – písmem merovejským.⁵² Prvním

47 SAMARAN, Charles – MARICHAL, Robert: *Catalogue des manuscrits en écriture latine (portant des indications de date, de lieu ou de copiste)* I. (Musée Condé et Bibliothèques Parisiennes). Paris 1959; II. (Bibliothèque Nationale, fonds latin N°s 1 à 8.000). Paris 1962; III. (Bibliothèque Nationale, fonds latin N°s 8.001 à 18.613). Paris 1974; V. (Est de la France). Paris 1965; VI. (Bourgogne, Centre sud-est et sud-ouest de la France). Paris 1968; tento katalog je možné s úspěchem doplňovat reprodukcemi publikovanými u: DELISLE, Leopold: *Le cabinet des manuscrits de la Bibliothèque Nationale* (Planches). Paris 1881, ačkoli na mnoha místech s dnes již neudržitelným datováním zde přinášejících ukázek.

48 Vedle příslušných oddílů Chroustovy práce je pro jazykově středoněmecké texty dále k dispozici na reprodukce bohatá a paleografickým účelům přizpůsobená publikace: PETZET, Erich – GLAUNING, Otto: *Deutsche Schrifttafeln des IX. bis XVI. Jahrhunderts aus Handschriften der K. Hof- und Staatsbibliothek in München. Abt. I. (Althochdeutsche Schriftdenkmäler des IX. bis XI. Jahrhunderts)*. München 1910.

49 UNTERKIRCHER, Franz (hg.): *Katalog der datierten Handschriften in lateinischer Schrift in Österreich. Bd. I: Die datierten Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek bis zum Jahre 1400*; pro zde sledované téma má důležitost první díl (vydaný ve Vídni roku 1969) přinášející významné doklady pro salzburské skriptorium na přelomu VIII./IX. století, ale o tom podrobněji viz níže.

50 BISCHOFF, B.: *Paläographie des römischen Altertums und des abendländischen Mittelalters*. Berlin 2009⁴ (Grundlagen der Germanistik 24); autor zde pracuje nejen metodou paleografickou (zejm. s. 136–171), ale též kodikologickou (zejm. s. 263–276).

51 Tuto koncepci zastával ještě Wilhelm WATTENBACH ve svém *Anleitung zur lateinischen Palaeographie*. Leipzig 1886³.

52 MABILLON, Jean: *De re diplomatica libri VI*. Paris 1709², lib. I, cap. XI.10, s. 50: *Prima stirpe extincta (i. e. Merovingica – adnot. auct.), Carolus Magnus litteras expolire coepit, aut certe iam tantisper expolium*

výraznějším „útokem“ na Mabillonovu koncepci byla teze Theodora Sickela,⁵³ který hledal původ nové minuskuly v prostředí papežské kurie. To vzbudilo neshodu zejména u německých badatelů, mezi nimiž nejvýrazněji Ludwig Traube hájil zaalpský původ karolínské minuskuly.⁵⁴ Ačkoliv byl Traube bezpochyby velkým znalcem příslušných pramenů, teprve generace jeho žáků (nejvýrazněji E. A. Lowe a P. Lehmann) a pokračovatelů (B. Bischoff) vytvořily materiálové předpoklady pro bezpečné důkazy Traubeho veskrze správných teorií.⁵⁵

2.1 „Reforma před reformou“ – skriptoria kláštera Corbie a Laonu

Dnes již všeobecně přijímaná teze hledající zdroj karolínské minuskuly v pozdně merovejském knižním písmu je nejlépe sledovatelná a doložitelná na dečríně fundaci irského misijního kláštera Luxeuil⁵⁶ – v klášteře Corbie založeném kolem roku 660. Toto skriptorium je typickým reprezentantem raně středověkého písarského střediska s velmi širokým repertoárem různých lokálně zabarvených grafických projevů, je rovněž střediskem s dodnes asi nejlépe doložitelnou písarskou tradicí pro převážnou část VIII. století, které je pro poznání rané fáze karolínské minuskuly, jež nás zde zajímá na prvním místě, rozhodující. Písarská tradice to-

scripturae genus Merovingicum in elegantiorum formam commutavit ... Pro Mabillona je však ještě typické, že toto tzv. merovejské písmo etnicky spojuje ještě s germánskými Franky: *Ibid.: Hanc tamen scripturae formam (i. e. Carolinam – adnot. auct.) non Franci a Romanis, qui Langobardicis passim elementis tunc utebantur, sed a Francis Romani accepisse videntur ...*

53 SICKEL, Theodor: *Prolegomena zum Liber diurnus*. Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philos.-hist. Kl., Bd. 117. Wien 1889, s. 16n.

54 TRAUBE, Ludwig: *Einleitung in die lateinische Philologie des Mittelalters I*. Die lateinische Schrift im Mittelalter. In: Lehmann, Paul (hg.): *Vorlesungen und Abhandlungen II*. München 1911, s. 26–28. Traube je tak původcem dnes více méně všeobecně přijímané teorie polygenetického vývoje karolínské minuskuly z pozdního merovejského písma na území říše Karla Velikého. Podotýkám ještě, že na rozdíl od Mabillona spojuje Traube správně toto písmo (totiž merovejské) nikoli s etnickými Franky, ale interpretuje je jako různé lokální receptce pozdní římské kurzívy; proto nehovoří o nějakém jednotném „merovejském“ písmu, ale o jednotlivých franských písarských tradicích: *scriptura Luxoviensis, scriptura Corbeiensis* atd.

55 O jednotlivých edičních počinech v tomto směru viz výše. Z novějších přehledných shrnutí stačí snad uvést: GANZ, David: *Die karolingische Minuskel*. In: Erhart, Peter – Hollenstein, Lorenz (hg.): *Mensch und Schrift im frühen Mittelalter*. St. Gallen 2006, s. 153–155.

56 Vlastní luxeuilské skriptorium představuje ve svých počátcích ještě ranou (na kurzívě silně závislou) fázi merovejského knižního písma: tzv. luxeuilský typ doložitelný již koncem VII. století – viz: BNF Paris, Ms. Lat. 9.427: *Lectionarium Gallicanum* = CLA V.579 (k tomu srov.: PROU, M.: *Manuel de Paléographie*, Paris 1904, pl. III) a Ivrea, Bibl. cap., ms. I: *Gregorii Magni De cura pastoralis* psaná pro biskupa Desideria z Ivreje = CLA III.300 (k tomu srov.: EHRLE, F. – LIEBAERT, P.: *Specimina codicum latinorum Vaticanorum*. Berolini–Lipsiae 1927², tab. 19). Do stejné skupiny náleží ještě: London, British Library, Additional MS 11.878 + Add. MS 41.567J + Cheltenham, Phillips Collection 36.184 + Paris, Arch. nat. Ms. Lat. 2.243 + Paris, Arch. nat. Ms. Lat. 2.388 obsahující *Gregorii Magni Moralia* = CLA II.163.

hoto centra je prokazatelná již zhruba od roku 700,⁵⁷ prodělala však velmi složitý a dodnes ne zcela jasný vývoj. Nicméně je zřejmé, že zde zpočátku hrají dosti významnou roli ještě pozdně antická knižní písma, a to v podobě „degenerované“ polounciální obohacené unciální „G“ – jde o tzv. *Leutcharův typ*⁵⁸ doložený zejména v 60. letech VIII. století.⁵⁹ U některých rukou tohoto skriptoria lze pozorovat rovněž jisté insulární vlivy, zejména u tzv. „*eN-typu*“.⁶⁰ Tento typ se jako svým způsobem archaismus drží ještě i po roce 800. Totéž platí o v literatuře dosti diskutovaném tzv. „*ab-typu*“ náležejícím ke corbijskému skriptoriu. Tento typ je inspirován soudobým merovejským písmem listinným pěstovaným zejména v panovnické kanceláři, což u Corbie, která měla velmi úzký vztah k merovejskému panovnickému dvoru, nepřekvapí.⁶¹ Nejstarší doklady tohoto typu sahají až do poloviny VIII. století,⁶² sledovat jej lze též po roce 800.⁶³ V souvislosti s tímto typem je třeba zejména v pozdějším období uvažovat o širší provenienci (Corbie/Saint-Riquier).⁶⁴ Vedle těchto archaizujících typů se vyskytuje již od sklonku VIII. století tzv. *Maurdramnův typ*, v němž již převládají prvky minuskulní.⁶⁵ Pro

57 BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 114.

58 Srov. DELISLE, L.: *Le cabinet*, pl. XVII.3; totéž srov. u: LOWE, E. A.: *A hand-list of half-uncial manuscripts*. In: *Miscellanea Fr. Ehrle IV*. Roma (Biblioteca Vaticana) 1924, s. 19, č. 91.

59 ARNDT, W. – TANGL, M.: *Schrifttafeln zur Erlernung der lateinischen Paläographie I*. Berlin 1904⁴, tab. 5a: SB Berlin, MS theol. lat. fol. 354: *Gregorii Magni Moralia in Job* – vedle charakteristického unciálního „G“ je pro toto písmo typický tvar písmene „N“ odvozený rovněž z majuskulní unciální abecedy s tím, že spojnice obou základních dřívků je vodorovná a leží zhruba ve výši základní linky. Silný vliv pozdně antických knižních písem na některá raně středověká skriptoria způsobil, že E. A. Lowe spatřuje v polounciále přímý předobraz a morfologický zdroj karolínského reformního písma – srov. *CLA VI*, s. XII a *CLA VIII*, s. X. Tato domněnka ale všeobecně přijata nebyla.

60 DELISLE, L.: *Le cabinet*, č. XIII.6.

61 BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 144 a s. 143, Abb. 20.

62 STEFFENS, FRANZ: *Lateinische Paläographie*. Berlin 1929², tab. 29a („Caesarius z Arles“, Brusel, Bibliothèque royale, ms. 9.850–52).

63 THOMPSON, E. M.: *The New Palaeographical Society I*, pl. 235 a BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog II*, s. 120 č. 2474 (komentáře na epištole sv. Pavla mj. od Theodora z Mopsvestie: London, British Library, Harley MS 3.063), dále srov.: ARNDT, W. – TANGL, M.: *Schrifttafeln I⁴*, tab. 6 = STEFFENS, F.: *Lateinische Paläographie*, tab. 49a = BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog II*, s. 81 č. 2317 (Venantius Fortunatus: *Vita sancti Martini etc.*: Санкт-Петербург, Российская Национальная Библиотека, sign. F.v.XIV.1). Ne všechny rukopisy psané tímto typem musely vzniknout v corbijském skriptoriu, u některých pozdějších dokladů lze uvažovat o širší severofrancouzské provincii: srov. Cambridge, Corpus Christi College 193: *Ambrosii Hexameron* = *CLA II.124* (zde datováno do konce VIII. století) a BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog I*, s. 179 č. 814 (datováno „IX. Jh., 2./3. Drittel“) a London, British Library, Harley 4.980 fol. 1–2: *Augustini De civitate Dei* (frag.) = *CLA II.201* a BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog II*, s. 122 č. 2484 (datováno obecně do VIII.–IX. století).

64 HESSEL, Alfred: *Zur Entstehung der karolingischen Minuskel*. Archiv für Urkundenforschung 8, 1923, s. 206.

65 Maurdramnus byl corbijským opatem v letech 772–780, kam spadá vrcholné období používání tohoto písma; díky své blízkosti karolínské minuskule ale přežívá i po první třetině IX. století: srov. DELISLE, L.: *Le cabinet*, pl. XXVI.1–2 (různá díla Paula Orosia, Alkuina a j., BNF Paris, Ms. Lat. 13.373

převahu minuskulních prvků bývá Maurdramnův typ v novější literatuře považován za geneticky nejbližšího předchůdce „kanonické“ karolínské minuskuly.⁶⁶

Tato mnohost grafických projevů v jednom a tomtéž skriptoriu je svědectvím spíše ještě hledání než pevně daných „norem“, jedno mají však corbijské typy společné: je to zřetelná snaha zbavit toto de facto (nazíráno z širší vývojové perspektivy) pozdně merovejské písmo všech „nešvarů“ typických pro národní písmo plné kurzívních vlivů a na první pohled nesrozumitelných ligatur. Jde tedy o snahu „vyčistit“ abecedu knižního písma od nadbytečné a nefunkční tvarové různosti u jednoho a téhož grafému, což způsobuje, že tyto „typy“ mají již pravidelnou, dobře čitelnou a srozumitelnou formu; s tím ovšem souvisejí i další projevy vzrůstající písařské kultivovanosti: do těchto textů se stále zřetelněji, obzvláště u Maudramnova typu, prosazují vyšší formy interpunkce, včetně například otazníku.⁶⁷ Jedná se o jakousi „reformu před reformou“, která předznamenala další vývoj latinského písma.⁶⁸

Druhým dokladem těchto pokusů odstranit z pozdně merovejského knižního písma kurzívní prvky typické pro jeho starší fázi je skriptorium v Laonu, kde již od první poloviny VIII. století tyto tendence reprezentuje tzv. *laonský typ* (též „az-typ“) s typickým hranatým tvarem litery „a“ (<<).⁶⁹ Lokalizace tohoto skriptoria byla dlouho nejistá,⁷⁰ dnes je laonská provenience tohoto typu obecně přijímána.⁷¹

2.2 Vrchol karolínské kaligrafie – dvorská škola v Aachen a sv. Martin v Tours

Klíčovou rolí v dosavadních úvahách umisťujících karolínskou reformu knižních písem přímo do dvorského prostředí Karla Velikého hrála interpretace *skupi-*

psaný v Corbie mezi lety 817–835) – viz: LIEBAERT, P.: *Some Early Script of the Corbie Scriptorium*. In: Lindsay, W. M. (ed.): *Palaeographia latina I*. Oxford 1922, s. 65.

66 SPILLING, HERTAD: *Die Entstehung der karolingischen Minuskel*. In: Fried, Johannes (ed.): 794 – Karl der Große in Frankfurt am Main. Ein König bei der Arbeit. Ausstellung zum 12000-Jahre-Jubiläum der Stadt Frankfurt am Main. Sigmaringen 1994, s. 52.

67 BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 225.

68 PROU, M. – de BOÛARD, A.: *Manuel de paléographie latine et française*, Paris 1924⁴, s. 86–87. Nové syntetické zpracování tohoto prostředí podal GANZ, D.: *Corbie in the Carolingian Renaissance*. Sigmaringen 1990 (Beihefte der Francia 20), na s. 124–158 strukturovaný přehled corbijských kodexů.

69 THOMPSON, E. M.: *The New Palaeographical Society II*, pl. 8–9 (Isidorus: *Liber de natura rerum etc.*: Laon, Bibliothèque municipale, ms. 423 z první poloviny VIII. století) a THOMPSON, E. M.: *The New Palaeographical Society II*, pl. 36 (Paulus Orosius: *Historiae*: Laon, Bibliothèque municipale, ms. 137 z druhé poloviny VIII. století). Dále srov. též: Cambridge, Corpus Christi College 334: *Origenis Homiliae in Lucam* = *CLA II.128* psané v VIII. století v Laonu.

70 HESSEL, A.: *Zur Entstehung der karolingischen Minuskel*, s. 205.

71 BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 142–144 + Abb. 21 tamtéž.

ny „dvorských“ rukopisů soustředěných kolem známého *Gotšalkova evangelistáře* napsaného mezi lety 781–783 pro Karla Velikého a jeho ženu Hildegardu.⁷² Jde o chrysograf psaný na purpurově zbarveném pergamenu, přičemž převážná většina tohoto rukopisu je psána ještě unciálou, jen dvě folia (obsahující věnovací verše) jsou psána již karolínskou minuskulou.⁷³ Druhým rukopisem z této dvorské skupiny je asi o jednu písařskou generaci mladší *Dagulfův zlatý žaltář* psaný (podle nejnovějšího datování) mezi lety 783–795.⁷⁴ Zde je již karolínská minuskula dominantním typem použitého písma. Třetím rukopisem, který bývá řazen mezi rukopisy související svým vznikem s dvorskou školou (*schola palatina*) v Cáchách, je tzv. *trevírský (též Adin) rukopis*.⁷⁵

Tyto tři rukopisy můžeme chápat jako jakýsi nejčistší (proto)typ karolínské minuskuly, jako určitý dvorský „kánón“, který završoval první fázi hledání nového knižního kaligrafického písma a jenž se měl stát vzorem pro ostatní franská písařská střediska.⁷⁶ Dvorská škola sama byla bezpochyby ohniskem, kde v urči-

72 BNF Paris, Ms. Lat., nouvelles acquisitions 1.203; srov. BEER, Rudolf: *Monumenta palaeographica Vindobonensia I*. Leipzig 1910, s. 40–41, STEFFENS, F.: *Lateinische Paläographie*, tab. 45a. Terminus a quo je dán, jak vyplývá z dedikačních veršů písaře Gotšalka, 14. rokem Karlovy vlády (781), terminus ad quem představuje smrt Karlovy ženy Hildegardy († 30. 4. 783), neboť v těchto verších je zmiňována ještě jako žijící. Jedná se tak o jeden z nejstarších bezpečně datovatelných rukopisů psaných karolínskou minuskulou.

73 Srov. HESSEL, A.: *Zur Entstehung der karolingischen Minuskel*, s. 203.

74 ÖNB Wien, Cod. Lat. 1.861 = *CLA X.1504*; srov. UNTERKIRCHER, FRANZ: *Katalog der datierten Handschriften in lateinischer Schrift in Österreich I. (Die datierten Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek bis zum Jahre 1400) I*. Wien 1969, s. 44–45 s proveniencí Aachen (?) 783–795; *ibid.*, tab. 1; dále srov. BEER, R.: *Monumenta palaeographica Vindobonensia I*, tab. 17–26; CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica I*, Lief. XI, tab. 4 (s proveniencí „schola palatina Aachen, ante 795“) a nejnověji BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 490–491 č. 7217. Rukopis byl zamýšlen jako dar pro papeže Hadriána I. († 795), čímž je dán terminus ad quem celého rukopisu. Jeho osud je ale dosti nejasný, zřejmě dosti záhy se ocitl ve vlastnictví arcibiskupského stolce v Brémách, odkud se (opět ne zcela jasnou cestou) dostal do Vídně.

75 StadtBTrier, Cod. 22 (*Codex aureus*): *CLA IX.1366* = BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 372–373 č. 6166; obsahuje texty všech čtyř evangelií; rukopis je pojmenován podle Ady, údajné sestry Karla Velikého, která jej prý nechala sepsat. Nejlepší reprodukce z tohoto rukopisu přináší: *Die Trierer Ada-Handschrift*, hg. v. K. MENZEL – P. CORSEN – H. JANITSCHER – A. SCHNÜTGEN – F. HETTNER – K. LAMPRECHT. Leipzig 1889. Příslušnost tohoto kodexu k dvorské skupině není ale jednoznačná, odmítl ji např. HESSEL, A.: *Zur Entstehung der karolingischen Minuskel*, s. 202, pozn. 6. Ukázku viz u: STEFFENS, F.: *Lateinische Paläographie*, tab. 45b (ukázka starší písařské ruky „A“ písící druhou až pátou složku rukopisu; ztotožnění ruky „A“ s Gotšalkem je hlavním argumentem zastánců příslušnosti Adina rukopisu ke dvorské škole) a FOERSTER, Hans: *Mittelalterliche Buch- und Urkundenschriften*. Bern 1946, s. 20–21 + tab. IX (mladší ruka „B“ písící první a pak šestou až jedenadvacátou složku kodexu). Jisté je, že se trevírský evangeliář nacházel na místě dnešního uložení již koncem XII. stol., neboť jej uvádí nejstarší soupis knih opatství sv. Maximina. K němu nověji: EMBACH, Michael: *Die Bibliothek des Mittelalters als Wissensraum. Kanonizität und strukturelle Mobilisierung*. In: Becker, Julia – Licht, Tino – Weinfurter, Stefan (hg.): *Karolingische Klöster. Wissenstransfer und kulturelle Innovation*. Berlin–München–Boston 2015 (Materiale Textkulturen 4), s. 57–65.

76 B. Bischoff prokázal vazbu Gotšalkova písařského duktů na raně karolínskou vrstvu skriptorií v Lorsch a Metách – srov. BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 152.

tém okamžiku došlo ke střetu různých regionálních písmařských tradic,⁷⁷ přičemž nejvýraznější autoritě se zde těšila tradice corbijská, jež byla ze všech předkarolínských skriptorií nejvíce přístupná experimentům a jistým „modernismům“. Výsledkem těchto snah bylo jednak stále zřetelnější prosazování jednotné abecedy (zatím však tomuto principu vyhovují jen některé části nejnákladnějších kodexů – ze zmiňovaných rukopisů snese vyšší estetické nároky snad jen Dagulfův žaltář), dále upřednostňování zmenšené litery „unciální a“ na úkor kurzívni (merovejské) formy, jasnější rozlišování jednotlivých zkratek s pokud možno jednoznačně vymezeným významem (zejména u zkratek pro „-ur“ a „-us“, z nichž prvně jmenovaná je snad přímo „vynálezem“ dvorské školy v Cáchách).⁷⁸

Ke skupině dvorských palatinálních rukopisů byl někdy rovněž řazen vatikánský rukopis formulářové sbírky hlásící se do prostředí papežské kanceláře – *Liber diurnus Romanorum pontificum*.⁷⁹ Interpretace tohoto exempláře, totiž jeho předpokládaná římská proveniencie a doba sepsání během pontifikátu papeže Hadriana I. (772–795), byla dlouho páteří italského (římského) původu karolínské minuskuly.⁸⁰ Avšak ani dvorský původ nebyl všeobecně přijat.⁸¹ Ostatně ani ten by nevyřešil všechny problémy s tímto rukopisem spojené. Takže až posunutí jeho vzniku dále do IX. století poněkud odsunulo tento rukopis mimo zorné pole zájmu, alespoň co se týče jeho významu pro poznání vzniku karolínské minuskuly.⁸²

Podobně nejasný je původ kolínského rukopisu č. 106, ačkoliv byl dříve přijímán předpoklad umisťující tento kodex do skriptoria působícího v klášteře sv. Martina v Tours.⁸³ Byl by to vlastně nejranější doklad použití raně karolínského knižního písma v tomto významném písmařském středisku. Grafický profil tourské školy patří v raném středověku k nejlépe prozkoumaným.⁸⁴ Pěkným dokladem komplikovanosti a pestrosti, z níž toto písmařské středisko vyrůstalo, je londýnský

77 Písař Gotšalk vyšel snad z burgundského prostředí, Dagulf pak zřejmě z prostředí severofrancouzského, s jistými vlivy insulárního písma – srov. HESSEL, A.: *der karolingischen Minuskel*, s. 209.

78 BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 152.

79 ASV Roma, sign. Miscell., Arm. XI.19: srov. BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 402 č. 6409 se zatím nejnovějším stanoviskem k časovému zařazení a provenienci: „wohl oberitalienisch (nicht aus Rom), IX. Jh., I. Viertel“.

80 SICKEL, Th.: *Prolegomena zum Liber diurnus*, s. 19.

81 BRETHER, Berthold: *Lateinische Paläographie*. Leipzig–Berlin 1926³. (Grundriss der Geschichtswissenschaft, Bd. I, Abt. 1), s. 80; srov. ještě STEINACKER, H.: *Zum Liber diurnus und zur Frage nach dem Ursprung der Frühminuskel*. In: *Miscellanea Fr. Ehrle IV*. Roma (Biblioteca Vaticana) 1924, s. 105–176.

82 THOMPSON, E. M.: *The New Palaeographical Society*, Ser. II, pl. 13.

83 Köln, Erzbischöfliche Diözesan- und Dombibliothek, sign. HS 106; ARNDT, W. – TANGL, M.: *Schrifttafeln II*⁴, tab. 44–47, obsahuje Alkuinovu *Expositio in Psalmos* a je datovatelný mezi roky 802–814 (819).

84 BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 271 přináší řadu kodikologických argumentů podporujících toto tvrzení: ze sklonku VIII. a z celého IX. století známe dnes na 350 rukopisů, které je možné do tohoto skriptoria umístit.

rukopis Jeronýmova komentáře na XIV.–XVIII. knihu Izajášova proroctví.⁸⁵ Na foliu I^v má vlastnickou poznámku psanou merovejským kurzívním písmem, vlastní text na foliích 1–109⁸⁶ je psán písmem dokumentujícím přerod pozdně merovejského knižního písma v raně karolínsk \acute{e} formy, zbytek rukopisu (folia 110–143)⁸⁷ je psán insulárou. Tato insulární složka reprezentovaná v tomto kodexu hned několika písařskými individualitami nepochybně souvisí s pobytem Alkuina z Yorku, jenž byl tourským opatem v letech 796–802.⁸⁸ S jeho působením je rovněž spjat zřejmě nejcharakterističtější produkt tourského skriptoria, totiž velkoformátové Bible, jež se odtud šíří a stávají se vzorem i pro ostatní písařská střediska. Jedná se o kodexy o rozměrech zhruba 55 × 40 cm, přičemž tourské skriptorium bylo v první polovině IX. století schopno vyprodukovat až dva takové biblické rukopisy ročně.⁸⁹ Do této skupiny náleží především ty biblické rukopisy, které vznikaly ještě za Alkuinova života († 804), jenž jejich vznik sám inicioval. Jde o tzv. Curyšskou Bibli⁹⁰ a tzv. Bamberskou Bibli.⁹¹ Výrazným rysem těchto nákladných kodexů je hierarchizace použitého písma podle stupně kaligrafie, což můžeme vyložit jako důkaz velmi vysoké písařské kultury tourského skriptoria.⁹² Setkáváme se tu s vysoce kultivovaným majuskulním písmem ve funkci písma vyznačovacího (zejména s kvadrátní kapitálou a unciálou), jež prožívalo v knižním písmu svou poslední renesanci.⁹³ Vedle nich se setkáváme se specifickou variantou polounciály (jde o tzv. tourskou polounciálu) a rovněž i s novou karolínsk \acute{e} minuskulou.⁹⁴

85 London, British Library, Egerton MS 2.831, psáno kolem roku 800.

86 THOMPSON, E. M.: *The New Palaeographical Society*, Ser. I, pl. 107.

87 THOMPSON, E. M.: *The New Palaeographical Society*, Ser. I, pl. 108.

88 Tyto „insulární stopy“ jsou velmi důležitým argumentem proti „tourské koncepci“ původu karolínsk \acute{e} minuskuly. Tourské skriptorium bylo tak jen „jedním z mnoha uživatelů“ karolínsk \acute{e} reformního písma, nikoli jeho „vynálezcem“ – srov.: TRAUBE, L.: *Einleitung in die lateinische Philologie des Mittelalters I. Die lateinische Schrift im Mittelalter*. In: Lehmann, P. (hg.): *Vorlesungen und Abhandlungen II*, s. 25.

89 BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 271.

90 Zürich, Zentralbibliothek, sign. Ms. Car. C 1; srov.: STEFFENS, F.: *Lateinische Paläographie*, tab. 46 (tourská polounciála) a tab. 47 (karolínsk \acute{a} minuskula) a BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 538 č. 7589 („Tours, IX. Jh., 2. Viertel“).

91 SB Bamberg, HS A.I.5 (Bibelhandschrift No. 1); srov.: CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Lief. XVIII, tab. 2–5 a BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog I*, s. 44 č. 190 („Tours (Marmoutier) 834–843“).

92 Základní práci ke zdejšímu skriptoriu stále zůstává RAND, Edward Kennard: *The Earliest Book of Tours*. Cambridge (Mass.) 1934 (Studies in the script of Tours 2); dále BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 106–107; v Tours je možné tento jev sledovat až po tři písařské generace.

93 BRETHOLZ, B.: *Lateinische Paläographie*, s. 80.

94 Z mladších tourských Bibli je možné uvést bohatě iluminovanou (Vivianovu) Bibli psanou mezi lety 843–851: BNF Paris, Ms. Lat. 1; SAMARAN, Ch. – MARICHAL, R.: *Catalogue II*, s. 3 a BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 17 č. 3951. Z obsahově jiných rukopisů má pravděpodobnou tourskou provenienci evangeliář psaný nejspíše mezi lety 849–851: BNF Paris, Ms. Lat. 266; SAMARAN, Ch. – MARICHAL, R.: *Catalogue II*, s. 5 + pl. IV a BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 24–25 č. 3980.

Ačkoliv dnes již nelze tourskou písařskou školu spojovat přímo se vznikem karolínského minuskulního písma, je mimo jakoukoli diskusi, že zdejší skriptorium, zřejmě též pod vlivem písma antických rukopisů vyznačujícího se proporční souměrností a grafickou pravidelností, představovalo po několik písařských generací výrazné a mimořádně produktivní centrum.⁹⁵

2.3 Ostatní západofranské písařské školy

Nejvýraznějším rozdílem mezi západofranskými a východofranskými písařskými školami spočívá ve skutečnosti, že u některých západofranských písařských středisek sahají počátky prokazatelné písařské tvorby až do pozdně antického, respektive raně středověkého období. To platí především o Lyonu, jehož předkarolínskou písařskou tvorbou se zabýval E. A. Lowe.⁹⁶ Poměrně vysoká úroveň písařské kultury v raně středověké Galii se projevuje rovněž existencí prakticky nepřetržitého používání římského kurzívního písma jak pro diplomatické,⁹⁷ tak i pro literární účely.⁹⁸ Toto pozdně antické podloží zanechalo své stopy i v některých západofranských karolínských písařských školách, a to například velmi charakteristickým upřednostňováním polounciálního „a“ v minuskulní abecedě, což lze nejtypičtěji sledovat u skriptorií ve Fleury a Auxerre, jež se zejména ve druhé třetině IX. století vzájemně velmi silně

95 MENTZ, Arthur: *Geschichte der griechisch-römischen Schrift bis zur Erfindung des Buchdrucks mit beweglichen Lettern*. Leipzig 1920, s. 111–112.

96 LOWE, E. A.: *Codices Lugdunenses antiquissimi*. Lyon 1924. Lowe prokázal též jistý vliv vizigótského písma na předkarolínské lyonské skriptorium: *cit. práce*, pl. XXI a XXII a BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog II*, s. 137–138 č. 2549a – Origenes: Lyon, Bibl. municipale, ms. 443 (372). Karolínskou fázi zdejší písařské školy reprezentují tyto rukopisy: 1) *Florilegia* psaná mezi lety 848–880: BNF Paris, Ms. Lat. 2.832; SAMARAN, Ch. – MARICHAL, R.: *Catalogue II*, s. 131 + pl. VII = DELISLE, L.: *Le cabinet*, pl. XXVIII.2–3 = BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 84 č. 4240; 2) *Opera* Flora z Lyonu psaná asi mezi lety 855–860: BNF Paris, Ms. Lat. 2.859; SAMARAN, Ch. – MARICHAL, R.: *Catalogue II*, s. 133 + pl. VII = BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 86 č. 4256; 3) *Hieronymi Commentum in Isaiam prophetam* (frag.) psané před rokem 814: BNF Paris, Ms. Lat. 152; SAMARAN, Ch. – MARICHAL, R.: *Catalogue II*, s. 451 a BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 21 č. 3964.

97 BRESSLAU, HARTY – KLEWITZ, Hans-Walter: *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien II.2*. Leipzig 1931², s. 522–523. Dominantní roli zde hraje kancelář merovejských králů doložená originálními papyrusovými listinami již od přelomu VI./VII. století – srov.: LAUER, Philip – SAMARAN, Ch.: *Les diplômes originaux des Mérovingiens*. Paris 1908, pl. 2. Soukromé listiny vzniklé v této době v galorománském prostředí vykazují v zásadě stejnou grafiku jako soudobé listiny vzešlé z merovejské panovnické kanceláře. Podotýkám, že v originále zachované listiny z území pozdější Východofranské říše mají asi stopadesátileté zpoždění: nejstarší známe až z poloviny VIII. století.

98 Srov. např. BNF Paris, Ms. Lat. 8.913 – Avitus z Vienné: *Homiliae* (frag.), jde o zlomek papyrusového kodexu z VI. století vzniklého v galském prostředí = CLA V.573; STEFFENS, F.: *Lateinische Palaeographie*, tab. 24.

ovlivňují.⁹⁹ Z ostatních písařských středisek jsou bezpečně doložena tato: Remeš,¹⁰⁰ Saint-Denis¹⁰¹ a Saint-Germain-des-Prés.¹⁰²

Od druhé poloviny IX. století přebírají v této oblasti dominantní pozici skriptoria Saint Amand¹⁰³ (s důležitou vazbou na arcibiskupství v Salzburgu, o tom viz níže), Saint-Bertin a Arras. Zdejší karolínská minuskula se vyznačuje mimořádnou morfologickou pravidelností.

Insulární vliv je v oblasti dnešní Francie nejzřetelnější v bretaňských lokálních písařských školách a školách středofrancouzských (viz Orléans¹⁰⁴), prozrazující se rovněž častým výskytem nápadně hranatých forem jednotlivých liter.

99 BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 156–157.

100 Do remešského skriptoria IX. století se hlásí následující rukopisy: 1) Bible: Reims, Bibliothèque municipale, ms. 1–2; SAMARAN, Ch. – MARICHAL, R.: *Catalogue V*, s. 584 = BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 266 č. 5244; 2) *Gregorii Magni Moralia in Iob I–V*: Reims, Bibliothèque municipale, ms. 99; SAMARAN, Ch. – MARICHAL, R.: *Catalogue V*, s. 585 = BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 268 č. 5260; 3) *Opuscula s. Augustini*: Reims, Bibliothèque municipale, ms. 382; SAMARAN, Ch. – MARICHAL, R.: *Catalogue V*, s. 592 = BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 270 č. 5279; 4) před rokem 882 napsaný kodex obsahující *S. Augustini De Trinitate*: Reims, Bibliothèque municipale, ms. 390; SAMARAN, Ch. – MARICHAL, R.: *Catalogue V*, s. 592 = BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 271 č. 5283; 5) před rokem 882 vzniklý rukopis obsahující *Isidori Hispalensis Opera + Ps.-Ciceronis Synonyma*: Reims, Bibliothèque municipale, ms. 425; SAMARAN, Ch. – MARICHAL, R.: *Catalogue V*, s. 593 = BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 272 č. 5295.

101 Raně karolínskou fází tohoto skriptoria reprezentuje dvousvazkový rukopis obsahující *Cassiodori Commentum in Psalmos* (I–L; LIV–XCIX) napsaný mezi lety 793–806: BNF Paris, Ms. Lat. 15.304–15.305; SAMARAN, Ch. – MARICHAL, R.: *Catalogue III*, s. 413 + pl. III = BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 219 č. 4974. S tímto rukopisem chronologicky souvisí *Hieronymi Commentum in Ieremiam prophetam* napsané rovněž mezi lety 793–806: BNF Paris, Ms. Lat. 17.371; SAMARAN, Ch. – MARICHAL, R.: *Catalogue III*, s. 579 + pl. III = DELISLE, L.: *Le cabinet*, pl. XXI.2 = BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 224–225 č. 5003.

102 Do tohoto skriptoria IX. století se hlásí *Liber de domibus et redditibus monasterii Sancti Germani a Pratis*: BNF Paris, Ms. Lat. 12.832; SAMARAN, Ch. – MARICHAL, R.: *Catalogue III*, s. 303 + pl. 5 (s datací do let „800–826“) = DELISLE, L.: *Le cabinet*, pl. XXII.4 = BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 200 č. 4844 (předatováno do let: „812–817“). Mladší fázi tohoto skriptoria náleží *Usuardi Martyrologium + Regula s. Benedicti + Obituarium monasterii Sancti Germani a Pratis*, psáno mezi lety 854–867: BNF Paris, Ms. Lat. 13.745; SAMARAN, Ch. – MARICHAL, R.: *Catalogue III*, s. 335 + pl. 12 = BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 211 č. 4930 („um 865“).

103 Příkladem produkce tohoto skriptoria v IX. století mohou být Eugippiova *Excerpta ex s. Augustini operibus* psaná před rokem 828: BNF Paris, Ms. Lat. 2.109; SAMARAN, Ch. – MARICHAL, R.: *Catalogue II*, s. 109 a BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 61 č. 4130. Dále *Sacramentarium* z konce IX. století: BNF Paris, Ms. Lat. 2.291; SAMARAN, Ch. – MARICHAL, R.: *Catalogue II*, s. 474 a BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 67 č. 4157.

104 Sem náleží Bible (Theodulfovy recenze) + díla Isidora, Euchera a sv. Augustina v rukopise psaném mezi lety 801–818: BNF Paris, Ms. Lat. 9.380; SAMARAN, Ch. – MARICHAL, R.: *Catalogue III*, s. 107 = DELISLE, L.: *Le cabinet*, pl. XXI.3 = CLA V.576 = BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 148 č. 4572.

2.4 Severoitalské písařské školy

V severní Itálii musí snad nejúporněji nové reformní karolínské písmo soupeřit s místní raně středověkou (staroitalskou) písařskou tradicí, kterou je možné, podobně jako tomu bylo v Galii, sledovat již od VI. století.¹⁰⁵ Tuto staroitalskou tradici však karolínská minuskula nahrazuje v některých skriptoriích již před rokem 800. Nejvýraznějším zástupcem raného přechodu ke karolínské minuskule je skriptorium ve Veroně, jehož vrcholné období je spojeno s působením arcijáhna Pacifika († 846).¹⁰⁶ Jinde je naopak recepce karolínské minuskuly opožděna – typicky ve Vercelli.¹⁰⁷ V zásadě ale platí, že se karolínské reformní písmo v severoitalské oblasti definitivně prosazuje již během druhé čtvrtiny IX. století.¹⁰⁸ Nejkonzervativnějším písařským střediskem je v této oblasti Nonantola, která nejdéle lpí na staroitalské tradici a jejíž minuskula ještě dlouho uchovává některé lokální zvláštnosti (například epsilonový tvar písmene „e“, četné a specifické ligatury s písmenem „r“ apod. připomínající ranou fázi beneventského písma). Z dochovaných pramenů je dále zřejmé, že se staroitalské („langobardské“) písařské tradice houževnatěji drží notářské okruhy, jejichž produkce je dosti dobře ilustrována faksimilovými edicemi.¹⁰⁹

Samotný Řím udržuje pro knižní účely pozdně antická kaligrafická písma (typicky unciálu), karolínská minuskula sem výrazněji proniká až ve druhé polovině IX. století.¹¹⁰

105 STEFFENS, F.: *Lateinische Paläographie*, tab. 23a–b: Milano, Biblioteca Ambrosiana, Cim. 1 obsahující *Antiquitates Judaicae* Josefa Flavia = *CLA III.304*. Tento papyrusový kodex z VI. století je zřejmě jedním z mála vzácných dokladů produkce Cassiodorova skriptoria ve Vivariu, odkud se dostal do Milána. O něco mladší fázi staroitalského knižního písma (VII. století) reprezentuje ukázka z: STEFFENS, F.: *Lateinische Paläographie*, tab. 25b: Milano, Biblioteca Ambrosiana, sign. C.98 obsahující *Homiliae* sv. Maxima z Turína.

106 Příklad produkce Pacifikova skriptoria u: THOMPSON, E. M.: *The New Paleographical Society*, Ser. II, pl. 12: Verona, Biblioteca capitolare, cod. XCII (*Ordo Romanus*), psáno před rokem 821.

107 Viz např. rukopis Isidorových *Etymologií* uložený ve Vercelli, Biblioteca capitolare, sign. CCII psaný na počátku IX. století; EHRLÉ, F. – LIEBAERT, P.: *Specimina codicum latinorum Vaticanorum*, tab. 10. Tento rukopis můžeme považovat za typický příklad konzervativní staroitalské grafické produkce – charakteristický je zejména tvar ligatury „ri“, „fi“, „te“ a unciální tvar písmene „d“; jsou to formy, které naleznou plně uplatnění a rozvinutí v kaligrafické beneventáně – srov. LOEW, E. A. [= LOWE]: *The Beneventan Script. A History of The South Italian Minuscule*. Oxford 1914, s. 134–135 (tvar písmene „d“), s. 144 (ligatura „fi“) a s. 146 (ligatura „te“).

108 BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 155.

109 Ze specializovaných prací je tu třeba upozornit na: BONELLI, Giuseppe: *Codice paleografico lombardo (secolo VIII.)*. Milano 1908 přinášející mimo jiné na tab. 7 známý diplom langobardského krále Aistulfa z 20. července 755. Lemene – pro kostel sv. Vavřince v Bergamu (Archivio storico diocesi di Bergamo, Archivio capitolare di Bergamo, sine sign.); pronikání čitelnějšího karolínského písma do této oblasti je průkazné na ukázkách z veronského okruhu: MONACI, Ernesto: *Archivio paleografico italiano III*, tab. 5 (10. února 810. Verona – s převládajícími prvky staroitalské kurzívy) a k tomu MONACI, E.: *Archivio paleografico italiano III*, tab. 6 (7. května 814. Verona – ovlivněno již karolínskou minuskulou).

Pro Itálii (obzvláště severní) je více než kde jinde důležitá působnost jednak cizích písařských tradic (typicky viz například skriptorium iroskotského misijního kláštera Bobbio¹¹¹) a dále též působnost jednotlivých písařských individualit neitalského původu; ti se výrazně podílejí na prosazování karolínského knižního písma v této oblasti.¹¹²

2.5 Raetie, okruh Bodamského jezera

Dalším výrazným lokálním střediskem písařské kultury v předkarolínském a raně karolínském období je oblast Raetie s centrem v biskupství v Churu.¹¹³ Zdejší skriptorium vzkvétalo zejména za biskupa Remedie († 820), který byl kolem roku 800 objednavatelem několika rukopisů, jejichž písmo se vyznačuje kladením důrazu na lámání a dále charakteristickým duktem litery „t“, která (stejně jako lámání) připomíná pozdější kaligrafii montecassinsko-beneventského okruhu, resp. písmo vizigótské.¹¹⁴ Tato oblast tudíž stojí pod dosti silným vlivem výše zmiňovaných severoitalských škol.¹¹⁵

Mnohem výraznější a významnější je v této oblasti skupina iroskotských fundací soustředěná kolem Bodamského jezera, v rámci níž zaujímá dominantní postavení klášter sv. Havla. K tomuto klášteru (a částečně i do kláštera Reichenau, který udržoval s klášterem sv. Havla velmi úzké kontakty, včetně výměny písařských sil) se hlásí nejstarší datovatelná a bezpečně provenienčně zařaditelná

110 BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 155.

111 Reprezentativní výběr produkce tohoto skriptoria v VII. a VIII. století podává STEFFENS, F.: *Lateinische Paläographie*, tab. 27, 33–34; celou produkci pak prezentuje: CIPOLLA, Carlo: *Codici Bobbiesi della Biblioteca nazionale universitaria di Torino* (Atlante di novanta tavole + testo). Milano 1907 (Collezione paleografica Bobbiense 1).

112 Známa je například účast písaře tourského skriptoria při psaní rukopisu ve Vercelli, Biblioteca capitolare, sign. CIV (47) – srov. BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 156. Tourská škola je severní Itálii blízká rovněž tím, že nepřerušila tradice navazující na pozdně antická knižní písma, a to jak majuskulní (kapitálu a unciálu), tak i minuskulní (polounciálu).

113 Synteticky zpracováno u: BRUCKNER, Albert: *Scriptoria mediæ ævi Helvetica. Denkmäler schweizerischer Schreibkunst des Mittelalters I. (Schreibschulen der Diözese Chur)*. Genf 1935; úplný soupis rukopisů a zlomků psaných raetskou minuskulou podává ERHART, P.: *Die churrätische Minuskel*. In: Erhart, Peter – Hollenstein, Lorenz (hg.): *Mensch und Schrift im frühen Mittelalter*, s. 140–147.

114 CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. XVII, tab. 7 a BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 322 č. 5736 (*Sacramentarium Gelasianum*): originál uložen v StiftsB St. Gallen, Cod. 348, psáno v Chur kolem roku 800. Na ukázce je zřejmé, že vedle italských vlivů (projevujících se rovněž krátkými nasazovacími a koncovými tahy u hlav, resp. pat dřívku písmen „i“, „m“ a „n“, což vyvolává výše zmíněný beneventský („gotický“) dojem) se v churském skriptoriu projevují i dosti silné vlivy insulární, a to zejména v oblasti knižní malby (srov. např. lemování kontur některých iniciál drobnými tečkami typickými pro iroskotskou knižní malbu). Vzniká tak dosti zajímavá syntéza obou stylů. Jinou ukázkou z téhož rukopisu přináší *The Palaeographical Society*, Ser. I, pl. 185.

115 HESSEL, A.: *Zur Entstehung der karolingischen Minuskel*, s. 208.

skupina předkarolínskou (alemanskou) minuskulou psaných rukopisů, z nichž nejdůležitější jsou:¹¹⁶

1) StiftsB St. Gallen, Cod. 70 obsahující *Corpus Paulinum*, tedy soubor Pavlových novozákonních epištol; psáno buď roku 760, nebo 761 ve svatohavelském klášteře písařem Winithariem¹¹⁷ a

2) StiftsB St. Gallen, Cod. 44 obsahující soubor starozákonních proroků; psáno mezi lety 760–781 buď ve svatohavelském klášteře, nebo v Reichenau.¹¹⁸

Pro ranou fázi svatohavelského skriptoria hrají velmi důležitou roli rovněž písemnosti diplomatického obsahu (jedná se veskrze o donační listiny), v nichž je ale použito formálně knižního písma.¹¹⁹ Pro jejich relativně velké množství zde podávám výběr:

1) Hungaerova donace vydaná v St. Gallen 28. července 761 pro sv. Havla,¹²⁰

2) Hugova donace vydaná ve Weigheimu 22. listopadu 763 pro sv. Havla,¹²¹

3) Sigiharova donace vydaná v Baumgartenu 2. května 772–775 pro sv. Havla,¹²²

4) Warinova donace z 30. března 797 pro sv. Havla.¹²³

Bodamská skupina je tak pro konec VIII. a celé IX. století jednou z nejfrekventovanějších proveniencí mezi dochovanými prameny.¹²⁴ Winithariův rukopis se vyznačuje ještě silnou závislostí na majuskulním písmu (časté je zejména unciální „D“, dále majuskulí „F“, „G“ a částečně i „N“), naopak polounciálu při-

116 O alemanské minuskuli nověji: VON SCARPATETTI, Beat: *Die alemannische Minuskel*. In: Erhart, P. – Hollenstein, L. (hg.): *Mensch und Schrift im frühen Mittelalter*, s. 148–152 a MAAG, Natalie: *Alemannische Minuskel (744–856 n. Chr.). Frühe Schriftkultur im Bodenseeraum und Voralpenland*. Stuttgart 2014 (Quellen und Untersuchungen zur Lateinischen Philologie des Mittelalters 18).

117 CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. XIV, tab. 1; BRUCKNER, A.: *Scriptoria medii aevi Helvetica II. (Schreibschulen der Diözese Konstanz – St. Gallen I)*. Genf 1936, s. 58–59 + tab. II.

118 CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. XIV, tab. 3; BRUCKNER, A.: *Scriptoria medii aevi Helvetica II*, s. 58 + tab. I a BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 301 č. 5529a–5530.

119 MERSIOWSKY, Mark: *Frühe elsässische Privaturkunden in St. Gallen*. In: Erhart, Peter – Hollenstein, Lorenz (hg.): *Mensch und Schrift im frühen Mittelalter*, s. 137–139.

120 StiftsA St. Gallen, Urk. I, č. 23: *ChLA I.57* a CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. XIV, tab. 2a.

121 StiftsA St. Gallen, Urk. I, č. 28: *ChLA I.60* a CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. XIV, tab. 2b.

122 StiftsA St. Gallen, Urk. I, č. 51: *ChLA I.76* a CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. XIV, tab. 4.

123 StiftsA St. Gallen, Urk. I, č. 133: *ChLA II.138* a CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. XIV, tab. 5.

124 BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 271. Pramenná situace je pro IX. století kvantitativně vyjádřitelná takto: z celkového počtu cca 7.000 kusů (počítaje v to jak celé rukopisy, tak i zlomky) lze podle Bischoffa provenienčně začlenit cca 350 rukopisů do skriptoria u sv. Martina v Tours, přes 300 rukopisů se hlásí do „bodamského okruhu“, cca 300 rukopisů do skriptoria v Remeši (zde jde ovšem zřejmě o celou skupinu skriptorií), asi 200 rukopisů se hlásí do Corbie, přes 100 kusů lze umístit do klášterních skriptorií v Lorsch, Salzburgu, Lyonu a Freisingu – srov. BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog I–III*, passim.

pomínají písmena „r“ a „g“. K novému minuskulnímu písmu má nejbližší tvar dlouhého „s“. Již zde se objevuje prvek, který zůstane dlouho charakteristický pro raně karolínskou bodamskou provincii – objevuje se specifická ligatura „nt“ tvořená minuskulním písmenem „n“, jehož koncový tah je vpravo zhruba ve výši základní linky prodloužen a na něj je nasazen dřík písmene „t“, a to buď kolmý, nebo více či méně zešikmený.¹²⁵ Posléze získává písmo této provincie nápadně široký a okrouhlý duktus.¹²⁶ Vrcholné období prožívá tento styl psaní zejména za svatohavelského opata Gozberta, a to mezi lety 820–830,¹²⁷ druhým výrazným propagátorem tohoto úzu byl knihovník Reginbert († 846) z Reichenau. Teprve o generaci mladší písaři opouštějí tyto staré tradiční písařské zvyklosti a jejich duktus se již více blíží „čisté (dvorské)“ karolínské minuskuli zbavené již výraznějšího lokálního zabarvení.¹²⁸ Navíc poměrně dosti silná školská tradice zachovávaná v tomto prostředí poněkud stírá individuální charakter jednotlivých písařských rukou.¹²⁹ Nicméně z nejvýraznějších písařských individualit působících zde v druhé polovině IX. století lze identifikovat práci Notkera Balbula († 912 v klášteře sv. Havla).¹³⁰

2.6 Východofranská skriptoria

Překročením linie Rýn – Dunaj směrem na východ se ocitáme na území, které nebylo přímo zasaženo římskou písařskou tradicí, skriptoria, jež se zde nacházejí, nemají tudíž „římskou kurzivní zkušenost“, jejich nejranější počátky jsou spojeny buď s křesťanskou misijní činností (v oblasti mezi Rýnem a Mohanem je nejdůležitější anglosaská misie spojená se sv. Bonifácem († 754) a jeho následovníky), nebo jsou jejich počátky spjaty až s šířením rané karolínské minuskuly,

125 Pro St. Gallen srov. CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. XIV, tab. 1a–b; pro Reichenau srov. *ibid.*, Ser. II, Lief. X, tab. 5a (Primasiův komentář na Janovu Apokalypsu, psáno před rokem 822) a *ibid.*, Ser. II, Lief. X, tab. 6 (*Gregorii Magni Moralia in Iob*, psáno rovněž před rokem 822). Pro nejméně výrazné skriptorium v této skupině – *Kostnici* – srov.: LÖFFLER, K.: *Zur Frage einer Konstanzer Schreibschule in karolingischer Zeit*. In: LINDSAY, W. M. (ed.): *Palaeographia latina V*. Oxford 1927, s. 5–27, zde zejm. tab. I, na níž je ukázka z biblického rukopisu (*Vetus testamentum*): Württembergische LandesB Stuttgart, sign. HB II 35; BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 358 č. 6066.

126 V tom bývá spatřován základní morfologický rys alemanské minuskuly – srov. BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 154.

127 BRUCKNER, A.: *Scriptoria medii aevi Helvetica II*, s. 27.

128 HESSEL, A.: *Zur Entstehung der karolingischen Minuskel*, s. 213, pozn. 7.

129 BRETHOLZ, B.: *Lateinische Paläographie*, s. 87.

130 CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. XV, tab. 5: StiftsB St. Gallen, Cod. 14 obsahující knihy Starého zákona a psané rukou Notkera Balbula mezi lety 870–912 (BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 299 č. 5508), dále *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. XV, tab. 6–7: StiftsB St. Gallen, Cod. 672 obsahující Akta druhého konstantinopolského koncilu, psáno Notkerem Balbulem před rokem 888 (BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 331 č. 5830).

nemají tedy příliš výrazné předkarolínské „podloží“ – to je typické pro bavorská skriptoria, která tak svým způsobem můžeme chápat jako zástupce „karolínské periferie“ (míněno v teritoriálním slova smyslu).

Mezi východofranská skriptoria s insulárními kořeny náleží především klášter, který v této oblasti hrál bezpochyby dominantní roli, totiž Bonifácova fundace Fulda.¹³¹ Na produkci zdejší písařské školy je dobře patrná symbióza obou písařských stylů, totiž insulárního i karolínského, a to zhruba od roku 800, kdy začala být obě písma používána paralelně a vzájemně se ovlivňovala. Toto ovlivňování trvá po celou první polovinu IX. století, kdy se ve Fuldě setkáváme jak s čistě insulárními texty,¹³² tak i s karolínskou minuskulou, která v sobě nese některé prvky anglosaského písma.¹³³ U některých rukopisů je velmi obtížné bezpečně určit přesnou provenienci, takže se musíme spokojit s konstatováním širší fuldsko-würzburgské provincie.¹³⁴ Samotné skriptorium ve Würzburgu bylo ve srovnání s Fuldou progresivnější, karolínská minuskula se zde prosazuje již kolem roku 820.¹³⁵ Do stejné skupiny jako právě zmiňovaná skriptoria je možné zařadit i *Mohuč*.¹³⁶ Obecně platí, že písmo těchto center je buď převážně kolmé, nebo má tendenci k celkovému sklonu doleva, je hranatější, zdůrazňuje přirozeně zašpiča-

131 LEHMANN, P.: *Die alte Klosterbibliothek Fulda und ihre Bedeutung*. In: Erforschung des Mittelalters. Leipzig 1941, s. 216–217; k vazbě mezi fuldským skriptoriem a zdejší knihovnou srov.: LÖFFLER, Karl: *Deutsche Klosterbibliotheken*. Bonn–Leipzig 1922², s. 122nn; nejnověji se fuldskému skriptoriu v raně karolínském období věnovala Herrad SPILLING: *Die frühe Phase karolingischer Minuskel in Fulda*. In: SCHRIMPF, G. (hg.): *Kloster Fulda in der Welt der Karolinger und Ottonen*. Fuldaer Studien 7, 1996, s. 253nn. Dále srov.: SCHRIMPF, Gangolf – LEINWEBER, Josef – MARTIN, Thomas (hg.): *Mittelalterliche Bücherverzeichnisse des Klosters Fulda und andere Beiträge zur Geschichte der Bibliothek des Klosters Fulda im Mittelalter*. Frankfurt am Main 1992 (Fuldaer Studien 4).

132 Srov.: IHM, Max: *Palaeographia Latina*. Leipzig 1909, tab. VIII: SB Bamberg, HS E.III.19 obsahující *Scriptores historiae Augustae*: BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog I*, s. 49 č. 216 („Fulda, IX. Jh., 2. Viertel“).

133 CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. III, tab. 1 a BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog II*, s. 255 č. 3174: BSB München, Clm 14.391 obsahující *Expositio in evangelium s. Johannis* Alkuina z Yorku, psáno před 848. Anglosaskému úzu se nejvíce podobá duktus liter: „e“, „t“ a „a“. Tento rukopis je považován za nejmladší, v němž se ještě projevuje insulární dědictví – srov.: BRETHOLZ, B.: *Lateinische Paläographie*, s. 86.

134 Jedná se o zlomek *Collectio Dionysio-Hadriana*: UniB Würzburg, M. p. th. f. 72, psán v první čtvrtině IX. stol. – srov.: CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. V, tab. 6 a BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 525 č. 7502; dále starozákonní knihy *Paralipomenon*: UniB Würzburg, M. p. th. f. 14, psán mezi lety 832–842; srov.: CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. V, tab. 8 a BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 518 č. 7465.

135 BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 158. K würzburgské produkci srov.: CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. V, tab. 9 a BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 519 č. 7470: UniB Würzburg, M. p. th. f. 21 obsahující *Aldhelmi De laudibus virginis*, psáno (dle Chrousta) mezi lety 842–855.

136 BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 127; důkladnou paleograficko-kodikologickou analýzu provedli: LINDSAY, W. M. – LEHMANN, P.: *The (Early) Mayence Scriptorium*. In: Lindsay, W. M. (ed.): *Palaeographia Latina IV*. Oxford 1925, s. 15–39 + tab. IV–V.

těle dolní dotažnicové linie a má objemnější bříška než je obvyklé u „klasické“ karolínské minuskuly. Horní dotažnice jsou buď kyjovitě zakončeny, nebo – typicky v Mohuči – se dokonce vyskytují tradiční insulární trojúhelníková zakončení.¹³⁷

Silná insulární tradice stojí rovněž na počátku skriptoria benediktinského kláštera ve Werdenu založeného münsterským biskupem sv. Liudgerem.¹³⁸ K dalším dokladům používání anglosaského ostrého písma v tomto prostředí snad náleží i (dnes) kolínský rukopis Alkuinových komentářů na Žalmy, o němž byla již výše zmínka.¹³⁹

Z ostatních východofranských skriptorií se svými počátky v raně karolínském období je třeba ještě v této oblasti jmenovat Kolín nad Rýnem s rozkvětem zejména za arcibiskupa Hildebalda (785–819), kdy vznikají Augustinovy komentáře na Žalmy¹⁴⁰ a dále sborník komputistických spisů;¹⁴¹ a dále klášter Lorsch, jehož (graficky ovšem značně problémové) počátky byly hledány v jednom z opisů kroniky Řehoře z Tours¹⁴² a na tzv. vídeňském zlomku (8 fol.) *Annales Laureshamenses*.¹⁴³ Vrchol zdejší písařské školy se kryje s obdobím opata Adalunga (804–837).¹⁴³

137 Srov. např.: *The Palaeographical Society*, Ser. II, pl. 67–68 a BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog II*, s. 371 č. 3829; Oxford, Bodleian Library, Ms. Laud. Misc. 120 obsahující Augustinův spis *De civitate Dei, lib. I–VII*, psán pro würzburgského biskupa Gozbalda mezi lety 842–855.

138 CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. II, Lief. XXII, tab. 6: SB Berlin, MS Theol. Lat. Fol. 356 obsahující *Gregorii Magni Homiliae in Ezechiel*, psáno ve Werdenu před rokem 800, rukopis tedy patří ještě do rané fáze Liudgerova skriptoria – srov. LÖFFLER, K.: *Deutsche Klosterbibliotheken*, s. 200.

139 Köln, Erzbischöfliche Diözesan- und Dombibliothek, MS 106 – ARNDT, W. – TANGL, M.: *Schrifttafeln II*³, tab. 39–40 (předpokládající ještě tourskou provenienci tohoto rukopisu) a BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog I*, s. 398 č. 1919 (s opatrnější proveniencí i datací: „Nördliches Rheinland, IX. Jh., I. Drittel“).

140 Köln, Erzbischöfliche Diözesan- und Dombibliothek, HS 67 – CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. II, Lief. VI, tab. 10 (psáno mezi lety 795–819) a BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog I*, s. 392–393 č. 1897.

141 Köln, Erzbischöfliche Diözesan- und Dombibliothek, HS 83 II – CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. II, Lief. VII, tab. 1 (psáno mezi lety 798–819, zřejmě roku 805) a BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog I*, s. 395 č. 1907.

142 BAV Roma, Cod. Palat. lat. 966 = *CLA I.98*, FOERSTER, H.: *Mittelalterliche Buch- und Urkundenschriften*, s. 16–17 + tab. VI. Rukopis obsahuje vlastně dva celky: na fol. 1–53^r *Liber Historiae Francorum* a na fol. 53^v–59 *Annales Nazariani*. Datace obou celků však nebyla jednoznačná: LINDSAY, W. M.: *Notae Latinae*, Cambridge 1915, s. 481 datoval první část rukopisu do let 786–791, druhou pak přímo k roku 791, později (LINDSAY, W. M.: *The (Early) Lorsch Scriptorium*. In: Lindsay, W. M. (ed.): *Palaeographia Latina III*, Oxford 1924, s. 29) obě části sjednotil, a to k roku 791. Nověji byla ovšem lorschská provenience zpochybněna: BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 418 č. 6572 („Murbach (?), VIII./IX. Jh.“). Rovněž další doklad možných počátků lorschského skriptoria z BAV Roma, sign. Cod. Palat. lat. 1.547 – Seneca: *De beneficiis et De clementia* (CHATELAIN, Émile: *Paléographie des classiques latins II*. Paris 1894–1900, pl. CLXVIII a BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 419 č. 6581) byl zpochybněn, a to ve prospěch hornoitalské provenience.

143 CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. XI, tab. 5: ÖNB Wien, Cod. Lat. 515, psáno mezi lety 795–796; srov. UNTERKIRCHER, F.: *Katalog I*, s. 25–26 + Abb. 3 a nověji BISCHOFF, B. – EBER-

Nejstarší stopy *bavorských písařských škol* lze zpětně sledovat k roku 770,¹⁴⁵ tato písařská provincie není vzhledem ke své jisté perifernosti zakořeněna v pozdní antice, karolínská minuskula zde pěstovaná není tudíž nikterak „rušena“ žádnou předchozí místní písařskou tradicí. Tím je zapříčiněna skutečnost, že písmo těchto škol se vyznačuje dosti čistým typem karolínské minuskuly, jistou ne nevýznamnou roli tu současně hrají faktory ryze vnější – totiž to, že lze prokázat dosti intenzivní osobní kontakty mezi bavorským prostředím a centry karolínské kaligrafie. Mám zde na mysli zejména vazby salcburského arcibiskupa Arna s Alkuinem z Yorku, v salcburském písařském okruhu se vedle toho přímo uplatňuje řada písařů nejprve ze Saint-Denis, pak z kláštera Saint-Amand.

Nejvýraznějším centrem v této oblasti je bezpochyby arcibiskupství v Salcburku, a to zejména v období episkopátů již zmiňovaného Arna (785–821),¹⁴⁶ dále Adalrama (821–836) a Liuprama (836–859). Písmo této školy je, jak bylo výše naznačeno, dosti závislé na tourské písařské škole, salcburská varianta se však vyznačuje větším modulem a tučnějším duktem písma – jde o tzv. širokou karolínskou minuskulu.¹⁴⁷ Výraznou je snaha odstraňovat kurzivní varianty jednotlivých liter, přičemž tento způsob psaní můžeme označit specifický salcburský rys, ostatní projevy jsou zcela závislé na francouzských školách.¹⁴⁸

Skriptorium u sv. Jimrama v Řezně zažívá svůj vrchol za biskupa Baturicha (817–847), který je výrazným propagátorem nového reformního karolínského písma.¹⁴⁹ Avšak vedle toho je současně používán ještě poněkud konzervativnější úzus.¹⁵⁰ Řez-

SPERGER, B.: *Katalog III*, s. 480 č. 7132, kde je tato provenience poněkud oslabena a korigováno je i Chroustovo časové zařazení: „Oberrhein (alemannisches Gebiet?), 794–803“.

144 BISCHOFF, B.: *Die Abtei Lorsch im Spiegel ihrer Handschriften*. Lorsch 1989².

145 BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 146–147; BISCHOFF, B.: *Die südostdeutschen Schreibschulen und Bibliotheken der Karolingerzeit I: Die bayrischen Diözesen*. Stuttgart 1974³, s. 60nn + 172nn. Bischoff připouští jistý vliv severoitalských škol (Verony?) na formování rané minuskuly v řezenském skriptoriu.

146 MAZAL, O.: *Die Salzburger Domkapitelbibliothek vom 10. bis zum 12. Jahrhundert*. In: Silagi, Gabriel (hg.): *Paläographie 1981. Colloquium des Comité International de Paléographie*. München, 15.–18. September 1981. Referate. München 1982 (Münchener Beiträge zur Mediävistik und Renaissance-Forschung 32), s. 72.

147 ÖNB Wien, Cod. Lat. 795: *Enchiridion Arnonis* – CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. VII, tab. 3 (psáno r. 798); UNTERKIRCHER, F.: *Katalog I*, s. 31–32 + Abb. 4–4a (psáno kolem r. 799) a nejnověji BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 483 č. 7160. Dále srov. známý rukopis: ÖNB Wien, Cod. Lat. 808 obsahující korespondenci mezi Alkuinem a Arnem, a Izidorův spis *De officiis ecclesiasticis* – CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. VII, tab. 4 (psáno kolem r. 804); UNTERKIRCHER, F.: *Katalog I*, s. 32 + Abb. 6 (předatováno na rok cca 802) a nejnověji BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 484 č. 7162–7163.

148 HESSEL, A.: *Zur Entstehung der karolingischen Minuskel*, s. 212.

149 BSB München, Clm 14.468: PETZET, E. – GLAUNING, O.: *Deutsche Schrifttafeln des IX. bis XVI. Jahrhunderts I*, tab. IV (přináší fol. 110^r citovaného rukopisu, psáno r. 821) a nověji BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog II*, s. 258 č. 3208 (s explicitně vyjádřenou proveniencí „Regensburg, Baturich-Kreis“).

150 BayHStA München, Regensburg – St. Emmeram, Cod. 5 ½: CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. I, tab. 3 přinášející ukázkou z tzv. první tradiční knihy kláštera sv. Jimrama v Řezně

no a jeho raně karolínská rukopisná produkce má, jak bude ještě v následujících kapitolách patrné, klíčový význam pro šíření latinské písařské kultury na východní misijní území, zejména pak do Čech před založením vlastní diecézní struktury v 70. letech X. století. Je to pochopitelně dáno působením řezenského kléru, dle Dušana Třeštíka koordinovaného archipresbyterátem sídlícím s největší pravděpodobností u tehdy nejvýznamnější pražské sakrální stavby, baziliky sv. Jiří.¹⁵¹

Vedle těchto dominantních skriptorií lze v jihovýchodním Německu zachytit ještě písařskou školu u biskupství ve Freisingu.¹⁵²

2.7 Latinské písmo v X. a XI. století – nástin

Karolínská renesance trvala zhruba tři generace, jejím výsledkem byly mimo jiné kláštery a biskupská sídla vybavená někdy až stovkami rukopisů.¹⁵³ V zásadě jednotné karolínské písmo vítězí v celé franské říši zhruba ve druhé třetině IX. století.¹⁵⁴ Po polovině IX. století se politická situace zhoršuje, množí se vpády Normanů a Arabů, po roce 900 rovněž Maďarů. Latinské písmo na tuto zhoršující se situaci reaguje, takže znaky karolínské minuskuly v této epoše jsou průvodními jevy celkové kulturní dekadence. Ta se projevuje již od konce IX. století tím,¹⁵⁵ že zatímco dosud bylo písmo přirozené, duktus byl plynulý a byl v souladu s funkčností jednoho každého písmene, nyní se do písma stále zřetelněji promítá stylizace, písmo se stává těžkopádnějším, u hlav a patek krátkých dřívků (například u „i“, „m“ a „n“) se začínají objevovat nasazovací (respektive koncové) ozdobné tahy, řada písařů zcela mechanicky (tedy bez pochopení původní funkčnosti) obkresluje staré kurzívní ligatury, u některých dochází rovněž k druhotným dekompozicím apod.¹⁵⁶

Jak jsem již na začátku uvedl, schází dosud syntetické zpracování latinského písma v X. století,¹⁵⁷ pro stanovení základních rysů této epochy je dodnes pou-

psané mezi lety 822–848. Převládá zde ještě otevřená varianta „a“, špičaté, doleva vyběhající dřívky u písmen „m“, „n“ apod.

151 K tomu srov. TŘEŠTÍK, D.: *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935)*. Praha 1997, s. 175.

152 BISCHOFF, B.: *Die südostdeutschen Schreibschulen I*, s. 58nn. a BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 159.

153 Fenomén karolínské renesance je stále živě diskutovaným a nosným vědeckým konceptem pro nejen historické, ale i filologické vědy – viz nověji velmi inspirativní sborník *Karolingische Klöster. Wissenstransfer und kulturelle Innovation*. Hg. v. Becker, Julia – Licht, Tino – Weinfurter, Stefan. Berlin–München–Boston 2015 (Materiale Textkulturen 4).

154 HESSEL, A.: *Zur Entstehung der karolingischen Minuskel*, s. 214.

155 BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 160–161.

156 Limitujícím faktorem pro bezpečnou práci s materiálem X. století ale zůstává, jak o tom bude ještě níže řeč, poměrně malé množství datovaných rukopisů, které se z tohoto období zachovaly. I tato skutečnost tak do značné míry kopíruje relativní kulturní pokles pozorovatelný v tomto období v porovnání s předchozí karolínskou renesancí.

157 Jako příklad průkopnických monografií je možné v prvé řadě uvést studii Bischoffovy žákyně

žitelná (a velmi často používaná) studie Theodora Sickela o římském privilegiu Oty I.¹⁵⁸ Pro tuto epochu je charakteristické, že dřívky „i“, „u“, „m“ a „n“ jsou konstantně silné po celé své délce a jsou přímé, koncový tah „m“ a „n“ vybíhá vpravo, postupně mizí otevřená varianta „a“, dřívík minuskulního „a“ se napřimuje, velmi časté je „e“ caudatum, rozdělování slov ještě není pravidelné, hlavy dřívků liter s horní dotažnicovou délkou mají zesílený nasazovací tah, který lze vyložit jako relikv kyjovitého zesilování dřívku typického pro IX. století.¹⁵⁹

Pokud jde o situaci v jednotlivých skriptoriích, přebírá v tomto období dominantní úlohu skriptorium svatohavelského kláštera. To slouží jako vzorové i v období kulturní obnovy ve druhé polovině X. století.¹⁶⁰ Vytvářejí se zde tři základní styly latinského písma: kaligrafické knižní písmo – užitkové písmo – tzv. školní styl. Oba poslední stojí pod ve svatohavelském klášteře stále živým irským vlivem, který se projevuje mimo jiné používáním specifických ligatur s literou (nejčastěji „i“ a otevřená „a“) umístěnou pod základní linku.¹⁶¹ Tento školní styl se vyznačuje velmi drobným písmovým obrazem – jde vlastně o zmenšené kaligrafické textové písmo, dále se sem promítají některé rysy kurzívy, totiž mírné prodlužování dlouhého „s“ a „f“ pod základní linku a dále stejné prodlužování dřívku litery „r“.¹⁶² Nejčastěji je tohoto písma využíváno v glosách. Pod vlivem irských učitelů pronikají do latinského písma rovněž některé grécismy: například přídechy *spiritus asper* místo litery „h“, *spiritus lenis* u vokálních slovních začátků apod.¹⁶³

Teprve ve druhé polovině X. století (po r. 955) dochází pozvolna k dalšímu kulturnímu vzepětí, které je podněcováno lotrinským reformním hnutím vycházejícím z kláštera Gorze.¹⁶⁴ V Bavorsku jsou obdobné snahy spojeny zejména

Natalie DANIEL: *Handschriften des zehnten Jahrhunderts aus der Freisinger Dombibliothek*. München 1973 (Münchener Beiträge zur Mediävistik und Renaissance-Forschung 11) a dále studii Hartmuta HOFFMANN: *Bamberger Handschriften des 10. und des 11. Jahrhunderts*. Hannover 1995 (MGH Schriften 39). Speciální problematice s tímto obdobím spojené (s důležitými dopady na možnosti identifikace produktů jednotlivých skriptorií) se věnuje AUTENRIETH, Johanne: *Probleme der Lokalisierung und Datierung von spätkarolingischen Schriften (10. und 11. Jh.)*. Codicologica 4 (Litterae textuales), Leiden 1978, s. 67–74.

158 SICKEL, Theodor: *Das Privilegium Otto I. für die römische Kirche vom Jahre 962*. Innsbruck 1883, s. 10–16.

159 SROV. BRETHOLZ, B.: *Lateinische Paläographie*, s. 89–93.

160 Svatohavelský klášter si udržel v kritickém období X. století rovněž jisté schopnosti práce s řeckými texty; vedle něj lze tyto tendence pozorovat i v Dijonu, Gorze, Toulou, Reichenau, Kolíně a Lutychu – SROV. BISCHOFF, B.: *Das griechische Element in der abendländischen Bildung des Mittelalters*. In: *Mittelalterliche Studien II*. Stuttgart 1967, s. 246–275, zejm. s. 268.

161 BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 161.

162 BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 163–164; SROV. např. CHATELAIN, É.: *Paléographie des classiques latins II*, pl. CLVIIa.

163 BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 165.

164 Není snad třeba příliš zdůrazňovat, že v kontextu gorzského reformního hnutí (zprostředkovaného ovšem Trevírem a Řeznem) vznikají v Čechách první benediktinská opatství – SROV. U: SOMMER,

s biskupstvím v *Řezně* (obzvláště za biskupa Wolfganga). Vcelku nepoškozen zůstal klášter sv. Havla, odkud byli vysíláni učitelé na různá místa (prokazatelně do Mohuče, Špýru a Salcburku), tím se šíří svatohavelský duktus, o němž byla řeč výše. Tento vliv zasáhl i skriptorium ve Freisingu, kde se střetl s vlivy italskými a lotrinskými. Koncem X. století dochází též k obnově kláštera v Tegernsee.¹⁶⁵ Na rozdíl od Bavorska nedošlo v Porýní a v dolním Německu k tak výraznému kulturnímu úpadku (viz například klášter Gandersheim).¹⁶⁶

Naopak dosti poškozena byla oblast dnešní Francie; reformní hnutí zde vychází z kláštera Cluny (založen 910) a Fleury. Odtud (zejména z Cluny) sahají reformní snahy až do Říma a do kláštera Monte Cassino, v Německu pak tato reforma zasáhla klášter Hirsau.

Zatímco v první polovině IX. století vystupovala grafická produkce jednotlivých profilových karolínských skriptorií vcelku zřetelně, písařské školy si více méně zachovávaly svá lokální specifika, od poloviny IX. století dochází k vytvoření pevnějšího a v zásadě jednotného kánonu karolínské minuskuly, s vysokou mírou pravidelnosti ve skladbě abecedy (odstraňováním alternativních grafémů u jednoho a téhož písmene jdoucí ruku v ruce s redukcí ligatur), ortografie i používané interpunkce. Tento trend pokračuje i ve věku následujícím, kdy se od zhruba druhé půle X., ještě zřetelněji však od XI. století skriptoria podílejí spíše na vytváření jakýchsi „regionálních stylů“.¹⁶⁷ Souvisí to pochopitelně se vzrůstající komunikací jednotlivých duchovních komunit mezi sebou navzájem. Navzdory tomu lze i v této době podchytit činnost řady bezpečně lokalizovaných písařských škol.

V prvé řadě zmiňme skriptorium kláštera Corvey. Pozůstatky jeho knihovny se po sekularizaci, která zde proběhla v roce 1803, dostaly do Univerzitní knihovny v Marburgu, zčásti též do Arcibiskupského diecézního muzea v Paderbornu a Státního archivu v Münsteru. Výchozím rukopisem pro rekonstrukci zdejšího skriptoria je kodex obsahující *Annales Corbeienses*, jež byly vedeny v průběhu IX.–XI. století.¹⁶⁸ Po mezeře v nejisté první polovině X. století následuje bezpečně korvejský kopiář

P.: *První dvě století benediktinských klášterů v Čechách*, s. 75–100 a SOMMER, P.: *Řezno a raně středověký Břevnov*, s. 25.

165 Tomuto prostředí je věnována monografická studie EDER, Christine Elisabeth: *Die Schule des Klosters Tegernsee im frühen Mittelalter im Spiegel der Tegernseer Handschriften*. Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens und seiner Zweige 83, 1972, s. 6–155.

166 Literárně historické konotace těchto jevů výstižně hodnotí BRUNHÖLZL, Franz: *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters II*. München 1992, s. 17nn.

167 AUTENRIETH, J.: *Probleme der Lokalisierung und Datierung*, s. 67–68.

168 LA Nordrhein-Westfalen, Abt. Westfalen, Cod. I 243; HOFFMANN, H.: *Schreibschulen und Buchmalerei. Handschriften und Texte des 9.–11. Jahrhunderts*. Hannover 2012 (MGH Schriften 65), obr. 7–8. V souvislosti s raně středověkými Čechami není bez zajímavosti, že jeden opis korvejských analů měl přivést do Prahy třetí pražský biskup Thiddag (998–1017) – srov. PRINZ, Joseph: *Die Annalen*. In: Die Corveyer Annalen. Textbearbeitung und Kommentar. Münster in Westfalen. 1982 (Abhandlungen

vzniknuvší krátce před rokem 950.¹⁶⁹ Tento kodex psaný různými neuměle píšícími písaři svědčí o úpadku kaligrafie v této době.¹⁷⁰ Kodex je ale důležitý z hlediska diachronických změn v karolínském minuskulním písmu, reprezentuje přechod od karolínského knižního písma IX. století do „otonské“ fáze karolínské minuskuly typické pro pokročilé X. století: dostavuje se mírné zahrocování původně ryze oblých tahů včetně patek u posledních dřívků liter „m“ a „n“. V souvislosti s českými zeměmi je třeba upozornit, že s největší pravděpodobností ve zdejším skriptoriu vznikl pražský kapitulní evangeliář,¹⁷¹ který byl ovšem po celé X. století prokazatelně v corvejském prostředí glosován; nemohl se tudíž ještě tehdy nacházet v Praze.¹⁷²

Většina rukopisů pocházejících z prostředí kláštera ve Fuldě byla rozptýlena, torza jsou dochována porůznu, zejména v Zemské knihovně v Kasselu, zlomky fuldské proveniencie se ve větším množství nacházejí v Hessenském státním archivu v Marburgu.¹⁷³ Pro zdejší knihovnu je častý výskyt zlomků, jež byly pravděpodobně do makulatury někdy takřka plánovaně zejména v období třicetileté války degradovány, velmi charakteristický.¹⁷⁴ Vedle skriptoria ve sv. Havlu je Fulda druhým nejkonzervativnějším prostředím uchovávajícím karolínskou tradici IX. století. Klíčovými pro poznání vývoje zdejší grafiky jsou dva kodexy *Annales Fuldenses*, které byly vedeny od 70. let IX. do 60. let XI. století.¹⁷⁵ Typickým rysem fuldského písma je jeho okrouhlost doprovázená zřídka výskytem jinde frekventovaných ligatur „st“, „rt“, u ligatur „ct“ se zpravidla vyskytuje výrazný spojovací oblouček mezi oběma písmeny. Dokladem přežívajících archaismů je i možný výskyt otevřeného „a“ ještě v první polovině X. století. Konzervativní výraz si fuldské skriptorium podrželo až do přelomu X./XI. století.¹⁷⁶

zur Corveyer Geschichtsschreibung 9), s. 67 a BLÁHOVÁ, M.: *Písemná kultura přemyslovských Čech*. In: Sommer, P. – Třeštík, D. – Žemlička, J. (edd.): *Přemyslovci. Budování českého státu*. Praha 2009, s. 509.
169 LA Nordrhein-Westfalen, Abt. Westfalen, Cod. VII 5201.

170 HOFFMANN, H.: *Schreibschulen und Buchmalerei*, s. 3.

171 APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. Cim. 2. Studiu této cimélie se dlouhodobě věnuje ENGSTOVÁ, Kateřina: *Osudy evangeliáře Cim. 2 a plenáře v pražské katedrále. Korunovační evangeliář českých králů?* In: Hrdina, Jan – Doležalová, Eva – Kahuda, Jan (edd.): *Pater familias. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Ivana Hlaváčka*. Praha 2002, s. 77–86. O tomto kodexu bude zmínka ještě níže, ve třetí kapitole.

172 HOFFMANN, H.: *Schreibschulen und Buchmalerei*, s. 22–23. Využití glos k prokazování proveniencie textů se stává pro raný středověk velmi nosným metodickým konceptem – srov. publikaci zdařilé disertace SCHIEGG, Markus: *Frühmittelalterliche Glossen. Ein Beitrag zur Funktionalität und Kontextualität mittelalterlicher Schriftlichkeit*. Heidelberg 2014 (Germanische Bibliothek 52).

173 HOFFMANN, H.: *Buchkunst und Königtum im ottonischen und frühsalischen Reich*. Stuttgart 1986 (MGH Schriften 30/1), s. 132.

174 HOFFMANN, H.: *Buchkunst und Königtum*, s. 132 s pozn. 2.

175 BAV Roma, Cod. Ottob. lat. 2531 a Hochschul- und LandesB Fulda, HS B1: BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog I*, s. 279–280 č. 1331.

176 HOFFMANN, H.: *Buchkunst und Königtum*, s. 135.

Dochovaná produkce kláštera v Lorsch přešla částečně do vatikánské knihovny a částečně prostřednictvím kláštera v Eberbachu do Bodleian Library v Oxfordu.¹⁷⁷ Po období rozkvětu v IX. století nastal úpadek, z něhož se zdejší písařská škola vzpamatovala až ve druhé polovině X. století, kam se hlásí (konkrétně do let cca 978–993) v lorschském skriptoriu vzniknuvší sakramentář.¹⁷⁸ Písmo tohoto skriptoria má tendenci k horizontalizaci modulu, celková morfologie vykazuje směr konzervativních (okrouhlých) prvků a počínajícího lámání, včetně náznaků střídání silných a vlasových tahů.

Vedle již několikrát zmiňovaného skriptoria *svatohavelského* a s ním spojeného skriptoria v Reichenau¹⁷⁹ je pro X. století velmi dobře zdokumentována produkce skriptoria kláštera Einsiedeln.¹⁸⁰ S grafickou produkcí skriptoria v Reichenau souvisí skriptorium v Echternachu. To na přelomu X. a XI. století a ve století XI. reprezentuje skupina známých liturgických knih: sakramentář z Echternachu,¹⁸¹ evangeliář,¹⁸² Bible¹⁸³ a lecionář, tzv. zlatý evangeliář z Echternachu (*Liber aureus Epternacensis*),¹⁸⁴ jehož echternašská provenience není zcela bezpečná, a posléze evangeliář.¹⁸⁵

Pro raně středověké Čechy má zřejmě jistý význam skriptorium v Hildesheimu,¹⁸⁶ které lze zachytit rovněž od přelomu X./XI. století. K jeho nejskvostnějším kodexům náleží bezpochyby dva iluminované evangeliáře: evangeliář biskupa

177 HOFFMANN, H.: *Buchkunst und Königtum*, s. 203. Novější pohled do lorschkého skriptoria nabízí LICHT, TINO: *Beobachtungen zum Lorsch Skriptorium in karolingischer Zeit*. In: Becker, Julia – Licht, Tino – Weinfurter, Stefan (hg.): *Karolingische Klöster. Wissenstransfer und kulturelle Innovation*, s. 145–162.

178 BAV Roma, Cod. Palat. lat. 495; HOFFMANN, H.: *Buchkunst und Königtum*, s. 203–206 a 218–219. Vyobrazení u: EHRLE, Franciscus – LIEBAERT, Paulus: *Specimina codicum latinorum Vaticanorum*. Berolini-Lipsiae 1927², Tab. 33.

179 Nejpodrobněji se produkci obou skriptorií v X. století věnoval HOFFMANN, H.: *Buchkunst und Königtum*, s. 303–355 (Reichenau) a s. 366–401 (sv. Havel) s doplňky v: HOFFMANN, H.: *Schreibschulen des 10. und des 11. Jahrhunderts im Südwesten des Deutschen Reichs*. Hannover 2004 (MGH Schriften 53/I), s. 208–219 (Reichenau) a s. 252–263 (sv. Havel).

180 HOFFMANN, H.: *Schreibschulen des 10. und des 11. Jahrhunderts*, s. 43–153.

181 Uni- und LandesB Darmstadt, HS 1946 – CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. II, Lief. IV, tab. 6 (psáno kolem r. 1000).

182 LandesHA Koblenz, HS A VII I Nr. 176 – CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. II, Lief. IV, tab. 7, 8 (psáno před rokem 1017).

183 Universitäts- und Forschungsbibliothek Gotha, HS I 1 – CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. II, Lief. V, tab. 1, 2 (psáno rukou písaře Ruotperta mezi lety 1051–1081).

184 Universitäts- und Forschungsbibliothek Gotha, HS I 19 – CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. II, Lief. IX, tab. 7, 8, 9 a 10 (psáno v Echternachu nebo Trevíru mezi lety 983–991).

185 StadtB Bremen, HS b 21 – CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. II, Lief. X, tab. 1, 2 (psáno mezi lety 1002–1007).

186 SPUNAR, P.: *Paleografické poznámky k wolfenbüttelskému rukopisu Gumpoldovy legendy*. LF 79, 1956, s. 39–46, zejm. s. 44 a dále ZACHOVÁ, Jana: *Legendy Wolfenbüttelského rukopisu*. Praha 2010, s. 11 a s. 17–18. V uměnovědné literatuře se možná česká provenience tzv. wolfenbüttelského rukopisu stále

Bernwarda (993–1022)¹⁸⁷ – za tohoto biskupa vznikl ještě rukopis Bible¹⁸⁸ a tzv. Guntpaldův evangeliář nazvaný podle písaře.¹⁸⁹ S produkcí Bernwardova skriptoria souvisí sakramentář psaný rovněž Guntpaldovou rukou.¹⁹⁰

2.8 Středovýchodní Evropa na cestě k regionálnímu stylu karolínské minuskuly

Přes jistý vliv saského prostředí na latinskou knižní kulturu v Čechách přelomu X. a XI. století¹⁹¹ si rozhodující roli podržela intelektuální střediska bavorská. Zde je třeba zmínit tradičně silně zastoupený Salcburk a jeho písařskou tradici dobře dokumentovanou tzv. tradičními knihami: pro pozdní X. století jde o druhý tradiční kodex,¹⁹² tradiční knihu z počátku XI. století¹⁹³ a zlomky třetí tradiční knihy.¹⁹⁴ Rozhodující postavení má pochopitelně Řezno, konkrétně skriptorium opatství (a biskupství) u sv. Jimrama.

Výchozí pramenná základna pro poznání zdejšího prostředí je vcelku příznivá, i když dodnes ne zcela uspokojivě zpracovaná: po sekularizaci opatství počátkem XIX. století přešla více než tisícovka rukopisů svatojimramského původu do Bavorské státní knihovny v Mnichově.¹⁹⁵ Vzhledem k často zde vzpomínaným misijním aktivitám zdejšího opatství/biskupství hlouběji do Podunají (a rovněž i do Čech) lze důvodně předpokládat, že řadu rozptýlených, původně řezenských

objevuje – viz *Otevři zahradu rajskou. Benediktini v srdci Evropy 800–1300*, s. 200–201, katalogové č. V. 7 (zpracovala Irmgard SIEDE, která prosazuje provenienci: „Čechy/jihovýchodní Německo, před 1006“).

187 Dommuseum Hildesheim, HS Nr. 18; CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. II, Lief. XIX, tab. 7 (psáno mezi lety 996–1022). Éra tohoto biskupa je důkladně zdokumentována v příkladném katalogu BRANDT, Michael–EGGEBRECHT, Arne (hg.): *Bernward von Hildesheim und das Zeitalter der Ottonen. Katalog der Ausstellung Hildesheim 1993 I–II*. Hildesheim 1993.

188 Dommuseum Hildesheim, HS Nr. 61; CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. II, Lief. XX, tab. 1 (psáno mezi lety 996–1022).

189 Dommuseum Hildesheim, HS Nr. 33; CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. II, Lief. XIX, tab. 9 (psáno r. 1011).

190 Dommuseum Hildesheim, HS Nr. 19; CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. II, Lief. XIX, tab. 10 (psáno r. 1014).

191 GRAUS, František: *Böhmen zwischen Bayern und Sachsen. Zur böhmischen Kirchengeschichte des 10. Jahrhunderts*. Historica XVII. Praha 1969, s. 5–42 a v politických souvislostech mocenských vztahů Říše ke středovýchodoevropskému prostoru HILSCH, Peter: *Der Bischof von Prag und das Reich im sächsischer Zeit*. Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 28, 1972, s. 1–41.

192 ÖStA, Abt. HHStA, HS 339; CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. VII, tab. 10 (psáno částečně mezi lety 963–976 a částečně po r. 976).

193 StiftsA der Erzabtei St. Peter in Salzburg, sign. CCCVIII.6; CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. VIII, tab. 2 (psáno mezi lety 1004–1014).

194 ÖNB Wien, Cod. Lat. 12.696; CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. VIII, tab. 1 (psáno mezi lety 991–1023).

195 Dnes: BSB München, Clm 14.000–15.028.

kodexů budeme nacházet i na těchto územích, a to jak v podobě rukopisných celků, tak i ve formě pergamenové makulatury. Svým způsobem výlučné postavení Řezna je příčinou toho, že ductus zdejšího skriptoria se stal po určitou dobu jakýmsi „kanonickým duktem“ pro celou středovýchodoevropskou kaligrafii.

Rovněž z tohoto prostředí známe z druhé půle X. a raného XI. století tradiční knihy, které jsou bezpečným východiskem pro identifikaci a rekonstrukci svatojímramské grafické proveniencce. Již v první tradiční knize obsahující memoriální záznamy o donacích za opata Ramwolda (975–1000)¹⁹⁶ lze identifikovat prvky, které budou charakteristické pro řezenské písmo i v XI. století: výrazné, k dolní dotažnici vedené smyčky písmene „g“, mírně stočené dřívky liter „m“ a „n“ s patkami na konci, těž patka se vyskytuje i u „q“, typická je přítomnost kulatého (unciálního) „d“, což zvyrazňuje celkovou okrouhlost a horizontální charakter tohoto písma.¹⁹⁷ Do svatojímramského prostředí se zřetelně hlásí i troparium z let 1024–1027.¹⁹⁸ Prokazatelně řezenskou provenienci má rovněž sborník spisů probošta Arnolda z Vohburgu, který vznikl po roce 1037.¹⁹⁹

Již bylo známo, že na konci X. století dochází k obnovení aktivity mnišské komunity v Tegernsee. K vrcholnému rozkvětu zdejší opatství dospělo ale až za opata Ellingera ve 30. letech XI. století. Téměř současně se zde objevuje nový, pro další vývoj určující grafický styl, který sem přinesl kaligraf Otloh.²⁰⁰ Díky jeho působení v Řezně bylo Otlohovo písmo (včetně písma jeho žáků) identifikováno i u sv. Jimrama. Tato forma karolínské minuskuly se následně stává zcela klíčovou pro šíření tohoto ductu dále na východ.²⁰¹

196 BayHStA München, Regensburg–St. Emmeram, Cod. 5 ½; CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. II, tab. 7 (psáno mezi lety 975–1001).

197 HOFFMANN, H.: *Buchkunst und Königtum*, s. 277.

198 BSB München, Clm 14.322; CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. III, tab. 5 (psáno mezi lety 1024–1027).

199 BSB München, Clm 14.870; CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. III, tab. 6.

200 SCHAUWECKER, Helga Elisabeth: *Otloh v. St. Emmeram. Ein Beitrag zur Bildungs- und Frömmigkeitsgeschichte des 11. Jahrhunderts*. Studien zur Geschichte des Benediktinerordens 74, 1963, s. 3–240; v souvislosti s českým prostředím zatím naposledy: SPUNAR, P.: *Počátky knižní kultury v Čechách*. In: A. MERHAUTOVÁ – P. SPUNAR, *Kodex vyšehradský. Korunovační evangelistář prvního českého krále*. Praha 2006, s. 68.

201 Otloha a jeho žáky musíme též vidět v obecnější rovině, a to jako zprostředkovatele při budování kontaktů mezi Bavorskem a Čechami v první půli XI. století – nověji na to upozorňuje KALHOUS, D.: *Svatováclavská úcta v říši před r. 1200. Poznámky k nejstaršímu rukopisnému dochování Crescente fide (BAV.)*. Studia historica Brunensia 60, 2013, s. 14 a zejm. s. 17. Přímý důkaz, že tyto kontakty souvisely i s šířením písemné kultury, podává Otloh sám ve své autobiografii – viz PSÍK, Richard – PUMPROVÁ, Anna: *Otloh od sv. Jimrama: O pokušení jednoho mnicha. Liber de temptatione cuiusdam monachi*. Ostrava 2017, s. 136.

Otlohova ruka je nejlépe dokumentována na řezenském opisu překladu spisů Ps.-Dionýsia Areopagity.²⁰² Během 50. a 60. let XI. století k vytvoření již zmíněného regionálního stylu (tj. grafického stylu závazného prokazatelně pro více středisek téhož regionu),²⁰³ který byl, jak dále ještě uvidíme, vzorovým i pro kulturně na bavorské kláštery navázaná česká benediktinská opatství v čele s Břevnovem, která stojí na počátku aktivní latinské písmařské tvorby v Čechách; o Břevnovu bude podrobněji pojednáno ve čtvrté kapitole.

V souvislosti s počátky benediktinských komunit v Čechách nelze ještě nezmínit benediktinské opatství v Niederaltaichu. Předpokládá se, že písmo tohoto prostředí by mohlo být závislé na skriptoriu v Tegernsee, což souvisí s dočasným pobytem již zmíněného Ellingera v Niederaltaichu.²⁰⁴ O inovativní přístup k celé problematice se pokusil Hartmut Hoffmann, když do svých úvah přibral listinné písmo tohoto prostředí.²⁰⁵ Ani tento pokus ovšem zatím nevedl k bezpečnému zachycení grafické podoby zdejšího skriptoria, a tak zdejší opatství zůstává jistou paleografickou záhadou.

2.9 Nástin vývoje latinského písma v českých zemích do konce XII. století

Jak pro celé XI., tím spíše pro století XII. platí, že stávající poznání vývoje pozdní karolínské minuskuly a procesu gotizace v těchto dvou staletích je značně omezeno narůstajícím a doposud paleograficky ne zcela uspokojivě zpracovaným množstvím dochovaného rukopisného materiálu. Současně (a byla o tom zmínka již výše) nesmíme zapomínat, že se v této době do určité míry stírají rozdíly mezi vnějšími znaky produktů jednotlivých skriptorií na úkor prosazování regionálních stylů (např. pro středovýchodní Evropu XI. století šlo o styl Otlohův). To samozřejmě neznamená, že bychom měli rezignovat na snahu rekonstruovat produkci konkrétních v těchto staletích působících skriptorií. Zna-

202 BSB München, Clm 14.137; CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, Ser. I, Lief. III, tab. 7 (psáno rukou kaligrafa Otloha buď mezi lety 1052–1062, nebo po r. 1066); k dalším identifikovaným Otlohovým autografům náleží: BSB München, Clm 14.490, Clm 14.756 (fol. 62^r–160^r), Clm 14.673 (fol. 39^r–46^v), Clm 18.611 (fol. 1^r–109^v, psáno v Tegernsee) a konečně Clm 18.937 (fol. 230^r–297^v, psáno v Tegernsee).

203 BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 162–163; Bischoff označuje tento typ psaní jako „der schrägoveale Stil“; ten dosáhl kolem poloviny XI. století svého vrcholu právě v jihoněmecké oblasti a doprovází nejhonosnější produkty tzv. bavorské malířské školy; srov. dále AUTENRIETH, J.: *Probleme der Lokalisierung und Datierung*, s. 68.

204 HOFFMANN, H.: *Buchkunst und Königtum*, s. 441.

205 HOFFMANN, H.: *Buchkunst und Königtum*, s. 442–443.

mená to, že končí doba jasných, tak říkajíc na první pohled rozpoznatelných písařských škol.

Významnou inovací, která promluvila do vývoje latinského písma (nejen ve střední či středovýchodní Evropě) XII. století bylo šíření nových řádů, konkrétně zejména cisterciáků a premonstrátů. Výraznější posílení latinské písemné kultury v Čechách bylo dokonce dáváno do souvislosti až teprve s příchodem těchto řádů do Čech, k němuž dochází v polovině XII. století.²⁰⁶ Je to dáno snad i tím, že jediná dosavadní skriptoristická syntéza věnovaná českému raně středověkému materiálu pojednávala o období olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka (1126–1150)²⁰⁷ a tato práce dlouho nenašla svého pokračovatele. Přestože se pokouším posunout hranice prokazatelných počátků latinské písemné kultury více do minulosti, představuje Zdíkova doba neoddiskutovatelný mezník ve vývoji písemné kultury jak v Čechách, tak i na Moravě – a to v oblasti knižní i listinné.²⁰⁸

Zdíkův episkopát²⁰⁹ vlastně symbolicky uzavírá dobu benediktinské dominance, jejichž monastické školství poznenáhla ustupuje progresivním katedrálám a jejich kapitulním školám.²¹⁰ Podstatné je i to, že církevní emancipace nezůstává v této době bez pozitivní odezvy mezi světskými elitami; u nich musíme předpokládat nejen její pouhou pasivní akceptaci, ale již i zřetelnou aktivní participaci na těchto progresivních trendech inspirovaných krajinami na západ a jih od našich hranic.²¹¹

Nastíněný historický rámec vytváří základní souřadnice závažných vývojových změn, k nimž dochází v latinském písmu XII. století. Z čistě paleografického hlediska je karolínská minuskula tehdy již za svým zenitem, začínají se projevovat rysy, které ohlašují nástup nového stylu spojeného s gotickou estetikou. Pozdní fázi karolínské minuskuly asi nejlépe dokumentuje produkce **olomouckého**

206 BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 281.

207 FLODR, Miroslav: *Skriptorium olomoucké. K počátkům písařské tvorby v českých zemích*. Praha 1960.

208 Stačí zde snad upozornit na novější přehledné shrnutí, které publikovala BLÁHOVÁ, M.: *Písemná kultura přemyslovských Čech*. In: Sommer, P. – Třeštík, D. – Žemlička, J. (edd.): *Přemyslovci. Budování českého státu*, s. 508–529; zde je na s. 515 dobře poukázáno na fakt, že právě XII. století představuje obzvláště pro úřední materiál významný předěl spočívající v postupném nahrazování pamětních zápisů fundačními či donačními listinami.

209 O jeho syntetizující zhodnocení se pokusila výstava doprovázená katalogem: Hrbáčová, Jana (red.): *Jindřich Zdík (1126–1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy*. Katalog výstavy. Olomouc 2009. Pro relevantní zhodnocení pražských biskupů XII. století je možné sáhnout k: HILSCH, P.: *Die Bischöfe von Prag in der frühen Stauferzeit. Ihre Stellung zwischen Reichs- und Landesgewalt von Daniel I. (1148–1167) bis Heinrich (1182–1197)*. München 1969 (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 22).

210 Pro české prostředí má stále platnost [SPUNAR, P.:] *Školy a antická tradice v přemyslovských Čechách*, s. 23, 26–27.

211 Nověji se nad tímto tématem zamyslel ANTONÍN, Robert: *Mentální horizonty českých světských a církevních elit druhé poloviny 12. a počátku 13. století*. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 7, 2014, s. 35–47.

kapitulního skriptoria Jindřicha Zdíka (působícího s největší pravděpodobností nejprve u kostela sv. Petra, posléze u sv. Václava v Olomouci), jehož činnost můžeme sledovat zhruba po dvě písařské generace v průběhu 30.–40. let XII. století.²¹² Zachycení prokazatelných stop tohoto prostředí umožnila souhra dvou šťastných okolností: jednak je to existence relativně kompaktně dochované raně středověké olomoucké kapitulní knihovny vybavené rukopisy pocházejícími z tohoto skriptoria²¹³ a dále pak existence originálů dochované diplomatické produkce (písemností vyhotovených pro vnitřní potřebu olomouckého biskupského kostela),²¹⁴ jež byly vyhotoveny rovněž silami olomouckého skriptoria. U obou skupin písemností (kodexů i listin) je olomoucká provenience zcela jasná.

Důkladná analýza podílu práce jednotlivých rukou na olomouckých rukopisech a listinách přinesla zajímavé výsledky: ani v případě olomouckého skriptoria nešlo o profesionální kaligrafickou produkci, valná většina kodexů mají charakter překotně tvořených děl, jejich písaři (s největší pravděpodobností olomoučtí klerici a kanovníci) se vedle této práce věnují i svým každodenním povinnostem u olomouckého kostela. I když mezi jejich grafickými projevy nelze v zásadě nalézt výraznější rysy příbuznosti,²¹⁵ jde přesto o skupinu osob pracujících na jednom místě podle určitých pravidel (dělbá práce mezi písaři; funkční vztahy typu: hlavní písař – pomocný písař, opisovač předlohy – korektor apod.). Lze tudíž jednoznačně mluvit o skriptoriu, jehož produktivita vysoce převyšovala dobové a místní standardy. Co se týče charakteru olomouckého písma této doby, můžeme podle Flodra uvažovat o jistých vazbách na soudobá jihoněmecká a rakouská skriptoria,²¹⁶ což naznačuje, že jistá „pupeční šňůra“ mezi jihoněmeckými duchovními středisky a raně středověkými duchovními institucemi v českých zemích zůstala i ve XII. století nepřerušena. Za důležitý rys bavorského regionu se považuje vidlicovité zakončování hlavic dříků („Gabelung der Shäfte“), který se šíří od první poloviny XII. století ze Salcburku dále napříč ba-

212 Celkem byla zachycena práce tří desítek písařských rukou, z nich ovšem jen šest můžeme považovat za základní, u ostatních jde o příležitostné písaře – FLODR, M.: *Skriptorium olomoucké*, s. 158–159.

213 Absentující moderní soupis olomouckých kapitulních rukopisů stále nahrazuje inventární přehled: BISTRICKÝ, Jan – BOHÁČEK, Miroslav – ČÁDA, František: *Seznam rukopisů metropolitní kapituly v Olomouci*. In: Státní archiv v Opavě. Průvodce po archivních fondech, sv. 3, pobočka v Olomouci. Praha 1961, s. 101–177.

214 *CDB I*, s. 116–123 č. 115 a *CDB I*, s. 124–125 č. 116; obě nedatované listiny vydal Jindřich Zdík nejspíš na přelomu let 1141/1142 – srov. BISTRICKÝ, J.: *Studien zum Urkunden-, Brief- und Handschriftenwesen des Bischofs Heinrich Zdík von Olmütz*. Archiv für Diplomatik Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde 26, 1980, s. 144–163.

215 Shrnuto u: FLODR, M.: *Skriptorium olomoucké*, s. 159; pouze dvojice písařů (Flodrem označených jako ruce „II“ a „IV“ a vystupujících ihned na počátku existence skriptoria) vykazuje afinitu – FLODR, M.: *Ibid.*, s. 103.

216 FLODR, M.: *Ibid.*, s. 105–106.

vorskými školami.²¹⁷ S ním se setkáme v olomouckém skriptoriu velmi často.²¹⁸ Vazby na jižní či jihozápadní regiony od českých hranic podporují rovněž argumenty textologické: snad nejznámějším dílem opsaným ve Zdíkově skriptoriu byly *Epistole* Bernarda z Clairvaux, jejichž olomoucký opis měl za vzor nejspíš některý z exemplářů bavorské či rakouské provenience.²¹⁹ Naopak vzory pro diplomatickou minuskulu Zdíkových listin bychom museli hledat spíše v Mohuči, v kancelářském písmu zdejších arcibiskupů.²²⁰

Zásadní změnu přináší druhá polovina XII. století. Olomoucká kapitulní písařská škola pravděpodobně nepřežila (alespoň ve své podobě před rokem 1150) smrt svého tvůrce, iniciativu nositelů progresivních tendencí jednoznačně přebírají nově zakládané kláštery cisterciáků a premonstrátů, které si po celou dobu své existence udržely intenzivní kontakty se svými zahraničními mateřskými domy. Zřejmě nejvýznamnější pozici (alespoň soudě dle dochovaných pramenů) zde zaujala fundace langheimských cisterciáků uskutečněná v západočeských **Plasích**.²²¹ Klášter zde byl založen nejspíše již roku 1144, „grafickou aktivitu“ u tohoto střediska pozorujeme ovšem až od poloviny 70. let XII. století. Jeden rys mají ovšem Plasy společný s výše probranou Olomoucí, totiž paralelní pěstování knižní a listinné produkce. To pochopitelně usnadňuje provenienční fixaci textů psaných ve zdejším skriptoriu. Jeho činnost můžeme pozorovat po dobu dvou písařských generací, jejichž střídání nastalo zhruba na přelomu XII./XIII. století. Zatímco v první generaci vystupují ruce, které se v dochovaném materiálu neopakují,²²² generaci druhou charakterizuje výskyt výrazných zejména notářských individualit v čele s rukou „Otakarus 3“, jež byla ztotožněna s notářem a posléze kancléřem Rapotou.²²³ Všechny plaské ruce charakterizuje zřetelný průnik gotických prvků: celková vertikalizace písma, vyšší kontrastnost psaní (tj. zdůrazňování rozdílů mezi tučnějšími a vlasovými tahy), opatřování dříků nahoře i dole

217 BRETHOLZ, B.: *Lateinische Paläographie*, s. 94; tento způsob zdobení hlavic dříků považuje za rys začínající gotizace BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 173.

218 FRIEDRICH, Gustav: *Památky umění písařského v Čechách i na Moravě*, seš. 1. Praha 1904, tab. 3 s ukázkou opisu „Řádu svěcení kněží olomoucké diecéze“ v kodexu: ZA Opava, pracoviště Olomouc, sign. CO 202, fol. 226^r (CDB I, s. 168–169 č. 163).

219 Jde o kodex: ZA Opava, pracoviště Olomouc, sign. CO 98 I – FLODR, M.: *Ibid.*, s. 129 a s. 260–264.

220 HAVEL, Dalibor: *Rukopisy a listiny z doby episkopátu olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka*. In: Hrbáčová, J. (red.): *Jindřich Zdík (1126–1150)*. Olomoucký biskup uprostřed Evropy. Katalog výstavy, s. 81 a katalogové č. 51–52 na s. 104–107, kde i starší literatura.

221 VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1998, s. 417–425 (heslo „Plasy“).

222 Jako příklad uvádím listinu českého knížete Bedřicha a jeho strýce Václava pro plaský klášter z roku 1184 (CDB I, s. 273–274 č. 304): CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, III. Reihe, XV. Lief., tab. 5 (zpracoval H. ZATSCHEK).

223 SPURNÝ, František: *Skriptorium plaské*. Brno 1950 (netištěná disertační práce), passim.

patkami, tendence k lámání doposud okrouhlých tahů atd.²²⁴ Plaská písmařská škola tak reprezentuje jedno z prvních středisek v Čechách, které pracovalo pod vlivem nového, gotického stylu, který otevírá v dějinách latinského písma další epochu stojící již mimo rámec této práce.

224 BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 173. Jako ukázka knižní varianty plaského písma ze závěru XII. století může posloužit CHROUST, A.: *Monumenta palaeographica*, III. Reihe, XV. Lief., tab. 6c (zpracoval H. ZATSCHEK), kde je reprodukováno fol. 43^r rukopisu uloženého dnes v NK ČR, sign. I.E.11 (*Lectionarium*).

3 POČÁTKY LATINSKÉ PÍSEMNÉ KULTURY V ČECHÁCH A NA MORAVĚ

3.1 Materiálové a metodické předpoklady: pergamenová makulatura

Soustavné sbírání, identifikace a popis latinským písmem psaných textů, které se zachovaly ve formě různě obsáhlých a v nejrůznější materiálové kvalitě dochovaných fragmentů, zůstává u nás stále tématem opomíjeným. Fakt, že dosud neexistuje evidence popsaných a přesnou obrazovou dokumentací doprovázených rukopisných zlomků, je příčinou toho, že nezdědka není možné vyslovovat o jednotlivých zlomcích bezpečnější závěry, takže tyto zlomky i nadále zatím zůstávají izolovanými jednotlivinami. Interpretace takovýchto jednotlivin je pak odkázána na konfrontaci vnějších znaků daného pramene jen s obecným vývojem písma, která umožňuje obvykle pouze hrubé časové zařazení, většinou však nepřináší hlubší poznatky o provenienci.

Protože stojíme v této oblasti svým způsobem na samém počátku, je třeba v prvé řadě definovat pojem *zlomek*, aby bylo zřetelné, jaký typ materiálu zde bude předmětem mého zájmu, a dále stanovit základní aspekty sledované při popisu tohoto typu pramenů.

3.1.1 Definice zlomku

Zlomkem zde rozumím takový písemný pramen, který má charakter *makulatury*, to znamená, že je následně sekundárně použit k jiným účelům nežli k těm, pro které byl původně zhotoven. Přesto je z formálního hlediska dochován jako originál.²²⁵ V tomto smyslu tedy za zlomek nepovažuji každý v původním rozsahu

²²⁵ Tento aspekt formy dochování dobře reflektuje BLÄNSDORF, Jürgen: *Fragment Gattungen und*

nedochovaný knižní celek, který je dnes formou nejrůznějších adligátů součástí mladších (obsahově podobných) kodexů, ale který si i jako takovýto adligát v zásadě zachoval svou původní funkčnost.

Hledáme-li hlavní charakteristiky, které musíme při popisu a zpřístupňování výše definovaného materiálu sledovat, musíme mít neustále na zřeteli tu skutečnost, že je třeba si všímat zejména těch vnějších a vnitřních znaků, které pomohou alespoň hypoteticky zrekonstruovat původní podobu daného pramene před jeho destrukcí, a dále těch znaků, které mohou posloužit k budoucímu ztotožnění popisovaného zlomku s jinými zlomky téhož původu. Podstatnou, možná vůbec nejpodstatnější součástí charakteristiky daného zlomku je jeho úplná a přesná obrazová reprodukce, která slouží k verifikaci údajů obsažených v charakteristice toho kterého zlomku. Proto je v této práci položen takový důraz na reprodukce originálů, které tak nejsou pouhým ilustrativním doprovodem textu, ale podstatně jej doplňují.

Při charakteristice jednotlivých zlomků budu postupovat podle následujících kritérií: typ zlomku (podle formy dochování), rozsah zlomku (například dvoulist, seříznutý dvoulist, list apod.), charakter psací látky (ve všech případech, které zde prezentuji, se pochopitelně jedná o pergamen), úprava psací plochy (zde je důležitá přítomnost či absence okrajových vpichů – vodičů liniatury, které mohou být průvodním jevem dochování původních, neseříznutých rozměrů psací plochy, dále přítomnost či absence linkování, případně vertikálního rámování textového zrcadla apod.).

Velmi významné jsou stopy sekundárních destrukcí psací plochy: mám zde na mysli různé přehyby a rýhy na pergamenu, které jsou stopami po druhotném použití daného zlomku jako například předsádky všíte do hřbetu mladšího knižního celku, přičemž v místě všíti zůstává i po vynětí zlomku ze hřbetu výrazná rýha apod. Barvu inkoustu zdůrazňuji pouze v těch případech, kdy má význam pro odhalení druhotných (mladších) přípisků, případně korektur.²²⁶ Důležitý je rozbor a stanovení podílu jednotlivých písařských rukou a jejich paleografická charakteristika.²²⁷

Editionsprobleme. Beispiele aus der antiken und mittelalterlichen Literatur. In: Fragment und Makulatur. Überlieferungsstörungen und Forschungsbedarf bei Kulturgut in Archiven und Bibliotheken, hg. v. Neuheuser, Hanns Peter und Schmitz, Wolfgang. Wiesbaden 2015 (Buchwissenschaftliche Beiträge 91), s. 33–50, když věnuje pozornost (zejm. na s. 45–46) zprostředkovaně dochovaným torzům antických literárních děl. Takovéto fragmenty naší definici samozřejmě nevyhovují.

226 CLEMENS, Raymond–GRAHAM, Timothy: *Introduction to Manuscript Studies*. Ithaca–London 2007, zejm. s. 35–48 (*Correcting, Glossing, and Annotation*).

227 Ve všech případech je grafický projev zařazen dle standardní nomenklatury latinského knižního písma; u rukou raného IX. století rovněž připojuji relevantní znaky, které mohou pomoci s provenienčním zařazením, popřípadě s určením domovského skriptoria. Seriózní vědecké diskuse o nomenklatuře se vedou od poloviny minulého století: *Nomenclature des écritures livresques du IXe au XVIe siècle*, edd. Bischoff, B. – Liefertinck, G. I. – Battelli, G. In: *Colloques internationaux du Centre national de la*

Bez povšimnutí nemohou pochopitelně zůstat ani mladší přípisky na zlomcích, které vznikaly v době, kdy již byly makulaturou. Jedná se totiž mnohdy o zachované provenienční symptomy nosičů (např. staré signatury nebo letopočty na těch zlomcích, které sloužily jako obal rukopisů úřední provenience, časté jsou i případy, kdy je na zlomku uveden celý obsah rukopisného konvolutu, jehož byl kdysi předsádkou).²²⁸ Studium těchto aspektů je vlastně prakticky jediným zdrojem našich informací o době, kdy se daný zlomek mohl stát makulaturou, a tudíž přestal plnit svou primární funkci. Charakteristika musí rovněž obsahovat interpretaci vnitřních znaků textu – tedy v první řadě odhalení obsahu a z něho pak odvozeného účelu (funkce) díla, prostředí a doby jeho aktivního používání apod.

3.1.2 Místa používání pergamenové makulatury

Prvním kritériem při popisu zlomku je, jak bylo výše uvedeno, určení typu podle formy jeho dnešního zachování. Rukopisné zlomky je možné v zásadě nalézt v těchto formách dochování:

1) Zlomek je chován jako **samostatná jednotka** sejmutá ze svého původního (dnes již mnohdy bohužel neznámého) nosiče a je uložen nejčastěji v moderní papírové obálce jako součást sbírkového archivního fondu „rukopisných zlomků“ v tom kterém archivu či knihovně. Nevýhodou této formy uložení je přetržení kontaktu mezi zlomkem a jeho nosičem, tyto zlomky je pak často možno interpretovat pouze jako izolované jednotky bez možnosti zpětné rekonstrukce jejich osudu. Do této kategorie tudíž náleží ty zlomky, které byly původně pevně spojeny se svým nosičem a spadaly do některé z kategorií uvedených níže, byly však odstraněny a umístěny zvlášť. Dělo se tak zpravidla v průběhu XIX. století, kdy se

recherche scientifique: Sciences humaines 4. Paris 1954. Pro raně středověké knižní písmo v českých pramenech je zatím závazný: PRAŽÁK, J.: *Názvoslovní knižních písem v českých zemích I (11.–13. století)*. In: PRAŽÁK, J.: Výbor, s. 119–134 (původně otištěno v: Studie o rukopisech 4, 1965, s. 1–27).

228 V určitých případech má pro studium „druhého života“ pergamenového zlomku význam identifikace knihvazačských dílen, které tohoto velmi houževnatého materiálu při (pře)vazbách knih používaly. Využívání starobylé makulatury je charakteristické pro některé z nich – plyne to např. z výzkumu Jiřího Glonka, který se věnoval kartuziánským dílnám – GLONEK, J.: *Knihvazačská dílna olomouckých kartuziánů*. In: Krušínský, R. – Vintrová, T. (edd.): *Bibliotheca antiqua* 2013. Olomouc 2013, s. 40–61 + obrazová dokumentace na s. 188–190, zejm. s. 42 pozn. 17, kde Glonek konstatuje přítomnost vazebné makulatury kartuziánského původu již z X. století. Podobnou „kompaktní množinu“ starobylé makulatury použité do vazeb použila knihvazačská dílna františkánského kláštera v Chebu – BOLDAN, Kamil: *Knihvazačská dílna františkánského kláštera v Chebu*. In: Boldan, K. – Marek, J. (edd.): *Libri catenati Egrenses*. Knihy a knihovna chebských františkánů v pozdním středověku a raném novověku. Praha 2013, s. 111–146, zejm. s. 117.

přerušení vazby mezi sejmutým zlomkem a jeho původním nosičem nepociťovalo jako problém, je to snad náznak prvního zájmu o tento materiál.

Většina zlomků ovšem zůstala zachována ve vazbě mladší knihy (nosič, *librer tradens*):

2) Zlomek se nachází **přilepen k přednímu nebo zadnímu přیدهští** jiného knižního celku²²⁹ (to znamená mladšího, v knihovně aktuálně používaného rukopisu, prvotisku nebo starého tisku). Přirozeně je možné pracovat jen s jednou (viditelnou) stranou zlomku, který je mnohdy různě seříznut v důsledku snahy přizpůsobit jeho formát formátu nového knižního celku (nosiče). Pergamenové přelepy se starou makulaturou jsou v rámci zde prezentovaného souboru fragmentů zastoupeny v 18,44% případů. Není výjimečná ani situace, kdy vnitřní strana knižní desky je vylepena fragmentem pergamenového dvoulistu, jehož druhá půle zůstala volná, a plní tak de facto funkci předsádky.²³⁰

3) Zlomek tvoří **přední nebo zadní předsádku** mladšího knižního celku; častěji se objevuje od počátku XV. století v rámci „standardizace“ knižní formy, a to jako list umístovaný mezi knižní blok a desku vazby. Od počátku XVII. století se pro tyto účely stále častěji prosazuje papír, výskyt pergamenové makulatury s touto funkcí tudíž v této době klesá.²³¹ Pokud není integrální součástí přیدهští, bývá obvykle přišit k první (či poslední) složce knižního bloku a může vyčnívat ještě u hřbetu na konci první (respektive na začátku poslední) složky jako úzký zášev. U této kategorie dochází rovněž v důsledku přizpůsobování formátu zlomku formátu nového knižního celku k seříznutí původního rozměru pergamenu. Výhodou této formy je relativně dobrý stav takto zachovaných zlomků (zlomky tvořící předsádky jsou obvykle čitelné po obou stranách) a dále je výhodou, že zlomek zachovává obvykle podstatnou část svých původních rozměrů, takže jejich rekonstrukce je u něj s vysokou pravděpodobností úspěchu možná. Pro nejstarší pergamenovou makulaturu je předsádka vůbec nejfrekventovanějším místem výskytu – v rámci zde prezentovaného souboru fragmentů jde o 44,06% případů.

4) Zlomek má dnes podobu **drobných (úzkých) hřbetních záševků (vazů) uprostřed či vně jednotlivých složek knižního bloku**, nejčastěji na počátku a u konce nového knižního celku. Záševky bývaly našívány k vnějším a vnitřním

229 Obliba používání fragmentů pocházejících ze starých rukopisů při vazbě mladších knižních celků má svůj vrchol v XV. a XVI. století: srov. HOFFMANN, H.: *Bernhard Bischoff und die Paläographie des 9. Jahrhunderts*, s. 557; dále REED, Ronald: *Some Thoughts on Parchment for Bookbinding*. In: Rück, P. (hg.): *Pergament. Geschichte – Struktur – Restaurierung – Herstellung*. Sigmaringen 1991, s. 217–218. Při vyhledávání pergamenových zlomků je tudíž třeba věnovat pozornost nejen rukopisům, ale i inkunábulím a starým tiskům. Z vlastní zkušenosti mohu konstatovat, že výskyt pergamenové makulatury rapidně klesá ve vazbách starých tisků v průběhu XVII. století.

230 Vorr, Petr: *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století II*. Praha 2008, s. 728–729 (heslo „Přیدهští“).

231 Vorr, P.: *Encyklopedie knihy II*, s. 728 (heslo „Předsádka“).

lomům složek; pokud je vazba pevná, není možné takové zlomky kvalitně reprodukovat.²³² Lze však předpokládat, že pokud jde o zlomky z jednoho původního celku, jedná se o úzké proužky nařezané z jednoho folia. Rekonstrukce původních rozměrů takového celku je však značně obtížná, někdy prakticky nemožná. Totéž platí o možnostech identifikace obsahu takto zachovaného pramene. V rámci zde prezentovaného souboru fragmentů jde o 16,87% případů.

5) Zlomek tvoří **vnější přebal** nového knižního celku.²³³ Využívání pergamenové makulatury k vytváření měkkých pergamenových vazeb je hojně využíváno v oblasti užitkových rukopisů, a to již od XIII. století. Dalším typickým nosičem těchto vazeb byly kancelářské knihy sloužící pro vnitřní potřebu, tj. knihy zpravidla užších hřbetů a menších formátů. S touto praxí se v domácím prostředí setkáváme v průběhu XVI.–XVIII. století.²³⁴ Vedle pochopitelných korekcí formátu se u této kategorie setkáváme ještě s jednou zvláštností, totiž s tím, že text na takovém zlomku bývá často přebarvován (překrýván vrstvou barvy – častěji zelenou a bílou), což je, zejména u hřbetu, vyvoláno potřebou asimilovat barvu přebalu dané knihy nesoucí takový zlomek s ostatními (sousedními) knihami v knihovně. Dalším důvodem takových zásahů bývá potřeba umístit na hřbet knihy čitelnou signaturu, která by (napsána na popsaný pergamen) nepůsobila dostatečně kontrastně. Pokud není text na takovém zlomku poškozen tímto způsobem, bývá mnohdy přirozeně setřen používáním knihy. Do této kategorie tudíž tradičně patří nejpoškozenější zlomky. Týká se to 19,37% případů v rámci zde prezentovaného souboru.

6) Drobné pergamenové výkroje se často nalézají ve funkci **přelepů složek** uvnitř hřbetu (kvůli jeho zpevnění a vyrovnání), zpravidla s přesahem na přední

232 Využívání úzkých záševků či vazů sahá do raného středověku, jejich začleňování do struktury kodexu má ryze praktické důvody – brání deformacím knižního bloku; viz VOTT, P.: *Encyklopedie knihy II*, s. 981 (heslo „Vazy knihařské“).

233 K dějinám knižní vazby lze v obecné rovině stále použít: LOUBIER, Jean: *Der Bucheinband in alter und neuer Zeit*, in: *Monographien des Kunstgewerbes*, hg. v. J. L. SPONSEL, Bd. X. Berlin–Leipzig [1904], k raně novověkým vazbám německé proveniencie jsou důležité zejm. s. 127–153. Pro bohemikální knižní vazby srov.: HAMANOVÁ, Pavlína: *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce XIX. století*. Praha 1959, s. 98–127. Nejpodrobnější poučení o naší knižní vazbě, včetně propracované typologie a náležité obrazové dokumentace, viz u: NUSKA, Bohumil: *Typologie českých renesančních vazeb*, Historická knižní vazba 1964–1965, Liberec 1965, s. 19–145; dále srov. NUSKA, B.: *Česká gotická vazba*. In: Bohatcová, M. a kol.: *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha 1990, s. 101–107 a též: *Renesanční knihvazači, knihkupci a bibliofilské i měšťanské knihovny*, tamtéž, s. 253–263. V poslední době roste význam faksimilových edic knižních vazeb vznikajících v návaznosti na k tomuto tématu zaměřené výstavy – srov. např.: QUARG, G. (hg.): *Vom Kettenbuch zur Collage. Bucheinbände des 15. bis 20. Jahrhunderts aus den Sammlungen der Universitäts- und Stadtbibliothek Köln*. Köln 2002, zde zejm. č. 1–31 s výbornými barevnými reprodukcemi. Význam mají i práce všímající si knižních vazeb z hlediska jejich ochrany a restaurování: WÄCHTER, Wolfgang: *Buchrestaurierung. Das Grundwissen des Buch- und Papierrestaurators*. Leipzig 1983², s. 173–176.

234 VOTT, P.: *Encyklopedie knihy II*, s. 971 (heslo „Vazba pergamenová“).

i zadní přidešti.²³⁵ Tyto přesahy bývají obvykle překryty papírovým krytem přidešti, a tak jsou tyto zlomky namnoze toliko tušené, bez poškození stávající vazby prakticky nevyužitelné nebo je jejich interpretace značně omezena. U nejstarší makulatury jde o poměrně vzácnou formu použití, týká se jediného případu, tj. 0,32 % z celku.

7) Zlomek je zachován pouze ve formě **zrcadlového otisku** textu nejčastěji na předním, resp. zadním přidešti. Zlomek takto zachovaný tvořil původně přední (či zadní) předsádku rukopisu, popřípadě přední (zadní) přidešti, dnes již ale tyto předsádky (přidešti) v rukopise scházejí a zůstaly po nich toliko stopy v podobě zrcadlového otisku na přidešti. Tato kategorie úzce souvisí s kategoriemi č. 2–3; jen pro zajímavost doplňuji, že v prezentovaném souboru jde o jediný případ, tj. 0,32 % z celku.

8) Okrajově je třeba zmínit i velmi drobné výkroje pergamenu, které mohou sloužit jako ořízkové **hmatníky** či **ukazatele rejstříků** apod. Mezi zde prezentovanou nejstarší pergamenovou makulaturou se tento typ umístění zlomku nevykytuje.

9) Mimo knižní vazby se s použitím pergamenové makulatury setkáváme též při **vyztužení varhanních písťal**. V prezentovaném souboru jde o dva případy, tj. 0,62 % z celku.

3.1.3 Rozsah zlomku

U kategorie „rozsah zlomku“ přicházejí nejčastěji v úvahu dvě možnosti:

1) Zlomek může být fragmentem jednoho folia původního knižního celku, a to jak různě seříznutého, tak v původních rozměrech zachovaného. Pokud dnes existuje více takovýchto jednotlivých folií pocházejících prokazatelně z jednoho a téhož původního celku, používám pro jejich označování písmenné sigly (tedy například zlomky A, B, C, D atd.). Pořadí, v němž sigly zlomkům přiděluji, přirozeně odpovídá pořadí místa v rámci daného díla, které zlomky obsahují.

2) Zlomek může zachovávat fragment dvoulistu. V tomto případě je důležité zjištění, zdali texty obou listů takto zachovaného dvoulistu na sebe navazují (zdali jde o dva po sobě následující listy původního knižního celku); v případě, že nikoli, je možné pokusit se o hypotetickou rekonstrukci počtu chybějících folií mezi takto zachovaným dvoulistem, čímž by bylo možno udělat si alespoň přibližnou představu o poloze zachovaného dvoulistu v rámci dané složky původního knižního bloku.²³⁶ Při označování dvoulistu postupují tak, že nečíslojí každé folio

²³⁵ VOIT, P.: *Encyklopedie knihy II*, s. 962 (heslo „Vazba (technologie)“).

²³⁶ LÖFFLER, K.: *Einführung in die Handschriftenkunde*. Leipzig 1929, s. 61nm.; GILISSEN, L.: *Prolegomènes à la codicologie. Recherches sur la construction des cahiers et la mise en page des manuscrits médiévaux*.

zvlášť, ale celému dvoulistu přiřadím písmennou siglu a jednotlivá folia v rámci téhož dvoulistu odlišuji apostrofem (tedy například dvoulist A – A´, jiný dvoulist B – B´ apod.). Aby apostrof nebylo možno zaměnit s verso-stranou folia, označuji důsledně recto-stranu: ¸ a verso-stranu: ˇ.

3.1.4 Úprava psací plochy

Velmi důležitým aspektem je studium úpravy psací plochy. Podrobný popis všech zásahů do psací látky ještě před jejím popsáním písařem má svůj význam pro poznání širší písařské kultury prostředí (skriptoria), z něhož dotyčný zlomek vyšel. Sleduji tedy nejen liniaturu – linky, jejich vzájemnou vzdálenost, jejich provedení (tedy zda jde o slepé linkování, linkování pomocí olůvka či – v raném středověku ovšem zcela výjimečné – linkování prováděné rozředěným inkoustem);²³⁷ sleduji rovněž přítomnost vpichů na okrajích psací látky.²³⁸ Tento prvek pak, jak jsem již výše uvedl, interpretuji jako známku zachování zlomku v původním rozměru.

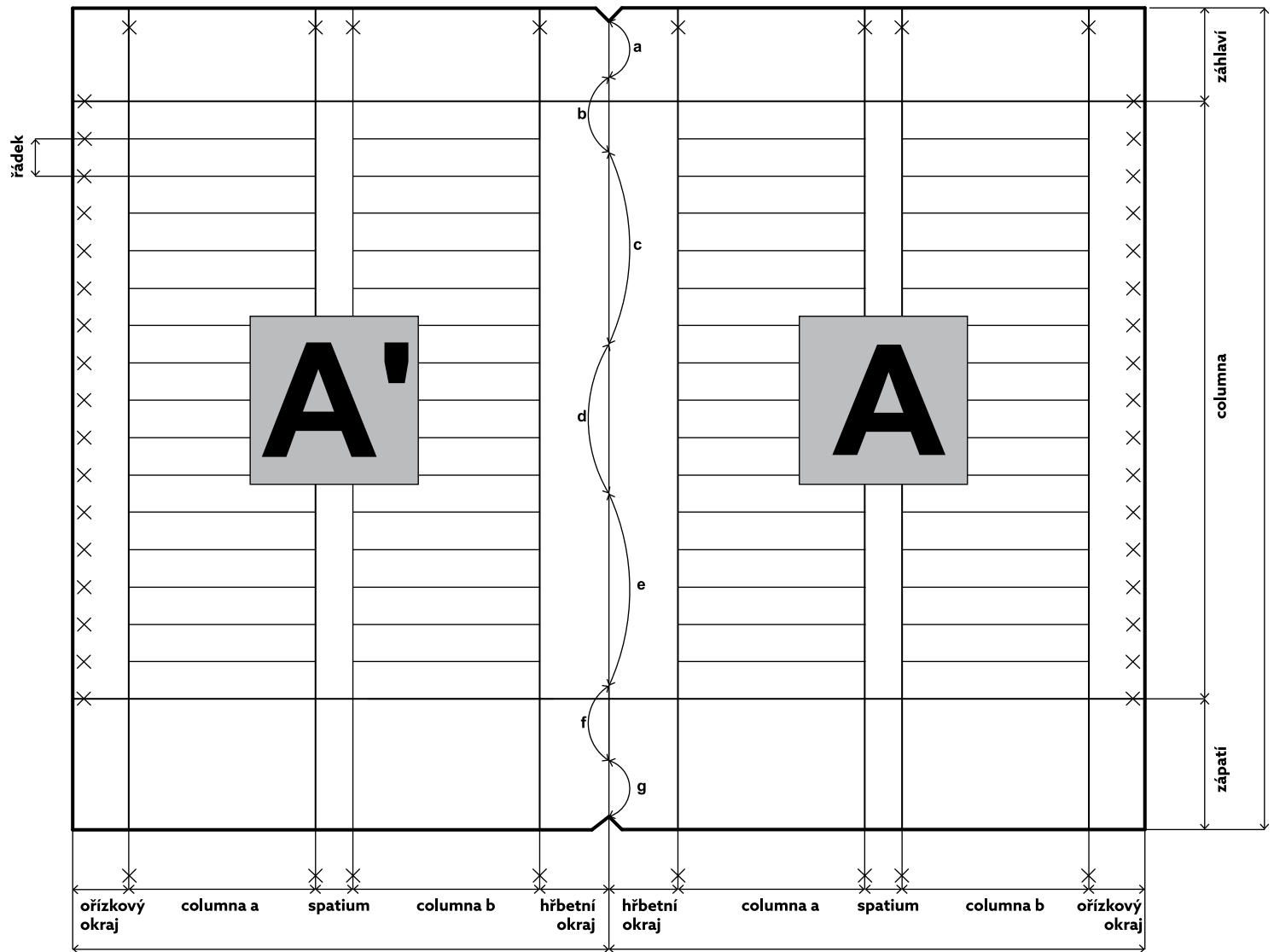
U rozměrů uvádím vždy největší míru daného rozměru, neboť při nepravidelnosti pergamenových formátů jednotlivé rozměry v rámci jednoho a téhož folia mohou kolísat i v rozmezí několika centimetrů. Při popisu úpravy psací plochy uvádím: přesný rozměr (šířka × výška) daného zlomku v milimetrech, pokouším se – je-li to možné – o rekonstrukci původního rozměru, dále měřím textové zrcadlo (šířku a výšku), pokud je text psán per extensum, respektive šířku a výšku všech sloupců včetně jejich spatia (prostoru mezi sloupci), to v případě, že je text psán na foliu do více sloupců. Uvádím vzdálenost liniatury (tj. distanci jednotlivých řádků od sebe) a popisuji rovněž další úpravu psací plochy (například vertikální ohraničení sloupců textu dvoulinkou apod.).

Ostatní (podpůrné) rozměry uvádím jen fakultativně, a to tam, kde mohou (zpravidla v kombinaci s jinými argumenty) podpořit ztotožnění rozptýlených jednotlivin (membra disiecta) a přiřadit je k jednomu původně společnému celku: v rámci podpůrných rozměrů hrají nejdůležitější roli hřbetní perforace, které v případě dochovaných dvoulistů zanechalo ve hřbetní partii pergamenového archu sešívání jednotlivých archů do složek a jejich následné komponování do knižního bloku. Distance hřbetních perforací (uváděných v centimetrech) zapisuji postupně, a to od horního ke spodnímu kapitálku; kapitálky označuji symbolem: •. V případě modelového příkladu kompletně dochovaného dvoulistu A´ – A se zachovanými hřbetními perforacemi by vypadal zápis následovně: • a + b + c + d

Gand 1977 (*Les publications de Scriptorium 7*), s. 26nn. s instruktivním obrazovým doprovodem.

237 WATTENBACH, Wilhelm: *Das Schriftwesen im Mittelalter*. Graz 1958⁴ (repr. 3. vyd. z r. 1896), s. 215–219.

238 GILISSEN, L.: *Prolégomènes*, s. 85.

3.1.5 Grafický rozbor

Při katalogizaci rukopisného materiálu se tradičně věnuje pozornost jeho grafické podobě. Všímám si všech použitých barev inkoustu a účelu jejich použití (vlastní text bývá nejčastěji psán inkoustem hnědým, případně různě dnes již vybledlým až naryzlým, uvádím barvu iniciál, rubrik a dalších sekundárních písařských zásahů: například podtrhávání lemmat, zásahů korektorů apod.), není možné pominout ani výtvarnou stránku textu (zejména ozdoby iniciálek apod.). Klíčovým úkolem je však odlišení podílu jednotlivých písařských individualit a jejich paleografická charakteristika.

Význam grafického rozboru je zejména u zlomků podtržen tím, že jde mnohdy o jediný prostředek pro určení stáří a eventuální lokalizace textu. Stalo se již více méně všeobecně přijímanou skutečností, že paleografický rozbor jednotlivých písařských rukou není zapotřebí provádět na celé abecedě, tedy samoučelně rozebírat a popisovat jednotlivá písmena a jejich tvary či duktus, a to zejména v případě těch liter, které nemají pro časové ani provenienční zařazení dané písařské ruky žádný význam. Všeobecně se rovněž upouští od snahy slovně vyjádřit všechny jemné odstíny grafického projevu toho kterého písaře. Tuto roli přebírají přesné a pokud možno úplné obrazové reprodukce příslušných pramenů.

Grafická charakteristika musí tedy akcentovat ty prvky, které v první řadě lze interpretovat jako **individuální** rysy daného písaře a které tak odlišují práci tohoto písaře od písařů jiných v tomto prostředí a v téže době působících. Neméně důležitou součástí grafické charakteristiky je dále podchycení těch znaků, které mají svůj význam pro (alespoň hrubé) **časové zařazení** identifikované písařské individuality. Pro období, které nás zde zajímá, jsou z tohoto hlediska rozhodující tyto prvky:

1) **stupeň distinktivnosti** daného písařského projevu; v případě pečlivě dodržované distinktivnosti písma jde o snahu písaře soustavně vytvářet mezislovní mezery, tedy o schopnost správně oddělovat jednotlivá slova od sebe navzájem. S tím souvisí rovněž přítomnost či (ve sledovaném období spíše) absence rozdělovacích znamének na koncích řádků, není-li slovo na tomto řádku dokončeno.²⁴⁰ V této souvislosti nás bude zajímat použitý interpunkční systém, u něhož je třeba odlišit, zdali jde o interpunkci nepravidelnou, tedy ryze čtenářskou oddělující například vedle sebe těsněji řazená slova, nebo zdali se jedná o interpunkci gramatickou, oddělující (více či méně důsledně) jednotlivé syntaktické členy ve větě (periodě). Základním diachronickým kritériem je pak v této kategorii přechod od písma s nízkým stupněm distinktivnosti (*scriptura continua*) k písmu se stup-

²⁴⁰ Požadavek prostorové sevřenosti jednotlivých slov není ještě na počátku karolínské epochy vnímán jako nutnost.

něm vyšším („*scriptura distincta*“), k němuž během VIII.–IX. století v latinském písmu dochází.²⁴¹

2) **morfologická stabilita** (či **labilita**) celé minuskulní abecedy; toto kritérium sleduje tu skutečnost, zdali jedna a táž hláska je reprezentována jedním a týmž grafémem nebo zdali naopak lze u některých grafémů sledovat různé tvarové varianty v závislosti na postavení dotyčného grafému ve slově (iniciální – mediální – finální postavení), respektive v závislosti na tom, stojí-li litera samostatně či tvoří-li součást ligatury. Z vývojového hlediska progresivní tendence pochopitelně reprezentují morfologicky jednoznačné („čisté“) minuskulní tvary. V prvé řadě postupně probíhá odstraňování („nadbytečných“) alografických párů s tím, že minuskulní (progresivní, „reformní“) grafická varianta vytlačuje variantu reliktovou, tedy tu, jež přežívá z předchozích stádií vývoje latinského písma.

Dále lze pozorovat snižující se frekvenci v užívání ligatur (zejména s grafémem „r“) a jejich postupné redukování na omezený a z čtenářského hlediska „přijatelný“ výběr (ligatury „ct“, „st“, apod.).

3) **Celkový charakter písma**; ten zahrnuje ty znaky, které nejsou omezeny jen na určitou konkrétní literu, ale vypovídají o celkovém vzhledu písma, o jeho příslušnosti k danému stylu (pozdní karolínská minuskula, raná gotika apod.), dále o způsobu držení pera písařem, jeho tlaku při psaní textu. Sem patří zejména sklon písma, tedy úhel, který svírá svislá osa jednoho každého písmene k řádku, dále modul písma, to jest rozměr písmene a vzájemný poměr výšky k šířce, váha písma, která se promítá do síly tahů a eventuální kontrastnosti (tedy střídání zesílených tučných a slabých vlasových tahů). U katalogů je dostačujícím (obzvláště u písma počínaje XI. stoletím) zařazení příslušného písařského projevu do nomenklatury knižních písem.²⁴²

4) **Duktus vývojově závažných liter**: ověřeným ukazatelem stáří je způsob zdobení dříků s horní dotažnicovou délkou (zejména u liter „d“, „h“, „k“, „l“), kde je pro rané fáze nejtypičtější kyjovité zakončování, to jest takové dříky, které se směrem vzhůru k horní dotažnicové lince pozvolna rozšiřují. Pokročilejší stádium zakončování těchto dříků (odpovídající zhruba X. století)²⁴³ spočívá v podstatě ve dvojím úzu: původní kyjovité rozšíření může být buď redukováno a zůstává zachováno jako relikv v podobě nasazovacího tahu na hlavě dříků, nebo

241 Srov. SICKEL, Theodor: *Acta regum et imperatorum Karoliorum digesta et enarrata I. Lehre von den Urkunden der ersten Karolinger (751–840)*. Wien 1867, s. 313–314. Sickel zde sice charakterizuje soudobé písmo listinné, ale jeho závěry mají platnost i pro rukopisy.

242 Tyto kategorie u nás nejlépe definoval PRAŽÁK, J.: *Názvosloví knižních písem v českých zemích I (11.–13. století)*. In: Pražák, J.: Výbor, s. 123; používám rovněž Pražákem navrhovanou typologii knižních písem. Jen pro ranou carolinu Pražák terminologii neuvádí: označím ji jako *scriptura fere carolina*.

243 SICKEL, Th.: *Das Privilegium Otto I. für die römische Kirche vom Jahre 962*. Innsbruck 1883, s. 10–11; autor zde velmi instruktivně shrnuje celkové znaky karolínského knižního písma v X. století; srov. dále: BRETHOLZ, B.: *Lateinische Paläographie*, s. 90–91.

toto rozšiřování zcela mizí, a tyto dřívky pak mají fakticky konstantní šířku po celé své délce. Dalším znakem vyššího stáří u karolínské minuskuly v oblasti duktu jsou pozůstatky merovejského „spirálovitého“ duktu u písmen „m“ a „n“, jejichž dřívky jsou tedy zaoblené, teprve postupně se napřimují. Navíc nejsou zpočátku ani u hlavy ani u paty dřívku ozdobovány žádnými nasazovacími, respektive koncovými tahy, jsou tedy holé. Tyto ozdobné tahy se začínají objevovat u těchto liter až v souvislosti s prosazováním jisté „vymělkovanosti“ a „nepřirozenosti“ duktu pronikající do karolínské minuskuly od sklonku IX. století.²⁴⁴ Chronologicky závažná je rovněž přítomnost (či spíše absence) kulatého „s“ ve finální, respektive mediální pozici ve slově.

5) **Ortografie:** zde je závažný zejména úzus grafického záznamu diftongu „ae“, dále s touto kategorií souvisí způsob používání ligatur a jejich četnost, v širším slova smyslu sem náleží rovněž eventuální písařské zvláštnosti a odchylky, jako například různé písařské chyby (obzvláště pokud se opakují) a v neposlední řadě i promítání písařova mateřského jazyka do grafiky jednotlivých slov (například vlastních jmen apod.).

6) **Zkratky:** vypovídací hodnotu může mít poměr obou základních zkratkových systémů, totiž suspenze a kontrakce, dále konkrétní grafická podoba jednotlivých zkratek, důležitá je též přítomnost a četnost znaků pocházejících ze zvláštních zkratkových systémů (např. tironských not, dále zkratky různých specifických tématických okruhů, jako například tzv. *notae iuris*, *nomina sacra* atd.).

7) Interpretace **majuskul** přítomných v textu může být pojímána dvojím způsobem: jednak vnější (formální) analýzou je zapotřebí zjistit, jaký typ velkých písmen dotyčná písařská ruka používá (připomínám, že jde ve sledovaném období o otázku závažnou, neboť karolínská renesance není doprovázena jen reformou knižního minuskulního písma, jejím průvodním jevem je rovněž zřetelná renesance starých antických knižních písem majuskulních, vedle unciály a rustické kapitály, které nevyšly z užívání prakticky po celou dobu raného středověku, se znovu „rodí“ i kapitála kvadrátní.²⁴⁵ Následná analýza pak odhalí, jakou funkci majuskulní abeceda u dané písařské individuality plní. Tento aspekt úzce souvisí s již výše zmiňovanou problematikou použitého interpunkčního systému, neboť majuskuly výrazně napomáhají při segmentaci textu oddělováním jednotlivých syntaktických celků od sebe navzájem tím, že jsou umísťovány do iniciálové pozice v rámci dané periody (či menšího syntaktického celku). Druhou významnou funkcí, která v souvislosti s majuskulami přichází v úvahu, je využití velkých písmen jakožto písma vyznačovacího. Všechny tyto vlastnosti pak mohou mít dopad při odhalování podílu jednotlivých písařských rukou v textu, eventuálně při charakteristice písařské školy, z níž dotyčná písařská individualita pocházela.

244 BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 160–161.

245 BISCHOFF, B.: *Paläographie*, s. 156; BRETHOLZ, B.: *Lateinische Paläographie*, s. 80–82.

Po odhalení podílu jednotlivých písařů v textu přistupuji ke stanovení vztahu jednotlivých písařských rukou mezi sebou. Tyto vzájemné vazby mezi písaři pak pomáhají nahlédnout do zvyklostí daného skriptoria, mohou rovněž naznačit úroveň této školy a míru pečlivosti věnovanou vytváření textu. Zvýšená péče se pak projevuje přítomností soudobých korektur v textu apod.

Avšak ani při sebepodrobnějším popisu není možné dosáhnout toho, abychom převedli kompletní grafický projev příslušných písařských individualit do slovního popisu, takže – jak jsem se již výše zmínil – veškerý slovní popis musí být zaměřen převážně na ty grafické aspekty, které mají význam při časovém zařazování daného písařského projevu, popřípadě které mají vypovídací hodnotu při pokusech o jeho přiřčení k nějaké již známé a lokalizované písařské škole. S přihlédnutím k tomuto zaměření slovního popisu sledovaného písma roste význam doprovodných reprodukcí, které se tak stávají nepostradatelnou součástí textu.

Zatímco všechny dosud uvedené aspekty interpretace rukopisných zlomků jsou řešitelné prostřednictvím analyticko-komparativní metody paleografické, která se zaměřuje především na vnější znaky dochovaných pramenů, vnitřní znaky a jejich interpretace je předmětem zájmu kodikologie, avšak působnost obou disciplín (jak vyplyne z níže uvedeného) se vzájemně prolíná a doplňuje.

3.1.6 Kodikologické aspekty

Charakteristika **vnitřních znaků** fragmentárně zachovaného pramene je zcela pochopitelně především zaměřena na **identifikaci obsahu** touto formou zachovaného díla.²⁴⁶ Hned na počátku musím podotknout, že jsem se doposud nesetkal ani v jediném případě se skutečností, že by existovala nějaká užší vazba mezi obsahem fragmentu a tou okolností, že se daný text stal fragmentem (makulaturou), jinými slovy řečeno, že by dotyčný text byl vzhledem ke svému obsahu v určité době shledán „závadným“, a byl tudíž úmyslně degradován na bezcenný kus pergamenu druhotně použitý k jiným účelům.²⁴⁷ Z hlediska obsahu lze všechny zlomky, které jsem měl doposud možnost prozkoumat, začlenit do některé z následujících skupin:

A) **liturgické knihy**; tento okruh uvádím na prvním místě proto, že právě liturgické rukopisy tvoří z obsahového hlediska nejfrekventovanější typ fragmentů.²⁴⁸ Tento fakt

246 LÖFFLER, K.: *Einführung in die Handschriftenkunde*, s. 163nn.

247 O nejpřirozenějších příčinách vzniku fragmentů, jež je třeba hledat v argumentaci spíše knihovnědné, byla zmínka již výše.

248 K tomu slov.: NEUHEUSER, Hanns Peter: *Fragmente liturgischer Handschriften aus der Tradition der Lateinischen Ritenfamilie*. In: Neuheuser, Hanns Peter – Schmitz, Wolfgang (hg.): *Fragment und Makulatur. Überlieferungsstörungen und Forschungsbedarf bei Kulturgut in Archiven und Bibliotheken*.

je přirozeným důsledkem významu, který tyto texty získaly každodenní nezbytnou praxí křesťanského společenství, a to prakticky na všech úrovních spirituální správy, od nejnižších jednotek (farností či – jinak pojmáno – jednotlivých klášterních konventů zahrnuje v to rovněž potřebu zcela privátní spirituality) až po úroveň nejvyšší – pontifikální. Liturgické rukopisy je možno členit podle nejrůznějších kritérií, samostatná a soustavná pozornost jim byla věnována především maďarskými kodikology.²⁴⁹ V nejobecnější rovině lze v rámci liturgických knih vyčlenit skupinu rukopisů vztahujících se k základním mešním úkonům a obřadům: sem náleží misály často odlišné podle lokálních ritů jednotlivých arcidiecézí či diecézí, dále specializované knihy zaměřené na konkrétní mešní čtení – lectionáře (evangeliáře, evangelistáře, epistoláře atd.), samostatnou skupinou jsou knihy související s obřadně náročnými úkony, které se vztahují k posvátným liturgickým úkonům vykonávaným určitými osobami (pontifikály, rituály apod.), snad nejpočetnější a nejpestřejší skupinu tvoří rukopisy vzniklé v souvislosti s chorálním officiem či pro soukromou osobní potřebu duchovních (žaltáře, nejrůznější typy breviářů apod.), tradičně samostatně jsou pojímány liturgické rukopisy vztahující se ke zpívaným částem liturgie (graduály, antifonáře apod.). V širším slova smyslu sem náleží rovněž nejrůznější deriváty hagiografických textů, které se často zachovaly ve formě liturgických lekcí (martyrologia apod.).²⁵⁰ Jako příklad terminologicky propracovaného systému uvádím nomenklaturu liturgických knih Polycarpa Radó:²⁵¹

- Libri liturgici manuscripti ad missam pertinentes

- 1) sacramentaria

- 2) missalia

- 3) lectionaria missae (evangelistarium, lectionarium missae)

- Libri liturgici manuscripti ad officium chori pertinentes

- 1) psalteria

ken. Wiesbaden 2015 (Buchwissenschaftliche Beiträge 91), s. 163–189 s dobrou bibliografickou částí na s. 182–189.

249 Zde je třeba uvést v první řadě rozsáhlou edici zaměřenou speciálně na fragmentární materiál: MEZEY, László: *Fragmenta Latina codicum in Bibliotheca universitatis Budapestinensis*. Budapest 1983 (Fragmenta codicum in bibliothecis Hungariae I/1); MEZEY, L.: *Fragmenta Latina codicum in Bibliotheca Seminarii cleri Hungariae centralis*. Budapest 1988 (Fragmenta codicum in bibliothecis Hungariae I/2); VIZKELETY, András: *Mittelalterliche lateinische Handschriftenfragmente in Esztergom*. Budapest 1993 (Fragmenta et codices in bibliothecis Hungariae II); VIZKELETY, A.: *Mittelalterliche lateinische Handschriftenfragmente in Győr*. Budapest 1998 (Fragmenta et codices in bibliothecis Hungariae III); MADAS, E.: *Mittelalterliche lateinische Handschriftenfragmente in Sopron*. Budapest 2006 (Fragmenta et codices in bibliothecis Hungariae V); VIZKELETY, A.: *Mittelalterliche lateinische Handschriften der Széchényi-Nationalbibliothek (Cod. Lat. 405–556)*. Budapest 2007 (Fragmenta et codices in bibliothecis Hungariae VI).

250 NECHUTOVÁ, Jana: *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha 2000, s. 37–38.

251 RADÓ, Polycarpus: *Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae et limitropharum regionum, primae partis editio revisa et aucta, cui et toti operi adlaboravit Ladislaus Mezey*. Budapest 1973, passim.

2) breviaría (breviarium aestivum, breviarium hiemale, breviarium chorale, liber collectaneus, diurnale, capitula et collectae, breviarium de sanctis per circulum anni, nocturnale aestivum, capitula, collectae et epistolae per anni circulum, diurnale et antiphonarium aestivae partis etc.)

3) lectionaria (martyrologium, lectionarium chori de sanctis etc.)

4) promptuaria (lectiones propriae ad breviarium OSB, psalmi poenitentiales, officium defunctorum et vespérale, liber ad officium capituli, liber collectarius etc.)

- Libri liturgici manuscripti ad liturgiam sacramentalem pertinentes

1) pontificalia

2) libri rituales

3) ordinarii

- Libri musicae sacrae

1) gradualia

2) antiphonaria

3) cantionalia

B) **Bible**; ačkoliv u drobných fragmentů není možné rozhodnout, zdali jde o samostatný text Bible či nějaké její části (SZ, NZ apod.) nebo zdali jde o nějakou biblickou perikopu (tím by daný zlomek přecházel do skupiny předchozí), fragmenty prezentující rozsáhlejší celky dosvědčují, že se s biblickými texty jako takovými můžeme setkat rovněž velmi často. Ve všech případech, které se hlásí do sledovaného časového horizontu a s nimiž jsem doposud pracoval, se jednalo o texty Vulgáty. Je tedy zřejmé, že zdaleka ne všem starým biblickým rukopisům byla prokazována náležitá úcta, s níž se setkáváme například u proslulých pražských (kapitulních) zlomků velikonoční části Markova evangelia²⁵² nebo u neméně známých karolínských rukopisů kapitulního evangeliaře²⁵³ a strahovského evangelistáře.²⁵⁴

252 Srov. RYBA, Bohumil (ed.): *Josef Dobrovský: Fragmentum Pragense evangelii s. Marci vulgo autographi*. In: Spisy a projevy Josefa Dobrovského, sv. V. Praha 1953, zejm. s. 5–22.

253 *Evangeliarium Pragense*: PATERA, Adolf – PODLAHA, Antonín: *Soupis rukopisů knihovny metropolitní kapitoly pražské I (A–E)*. Praha 1910, s. 2–4, sign. Cim 2, zde Paterou datováno ještě do X. století; nejnověji je vznik tohoto rukopisu kladen do okruhu skriptoria v Corvey – srov.: HOFFMANN, H.: *Bernhard Bischoff und die Paläographie des 9. Jahrhunderts*, s. 564. Nad jeho funkcí se zamyslela ENGSTOVÁ, Kateřina: *Osudy evangeliaře Cim. 2 a plenáře v pražské katedrále. Korunovační evangeliař českých králů?*, s. 77–96 a ČERNÝ, PAVOL: *Du bon du coeur. Poklady francouzského středověkého umění v českých a moravských sbírkách*. Olomouc 2006, s. 48–53 č. 3.

254 *Evangelistarium Strahoviense, olim Treverense*: RYBA, B.: *Soupis rukopisů strahovské knihovny III (DF–DG)*. Praha 1979, s. 60–64, č. 1312, sign. DF III 3.

C) **patristická literatura** je v pramenech zachovaných ve formě fragmentů rovněž zastoupena velmi hojně. Nejčastěji se jedná o výklady jednotlivých inspirovaných textů – biblických knih či o soubory kázání (homiliáře) významných církevních učitelů, jejichž texty se ve středověku těšily též velké vážnosti a jako nepochybné literární autority sloužily za vzor hodný následování.²⁵⁵ Základním problémem obsahové interpretace v této kategorii je spolehlivost identifikace zlomků zachovaných jen ve velmi malém rozsahu. U drobných zlomků může totiž vzniknout falešná představa, že se jedná o fragment nějaké biblické knihy, zachoval-li se shodou okolností pouze zlomek biblického citátu vytržený z rámce původního výkladu, jehož byl součástí. Patristická literatura je také mnohdy zachována jako součást středověkých školních textů,²⁵⁶ neboť vedle gramatiky (o níž podrobněji viz dále) je právě interpretace sakrálních textů důležitou náplní výuky jak na klášterních, tak i později na katedrálních školách.²⁵⁷

D) **latinské gramatiky**; jejich dochování je jedním z mála primárních pramenů pro poznání středověkého školství (gramatika je jednou z disciplín trivie), o němž vydává svědectví nejen sám obsah, ale i forma dochování, neboť se v této kategorii velmi často setkáváme s texty bohatě glosovanými, popřípadě opatřovanými různými scholii. Tyto doprovodné texty jsou pak důležitými stopami uživatelského prostředí, jeho zaměření a jeho potřeb. Pro celé středověké školství zůstávají normotvornými autoritami pozdně antické gramatické systémy vytvořené jednak převážně v Římě (v polovině IV. století) působícím Aeliem Donatem²⁵⁸ a kolem roku 500 v Konstantinopoli působícím gramatikem Priscianem.²⁵⁹ Jejich

255 V kontextu ostatních aspektů literárněhistorické interpretace středolatiných textů je tento prvek „pseudoautorství“ výstižně charakterizován v: NECHUTOVÁ, J.: *Latinská literatura*, s. 25–26.

256 Tyto texty se zachovaly ve formě tzv. užitkových kodexů a mají typicky sborníkový charakter; nejčastěji se zde setkáváme s Boethiem (*De consolatione philosophiae*) – vzácným dokladem takového školního rukopisu již z X. století je trevírský rukopis (StadtB Trier, Cod. 1093/1694) vzniklý s největší pravděpodobností v okruhu klášterní školy v Echternachu – srov. WIECZOREK, Alfried – HINZ, Hans-Martin (hg.): *Europas Mitte um 1000*. Katalog. Stuttgart 2000, s. 15, katalogové č. 02.01.08.

257 To souvisí s hlavním posláním raně středověkých škol, které (na rozdíl od pozdně antických reťorských škol vázaných na municipální síť a postupně upadajících od VI. století, jejichž smyslem byla příprava na veřejnou, tj. politickou činnost) se zaměřovaly především na pěstování těch dovedností, které by umožňovaly správné porozumění sakrálním textům – srov. [SPUNAR, P.:] *Školy a antická tradice v přemyslovských Čechách*, s. 16.

258 U Donata se jedná o dvě na sebe logicky navazující gramatiky: *Ars minor* obsahující nauku o slovních druzích (včetně participií) a *Ars maior* pojednávající o hláskosloví, opět o slovních druzích a stylistice (*de barbarismo, de soloecismo, de ceteris vitiis, de metaplasmo, de schematibus, de tropis*) – srov. SCHANZ, Martin: *Geschichte der römischen Litteratur bis zum Gesetzgebungswerk des Kaisers Justinian IV/1*. München 1914², s. 161–165.

259 Priscian je autorem nejrozsáhlejší dochované latinské gramatiky vůbec: jeho „Institutio grammatica“ o 18 knihách tvořících ucelený gramatický a terminologický systém – srov. SCHANZ, M. – HOSIUS, Carl – KRÜGER, Gustav: *Geschichte der römischen Litteratur bis zum Gesetzgebungswerk des Kaisers Justinian IV/2*. München 1920, s. 221–238, zejm. s. 222–231. Jeho dílo je ale jen zřídka dochováno jako kompletní soubor všech knih, řada rukopisů postrádá zejména poslední dvě knihy (17. a 18., tzv.

díla byla – pro středověk typicky – tradována buď jako kompletní celek, nebo (a to byl případ častější) z nich byly pořizovány různě obsáhlé a na různé gramatické jevy zaměřené výtahy. Pro období vrcholného středověku (zejména ve XII. století) je v této souvislosti dále typické to, že se z „původního Prisciana“ vypouští řada klasických citátů, které jsou sekundárně nahrazovány pasážemi z Bible, rovněž postupně dochází k zásahům i do gramatické struktury dané původním Priscianovým textem.²⁶⁰

Mezi oběma gramatickými systémy existoval ve středověku, pokud jde o jejich praktické používání, zhruba takový vztah, že nejprve učitelé přistupovali k Donatovi,²⁶¹ jehož forma (dialogy) umožňovala snazší memorování a spíše uváděla do problematiky práce s latinskými texty. Na Donata obvykle navazoval Priscian, jehož výklad nejen hlouběji vysvětloval jednotlivé gramatické jevy a uváděl je někdy do širšího etymologického kontextu (srov. například řadu paralelních dokladů latinsko-řeckých), byl též pro řadu středověkých škol jedinou možností seznámit se (byť jen „antologickou“ formou) s některými díly klasické římské literatury.²⁶² Ve XII. století však současně dochází k závažným změnám v používání obou gramatických systémů. Zatímco obliba Donata zůstává, a to pro účely elementárního seznámení se s latinou, byl Priscian (přes naznačované pokusy o jeho inovace) postupně vytlačen novými gramatikami čerpajícími z již čistě křesťanských autorit: jde v první řadě o veršované *Doctrinale* Alexandra de Villa Dei, dokončené roku 1199, dále *Graecismus* Eberharda z Béthune z roku 1212 a anonymní *Disciplinu scolarium*.²⁶³

Převedeno do našich domácích českomoravských poměrů, až do druhé poloviny XIV. století jsou naše školy odkázány na importy tohoto typu literatury, přičemž v tomto proudu prokazatelně převládá provenience německá.²⁶⁴ I tak ovšem platí, že praktické potřeby našich škol pokrývala v podstatě „nižší forma“ latinské gramatiky, totiž Donatus.²⁶⁵ Kdybychom hledali v našem prostředí počát-

Priscianus minor). Zhodnocení role Priscianovy gramatiky v karolínském školském systému viz u: WÜHR, Wilhelm: *Das abendländische Bildungswesen im Mittelalter*. München 1950, s. 56–58; ke karolínskému školství obecně: FLECKENSTEIN, Joseph: *Bildungsreform Karls des Großen*. In: LexMA II (1983), col. 187–189.

260 SPUNAR, P.: *Středověké školství a knihovny*. In: Spunar, P. a kol.: *Kultura středověku*. Praha 1995², s. 83.

261 VIDMANOVÁ, A.: *Laborintus. Latinská literatura středověkých Čech*. Praha 1994, s. 118 (původně tištěno jako: TÁŽ: *Ze středověké školy*. Zprávy Jednoty klasických filologů 3, 1961, s. 83).

262 [SPUNAR, P.:] *Školy a antická tradice v přemyslovských Čechách*, s. 17.

263 U nás nověji: NECHUTOVÁ, J.: *Středověká latina*. Praha 2002, s. 91–92.

264 [FLODR, M.:] *Rukopisná tradice antické literatury v českém středověku*. In: Varcl, L. (red.): *Antika a česká kultura*. Praha 1978, s. 159; srov. ještě FLODR, M.: *Die griechische und römische Literatur in tschechischen Bibliotheken im Mittelalter und der Renaissance*. Brno 1966 (Spisy university v Brně – Filosofická fakulta 115), s. 29–30.

265 FLODR, M.: *Rukopisná tradice antické literatury v českém středověku*, s. 163.

ky aktivního zájmu o tento typ literatury (mám zde na mysli nejen jeho přijímání, ale i opisování a další šíření), je třeba mít neustále na zřeteli tu skutečnost, že až do X. století nepřichází existence soustavnější latinské písařské tradice na našem území vůbec v úvahu, a i ve století XI., kam sahají prokazatelné počátky našich nejstarších skriptorií, je tu řada „brzdících faktorů“, z nichž je třeba v této souvislosti jmenovat alespoň dva: nejlépe průkazné skriptorium olomoucké je v době svých počátků (ale bylo tomu tak per analogiam zřejmě i u ostatních skriptorií) zcela pohlceno vytvářením jen nejnужnější (liturgicky nezbytné) výbavy, případně základní teologické literatury, takže k antickým textům přihlíženo nebylo;²⁶⁶ druhý faktor souvisí se skutečností, že dominantní úlohu v tomto směru u nás při prosazování a pěstování latinské písařské kultury sehrál (od XII. století) premonstrátský a cisterciácký řád, jejichž vztah k antice a jejímu dědictví byl poněkud napjatý.²⁶⁷ A tak jako potenciální konzumenti a případně i šířitelé antické literatury (včetně Donata a Prisciana) přicházejí u nás v této době v úvahu snad jen naše nejstarší fundace benediktinské,²⁶⁸ jejichž knihovny bývaly vždy obvykle bohatší i na profánní antickou literaturu, mimo jiné též vzhledem k tomu, že jejich školy měly tradičně širší záběr než srovnatelné soudobé školy jiných řádů,²⁶⁹ a dále pražská kapitula, jež byla spojena s pražským biskupstvím a zřejmě již od počátku existence této instituce se zdejší katedrální školou.²⁷⁰

Ostatní kategorie textů jsou mezi našimi dochovanými zlomky zastoupeny jen výjimečně, proto postačí jen jejich sumární výčet:

- E) **klasická literatura**
- F) **kanonické právo**
- G) **římské (civilní) právo**
- H) **Řehole sv. Benedikta**
- I) **slovníky a glosáře**

266 FLODR, M.: *tamtéž*, s. 163; věcný rozbor literatury vyprodukované olomouckým skriptoriem viz u: FLODR, M.: *Skriptorium olomoucké*, s. 120–153 a dále celkový přehled zde na s. 244–273. Nejnověji pak k této produkci srov.: BISTRICKÝ, J.: *Studien zum Urkunden-, Brief- und Handschriftenwesen des Bischofs Heinrich Zdík von Olmütz*, s. 207–223.

267 [HLAVÁČEK, I.]: *Antická literatura v českých knihovnách do doby poděbradské*. In: Varcl, L. (red.): *Antika a česká kultura*. Praha 1978, s. 166.

268 HLAVÁČEK, I.: *Kláštery a jejich školství v Čechách v době předhusitské*, s. 243; v této souvislosti ještě srov. BLÁHOVÁ, M.: *Artes und Bildung im mittelalterlichen Böhmen (vor der Gründung der Prager Universität)*, s. 782–783.

269 HLAVÁČEK, I.: *Antická literatury v českých knihovnách do doby poděbradské*, s. 167.

270 [SPUNAR, P.]: *Školy a antická tradice v přemyslovských Čechách*, s. 20.

3.2 Doklady z období budování prvních církevních struktur

Již několikrát konstatovaná vázanost počátků latinsky orientovaného křesťanství v Čechách na jihovýchodní regiony Říše (zejména pak Bavorsko s řezenským biskupstvím a opatstvím sv. Jimrama) má pochopitelně svůj dopad i na písemnosti, které můžeme s tímto časovým horizontem v pramenech spojit.²⁷¹ Pokusím se zde o jakousi inventuru, jejímž předmětem budou nejen rukopisné celky, ale i pergamenová makulatura.

Katalogová čísla 1 a 2 představují latinské texty s nejdéle doloženou tradicí na území Čech vůbec. Byly objeveny v původních vazbách bezpečně bohemi-kálních rukopisů XII. respektive raného XIII. století, již v době vzniku těchto kodexů musely být v Čechách se vyskytující a do vazby použitou makulaturou. Vzhledem k jejich nepochybnému bavorskému, v případě č. 1 dokonce přímo řezenskému původu je vysoce pravděpodobné, že jde o vzácné pozůstatky působení latinské misie hlásící se do doby ještě před vznikem biskupství v Čechách.

Graficky k této skupině náleží rovněž skupina zlomků katalogizovaná zde pod č. 3. S největší pravděpodobností někdy v průběhu XIX. století byly tyto fragmenty sejmuty z nepoznamenaných (a doposud nedohledaných) knižních vazeb, nelze tedy zatím jejich osud v českých zemích sledovat detailněji.

²⁷¹ První sumarizaci rukopisného materiálu, který s působením řezenského kléru v Čechách mohl souviset, podává BISCHOFF, B.: *Die südstdeutschen Schreibschulen* 2, s. 255–262. Bischoff ovšem neznal český materiál (s výjimkou tzv. Pražského sakramentáře) z autopsie a zejména pro zlomky byl odkázán na reference svých českých kolegů, zejména P. Spunara a I. Hlaváčka. Bischoffovy odkazy na český a moravský rukopisný materiál tak nemají charakter soustavného výzkumu na našem teritoriu.

Obr. 1: Praha, NK ČR, sign. III.F.22. © Národní knihovna ČR.

Praha, Národní knihovna ČR, sign. III.F.22**(1)**

VIII./IX. (Řezno), perg., 2ff., 19,2 × 15,5 resp. 14,1 cm, rubrikace

Fragment pergamenového dvoulistu (A' – A) sejmutého z vazby tzv. Opatovického homiliáře. Psací látka nemá dnes žádné stopy vpichů ani jakéhokoliv linkování. Text psán per extensum v nepravidelné liniatuře 1,0–1,2 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina; lig. „rt“, „nt“, „ri“, „re“, „nt“, „ro“, „÷ = est“, „ε = e“, „cc = a“, „mansu&udo“.

[Psalterii Gallicani frag.]

Zachováno: Ps 89,1–12; Ps 91,16; Ps 92,1–3,5; Ps 93,1–6.

Liber tradens: Praha, NK ČR, sign. III.F.6: *Homiliarium quod dicitur Opatovicense vel episcopi cuiusdam Pragensis cum glossis bohemicis*, perg. rkp., polovina XII. stol.

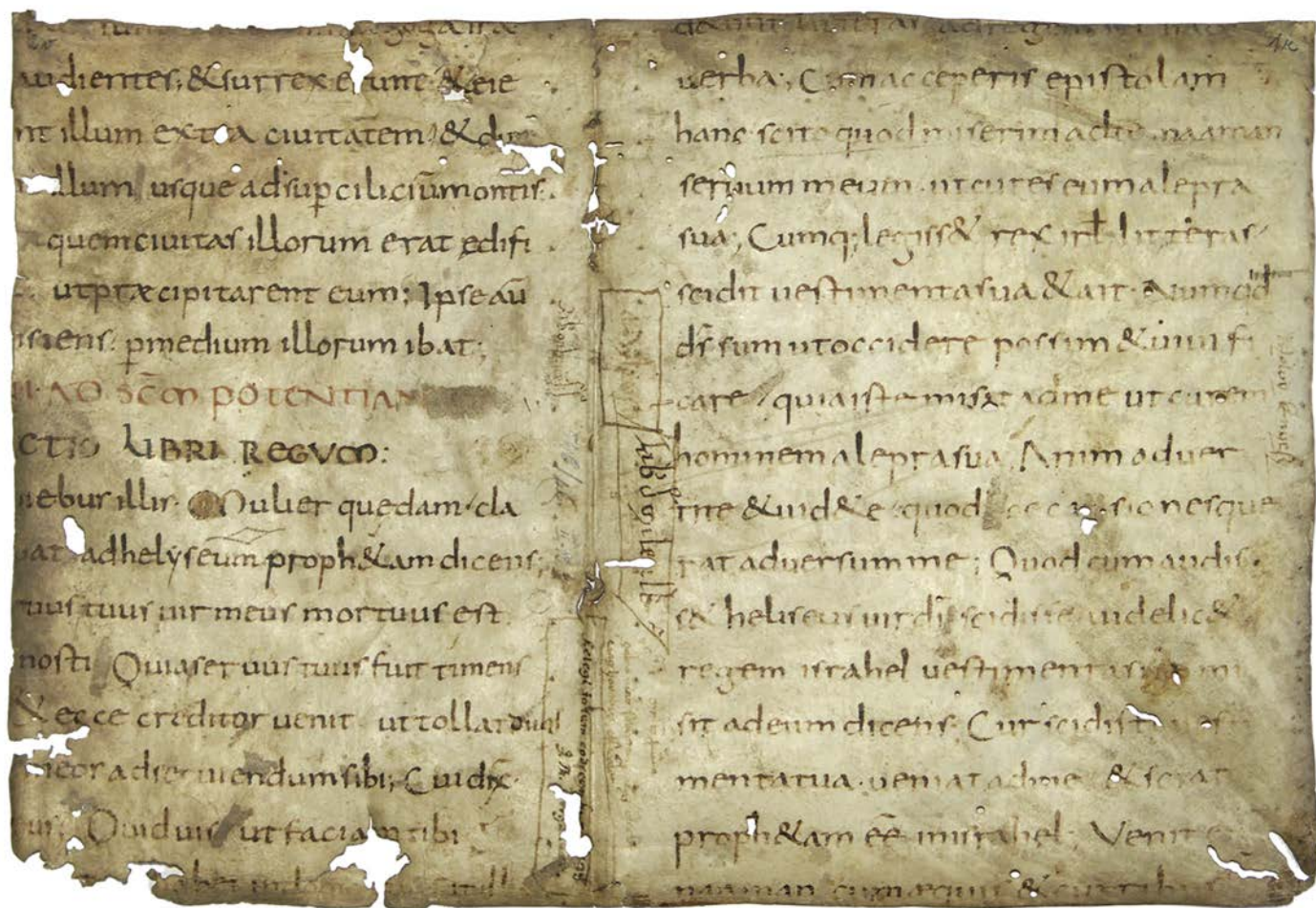
TRUHLÁŘ, J.: *Catalogus I*, s. 202 č. 509.

Prov.: „de Opatowiz“; „habeo hunc librum a. D. 1473 a dom. Georgio plebano Glatoviensi“.

Lit.: TRUHLÁŘ, J.: *Catalogus I*, s. 206–207 č. 525 (*Duo folia membran. codicis saec. VIII–IX, characteribus minusculis aevi Carolini exarati, valde mutilata*); CLA X.1565; BIERBRAUER, K.: *Die Ornamentik*, s. 62, 147; BISCHOFF, B.: *Schreibschulen 2*, s. 236 (provenienční určení zlomku); HAVEL, D.: *Zu den ältesten Handschriftenfragmenten*, s. 122; BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 259 č. 5202 (Regensburg, St. Emmeram, VIII./IX. Jh.).

Obrazová dokumentace: **Obr. 1** na s. 72.

Digitalizát (III.F.22): http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_III_F_22____06I5IF6-cs <cit. 2. 2. 2018>

Obr. 2: Strahov, Knihovna premonstrátského kláštera, sign. 548/zl.

© Královská kanonie premonstrátů na Stahově.

Strahov, Knihovna premonstrátského kláštera, sign. 548/zl. (2)
Schlägl, Stiftsbibl., Cpl. 61

IX.^m. (*Bavorsko*), perg., 2ff., 20,2 × 13,1 resp. 16,1 cm, rubrikace (*unciálou*)

Výkroj perg. dvoulistu (A' – A) sejmutý na počátku XX. století z poznamenané strahovské vazby, kde se nacházel na zadním příděstí; psací látka má zachovány vpichy, dnes však nenesou žádné stopy linkování. Text psán per extensum v liniatuře 1,2 cm. Zlomek zachován v původní šíři folia: 16,1 cm. Z téhož původního celku se zachoval zrcadlový otisk na přední předsádce citovaného rkp. z Drkolné.

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina; „st&it“.

[Lectionarii frag.]

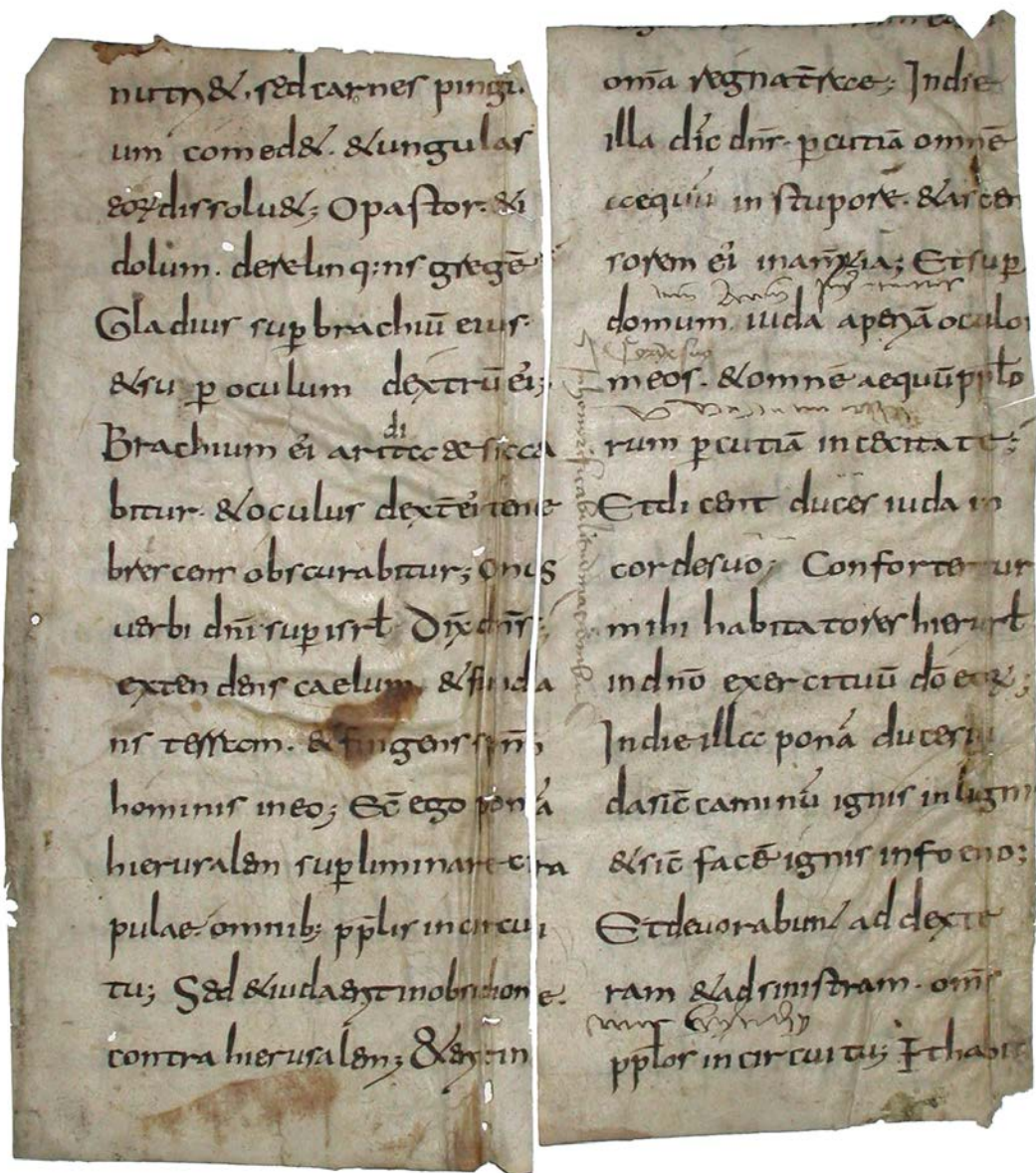
Lekcionář obsahuje epištolní a evangelní lekce na pondělí a úterý po Dom. Oculi: IV Rg 5,6–15; Lc 4,23–30; IV Rg 4,1–2.

Liber tradens: Beda Venerabilis: *Historia ecclesiastica gentis Anglorum, Vincentii can. Prag. Chronicon Boemorum* (1140–1167) etc., perg. rkp. počátku XIII. stol.; Strahovská knihovna, sign. DF III 1.

Pro.: „*Liber de Mile[w]sk*“ XIII. stol.; pak Pražská kapitulní knihovna („*lit. G XXVII*“), odtud ukraden, počátkem XIX. stol. rozpoznán postoloprtským kaplanem Josefem Dietrichem, který na něj upozornil Josefa Dobrovského (1753–1829). Ten jej koupil a odkázal Strahovu.

Lit.: VIELHABER, G. – INDRA, G.: *Catalogus*, s. 46–51 č. 46 (frag. drkolenský); CHROUST, A.: *Monumenta Palaeographica*, III. Reihe, XV. Lief., Taf. 7–8 (zprac. H. ZATSCHEK; *liber tradens* časově zařazen do přelomu XII./XIII. stol., umístěn do milevského skriptoria, odkud se později dostal do pražské kapitulní knihovny); RYBA, B.: *Soupis rukopisů III*, s. 52–58 č. 1310 (přesné obsahové určení zlomku, avšak datováno do X. stol.); BISCHOFF, B.: *Schreibschulen 2*, s. 261 (přesné časové a provenienční zařazení zlomku); TÝŽ: *ibid.*, s. 50 (upozorňuje na totožnost strahovského zlomku se zrcadlovým otiskem v Drkolné, jenž obsahuje Ez 36,13–36; drkolenský zlomek však datuje do poloviny či 2. půle IX. stol.); HAVEL, D.: *Zu den ältesten Handschriftenfragmenten*, s. 122; KERNBACH, A.: *Vincenciova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku*, s. 238–240; BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 260 č. 5209 (frag. 548/zl.) a BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 345 č. 5967 (frag. drkolenský).

Obrazová dokumentace: **Obř. 2** na s. 74.

Obr. 3: Brno, MZA, G 2/II - Zlomky, sign. č. 726 C/34.

© Moravský zemský archiv v Brně.

Brno, MZA, G 1, sign. č. 12.307/5 lat.

(3)

Brno, MZA, G 2/II – Zlomky, kart. 10, sign. č. 726 C/34

Chicago, Newberry Library, frag. 4

IX.¹ (jižní Německo), perg., 2ff., 24,5 × 9,0 (A) resp. 20,2 × 18,6 cm

Zachovány celkem tři fragmenty ze dvou původních folií, totiž A a B, které je dnes rozříznuto na dvě bezprostředně na sebe navazující části. Na frag. A bezprostředně navazuje chicagský zlomek, jež jsem ovšem dosud neměl v originále v rukou, a tak vycházím toliko z údajů Bischoffových. Původní fol. tohoto rukopisu, dobře rekonstruovatelné z frag. B, bylo psáno per columnas (2) o rozměrech 19 × 8 cm se spatium 1–1,5 cm a v liniatuře 1,1 cm. Je provedeno slepé horizontální linkování, na fragmentech však nejsou zachovány žádné vpichy. Vzhledem k charakteru poškození lze soudit, že všechny zlomky sloužily ve svých nosičích jako hřbetní záševky.

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina; lig. „ri“, „re“, „ra“, „te“, „nt“, „ro“, „comed&“, „ε“, „cc“ = „a“, „loquutus sum“.

[Lectionarii frag.]

Zachovány lekce: Io 18,2–8; 18,17–22 (frag. A), náležející k festivitě Fer. VI post Dom. Palmarum, a Za 11,16–12–6; 12,7–13,2 (frag. B).

Lit.: WEINBERGER, W.: *Bruchstücke*, s. 69; ŠVÁBENSKÝ, M.: *Zlomky*, s. 5; BISCHOFF, B.: *Die süddeutschen Schreibschulen 2*, s. 256; BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog I*, s. 149 č. 693 (k brněnským zlomkům omylem přiřazeny fragmenty ze SOKA Děčín, o nich viz níže č. 48); HAVEL, D.: *Fragmenta Brunensia*, s. 119–131 (edice zlomků); HAVEL, D.: *Zu den ältesten Handschriftenfragmenten*, s. 122–123.

Obrazová dokumentace: **Obr. 3** na s 76.

Rovněž mezi cele dochovanými kodexy lze nalézt graficky raně středověké bavorské exempláře. V literatuře zřejmě nejméně známým je rukopis Pseudo-Chrysostomova Výkladu na evangelia,²⁷² který je v Čechách doložen nejpozději v 15. století.

Pokud bychom si položili otázku, kde lze nejprve očekávat pěstování písemné kultury v Českém státě, odpověď by asi byla jednoznačná – v prostředí Pražského kostela se zárodkem biskupské kapituly, kde – jak bylo výše avizováno – prameny i literatura vcelku přesvědčivě předpokládají existenci školy, a to již nejspíš od přelomu X. a XI. století.²⁷³ Sem se muselo koncentrovat intelektuální zázemí mladé pražské diecéze. Jsou-li tyto více méně logické předpoklady správné, potom musel být Pražský kostel tou institucí, která jako první měla možnost vybudovat podmínky pro vybudování lokální písařské tradice. Tou institucí, u níž musela již poměrně záhy existovat knihovna a „archiv“ pro uchovávání písemných pramenů, popřípadě pro jejich další šíření. Přijmeme-li tezi, že u Pražského kostela uchovávané texty byly součástí zdejší historické paměti, pak můžeme oprávněně předpokládat, že s nimi byl obeznámen i zdejší děkan Kosmas, který v průběhu první čtvrtiny XII. století obklopen písemnostmi pražské kapitulní knihovny a archivu přemýšlel nad českými dějinami.²⁷⁴

Jak je to tedy s nejstarším dnes identifikovatelným „rukopisným zázemím“ Pražského kostela? Zřejmě nejslavnější produkt bavorské provenience – tzv. Pražský sakramentář²⁷⁵ je v knihovně Pražské kapituly doložen až poměrně

272 NK ČR, sign. III.E.10; 110ff., s těmito vlastnickými přípisky: na přední straně přední předsádky: *Crisostomus super Iohanne sacerdotis Petri de Poczatek* a na předním příděští: *Iste liber est emptus a sacerdote Iohanne de Rokyczana pro 12 gr.* – srov.: TRUHLÁŘ, J.: *Catalogus I*, s. 192–193 č. 485, dále URBÁNKOVÁ, Emma: *Rukopisy a vzácné tisky pražské Univerzitní knihovny*. Praha 1957, s. 27. Do kontextu řezenské produkce IX. století rukopis uvedl BISCHOFF, B.: *Schreibschulen 2*, s. 261 a nověji BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 259 č. 5200, kde je provenience ještě upřesněna: „Regensburg, Baturich-Kreis“.

273 V souvislosti s kapitulní školou je důležitá zmínka o pobytu mistra Hubalda z Lutychu v Praze k roku 1008, kterou mají *Anselmi Gesta episcoporum Leodiensium II.29*, ed. Koepke, Rudolf. MGH *Scriptores* (in fol.) 7. Hannoverae 1846, s. 205 – viz též BLÁHOVÁ, M.: *Pražské školy předuniverzitního období*, s. 27. O pražské kapitulní škole byl zmínka již výše v první kapitole; zde jen doplním, že roli pražského biskupského kostela na počátku písemné kultury v Čechách vyzdvihuje BLÁHOVÁ, M.: *Písemná kultura přemyslovských Čech*, s. 509.

274 Nápaditě na tento aspekt upozorňuje TŘEŠTÍK, D.: *Počátky Přemyslovců*, s. 107–108, kde argumentuje ve prospěch předpokladu, že Kosmas mohl s úspěchem využívat skladby pražské kapitulní knihovny budované již od časů Vojtěchových – ten měl mj. z Magdeburku do Prahy dle Třeštíka donést opis kroniky Reginona z Prümü. Srov. *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum I.25*, ed. Berthold BRETHOLZ. In: MGH SS, Nova series, tomus II. Berolini 1923, s. 46: *Interea rediens philosophie de castris, ubi decem aut plus militarat annis, secum haud modicam librorum copiam referens aderat spectabilis heros, nomine Woytech.*

275 APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. O 83, 147ff., perg. V dnešní podobě sestává ze dvou celků: (a) fol. 1^r–130^v: *Sacramentarium Pragense dictum*, (b) fol. 131^r–145^v: *Poenitentiale Theodori frag.* PODLAHA, A.: *Soupis rukopisů II*, s. 561–566 č. 1668. Kodexem se detailně zabývali DOLD, Alban –

pozdě.²⁷⁶ Do souvislosti s původní výbavou Pražského kostela bývá taktéž dáván ve druhé kapitole již zmiňovaný kapitulní evangeliář Cim. 2, který se, jak již víme, po celé X. století prokazatelně nacházel v Corvey.²⁷⁷ Corvejská proveniencce tohoto kodexu souzní se saským (v Thiddagově případě dokonce bezpečně corvejským) půvedem prvních pražských biskupů,²⁷⁸ jejichž episkopát zahrnuje dobu od poloviny 70. let desátého do přelomu let 20./30. ve století jedenáctém. Z ostatních v Čechách dnes uložených raně středověkých liturgik, která svým vznikem souvisejí s pražských kapitulním evangeliářem Cim. 2, přichází do úvahy soubor corvejských fragmentů raného X. století v Národní knihovně ČR.²⁷⁹ Jejich výskyt na území Čech již v době raného středověku nelze ovšem bohužel prokázat.

Jednoznačně nejvýznamnějším dokladem rukopisného celku doložitelného v Čechách (jak brzy uvidíme, konkrétně u Pražského kostela), a to bezpochyby již krátce po vzniku biskupství, zůstává rukopis č. 217 uložený dnes v knihovně cisterciáckého opatství v dolnorakouském Heiligenkreuz, jehož obsahem je soubor penitenciálních spisů a sbírka kapitulárií zapsaných v některém z jihovýchodních bavorských skriptorií v X. století.²⁸⁰

EIZENHÖFER, LEO: *Das Prager Sakramentar. Cod. O 83 (fol. 1–120) der Bibliothek des Metropolitankapitels I (Lichtbild-Ausgabe). II (Prolegomena und Textausgabe)*. Beuron 1944–1949. Doldův nepřesvědčivý pokus o důkaz staré bohémikální proveniencce rukopisu srovnáním vazby O 83 s vazbou domněle v Čechách vzniknuvšího Vyšehradského kodexu je v: *Das Prager Sakramentar II*, s. 28 pozn. 2. Rukopis je standardně paleograficky zpracován v *CLA X*, č. 1563–1564 a *CLLA F*, s. 308–309 č. 630 (*Tassilo-Sakramentar*); BISCHOFF, B.: *Schreibschulen 2*, s. 258–261, který provedl zatím platné časové a provenienční zařazení: celek (a) datoval do přelomu VIII./IX. století, celek (b) před r. 794, písmo umístil do jihovýchodního Bavorska, nejspíše Řezna. Srov.: BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 259 č. 5198 (část „a“: *Sacramentarium*) – č. 5199 (část „b“: *Poenitentiale*). Z uměnovědného hlediska zatím naposledy viz *Otevří zahradu rajskou. Benediktini v srdci Evropy 800–1300*, s. 194, katalogové č. V. 1 (zpracoval V. KUBÍK). Závěry vědecké konference uskutečněné v pražském Centru mediévistických studií ve dnech 28.–30. listopadu 2008 věnované speciálně Pražskému sakramentáři nebyly doposud Rakouskou Akademií věd publikovány.

276 Jedinou zřetelnou proveniencí je na fol. 1^r: *Ex libris Joannis Nepomuk Hübner* a informace o nákupu kodexu pražským kanovníkem Janem Matoušem Schweibererem 17. října 1776.

277 APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. Cim. 2, viz PODLAHA, Antonín: *Poklad svatovítský a knihovna kapitulní 2: Knihovna kapitulní v Praze*. In: *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém od pravěku do počátku XIX. století*. Praha 1903. Nejdůkladnější paleografickou analýzu provedl HOFFMANN, H.: *Schreibschulen und Buchmalerei*, s. 22–23, kde je kodex identifikován jako produkt skriptoria působícího při benediktinském opatství v Corvey; srov. dále BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 258 č. 5193. Z pohledu dějin umění o kodexu pojednal ČERNÝ, Pavol: *Du bon du coeur*, s. 48–53 s atribucí „severní Francie, poslední třetina 9. století“.

278 Rovněž u pátého pražského biskupa Hízy (1023–1030) se předpokládá nečeský původ – HILSCH, P.: *Der Bischof von Prag*, s. 36–37.

279 Viz níže v Katalogu zlomků pod č. 95 (sakramentář).

280 Stiftsbibliothek Heiligenkreuz, Cod. 217, 330 ff., perg. – GSELL, Benedict: *Verzeichniss der Handschriften in der Bibliothek des Stiftes Heiligenkreuz*. In: *Handschriften-Verzeichnisse I*. Wien 1891 (Xenia Bernardina II.1), s. 174–175, č. 217.

Jeho bohemikální symptomy, které nás zde budou primárně zajímat, jsou archaické a historicky natolik závažné, že neunikly pozornosti badatelů již v XIX. století. V Čechách doplněné dodatky tohoto rukopisu uvedl v širší známost roku 1849 Wilhelm Wattenbach.²⁸¹ Do kontextu raně středověkých českých dějin byl kodex ještě důrazněji zařazen Franzem Zagibou, který v něm spatřoval užitečnou pomůcku pro bavorské misionáře působící na českém území.²⁸² Dříve než zaměříme pozornost na jeho bohemikání části, seznámme se s obsahem tohoto pozoruhodného rukopisu, jenž je tvořen v podstatě dvěma skupinami textů:²⁸³

fol. 1^r–29^v Tabula codicis

[5^v–6^v List papeže Štěpána V. Svatoplukovi I. *Quia te zelo fidei* (úvod);

CDB I, pag. 22–26 num. 26 = *MMFH III*², pag. 179–190 num. 101]

fol. 30^r prázdné

fol. 30^v–183^r *Canones poenitentiales*

fol. 30^v–45^r Halitgarius Cameracensis: *De vitiis et virtutibus et de ordine poenitentium*

fol. 45^r–50^v *Canones de remediis peccatorum*

[fol. 51^r–53^r *Admonitio et exhortatio episcopalis „Postquam protoplasti astutis“*]

fol. 53^r–63^r *Canones de remediis peccatorum* (pokračování)

fol. 63^r–76^r Hrabanus Maurus: *Poenitentiale ad Heribaldum episcopum*

[fol. 76^r *Edictum Boleslai II*; *CDB I*, pag. 43 num. 37]

fol. 76^v prázdné

[fol. 77^r–77^v *Sermo Quia semel vestrae caritatis*]

281 WATTENBACH, W.: *Beiträge zur Geschichte der christlichen Kirche in Maehren und Boehmen*. Wien 1849 a dále Tyž: *Reise nach Österreich in den Jahren 1847, 1848, 1849*. Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde 10, 1851, s. 597–598, kde se Wattenbach vyjadřuje k tomu, jak se mohl kodex dostat do dnešního místa uložení: předpokládá, že byl zakoupen až někdy ve XIV. století. V 60. letech XX. století prodělal rukopis restaurátorský zásah, takže dnes bohužel nelze ověřit důležitý Wattenbachův údaj, totiž provenienční příznak (nejspíš na příděštit?): „abbas Glonicē“ údajně rukou XII. nebo XIII. stol. – WATTENBACH, W.: *Reise nach Österreich*, s. 597. Dnes můžeme s faktickou jistotou tvrdit, že ještě v polovině XII. století Cod. 217 v místě svého současného uložení nebyl: srov. HADINGER, Alois – LACKNER, Franz: *Die Bibliothek und das Skriptorium des Stiftes Heiligenkreuz unter Abt Gottschalk (1134/1147)*. *Codices manuscripti et impressi*. Zeitschrift für Buchgeschichte – Supplementum 11, 2015, s. 19, kde je přehled dnes identifikovatelných kodexů uložených v předmětné době v Heiligenkreuz.

282 ZAGIBA, Franz: *Der Kodex 217 der Stiftsbibliothek Heiligenkreuz in Niederösterreich als Quelle zur Kirchengeschichte Böhmens und Mährens*. In: *Millenium dioceseos Pragensis 973–1973*. *Beiträge zur Kirchengeschichte Mitteleuropas im 9.–11. Jahrhundert*. Wien–Köln–Graz 1974 (*Annales Instituti Slavici* 8), s. 66.

283 Nejpodrobněji u: MORDEK, Hubert: *Bibliotheca capitularium regum Francorum manuscripta. Überlieferung und Traditionszusammenhang der fränkischen Herrschererlasse*. München 1995 (MGH Hilfsmittel 15), s. 158–172. Mnou uvedený popis obsahu je formulován s přihlédnutím k (zatím předběžnému) databázovému zpracování rukopisu přístupnému na: http://www.manuscripta.at/m1/hs_detail.php?ID=30379. <cit. 14. 9. 2017> Zde je k dispozici přehled dosavadní literatury, k tomu lze doplnit diplomovou práci HANSEN, Silke: *Die Rechtscorpora in den Handschriften Clm 3853, Heiligenkreuz 217 und Par. Lat. 3878*. Magisterarbeit im Fach Geschichte in Tübingen, Wintersemester 1991/1992. Za upozornění na tuto práci děkuji doc. Davidu Kalhousovi.

- [fol. 78^r–81^r List papeže Štěpána V. Svatoplukovi I. (dokončení)]
- fol. 81^v prázdné
- fol. 82^r–93^v Hrabanus Maurus: *Poenitentiale ad Heribaldum episcopum* (dokončení)
- fol. 94^r Capitulatio k následujícímu textu (končí mohučským koncilem r. 852)
- fol. 94^r–101^r Hrabanus Maurus: *Epistola ad Reginbaldum chorepiscopum*
- fol. 101^v–104^v Hrabanus Maurus: *Epistola ad Humbertum episcopum*
- fol. 104^v–105^v Gregorius Magnus: *Libellus responsionum ad Augustinum Cantauriensem*, cap. 5
- fol. 105^v–106^r *Concilium Moguntium* a. 852, cap. 9–10
- fol. 106^r–152^v *Collectio canonum Wormatiensis* a. 868
- fol. 152^v–182^v *Collectio canonum Monacensis*
- fol. 182^v–183^r Canones: 3 kánony z Mainz, Arles a Tours r. 813
- fol. 183^r–330^v Leges
- fol. 183^r–184^r *Lex Baiuvariorum*. Prolog
- fol. 184^r–203^r *Lex Alamannorum* (recenze „B“)
- fol. 203^v–204^r *Capitula ad legem Baiuvariorum addita* (a. 803?)
- fol. 204^r–204^v *Capitula legi addita* (a. 816)
- fol. 205^r–265^r Ansegisus Fontanellensis: *Capitularium collectio* (recenze „A“)
- fol. 265^r *Capitulare Olonnense* (a. 822/823), cap. 1–4
- fol. 265^v–266^r *Capitulare Olonnense mundanum*, a. 825, cap. 1–3
- fol. 266^r *Ludovici I imperatoris (?) Capitula Francica*, cap. 1
- fol. 266^r Lotharius I imperator: *Capitulare Papiense*, a. 832, cap. 1
- fol. 266^r–266^v *Capitulare Olonnense mundanum*, a. 825, cap. 4–5
- fol. 266^v Ansegisus Fontanellensis: *Capitularium collectio* 3,57
- fol. 266^v–267^v Capitulatio k následující sbírce kapitulárií
- fol. 267^v–273^r *Capitularium collectio*
- fol. 273^r–273^v Capitulatio k následujícímu kapituláriu
- fol. 273^v–276^r *Decretum Vermeriense* a. 756
- fol. 276^r–277^r Capitulatio k následujícímu kapituláriu
- fol. 277^r–282^v *Capitularium collectio*
- fol. 283^r–287^r Capitulationes k následujícím dvěma sbírkám
- fol. 287^r–311^v *Capitularium collectio* I
- fol. 311^v–330^v *Capitularium collectio* II

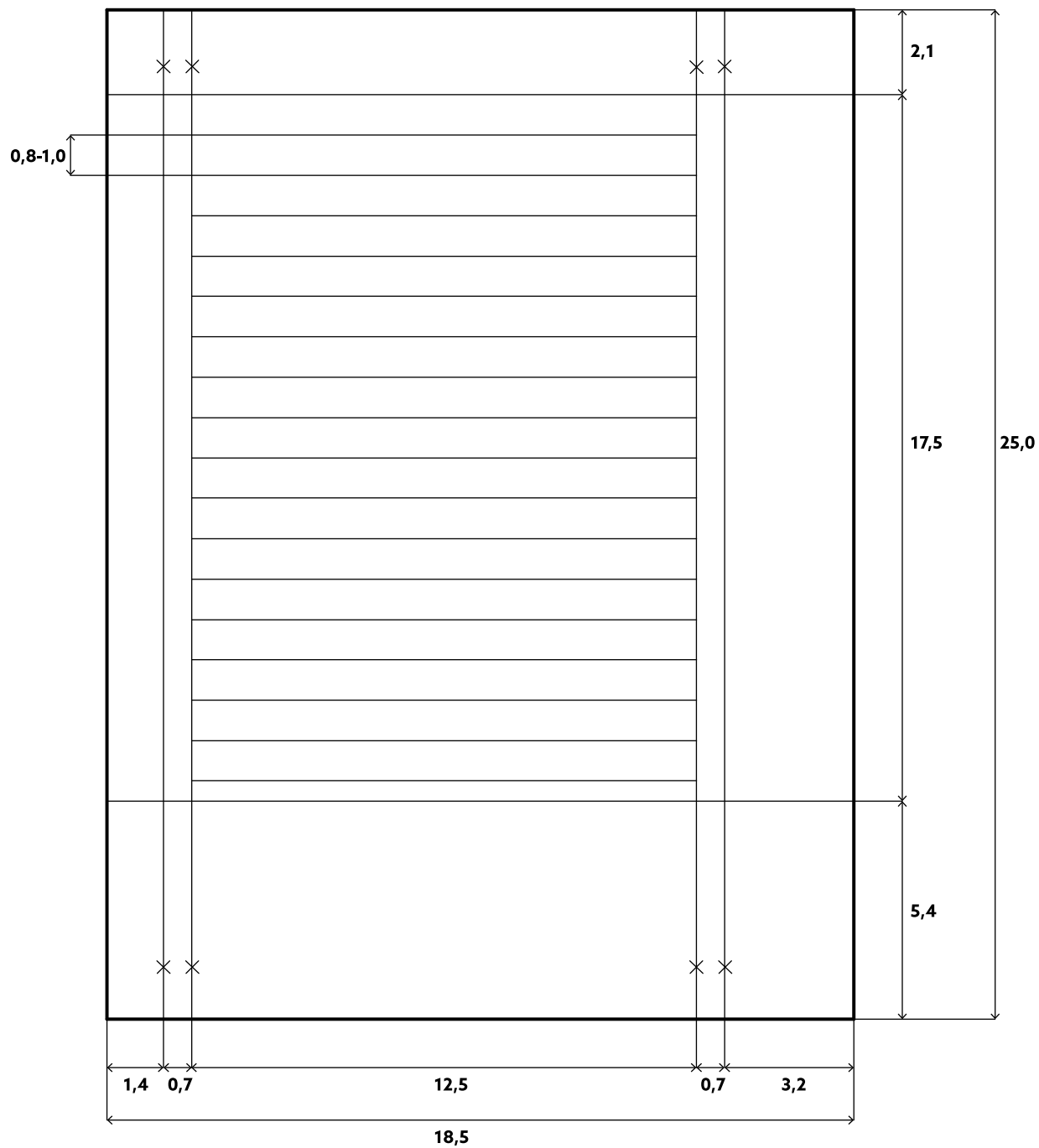
Platná foliace (XIX. stol.)	Pořadí složky	Skladba složky	Kustoda (X. stol.)	Kustoda (XII. stol.)	Stará foliace (XVII. stol.)	Poznámka Bohemikální doplňky	Obsah
1-6	1.	III		I ^o		Fol. 5 ^v -6 ^v CDB I č. 26	Fol. 1 ^r -29 ^v Tabula codicis
7-14	2.	IV		II ^o			
15-22	3.	IV		III ^o			
23-28	4.	III		IIII ^o			
29-37	5.	IV + 1		V ^o	1-8		
38-44	6.	III + 1		VI ^o	9-15		Fol. 30 ^v - 183 ^r Cano- nes poeni- tentiales
45-52	7.	IV	c	VII ^o	16-23	Fol. 51 ^r -52 ^v Ammonitio „Postquam protoplasti“ Vnější arch porušuje Gregoryho princip, text ale v náležitém pořadí: >><> <><<	
53-54	8.	2	[d]	[VIII ^o]	24-25	Fol. 53 ^r Ammonitio „Postquam protoplasti“ (dokončení) Torzo původně kvaternové složky	
55-60	9.	II + 2	e	VIII ^o	26-31	Torzo původně kvaternové složky	
61-68	10.	IV	f	X ^o	32-39		
69-76	11.	IV	[g]	XI ^o	40-46	Fol. 76 ^r CDB I, č. 37 Fol. 42 staré foliace je bis	
77-81	12.	2 x I + 1		XII ^o	47-51	Fol. 77 ^r -77 ^v Sermo „Quia semel vestre caritatis“ Fol. 78 ^r -81 ^r CDB I, č. 26 (dokončení)	
82-89	13.	IV	[h]	XIII ^o	52-59		
90-97	14.	IV	I	XIII ^o	60-67		
98-105	15.	III + 2	K	XV ^o	68-75		
106-112	16.	III + 1	L	XVI ^o	76-82		
113-120	17.	IV	M	XVII ^o	83-90		
121-128	18.	IV	N	XVIII ^o	91-98		
129-136	19.	IV	O	XVIII ^o	99-106		
137-144	20.	IV	P	XX ^o	107-113	Fol. mezi fol. 107 a 108 staré foliace nečíslováno	
145-152	21.	IV	Q	XXI ^o	114-121		
153-160	22.	IV	R	XXII ^o	121-128	Fol. 121 staré foliace je bis	
161-166	23.	III	S	XXIII ^o	129-134		
167-174	24.	III + 2		XXIII ^o	135-142		
175-182	25.	III + 2	V	XXV ^o	143-150		

Platná foliace (XIX. stol.)	Pořadí složky	Skladba složky	Kustoda (X. stol.)	Kustoda (XII. stol.)	Stará foliace (XVII. stol.)	Poznámka Bohemikální doplňky	Obsah
183-190	26.	IV	X	XXVI ^o	151-158		Fol. 183 ^r -330 ^v Leges
191-198	27.	IV	Y	XXVII ^o	159-166		
199-204	28.	III	Z	XXVIII ^o	167-172		
205-212	29.	IV		XXVIII ^o	173-180		
213-220	30.	IV	÷	XXX ^o	181-188		
221-228	31.	IV	I	XXXI ^o	189-196		
229-235	32.	III + 1		XXXII ^o	197-203		
236-243	33.	IV	III	XXXIII ^o	204-211	Vnitřní tři archy vevázány „naruby“, správné pořadí listů je: 236, 240-242, 237-239, 243; v místě chyby porušen Gregoryho princip: >><> <><<	
244-251	34.	IV	IIII	XXXIII ^o	212-219		
252-259	35.	IV	V	XXXV ^o	220-227		
260-267	36.	IV	VI	XXXVI ^o	228-235		
268-275	37.	IV	VII	XXXVII ^o	236-243		
276-283	38.	IV	VIII	XXXVIII ^o	244-251		
284-291	39.	IV	VIIII	XXXVIII ^o	252-259		
292-299	40.	IV	X	XL ^o	260-267		
300-307	41.	IV	XI	XLI ^o	268-275		
308-315	42.	IV	XIII	XLIII ^o	276-283	Složky č. 42 a 43 jsou svázány v textově náležitém pořadí, chyba je v číslování kustod	
316-322	43.	III + 1	XII	XLII ^o	284-290		
323-330	44.	III + 2	XIIII	XLIII ^o	291-298		

Poměrně malá pozornost byla věnována vnějším znakům a zejména skladbě knižního bloku – ta nás ovšem v souvislosti s textovými doplňky, k nimž došlo až v Čechách, musí zajímat na prvním místě, abychom zjistili, jakým způsobem byl tento rukopis adaptován v českém prostředí. Podrobným průzkumem originálu lze zjistit, že v případě Cod. 217 se není možné spoléhat na složkové kustody: reálná situace je totiž poněkud složitější.²⁸⁴

V dnešní podobě má rukopis 330 pergamenových folií o rozměrech 18,5 × 25,0 cm (detailnější rozměry jakož i formu horizontálního a vertikálního

²⁸⁴ Za umožnění práce s originálem děkuji knihovníkovi kláštera Heiligenkreuz P. MMag. Romanu Nägelemu, OCist., kontakt mi zprostředkovali kolegové Dr. Franz Lackner a Dr. Alois Haidinger z Kommission für Schrift- und Buchwesen Rakouské Akademie věd, jimž oběma též patří můj dík.

Schema linkování rukopisu Cod. 217.

slepého linkování viz na schématu „ideálního folia“). Psací látka je tužší, po obou stranách opracovaná se stejnou pečlivostí, s dobře vizuálně rozlišitelnou srstní (na složkových schématech značeno siglou „S“) a masovou stranou (na schématech značeno „M“); linky jsou ryty z původně srstní strany (na schématech je směr rytí označen tučnou šipkou, v tabulce pak symbolem: >). Tato situace umožňuje vcelku spolehlivě aplikovat teorii tzv. Gregoryho principu, tj. zákonitého kladení jednotlivých archů v rámci složky, a tím odhalovat nepravidelnosti, jež mohou avizovat dodatečnou manipulaci se složkou.

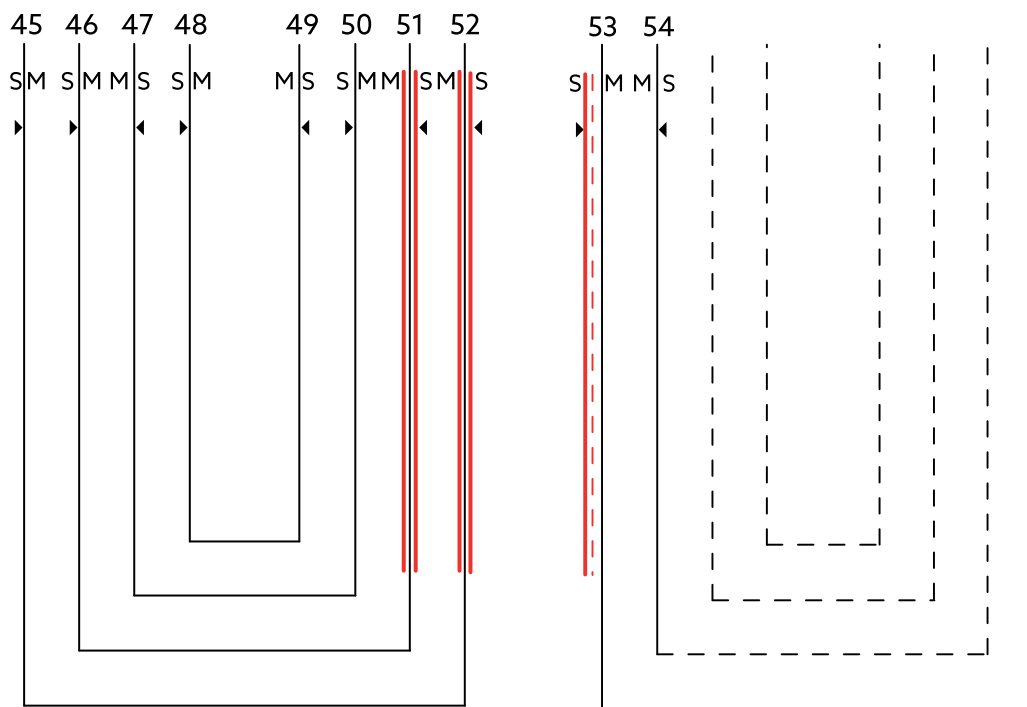
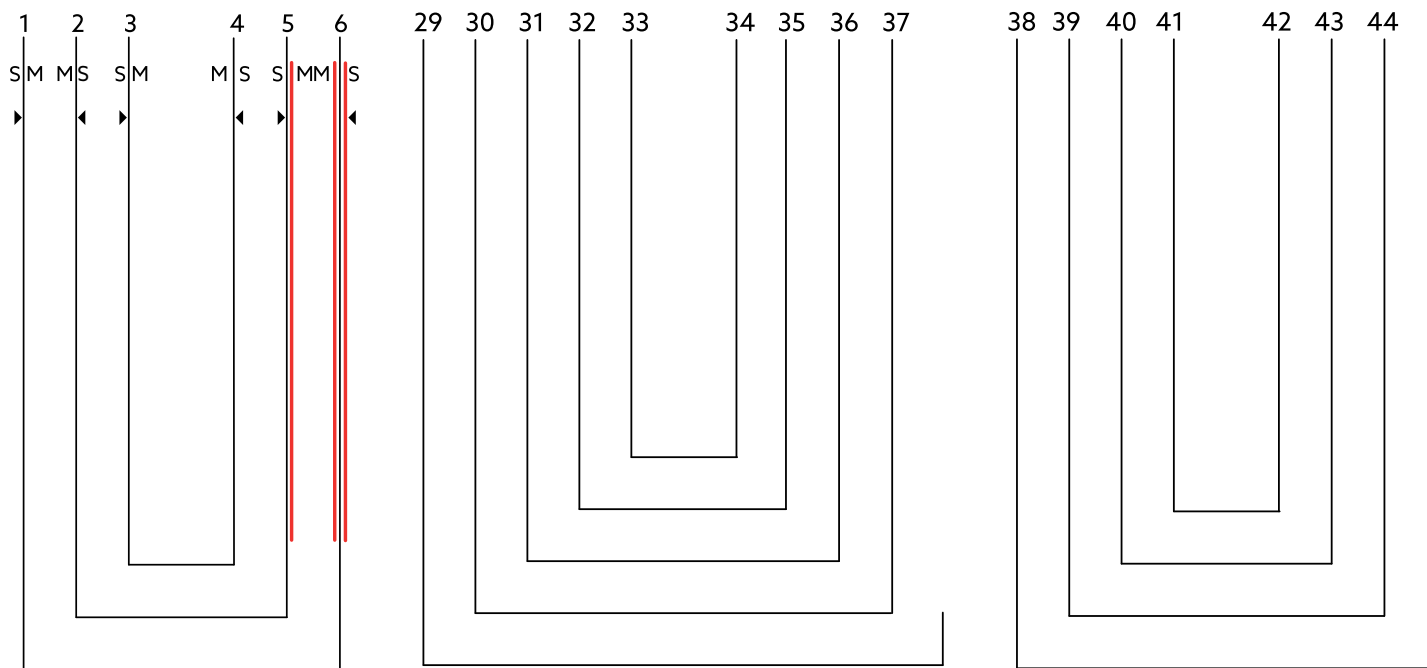
Celý knižní blok sestává ze 44 dosti nepravidelných složek, jež jsou organizovány podle následujícího vzorce:

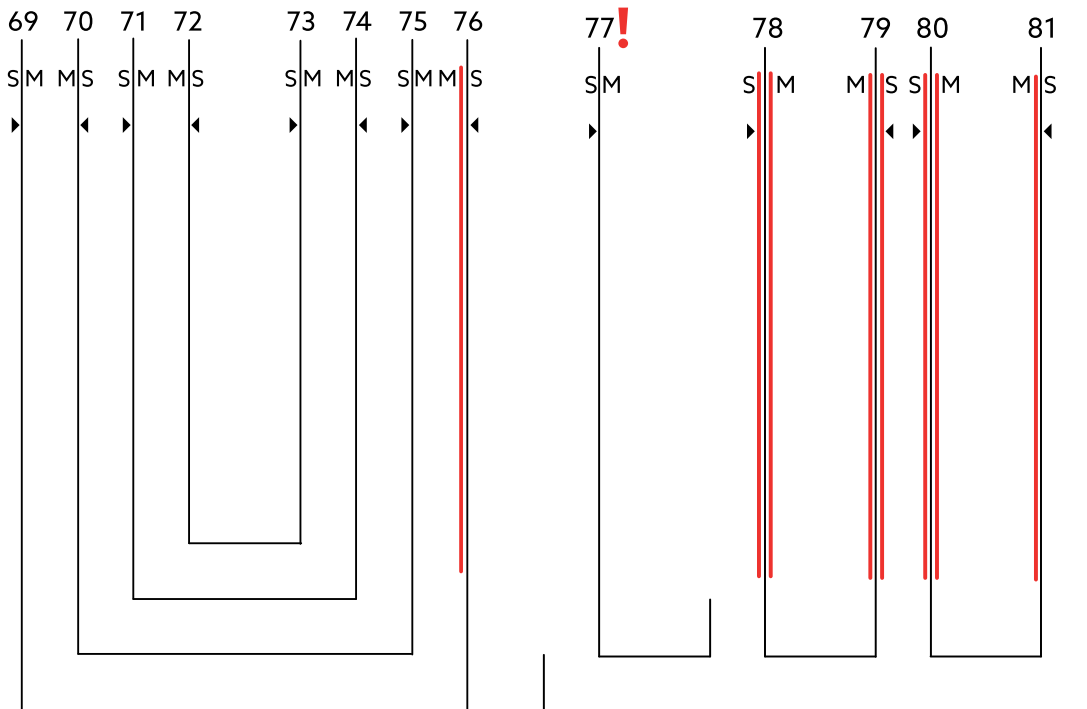
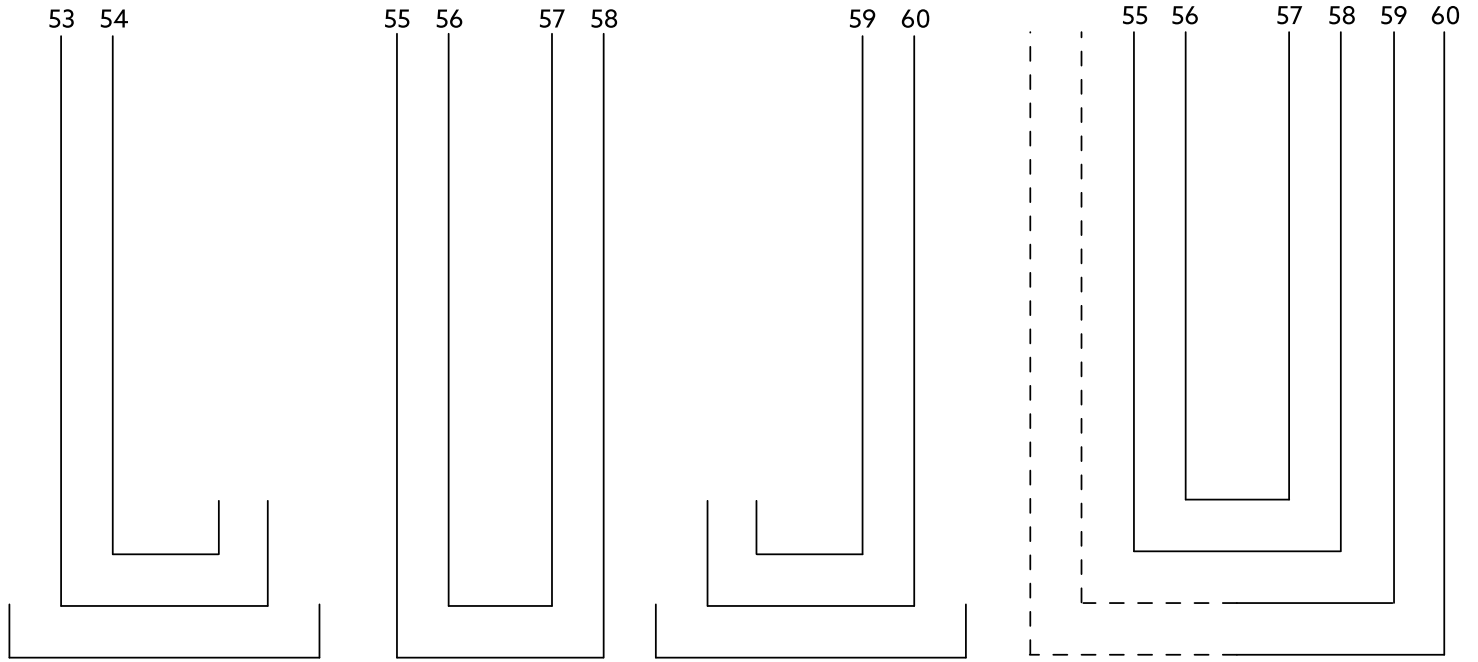
$$[\text{III}(6)]^1 + [2 \times \text{IV}(22)]^{2-3} + [\text{III}(28)]^4 + [\text{IV} + 1(37)]^5 + [\text{III} + 1(44)]^6 + [\text{IV}(52)]^7 + [2(54)]^8 + [\text{II} + 2(60)]^9 + [2 \times \text{IV}(76)]^{10-11} + [1 + 2 \times \text{I}(81)]^{12} + [2 \times \text{IV}(97)]^{13-14} + [\text{III} + 2(105)]^{15} + [\text{III} + 1(112)]^{16} + [6 \times \text{IV}(160)]^{17-22} + [\text{III}(166)]^{23} + [2 \times (\text{III} + 2)(182)]^{24-25} + [2 \times \text{IV}(198)]^{26-27} + [\text{III}(204)]^{28} + [3 \times \text{IV}(228)]^{29-31} + [\text{III} + 1(235)]^{32} + [10 \times \text{IV}(315)]^{33-42} + [\text{III} + 1(322)]^{43} + [\text{III} + 2(330)]^{44}.$$

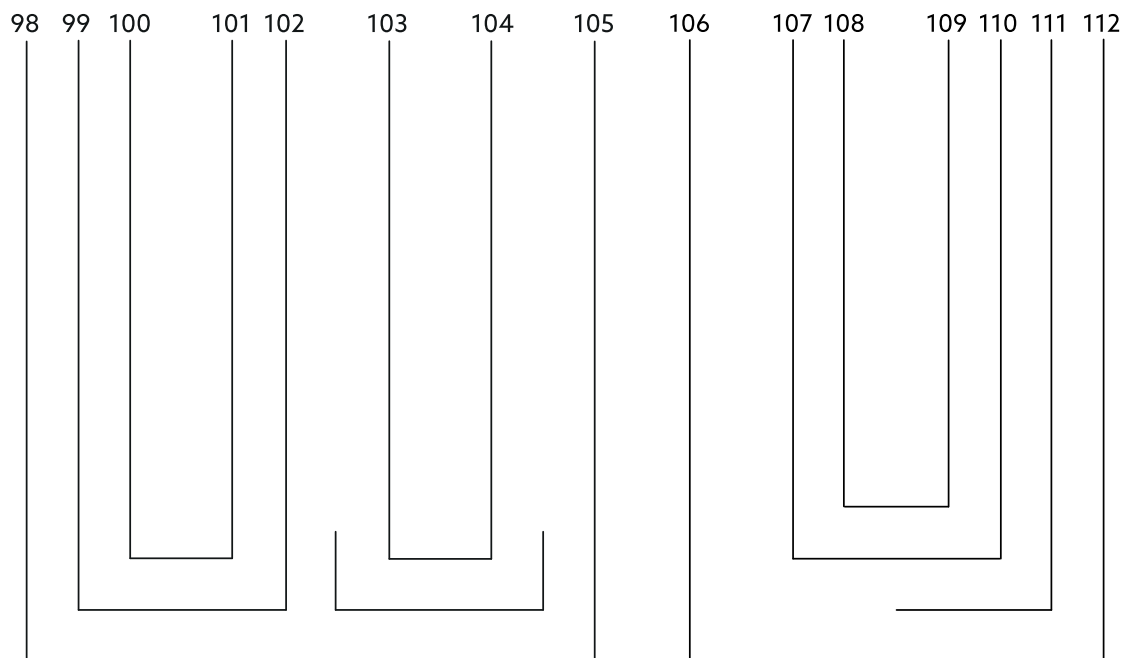
Je evidentní, že dnešní podoba kodexu je výsledkem několika zásahů, úprav, adaptací, ba i deformací, které proběhly v různých časových vrstvách a které byly zakončeny pořízením stávající vazby, k němuž došlo v období baroka pravděpodobně u současného majitele rukopisu, cisterciáckého opatství Heiligenkreuz. Ovšem ani původní podoba knižního bloku nebyla zcela pravidelná. Z nepravidelností je třeba upozornit na složku č. 5 tvořenou kvaternem s přidaným jednodlístem hned na začátku složky (dnes fol. 29), složku č. 6 tvořenou terniem s přidaným jednodlístem rovněž na začátku (fol. 38), dále na složku č. 15 – ternio s vloženým „archem“ (fol. 103–104), který je ovšem archem uměle vytvořeným při převazbě, a to pomocí úzkého hřbetního záševku, neboť šlo původně o dva samostatné listy; následuje další nepravidelná složka: č. 16, kterou tvoří ternio s přidaným jednodlístem (dnes fol. 111, jež je zcela uvolněno z vazby a je jen volně vloženo do rukopisu), nepravidelnými jsou i složky č. 24 a 25 tvořené vždy terniem s vloženými dvěma vnitřními jednodlísty (u složky 24 jde o fol. 170 a 171, u složky následující pak fol. 178 a 179), složku č. 32 tvoří ternio s vloženým jednodlístem na začátku (fol. 229) a nepravidelné jsou i obě poslední složky: č. 43 je terniem s vloženým jednodlístem na začátku (fol. 316) a konečně složka č. 44 je rovněž terniem s přidanými dvěma jednodlísty na začátku (fol. 323 a 324). Celá poslední složka je navíc zpevněna úzkým hřbetním záševkem.

Vedle těchto nepravidelností má Cod. 217 i několik defektů: z nich jeden vznikl ve složce č. 33 (fol. 236–243): zde jsou tři vnitřní archy vevázány „naruby“, takže text je třeba číst v pořadí fol. 236, 240–242, 237–239 a 243. Závažná je destrukce dvou složek, totiž č. 8 a 9, které byly obě pravidelnými kvaterny, dnes ovšem z první složky zbyly jen dva úvodní jednodlísty (fol. 53–54), z druhé složky zbyly dva archy (fol. 55–58, před destrukcí tvořily vnitřní archy této kvaternové

3 Počátky latinské písemné kultury v Čechách a na Moravě

složky) a dva jednolisty (fol. 59–60). Dnes jsou oba dvoulisty zabezpečeny proti uvolnění z vazby úzkými hřbetními záševky.

Díky tomu, že byl takto složitě konstruovaný knižní blok vybaven již při svém vzniku v X. století škálou kustod (tvorí je písmena malé abecedy, po jejich vyčerpání je použita konvenční značka „+“ a následují římské číslice I–XIII), můžeme si učinit dobrou představu o tom, jak kodex původně vypadal. Součástí knižního bloku tehdy rozhodně nebyla složka tvořená dnešními folii 77–81; již sama její skladba svědčí o tom, že jde o umělý a „improvizovaný“ mladší doplněk: fol. 77 (obsahující sermon *Quia semel vestrę caritatis*) je izolovaným jednolistem a k němu jsou mechanicky přičleněny dva archy (první tvoří fol. 78–79, druhý fol. 80–81). Celý tento „svazek“ je ve hřbetu zajištěn úzkým hřbetním záševkem. Doplněk je (jakožto složka s kustodou XII⁹) reflektován až mladší vrstvou kustod, které probíhají celým kodexem od samého počátku (tj. dnes první složky) až do konce (tj. složky č. 44) a jsou tvořeny toliko římskými číslicemi se zkracovacím znaménkem pro koncovku „-us“: I⁹–XLIII⁹. Tuto časově mladší vrstvu kustod lze datovat do XII. století.

Dříve než se pokusím rekapitulovat bohemikální doplňky v Cod. 217, je třeba učinit poznámku ke stránce paleografické. Rukopis vznikl kooperací celé řady paralelně pracujících písařů (jejich přesný počet není na tomto místě důležitý), kteří si rozložili opisovaný text v zásadě podle jednotlivých složek; a tak se stalo, že někteří písaři skončili svou práci, aniž by k napsání svého podílu využili

celý prostor složky, zatímco další (souběžně píšící) ruka již pracovala od začátku následující složky na navazujícím textu. Nutným důsledkem byly vakáty, které touto „nepřesnou distribucí“ písařské práce mezi jednotlivé zainteresované ruce vznikly. Tyto vakáty pak byly vítaným prostorem pro písaře působící až v novém prostředí, kam se kodex zřejmě nedlouho po svém vzniku dostal.

Dosud identifikovaná bohemika kodexu 217 můžeme rozčlenit do tří vrstev. V první (a nejlépe datovatelné) vrstvě se nachází tzv. edikt českého knížete Boleslava II. Není pochyb o tom, že jde o velmi starý memoriální záznam pořízený v prostředí pražského kostela představující zápis o veřejně prohlášeném „konkordátu“ mezi českou světskou mocí a pražským biskupem Vojtěchem roku 992.²⁸⁵ Boleslavův „edikt“ je zapsán na přední stranu fol. 76, které tvoří poslední (původně nepopsaný) list jedenácté složky (**Obr. I**). Zadní strana tohoto folia zůstala dokonce prázdná dodnes. Zápis je pořízen jediným písařem, avšak evidentně ve dvou etapách – nejprve byl černým atramentem pořízen časový údaj sestávající z inkarnačních let (992), z odkazu na pontifikát papeže Jana XV. a panování římského císaře Oty III., za časový údaj byla ještě v této první etapě psaní umístěna poznámka o tom, že Boleslavův akt byl uskutečněn po vyzvání druhým pražským biskupem, mnichem Vojtěchem. S mírným časovým odstupem následuje vlastní text Boleslavova aktu psaný touž rukou výrazně světlejším hnědým inkoustem. Grafický projev tohoto písaře působí velmi nejistě a archaicky. Nejde evidentně o zkušenou a vypsanou ruku. Písař opakovaně chybuje – omylem vynechaná písmena doplňuje nad litery stojící na základní lince: *b(e)ati, mon(a)cho*, obě etapy psaní se navíc podstatně odlišují modulem písma: zatímco chronologické údaje jsou drobnější, světlejší pasáž obsahující vlastní Boleslavův akt je nápadně větší. Za individuální rys je možno označit jistou ortografickou zvláštnost, totiž nezvykle četné používání litery „v“ ve vokalické funkci (*Augvsto, nutv, reperirentvr*) a v duktu pak způsob psaní písmene „g“. Jeho spodní smyčka je psána dvěma tahy, přičemž tah druhý se nápadně vzdaluje od písmene, někde prakticky až k úplné izolaci. Hlavice liter s horní dotažnicovou délkou jsou velmi variabilní, oscilují od kyjovitých zakončení (*primatibus*), přes náznaky trojúhel-

285 Text objevil a poprvé publikoval WATTENBACH, W.: *Beitraege zur Geschichte der christlichen Kirche*, s. 51, příloha č. IV (jako „edictum Boleslai ducis“); *CDB I*, s. 43 č. 37 (omylem je zde zdrojový pramen – Cod. 217 datován do XII. století); český překlad s komentářem (opakujícím Friedrichovu dataci rukopisu do XII. století) viz v: NOVÝ, Rostislav – SLÁMA, Jiří: *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*. Praha 1987, s. 358–360. Tutéž dataci opakuje nověji i JAGOŠOVÁ, Anna: *Diplomata Bohemiae et Moraviae antiquissima. Prolegomena k CDB I*. Brno 2015 (Disertační práce FF MU), s. 147 č. 37. Historické souvislosti vzniku „ediktu“ vztahující se nejspíše k dohodám o podmínkách návratu Vojtěcha z Říma do Čech shrnul TŘEŠTÍK, D.: *K založení pražského biskupství v letech 968–976: pražská a řezenská tradice*. In: Pánek, Jaroslav (ed.): *Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesoru Josefu Petráňovi*. Praha 2004, s. 187 a zatím nejnověji KALHOUS, D.: *East Meets West, West Meets East?: Constructing Difference in First Life of St Adalbert and in the Life of St Neilos*. In: Crostini, Barbara – Angeli Marzaku, Ines (ed.): *Greek Monasticism in Southern Italy. The Life of Neilos in Context*. (v tisku).

níkovitého praporku (*omnibus*) až ke konstantně širokým dříkům po celé délce (*construendi, decimas*). Velmi archaický je silný sklon základního dříku litery „a“ stejně jako „r“ klesající pod základní linku směrem k dolní dotažnici. Z těchto znaků můžeme vyvodit v zásadě dvojí: zápis Boleslavova aktu byl pořízen v době, k níž se hlásí, tj. ještě na konci X. století, a vzhledem k charakteru textové tradice (jde bezpochyby o pamětní záznam pořízený u instituce, v jejíž prospěch akt zní) je pražský kostel (s kapitulou) jedinou možnou institucí, která mohla tuto paměť tímto způsobem zafixovat. Máme zde tedy nejstarší latinský text, který byl bezpečně napsán na území Čech, a to v prostředí pražského kostela.

Součástí historické paměti pražského kostela byl i druhý diplomatický dokument, jenž se zachoval v kodexu Heiligenkreuz 217, totiž opis listu papeže Štěpána V. moravskému knížeti Svatoplukovi, který byl vydán na konci léta (snad v září, tj. na počátku Štěpánova pontifikátu?) roku 885.²⁸⁶ Vydavatel příjemce bere pod svou ochranu, vysvětluje mimo jiné římské, tj. pravověrné učení v oblasti trinitární teologie, poučuje Svatopluka o zásadách držení postů a zejména zakazuje sloužení mší ve slovanském jazyce. Text Štěpánova listu se v kodexu zachoval poněkud komplikovaně. První část²⁸⁷ byla zapsána na fol. 5^v–6^r na konci první složky, tedy obdobně jako akt Boleslavův – na volné, nepopsané místo složky. Text Štěpánova listu je ale poměrně obšírný, a tak vakát první složky k jeho úplnému opisu nedostačoval. Samotný rukopis dostatek dalšího kompaktního volného prostoru ovšem neposkytoval, pražský interpolátor zvolil proto jediné možné řešení – do stávajícího knižního bloku vložil sérii nových pergamenových listů. Stalo se tak na místě, které tvoří dnešní dvanáctou složku. Původní, písmenná kustoda zde pochopitelně schází, složka má jen kustodu jedinou, mladší (XII⁹). Tuto v Praze dodatečně vloženou složku tvoří různé, neorganicky sloučené pergameny: na začátku izolovaný jednolist (fol. 77) a k němu je bez ohledu na Gregoryho princip připojena dvojice po sobě následujících archů (fol. 78–79 a fol. 80–81). Oba archy jsou k sobě připojeny „řádně“, tj. dle Gregoryho principu. Takto vzniknuvší nestabilní složka je ve hřbetu zajištěna úzkým pergamenovým záševkem. Dokončení Štěpánova listu je náplní obou zmiňovaných archů.

²⁸⁶ *MMFH III*², s. 179–181, kde je shrnuta základní literatura a diskuse ohledně pravosti Štěpánova listu, a dále *Regesta pontificum Romanorum sive repertorium privilegiorum et litterarum a Romanis pontificibus ante annum MCLXXXVIII Bohemiae et Moraviae ecclesiis, monasteriis civitatibus singulisque personis concessorum vel etiam Germania pontificia, vol. V/3 (Provincia Maguntinensis), pars VII (Dioceses Pragensis et Olomucensis)*, ed. KÖNIGHAUS, Waldemar (usus Winfriedi Irgang schedis). Gottingae 2011, s. 26–27 (Magna Moravia) č. 36 (zde je ovšem list datován do přelomu let 885/886). List Štěpána V. je nejčastěji dáván do souvislosti s Kosmovým „privilegiem moravské církve“ zmiňovaném v *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum I.15*, ed. B. BRETHOLZ, s. 35. K tomu slov.: TŘEŠTÍK, D.: *Von Svatopluk zu Boleslaw Chrobry. Die Entstehung Mitteleuropas aus der Kraft des Tatsächlichen und aus einer Idee*. In: Urbańczyk, Przemyslaw (ed.): *The Neighbours of Poland in the 10th Century*. Warszawa 2000, s. 142.

²⁸⁷ Text je uvozen rustickou kapitálou provedenou prostou rubrikou: „EPISTOLA STEPHANI PAPE AD ZVENOPOLCUM REGEM“ a rovněž nezdobenou iniciálou „S“.

46

de exemplo di sacerdotel anno uicissue non discede-
 bant. Sic dezacharia legimus. nec uxore sua omni no-
 tangebant quib; utiq; ppter sobolis successionis ux-
 oris usus fuerat relaxatus. Quia ex alia tribu: & p-
 ter ex semine aaron. ad sacerdotium nullus fuerat
 pceptus accedere. Quanto magis his sacerdotel & le-
 uitte pudicia ex die ordinationis sue seruare de-
 bent. Quib; t sacerdotium t ministerium sine succes-
 sione est. Nec pterit dies quat sacrificans diuinis t
 baptismatis officio uacent. Nam sic paulus ad corin-
 thios scribit di cens. ^{que hio dicitur in ueteri p. vi. folia ad p. signa}

ANNO. DNI. INCAR. DECCC. LXXXII. MNO.
 ioh. xy. pp. In sacratissima. sed. bati petri. apti
 imp dno. Ottone. iii. Rege. Augusto. orante
 diuino. Dno. epo. ii. sce. pragensis ecclesie. Adalberto
 moncho. Dux Bolezlaus presentib; omnib;
 primatib; suis. dedit p facto episcopo secunctu
 factuta canonu separare ea coniugia que
 in fra parentela contra sacra legem con-
 inctasse reperirentur. nec non & iam
 ecclesias p loca opportuna consequendū
 decimas congregandilicencia dedit

Obr. I. Stiftsbibliothek Heiligenkreuz, Cod. 217, fol. 76r.

© Zisterzienserabtei Heiligenkreuz.

Celý list opsala jediná písařská ruka, která není totožná s rukou Boleslavova aku. Ve srovnání s ní je zřetelně stabilnější, kultivovanější. Navíc u ní můžeme pozorovat jisté prvky progresivnosti, zejména výskyt kulatého „d“ a dále snahu po jisté uniformitě zakončování dříků s horní dotažnicovou délkou s mírnou preferencí trojúhelníkovitých násadců. Opis papežského listu byl u Pražského kostela pořízen později, až někdy v první polovině XI. století.

Bohemikální (pražská) provenience výše uvedených písemností je vcelku jednoznačná, neboť šlo o dokumenty diplomatické povahy. K pražským doplňkům náleží ovšem i text třetí, svou povahou literární. Byl rovněž identifikován jako český a jeho autor byl s největší pravděpodobností ztotožněn s druhým pražským biskupem Vojtěchem – mám na mysli jeho biskupskou apologii (*ammonicio et exhortacio*) adresovanou diecézním kněžím. Ta byla nespolehlivě přepsána Zagibou, nicméně teprve Jana Zachová pořídila její spolehlivou edici.²⁸⁸

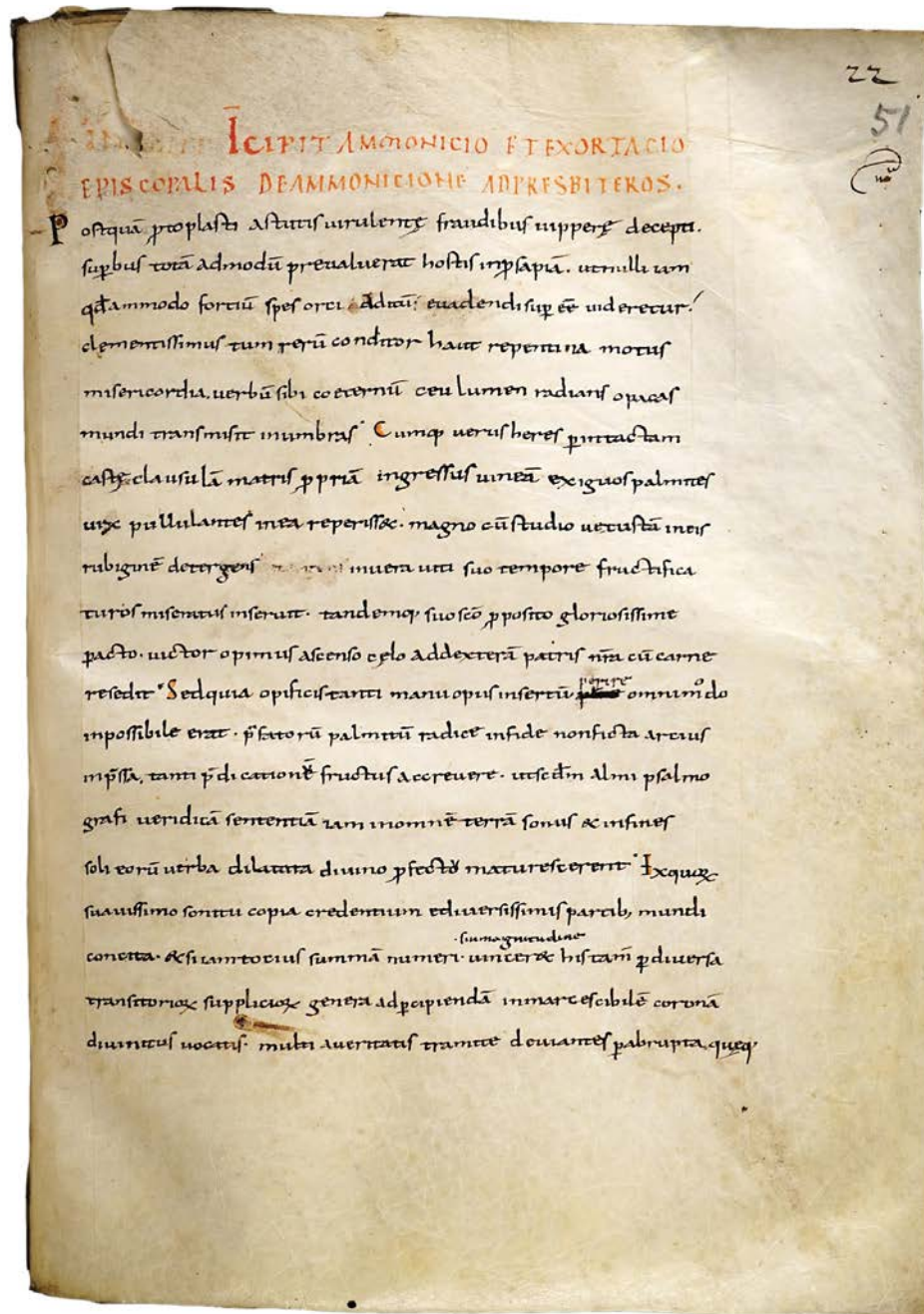
Zaměříme pozornost na umístění textu v kodexu. K zahájení opisování bylo (jako obvykle) využito volné místo na nevyužitých dvou listech (fol. 51 a 52) sedmé složky. Na horním okraji fol. 51^r se nachází rumělkou a v rustické kapitále s unciálními prvky provedená rubrika: *INCIPI²⁸⁹ AMMONICIO ET EXORTACIO EPISCOPALIS DE AMMONICIONE AD PRESBITEROS*. Poté, co byl využit celý volný prostor na konci sedmé složky, nezbylo pražskému kapitulnímu písaři nic jiného, než zbytek textu (zhruba dvě třetiny výšky textového zrcadla) umístit na první list složky následující, složky osmé. Nejprve musel být „uvolněn prostor“ přepsáním původního textu z folia 53^r (až na poslední dva řádky) na stále volné místo na fol. 50^v v předchozí složce, vzorový text byl po tomto přepsání z fol. 53^r vyškrabán a na takto vzniknuvší palimpsest (na složkovém schématu vyznačen červeným tečkováním) byl dopsán zbytek Vojtěchovy apologie. Poslední dva řádky na fol. 53^r zůstaly jako relikv původního textu. Zbývajících šest listů osmé složky mělo ale pohnutý osud, někdy po XII. století došlo k jejich vyříznutí a ztrátě, takže z této složky zbyly jen první dva listy (fol. 53 a 54), které jsou dnes upevněny do hřbetu úzkým pergamenovým záševkem.

Z paleografického hlediska je situace vcelku jasná: na opisu *Ammonicio* se podílely dvě písařské ruce (**Obr. II**) – podíl jejich práce je dobře identifikován:²⁹⁰ drtivou většinu textu píše ruka A (fol. 51^r, horní zhruba půli fol. 51^v a pak zbytek textu na fol. 52^r–53^r), spodní polovinu fol. 51^v píše ruka B. Obě ruce píší poměrně volným duktem a drobným modulem, navzájem nevykazují žádné výrazné prvky afinity, spojuje je toliko užívání mostovitě provedené ligatury „ct“.

288 ZACHOVÁ, Jana – TRĚŠTÍK, D.: *Adhortace De ammonicione ad presbiteros a biskup Vojtěch*. Český časopis historický 99, 2001, s. 287–289. Vojtěchovo autorství plyne via facti z obsahu a celkového historického kontextu spisu, nikoliv ze stylistického rozboru srovnáním s jinými potenciálně vojtěšskými díly – srov. ZACHOVÁ, J. – TRĚŠTÍK, D.: *Ibid.*, s. 282–284.

289 Slovo „INCIPI“ bylo v rubrice napsáno dvakrát, první zápis je dnes prakticky celý vyškrabán.

290 ZACHOVÁ, J. – TRĚŠTÍK, D.: *Adhortace De ammonicione ad presbiteros a biskup Vojtěch*, s. 281, pozn. 16 – paleografické stanovisko pochází od Zdeňky Hledíkové.

**INCIPIT AMONICIO ET EXORTATIO
EPISCOPALIS DE AMONITIONE AD PRESBITEROS.**

Postquam proplasti a stultis uirulentis fraudibus inpercepti decepti.
superbus tota admodum prevaluerat hostis inplapia. ut nulli iam
quodammodo fortium spes orci. Adhuc euadendi super esse uideretur.
clementissimus tamen totum conditor hanc repentina motus
misericordia. uerbum sibi coeternum ceu lumen radians opacas
mundi transmisit in umbras. Cumque uerus heres peritactam
castre clauis la matris propria ingressus uinea exiguos palmetes
uix pullulantes in terra reperisset. magno cum studio uetusta in eis
rubiginem detergens. in uera uita suo tempore fructifica
turis miseratus inseruit. tandemque suo seculo proposito gloriosissime
pacto. uictor optimus ascenso celo ad dexteram patris nostra cum carne
resedit. Sed quia opificis tanti manu opus insertum ^{perire} omnimodo
impossibile erat. si laterum palmetum radice infide non ficta arcibus
inpressa. tanti perditionis fructus accreuerit. ut secundum alium psalmo
grati ueridica sententiam iam in omni terra sonus & uisus
soli eorum uerba dilata diuino profectum matureserent. In quibus
suauissimo sonitu copia credentium eductissimis partibus mundi
conecta. & si uisum totius summam numeri ^{summa ueridica} uinctis hinc tam per diuersa
transitorum suppliciorum genera ad capiendam in mare escibilem coronam
diuinitus uocatis. multi ueritatis tramite deuiantes pabrupta. queq;

Obr. II. Stiftsbibliothek Heiligenkreuz, Cod. 217, fol. 51r.

© Zisterzienserabtei Heiligenkreuz.

Individuálním rysem písaře B je snaha zdůrazňovat horní i dolní dotažnicové délky, což dodává jeho písmu celkový vertikální ráz. Za zmínku rozhodně stojí užívání solidní syntaktické interpunkce oběma písaři: subdistinctio v podobě tečky umístěné mírně nad základní linkou, distinctio media v podobě diagonálně obráceného středníku a distinctio finalis v podobě tečky umístěné v prostoru horních dotažnic. Užití finální distinkce si vyžádalo zahájení další věty (periody) červeně protrženou majuskulou. Tato volným duktem psaná karolínská minuskula je zařaditelná do první poloviny XI. století.

Záměrně jsem se zatím vyhýbal fol. 77, jehož hlubší interpretace doposud sekundární literatuře unikala, přesněji řečeno toto folio zůstávalo zatím více méně nepovšimnuto. Je to pochopitelně dáno tím, že doposud důkladnější kodikologický rozbor originálu rukopisu 217 nebyl proveden. Již víme, že toto folio je součástí až v Praze doplněné, dvanácté složky a že pergamenový jedlolist zde použitý je do této složky včleněn bez respektu ke Gregoryho principu. Z této kodikologické skutečnosti plyne, že s největší mírou pravděpodobnosti tvoří s pražskými doplňky jednotu i po obsahové stránce. Zaměřme nejprve pozornost na grafickou stránku zde opsaného textu. Ruka pracující na foliu 77 je opět jedinečná, neopakovaná, nicméně i zde najdeme rys, který spojoval oba výše uvedené písaře *Ammonicia* – mostovitě provedenou ligaturu „ct“ a zejména totožný systém syntaktické interpunkce (o třech stupních: subdistinctio, distinctio media, distinctio finalis), pouze s tím rozdílem, že majuskula následující po finální distinkci není červeně protrhávána. Tvar písmene „g“ naopak koresponduje s touto literou používanou opisovačem listu Štěpána V. Závěr je tedy nasnadě: rovněž text z folia 77 je psán v Praze v první polovině XI. století, náleží k pražské kapitulní paměti a jeho písař vykazuje sice ne příliš graficky kultivovanou, přesto o gramatice (syntaxi) poučenou individualitu.

Co je obsahem textu na tomto foliu opsaného? Jde o sermon s incipitem *Quia semel vestre caritatis*, jehož podrobnější rozbor podám na jiném místě. Zde budiž jen konstatováno, že svým charakterem výborně zapadá do příběhu biskupa Vojtěcha, je dobrým doplňkem apologie v *Ammonitio*, s největší pravděpodobností jde i v tomto případě o vojtěšský text.

Shrňme si identifikovanou bohemiku rukopisu Heiligenkreuz 217 do přehledné tabulky:

<i>Umístění v Cod. 217</i>	<i>Datace, provenience</i>	<i>Obsah, poznámka</i>
Fol. 76r	Konec X. stol. (krátce po 992) Pražský kostel/kapitula	Tzv. Edikt Boleslava II. pamětní záznam
Fol. 5v-6v + 78r-81r	První polovina XI. stol. Pražský kostel/kapitula	Opis listu Štěpána V. CDB I č. 26

<i>Umístění v Cod. 217</i>	<i>Datace, provenience</i>	<i>Obsah, poznámka</i>
Fol. 51 ^r –53 ^r	První polovina XI. stol. Pražský kostel/kapitula	Opis textu zv. Ammonicio et exortacio episcopalis; již dříve identifikovaný autorský text sv. Vojtěcha
Fol. 77 ^r –77 ^v	První polovina XI. stol. Pražský kostel/kapitula	Opis sermonu Quia semel vestre caritatis; nově identifikovaný text sv. Vojtěcha

Výše probrané texty související s prostředím Pražského kostela a kapituly byly donedávna jedinými zřetelnějšími pozůstatky písemné tradice, kterou bylo možno do zdejšího prostředí v XI. století umístit. Rozšíření potenciálního pramenného korpusu přišlo relativně nedávno ze strany muzikologické, a to zásluhou Davida Ebena, jenž byl upozorněn Robertem Klugsederem na fragment pergamenu tvořícího dnes poslední folio v kodexu Rakouské národní knihovny č. 1.322.²⁹¹ Na dosti poškozeném fragmentu byly Ebenem identifikovány tři antifony svatovojtěšského matutina: *Cum vir Dei, Irruebat in eum* a *Ipse vero ad senem*.²⁹² Pěstování svatovojtěšského kultu v Čechách přichází do úvahy prakticky až po r. 1039, kdy dochází k translaci světcových ostatků z Hnězdna do Prahy, do kostela sv. Víta.²⁹³ Zaměříme pozornost nejprve na vlastní rukopis č. 1322. Ve srovnání s předchozím kodexem z Heiligenkreuz je č. 1322 starší – z druhé poloviny IX. století. Oba rukopisy mají ovšem rámcově společnou provenienci²⁹⁴ a spojuje je i penitenciální charakter obsahu. Vídeňský rukopis obsahuje tato díla (či výtahy):

fol. 1^r–63^r Iohannes Chrysostomus: *De reparatione lapsi*

fol. 63^r–64^r Theonas: *De consolatione tertia*, cap. 21 (excerptum)

fol. 64^r–64^v Excerpta ex operibus ss. patrum se s. eucharistia

fol. 64^v–66^v Iohannes Chrysostomus: *Exhortatoria ad poenitentiam* (excerptum)

fol. 66^v–68^v Iohannes Chrysostomus: *De reparatione lapsi* (excerptum)

fol. 68^v–71^r Gregorius Magnus: *De repatatione lapsi* (excerptum)

fol. 71^r–74^r Isidorus Hispalensis: *De repatatione lapsi* (excerpta)

291 ÖNB Wien, Cod. Lat. 1.322, fol. 79. První popis kodexu u: DENIS, Michael: *Codices Manuscripti Bibliothecae Palatinae Vindobonensis Latini aliarumque occidentis linguarum I.1*. Wien 1793, col. 658–662 a zatím nejnověji BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 489 č. 7212–7213. Zlomek byl objeven v rámci katalogizace hudebních rukopisných zlomků ÖNB Wien – k tomu SVOV. KLUGSEDER, Robert (unter Mitarbeit von Alexander RAUSCH): *Ausgewählte mittelalterliche Musikfragmente der Österreichischen Nationalbibliothek Wien*. Codices manuscripti. Zeitschrift für Handschriftenkunde – Supplementum 5. Purkersdorf 2011.

292 EBEN, David: *Eine unbekannte Quelle zum Prager Offizium des hl. Adalbert*. Hudební věda 51, 2014, s. 7–20.

293 K tomu SVOV.: ŽEMLIČKA, J.: *Čechy v době knížecí*. Praha 1997¹, s. 56–57.

294 BISCHOFF, B.: *Die süddeutschen Schreibschulen 2*, s. 154 č. 153 umísťuje vídeňský kodex č. 1322 do „salzburského okruhu“, ruku na fol. 78 označuje dokonce za „typische Schrift der Adalram-Zeit“.

fol. 74^r–77^r Iohannes Chrysostomus: *Excerpta ex hom. 43*

fol. 78^r–78^v Fragmentum orationis „*Pro virginibus ad Deum*“

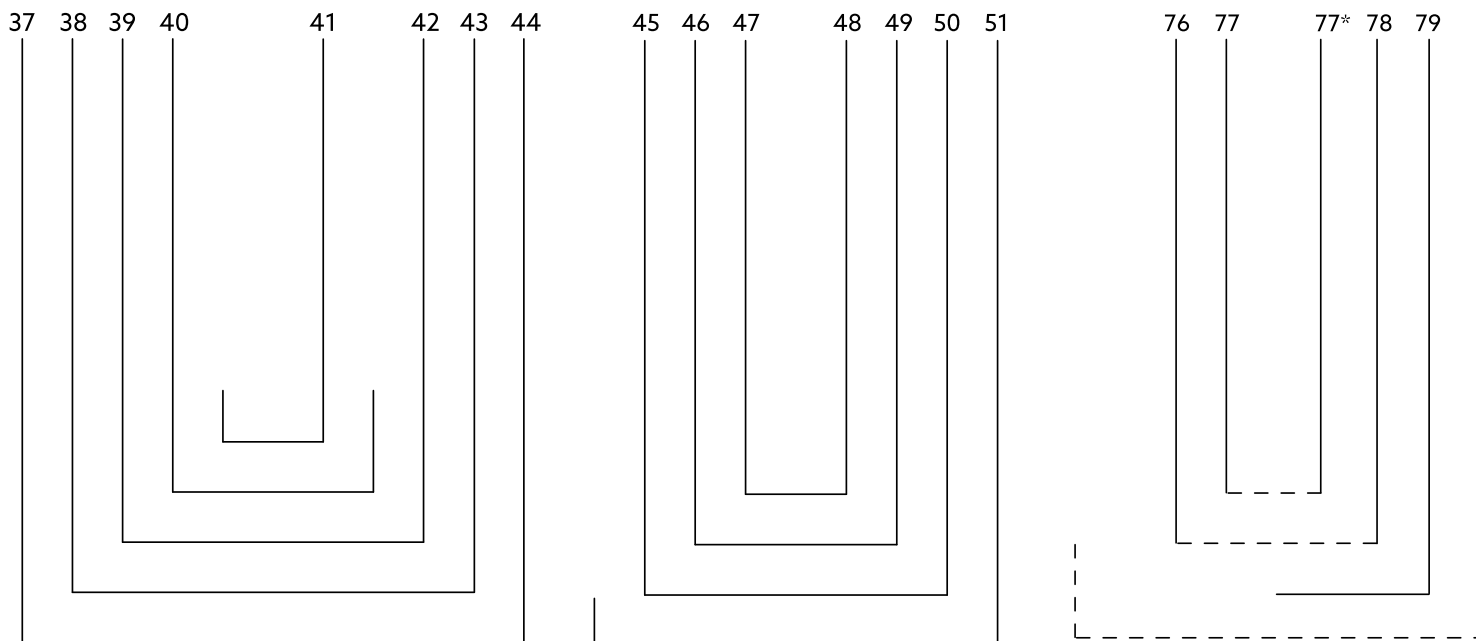
[fol. 79^r Fragmentum officii s. Adalberti cum neumis]

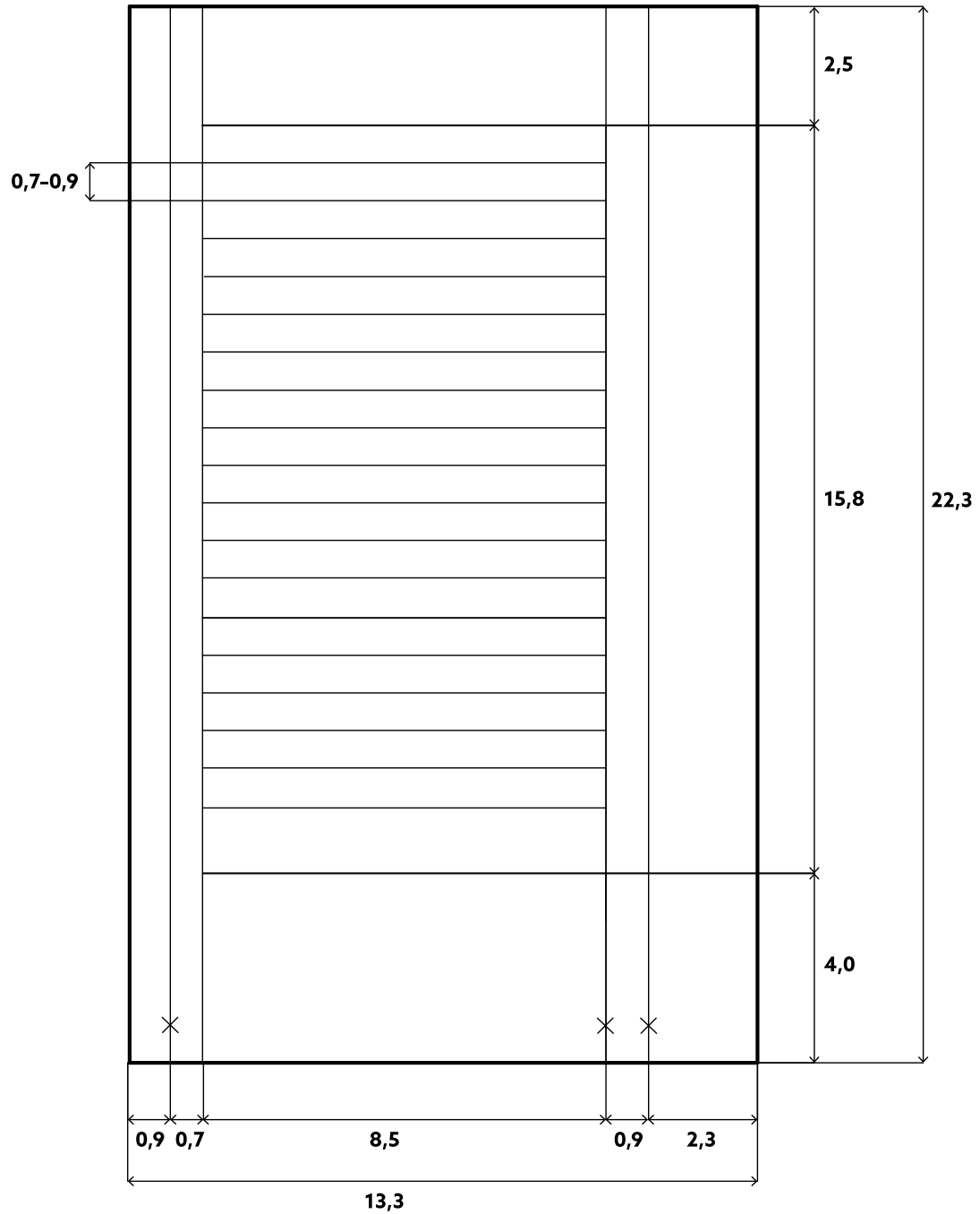
Knižní blok tvoří celkem jedenáct pergamenových složek v tomto vzorci:

$[2 \times \text{III}(12)]^{1-2} + [3 \times \text{IV}(36)]^{3-5} + [\text{III}+2(44)]^6 + [\text{III}+1(51)]^7 + [3 \times \text{IV}(75)]^{8-10} + [\text{II}+1(79)]^{11}$

Jistá nepravidelnost v konstrukci složky se vyskytuje ve složce šesté, kterou tvoří ternio se dvěma vloženými jednolisty uprostřed složky (fol. 40 a 41), sedmá složka je rovněž terniem, s vloženým jednolistem (je jím poslední folio ve složce: fol. 51) a nejzajímavější je složka poslední, jedenáctá: šlo původně o pouhé binio (fol. 76–78, vnitřní arch je foliován jako 77–77*, z fol. 77* se ovšem dochoval pouze úzký výkroj u horního okraje listu), k němuž byl vzadu přišit fragment se svatovojtěšským oficiem. Všechny deset původních složek bylo označeno na konci složkovými kustodami v podobě římských číslic; u první, druhé a sedmé složky jsou kustody již vybledlé, a tudíž neviditelné. Složka poslední, jedenáctá je bez kustody. Rukopis má bílou pergamenovou barokní převazbu provedenou ve Vídni r. 1755.

Pergamen původních složek je tužší, po obou stranách stejně opracovaný, s dobře odlišitelnou srstní a masovou stranou. Klad jednotlivých archů ve složkách v zásadě respektuje Gregoryho princip. Listy (o formátu 13,3 × 22,3 cm)

Schema linkování rukopisu Cod. 1322.

jsou opatřeny slepým linkováním, textové zrcadlo je na obou stranách ohraničeno slepou, 0,7 resp. 0,9 cm širokou dvoulinkou, řádky mají distanci v rozmezí 0,7–0,9 cm. Pergamen listu s vojtěšským oficiem je zcela jiného charakteru: je dosti jemný a tenký, na srstní straně zažloutlý, na straně masové zahnědlý, nemá žádné linkování, ba ani stopy vpichů pro liniaturu. Evidentně jde o původně „odpadový“ materiál, který zde posloužil pro záznam jakéhosi „náčrtu“ vojtěšských antifon.²⁹⁵ Celkové rozměry tohoto výkroje (nejde fakticky o „plnohodnotné“ folio) jsou: 18,4 × 11,5 cm, řádky mají distanci 0,9–1,3 cm. Z pohledu paleografie je možno výše zmíněný „provizorní“ charakter textu potvrdit. Ruka tohoto fragmentu (**Obr. III**) zapisuje jednotlivé antifony postupně, modul použité karolínských minuskul se ve směru shora dolů zmenšuje. Základní dřík litera „a“ je již poměrně vzpřímený, naopak poněkud konzervativněji působí zdobené písmena „m“ a „n“ patkami pouze u posledních dříků. V celém dochovaném textu se vyskytuje pouze kulaté „s“, litera „d“ je přítomna ve své minuskulní podobě. Dříky s horní dotažnicovou délkou jsou ukončovány tupě nebo s mírným zahnutím směrem proti směru psaní, trojúhelníkové zdobené hlavičky dříků se vyskytuje jen výjimečně, a to spíše jen v náznaku. Ve srovnání s předchozí písařskou skupinou (pracující na u Pražského kostela v první polovině XI. století) neshledáváme prakticky žádné shody: snad jen mostovitá forma ligatury „ct“, ovšem její provedení je v případě písaře vídeňského zlomku velmi osobité a neopravňuje nás k formulaci závěru o příbuznosti. Jeho písařský projev musíme tudíž zatím zcela obecně zařadit do druhé poloviny XI. století, ovšem zatím bez bližší provenience.

3.2.1 Mezibilance

Rozhodně lze souhlasit s dosavadní literaturou, která shromáždění větší kolekce rukopisů, ba i diplomatických písemností („archivu“) u Pražského kostela spojuje s osobností druhého pražského biskupa Vojtěcha.²⁹⁶ Tím se Pražský biskupský kostel, u něhož působila pravděpodobně nejstarší bezpečně doložitelná latinská škola v zemi, stává první institucí Českého státu připravenou pro aktivní pěstování latinské písařské kultury již v raném XI. století. Každá zde zapsaná písemnost, tak jak je máme doloženy v kodexu Heiligenkreuz 217, je ovšem psána jinou rukou, jen s malými stopami možných začínajících afinit. Evidentně zde stojíme teprve na počátku vzniku lokální písařské tradice. Nelze tedy zatím pro dobu přelomu X./XI. století a první polovinu století XI. uvažovat o soustavné činnosti místního etablovaného skriptoria, přeci však existence písařského kolektivu (ro-

²⁹⁵ Potvrzují tak mínění Ebenovo, který interpretuje dotyčný text jako koncept – srov. EBEN, D.: *Eine unbekannte Quelle*, s. 8.

²⁹⁶ Nověji tak učinil WIHODA, M.: *Morava v době knížecí 906–1197*, s. 130–131.

uir dei sciret ad propinquare
 diem solucionis anime sancte
 dixit fratribus suis quid melius
 quam dolentissimo hiesu dulce
 uita fundere. In puerbat in eum
 in gne uicco & perforauit pene
 tralia corolis sancti maritini
 ad petri. Ipse uero ad senem in rui
 tem quiduis pater aut cur manus
 innocentes sanguine polluis atque
 cruentatis sponte te diabolo reddis
 uideat dominum in celis omnes celorum
 rraos qui uoluit adiuuare socium
 boema
 romoio
 ipuz
 bo
 professione monachica

Obr. III. ÖNB Wien, Cod. Lat. 1322, fol. 79r. © Österreichische Nationalbibliothek.

zumějme: individuálně gramotných, v gramatice zběhlých jedinců) působícího na jednom místě začíná do jejich písma vnášet první příznaky příbuznosti. Pozorovaná nestabilita je pochopitelně dána i charakterem kapitulní komunity, která umožňovala dosti velkou fluktuaci zdejšího kléru. Na zlomku Rakouské národní knihovny v kodexu 1322 jsme se setkali opět se sv. Vojtěchem, tentokrát ovšem již v jeho „druhém životě“ – životě světce, jenž se stává předmětem liturgické úcty. Formální analýza tohoto pramene ve srovnání s předchozí skupinou pražských kapitulních písařů vyznívá ovšem, pokud jde o eventuální grafickou příbuznost, negativně.

3.3 Ostatní rukopisné zlomky IX.–XII. století

BRNO

Průvodce I, s. 88–91 č. 121 (Mikulov, zámecká knihovna)

Průvodce II, s. 27–43 č. 4 (Archiv města Brna)

Průvodce II, s. 44–77 č. 5 (Moravský zemský archiv v Brně)

Průvodce IV, s. 39–70 č. 1 (Moravská zemská knihovna)

Většina relevantních pramenů je v Brně soustředěna do Moravské zemské knihovny (MZK) a Moravského zemského archivu (MZA), v menší míře pak do Archivu města Brna (AMB) a dnes již restituované Knihovny kapucínského kláštera, která byla dříve deponována v MZK. Ve fondech MZK byly nalezeny zlomky zařaditelné do Katalogu jednak na prvotiscích a starých tiscích bývalé Univerzitní knihovny a dále ve zde deponovaných fondech klášterních knihoven: augustiniánů na Starém Brně, dačických františkánů, na tiscích pocházejících ze zámecké knihovny hrabat Chorinských ve Veselí na Moravě, na rukopisech a prvotiscích ze zámecké knihovny mikulovských Dietrichštejnů (k tomuto fondu viz níže heslo Mikulov). Překvapivě malý počet zlomků do XII. století byl nalezen ve fondu, kde by bylo možno očekávat opak – v knihovně rajhradských benediktinů, který je nyní restituován, nachází se opět u svého původce a je zařazen do sbírek Muzea Brněnska – viz níže heslo Rajhrad. Předgotický horizont je málo zastoupen i mezi zlomky dalšího bývalého deponátu MZK: Knihovny křížovníků od sv. Hipolyta ve Znojmě – Hradišti, která byla rovněž restituována – viz níže heslo Hradiště sv. Hipolyta u Znojma.

Tento dojem je umocněn tím, že rajhradský knižní fond zůstává přesto stále rozštěpen a jeho nezanedbatelná část se nachází v MZA Brno. Zde je jednoznačně nejbohatším zdrojem zlomků fond G 2 (Nová sbírka), kam byly umisťovány fakticky všechny zlomky snímané z vazeb knih v ostatních fondech se nacházejících. Vedle zlomků inventarizovaných je zde ještě celá řada zatím zcela nezná-

mých jednotlivin, které mi byly zpřístupněny laskavostí dr. Tomáše Černušáka. Z dalších fondů MZA je pro studium staré pergamenové makulatury důležitá Bočkova sbírka (G 1), v ostatních fondech byly nálezy pergamenů popsaných písmem předgotické éry spíše sporadické: v rukopisech Cerroniho sbírky (G 12) a dále v rukopisech Františkova muzea (G 11).

Jen jedním zlomkem je zastoupen *Archiv města Brna*, a to pergamenovým záševkem na jednom z rukopisů fondu A 1/3 (Sbírka rukopisů a úředních knih AMB). Za laskavě zpřístupnění veškerých fondů k excerpčním pergamenové makulatury vděčím dr. Haně Jordánkové. *Knihovna brněnských kapucínů* je zastoupena jedním fragmentem ve vazbě zdejšího prvotisku. Za ochotu zpřístupnit mi fond brněnské kapucínské knihovny jsem díkyem zavázán dr. Matyáši Bajgerovi.

Brno, MZK, sign. PT 1-365.913

(4)

XII., perg., 2 ff., 8,8 × 9,3 (A´) resp. 8,8 × 9,1 (A) cm, rubrikace

Zlomek dvoulistu (A´ – A) nalepen na zadní desce prvotisku. Pergamen nemá žádné stopy linkování ani vpichů, text psán per extensum v liniatuře 0,8 cm. Fol. A´ zachovává recto daného folia, fol. A zachovává verso folia, které bezprostředně nenavazuje na A´.

Hřbetní perforace: •3,0 + 2,0 + 2,5 + 4,5 +////////

Psáno jednou rukou, scriptura carolina posterior.

[Missalis frag.]

Zachovaný fragment temporální části misálu obsahuje festivitvu Nejsvětější Trojice. Viz: „*suscipe sancta [Trinitas hanc] oblatio[nem] ...*“ (A´).

Cf. PL 138 col. 1325.

Liber tradens: Sequentiae. Textus sequentiarum cum optimo commento. [Köln: Heinrich Quentell 1499.] 4°.

Prov.: „Conv. Lucensis“.

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Soupis prvotisků*, s. 268 č. 1035: „na zad. desce část dvoulistu z lat. perg. liturg. rukop. (misál) z 11./12. stol.“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 4** na s. 104.

Brno, MZK, sign. ST 1-891.266 (5)
HessStA Marburg, Frag. Hr 3,3
HessStA Marburg, Urk. 145 Nr. 1 (=dříve Uni Marburg, Seminar für hist. Hilfswiss., Frag. 1)
Chicago, Newberry Library, Frag. 6
Brno, MZK, sign. ST 3-301.380

IX.¹ (Bavorsko: Tegernsee? Freising nebo Benediktbeuern?), perg., 6ff., 32,5 × 22,0 (A); 24,8 × 19,5 (B); 32,0 × 10,0 (C´) resp. 32,0 × 23,0 (C); 24,0 × 10,5 (D´) resp. 24,0 × 10,5 (D) cm

Soubor zlomků je dochován následovně: zlomek perg. jednolistu A tvoří vnější pokryv vazby ST 1-891.266; horizontálně rozříznutý jednolist B, jehož horní půle (Urk. 145 Nr. 1) i spodní půle (Hr 3,3) je dnes v Hessenském státním archivu v Marburgu jako fragmenty sejmuté z nepoznamenané vazby. Zlomek v Chicagu z vlastní autopsie neznám, vycházím jen z informace Bischoffovy; seříznutý perg. dvoulist D´ – D nalepen na zadní desce vazby tamtéž. Pergamen nemá žádné stopy vpichů ani linkování, text psán per columnas (2) o šíři cca 9,0 cm se spatiem 1,5 – 2,0 cm a s liniaturou 1,0 cm. Fol. A i B jsou textově izolovaná, fol. C´ – C a D´ – D na sebe bezprostředně navazují, byla do sebe v původním knižním bloku vložena v pořadí C – D – D´ – C´. Hřbetní perforace:

frag. C´ – C: /////////////// + 3,5 + 6,5 + ///////////////

frag. D´ – D: /////////////// + 3,5 + 6,5 + 3,5 + 3,0 + ///////////////

Psáno dvěma rukama: scriptura fere carolina bavorské proveniencie (Tegernsee? Freising nebo Benediktbeuern?); „cc = a“, lig. „re“, „ro“, „ri“, „nt“. Srov. nejbliže: *Mon. Pal.*, Ser. II, Lief. I, tab. 3; BISCHOFF, B.: *Schreibschulen I*, s. 155.

[Hieronymi in Isaiam Proph. ex lib. III,8, IV,10-11 et V,17-19 frag.]

frag. A: III,8,11-15: ... [et non ut lapidi] ... × ...et post eum Mech[ir] ...

//////////

frag. B: IV,10,28-IV,11,1 (fu)gientem doceantque, ne fugiat ... × ... sanctam Mariam virginem intellegam(us)

//////////

frag. C: V,17,5-9: ... legent[is eva]seri[nt] ... × ... Heb[rai]cum verbum p[osuit] ...

//////////

frag. D: V,17,12-V,18,1: ... qui persequuntur eccl[esi]am ... × ... quae in umbra al[arum] ...

//////////

frag. D´: V,19,4-7: ... [Script]ura testatur ... × ... usui subtra[hantur].

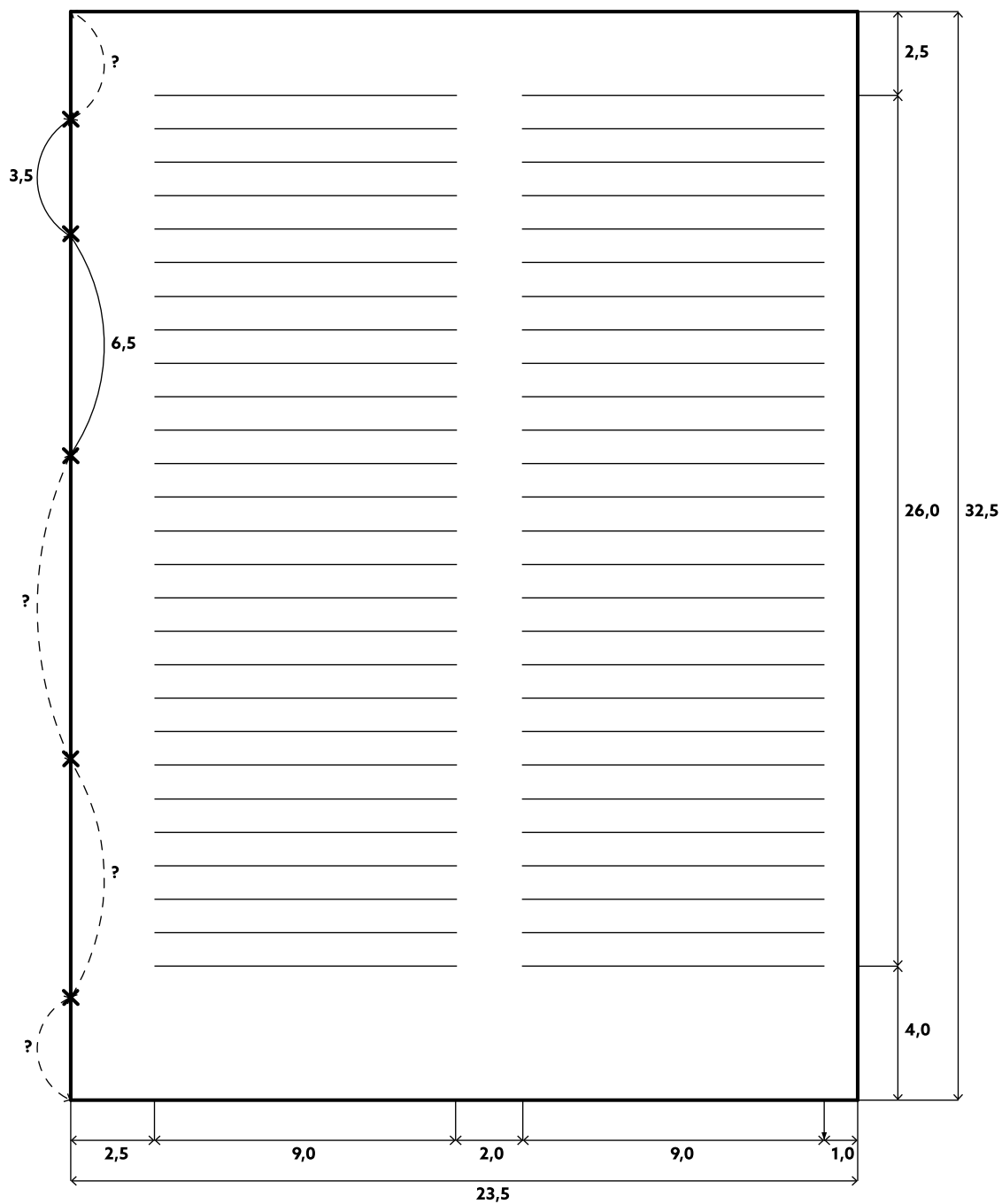
//////////

frag. C´: V,19,11-13 ... [prodigia] sua in cam[po Taneos] ... × ... Quomodo [diceti]s pharao[ni] ...

Cf. PL 24 col. 118-119, 143-144 et 175-183.

Libri tradentes:

ST1-891.266: Agostino Bero: *Quaestiones familiares pragmaticis percommodaе*, ed. Joannes Thomasius. Lyon: Haer. Iacobi Iuntae 1551. 8°.

Rekonstrukce původního folia Jeronýmova komentáře na Izajášovo proroctví, katalog č. 5.

Obr. 4: Brno, MZK, sign. PT 1-365.913.
© Moravská zemská knihovna.

Obr. 5: Brno, MZK, sign. ST 3-301.380. © Moravská zemská knihovna.

Prov.: Leopold Hegemüller a Thuben Weillern (17. stol.) – V. Engelshoffen (Stockern u Hornu v Dolních Rakousích) – od r. 1827 Thun-Hohenstein v Děčíně – r. 1985 koupeno SVK v Brně v antikvariátu v Dlážděné ulici v Praze.

ST3–301.380: *Xenophontis philosophi et historici clarissimi Opera ... cum ... indice locupletissimo*. Basel: And. Cratander 1534. 2°.

Prov.: Leopold Hegemüller a Thuben Weillern (17. stol.) – V. Engelshoffen (Stockern u Hornu v Dolních Rakousích) – od r. 1827 Thun-Hohenstein v Děčíně – r. 1953 koupeno SVK v Brně v nepoznamenaném antikvariátu.

Lit.: DOKOUPIL, V. – VOBR, J.: *Tisky 16. století* 2, s. 551 č. 2085: „lepenka z makulatury přelepena částmi dvou dvoulistů z lat. perg. theolog. rukopisu z 10. stol.“; RÜCK, P.: *Die Fragmente*, s. 173 (pokus o časové a provenienční zařazení: 2. polovina VIII. stol., Tours); HAVEL, D.: *Brněnské zlomky*, s. 67–85 (provenienční zařazení do Tegernsee); BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog I*, s. 197 č. 903 a *Katalog II*, s. 173: se znalostí Hr 3,3, Urk. 145 Nr. 1 a Frag. 6 určena provenience a časové zařazení („Freising oder Benediktbeuern, IX. Jh., 1. Drittel“).

Obrazová dokumentace: **Obr. 5** na s. 104.

Brno, MZK, sign. PT 1-440.370

(6)

XI., perg., 1f., 11,7 × 15,8 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Výkroj perg. jednotlivu tvoří přední předsádku prvotisku (A), z téhož celku se zachoval ještě zrcadlový otisk na zadním přidešti tamtéž (B). Frag. A má zachované linkování provedené olůvkem. Text psán per extensum v liniatuře 1,0 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno dvoulinkou 0,75 cm širokou provedenou rovněž olůvkem.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Lectionarii frag.]

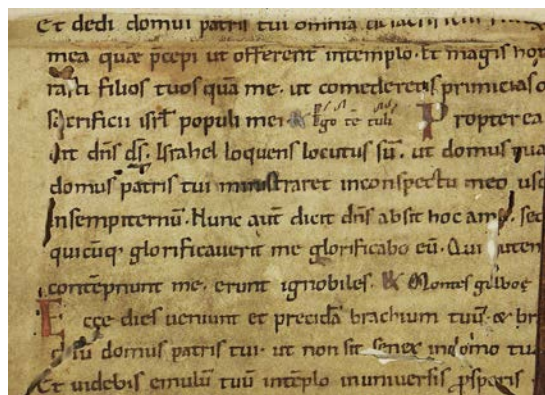
Rubr.: „Dominica II post octavam Pentecostes“.

Liber tradens: Meder, Johannes: *Quadragesimale novum de filio prodigo*. Basel: Michael Furter 1495. 8°.

Prov.: B. Reinhard. – Ex lib. Fr. Boos 1819. – Ex lib. Otok. Vaňura.

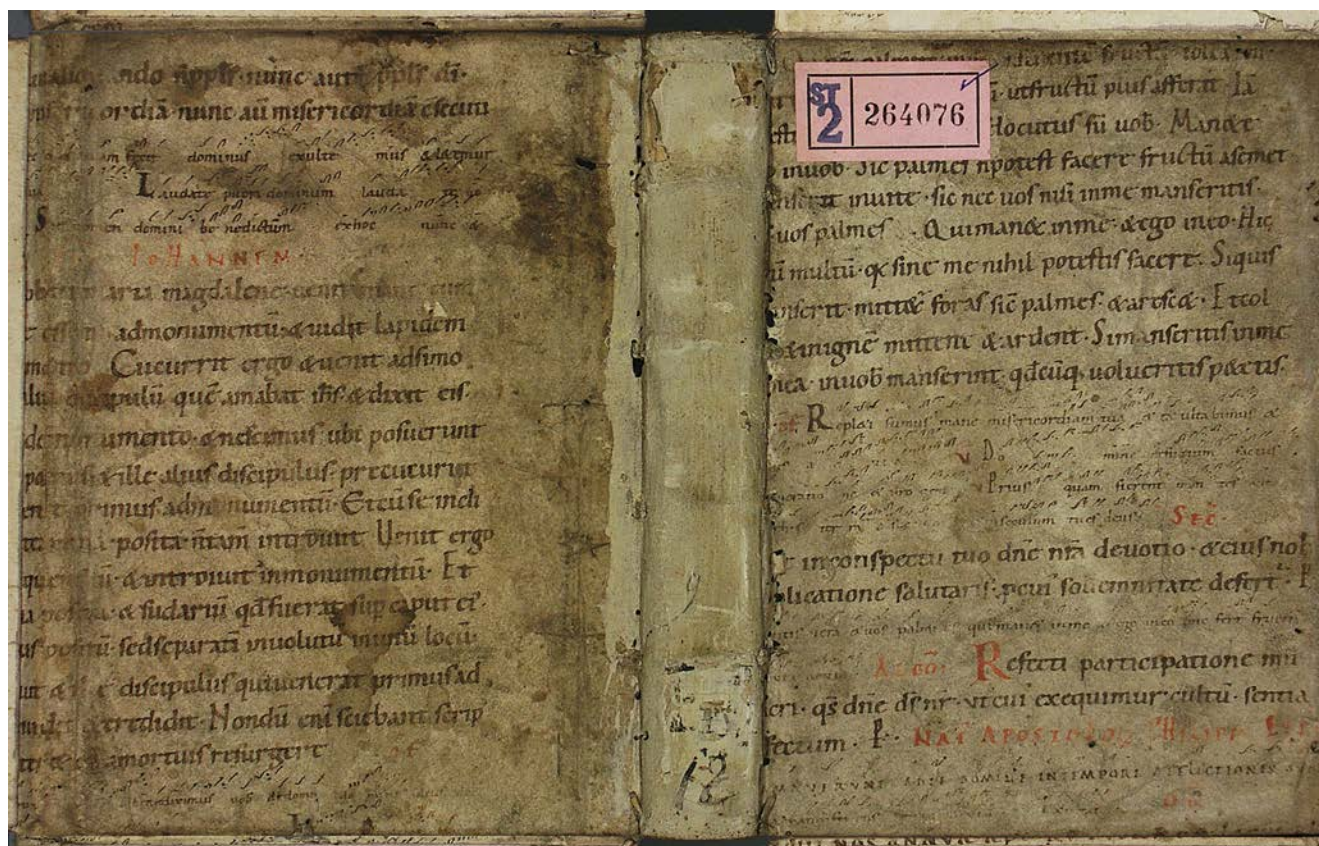
Lit.: DOKOUPIL, V.: *Soupis prvotisků*, s. 212 č. 802: „Jako před. předsádka část listu z lat. perg. liturg. rukopi. (lekcionář) z 11. stol. s neumami.“

Obrazová dokumentace: **Obr. 6** na s. 106.

Obr. 6: Brno, MZK, sign. PT 1-440.370.

© Moravská zemská knihovna.

Obr. 7: Brno, MZK, sign. ST 2-264.076a. © Moravská zemská knihovna.

Brno, MZK, sign. ST 2-264.076a**(7)**

XI., perg., 2ff., 23,2 × 25,8 cm (A) resp. 16,5 × 25,8 cm (A´), rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Seříznutý perg. dvoulist (A´ – A) tvoří vnější pokryv vazby starého tisku, nenese stopy žádného linkování ani vpichů, text psán per extensum v liniatuře cca 1,0 cm. Hřbetní perforace:

//////// + 3,0 + 6,3 + 3,7 + 2,3 + 8,0•

Psáno jednou rukou: scriptura carolina; lig. „ct“, „man&e“; s chybami: v Io 20,3–4 om. „et venerunt ... simul“ = délka jednoho řádku opisované předlohy.

Viditelná část frag. A představuje recto daného folia, viditelná část na A´ je verso folia v původním knižním bloku předcházejícího, nikoliv však bezprostředně.

[Missalis frag.]

Zlomek temporální i sanktorální části misálu: podle lekcí Io 20,1–9 (sab. in alb.) na A´, na A lekce Io 15,1–7 (odpovídající festivitě „s. Georgii mart.“) a tamtéž rubrikován „nat. apostolorum Philippi et Ia[cobi]“.

Liber tradens: Valerius Maximus, Gaius: Facta et dicta memorabilia. Argentinae, Matthias Schürer VII. 1516. 4°.

Prov.: Johannes Khromer. – Ex bibl. Ignatii comitis Waldorff. – [Knih. hr. Chorinských ve Veselí n. Mor.]

Lit.: VOBR, J.: *Soupis postinkunábulí 4*, s. 121–122 č. 946: „... lepenkové desky ... potaženy částí dvoulistu z lat. perg. liturg. rkp. s neumami z 11. stol.“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 7** na s. 106.

Brno, MZK, sign. ST 2-264.076b**(8)**

XI., perg., 1f., 3,5 × 20,5 cm, zlacená inic.

Horizontálně seříznutý úzký proužek perg. folia (A) nalepený na zadním příděščí nosiče; text ohraničen slepou, 1,0 cm širokou dvoulinkou, nemá stopy žádných vpichů; psáno per extensum v liniatuře 1,0 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Sacramentarii Gregoriani frag.]

Zachován text: „Ad compl.“ k „nat. s. Sixti ep.“

PL 78 col. 129.

Liber tradens: Valerius Maximus, Gaius: *Facta et dicta memorabilia*. Strasbourg: Matthias Schürer VII. 1516. 4°.

Prov.: Ex lib. JUDr. Jana Pospíšila (nar. 1880 v Branišově).

Lit.: VOBR, J.: *Soupis postinkunábulí 4*, s. 122 č. 947: „... na zadním příděstí ... nalepen 3,5 cm šir. proužek lat. perg. theolog. rkp. z 10. stol.“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 8** na s. 109.

Brno, MZK, sign. ST 3-28.861

(9)

XII.^{ex}, perg., 4ff., 17,8 × 13,5–14,5 cm, rubrikace

Téměř cele zachované dvoulisty tvořící přední (A' – A) resp. zadní (B' – B) předsádku nosiče. Nenese žádné stopy linkování ani vpichů; text psán per extensum v liniatuře 0,8 cm. Zachované dvoulisty tvořily první archy dvou různých složek (kvaternů) původního knižního bloku. Stará foliace XV. stol. arabskými čísly: „21 – 28“ (A' – A), „37 – 44“ (B' – B). Hřbetní perforace:

/////////2,0 + 4,5 + 5,0 + 2,0 //////////

Psáno jednou rukou: scriptura carolino-gothica; text byl ještě v XIV.¹ stol. opatřen glosami, latinskými i středohornoněmeckými („Transtulit austrum – fuert osterwint“ atd.).

[Psalterii frag.]

fol. 21: (Ps 56,5–12; Ps 57,2–12; Ps 58,2–6): ... gladius acutus ... × ... ad visitandas omnes gen[tes]

/////////

fol. 28: (Ps 67,25–36; Ps 68,2–11): ... [re]gis mei ... × ... in ieiunio animam

/////////

fol. 37: (Ps 77,13–38): ... [inter]rupit mare ... × ... non disperdet eos

/////////

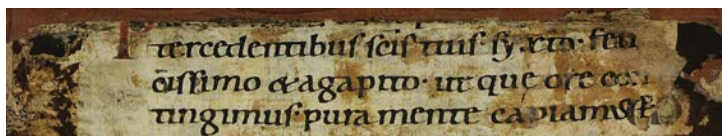
fol. 44: (Ps 85,9–85,17; Ps 86,1–86,7; Ps 87,2–6): ... gentes, quascumque fecisti ... × ... de manu tua

Liber tradens: *Dis schön Buch genänt der Seelen Paradiss* ... [Strasbourg: Mathias Schürer 1510].

Prov.: „Diesses Puech geherdt zu St. Joseph“ (XVI. stol.).

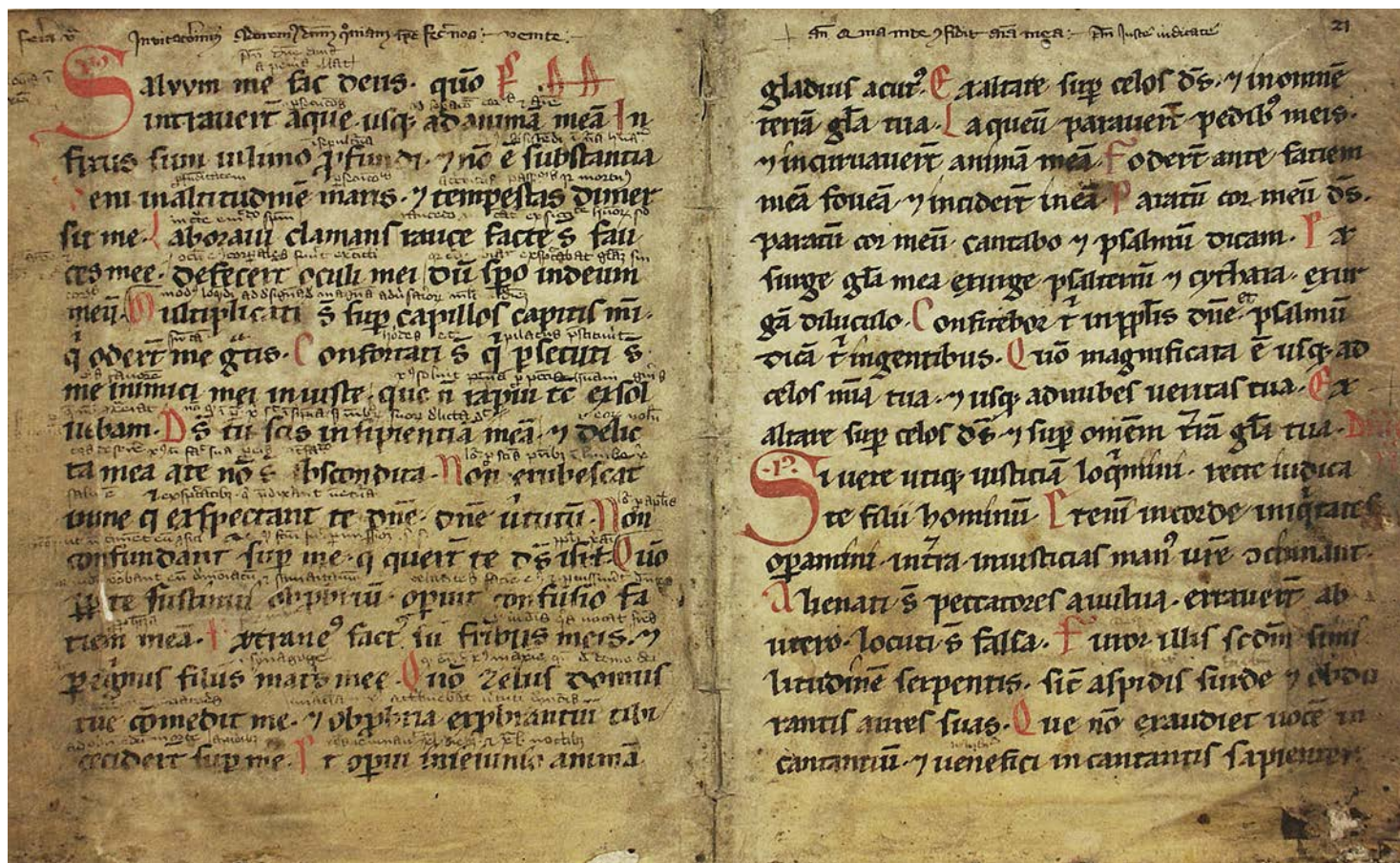
Lit.: VOBR, J.: *Soupis postinkunábulí 2*, s. 143–144: „Jako předsádky dva dvoulisty z lat. perg. psalteria z 12. stol.“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 9** na s. 109.

Obr. 8: Brno, MZK, sign. ST 2-264.076b.

© Moravská zemská knihovna.

Obr. 9: Brno, MZK, sign. ST 3-28.861. © Moravská zemská knihovna.

Brno, MZK, sign. PT 3-87.664

(10)

XIP, perg., 4ff., 1,8 × 14,5 cm

V nosiči se nacházejí úzké hřbetní záševky na konci první složky (A´ – A) resp. na začátku poslední složky (B´ – B). Oba perg. dvoulisty pocházejí z jednoho celku per extensum psaného a nemajícího žádné stopy linkování ani vpichů.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[Psalterii frag.]

Frag. A´ – A: (Ps. 90,12–13; Ps. 91,6; Ps. 94,4–5): ... [pedem tu]um ... × ... quoniam ip[su]m
[est ...]

///////

Frag. B´ – B: (Ps. 77,6–7; Ps. 77,14–15; Ps. 80,8–9; Ps. 81,1): ... narrabunt filiis suis ... × ...
[in syn]ago[ga deorum]

Liber tradens: Gritsch, Johannes: *Quadragesimale*. [Strasbourg: t. Jordani (Georg Husner)]
in profesto Circumcis. Domini [31. 12.] 1490. 2°.

Prov.: „Domus Probat. S. J. Brunae 1606“. – „Coll. S. J. Iglaviae 1657“. – Iglauer Gymnasium.

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Soupis prvotisků*, s. 150 č. 546: „Jako záševky 2 proužky z lat. perg. rukop.
ze 12. stol.“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 10** na s. 111.

Brno, MZK, sign. ST 3-862.608

(11)

XI, perg. (italský), 1f., 54,7 × 38,0 cm

Zlomek perg. jednolistu (A) tvoří vnější pokryv vazby nosiče, zachovány vpichy i horizontální resp. vertikální slepé linkování. Text psán per columnas (2) o rozměrech 39,5 × 11,0 cm se spatiem 1,5 cm. Oba sloupky oboustranně ohraničeny 0,6 cm širokou slepou dvoulinkou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Libri evangeliorum frag.]

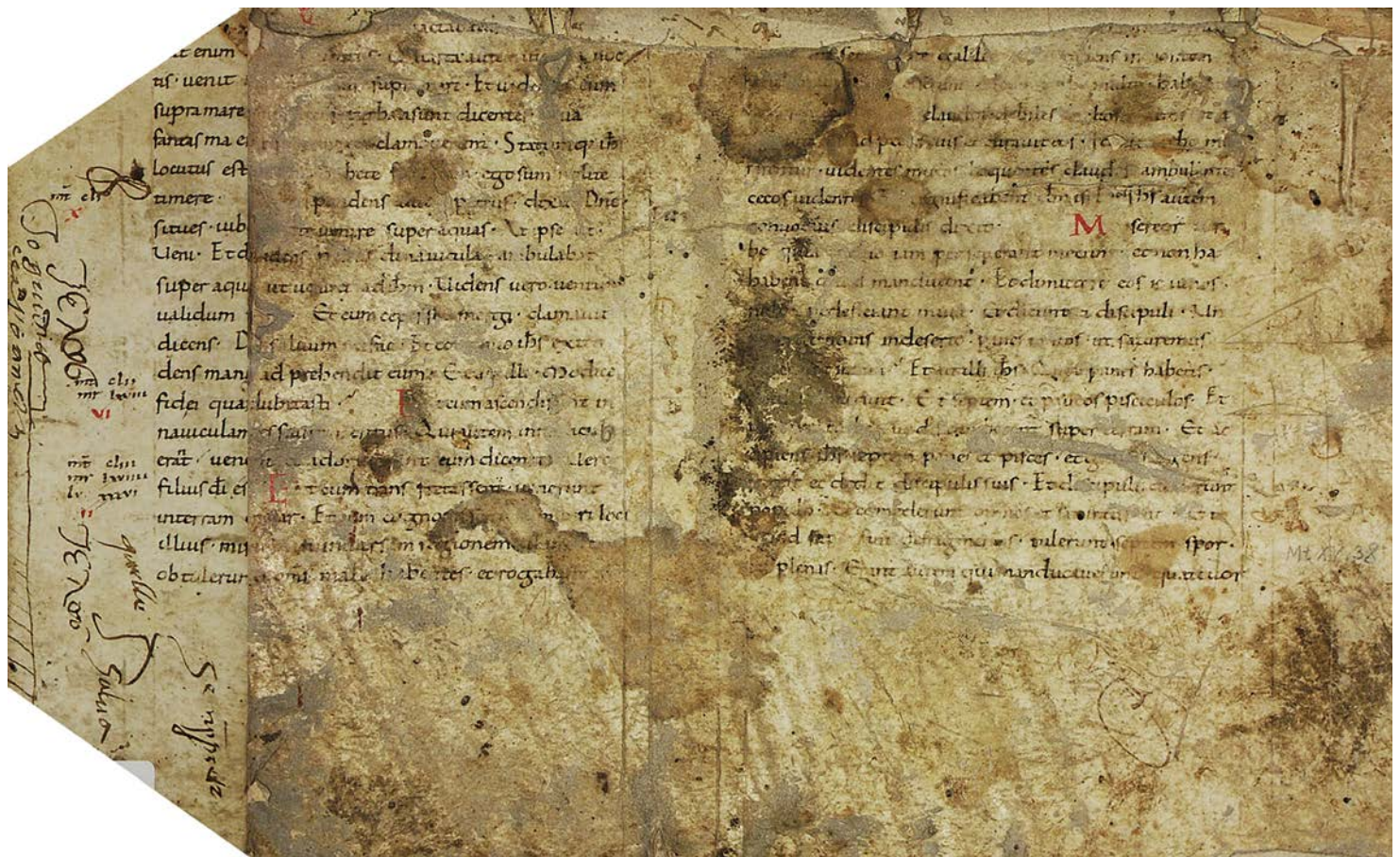
Zachován text: Mt 13,56–15,38: ... [u]nde ergo huic omnia ... × ... qui manducaverant
quattuor.

Liber tradens: Ovidius Naso, Publius: *Heroides cum commentis Antonii Volscii et Hubertini Clerici*. Venetia: Ioannes Tacuinus de Tridino 29. I. 1507. 2°.

Prov.: „Equitis Iacobi Tiburtii Thomaë Monti, Juris Utriusque Doctoris 1716“.

Obr. 10: Brno, MZK, sign. PT 3-87.664. © Moravská zemská knihovna.

Obr. 11: Brno, MZK, sign. ST 3-862.608. © Moravská zemská knihovna.

Lit.: VOBR, J.: *Soupis postinkunábulí 3*, s. 214–215 č. 1051: „jako potahu desek použ. listu z lat. perg. rkp. z 10. stol., Testamentum Novum; na viditelné straně je text Matoušova evangelia XIII,57–XV,38 psaného ve 2 sl., výška celého listu byla minimálně 53 cm.“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 11** na s. 111.

Brno, MZK, sign. ST 4–658.310

(12)

XIP, perg., 6ff., 13,3 × 22,0 resp. 13,0 (A' – A); 13,0 × 17,5 resp. 20,6 (B' – B); 13,0 × 18,0 resp. 20,0 cm (C' – C), rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Všechny tři fragmenty pergamenových dvoulistů jsou dnes sejmuty z vazby a sekundárně vevázány k zadní předsádce dvousvazkového nosiče: dvoulist A' – A je v 1. sv. a dvoulisty B' – B, C' – C ve 2. sv. Značně poškozený pergamen nese zřetelné stopy vpichů a méně zřetelné slepé linkování. Text psán per columnas (2) o šíři cca 8,0 cm se spatiem 1,5 cm a v liniatuře 0,7–0,8 cm. Všechny fragmenty pocházejí z jednoho původního celku. Hřbetní perforace:

Frag. A' – A: //////////////+ 4,5 + //////////////

Frag. B' – B: //////////////+ 4,7 + //////////////

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[Breviarii frag.]

Zachované fragmenty náležejí ke Commune Sanctorum a Pro diversis causis: viz rubr.: „De uno confess., qui non fuit po[n]tifex“ na A' – A, [„In Dedicatione Ecclesie“?] na B' – B a „De virg. et non martyre“ na C' – C.

Liber tradens: Menochius, Jacobus: *Consiliorum, Sive Responsorum ... Liber*. Frankfurt am Main: Sumt. haeredum Andreae Wecheli & Ioan. Gymnici 1593–1599. 2°. 10 partes in 3 fol.

Prov.: „Philippus Müllerus Sängerusanus, S. S. Theol. Doct. Prof. Publ. Jenens. 1670“. – „S. Gönhans“.

Lit.: VOBR, J.: *Tisky 16. stol. Přírůstky 2*, s. 278 č. 806: „potahy ze zeleně zbarvených částí dvoulistů lat. perg. liturg. rkp. z 12. stol. s neumami“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 12** na s. 114.

Brno, MZK, sign. A 33

(13)

Olomouc, Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M I 238

Olomouc, Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M I 309

XII.^{ex.} (Itálie), perg., 2ff., 20,0 × 15,0 (A, B), 21,5 × 15,0 (C, D), [10,9 × 16,0 resp. 16,5] (E' – E) cm

Tři úzké horizontální výkroje ze zhruba spodní poloviny jednoho perg. dvoulistu (E' – E) zachovaného v původí šíři folia (16,5 cm) vříté do vazby u poslední složky knižního bloku brněnského nosiče. Z téhož původního celku pocházejí ještě celkem čtyři předsádky zachované v olomouckých rkp.: A a B v M I 238 a C a D v M I 309. Psací látka zachovává vpichy a slepé horizontální linkování. Text psán per extensum v úzkém textovém zrcadle (9,0 cm) v liniatuře 0,7 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura Beneventana; glosováno in margine a interlineárně dvěma rukama gotickou polokurzivou a kurzivou XIII. stol.

[Iustiniani Institutiones:

I, 10 §13 – I, 11 §8 (A); I, 23 §3 – I, 25 (B); IV, 1 §6–IV, 1 §12 (D); IV, 3 §16–IV, 4 §7 (C); IV, 6 §20–32 (E' – E).]

Krüger-Mommsen: CICiv. I, pag. 4–49.

Frag. A: Inst. I,10.13–I,11.8: is, qui a muliere ... × ... adsimilatur is, qui

////////

Frag. B: Inst. I,23.3–I,25: [cu]ratores. Sed et mente ... × ... in Italia IIII vel

////////

Frag. D: Inst. IV,1.6–12: sive creditor pignore ... × ... non tenebitur

////////

Frag. C: Inst. IV,3.16–IV,4.7: [solve]rit, ut fugeret ... × ... prout ei vi[sum]

////////

Frag. E^r: Inst. IV,6.20–24: [fa]milie erciscunde ... × ... relictum est, secundum | |

////////

Frag. E^v: Inst. IV,6.24–27: [que in nostro codice fulget,] quam dubio procul ... × ... simul locuti sumus, eo differt | |

////////

Frag. E^t: Inst. IV,6.28–30: [erciscun]de, communi dividendo ... × ... in reliquum is cum quo | |

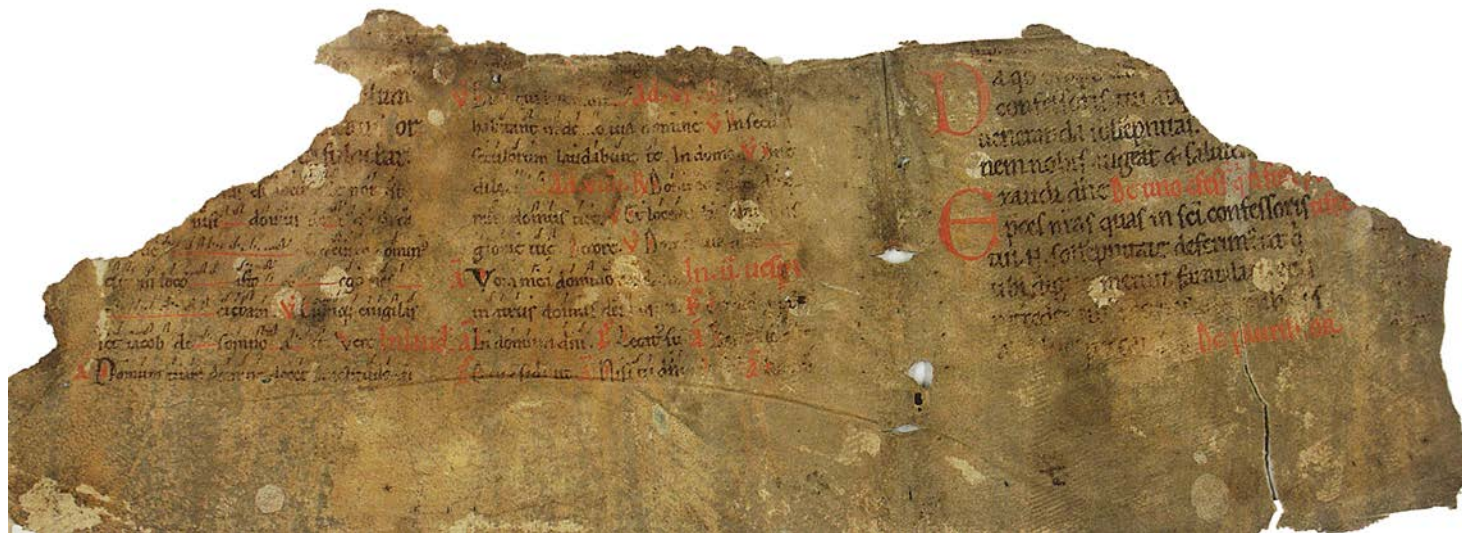
////////

Frag. E^v: Inst. IV,6.30–33: ne sub pretextu ... × ... a pretore restitue | |[batur]

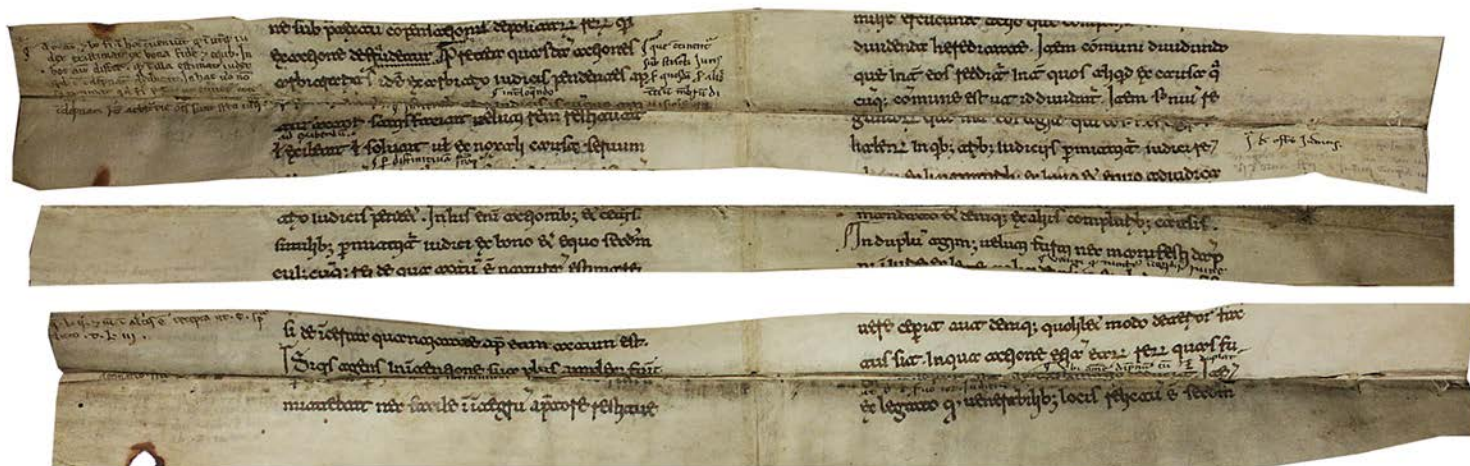
Libri tradentes:

1) A 33: Usuardus monachus Sangermanensis: *Martyrologium per anni circulum*, perg. rkp. pol. XIV. stol.

Prov.: V původním textu 3 české svátky (1 Václav, 2 Ludmila); první list vyspraven dvěma pruhy z lat. perg. listiny z r. 1405 (jmenovány brněnské kláštery kartuziánů, minoritů a augustiniánů).

Obr. 12: Brno, MZK, sign. ST 4-658.310. © Moravská zemská knihovna.

Obr. 13a: Brno, MZK, sign. A 33. © Klášter augustiniánů na Starém Brně.

2) M I 238: *Consuetudines sive Statuta antiqua ordinis Cartusienis in tribus partibus cum novis constitutionibus ad eas pertinentibus*, pap. rkp. 2. půle XV. stol.

Prov.: Kartuziáni v Brně – Králově Poli.

3) M I 309: *Guilelmi de Lancea Diaeta salutis etc.*, pap. rkp. 1. půle XV. stol.

Prov.: Kartuziáni v Brně – Králově Poli.

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Soupis rukopisů*, s. 39: „Jako záševku u poslední složky použito části lat. perg. rukopisu s právn. textem ze 12./13. stol.“; BOHÁČEK, M. – ČÁDA, F.: *Beschreibung*, s. 135–136 č. 62 a s. 251–252 č. 123: autoři ztotožnili a (s drobnými nepřesnostmi) obsahově určili všechny olomoucké zlomky, totožnost s brněnskými však neznají; HAVEL, D.: *Zu den ältesten Handschriftenfragmenten*, s. 124.

Obrazová dokumentace: **Obr. 13a – 13b** na s. 114–115.

Brno, MZK, sign. A 135/5

(14)

XII.^{ex} (Čechy?), perg., 2ff., 34,2 × 22,7 cm, rubrikace

Zachovaný pergamenový dvoulist (A' – A) nemá žádné linkování, vpichy jsou zachovány jen pro vertikální ohraničení textového zrcadla na obou okrajích, k němuž ovšem nedošlo; text psán per extensum v liniatuře 0,8–0,9 cm. Obě fol. na sebe nenavazují, šlo zřejmě o první arch příslušné složky knižního bloku: viz složková kustoda na fol. A^v („XXVII“) psaná současně s vlastním textem. Zlomek sejmutý z nepoznamenané vazby sloužil jako přebal rukopisu úřední povhy: viz fol. A^r: „Repertorium Anno 1669“; dnes uložen samostatně na signatuře s ostatními sejmutými augustiniánskými zlomky. Hřbetní perforace: •2,5 + 4,7 + 9,5 + 10,6 + 4,7 + 3,2•

Psáno jednou rukou: scriptura carolino-gothica; svatovojtěšská marginální rubrikace psána jinou soudobou rukou s prvky diplomatické minuskuly.

[Martyrologii frag.]

Rubr.: „XV. k. nov.. Vita s. Luce evangeliste“; in margine: „Taraci et soc. eius require ante passionem beati Adalberti“ – tento odkaz na dnes deperditní pasáž implikuje možnou bohemikální provenienci pův. kodexu; „Kalendas (sic!) novembris. P. Cesarii cum aliis“. Textově dostí závislé na: Pauli Diaconi Hom. – cf. *PL 95 col. 1530nn.*

Prov.: augustiniáni – eremité od sv. Tomáše v Brně.

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Soupis rukopisů*, s. 112 (zde datace „12. stol.“, o možné bohemikální provenienci Dokoupil neuvažuje, neboť marginální svatovojtěšskou rubriku neuvádí).

Obrazová dokumentace: **Obr. 14** na s. 117.

Facto aut silamo dixerit Audite omnes & uideate Solenos semini seruu di ee
 & luna similit pcepto sui creatoris subiectam. Hec in firmamento iustit
 res. n sine iuria sua colunt in templis. qui icelo omi sclo p dte neseunt
 Et ut sciant quo simulachra eoz nsolei; demonis plena s. ego pcepto de
 momo q nsolei simulachro later. & fr m s ubet ne hunc demon. o q i sum
 litudine lune nos iudificat ut egrediant ex eis & ipsi ea commu. at. Et stupe
 uo canchis dixit symon ad simulachru solis. Precepto iudificatoe hui ipsi
 demon. p. hunc exi del simulachro solis. & commue ipsu & q drigam eius.
 Similit cu hec uida ad simulachru lune dixisset. nisi se ab omi iplo duo
 ethiopes magis horribiliq; uultu egssi stringentes. & ululanti dire nocti
 emittentes. Te qui pontifices irruentes in aptos xpi uisecerit eos. Uir aut
 gaudens & alac. p. iphi di gnus do agens. q digni habitis pnoie dnu p
 Passis. aut v. k. q. s. simulachro solis. & alac. p. iphi di gnus do agens. q
 lae hie qe pempte. Ip. h. ut h. p. u. q. m. a. e. e. t. e. l. e. r. e. n. t. a. l. i. q. u. m. e. x. i. s. t. e.
 re ualida. ita ut iphar. a. templu ipsu scinderet. Anno uel. fastig. o. usq;
 mutamū fundamtu. Illi aut. m. b. magi. Larven. & ar. fax. at. idu. chor. u. s. a.
 tionis. ad usti carbones. n. s. s. P. o. h. i. s. s. e. s. aut. n. s. m. s. i. t. r. e. x. x. e. r. s. e. s. & o. f. i. c. a.
 ut omi pontifices. aploz. aut. cor. p. u. n. g. u. m. h. o. n. o. r. e. ad sua. trans. ut
 euu. at. u. q. i. s. t. r. u. e. b. a. s. i. l. i. c. a. d. o. c. t. o. g. e. n. t. a. l. o. s. o. c. t. o. g. e. n. t. u. m.
 pedu. ita ut octies octogeu. pedu. numerus. quere. r. e. t. p. g. u. u. m. a. l. t. u. i. a. n. t.
 pedu. centū. xx. & omi. e. x. q. u. a. d. r. u. s. m. a. r. m. o. r. i. b. s. i. g. n. a. u. i. t. i. s. t. r. u. e. r. i. t. c. a. m. e.
 ra. u. a. u. r. e. s. l. a. m. i. s. a. f. f. i. x. i. t. P. t. u. s. aut. annos. fabrica. u. e. s. s. a. n. t. e. x. e. r. u. i. t. &
 s. u. m. a. n. s. e. a. die. n. a. t. a. l. i. s. e. o. r. d. e. s. e. c. t. o. d. e. d. e. d. i. c. a. r. e. s. a. c. r. i. f. i. c. a. r. e. m. q. b. e. n. e. f. i. c. i. a. d. i.
 u. n. a. i. s. e. c. u. n. t. e. q. e. r. e. d. a. n. s. a. d. i. n. i. m. i. h. m. x. p. i. u. l. u. e. m. e. r. u. i. t. p. r. i. a. u. r. e.
 S. c. r. i. p. s. i. t. a. u. t. g. e. s. t. a. a. p. l. o. z. a. b. d. a. n. e. p. e. b. a. b. i. l. o. n. i. e. q. a. b. r. a. m. s. a. p. t. i. s. o. r. d. i. n. a. u. e.
 s. e. r. m. o. n. e. h. e. b. r. e. o. q. o. m. n. i. a. a. d. i. s. c. i. p. u. l. o. e. u. s. d. e. a. b. d. i. e. e. u. s. p. o. n. o. i. e. m. a. g. i. e. u. i. t. a. n. s.
 l. a. t. a. s. Q. u. e. u. n. i. u. s. a. m. e. h. i. l. o. n. i. u. s. a. b. a. f. f. r. i. c. a. n. o. i. n. d. e. c. e. l. i. b. s. i. s. c. r. i. p. t. a. s. I. s. t. a. d. e.
 c. e. r. p. s. i. m. d. e. l. i. b. r. o. p. m. o. & u. l. t. i. m. a. d. d. e. c. i. m. o. g. l. a. m. p. a. t. s. e. m. p. r. e. f. e. r. e. n. t. e. s. p. a. n. i.
 g. e. n. t. i. u. & f. i. l. i. u. d. n. i. & r. e. d. e. m. p. t. o. r. e. n. r. i. m. i. h. m. x. p. i. u. s. p. u. s. o. u. l. l. a. m. i. a. m. o. r. i.
 a. n. u. m. a. r. u. n. i. a. r. u. n. e. & s. e. m. p. & p. u. n. f. i. n. i. t. a. s. e. t. a. s. e. l. o. z. a. m. **KLAS NO S. P.**
e o P. I. S. V. S. Quo claudius mare sua **Celaru cum alus.**
G necant gladio furore arreptus tale auctoritate protu orbē di
 uulgauit ut omis acutata doz n recederet & sueta exerecunt
 sacrificia. Et cū ē rempe illo q sacra illi omib inouert erat firmi n qdā

Obr. 14: Brno, MZK, sign. A 135/5. © Klášter augustiniánů na Starém Brně.

Brno, MZK, sign. AP 6

(15)

XI. (A) resp. XII. (B), 1f. (A) resp. 1f. (B), 1,1 × 16,9 (A) resp. 1,2 × 16,1 (B) cm, neumová nediastematická notace německého typu (B)

V nosiči se nacházejí úzké hřbetní záševky uprostřed první složky: A, který je úzkým horizontálním výřezem pergamenového jednolistu bez vpichů a linkování s textem per extensum psaným v liniatuře 0,7 cm a B, jenž je úzkým horizontálním výkrojem pergamenového jednolistu s textem per extensum psaným v liniatuře 0,9 cm bez vpichů a linkování. Frag. A i B pocházejí z různých původních celků.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina (A resp. B).

Frag. A:
[Homiliarii frag.]

Textově souvisí s: Greg. Hom in ev. – PL 76 col. 1274, 1276; Bedae Hom. subdit. – PL 94 col. 463; Smaragdi Coll. in epist. et ev. – PL 102 col. 532.

Frag. B:
[Gradualis frag.]

Dochováno torzo introitu půlnoční vánoční mše.

Liber tradens: Salomon, ep. Constantiensis: Glossae ex illustrissimis collectae auctoribus. [Augsburg: Mon. SS Udalrici et Aefrae cca 1474]. 2°. *Prov.:* augustiniáni-eremité od sv. Tomáše v Brně.

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Soupis prvotisků*, s. 261–262 č. 1011: „Jako záševky složek proužky z různých lat. perg. rukopisů z různých dob, mj. i liturg. rukop. s neumami asi z 10. stol.“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 15a – 15b** na s. 119.

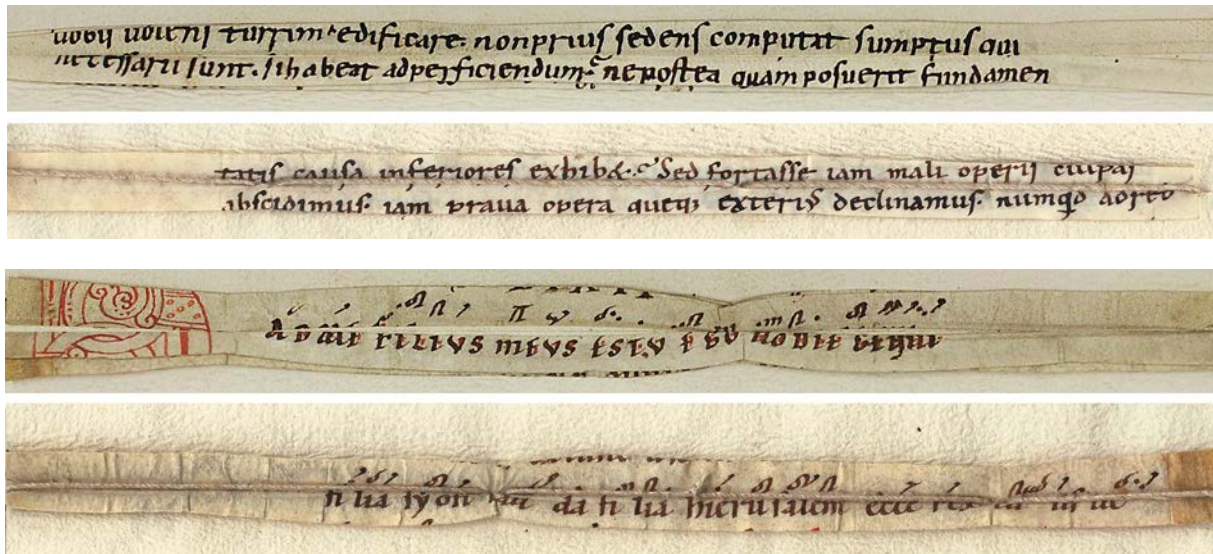
Brno, MZK, sign. D 49

(16)

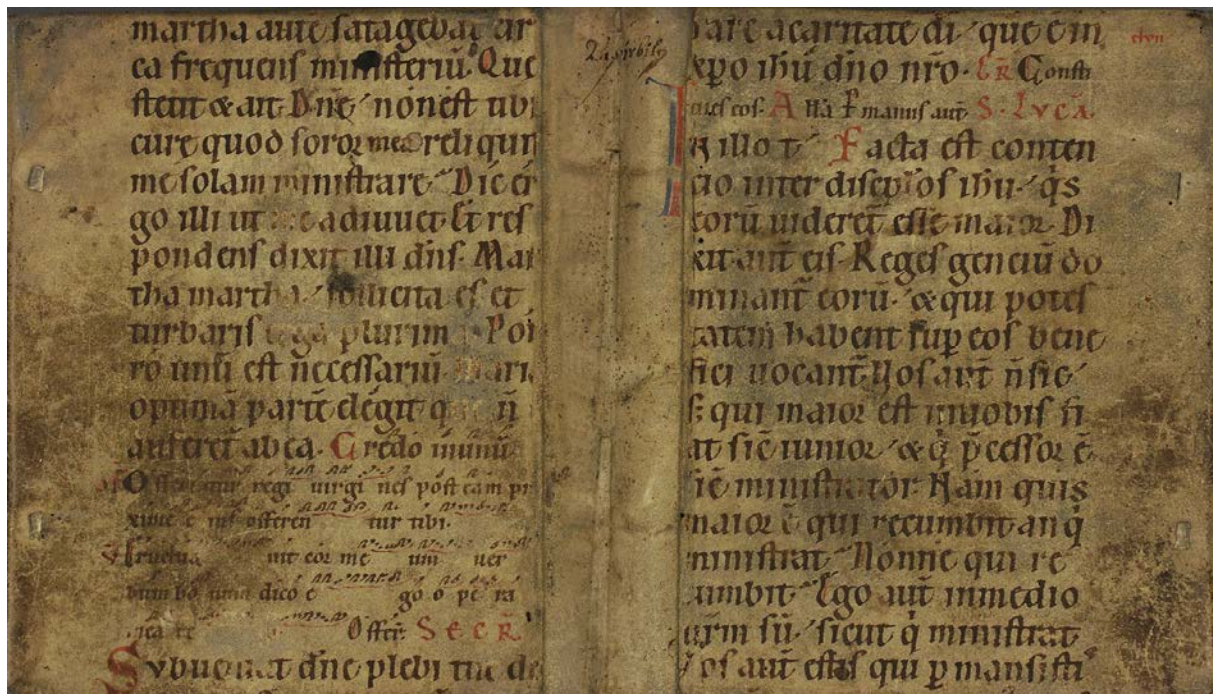
XII./XIII., perg., 22,5 × 19,3 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Zlomek perg. dvoulistu (A´ – A) tvoří pokryv desek nosiče, psací látka nemá stopy vpichů, ale je slepě linkována, text psán per extensum v liniatuře 1,0 cm s textovým zrcadlem vně ohraničeným 1,0 cm širokou dvoulinkou. Hřbetní perforace:
•7,3 + 8,0 + 9,0•

Psáno jednou rukou: scriptura gothica primitiva.

Obr. 15a-15b: Brno, MZK, sign. AP 6. © Klášter augustiniánů na Starém Brně.

Obr. 16: Brno, MZK, sign. D 49. © Klášter františkánů Dačice.

[Missalis frag.]

Zachován fragment formuláře na festivitě In Assumpcione s. Marie (evangelní lekce Lc 22,24–28) a dále fragment formuláře In natal. s. Bartolomei apostoli (evangelní lekce Lc 10,40–42), tedy části Propria de sanctis.

Liber tradens: *Conciones de festivitibus totius anni*, pap. rkp. konce XVII. stol.
Prov.: „Ex libris Georgii Lagen....“ – Františkáni v Dačicích.

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Soupis rukopisů*, s. 28–29: „Svázáno do dvoulistu z lat. perg. missálu ze 12. stol. s neumami“; DOKOUPIL, V. – BAR, P.: *Soupis rukopisů*, s. 71–73 č. 49.

Obrazová dokumentace: **Obr. 16** na s. 119.

Brno, MZK, sign. D 65

(17)

XII./XIII., perg., 1f., 26,5 × 17,8 cm, rubrikace

Zachovaný fragment perg. jednolistu (A) nalepený na vazbě nosiče uchovává zřejmě celé textové zrcadlo příslušného folia, psáno per extensum v liniatuře 0,7 cm beze stop vpichů a se slepým linkováním.

Psáno jednou rukou: gotica primitiva; s chybami: „consobrinum te appellat“ err. bis.

[Hugonis de S. Victore De sacramentis, ex lib. II part. 9 frag.]

... [ex trans]verso, que etiam ... × ... Item Iohannes dicit.
PL 176 col. 513–514.

Liber tradens: [*Institutionum D. Justiniani libri IV*], pap. rkp. ante 1667.
Prov.: „Pro Conventu Daczicensi ... A. 1666“.

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Soupis rukopisů*, s. 36: „Na vazbu užito listu z lat. perg. kanonicko-právního rukopisu z 12./13. stol.“; DOKOUPIL, V. – BAR, P.: *Soupis rukopisů*, s. 84–85 č. 63.

Obrazová dokumentace: **Obr. 17** na s. 121.

Brno, MZK, sign. Ch Biblio XIV, Oben 7

(18)

XI./XII., perg., 2ff., 19,1 × 16,5 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Výkroj perg. dvoulistu A´ – A (zachovaného zhruba v horní polovině své výšky) tvoří přebal nosiče, zachováno slepé horizontální i vertikální linkování, text psán per extensum

Obr. 18: Brno, MZK, sign. Ch Biblio XIV, Oben 7. © Moravská zemská knihovna.

v liniatuře 0,6 cm, textové zrcadlo ohraničeno z obou stran slepou dvoulinkou 1,1 cm širokou. Hřbetní perforace:

/////////3,3 + 7,0 +////////

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Breviarii frag.]

Zachovaná část je z Propria de sanctis (rubr.: „Inventio corporis s. Stephani protomartyris“).

Liber tradens: [Warhaftige Beschreibung, welcher gestalt die Königliche wurde Maximilian und Freulin Maria, ... dieses 1562 jars gekrönt worden. ... Frankfurt am Main am Mayn: Georg Rabe, Sigmund Feyerabend u. Weygand Hanen Erben 1563]. 4°.

Prov.: „Dominum meum ... comitem Walldorff ... ignoro 1733“.

Lit.: VOBR, J.: *Tisky 16. století*, s. 28 č. 85: „obálka z lat. perg. rkp. (Breviarium) s neumami z 12. stol.“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 18** na s. 122.

Brno, MZK, Ch Archiv X.G.29

(19)

XII., perg., 1fol., 20,9 × 13,4 (6,6 + 6,8) cm, neumová diastematická notace klosterneuburského typu

Dva pergamenové výkroje z jednoho fol. (A) bezprostředně na sebe navazující, sejmuté z dřevěných desek nosiče, kde byly skryty pod předsádkou na zadním přičeští a původně sloužily jako zpevňující křídélka při zavěšení knižního bloku do desek. Sejmuto 7. 11. 2002 a umístěno do nosiče v papírové obálce. Nezachovány žádné vpichy, text psán per extensum ve slepé liniatuře 2,0 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Gradualis frag.]

Zachován fragment velikonočního cyklu: feria II post Pascha.

Liber tradens: Lucianus Samosatensis: *De ratione conscribendae historiae*. Lat. tr. Bilibaldus Pirckheimer. Nürnberg: Friedrich Peypus 1515. 4°.

Prov.: Ex Biblioth. Ignatii Comitis Walldorff 1733.

Lit.: VOBR, J.: *Soupis postinkunábulí 3*, s. 65 č. 553: „U první a posl. složky jako záševky proužky z lat. perg. liturg. rkp. z 12. stol. s neumami.“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 19** na s. 124.

Brno, MZK, sign. Mk 21**(20)***X./XI., perg., 1f., 27,6 × 19,9 cm, rubrikace*

Cele zachované perg. fol. (A) nalepené na předním přideštit nosiče se zachovanými vpichy a slepým linkováním. Text psán per extensum v liniatuře 0,6–0,7 cm, textové zrcadlo ohraničeno vertikální slepou dvoulínkou 0,6 resp. 0,7 cm širokou. Na zadním přideštit se nachází zrcadlový otisk dnes deperditního fol. (B) z téhož původního celku.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Sacramentarii frag.]

Rubr.: „Dom. XV–XVIII post oct. Pent.“.

Liber tradens: [De clericis. Excerpta ex Isidoro Hispalensi ...] etc., pap. a perg. rkp. 1403–1404.

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Soupis rukopisů*, s. 48–52: „Na před. přideštit nalepen list z lat. perg. missálu ze 12. stol., na zadním přideštit částečný zrcadlový otisk odtrženého listu patrně z téhož missálu.“

Obrazová dokumentace: **Obr. 20** na s. 124.

Brno, MZK, sign. Mk 26**(21)***XII.^{ca}, perg., 2 ff., 7,0 × 14,1 cm, rubrikace*

Horizontální výkroj perg. dvoulistu (A' – A) se nachází v nosiči jako hřbetní záševek u poslední složky knižního bloku, zachovány vpichy včetně linkování olůvkem. Text psán per extensum v liniatuře 0,6–0,7 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolino-gothica.

[Missalis frag.]

Zachován fragment mešního formuláře Propria de tempore na Fer. VI post Dom. V in Quadragesima s leklemi: Io 11,53–54 a Jer 18,21–23.

Liber tradens: [Iacobus de Voragine: *Legenda aurea*], pap. rkp. 1400.

Prov.: „Iste liber dabitur in Rokyczanam Civitatem Canonis Regularibus Ord. S. Augustini“. – „Monast. Can. Reg. in Rokycano A. XV“.

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Soupis rukopisů*, s. 58–59 zde katalogizovaný frag. nespecifikuje.

Obrazová dokumentace: **Obr. 21** na s. 126.

Brno, MZK, sign. Mk 35**(22)**

XI., perg., 1f., 30,2 × 19,2 (10,6 + 8,6) cm, rubrikace

V nosiči zachovány dva perg. hřbetní záševky, a to u první (A) resp. poslední (B) složky knižního bloku. Oba záševky na sebe bezprostředně navazují a tvoří tak prakticky celý perg. list. Zachovány vpichy a slepé linkování, textové zrcadlo psané per extensum v liniatuře 1,0 cm vně ohraničeno slepou dvoulínkou 1,0 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Lectionarii frag.]

Zachovány lekce: Ex 12,1; Dt 31,7–30 a Dn 3,1–5.

Liber tradens: [Floretum collectum de diversis libris doctorum sanctorum ordinem alphabeti.], pap. rkp. z poč. XV. stol.

Prov.: „Floretus Monasterii beatae Mariae V. in Rudnicz“.

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Soupis rukopisů*, s. 75–76: „U první a poslední složky jako záševky 2 poloviny téhož perg. listu z lecionáře 12. stol. (Lectio Danielis proph., Lectio libri Deuteron.)“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 22** na s. 126.

Brno, MZK, sign. Mk 50**(23)**

XI., perg., 2ff., 5,7 × 15,8 (A´) resp. 14,7 (A) cm, neumová nediastematická notace německého typu

Výkroj perg. dvoulistu (A´ – A) je nalepen na předním příděští nosiče, z velké části je dnes překryt exlibris Ferdinanda Hoffmanna z Grünbüchlu, nemá žádné stopy vpichů ani linkování, text psán per extensum v liniatuře 0,9 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Psalterii frag.]

Zachován text: Ps 58,17–18 a Ps 59,1–6:

... [quia factus es susceptor meus et refu]gium meum ... × ... [te significatione]m.

Liber tradens: [Nicolaus de Lira: *Postilla super quatuor Evangelistas cum moralitatibus*], pap. rkp. konce XV. stol.

Prov.: Ferdinand Hoffmann, svobodný pán z Grünbüchlu a Střechova (1540–1607).

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Soupis rukopisů*, s. 98–99: „Na před. přídeští nalepena část listu z lat. perg. liturg. rukopisu ze 12.–13. stol.“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 23** na s. 129.

Brno, MZK, sign. Mk 93

(24)

XII.¹ (Čechy, O.S.B.), perg., 2ff., 28,6 × 17,5 (A´) resp. 18,0 (A) cm, rubrikace, neumová nedias-tematická notace německého typu

Velmi poškozený perg. dvoulist (A´ – A) tvoří vnější přebal nosiče, zachovány vpichy a slepé linkování, text psán per columnas (2) o rozměrech 22,5 × cca 6,5 cm se spatiem 1,2 cm a v liniatuře 0,6 cm. Hřbetní perforace:

• 7,0 + 7,5 + 1,5 + 5,8 + 6,6 •

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Breviarii monastici Bohemici O.S.B., frag.]

Zachován fragment sanctorale, v rámci Propria de sanctis rubr. mj. festivity „De s. Adalberto“, „De s. Wenczlao“, „De s. Benedicto“. Monastickou provenienci prozrazují preces: „Pro fratribus et sororibus nostris“ a rubr. „XII lectiones“.

Liber tradens: [Johannes de Rokycana: *De existencia corporis Christi.*] etc., pap. rkp. 2. pol. XV. stol.

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Soupis rukopisů*, s. 158–160: „Svázáno do dvoulistu (nepodlepeného) z lat. perg. breviáře z 12.–13. stol. s neumami. Na zad. straně mj. De s. Adalberto“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 24** na s. 129.

Brno, MZK, sign. Mk 111

(25)

XII./XIII., perg. 2ff., 16,3 × 10,8 (A´) resp. 10,5 (A) cm, rubrikace

Zlomek pergamenového dvoulistu (A´ – A) tvoří vnější přebal nosiče, nezachovány žádné vpichy, má linkování provedené zředěným inkoustem, text psán per extensum v liniatuře 0,8 cm, vně po obou stranách orámován jednolinkou. Text obou fol. na sebe bezprostředně nenavazuje.

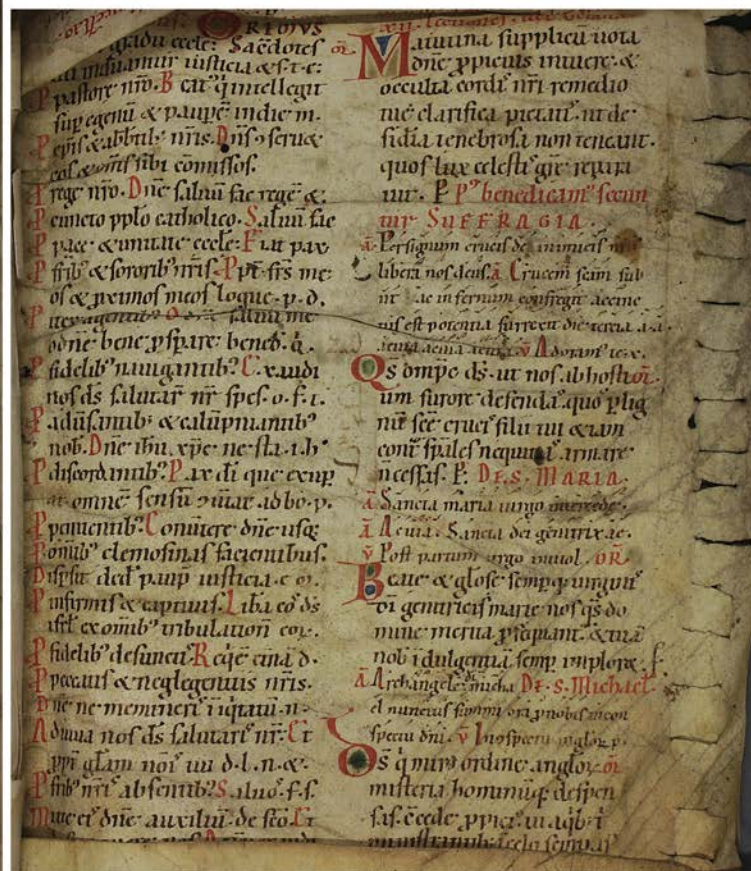
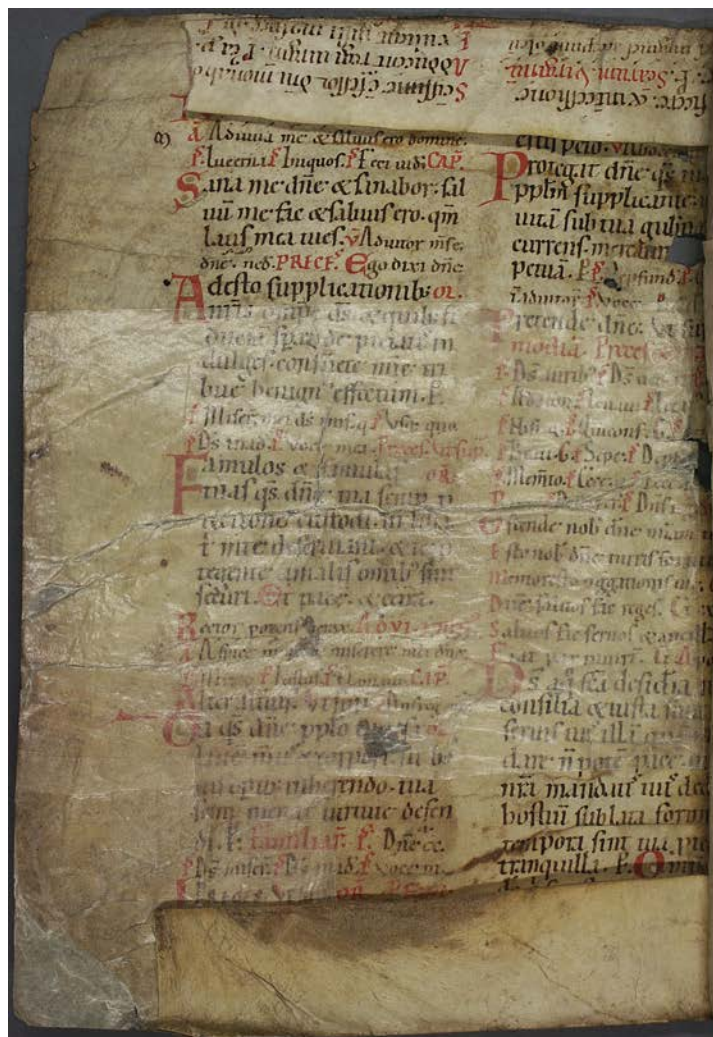
Psáno jednou rukou: scriptura gothica primitiva.

[Psalterii frag.]

Zachován text: Ps 26,1 – Ps 27,1 (frag. A´); Ps 32,13 – Ps 33,18 (frag. A).

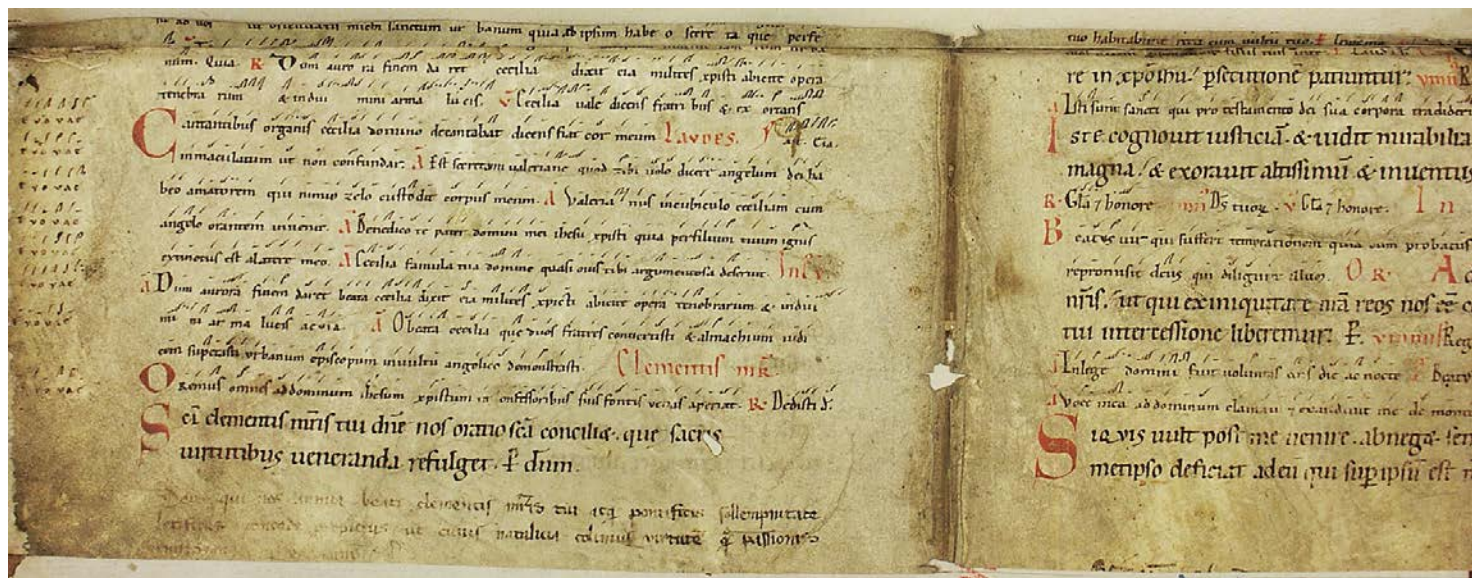
Obr. 23: Brno, MZK, sign. Mk 50. © Moravská zemská knihovna.

Obr. 24: Brno, MZK, sign. Mk 93. © Moravská zemská knihovna.

Obr. 25: Brno, MZK, sign. Mk 111. © Moravská zemská knihovna.

Obr. 26: Brno, MZK, sign. MkP 29. © Moravská zemská knihovna.

Frag. A´: DOMINUS illuminatio mea ...x ... Ad te, Domine, clamabo ...

////////

Frag. A: ... [de celo respexit] Dominus ... × ... Clamaverunt iusti e[t] ...

Liber tradens: [Martin Lupáč:] *Replica in Tractatum Loquencii Hilarii* etc., pap. rkp. 1478–1484.

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Soupis rukopisů*, s. 215–218: „Svázáno do perg. dvoulistu (nepodlepeného) z lat. žaltáře z 12.–13. stol. (žalm 26, 32 a 33)“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 25** na s. 130.

Brno, MZK, sign. MkP 29

(26)

XII., perg., 2ff., 14,8 × 14,3 (A´) resp. 25,5 (A) cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Horizontálně seříznutý perg. dvoulist (A´ – A) tvoří hřbetní záševek první složky knižního bloku nosiče. Nejsou zachovány vpichy, má slepé linkování, text psán per extensum v liniatuře 0,8 cm. Ještě koncem XIII. stol. byl rkp. aktivně používán, viz marginální interpolace na fol. A^v. Hřbetní perforace:

/////////+ 9,8 +////////

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Breviarii frag.]

Zachován zlomek sanctorale, z festivit rubr.: „Clementis martyrıs“.

Liber tradens: Nicolaus de Ausmo: *Supplementum Summae Pisanellae*. – Astesanus: *Canones poenitentiales*. Nürnberg: Anton Koberger V. Kal. Iul. [27. VI.] 1478. Fol.

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Soupis prvotisků*, s. 222 č. 840: „U první složky jako záševek pruh z dvoulistu z lat. perg. liturg. rukop. ze 12. stol. s neumami (breviář?)“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 26** na s. 130.

Brno, MZK, sign. MkP 61
 Brno, MZK, sign. MkP 62
 Brno, MZK, sign. MkP 153

(27)

X.^m, perg., 9ff., 8,2 × 16,0 resp. 15,0 (A' - A), 7,2 × 16,0 resp. 15,2 (B' - B), 1,7 × 12,9 resp. 18,3 (C' - C), 2,4 × 18,3 resp. 12,1 (D' - D), 22,0 × 18,1 (E) cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Poměrně rozsáhlé zlomky z jednoho původního celku se nacházejí ve třech nosičích: dvoulisty A' - A, B' - B jsou hřbetními záševky v MkP 61, dvoulisty C' - C, D' - D jsou hřbetními záševky v MkP 62 a téměř cele zachovaný perg. jednolist E (v nosiči je ovšem vertikálně rozříznut na dvě části a použit rovněž jako hřbetní záševky) v MkP 153. Zachovány sporadicky vpichy a slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 1,1 cm, které je vně po obou stranách ohraničeno slepou dvoulinkou 0,8 cm širokou. Textové zrcadlo (12,9 × 17,2 cm) je ohraničeno záhlavím 1,5 cm širokým, zápatím 3,5 cm, ořízkovým okrajem 1,0 a okrajem hřbetním 3,1 cm. Hřbetní perforace:

Frag. B' - B: //////////////+ 3,5 +////////////////

Frag. E: //////////////+ 3,8 + 7,6 + 3,5 + 4,3 •

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Antiphonarii frag.]

Rubr.: „In mat. laud.“. Dochován fragment velkopáteční liturgie a zlomek commune sanctorum tempore Paschali.

Libri tradentes:

1) Horatius Flaccus, Quintus: *Opera*. Cum commento Acronis, Porphyronis et Christophori Landini. Ed. Joan. Franciscus Philomusus. Venezia: Georgius Arrivabene pridie Non. Febr. [4. II.] 1490. 2°.

2) Nonius, Marcellus: *De proprietate sermonum*. – Festus, Sextus Pompeius: *De verborum significatione*. – Varro, Marcus Terentius: *De lingua latina. Analogia*. Venezia: Bernardinus de Choris et Simon de Luere 15. XII. 1490. 2°.

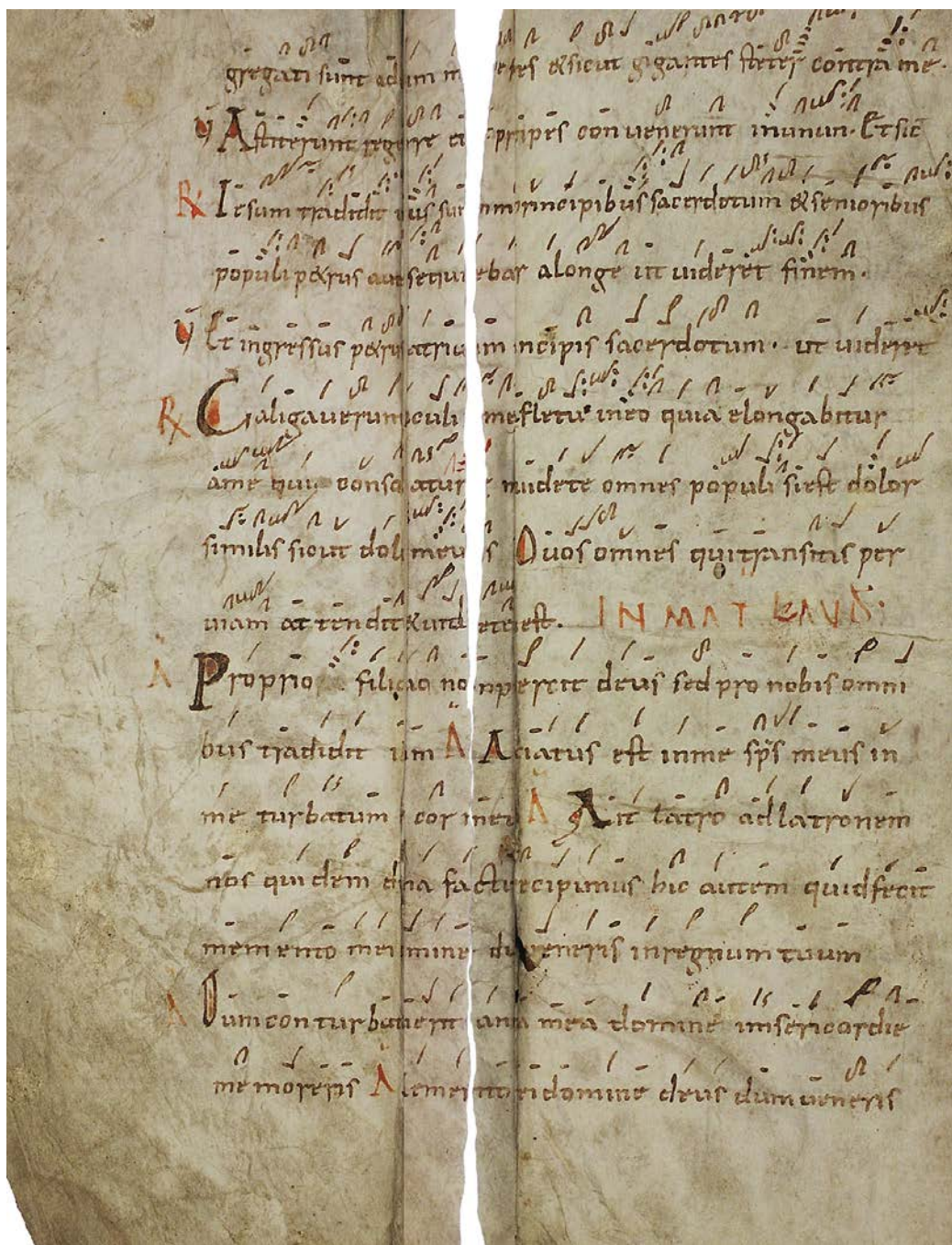
Prov.: Ex lib. Ferdinanda Hoffmanna, svobodného pána z Grünbüchlu a Střechova (1540–1607).

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Soupis prvotisků*, s. 168 č. 617 a s. 226 č. 859: „U první a posl. složky použito jako záševků 2 proužků z téhož lat. perg. liturg. rukop. s neumami z 10./11. stol.“.

3) Diogenes Laertius: *Vitae et sententiae philosophorum*. Ex transl. Ambrosii Traversarii. Ed. Benedictus Brognolus. Venezia: Bonetus Locatellus imp. Octaviani Scoti 18. XII. 1490. 4°. GW 8381

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Soupis prvotisků*, s. 120 č. 417: „Jako záševky u první a poslední složky pruhy z téhož listu lat. perg. liturg. rukop. z 11./12. stol. s neumami.“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 27** na s. 133.

Obr. 27: Brno, MZK, sign. MkP 153. © Moravská zemská knihovna.

Brno, MZK, sign. MkP 100**(28)***XII.¹, perg., 1f., 29,4 × 21,7 cm, rubrikace*

Téměř cele zachovaný perg. jednolist (A) přilepený na předním přideští nosiče s horizontálním i vertikálním linkováním olůvkem bez vpichů, text psán per columnas (2) o rozměrech 29,4 × 8,7 cm se spatiem 1,6 cm v liniatuře 0,9 cm. Na zadním přideští se nachází zrcadlový otisk folia ze stejného původního celku.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Lectionarii frag.]

Rubr.: „Dom. III post oct. Pent.“; lekce: I Sam 14,52–15,4; I Sam 15,5–9; I Sam 15,10–15.

Liber tradens: Biel, Gabriel: *Sacri canonis missae expositio*. [Reutlingen:] Johann Otmar 15. XI. 1488. 2°. GW 4332

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Soupis prvotisků*, s. 82–83 č. 253: „Na předním přideští nalepen list z lat. perg. lekcionáře z 12. stol., na zad. zrcadlový otisk listu patrně z téhož lekcionáře“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 28** na s. 134.

Brno, Kapucínská knihovna, sign. K 2382**(29)***XII.², perg., 1f., 12,8 × 19,8 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu*

Jako vnější přebal nosiče použit výkroj pergamenového jednolistu (A) se zachovaným horizontálním i vertikálním linkováním provedeným rozředěným inkoustem, vpichy zachovány nejsou. Text psán per columnas (2) o šíři cca 8,5 cm se spatiem 1,5 cm a v liniatuře 1,0 cm.

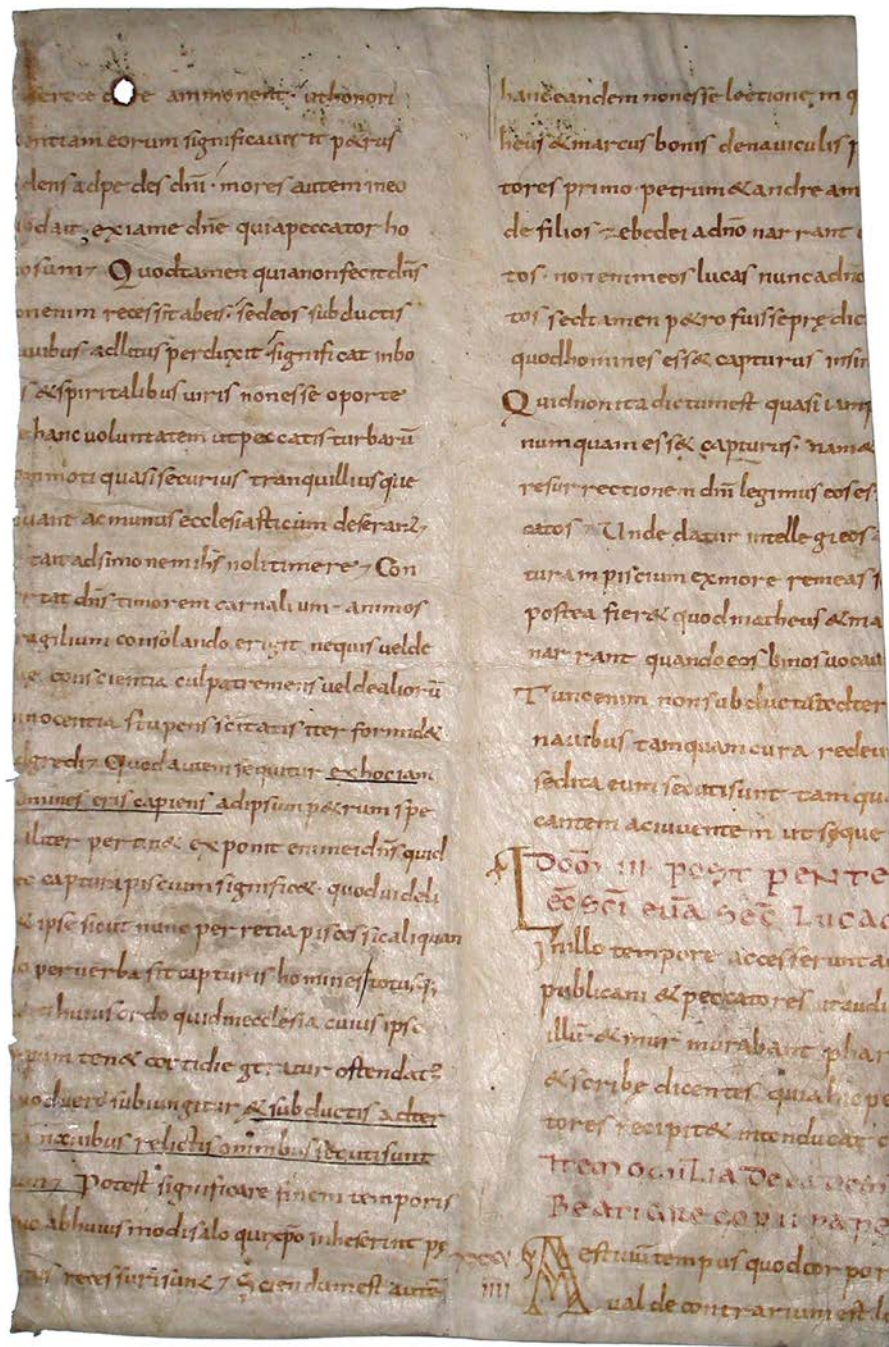
Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[Missalis frag.]

Zachované evangelní lekce: Io 8,31–32 a Io 8,38–40.

Liber tradens: Mylonius, Nicolaus: *Responsiones ad viri cuiusdam pii Septentrionalis interrogationes: qui de salutis aeternae comparandae ratione, ac de vera Ecclesia cupiebat institui. Opera ... in lucem editae*. Ingolstadt: Dav. Sartorius 1582. 12°.

Prov.: „Hunc libellum dono accepi a ... Joanne Weintrit Braunoviensi ... Ego Jac. Christophorus Pizon ... 1616“.

Obr. 30: Brno, MZA, G 1, sign. č. 12.307/2 lat. © Moravský zemský archiv v Brně.

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Klášteří knihovna kapucínů v Brně*, s. 83 č. 322: „Vazba: lat. perg. liturg. rkp. s notami (neumy) z 11./12. stol.“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 29** na s. 134.

Brno, MZA, G 1, sign. č. 12.307/2 lat.

(30)

IX. (3. čtvrtina, Německo), perg., 1f., 29,0 × 19,2 cm, rubrikace (unciálou)

Oboustranně seříznutý perg. jednolist (A) sejmutý z nepoznamenané vazby se zachovanými zbytky slepého horizontálního i vertikálního linkování. Text psán per columnas (2) o rozměrech 26,5 × cca 10,0 cm se spatiem 2,0 cm a v liniatuře 1,0 cm. Oba sloupky vně ohraničeny slepou jednolinkou.

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina; „p&rum“.

[Homiliarii frag.]

Rubr.: „Dom. III post Pent.“ na lekci Lc 15,1–2.

Greg. Hom. in ev. – cf. PL 76 col. 1246n.; Bedae Hom. subd. – cf. PL 94 col. 280.

Lit.: WEINBERGER, W.: *Bruchstücke*, s. 69; ŠVÁBENSKÝ, M.: *Zlomky*, s. 5; BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog I*, s. 149 č. 694.

Obrazová dokumentace: **Obr. 30** na s. 136.

Brno, MZA, G 1, sign. č. 12.307/3 lat.

(31)

XII.^{ca.}, perg., 2ff., 29,7 × 20,8 cm, rubrikace

Dvě samostatná perg. folia (A, B) zachovaná v původních rozměrech s horizontálním i vertikálním slepým linkováním a zachovanými vpichy. Text psán per columnas (2) o rozměrech 24,0 × 6,5 cm se spatiem 1,0 cm a s liniaturou 0,6 cm. Hřbetní perforace: •7,0 + 7,5 + 8,0 + 7,0•

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[Gratiani Concordia discordantium canonum, ex dist. 60–61 et 67–70 frag.]

Prov.: „Comes prosperitatis invidia. Marius Klas manu propria Anno 1571“.

Lit.: ŠVÁBENSKÝ, M.: *Zlomky*, s. 5.

Obrazová dokumentace: **Obr. 31** na s. 138.

Brno, MZA, G 1, sign. č. 12.307/4 lat.**(32)**

XI., perg., 2ff., 18,9 × 14,4 (A) resp. 23,9 × 14,0 (B) cm

Dva samostatné listy pergamenu (A, B) se stopami horizontálního i vertikálního linkování a zachovanými vpichy. Text psán per extensum v liniatuře 0,6 cm. Frag. B má na spodním okraji rukou XV. stol.: „Ianus habet dies XXX[I]“.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Varia excerpta ex S. Augustino et Petro Damiani.]

Z Augustinova díla excerptováno:

frag. A: *De doctrina christiana* (IV,4), *De videndo Deum, Epistolae* (II,7; III,8; IV,9; VI,18; VII,19; VIII,20; IX,18; XII,23; XV,37), *Quaestiones in Heptateuchum* (LXXXIII), *De bono coniugali* (III,3; VI,6; XVI,18; XXIII,29), *Sermones de Scripturis* (IV,7; VII,10; XIII,21), *De Trinitate, De ordine* (VIII,25), *Confessiones* (XXIX,40);

frag. B: *In Ioh. ev.* (XXXII,9; XXXV,1; XXXVI,3; XXXIX,3; XL,10,12; XLV,13; XLVI,2,5,8; XLVII,8; XLVIII,2; LIV,7; LXII,4), *De agone christiano* (VII,7,8; XI,12; XXIII,25,29; XXX,32).

Z Petra Damiana viz *Epistolae*, ed. MGH, Epp. Kaiserzeit IV,3.

Lit.: ŠVÁBENSKÝ, M.: *Zlomky*, s. 5.

Obrazová dokumentace: **Obr. 32** na s. 140.

Brno, MZA, G 1, sign. č. 12.307/6 lat.**(33)**

XI., perg., 4ff., 15,7 × 22,0 cm (A´) resp. 13,2 × 22,0 cm (A); 11,9 × 20,2 cm (B´) resp. 16,7 × 20,2 cm (B), rubrikace, neumová nediasematická notace německého typu

Dva pergamenové dvoulisty (A´ – A a B´ – B) z jednoho původního celku se slepým horizontálním i vertikálním linkováním. Z charakteru poškození je zřejmé, že šlo o předsádky ve vazbě svého nosiče. Text psán per extensum v liniatuře 0,8 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou jednolinkou. Hřbetní perforace:

Frag. A´ – A: /////////////// + 1,0 + 11,8 + 1,0 + ///////////////

Frag. B´ – B: /////////////// + 1,0 + 12,0 + 1,0 + ///////////////

Psáno dvěma rukama: scriptura carolina.

[Agendae pontificalis frag.]

Lit.: ŠVÁBENSKÝ, M.: *Zlomky*, s. 5.

Obrazová dokumentace: **Obr. 33** na s. 140.

Brno, MZA, G2/II – Zlomky, kart. 6, sign. č. 723/1b**(34)***XII.^{ca}, perg., 4ff., 31,6 × 22,0 cm, rubrikace*

Čtyři izolovaná folia (A – D) oboustranně silně poškozená, nemají zachovány žádné vpichy ani žádné linkování; pravděpodobně šlo o výlepy přídeští. Text psán per extensum v liniatuře 1,0 cm, textové zrcadlo ohraničeno z obou stran slepou, 1,0 cm širokou dvoulinkou. Fol. A – C na sebe v původním knižním bloku navazovala (mezi A a B scházejí dvě folia, C následuje bezprostředně po B), D je textově izolované. Všechna čtyři fol. jsou obsahově věnována svatomartinské hagiografii. Hřbetní perforace:

Frag. A: /////////////// + 4,5 + 4,5 + 5,0 + 4,5 + 5,0 + 4,0 + ///////////////

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[Sulpicii Severi Epistolarum frag. (A–C); Gregorii Turonensis De miraculis s. Martini, frag. (D).]

Frag. A: ... agebat numquam ... × ... quicumque crediderit. Explicit liber primus. Incipit epistola Severi ad Eusebium presbyterum, postea episcopum.

Hesterna die ... × ... quod nescis, omnes.

cf. PL 20 col. 176–177.

Frag. B: [carnifi]ce compulso ... × ... prestaret carta solatium. Explicit epistola Severi ad Aurelium diaconum. Incipit epistola Severi Sulpicii ad socrum suam Basulam, qualiter sanctus Martinus de hoc mundo recesserit. Sulpicius Basule parenti venerabili salutem.

Si parentes vocari ... × ... et illos.

cf. PL 20 col. 180–181.

Frag. C: ... fraude circumvenis ... × ... comperta participem. Explicit epistula. Incipit obitus sancti Martini episcopi et confessoris.

Martinus igitur ... × ... causabor etatem.

cf. PL 20 col. 181–182.

Frag. D: [audi]re permitteret ... × ... duxerunt. Quarta ...

*cf. PL 71 col. 918–919.**Prov.:* Sňato z 10. svazku brněnské knihy púhonů.*Lit.:* ŠVÁBENSKÝ, M.: *Zlomky*, s. 9.Obrazová dokumentace: **Obr. 34** na s. 142.**Brno, MZA, G2/II – Zlomky, kart. 8, sign. č. 724/26****(35)***IX., perg., 2ff., 25,4 × 15,3 cm*

Silně poškozený perg. dvoulist (A' – A) se zachovanými vpichy a slepým horizontálním i vertikálním linkováním. Text psán per extensum v liniatuře 0,8 cm, textové zrcadlo vně

ont nos preget. Inde scilicet ordine visionis. q̄cellū se parat. non
 strauit q̄scq̄ndā eoz edocuit. q̄ ipse n̄m tendenda q̄anni di
 rigendā instruxit. Quā tamē si q̄d in ipse se n̄m sciat q̄a sciat
 det arduū. n̄m ac penetrare n̄ poterō. na sarema n̄ molesta
 p̄ganat. ex peccati mole elepsit. negato iactra ascensu seua
 m̄gabibile dūcē n̄m. ipse tamē sup̄ ulla sola postrema
 ut q̄d p̄nos h̄c obtinere n̄ possim. sicut p̄nos obtinere mari
 no meram. S. q̄d te si dūcā occupo ep̄la. tā loq̄er. de m̄m
 q̄ uenturū. simul n̄ pagina impleta n̄ recipit. Dieb̄ tamē
 hec sunt ratio. sermone istū longū p̄ferendi. ut q̄a doctōri
 nunciū ep̄la deser. bat. eam d̄ t̄ ex q̄da n̄m ofabulatione
 p̄staret. caria. olantū. Explet ep̄la. Severi ad aureliū. d̄
 acōmū. Recip ep̄la. Severi Sulpiciū ad sacern̄ s̄m. Basile.
 p̄stet. s̄m martiniū de hoc mundo recessit. Sulpici
 Basile parenti uenerabilis. S. I. V. T. 07.

SIPARENTES Vocari ius licet. te plane explanatio
 nis furti. n̄a ad p̄toris. d̄minal. iusto lore. d̄m̄m in
 ius. Qd̄ em̄. Non querar. q̄m̄ at̄ pacior. iuria. Nullā in
 domi. cartula. nullū in libellū. nullā in ep̄lam. reliq̄si.
 ita. si uaris. om̄a. ita. uniuersa. diuulgas. Si q̄d. ad amicū. fami
 liarit̄. scripsi. si q̄d. forte. d̄m̄m. q̄d. uelim. tamē. occul
 tū. c̄ dictam. om̄a. at̄. pri. pene. q̄m̄. fuerim. scripta. aut
 dictata. pueniunt. Illimū. obratos. habes. notarios. me
 os. p̄qs. t̄. n̄m. m̄p̄te. publicant. Nec. tamē. aduersū. eos.
 possū. moueri. si. uerent. q̄m̄. n̄m. exaia. potissimū. li
 beralitate. uenerit. seq̄. adhuc. tuos. q̄m̄. meos. c̄. meminerit.
 Tu. sola. rea. es. tu. sola. culpabilis. que. c̄. m̄. iudicari. c̄. illos.

Obr. 34: Brno, MZA, G 2/II – Zlomky, sign. č. 723/1b. © Moravský zemský archiv v Brně.

ohraničeno slepou dvoulinkou 0,6 cm širokou. Účetní záznamy psané rukou XVI. stol. („Vydání 1547“) svědčí o tom, že v této době byl zlomek již makulaturou a byl použit ve vazbě rukopisu úředního původu. Hřbetní perforace: //++++//+ 10,3 + 10,0 +++++//

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina.

[Isidori Hispalensis Etymologiarum lib. XII. frag.]

... in sacrificio[nem] iactarentur ... × ... aetas considerabatur, Taurus ...
cf. *PL 82 col. 428nn.*

Lit.: ŠVÁBENSKÝ, M.: *Zlomky*, s. 19.

Obrazová dokumentace: **Obr. 35** na s. 144.

Brno, MZA, G2/II – Zlomky, kart. 8, sign. č. 724/31

(36)

Brno, MZA, G2/II – Zlomky, kart. 10, sign. č. 726 C/2

XI., perg., 2ff., 29,0 × 20,0 cm, rubrikace

Dva dosti poškozené perg. jednolisty (A, B) s horizontálním i vertikálním linkováním a zachovanými vpichy. Text psán per columnas (2) o rozměrech 23,0 × 6,5 cm se spatiem 1,0 cm a v liniatuře 0,8 cm. Letopočet 1589 napovídá, že tehdy byly již oba zlomky makulaturou; z charakteru poškození lze soudit, že šlo o vnější přebaly rukopisů, nejspíše úředního charakteru.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Gregorii Homiliae in ev., Hom. XVIII et XXV frag.]

Frag. A: ... esse se custodem negare ... × ... et [recedere] per cursum.

cf. *PL 76 col. 1151–1152.*

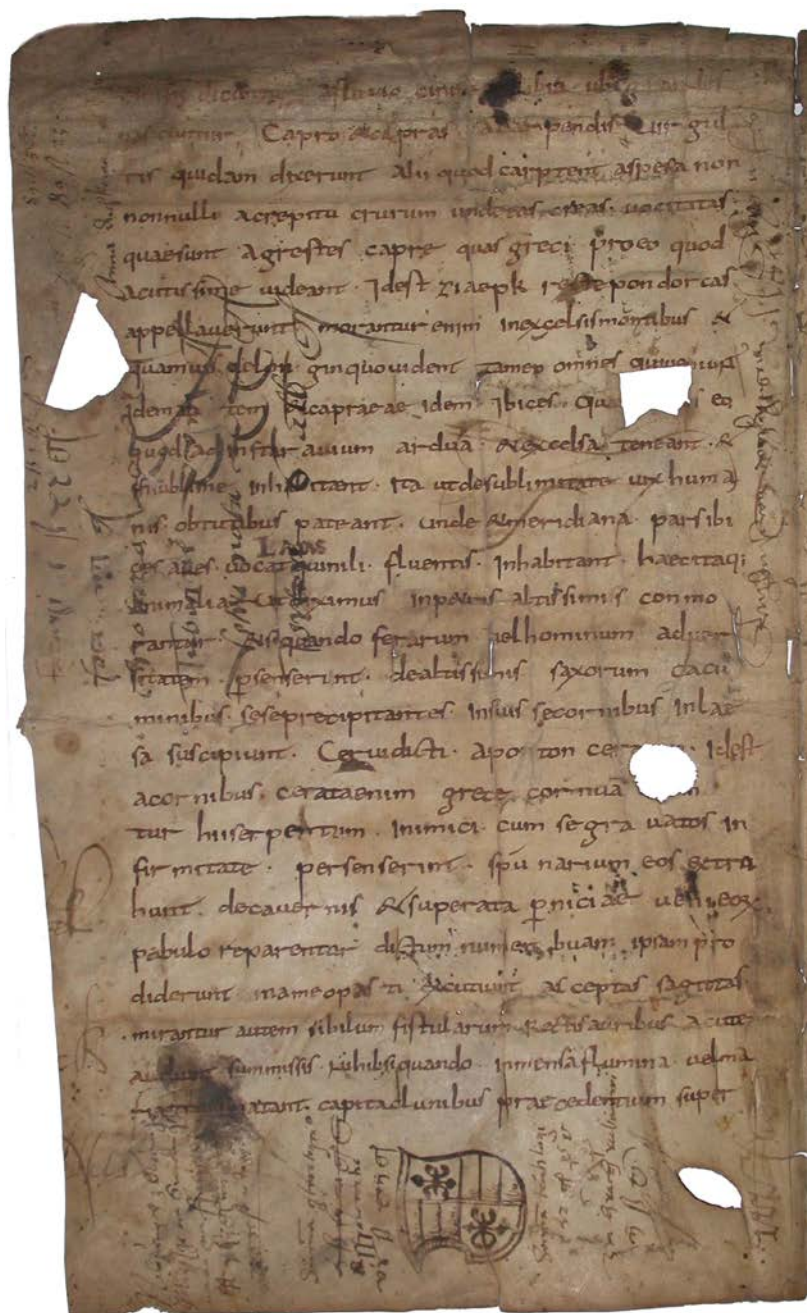
Frag. B: ... Unde caliendum sumopere est ... × ... per omnia secula seculorum. Amen.

cf. *PL 76 col. 1196.*

Zachovaný frag. homiliáře se vztahuje k velikonočnímu cyklu: Dom. in Passione, ff. V Paschae.

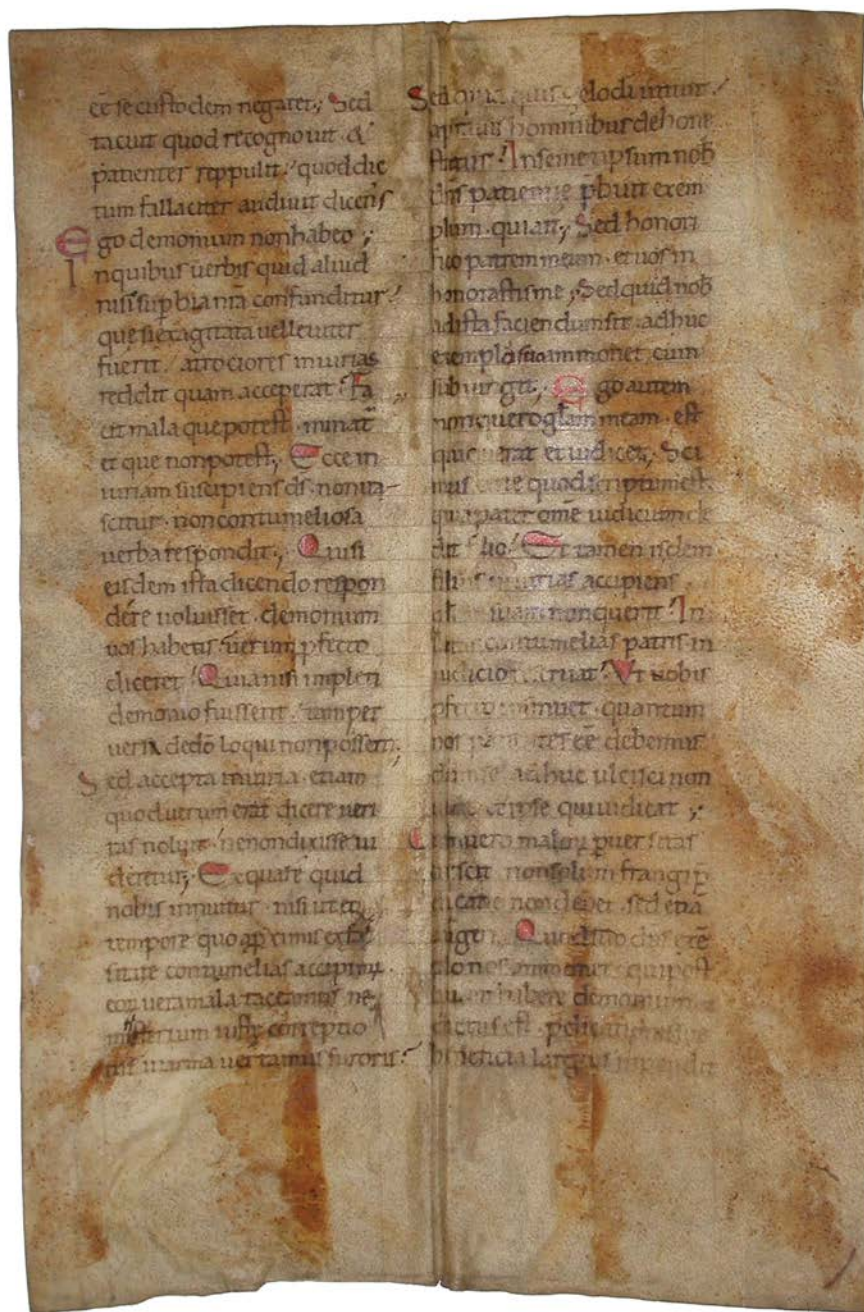
Lit.: ŠVÁBENSKÝ, M.: *Zlomky*, s. 20 (frag. A): „Homiliář(?) psaný pozdní karolínou.“; *ibid.* s. 34 (frag. B); Švábenský tudíž neuvažuje o společném původu obou zlomků.

Obrazová dokumentace: **Obr. 36** na s. 145.

Obř. 35: Brno, MZA, G 2/II - Zlomky, sign. ř. 724/26.

© Moravský zemský archiv v Brně.

Obr. 36: Brno, MZA, G 2/II – Zlomky, sign. č. 724/31.

© Moravský zemský archiv v Brně.

Brno, MZA, G2/II – Zlomky, kart. 8, sign. č. 725/6
Olomouc, Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M II 108

(37)

X., perg., 6ff., 15,0 × 14,2 resp. 14,0 (A' – A); 15,0 × 13,0 resp. 8,0 (B' – B) a 15,0 × 13,6 resp. 7,0 (C' – C) cm, rubrikace (scriptura uncialis)

V Brně se nacházejí dva zlomky silně seříznutých pergamenových dvoulistů (B' – B a C' – C) s horizontálním i vertikálním linkováním, bez zachovaných vpichů. Text psán per extensum (13,5 × 12,8 cm) v liniatuře 0,6 cm. Textové zrcadlo vně ohraničeno slepou jednolinkou, se záhlavím 0,9 cm a zápatím 1,3 cm, s ořízkovým okrajem 2,7 cm a hřbetním okrajem 2,0 cm. V olomouckém nosiči se jako zadní předsádka nachází pergamenový dvoulist A' – A pocházející ze stejného původního celku a se stejnou úpravou psací plochy jako zlomky brněnské. Zlomky na sebe bezprostředně textově nenavazují. Hřbetní perforace:
 Frag. A' – A: //2,0 + 4,4 + 4,6 + 1,7 + //
 Frag. B' – B: //1,8 + 4,5 + 4,6 + 1,6 + //

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Pelagii Diaconi Verba seniorum, ex lib. III, IV, V, VI et VII frag.]

PL 73 col. 863nn.

Frag. A' – A obsahuje: Lib. III,18–21 // Lib. IV,25–26.

Frag. B' – B obsahuje: Lib. IV,50–58 // Lib. V,4–11.

Frag. C' – C obsahuje: Lib. VI,22, VII,1–5 // Lib. VII,22–29.

Liber tradens:

(olomoucké zlomky): *Nicolai de Dinkelsbühl Tractatus de dilectione Dei et proximi*, pap. rkp. 2. pol. XV. stol.

Prov.: „Pro conventu s. Bernardini extra Brunam“.

Lit.: ŠVÁBENSKÝ, M.: *Zlomky*, s. 24, olomoucký zlomek nezná; BOHÁČEK, M. – ČÁDA, F.: *Beschreibung*, s. 443–447 č. 240: „Hinterer Pergamentvorsatz aus dem Doppelblatt einer theologischen Hs. (Anfang des XII. Jh.)“ (sic!), souvislost s brněnskými zlomky autoři neznají.

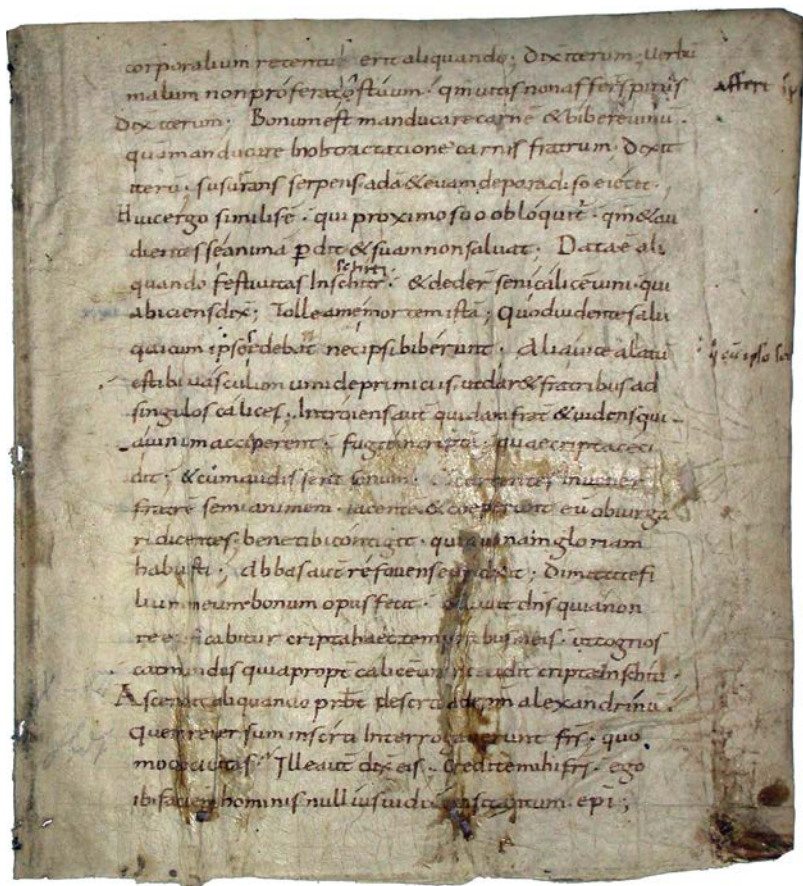
Obrazová dokumentace: **Obr. 37** na s. 147.

Brno, MZA, G2/II – Zlomky, kart. 10, sign. č. 726 D/4

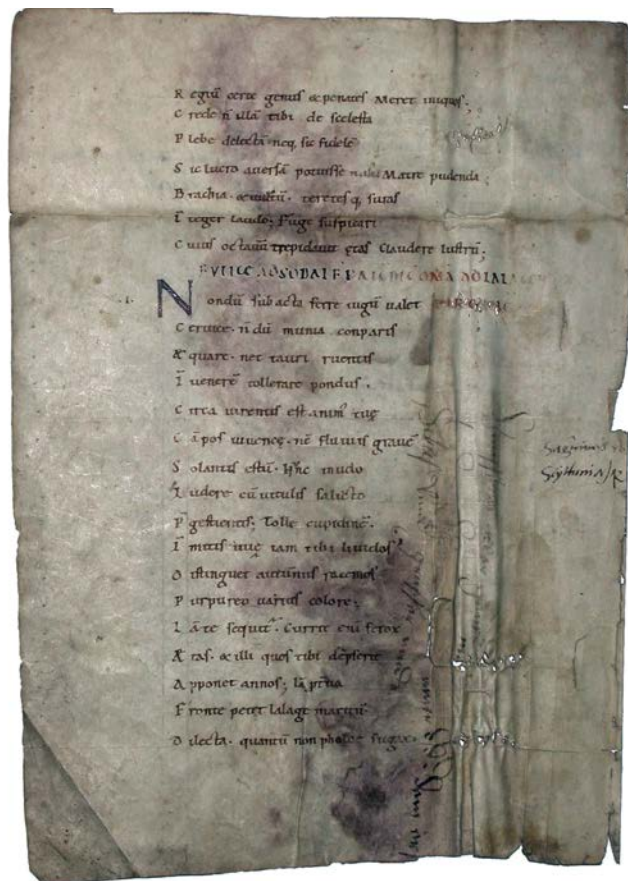
(38)

XII.¹, perg., 2ff., 20,5 × 15,0 cm, rubrikace

Značně poškozený perg. dvoulist (A' – A) se zachovanými vpichy a slepým horizontálním i vertikálním linkováním. Text psán per extensum v liniatuře 0,6 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno 0,6 cm širokou slepou dvoulinkou, hřbetní okraj činí 1,0–1,6 cm, ořízkový okraj 3,5 cm, záhlaví 2,0 cm a zápatí 3,2 cm. Hřbetní perforace (pravděpodobně ve dvou časových vrstvách): •2,0 + 1,5 + 1,0 + 3,2 + 4,0 + 4,4 + 1,4 + 0,7 + 2,8•

Obr. 37: Brno, MZA, G 2/II - Zlomky, sign. č. 725/6.
 © Moravský zemský archiv v Brně.

Obr. 38: Brno, MZA, G 2/II - Zlomky, sign. č. 726 D/4.
 © Moravský zemský archiv v Brně.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[**Q. Horatii Flacci Carmina, frag.**]

Zachovaný text: Lib. II, Car. III, vers. 11–V, vers. 11; X, vers. 13–XII, vers 24.
KLINGNER, F. (ed.): *Q. Horati Flacci Opera*, s. 43nn.

Lit.: ŠVÁBENSKÝ, M.: *Zlomky*, s. 39.

Obrazová dokumentace: **Obr. 38** na s. 147.

Brno, MZA, G2/II – Zlomky, kart. 10, sign. č. 726 D/5

(39)

XI.¹, perg., 2ff., 21,3 × 15,6 cm

Značně poškozený pergamenový dvoulist (A' – A) bez vpichů se zachovaným horizontálním i vertikálním slepým linkováním. Text (10,5 × 19,5 cm) psán per extensum v liniatuře 0,6–0,8 cm. Hřbetní perforace: •0,9 + 1,3 + 8,4 + 2,2 + 7,8 +////////

Psáno jednou rukou: scriptura carolina; text glosován řadou glosátorů XI.–XII. stol.

[**Arator: De actibus apostolorum, frag.**]

Victus uterque iacet ... × ... si numquam culpa fuisset.
cf. PL 68 col. 167nn.

Lit.: ŠVÁBENSKÝ, M.: *Zlomky*, s. 39: „Latinské veršování o sv. Petrovi psané karolinou.“

Obrazová dokumentace: **Obr. 39** na s. 150.

Brno, MZA, G2/II – Zlomky, kart. 12, sign. č. 740–frag. 6/1

(40)

Brno, MZA, G 12, sign. Cer II, č. 234

Olomouc, Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M I 305

Olomouc, Vědecká knihovna v Olomouci, sign. J III 47.825

X., perg., 8ff., 22,3 × 19,1 resp. 10,3 (A' – A), 24,7 × 19,5 resp. 9,7 (B' – B), 20,0 × 14,4 (C), 20,8 × 17,8 (D), 21,0 × 17,3 (E), 20,1 × 15,1 (F), rubrikace

Rozsáhlý soubor fragmentů z jednoho původního celku (v MZA Brno, G 2/II): dva pergamenové dvoulisty (A' – A, B' – B) a čtyři samostatné jednolisty (C–F); k nim náleží ještě pět zcela drobných výkrojů pergamenových proužků nalepených na předním (2) resp. zadním (3) přídeští citovaného cerronianského rukopisu (obsahově: Pris. Inst. Gram. II, 30) a rovněž dva drobné výkroje nalepené na zadním přídeští citovaného rukopisu olomoucké

Vědecké knihovny včetně šesti drobných výkrojů nalepených na předním (3) resp. zadním (3) přidešti citovaného prvotisku VK Olomouc. Oba posledně jmenované rukopisy a prvotisk mají význam spíše pro poznání proveniencie zlomků. Charakter zachovaných fragmentů umožňuje rekonstruovat pravděpodobnou podobu původního fol.: 26 cm (výška) × 20,0 cm (šířka). Textové zrcadlo psáno per extensum s dobře zachovanými vpichy a horizontálním i vertikálním slepým linkováním v liniatuře 0,7–0,8 cm. hřbetní perforace:
 Frag. A' – A: // + 8,3 + 8,5 + 2,5 + //
 Frag. B' – B: // + 9,5 + 9,0 + 2,0 + 1,3 + //

Psáno dvěma rukama (základní text): scriptura carolina; text je glosován pěti soudobými glosátory.

[Prisciani Inst. Gram. lib. II, 39–46; V, 44–54; VI, 42–51; VI, 60–66.]

GL II.1, s. 61nn.

Libri tradentes:

(cerroniánský rkp.) *Articuli Wyklew* etc., pap. rkp. 1432 + kon. XIV. stol.

(olomoucký rkp.) *Speculum humanae salvationis* etc., pap.a perg. rkp. 2. pol. XV. stol.

Prov: klášter kartuziánů Vallis Josaphat v Dolanech u Olomouce; sejmuté zlomky v MZA (fond G 2/II) pocházejí z pozůstalosti Bertholda Bretholze (1862–1936).

Lit.: ŠVÁBENSKÝ, M.: *Zlomky*, s. 52; ŠVÁBENSKÝ, M.: *Cerroniho sbírka*, s. 424–439: „K vazům je použito fragmentů rukopisu ze 13. stol. (podle Bretholze již z 11. stol.)“; BOHÁČEK, M. – ČÁDA, F.: *Beschreibung*, s. 243–245: „Der auf den hinteren Deckel geklebte Falz aus einem durchgeschnittenen Pergamentblatt des X. Jh. mit dem Fragment eines Grammatiktextes“; HAVEL, D.: *Fragmenta Brunensia*, s. 51–108 (kritická edice a časové zařazení celého souboru zlomků).

Obrazová dokumentace: **Obr. 40** na s. 150.

Brno, MZA, G2/II – Zlomky, kart. 12, sign. č. 740–frag. 6/2 (41)

Brno, MZA, G 12, sign. Cer II, č. 234

Olomouc, Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M I 332

XI.² (Řezno, Otlohův styl), perg., 7ff., 19,2 × 13,5 cm, rubrikace

Největší soubor (3 perg. dvoulisty: A' – A, B' – B a C' – C) zachován (vesměs s neseříznutými rozměry fol.) v MZA Brno, G2/II; dále z téhož původního celku zachován jedno list (D) nalepený na verso posledního folia (fol. 644) citovaného olomouckého rukopisu, drobný výkroj levého horního rohu fol. zachován i v citovaném cerroniánském rukopise, kde je nalepen na zadním přidešti. Text psán per extensum v liniatuře 0,6 cm, zachovány vpichy a slepé horizontální i vertikální linkování. Textové zrcadlo (8,5 × 12,6 cm) ohraničeno vně slepou dvoulinkou 0,6 cm širokou. Zlomky A' – A a B' – B na sebe textově navazují, v původním knižním bloku byl B' – B vložen do A' – A, zlomky C' – C a D jsou textově izolované. Hřbetní perforace:

Frag. A' – A: • 1,7 + 2,0 + 5,5 + 5,5 + 2,5 + 1,3•

Frag. B' – B: • 1,9 + 2,0 + 5,5 + 5,5 + 2,5 + 1,7•

Frag. C' – C: • 1,8 + 2,0 + 5,6 + 5,5 + 2,5 + 1,7•

Psáno jednou rukou: scriptura carolina řezenského původu (tzv. Otlohův styl).

[Lectionarii frag.]

Frag. A' – A: (Mt 26,45–63): [tra]detur in manus ... × ... nobis, si

Frag. B' – B: (Mt 26,63–27,8): tu se Christus ... × ... sanguinis [usque in hodiernum]

////////

Frag. B' – B: (Io 8,50–59; Io 7, 32–39; Io 7,1–3): [est, qui quaerit] ... × ... fratres eius.

Frag. A' – A: (Io 7,3–7,13; Io 10,22–35): Transi hinc ... × ... factus est [et]

Rubr.: „Fer. II–III“ (tj. Fer. II–IV post Dom. V in Quadragesima).

////////

Frag. C' – C: (Io 5,24–29; Io 11,1–17; Io 7,16–31; Io 9,1–6): qui verbum ... × ... [hęc cum d]ixis[set]

Rubr.: „Fer. VI“ (tj. Fer. VI post Dom. IV in Quadragesima).

////////

Frag. D: (Mt 5,47–6,4; Mc 6,47–49): quid amplius facitis? ... × ... super mare pu[taverunt].

Libri tradentes:

(cerroniánský rkp.) viz výše

(olomoucký rkp.) *Passionale cum sermonibus*, perg. rkp 1. pol. XIV. stol.

Prov: klášter kartuziánů Vallis Josaphat v Dolanech u Olomouce; sejmuté zlomky v MZA (fond G 2/II) pocházejí z pozůstalosti B. Bretholze (1862–1936).

Lit.: ŠVÁBENSKÝ, M.: *Zlomky*, s. 52: „Homiliář“; Týž: *Cerroniho sbírka*, viz výše; BOHÁČEK, M. – ČÁDA, F.: *Beschreibung*, s. 269–270. „644b: aufgeklebt ein abgeschnittenes Stück einer lateinischen Hs. aus dem XII. Jh. mit dem Fragment eines Lectionars“; souvislost mezi brněnskými a olomouckými zlomky nebyla dosud známá.

Obrazová dokumentace: **Obr. 41** na s. 153.

Brno, MZA, G2/II – Zlomky, kart. 12, sign. č. 740–frag. 6/3

(42)

XI./XII., perg., 1f., 33,2 × 21,8 cm, rubrikace

Mírně seříznutý perg. jednolist (A) se zachovanými vpichy a slepým horizontálním a vertikálním linkováním. Text psán per columnas (2) o rozměrech 27,0 × 8,8 cm se spatiem 1,4 cm a v liniatuře 1,0 cm. Sloupky ohraničeny vně slepou dvoulinkou 0,7 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Missalis frag.]

Zachována část Propria de tempore s lekcemi odpovídajícími velikonočnímu cyklu (Sabb. in alb.).

Frag. A: (Gn 1,6–2,2): in medio aquarum ... × ... quod patrarat
(Ex 14,24–28): Factum est ... × ... ingressi fuerant.

Lit.: ŠVÁBENSKÝ, M.: *Zlomky*, s. 52: „Liturgický rukopis ... texty na velikonoční sobotu“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 42** na s. 153.

Brno, MZA, G2/II – Zlomky, kart. 12, sign. č. 740–frag. 6/4

(43)

IX., perg., 1f., 31,3 × 24,2 cm, podtrhávání citátů rumělkou

Téměř cele zachovaný perg. jednolist (A) sejmutý z nepoznamenané vazby, kde sloužil bezpochyby jako předsádka; fragment je bez vpichů, ale s horizontálním i vertikálním linkováním. Text psán per columnas (2) o rozměrech 26,5 × 8,5 cm a spatiem 2,2 cm v liniatuře 1,0 cm. Oba sloupky vně ohraničeny slepou jednolinkou.

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina; lig. „rt“, „p&russ“; v XI. stol. byly někt. vybledlé pasáže obtahovány tmavším inkoustem.

[Beda Venerabilis: Hom. in ev., ex lib. I, Hom. 20 frag.]

Zachován text Bedovy homilie (počátek) na lekcí Mt 16,13nn. odpovídající festivitě „Nat. beat. apostol. Petri et Pauli“.

Lectio sancti evangelii ... × ... factus est propter nos.

Cf. PL 94 col. 219–224.

Lit.: ŠVÁBENSKÝ, M.: *Zlomky*, s. 52: „Homiliář nebo teologické pojednání“; HAVEL, D.: *Fragmenta Brunensia*, s. 109–118 (edice a časové zařazení zlomku).

Obrazová dokumentace: **Obr. 43** na s. 154.

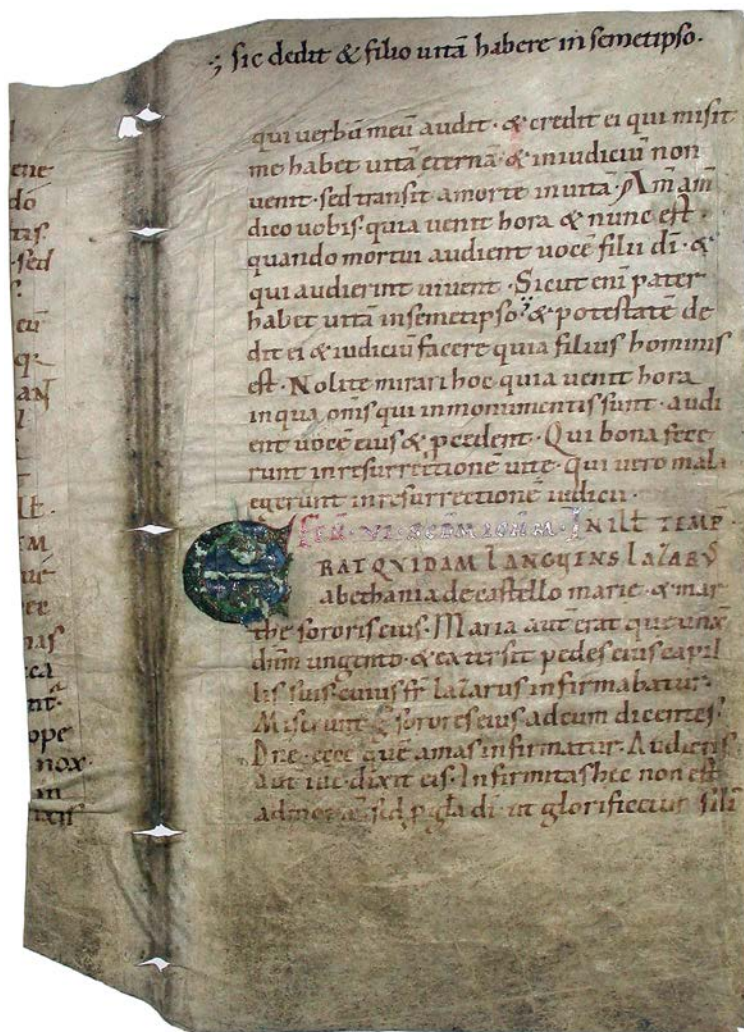
Brno, MZA, G2/II – Zlomky, kart. 12, sign. č. 740–frag. 6/5

(44)

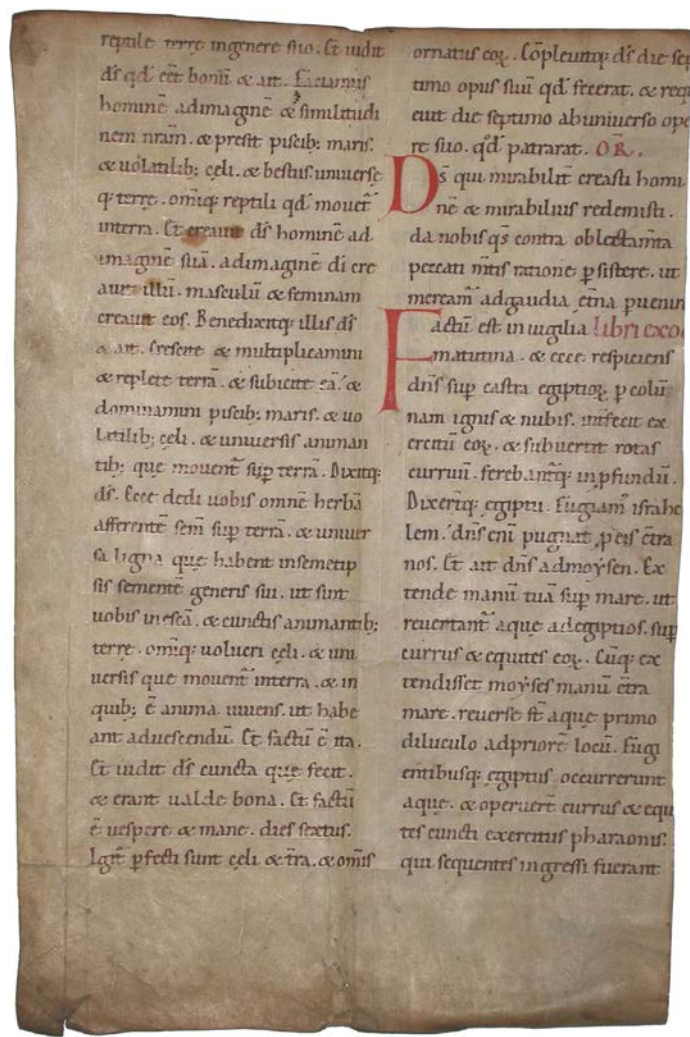
Strahov, knih. premonstrátů, sign. 329/zl.

XII.², perg., 4ff., 20,7 × 14,2 cm

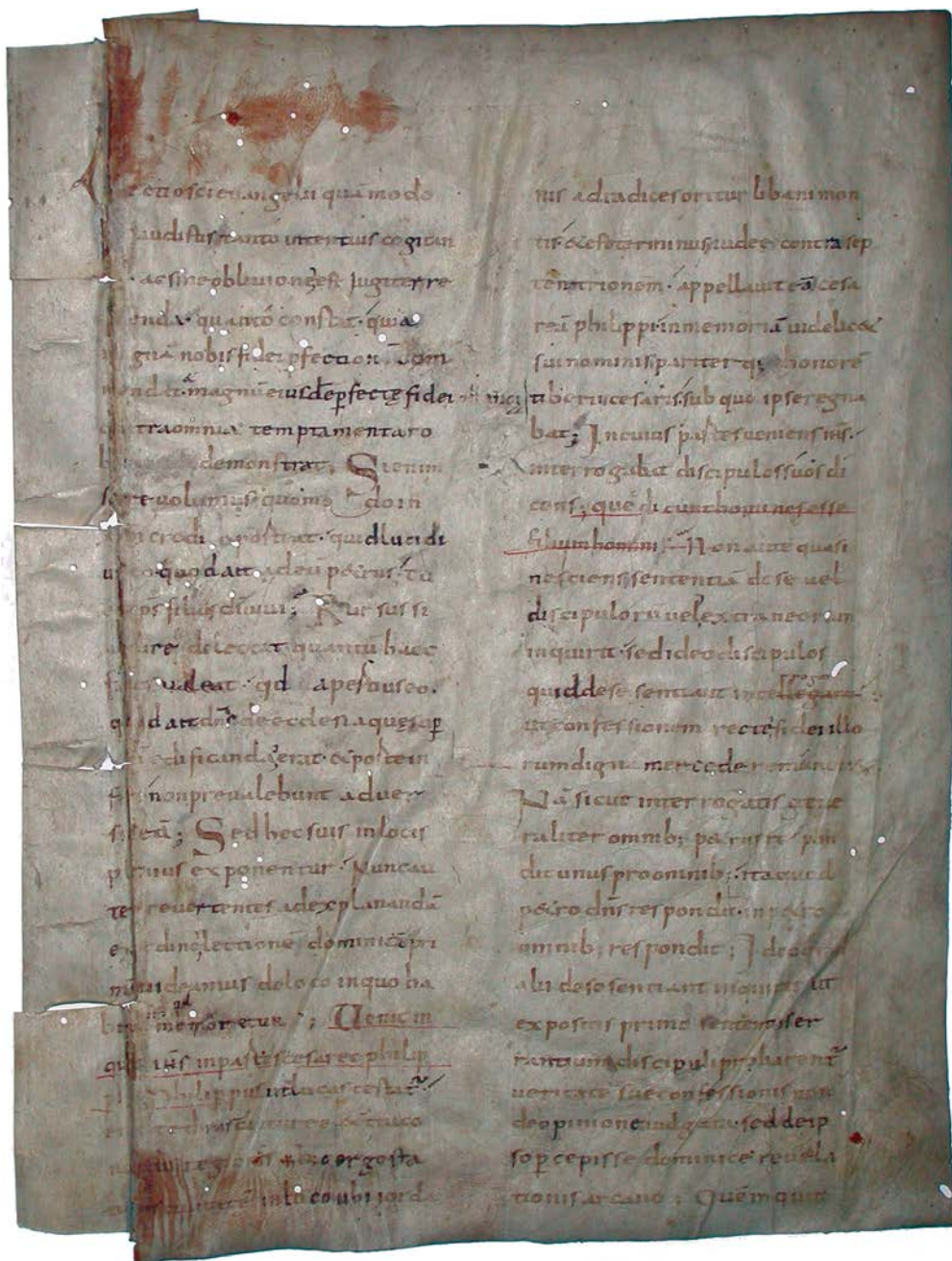
Vždy po dvou samostatných pergamenových jednolístech bez vpichů (A, B v Brně, C, D na Strahově), psací látka má zachováno slepé linkování i vnější ohraničení textového zrcadla (11,8 × 17,2 cm) slepou jednolinkou. Text psán per extensum v liniatuře 0,5 cm. A – D

Obr. 41: Brno, MZA, G 2/II – Zlomky, sign. č. 740–frag. 6/2.
© Moravský zemský archiv v Brně.

Obr. 42: Brno, MZA, G 2/II – Zlomky, sign. č. 740–frag. 7/3.
© Moravský zemský archiv v Brně.

Obr. 43: Brno, MZA, G 2/II - Zlomky, sign. č. 740-frag. 6/4.

© Moravský zemský archiv v Brně.

pocházejí evidentně z jednoho původního celku, navíc strahovský zlomek C bezprostředně textově navazuje na brněnský B.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[Johannes Cassianus: Collationes XVII,25–26; XVIII,14–15 (A – B); XVIII,15–16; XIX,16–XX,3 (C – D).]

Frag. A: Macedoniam enim ... × ... quod constituerim

PL 49 col. 1077–1081.

////////

Frag. B: [fe]mine, quam patientię ... × ... qui furti crimine

PL 49 col. 1114–1116.

Frag. C: agnosceret, satisfactioni ... × ... cuius antiquum

PL 49 col. 1116–1121.

////////

Frag. D : deprehenderit excitari ... × ... celsitudine conferentes.

PL 49 col. 1149–1152.

Liber tradens: (C, D): „... listy pergamenové ... podle uchovaného záznamu odlepeny dr. Isidorem Zahradníkem (1864–1926) s desek inkunábule Gregoria Magna z r. 1480 strahovské knihovny zn. DP V 21“ (Ryba).

Lit.: ŠVÁBENSKÝ, M.: *Zlomky*, s. 52: „Náboženský traktát“ (jen A, B); RYBA, B. – nepublikované detailní zpracování frag. C, D (zde obecně datováno do XII. stol.) přiložené k originálům strahovských zlomků, bez znalosti brněnských zlomků A, B.

Obrazová dokumentace: **Obr. 44** na s. 156.

Brno, MZA, G 11, sign. FM 946

(45)

XII.¹, perg., 1f., 21,1 × 29,5 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Výkroj (cca spodní třetina) perg. folia (A) tvořící přebal citovaného rukopisu, zach. vpichy, horizontální i vertikální linkování olůvkem; text psán per columnas (2) širokých 9,5 cm v liniatuře 0,9 cm. Oba sloupky vně ohraničeny olůvkem provedenou jednolinkou.

Píše jedna ruka: scriptura carolina; s chybami: „arche aperta“ – arefacta (recte!).

[Breviarii frag.]

Zachovaná čtení: Gn 7,22–9,13; rubr.: „Sabbato“; na verso-foliu zlomku responsorium officia neděle Septuagesima.

Liber tradens: Roberti Grosseteste *Liber astronomicus*, perg. rkp 14. stol.

eide relatum p[re]v. eoq[ue] sedm[er]i desideriu[m] suu[m] tal[iter] p[ro]p[ter] q[uo]d ei p[ro]p[ter] p[ro]vidisset.
 cui iunior[um] iugib[us] ut q[ui]da[m] palestine oleo cond[ita] rebornata ad summa[m] animi p[ro]p[ter]tenti
 puenire. **V**ande[m] ingens decthi m[er]it[um] q[ui] rep[er]it[ur]. **N**li illa p[ro]p[ter] suis me poci[us] honora
 bat ac refrigerabat obsequi[is]. **H**ec de sexu muliebri dixisse sufficiat. ut com[em]ora
 tione hac. n[on] solu[m] n[on] adificem. uer[um] q[ui] s[er]uam[us] q[ui] pauentia[m] n[ost]ra[m] n[on] fuerim[us] in more
 ferax retr[act]i in caues[us] cellulaz[um] tenere n[on] possim[us].
Nvs c[on] aliud ab[bat]is p[er]f[ect]i p[er]dant[ur] ex[em]plu[m] q[uo]d mali[us] i[n]signis & ubiq[ue] p[re]dicabi
 lus sc[ri]ptorice heremi. i[n] q[ui] n[on] p[re]b[er] e[st] secretis tanto studio s[er]p[er] i[n]fedit. ut ei ceteri
 anachoret[ar]u[m] bubali cognom[en] ididerunt. eoq[ue] ingruo ut ita dixer[im] desiderio. soli
 tudinis s[er]p[er] habitatione gaudere. **I**taq[ue] cu[m] tanq[ua]m i[n] puericia sua e[ss]et uirtutis & g[ra]t[ie].
 ut i[n] p[er]elari & sumu[m] id t[em]p[or]is un[us] g[ra]t[ie] ei[us] & i[m]mobile[m] ostantia[m] mirarentur.
 cu[m] q[ui] licet minor e[ss]et etate. p[er] un[um] t[em]p[or]is m[er]ito seniorib[us] exequere. suo q[ue] or
 dini ducerent i[n]ferendu[m]. luor ille q[ui] aditu[m] ioseph patri[ar]che fr[atr]es q[ui]nda[m] ani
 mos i[n]stigauit. q[ui]nda[m] de numero fr[atr]u[m] edacis zeli igne succendit. **Q**uo q[ui]da[m] nec
 hac macula pulebri tudine[m] capiens deformare. hoc gen[er]i malignitatis ex cogitat.
 ut oportunitatis t[em]p[or]e captas. q[ui] p[er]f[ect]i ad eccl[esi]am die d[omi]nica p[er]cessit. ab esset.
 a cella. **I**nq[ui] fur n[on] u[er]uens. codicem suu[m] int[er] ei[us] plectas q[ui] de palmar[um] foliis solebat
 i[n]terere. latenti abscedit. **H**ac de geminata factione secun[do] ipse q[ui]q[ue] i[n]t[er] p[er]t[ur] ac s[er]p[er]
 e[ss]entia ad eccl[esi]am uenit. **Q**u[ia]q[ue] celebrata o[mn]i[us] fuisse ex more solleptitas. q[ui]rela s[er]o
 thidoro q[ui] ante h[oc] eundem p[er]f[ect]i eide heremi p[re]b[er] fuit. **C**ora[m] c[eter]is fr[atr]ib[us] de
 tulit. asserens s[er] codicem de cella furto fuisse sublatu[m]. **Q**u[ia] cu[m] ei[us] q[ui]rimonia ita c[eter]o[rum]
 fr[atr]u[m] p[er]cipueq[ue] p[re]b[er]i animos p[ro]mouisset. ut q[ui] p[ri]mu[m] suspicarent. q[ui] due decerneret
 n[on] haberent. summa c[eter]is am[er]itione p[er]culsis. det[er]a in auditu illic facinoris noui
 tate. q[ui]ppe q[ui] nec aut illud t[em]p[or]e factu[m] nulla heremo q[ui]s memnerat. nec p[er] aliq[ui]do
 comissu[m] e[st]. ille q[ui] r[ati]o detulerat acculator urgebat. ut retentis in eccl[esi]a o[mn]ib[us] nulli
 electi q[ui]q[ue] c[eter]o[rum] singillatim fr[atr]u[m] cellulas scrutarent[ur]. **Q**u[ia] cu[m] trib[us] seniorib[us] a p[re]b[er]o
 fuisset inuuentu[m]. uniu[er]so[rum] cubitare uoluerunt. ad extremu[m] in p[er]f[ect]i cellu
 la abscedit codicem int[er] plectas palmar[um] q[ui] illi s[er]u[us] uocant. sic cu[m] insidiator oc
 cultauerat p[er]p[er]erit. **Q**u[ia] u[er]o cu[m] i[n]q[ui]suores e[ss]et ad eccl[esi]am delatu[m] cora[m] o[mn]ib[us] p[ro]u
 lissit. p[er]f[ect]i licet de e[ss]entia sup[er] e[ss]et sincerate secun[do] t[em]p[or]e h[ic] q[ui] furti crim[en]

Obr. 44: Brno, MZA, G 2/II - Zlomky, sign. č. 740-frag. 6/5.

© Moravský zemský archiv v Brně.

Lit.: MUSILOVÁ, M.: *Sbírka rukopisů Františkova muzea v Brně*, s. 312; ZACHOVÁ, I. – PETR, S.: *Soupis sbírky rukopisů*, s. 443–444 č. 971.

Obrazová dokumentace: **Obr. 45** na s. 158.

Brno, Archiv města Brna, A 1/3, rkp. č. 250

(46)

XII.¹, perg., 2ff., 5,0 × 19,5 cm, rubrikace

Zlomek dvoulistu (A' – A) je součástí slepence různých pergamenových fragmentů, do nichž je nosič přebalen. Nejlépe je přístupný na vnitřní straně zadních desek. Nemá žádné vpichy ani linkování, text psán per extensum v liniatuře 0,9 cm. Rekonstruovatelná je původní šíře fol.: 19,5 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Lectionarii frag.]

Zachované (viditelné) evangelní lekce: Io 4,46–49; Mc 2,6–7; Io 10,2–6 (nejspíše na festivitě Fer. III post Pentecostes).

Liber tradens: [Zusammenfassung der Kammermeisterrechnungen 1540–1545], pap. rkp. XVI. stol.

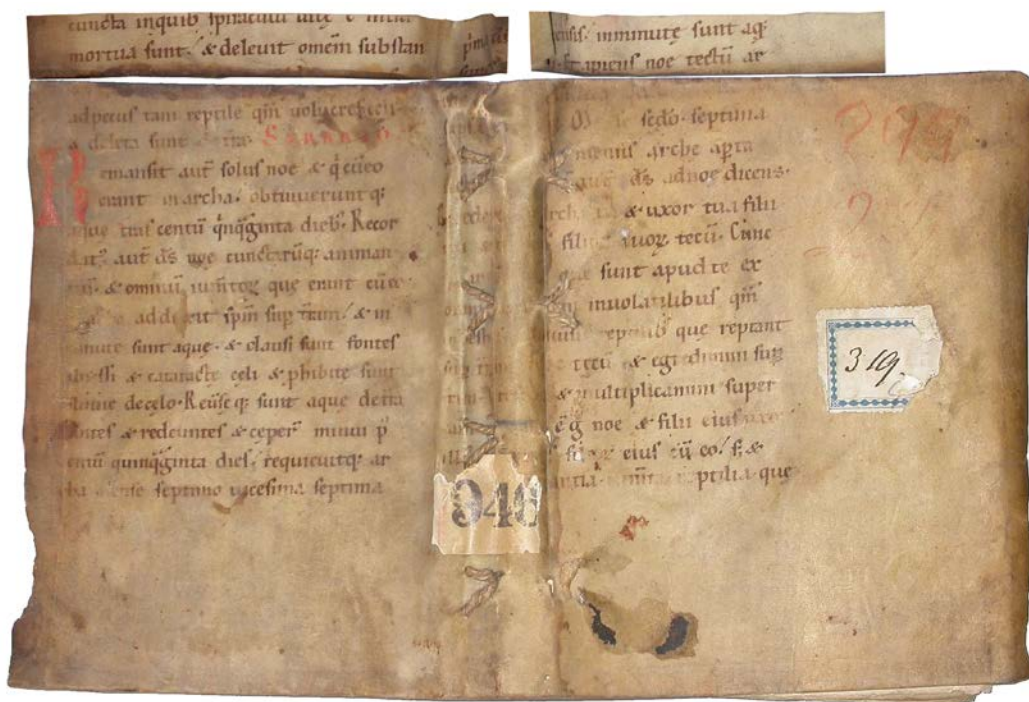
Lit.: SULITKOVÁ, L.: *Městské úřední knihy I*, s. 14–16 sign. 250: „Na pergamenových listech (podložených dovnitř) části textu v rané gotice (inkust červený a černý)“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 46** na s. 158.

ČESKÉ BUDĚJOVICE

Průvodce IV, s. 70–71 č. 2 (Jihočeská vědecká knihovna)

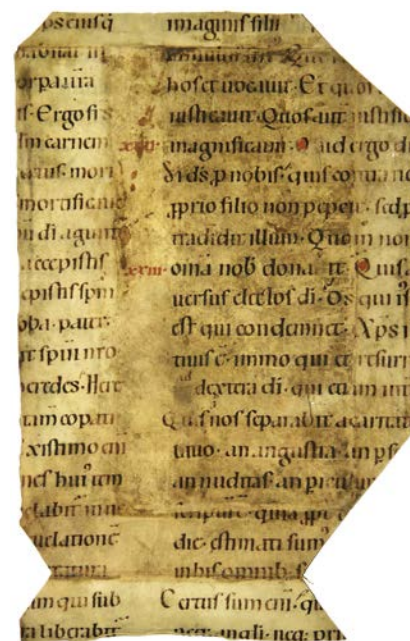
Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích, jíž po restituci významné vyšebrodské knihovny stále zůstalo ve správě několik menších knižních fondů jihočeského regionu, je zastoupena zlomkem jediným, který se nachází ve zdejší sbírce nesignovaných fragmentů postupně snímaných restaurátory z vazeb knih deponovaných v Oddělení historických fondů Jihočeské VK dislokovaném v klášteře Zlatá Koruna, jejímuž vedoucímu – mgr. Jindřichu Špinarovi – děkuji za umožnění systematického studia všech relevantních vazeb a rovněž za zpřístupnění zatím nezpracované sbírky fragmentů.

Obr. 45: Brno, MZA, G 11, sign. FM 946. © Moravský zemský archiv v Brně.

Obr. 46: Brno, Archiv města Brna, A 1/3, rkp. č. 250. © Archiv města Brna.

Obr. 47: České Budějovice, Jihočeská vědecká knihovna, pobočka Zlatá koruna, sine sign.

© Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích.

Jihočeská VK v Českých Budějovicích, pob. Zlatá koruna, sine sign. (47)

XII.¹, perg., 2ff., 20,5 × 13,0 (A) resp. 20,7 × 13,2 (B) cm

Výkroje dvou perg. folií (A, B) se zachovanými vpichy a slepým horizontálním a vertikálním linkováním, text psán per columnas (2) se spatiem 2,0 cm a v liniatuře 1,0 cm. Sloupky ohraničeny vně slepou jedolinkou. Oba fragmenty pocházejí ze stejného původního celku. Zlomek byl sejmut z vazby vyšebrodského rukopisu sign. 1 VB 145, kde tvořil jeho vnější přebal.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Lectionarii frag.]

Liber tradens: Tractatus de sacramentis in genere et in specie, pap. rkp. psaný 1659 Petrem Králem ve Vyšším Brodě.

Lit.: PAVEL, R.: *Beschreibug*, s. 286 č. 145: „Aussen auf den Einbanddeckeln liest man Fragmente eines Epistolars auf Pg. des XIII. Jahrh.“

Obrazová dokumentace: **Obr. 47** na s. 158.

DĚČÍN

Průvodce II, s. 83–84 č. 12 (Státní okresní archiv)

Státní okresní archiv v Děčíně dnes spravuje skupinu dosti významných a v literatuře již částečně známých rukopisných zlomků. Nejstarší vrstvu tvoří tři fragmenty, jejichž původ lze spojit s Muzeem v České Kamenici. Tyto zlomky jsou chovány ve formě u nás dosti neobvyklé – jsou zapaspartovány a jsou k nim přilepeny strojopisné identifikace prof. Hermannu Degeringa.

Děčín, SOKA, ev. č. R-10**(48)****Děčín, SOKA, ev. č. R-11**

IX.^m (*severní Itálie*), perg., 2ff., 19,8 × 30,0 (A) resp. 35,8 × 15,5 (B) cm, rubrikace unciálou

Oba perg. zlomky (A: R-11, B: R-10) jsou v dnešní podobě zapaspartovány do tvrdého černého papírového rámu, charakter obou zlomků umožňuje rekonstruovat původní rozměry fol.: min. 36,0 × 30,0 cm. Vpichy (vzhledem ke způsobu uložení) dnes neviditelné, má slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per columnas (2) o rozměrech 34,0 × 11,5 cm se spatiem 3,5–4,0 cm a v liniatuře 0,8 cm. Oba sloupky vně ohraničeny slepou dvoulinkou 0,8 cm širokou. A i B pocházejí z jednoho původního celku, textově ale na sebe nenavazují.

Psáno jedním písařem: scriptura fere carolina severoitalské proveniencce; lig. „ro“, „ri“, „re“, „rt“.

[**Gregorii Magni Moralia XV,28–XVI,29 (A); XXXII,75–XXXIII,77 (B).**]

Frag. A: In novissimis ergo ... × ... ita ut vincula mea
PL 76 col. 492–493 (se ztrátou textu v rozsahu 3 řádků).

Frag. B: [omnes, qui non] crediderunt ... × ... rationem eius in terra? INCIPIT LIBER TRICESIMUS (sic!).

PL 76 col. 520–522.

K originálům je přiložen strojopisný lístek s identifikací textu a jeho časovým a mylným provenienčním zařazením („Handschrift des 9. Jhs., Vermutlich Schweizerischen Ursprungs“) pocházejícím od Hermanna Degeringa.

Prov.: muzeum v České Kamenici.

Lit.: *Průvodce II*, s. 83–84 č. 12 zlomky neeviduje (jen obecně: „Ve zdejšímu archivu se uchovává sbírka středověkých rukopisů obsahující 17 zlomků z XII. až XV. století“); HAVEL, D.: *Zu den ältesten Handschriftenfragmenten*, s. 124.

Obrazová dokumentace: **Obr. 48** na s. 161.

Děčín, SOkA, ev. č. R-13

(49)

XI.^{ca}, perg., 1f., 22,8 × 16,1 cm

Zapaspartovaný (viz výše) výkroj perg. jednolistu A (s cele zachovanou výší textového zrcadla: 22,0 cm) se zachovanými vpichy a slepým horizontálním i vertikálním linkováním. Text psán per extensum (?) v liniatuře 1,0–1,2 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 1,2 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

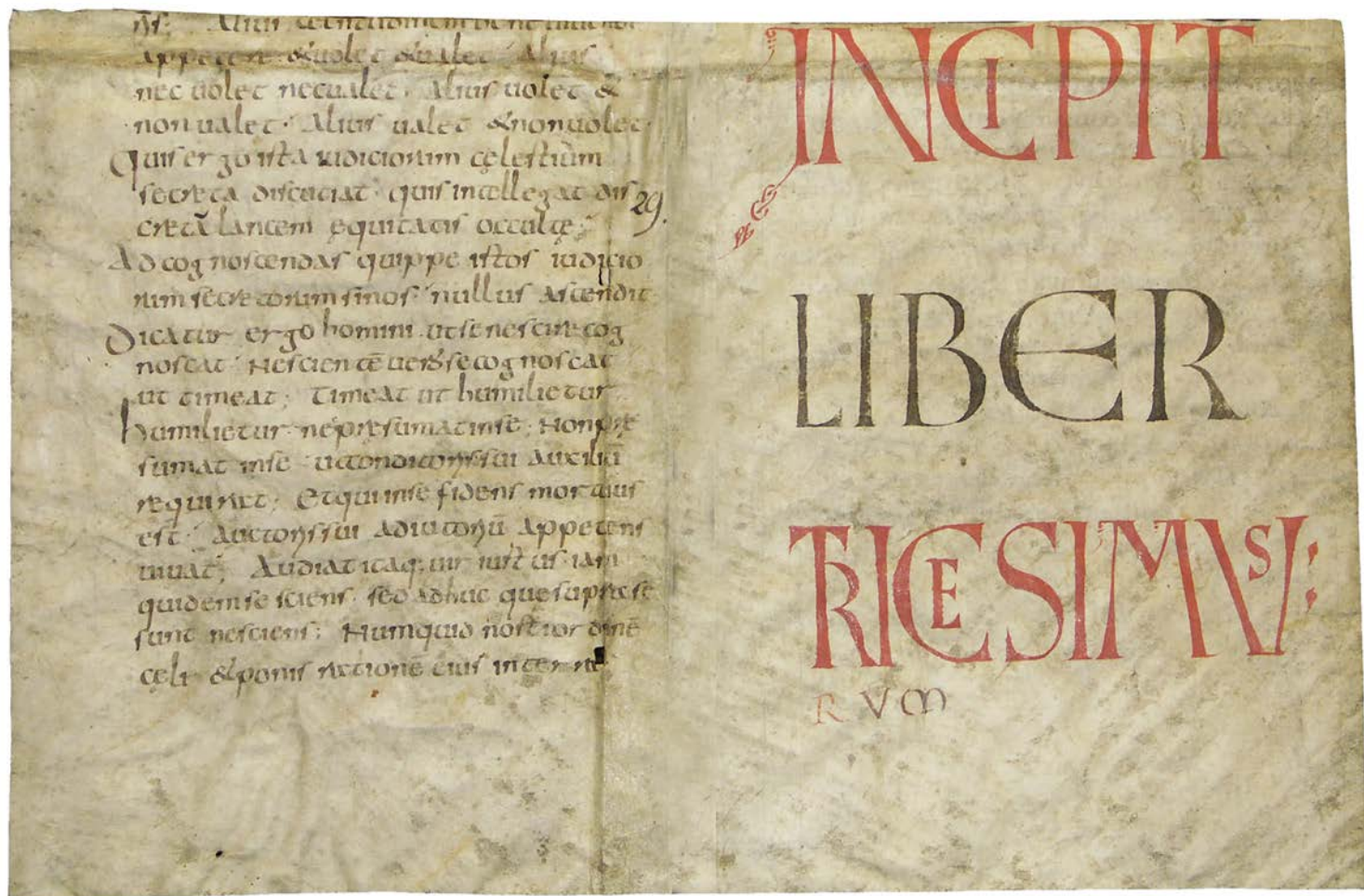
[**Burchardi Wormaciensis Decretorum lib. XVI,29 (De oppressoribus pauperum), frag.**]

Frag. A: ... hac vita boni iudicantur ... × ... dum eos mali per tribulationis

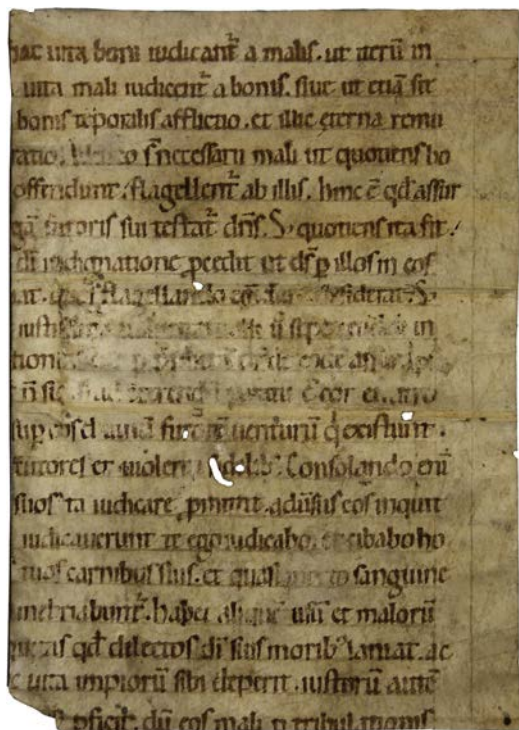
Frag. A: exercitium ad presentem odiendam vitam ... × ... Quid simplicium nescientes di[spensationem ...

K originálu přiložen strojopis Hermanna Degeringa: „Oberer Teil eines Blattes aus einer Predigt, Hs. des 12. Jhs. Die Predigt handelt über das jüngste Gericht.“

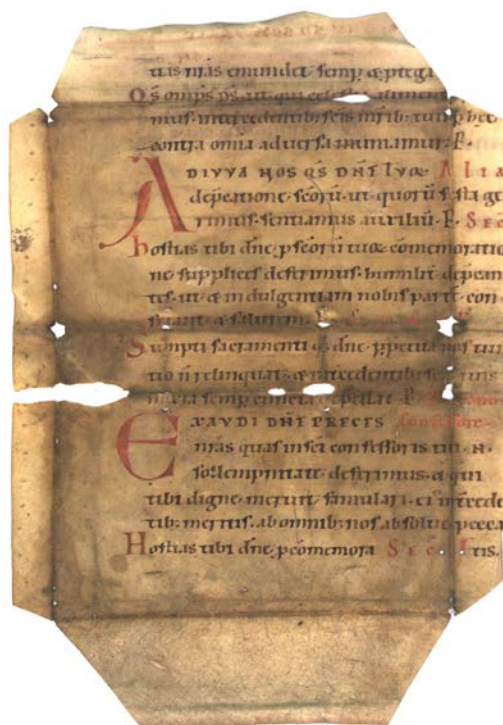
Prov.: muzeum v České Kamenici.

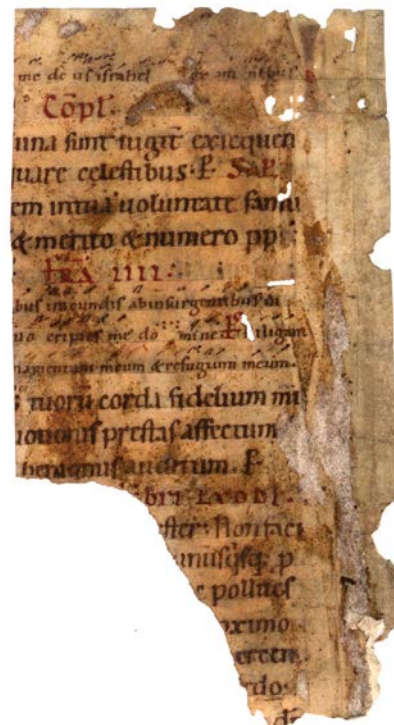
Obr. 48: Děčín, SOkA, ev. č. R-10. © Státní okresní archiv Děčín.

Obr. 49: Děčín, SOKA, ev. č. R-13.
© Státní okresní archiv Děčín.

Obr. 50a-50b: Havlíčkův Brod, SOKA, Děkaný úřad Havlíčkův Brod, kart. č. 9,
inv. č. 271. © Státní okresní archiv Havlíčkův Brod.

Lit.: *Průvodce II*, viz výše.

Obrazová dokumentace: **Obr. 49** na s. 162.

HAVLÍČKŮV BROD

Průvodce II, s. 85–87 č. 15 (Státní okresní archiv)

Ve *Státním okresním archivu* v Havlíčkově Brodě se ve fondu Děkaný úřad Havlíčkův Brod nacházejí tři drobné pergaménové výkroje, které jsou zatím v literatuře zcela neznámé.

Havlíčkův Brod, SOkA, Děkan. úřad Havl. Brod, kart. č. 9, inv. č. 271 (50)

XI. ex., perg., 2ff., 24,0 × 16,5 (A) resp. 16,5 × 8,6 (B) cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu (B)

Pod uvedenou signaturou nadepsanou „Zlomky rukopisů ze 14.–18. století“ se mj. nacházejí dva perg. zlomky: A je téměř cele zachovaným foliím upraveným pro potřeby vazby nepoznamenaného nosiče (tvořil evidentně vnější přebal jeho vazby), z druhého zlomku se zachoval jen výkroj horního rohu folia (B). A je psán per extensum se zachovanými vpichy a slepým horizontálním i vertikálním linkováním v liniatuře 0,8 cm. Textové zrcadlo ohraničeno vně slepou dvoulinkou širokou 0,7 cm. Frag. B je bez vpichů, ale se zachovaným slepým horizontálním i vertikálním linkováním, text psán zřejmě per extensum v liniatuře 0,8 cm. Textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou o šíři 0,8 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina (A i B).

Frag. A:

[Sacramentarii frag.]

Zachována část z Commune sanctorum, rubr.: „De uno confessore“, „De uno martyre, [qui fuit pontifex]“, „De martyribus“.

Frag. B:

[Breviarii frag.]

Rubr.: „Feria IIII“.

Prov.: „Převzato z pozůstalosti po † děkanovi dr. Kalouskovi dne 2. 5. 1963“.

Lit.: *Průvodce II*, s. 85–86 č. 15, zlomky zde nerozebírány jednotlivě, jen paušálně datovány do XII. stol.

Obrazová dokumentace: **Obr. 50a – 50b** na s. 162.

HRADEC KRÁLOVÉ

Průvodce II, s. 88–89 č. 17 (Státní okresní archiv)

Královéhradecký *Státní okresní archiv* uchovává jeden nesignovaný pergamenový list uložený mimo fondy, který byl již zmíněn v *Průvodci II*, a dále předsádkový jednolist známé nejstarší novobydžovské městské knihy, který (na rozdíl od vlastní soudní knihy Nového Bydžova z let 1311–1470) zatím badatelské pozornosti unikal.

Hradec Králové, SOkA, Sb. rukopisů, sine sign. („Ukázkové písemnosti a tisky“)

(51)

XI.^{ca}, perg., 1f., 21,5 × 15,6 cm, rubrikace

Téměř cele zachovaný perg. jednolist (A) sejmutý z nepoznamenané vazby (stará sign.: 656, zlomek tvořil evidentně vnější přebal), nemá žádné vpichy ani linkování, text psán na recto-foliu per extensum v liniatuře 0,9 cm, na verso-foliu per columnas (2) o rozměrech 19,8 × 6,0 cm se spatiem 1,0 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Libri proverbiorum cum prologo Hieronymi frag.]

Frag. A^r: Parabolas, vulgata editio ... × ... commenda||

Frag. A^v: ||ta testę [s]uum saporem servaverint. Explicit prefacio, [incipiunt] capitula in Librum proverbiorum: I. De parabolis Salemonis ... × ... [XVI] Sapientia loquitur ... cum patre suo.

Lit.: *Průvodce II*, s. 88–89 č. 17: „Zlomek (1 fol.) Biblia – liber Proverbiorum (Prolog a začátek), XII.ⁱⁿ, bez sign.“

Obrazová dokumentace: **Obr. 51** na s. 165.

Hradec Králové, SOkA, AM Nový Bydžov, kn. č. 1

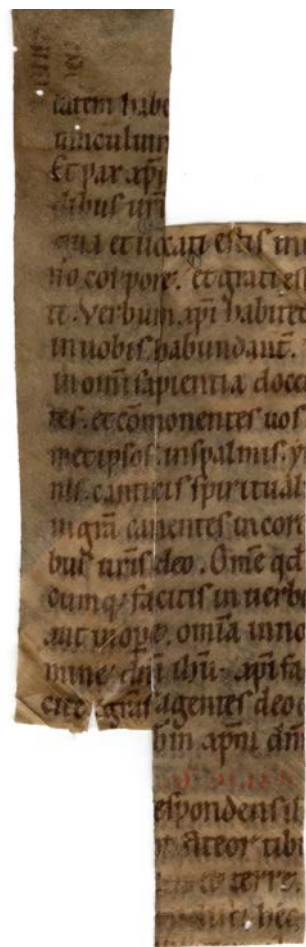
(52)

XII./XIII., perg., 1f., 16,8 × 12,4 cm, rubrikace

Zlomek perg. dvoulistu (A^r – A) tvoří přední předsádku ve svém nosiči, bez vpichů, má ale zachováno slepé horizontální i vertikální linkování, text psán per extensum v liniatuře 0,7–0,8 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno 0,5 cm širokou slepou dvoulinkou.

Obr. 53: Hradiště sv. Hypolita u Znojma, sign. GN 131. © Klášter křížovníků s červenou hvězdou u sv. Hypolita u Znojma.

Obr. 54: Jihlava, SOKA, Sbírka městského muzea Telč, sine sign. © Státní okresní archiv Jihlava.

Psáno jednou rukou: scriptura gothica primitiva; písař silně ovlivněn soudobou diplomatickou minuskulou, píše s chybami: „[co]gitatione“ – recte: cognatione, „incendebat“ – recte: incedeabat.

[Breviarii frag.]

Zachovaný frag. obsahuje *horae diurnales*: Rab. Mauri Hom. 106 (odpovídající festivitě Dom. VI post Pentecostes), evangelní čtení Lc 5,2 (odpovídající Dom. V post oct. Pentecostes), jako „capitola“ (rubr.) I Pt 3,8–9; dále II Sm 15,13–16; II Sm 15,30; II Sm 16,5–9.

Liber tradens: *Liber consciencie* města Nového Bydžova z let 1311–1470.

Obrazová dokumentace: **Obr. 52** na s. 165.

HRADIŠTĚ SV. HIPOLYTA U ZNOJMA

Průvodce IV, s. 183–184 č. 18 (Knihovna křížovníků od sv. Hipolyta)

Dnes restituovaná *Knihovna křížovníků s červenou hvězdou ve Znojmě – Hradišti*, která byla jako deponát dříve uložena v MZK Brno, uchovává jeden obalový fragment na starém tisku, který jsem objevil při excerpci zdejší knihovny umožněné laskavostí hradištského probošta Josefa Hudce, O.Cr. Ostatní zlomky, které byly v interních materiálech MZK kladeny do karolínského horizontu, a tudíž datovány do XI. respektive XII. století, byly na místě (při konfrontaci s originály) shledány jako humanistické.

Hradiště sv. Hipolyta u Znojma, sign. GN 131

(53)

XII.^{ca}, perg., 1f., 19,0 × 13,5 cm, rubrikace

Výkroj silně poškozeného perg. jednolistu (A) tvoří vnější pokryv vazby nosiče, nejsou zachovány žádné vpichy, má ale horizontální i vertikální linkování olůvkem. Text psán per extensum v liniatuře 0,9 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno dvoulinkou olůvkem provedenou v šířce 0,7 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[Sacramentarii frag.]

Liber tradens: *Enchiridion, das ist der kleine und reine Catechismus mit einer zugethaner notwendigen Schutzred, sampt dem Euangelischen Wetter Han: Alles für die Gemeine Pfarherrn und Prediger zugericht gemehrt und Gebessert, auss D. M. Lutheri eignen Schrifften und Büchern, so zu Wittenberg getruckt*. Mainz: J. Albin i. V. Nic. Steinii 1606. 12°.

Obrazová dokumentace: **Obr. 53** na s. 166.

JIHLAVA

Průvodce II, s. 94–96 č. 24 (Státní okresní archiv)

Rukopisný fond *Státního okresního archivu* v Jihlavě má dnes moderní soupis pořízený Františkem Hoffmannem, který sem zařadil rovněž všechny z nosičů sejmuté zlomky. S Hoffmannovými závěry se ale pro horizont zlomků do XII. století neztotožňují, jednak slučují dvě Hoffmannem odděleně traktované a různě datované signatury (zlomky č. 421 a 422), které pocházejí evidentně z jednoho původního celku: jde o dva úzké pergamenové výkroje z jednoho folia, které na sebe částečně navazují; jednak zužují dataci fragmentu Comestorovy *Historia scholastica* (zlomek č. 430, v obrazové příloze Hoffmannova soupisu na s. 463 obr. 31) jen na stol. XIII.¹, a proto jej do Katalogu nezařazují.

Jihlava, SOKA, Sbíрка městského muzea Telč, sine sign.

(54)

XII.^{ex}, perg., 1f., 18,5 × 4,0 cm (A) resp. 18,3 × 3,8 (B) cm, rubrikace

Dva úzké a na sebe navazující perg. výkroje (A, B) pocházející z jednoho původního celku, nemá žádné stopy vpichů ani linkování; text byl zřejmě psán pe extensum v liniatuře 0,9 cm. Při sestavení obou zlomků vznikne fragment zachovávající zhruba celkovou původní výšku folia: 24,0 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura gothica primitiva.

[Missalis frag.]

Zachovány lekce Lc 9,59–62; Col. 3,12–17 a (rubr.) Mt 11,25.

Prov.: Z píšťal starých varhan v jezuitském kostele odlepil Jan Tiray (1858–1925); pak Městské muzeum v Telči (stará sign. Q 60).

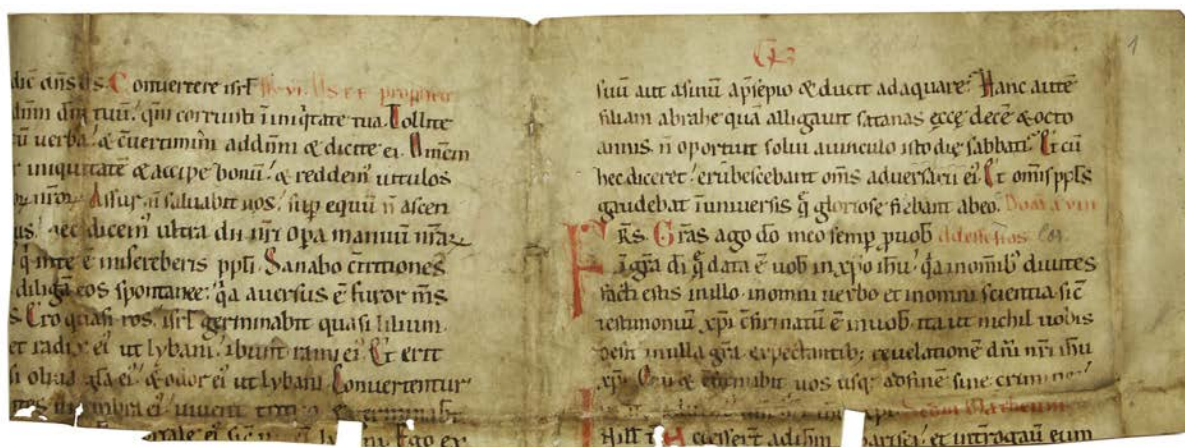
Lit.: HOFFMANN, F.: *Soupis rukopisů*, s. 304 č. 421 (= A: „Codex liturgicus“, XIII. stol.) a č. 422 (= B: „Codex liturgicus“, stol. XII.^{ex}–XIII.ⁱⁿ); Hoffmann tedy neuvažuje o společném původu obou fragmentů.

Obrazová dokumentace: **Obr. 54** na s. 166.

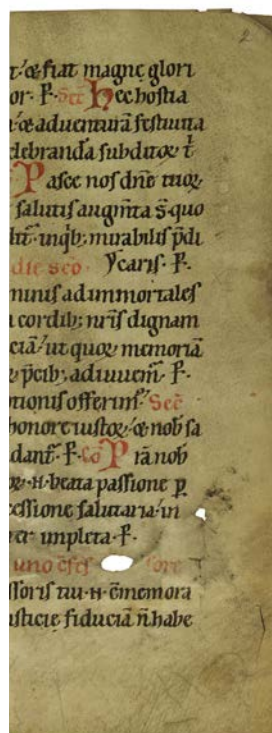
JINDŘICHŮV HRADEC

Průvodce II, s. 187–189 č. 82b (Státní oblastní archiv Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec)

Jindřichohradecká pobočka *Státního oblastního archivu v Třeboni* uchovává zatím jen povšechně inventovanou sbírku rukopisných zlomků sejmutých veskrze z nepoznamenaných vazeb, mezi nimiž se nacházejí čtyři exempláře hlásící se písmem do předgotické periody.

Obr. 55: Jindřichův Hradec, pob. SOA Třeboň, sb. zlomků sine sign., inv. č. 1. © Státní oblastní archiv Třeboň.

Obr. 56: Jindřichův Hradec, pob. SOA Třeboň, sb. zlomků sine sign., inv. č. 2.

© Státní oblastní archiv Třeboň.

Jindřichův Hradec, pob. SOA Třeboň, Sb. zlomků sine sign., inv. č. 1 (55)

XII.¹, perg., 2ff., 12,8 × 15,4 resp. 19,3 cm, rubrikace

Výkroj (asi horní polovina) seříznutého perg. dvoulistu A' – A sejmutého z nepoznamenané vazby, se zachovanými vpichy a horizontálním i vertikálním linkováním provedeným olůvkem (dnes jen velmi slabě patrným). Text psán per extensum v liniatuře 0,8–0,9 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno jednolinkou. Fol. A zachováno v původní šířce: 19,3 cm. Fragment má starou foliaci (XV. stol.) provedenou rumělkou, která svědčí o původní poloze dvoulistu v knižním bloku: 140 (A'), 143 (A). V XVI. stol. byl dvoulist již makulaturou – viz německé účetní marginální přípisky.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina; chyby v rubrikaci: „Ad Effesios“ (recte: Ad Corr.).

[Lectonarii frag.]

Zachovány lekce: Mc 9,16–20; (rubr. „Fer. VI.^{ae}): Os 14,2–9; Lc 13,15–17; (rubr. „Dom. XVIII^{ae}): I Cor. 1,4–8; Mt 16,1; Mt 13,24–30.

Lit.: Průvodce II, s. 187–189 č. 82b: na zlomky (jako celek) zde upozorněno jen sumárně: „zlomky od XII. do XVIII. stol.“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 55** na s. 169.

Jindřichův Hradec, pob. SOA Třeboň, sb. zlomků sine sign., inv. č. 2 (56)

XII.^{ex}, perg., 1f., 28,5 × 10,6 cm, rubrikace

Pruh asi poloviny perg. folia (A) zachovávajícího původní výšku (28,5 cm) bez vpichů, jen s nepatrnými stopami liniatury provedené olůvkem. Text psán per extensum v liniatuře 1,1 cm.

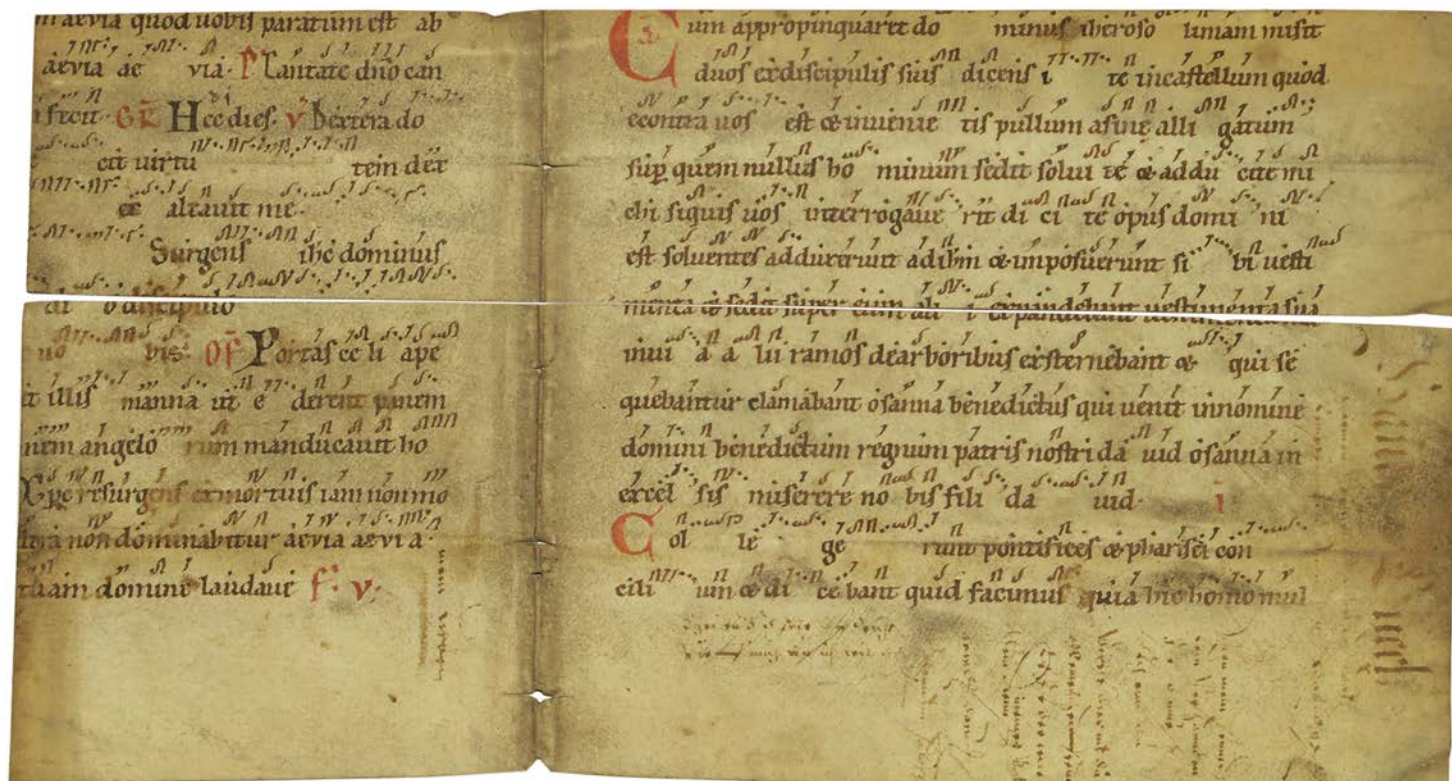
Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[Sacamentarii frag.]

Zachovány rubr.: „[In] die sancto“ a „[De] uno confessore“.

Lit.: Průvodce II, s. 187–189 č. 82b: na zlomky (jako celek) zde upozorněno jen sumárně: „zlomky od XII. do XVIII. stol.“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 56** na s. 169.

Obr. 57: Jindřichův Hradec, pob. SOA Třeboň, sb. zlomků sine sign., inv. č. 3, 4. © Státní oblastní archiv Třeboň.

Jindřichův Hradec, pob. SOA Třeboň, sb. zlomků sine sign., inv. č. 3, 4 (57)

XII./XIII., perg., 2ff., 17,6 × 20,9 (A´) resp. 11,9 (A) cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Zachovány dva na sebe navazující perg. pruhy z jednoho dvoulistu A´ – A, původní folio bylo cca 30,0 cm široké. Nezachovány žádné vpichy, má ale horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 1,0 cm. V XVI. stol. byl již makulaturou – viz německé marginální přípisky účetního charakteru: „Haupt Buech“.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[Gradualis frag.]

Zachována část temporálu velikonočního cyklu s Květnou nedělí; zachovaná rubr.: „F. V.“.

Lit.: Průvodce II, s. 187–189 č. 82b: na zlomky (jako celek) zde upozorněno jen sumárně: „zlomky od XII. do XVIII. stol.“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 57** na s. 171.

KROMĚŘÍŽ

Průvodce I, s. 68–72 č. 88 (Zámecká knihovna)

Arcibiskupská zámecká knihovna v Kroměříži, která byla jako systematicky budovaná a pro veřejnost otevřená instituce založena olomouckým biskupem Karlem II. Liechtensteinem z Castelnoru (1664–1695), je dobře známa uložením vzácného rukopisu sakramentáře z IX. století, vazby zdejších prvotisků však poskytly další doklady karolínských písemných památek.

Kroměříž, Arcibiskupská knihovna, prvotisk sign. 21.342 (58)

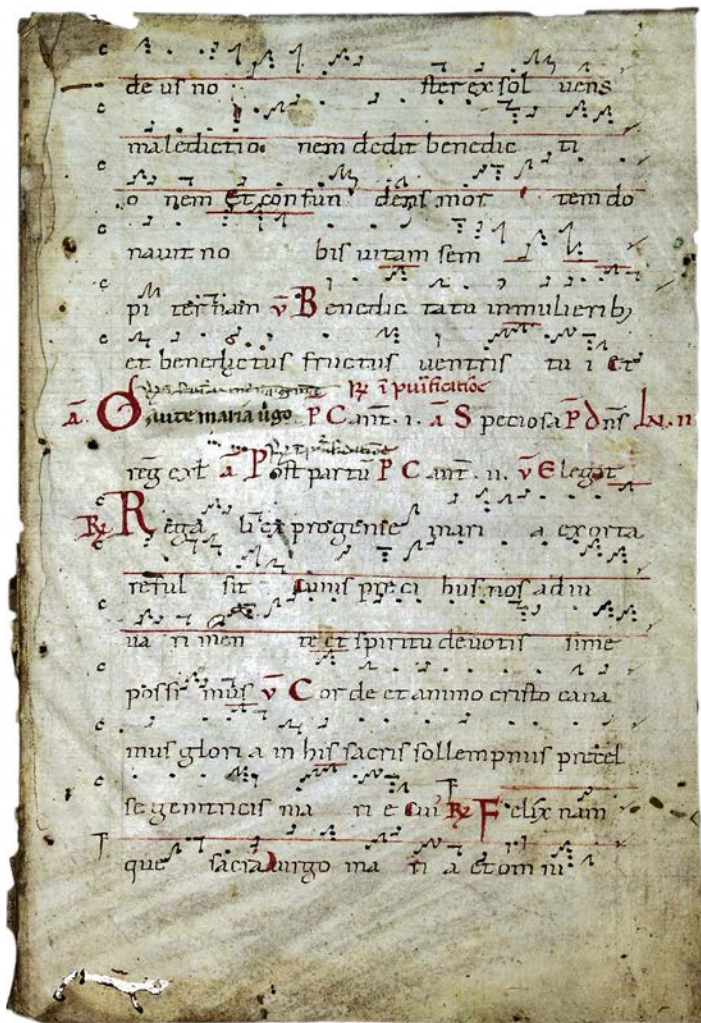
XI./XII., perg., 2ff., 28,3 × 19,0 cm, rubrikace, neумы (italská kurzivní notace v osnově o třech slepých linkách) v klíči C a F

Dva perg. jednolisty nalepené na předním (A) resp. zadním (B) přideštní nosiče. Nezachovány vpichy, má ale slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 1,5 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,4 cm širokou. Rukopis byl aktivně užíván a aktualizován ještě počátkem XIV. stol.

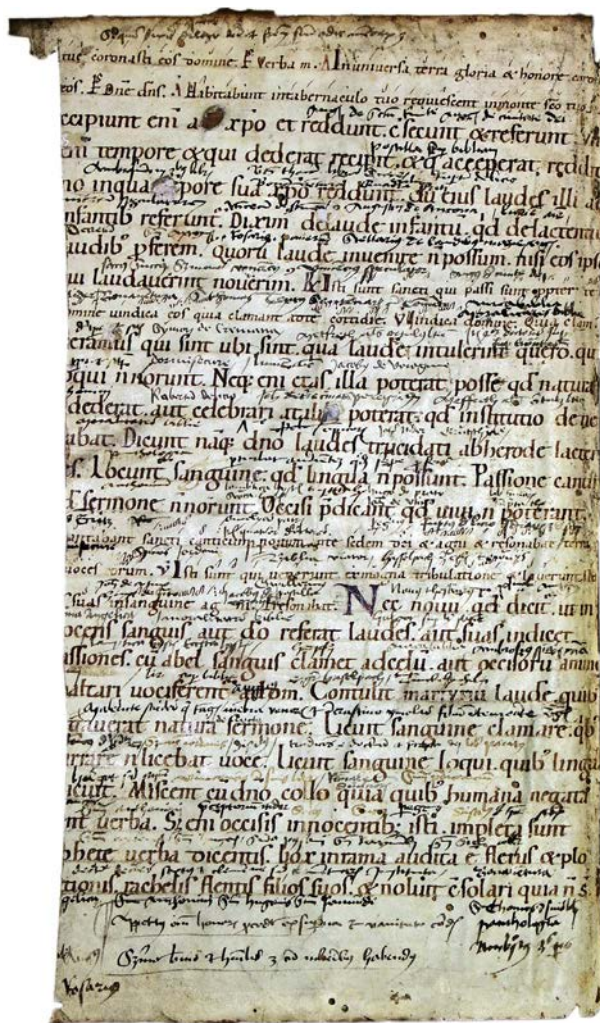
Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Antiphonarii frag.]

Rubr.: „S. Marię in nativitate“ (frag. A); „In purificatione“ (frag. B).

Obr. 58: Kroměříž, Arcibiskupská knihovna, prvotisk sign. 21.342. © Arcibiskupství Olomouc.

Obr. 59: Kroměříž, Arcibiskupská knihovna, prvotisk sign. 21.352. © Arcibiskupství Olomouc.

Liber tradens: Duranti, Guillelmus: *Rationale divinatorum officiorum*. Ed.: Johannes Aloisius Tuscanus. Vicenza: Hermannus Liechtenstein 1480. 2°. GW 9120

Lit.: BRADA, V.: *Nález notovaných pergamenů*, s. 97–109: text datuje do druhé půle XI. stol.; ŠIMÁKOVÁ, J. – VRCHOTKA, J.: *Katalog prvotisků*, s. 152 č. 705: „Na obou předešlích použitých pergamenových notových záznamech s latinským textem“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 58** na s. 173.

Kroměříž, Arcibiskupská knihovna, prvotisk sign. 21.352

(59)

XI.^{ca}, perg., 3ff., 27,3 × 4,6 cm (A) resp. 28,3 × 17,0 (B) resp. 27,9 × 20,3 (C) cm, neumová ne-diastrmatická notace německého typu

Zachovány tři frag. z jednoho původního celku: A a B nalepené na předním předešlím a C nalepené na zadním předešlím nosiče. Zlomky B a C představují téměř cele zachovaná folia, původní rozměr folia byl minimálně 28,3 × 20,3 cm. Vpichy nezachovány, má slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,9 cm, textové zrcadlo ohraničeno vně slepou dvoulinkou 0,8 cm širokou. V XV. stol. byly zlomky již makulaturou, jak dosvědčují četné kurzivní marginální přípisky nesouvisející s obsahem: „Augustini De sancta Trinitate, Augustini De civitate Dei, Postilla super Bibliam atd.“.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Missalis frag.]

Liber tradens: Albertus de Padua: *Expositio Evangeliorum dominicalium et festivalium*. – Add.: Nicolaus de Dinkelsbühl: *Concordantia in passionem dominicam*. Ulm: Johann Zainer circa 15. VI. 1480. GW 785

Lit.: ŠIMÁKOVÁ, J. – VRCHOTKA, J.: *Katalog prvotisků*, s. 13 č. 50: „Při vazbě použity na předním i zadním předešlím celostránkové pergamenové latinské rukopisy s poznámkami.“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 59** na s. 173.

KŘIVOKLÁT

Průvodce I, s. 73–75 č. 91 (hradní knihovna)

Fürstenberská *hradní knihovna na Křivoklátě*, kterou založil nejvyšší purkrabí Království českého Karel Egon Fürstenberg (1729–1787), vznikla sloučením původní fürstenberské knihovny přivezené z Řezna a knihovny zakladatelovy matky – Anny, rozené z Valdštejna. Její obsah je, pokud jde o rukopisy, dobře znám díky kvalitnímu soupisu Jiřího Pražáka, který zohlednil i fragmenty ve vazbách popisovaných rukopisů; ostatní (tištěné) nosiče

bylo třeba analyzovat přímo v depozitáři. Za umožnění studia, jehož výsledkem byl nález trojice nových rukopisných fragmentů sledovaného časového horizontu ve vazbách křivoklátských prvotisků, jsem díky zavázán správkyňi Libuši Vokounové.

Křivoklát, hradní knihovna, sign. I d 33

(60)

XI. med., perg., 2ff., 24,4 × 22,0 cm, rubrikace

Téměř cele zachovaný perg. dvoulist (A' – A) tvoří přebal nosiče, má zachovány vpichy, ale dnes není patrné žádné linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,7 cm. Text obou folií na sebe bezprostředně navazuje, fragment tvořil tudíž středový dvoulist příslušné složky původního knižního bloku, pouze seříznutí obou folií v horní části způsobilo ztrátu 2 řádků textu.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Lectionarii frag.]

Rubr.: „Dominica XII“ s lekcemi Col 2,1–7 a Mt 11,20–24; „Feria VI“; „Dominica III“ s lekcí I Th 2,2–8 a Lc 13,22–30; „Feria VI“; „Dominica XIII“ s lekcemi Eph 2,2–6 a Mt 19,16–21; „Dominica XV“ s lekcemi Phil 2,12–18 a Lc 20,1–8; „Feria VI“; „Dominica XVI“ s lekcí Mc 8,22–26; „Feria III“.

Liber tradens: Statuta canonicorum regularium data auctoritate apostolica per Brandam Placentinum nunc., cardinalem et legatum a latere domini Martini pape Quinti, perg. rkp. z pol. XV. stol.

Lit.: PRAŽÁK, J.: *Rukopisy*, s. 167 č. 121: „Jako obálky užito pergamenového dvojlistu z lat. lekcionáře první poloviny XII. stol. (Carolina s počínající gotisací)“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 60** na s. 176.

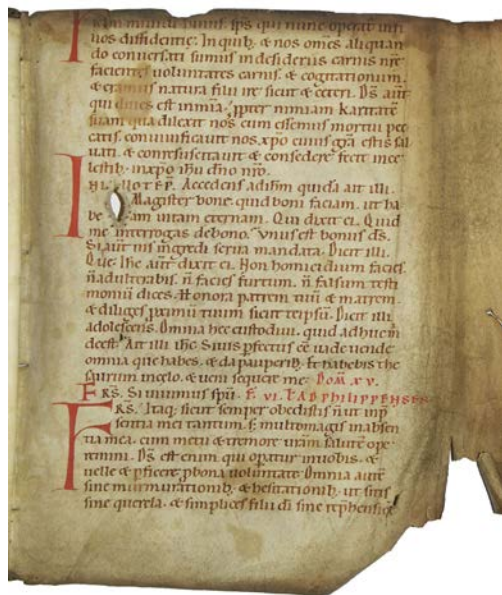
Křivoklát, hradní knihovna, sign. 22 e 19

(61)

XI. ex., perg., 4ff., 18,2 × 13,9 resp. 15,0 (A' – A) a 17,8 × 14,1 resp. 14,9 (B' – B) cm, rubrikace

Zachovány dva mírně seříznuté perg. dvoulisty nalepené na předním (A' – A) resp. zadním (B' – B) přídeštní nosiče; fragmenty mají vpichy, rovněž slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,8 cm, textové zrcadlo ohraničeno vně slepou dvoulinkou 0,8 cm širokou. Rukopis byl aktivně používán ještě na přelomu XIII./XIV. stol., což dosvědčují marginální aktualizace ritu.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

Obr. 60: Křivoklát, hradní knihovna, sign. I d 33. © Národní památkový ústav, ÚPS v Praze.

Obr. 61: Křivoklát, hradní knihovna, sign. 22 e 19. © Národní památkový ústav, ÚPS v Praze.

[Sacramentarii frag.]

Rubr.: „Missa pro peccatis in tribulatione“, „Missa pro confitentibus pecatis (*sic!*)“, „Missa pro omni gradu aeclesie“, „Missa contra temptacionem carnis“.

Liber tradens: Guillelmus Parisiensis: *Postilla super Epistolas et Evangelia*. [Speyer: Peter Drach 1476?] 2°. GW 11924

Lit.: ŠIMÁKOVÁ, J. – VRCHOTKA, J.: *Katalog prvotisků*, s. 192 č. 891: „Při vazbě použito na předním i zadním příděští zlomků pergamenových latinských rukopisů“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 61** na s. 176.

Křivoklát, hradní knihovna, sign. 22 e 23**(62)**

X./XI., perg. (Itálie), 2ff., 28,0 × 20,0 cm, rubrikace (uncíalou)

Zachovány dva seříznuté perg. listy tvořící přední (A) a zadní (B) předsádku v nosiči. Nezachovány žádné vpichy, má ale slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per columnas (2) o rozměrech 27,0 × 9,0 cm se spatiem 2,1 cm a v liniatuře 1,0 cm. Oba sloupky vně ohraničeny slepou jednolinkou. Text byl aktivně používán ještě počátkem XIV. stol. (viz identifikace autorství homilie na A: „homelia S. Ieronimi presbyteri“), v XVI. stol. byly již zlomky makulaturou – viz různé marginální a interlineární přípisky nesouvisející s textem („Hora pro nobis“ atd.). Oba zlomky na sebe v původním knižním bloku bezprostředně navazovaly, avšak seříznutí ve spodní části obou listů způsobilo ztrátu nejméně 7 řádků textu.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina; velmi archaická lig. „ri“ opsaná zřejmě z předlohy?

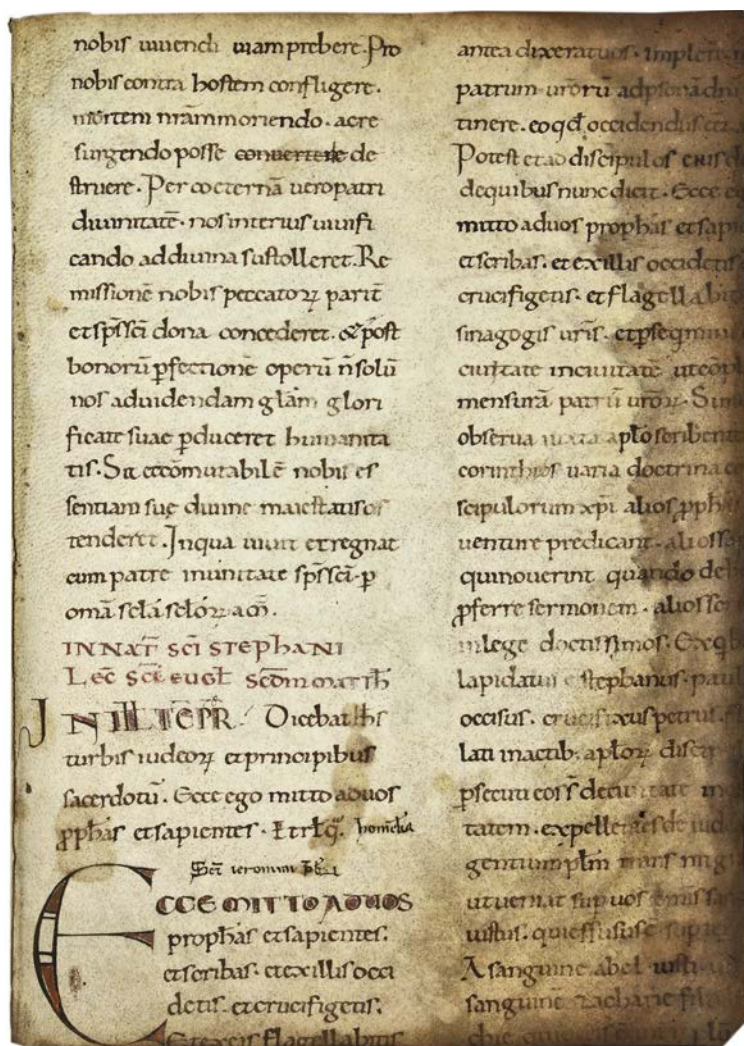
[Homiliarii frag.]

Frag. A: (*Bedae Ven. Hom. VII – PL 94 col. 43*): Et vidimus gloriam eius ... × ... regnat cum Patre in unitate Spiritus Sancti per omnia secula seculorum. Amen. (Rubr.:) IN NAT. S. STEPHANI LEC. S. EUANG. SEC. MATH. (Mt 23,34–39). (*Hier. Comm. In Math.*): Ecce mitto ad vos ... × ... quem occiditis inter templum| |

Frag. B: Iustus autem non solum ... × ... Christi ora conspicient. (Rubr.:) IN NAT. S. IOH. EUANG.

Zachována část homiliáře hlásícího se k vánočnímu cyklu (25.–27. XII.): Bedova 7. Hom. souvisí s festivitou Nat. Dom., dále rubrikována festivita s. Stephani a Ioh. Evang.

Liber tradens: Horatius Flaccus, Quintus: *Opera*. Ed. Et comm.: Christophorus Landinus. Firenze: Antonio di Bartolommeo Miscomini 5. VIII. 1482. 2°.

Obr. 62: Křivoklát, hradní knihovna, sign. 22 e 23.

© Národní památkový ústav, ÚPS v Praze.

Lit.: ŠIMÁKOVÁ, J. – VRCHOTKA, J.: *Katalog prvotisků*, s. 208 č. 971: „Na přední i zadní předsádku použito pergamenu s rukopisným latinským textem“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 62** na s. 178.

KYNŽVART

Průvodce I, s. 77–78 č. 94 (zámecká knihovna)

Cenný fond *zámecké knihovny v západočeském Kynžvartě*, o němž se nejvíce zasloužil známý rakouský kancléř Klement Václav Nepomuk Lothar Metternich (1773–1859), s jehož působením souvisí i akvizice (proběhla v průběhu let 1833–1845) nejstarších kodexů a některých tisků pocházejících z württemberského benediktinského kláštera v Ochsenhausenu, má rovněž moderní soupis rukopisů pocházející z pera Františka Čády. Kynžvartské zlomky hlásící se do XII. století (jde o necelou desítku jednotlivin) se nacházejí výhradně ve vazbách rukopisů.

Kynžvart, zámecká knihovna, sign. 20 E 10

(63)

XII., perg., 2ff., 27,5 × 19,0 (A) resp. 25,5 × 18,0 (B) cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Zlomky tvoří přední (A) a zadní (B) předsádku. Nejsou zachovány žádné vpichy, mají však slepé horizontální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 1,1 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina (A, B).

Frag. A:

[**Tonarii frag.**]

Rubr.: „Plagis priti (*sic!*), „Autenticus deuterus“, „Plagis deuteri“.

Frag. B:

[**Missalis frag.**]

Frag. B^r: inditionis, sed preciosos sanguine quasi agni ... × ... Erat autem Maria Magdalena et Iohanna et Maria

////////

Frag. B^v: et procumbens vidit linteamina sola posita ... × ... glorificent Deum in die visitationis.

Jde o liturgii neděle „Jubilate“ a perikopy fer. VI. předchozího týdne.

Liber tradens: [Gregorii *Homiliae super Ezechielem* initio carentes], perg. rkp. z druhé půle XII. stol.

Prov.: Ochsenhausen.

Lit.: ČÁDA, F.: *Rukopisy*, s. 70–71 č. 43 (správné určení obsahu i časové zařazení).

Obrazová dokumentace: **Obr. 63a–63b** na s. 181.

Kynžvart, zámecká knihovna, sign. 20 E 26

(64)

Kynžvart, zámecká knihovna, sign. 25 C 5

Kynžvart, zámecká knihovna, sign. 20 K 19

XII., perg., 6ff., 26,0 × 18,7 (A), 24,0 × 19,2 resp. 13,0 (B' – B), 24,0 × 13,5 resp. 21,0 (C' – C), 9,5 × 16,0 (D) cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Čtyři poměrně rozsáhlé zlomky z jednoho původního celku: A volně vložený jednolist tvořící původně zadní předsádku rukopisu 20 E 26, dále přední (B' – B) a zadní (C' – C) perg. předsádky rukopisu 25 C 5 a zadní předsádku (D) rukopisu 20 K 19. Psací látka zachovává vpichy a slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 1,0 cm, textové zrcadlo ohraničeno vně slepou dvoulinkou 0,7 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Antiphonarii frag.]

První tři zlomky pocházejí z Propria de sanctis, na A festivity sv. Vavřince, na B' – B a navazujícím C' – C festivity sv. Mikuláše.

Libri tradentes:

(20 E 26): [*Johannis Lectoris sive Friburgensis Quaestiones casuales*], perg. rkp. z první půle XV. stol.

(25 C 5): [*Veteris Testamenti fragmenta*], perg. rkp. z cca 800 (sv. Havel).

(20 K 19): viz níže.

Prov.: Ochsenhausen.

Lit.: ČÁDA, F.: *Rukopisy*, s. 73–74 č. 47, s. 136–138 č. 92 (správné časové i obsahové určení, o společném původu všech zlomků však autor neuvažuje); BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog I*, s. 410 č. 1977 (provenience a časové zařazení nosiče 25 C 5: „Sankt Gallen, IX. Jh., 1. Viertel“).

Obrazová dokumentace: **Obr. 64** na s. 183.

eculorum amen. **D** ista est gratia
 eculorum amen. **U** cur lumen.
Secundum autem simile est. **PLAGIS PROPTER**
Gloria patri & filio & spiritui sancto. Sicut erat in principio &
 nunc & semper & in secula seculorum. **A D E N.**
 eculorum amen. **A D** e syon erit lex
 eculorum amen. **A C** onsolamini
Tercia dies est quo hec facta sunt. **PLAGIS DE VITIA**
Gloria patri & filio & spiritui sancto. Sicut erat in principio &
 nunc & semper & in secula seculorum. **A D E N.**
 eculorum amen. **A T** u bethleem.
 eculorum amen. **A E** cce dominus noster.
 eculorum amen. **A U** ius ego dicit dominus
 eculorum amen. **A O** mnia quecumq;
 eculorum amen. **A Q** ui de terra est
Quarta uigilia uenit ad eos. **PLAGIS DE VITIA**
Gloria patri & filio & spiritui sancto. Sicut erat in principio &
 nunc & semper & in secula seculorum. **A D E N.**
 eculorum amen. **A B** enedicta tu in mulieribus
 eculorum amen. **A Q** uare dominum.
 eculorum amen. **A G** erminauit radix
 eculorum amen. **A Q** uod autem cecidit
 eculorum amen. **A I** n ple. mater.

& procumbens uidet luteamina sola posita; & abire secū mīn
 quod factum fuerit.
 nullo tempore accesserit ad hunc discipulum uocabantur dicentes.
 Quare nos & pharisaei ieiunamus frequenter; & discipuli tui
 non ieiunant? & ait illis ih̄s; Nunquid possunt filii spo
 si lugere. quamdiu cū illis est sponsus? Venient autē dies cū
 auferetur ab eis sponsus; & tunc ieiunabunt; Nemo autē in
 mittit cōmissuram panni rudis inuestimentū uetūs; tollit
 eū plenitudinē eius; & peior scissura fit; Neq; mittunt in
 nū nouum in uetres; alioquin rūpūt uetres; & uinū
 effunditur; & uetres pereunt. Sed unum nouum in uetres
 uouos mittunt; & ambo ^{Patris} conseruabuntur;
 ubilare deo omnis terra ac uia. psalmum dicite nomini eius
 ac uia. date gloriam laudis eius ac uia ac uia ac uia. **V**ict
 deo quam terribilia sūt opera tua dñe in multitudine uirtutis tuae.
 s̄ qui errantibus ut in uia possint redire
 iusticie ueritatis tuae lumen ostendis. da cunctis q̄ xpi
 na p̄fessione conseruentur; & illa respicere que hanc inuicem
 sunt nomini; & ea que sūt apta sectari. **P**
 mī. Obsecro uos tanquā aduenas & peregrinos abstinetē uos
 a carnalibus desideriis que militat ad uersus animā; cū
 sationē uiam uir̄ gētes habentes bonā. ut in eo que
 tractat de uobis. tanquam donalefactoribus. ex bono op
 uobis uos considerantes. glorificent dñm in die iustitiam
 h̄c est.

Obr. 63a-63b: Kynžvart, zámecká knihovna, sign. 20 E 10. © Národní památkový ústav, ÚPS v Praze.

Kynžvart, zámecká knihovna, sign. 20 K 19**(65)***XI./XII., perg., 1f., 15,5 × 11,5 cm*

V nosiči se nacházejí: přední (A) a zadní perg. předsádka (o ní viz výše). Frag. A představuje seříznutý jednolist bez zachovaných vpichů, ale se slepým linkováním. Text psán per extensum v liniatuře 0,9 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Litaniarum cum conspectu sanctorum frag.]

In hora mortis succurre nobis, Domine ... × ... ut cunctum populum christianum preciososangu[ne].

V přehledu světců: s. Perpetua ... × ... s. Walpurga.

Liber tradens: [Novi Testamenti frag.], perg. rkp. z první půle XII. stol.

Prov.: Ochsenhausen.

Lit.: ČÁDA, F.: *Rukopisy*, s. 117–118 č. 74 (přední předsádka nedatována).

Obrazová dokumentace: **Obr. 65** na s. 183.

LITOMĚŘICE

Průvodce IV, s. 315–319 č. 259 (biskupská knihovna)

Průvodce II, s. 106–110 č. 34 (Státní oblastní archiv)

Sledovaný časový horizont je zastoupen ve vazbách prvotisků a starých tisků *biskupské a kapitulní knihovny v Litoměřicích*, která byla založena litoměřickým biskupem Emanuelem Arnoštem z Valdštejna (1760–1789). Zdejší nejvzácnější (a nejstarší) zlomek je již v literatuře alespoň zmínkově znám: uvádí jej Bernhard Bischoff v příloze své monografie věnované převážně bavorským skriptoriím karolínské epochy. Nejedná se ale o Bischoffův objev, zlomek objevil prof. Ivan Hlaváček, jemuž děkuji za upozornění na jeho existenci. Studium vazeb litoměřických biskupských a kapitulních rukopisů a tisků, které jsou postupně restituovány ze Státního oblastního archivu v Litoměřicích zpět litoměřickému biskupství, jsem prováděl se souhlasem biskupského kancléře Jaroslava Macka a s pomocí mgr. Lady Hlaváčkové.

Litoměřice, biskupská knihovna, sign. B.II.O.1**(66)***IX. med. (Fulda?), perg., 1f., 25,0 (12,5 + 12,5) × 16,5 cm, rubrikace*

Zlomek perg. jednolistu je dnes zhruba v půli své výšky rozříznut a všit do vazby nosiče jako přední (A) resp. zadní (B) předsádka. Nejsou zachovány vpichy, má ovšem slepé horizontální i vertikální linkování. Zlomek zachovává původní šíři folia 16,5 cm. Text psán

Fuit homo missus ad dō. cui nomen erat
 Iohannis, hic uenit In terram ammonium. ut
 terram ammonium perhiberet de lumine. ut
 omnes crederent per illum, Non erat
 ille lux. sed ut terram ammonium perhiberet
 de lumine. Erat lux uera. quae illuminat
 omnem hominem uenturam In hunc mundū,
 In mundo erat. Et mundus per ipsum
 factus est. Et mundus eum non cognouit,
 In propria uenit. Et qui eum non receperunt,

neq. de uoluntate carnis. neq. de uolunta
 te uiri. sed de dō nati sunt. Et quidam
 capro factum est. Et habitauit In nobis,
 Et uidimus gloriam eius. gloriam quasi
 unigeniti a patre. plenum gratiae. & ue
 ritatis. *In die sancti stephani*
lato deum apostolorum
In diebus illis. Stephanus plenus

Obr. 66: Litoměřice, biskupská knihovna, sign. B.II.O.1. © Litoměřické biskupství.

per extensum v nepravidelné liniatuře 0,8–1,0 cm. A i B textově na sebe bezprostředně nenavazují, došlo ke ztrátě cca tří řádků textu.

Psáno jednou rukou: scriptura minuscula Anglo-Saxonica („späte kalligr. ags. Min.“ B. BISCHOFF); fakultativní užití karolínského „a“ implikuje kontinentální písařskou školu (Fulda?).

[**Lectionarii frag.**]

Zachovány lekce (ze smíšeného Propria de tempore et de sanctis): Io 1,6–1,11 // // // // // Io 1,13–14 (odpovídá festivitě In Nat. Dom.); rubr.: „Natale s. Stephani martyris“, lekce: Act. 6,8–10 // // // // // Act. 7,55–57.

Liber tradens: Quadragesimale novum editum ac praedicatum a quodam fratre minore de observantia in inclita civitate Basilien. De filio prodigo et de angeli ipsius ammonitione salubri per sermones divisum. 1494. 8°.

Lit.: BISCHOFF, B.: *Die süddeutschen Schreibschulen* 2, s. 255 (správné provenienční a časové zařazení; na existenci zlomku byl Bischoff upozorněn Ivanem HLAVÁČKEM, který jej objevil, ale nepublikoval); BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog II*, s. 72 č. 2285 („Deutsch-angelsächsisches Gebiet, IX. Jh., 2. Viertel“) – Bischoff zná ale jen spodní polovinu folia, tedy přední předsádku nosiče.

Obrazová dokumentace: **Obr. 66** na s. 184.

Litoměřice, biskupská knihovna, sign. B.II.F.17/1-3

(67)

XI.², perg., 2ff., [27,0 × 20,0] cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

V třísvazkovém nosiči se zachovalo celkem pět úzkých horizontálních perg. výkrojů (ve funkci hřbetních záševků) původně pocházejících z jednoho dvoulistu A' – A. Charakter zlomků (o rozměrech 3,2–5,4 × 19,6 cm) umožňuje rekonstrukci původního rozměru folia (viz v záhlaví). Nejsou zachovány vpichy, má slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 1,0 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 1,1 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[**Sacramentarii frag.**]

Zachovaná část náleží k Proprium sanctorum, rubr.: „In nat. ss. Iohannis et Pauli“, „Translatio et ordinatio s. Martini“.

Liber tradens: Biblia latina. Cum postillis Nicolai de Lyra et expositionibus Guillelmi Britonis in omnes prologos S. Hieronymi et additionibus Pauli Burgensis replicisque Matthiae Doering. P. I–III. Nürnberg: Anton Koberger 3. XII. 1487. 2°. GW 4289

Obrazová dokumentace: **Obr. 67** na s. 187.

LOUKA

Drobný výkroj pergamenového folia byl objeven při stavebně historickém průzkumu prováděném brněnským Památkovým ústavem v kapli zvané Šebestiánka v areálu bývalé *kanonie premonstrátů v Louce*. Za upozornění na jeho existenci a možnost zařadit jej do Katalogu děkuji mgr. Evě Staňkové.

Louka, klášterní knihovna, frag. sine sign.

(68)

XII.², perg., 1f., 8,3 × 14,1 cm

Výkroj jen po jedné straně popsaného perg. listu (A), který nemá žádné vpichy ani stopy po jakémkoliv linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,5 cm, zachována původní šíře folia. Zlomek byl objeven při terénním průzkumu v louckém klášteře v kapli zv. Šebestiánka prováděném brněnským Památkovým ústavem.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[Augustini Epist. 167 ad Hieronymum, i. e. „De sententia Jacobi“, cap. V,18–VI,19.]

quantum arbitror putandum est ... × ... [a lege quam] transgressores
PL 33 col. 740.

Obrazová dokumentace: **Obr. 68** na s. 187.

MĚLNÍK

Průvodce II, s. 116–117 č. 37 (Státní okresní archiv)

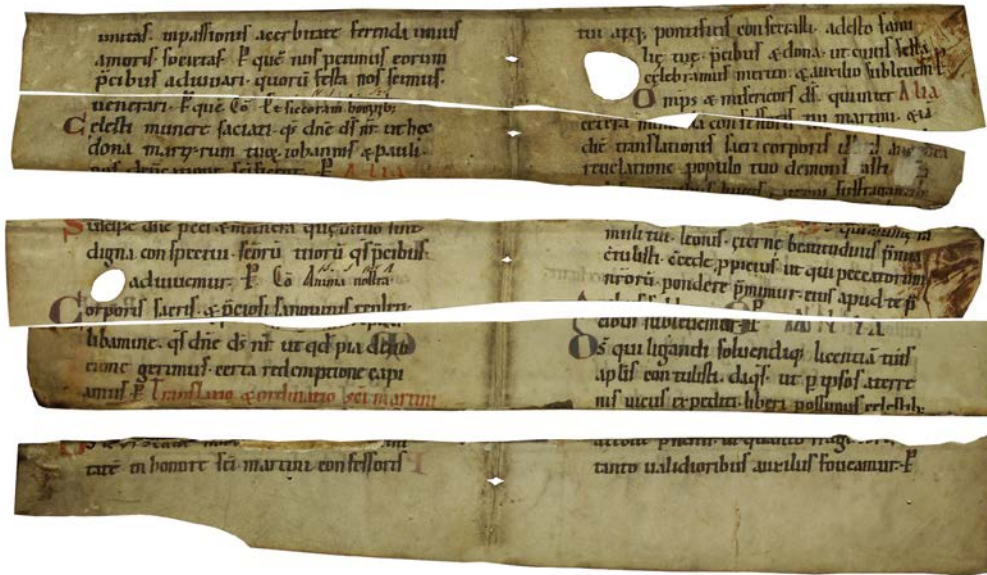
Sbírka z rukopisů sejmutých fragmentů mělnického *Státního okresního archivu* je doposud v literatuře prakticky neznáma a není opatřena ani žádnou interní archivní pomůckou, je tudíž na místě poděkovat ředitelce SOKA Mělník dr. Janě Kořínkové, že mi bylo umožněno s touto sbírkou pracovat. Výsledkem byl nález dvou fragmentů, z nichž jeden se použitým typem písma hlásí ještě do raně karolínského období.

Mělník, SOKA, Sbírka rukopisy, zlomek sine sign.

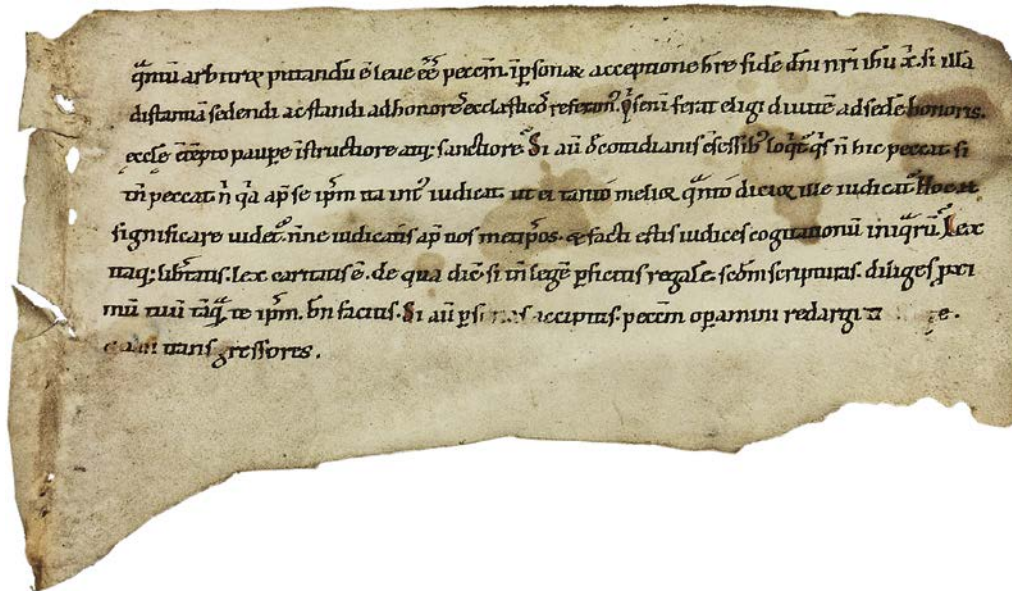
(69)

IX./X., perg., 1f., 31,7 × 26,6 cm

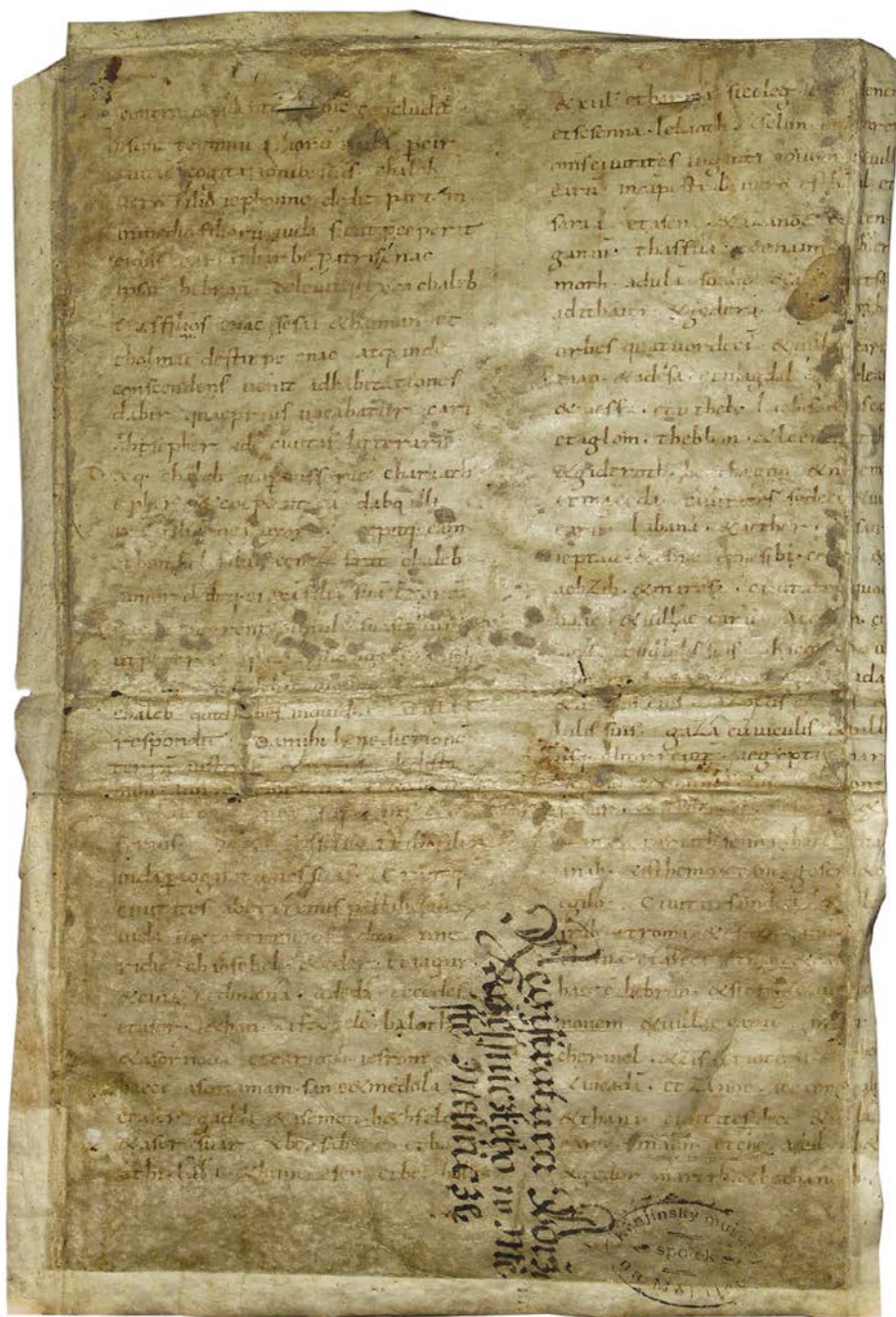
Dnes volně uložený perg. jednolist (A), k němuž náleží ještě úzký proužek tamtéž uložený, sejmutý z poznamenané vazby. Nemá žádné vpichy, avšak je slepě linkován, a to horizontálně i vertikálně. Text psán per columnas (2) o rozměrech 26,0 × 8,5 cm se spatiem 1,5 cm a v liniatuře 0,7–0,8 cm. Oba sloupky ohraničeny vně slepou dvoulinkou 0,7–0,8 cm širokou.

Obr. 67: Litoměřice, biskupská knihovna, sign. B.II.F.17/1-3. © Litoměřické biskupství.

Obr. 68: Louka, klášterní knihovna, frag. sine sign. © Farní úřad Louka.

Obr. 69: Mělník, SOkA, Sběrka rukopisy, zlomek sine sign. © Státní okresní archiv Mělník.

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina; psáno s chybami: v Ios. 17,4 omylem vypuštěn text odpovídající zřejmě délce jednoho řádku předlohy: „nostrorum ... in medio fratrum“.

[Ex Libro Iosue frag.]

Zachována pasáž: Ios. 15,11–17,7.

Contra o[cci]dentem [f]ine c[on]cluditur ... × ... et egreditur ad dexteram iuxta habita ||
[tores ...

Liber tradens: Kniha přijímání mistrů do cechu kožešnického 1682–1715, pap. rkp. sign. SOkA Mělník, Cech krejčí a kožešníků, č. 613 (stará sign.: Knihovna krajinského musejního spolku na Mělníce č. 251).

Pergamen sejmut z knihy v r. 1938.

Lit.: Průvodce II, s. 116–117 č. 37: zlomky zde zmíněny jen sumárně: „Rukopisné zlomky 3 ks (XII. –XV. passionál, liturgie)“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 69** na s. 188.

MIKULOV

Průvodce I, s. 88–91 č. 121 (zámecká knihovna)

Na *mikulovském zámku* se nachází torzo bývalé bohaté dietrichštejské knihovny, nyní pod správou Regionálního muzea v Mikulově; jádrem stávající zámecké knihovny se stala rodová knihovna štyrských Hoffmannů z Grünbüchelu, kteří se roku 1568 usadili na Moravě a roku 1688 do Mikulova přenesli svou knihovnu. Primárně jsem ověřil informace o rukopisných zlomcích přinášných v soupisu zdejších rukopisů publikovaném mgr. Stanislavem Petrem, dalším krokem pak byla analýza relevantních vazeb tištěných knih prováděná přímo na místě se souhlasem ředitelky Regionálního muzea v Mikulově mgr. Dobromily Brichtové. Výsledkem byl nález trojice pergamenových zlomků nacházejících se výhradně ve vazbách tištěných nosičů. O fragmentech na rukopisech a prvotiscích zakoupených z původní mikulovské dietrichštejské knihovny československým státem v letech 1933–1934 viz výše u MZK Brno.

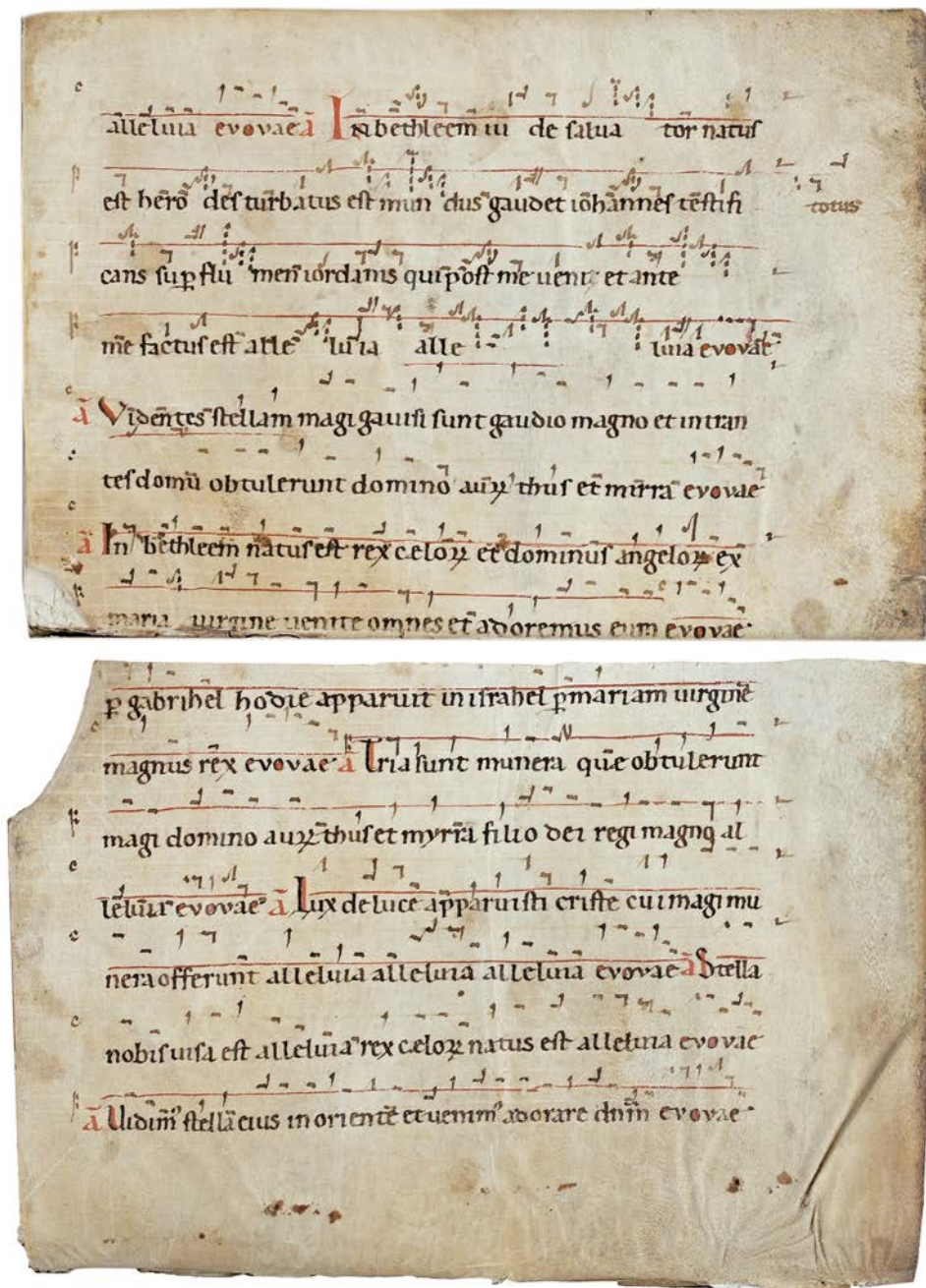
Mikulov, Regionální muzeum, sign. MIK 6404

(70)

Mikulov, Regionální muzeum, sign. MIK 6408

X., perg., 3ff., [21,5 × 19,5] cm, rubrikace

Zachovaly se celkem tři úzké perg. výkroje jednoho jednolistu a jednoho dvoulistu pocházející ze stejného původního celku: frag. A (24,7 × 3,7 cm) a B (6,1 × 3,2 cm) jsou hřbetními záševky u zadního přídeští MIK 6404, frag. C´ – C (2,5 × 19,5 resp. 8,5 cm) je hřbetním záševkem u předního přídeští MIK 6408. Charakter zachovaných zlomků (kombinace A a C´ – C) umožňuje rekonstruovat rozměry původního folia (viz záhlaví). Na psací látce

Obr. 71: Nelahozeves, Roudnická Lobkowiczká knihovna, sign. II.Bd.6. © Lobkowicz Collections, o.p.s.

nejdou zachovány vpichy, má ale slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 1,0 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Lectionarii frag.]

Zachována část velikonočního cyklu (Sab. in alb.): Gn 1,16–2,2; dále Lc 4,31 a Rm 12,20.

Libri tradentes:

(MIK 6404): Tortellius, Johannes: *Orthographia dictionum e graecis tractarum*. Ed.: Hieronymus Bononius. Venezia: Hermannus Liechtenstein 12. XI. 1484. 2°.

Prov.: „Liber Hieronymi Holzschuers A. D. [1491].“.

(MIK 6408): Regnier, Helias: *Casus longi super Sexto et Clementinis*. [Strasbourg: Johann Prüss] 1488. 2°.

Prov.: „Liber Hieronymi Holzschuers qui mercatus est A. D. 1491“.

Lit.: ŠIMÁKOVÁ, J. – VRCHOTKA, J.: *Katalog prvotisků*, s. 355 č. 1672 a s. 404 č. 1906: „Vazba ... s makulaturou pergaménového latinského rukopisu“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 70** na s. 193.

NELAHOZEVES

Průvodce I, s. 100 č. 135 (Nelahozeves, zámecká knihovna)

Průvodce I, s. 119–129 č. 169 (Roudnice nad Labem, zámecká knihovna)

Na zámku v Nelahozevsi je deponována bohatá a dnes již restituovaná *Lobkowiczská knihovna z Roudnice nad Labem*. Její kořeny sahají až do pozdního středověku, zřetelně pak k osobnosti Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic (1461–1510), za Václava Eusebia z Lobkowicz (1609–1677) byla (konkrétně roku 1657) převezena na Roudnici a stává se trvalým vlastnictvím roudnické větve Lobkowiczů. Zdejší knihovna je v literatuře dobře známa, mj. uložením jednoho z nejstarších našich rukopisných fragmentů, totiž zlomku insulárního evangeliáře z přelomu VIII./IX. století, který je dnes chován samostatně a neumožňuje dohledat svého původního nosiče, z něhož byl sejmuto. Vedle tohoto fragmentu byly analýzou vazeb zjištěny další dva zlomky zařaditelné do Katalogu. Důkladné studium roudnického lobkowiczského fondu bylo možné jen díky ochotě jeho správkyně – mgr. Soni Černocké.

Nelahozeves, Roudnická Lobkowiczská knihovna, sign. II.Bd.6

(71)

XII., perg., 1f., [28,6 × 22,5] cm, rubrikace, neумы (italská kurzovní notace) v klíči C

Původní perg. jednolist (A) dnes zhruba uprostřed horizontálně rozříznut a všit do vazby nosiče jako jeho přední resp. zadní předsádka, lze tedy zrekonstruovat jeho původní rozměry (viz záhlaví). Zachovány vpichy, má slepé horizontální i vertikální linkování. Text

psán per extensum v liniatuře 1,8 cm. Textové zrcadlo ohraničeno vně slepými dvoulinkami 0,7 cm širokými.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Antiphonarii frag.]

Rubr.: „In oct. Epiph.“, zachována tudíž pasáž vánočního cyklu.

Liber tradens: Hyginus (mythographus et astronomus): *Poeticon astronomicum*. [Ferrariae], Augustius Carnerius, 1475. Etc. 4°.

Prov.: Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic (1461–1510).

Lit.: BOLDAN, K. – URBÁNKOVÁ, E.: *Rekonstrukce knihovny Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic*, s. 380–381 č. 447 („Vazba soudobá polokožená, asi italského původu ... Jako předních předsádek použito zlomků z pergamenového liturgického rukopisu s neumami ze 12. století“).

Obrazová dokumentace: **Obr. 71** na s. 190.

Nelahozeves, Roudnická Lobkowiczká knihovna, sign. IV.Da.5 (72)

XII.², perg., 1f., 30,5 × 5,2 cm, rubrikace, neumová nediasematická notace německého typu

Zlomek tvoří úzký hřbetní záševek (zachovávající celou výšku původního folia) u zadního přičeští nosiče (A). Nezachovává vpichy, má ale slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per columnas (2) o rozměrech 25,3 × min. 5,0 cm a v liniatuře 1,0 cm.

Psáno jednou hlavní rukou: scriptura carolina posterior; text in margine aktualizován soudobými rituálními přípisky jiným písařem: „In Cena Domini Gloria in excelsis non ...“.

[Missalis frag.]

Na fragmentu zachována evangelní lekce: Lc 23,48–53.

Liber tradens: Thomas Aquinas: *Commentaria in omnes epistolas sancti Pauli*. Ed. Petrus Bergomensis. Bologna: [Johannes Schriber], 1481. 2°.

Prov.: Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic (1461–1510).

Lit.: BOLDAN, K. – URBÁNKOVÁ, E.: *Rekonstrukce knihovny Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic*, s. 558 č. 828 („K vazbě použit zlomek z liturgického rukopisu z 12. stol.“).

Obrazová dokumentace: **Obr. 72** na s. 193.

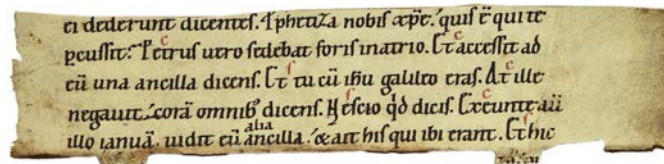
Obr. 70: Mikulov, Regionální muzeum, sign. MIK 6404.
 © Regionální muzeum Mikulov.

Obr. 72: Nelahozeves, Roudnická Lobkowiczská knihovna, sign. IV.Da.5.
 © Lobkowicz Collections, o.p.s.

Obr. 73: Nelahozeves, Roudnická Lobkowiczká knihovna, sign. VI.Fe.50. © Lobkowicz Collections, o.p.s.

Obr. 74: Nová Říše, Knihovna kláštera premonstrátů, sign. NŘ P 40.
© Klášter premonstrátů Nová Říše.

Nelahozeves, Roudnická Lobkowiczká knihovna, sign. VI.Fe.50 (73)

VIII./IX. (jižní Anglie?), perg., 2ff., 30,5 × 24,0 cm, živá záhlaví rumělkou

Téměř cele zachovaný perg. dvoulist (A' – A) sejmutý z nepoznamenané vazby se zachovanými vpichy a slepým horizontálním i vertikálním linkováním. Text psán per columnas (2) o rozměrech 24,3 × 9,0 cm se spatíem 1,7 cm a v liniatuře 1,0 cm. Oba sloupky ohraničeny vně slepou jednolinkou, fakultativně i dvoulinkou širokou 1,0 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura semiuncialis Anglo-Saxonica; „÷ = est“.

[Evangeliiarii frag.]

Zachována pasáž: Mc 14,21; Mc 14,62–15,10.

Lit.: CLA X.1567: „Anglo-Saxon Majuscule saec. VIII. Written apparently in England, presumably in the South to judge by the ornamentation. It was in Germany certainly by the tenth century. Seventeenth-century stampillas of the Lobkowitz library...“, zde i vyobrazení: „Our plate from fol. 2.“; *Průvodce I*, s. 120 č. 169 datuje zlomek do VIII. stol.

Obrazová dokumentace: **Obr. 73** na s. 194.

Nová Říše

Průvodce IV, s. 190–191 č. 21 (Knihovna kláštera premonstrátů)

Bývalý deponát Moravské zemské knihovny v Brně, nyní restituovaná *knihovna premonstrátského kláštera v Nové Říši* má své kořeny na přelomu XVI./XVII. století, kdy byla založena za proboštů Šebestiána Chotěbořského (1595–1599) a Adama Skotnického (1605–1631). Uchovává vedle nepřilíh známého a dlouho pohřešovaného rukopisu obsahujícího dvě knihy Makrobiova komentáře na Somnium Scipionis z XII. století rovněž dvojici rukopisných fragmentů hlásících se do stejného časového horizontu. Oba jsou již avizovány v příslušných soupisových pracích Dokoupilových respektive Vobrových – po jednom zlomku ve vazbě prvotisku a ve vazbě postinkunábule. Za umožnění práce v knihovně děkuji opatu novoříšské kanonie mgr. Marianu Rudolfo Kosíkovi, O.Praem.

Nová Říše, knihovna premonstrátů, sign. NŘ P 40 (74)

XII.¹, perg., 1f., 3,6 × 17,5 cm

Úzký výkroj perg. jednolistu (A) nalepený na zadním příděští nosiče. Nejsou zachovány vpichy ani stopy jakéhokoliv linkování. Text psán per extensum v nepravidelné liniatuře 0,7–0,8 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[**Lectionarii frag.**]

Zachována lekce z Propria de tempore: Mt 26,67–71 odpovídající čtení na festivitě Dom. Palmarum.

Liber tradens: Ivo Carnothensis: *Panormia seu Summa Decretorum*. Basel: Michael Furter 6. III. 1499. 4°.

Prov.: „Ex lib. Vict. Reylsperger“ (XVII./XVIII. stol.).

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Soupis prvotisků*, s. 177 č. 654: „Na zad. přídeští proužky z lat. perg. biblického rukop. (lekcionář?) z 11. stol.“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 74** na s. 194.

Nová Říše, knihovna premonstrátů, sign. NŘ C.I.6694

(75)

XII., perg., 1f., 15,1 × 20,4 cm

Výkroj perg. jednolistu (A) nalepen na předním přídeští bez vpichů, ale se slepým horizontálním i vertikálním linkováním. Text psán per columnas (2) o šířce 7,6–8,3 cm se spatíem 2,2 cm a v liniatuře 0,8 cm. Oba sloupky vně ohraničeny slepou jednolinkou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[**Homiliarii cuiusdam frag.**]

Nejblíže stojí: *Bedae Venerabilis In ev. s. Lucae – cf. PL 92 col. 380*.

Liber tradens: Angeli Johannes: *Astrolabium*. Venezia: [Johann Emerich pro] Lucantonio Giunta I. XII. 1502. 4°.

Prov.: „Canonia Neoreisch 1816“.

Lit.: VOBR, J.: *Soupis postinkunábulí 1*, s. 34 č. 35: „Na předním přídeští nalepena část listu z lat. perg. theolog. rkp. z 11./12. stol.“.

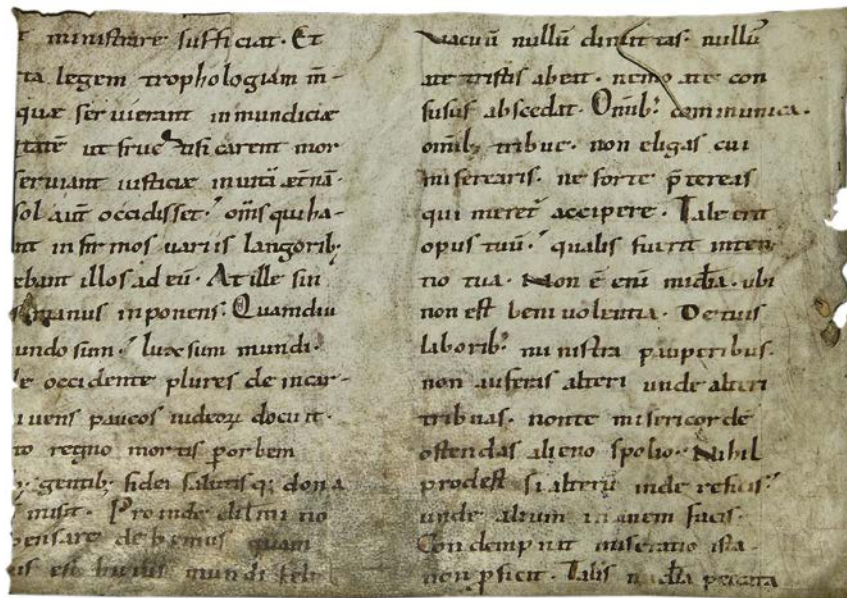
Obrazová dokumentace: **Obr. 75** na s. 197.

OLMOUC

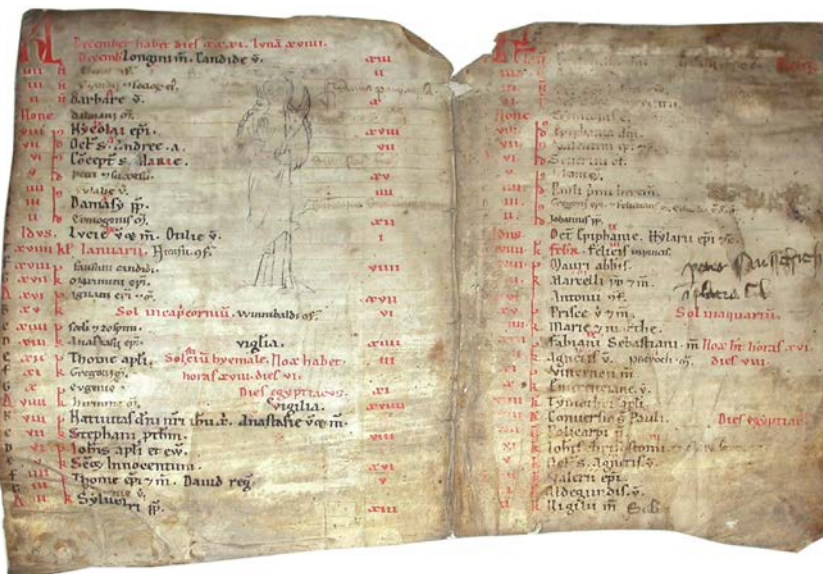
Průvodce II, s. 129–130 č. 45b (ZA Opava, pobočka Olomouc)

Průvodce IV, s. 73–79 č. 4 (Vědecká knihovna Olomouc)

Fragmenty pergamenových rukopisů zařaditelné do Katalogu je v Olomouci možné nalézt ve dvou institucích: v olomoucké pobočce Zemského archivu Opava a ve Vědecké knihovně v Olomouci. Olomoucká pobočka ZA Opava má mimořádný význam zejména tím, že spravuje fond pro předgotický horizont zcela jedinečný, totiž *knihovnu Metropolitní*

Obr. 75: Nová Říše, Knihovna kláštera premonstrátů, sign. NŘ C.I.6694.
© Klášter premonstrátů Nová Říše.

Obr. 76: ZA Opava, prac. Olomouc, knih. Metropol. kapituly v Olomouci, sign. CO 27.
© Arcibiskupství Olomouc.

kapituly u sv. Václava v Olomouci, která byla více či méně systematicky budována nejpozději od dob významného olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka (1126–1150) a zachovala se dodnes v obdivuhodně kompaktní podobě. Tato knihovna na své kritické zpracování teprve čeká, a jak jsem zjistil analýzou veškerého zde uloženého materiálu (včetně rukopisných celků) do XII. století, bude nutno opravit řadu informací obsažených v doposud používaných předběžných inventárních soupisech. Bylo tudíž zapotřebí zahrnout do množiny zkoumaného materiálu veškerý rukopisný a tištěný materiál tohoto fondu. Výsledkem byl nález řady dosud (až na výjimky) zcela neznámých fragmentů jak ve vazbách rukopisů, tak i prvotisků a starých tisků. Vedle fondu olomoucké kapitulní knihovny jsem mohl do Katalogu zařadit rovněž dosud zcela neznámé fragmenty z *pozůstalosti prof. Bohumila Zlámala* (1904–1984), na jejichž existenci jsem byl upozorněn správcem kapitulní knihovny mgr. Štěpánem Kohoutem, jemuž jsem zavázán díkem rovněž za mimořádnou ochotu a nezištnou pomoc při vlastních excerpcích v olomoucké kapitulní knihovně. Jeden zlomek byl do Katalogu zařazen z vazby rukopisu původně uloženého v zámecké knihovně v Bludově a nyní se nacházejícího v *Rodinném archivu Žerotínů*.

Poněkud snazší situace (alespoň pokud jde o rukopisy) byla v olomoucké *Vědecké knihovně*. Její význam tkví mimo jiné v tom, že sem po josefínských reformách přešly knihy z převážné většiny rušených moravských klášterních knihoven, jež byly vytříděny Janem Aloisem Hankem z Hankenštejna (1751–1806). Důkladný soupis zdejších středověkých rukopisů pořizovaný Miloslavem Boháčkem a Františkem Čádou zohledňuje rovněž fragmenty ve vazbách; volně se nalézající rukopisné zlomky, kterými VK rovněž disponuje, nebyly ale kupodivu do soupisových prací vůbec zařazeny, a jsou tak dosud v literatuře zcela neznámé. Naopak pro studium vazeb zdejších prvotisků nebylo možno použít jejich zatím jediný publikovaný soupis, který sestavil Jiří Louda, omezenou použitelnost pro tyto účely má i kontinuální řada soupisů tisků postupně vydávaná Václavem Pumprlou. A tak jsem přistoupil k postupnému průzkumu všech prvotisků, jehož výsledkem byl nález několika nových fragmentů na tištěných nosičích. Rád na tomto místě děkuji mgr. Rostislavovi Krušínskému za všestrannou podporu mého studia a účinnou pomoc při prohlídce vazeb starých tisků.

ZA Opava, pob. Olomouc, knih. Metropol. kapituly v Olomouci, sign. CO 27

(76)

XII., perg., 2ff., 22,4 × 13,5 resp. 15,8 cm

Téměř cele zachovaný perg. dvoulist (A' – A) tvoří přední předsádku v nosiči. Psací látka nenese žádné vpichy, má ale linkování provedené rozředěným inkoustem. Text psán per extensum v nepravidelné liniatuře 0,5–0,6 cm.

Psáno více rukama: scriptura carolina posterior; kalendárium postupně doplňováno až do XIV. stol.

[Kalendarii frag.]

Zachovány formuláře pro měsíce leden – únor a listopad – prosinec. V měsíci listopadu rubrikován (mladší ovšem rukou XIII./XIV. stol.) svátek sv. Ludmily, což implikuje pou-

žívání kalendáře v českém prostředí. Pozdější nekrologické interpolace ukazují na ženské monastické prostředí („Obiit Voizlava, soror nostra“).

Liber tradens: Homiliae patrum etc., pap. rkp. z počátku XV. stol.

Obrazová dokumentace: **Obr. 76** na s. 197.

ZA Opava, pob. Olomouc, knih. Metropol. kapituly (77) v Olomouci, sign. CO 92

X./XI., perg., 4ff., 20,2 × 13,0 resp. 17,2 (A' – A) a 20,5 × 14,0 resp. 15,8 (B' – B) cm, rubrikace, neumová notace neprovedena, ač měla být

Dva seříznuté dvoulisty tvoří přední (A' – A) a zadní (B' – B) předsádku v nosiči. Nejsou zachovány žádné vpichy, ale psací látka má zřetelné horizontální i vertikální slepé linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,7 cm, textové zrcadlo ohraničeno vně z obou stran slepou dvoulinkou 0,7 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Missalis frag.]

Zachovány lekce: Is 11,1–5; Lc 10,16–20; Mt 22,15–21; Io 4,49–53; Phil 1,6–11; Mt 18,23–35; Phil 3,17–21; Mt 25,14–15; Lc 1,26–38. Poslední lekce zařazuje příslušný frag. jednoznačně k vánočnímu cyklu temporálu.

Liber tradens: Sermones varii, pap. rkp. z počátku XV. stol.

Lit.: ČERVENKA, S.: *Poznámky*, s. 96 pozn. 30.

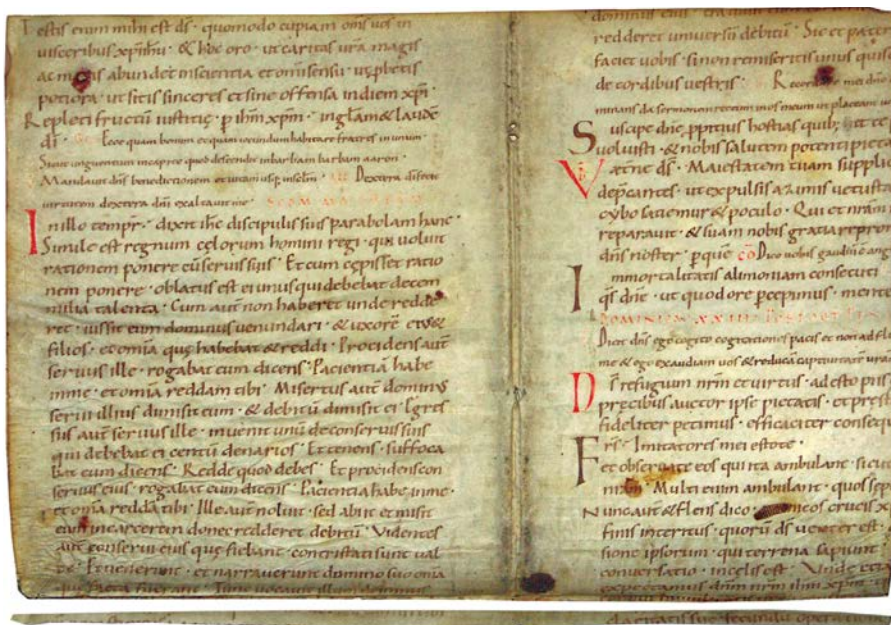
Obrazová dokumentace: **Obr. 77** na s. 200.

ZA Opava, pob. Olomouc, knih. Metropol. Kapituly (78) v Olomouci, sign. CO 93

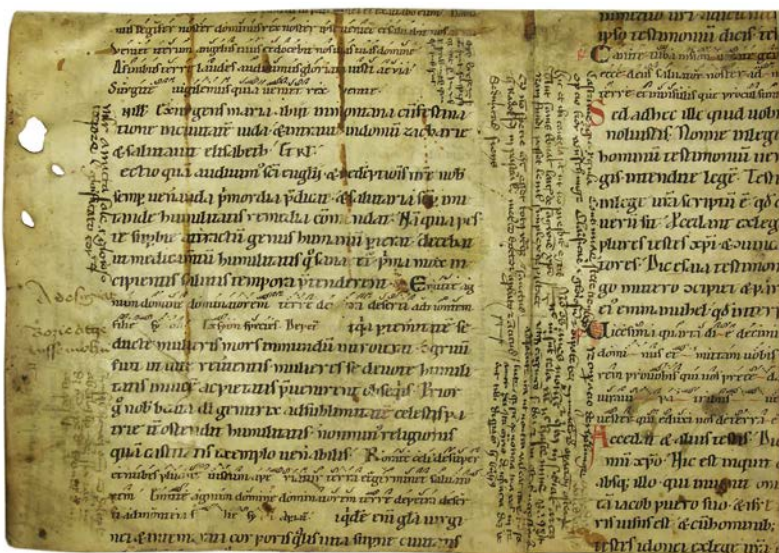
XII.¹, perg., 1f., 22,3 × 9,5 cm

Fragment perg. jednolistu (A) přilepen na předním příděstí nosiče. Má stopy vpichů a slepého horizontálního linkování. Text psán snad per extensum v liniatuře 1,0 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

Obr. 77: ZA Opava, prac. Olomouc, knih. Metropol. kapituly v Olomouci, sign. CO 92. © Arcibiskupství Olomouc.

Obr. 79: ZA Opava, prac. Olomouc, knih. Metropol. kapituly v Olomouci, sign. CO 156. © Arcibiskupství Olomouc.

Obr. 78: ZA Opava, prac. Olomouc, knih. Metropol. kapituly v Olomouci, sign. CO 93. © Arcibiskupství Olomouc.

[Sacramentarii frag.]

Liber tradens: Gregorii Libri moralium pars II, perg. rkp. XII. stol.

Obrazová dokumentace: **Obr. 78** na s. 200.

**ZA Opava, pob. Olomouc, knih. Metropol. kapituly
v Olomouci, sign. CO 156**
(79)

XII., perg., 1f., 21,0 × 29,4 cm, neumová nediastematická notace německého typu

Výkroj velkoformátového jednolistu (A) tvoří přední předsádku nosiče. Zachovány vpichy a slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per columnas (2) o šíři 13,5 cm se spatíem 3,5 cm a v liniatuře 0,9 cm. Oba sloupky vně ohraničeny slepou dvoulinkou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Breviarii frag.]

Zachovaná evangelní lekce Lc 1,39–40 s následnou Bedovou Homilíí (lib. I, Hom. 2) odpovídá festivitě Visitatio BMV.

Liber tradens: Sermones de tempore, pap. rkp. počátku XV. stol.

Lit.: ČERVENKA, S.: Poznámky, s. 98.

Obrazová dokumentace: **Obr. 79** na s. 200.

**ZA Opava, pob. Olomouc, knih. Metropol. kapituly
v Olomouci, sign. CO 271**
(80)

XI./XII. (Itálie), perg. (italský), 1f., 37,0 × 22,0 cm, italská neumová notace

Prakticky cele zachovaný perg. jednolist (A) tvoří zadní předsádku nosiče. Má vpichy i slepé horizontální a vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 3,0 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,8 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura Beneventana.

[Gradualis frag.]

Zachovány zpěvní části formuláře Fer. II et III Maioris hebdomadae.

Liber tradens: Tituli Decretalium etc., perg. rkp. konce XIII. stol.

Prov.: Itálie (vlastní text psán rotundou).

Lit.: ČERVENKA, S.: *Poznámky*, s. 96: přesné určení obsahu.

Obrazová dokumentace: **Obr. 80** na s. 203.

**ZA Opava, pob. Olomouc, knih. Metropol. kapituly
v Olomouci, sign. CO 302**

(81)

**ZA Opava, pob. Olomouc, knih. Metropol. kapituly
v Olomouci, sign. prvotisk č. 32**

**ZA Opava, pob. Olomouc, knih. Metropol. kapituly
v Olomouci, sign. prvotisk č. 65**

XI./XII., perg., 4ff., 20,0 × 13,0 (A), 28,1 × 9,5 (B), 28,1 × 18,7 (C), 27,6 × 19,1 (D) cm, rubrikace, neumová nediasmatická notace německého typu

Všechny zlomky pocházející z jednoho původního celku jsou zachovány ve formě předních resp. zadních předsádek svých nosičů: A v CO 302, B v prvotisku 32, C a D v prvotisku 65. Zlomky mají zachovány vpichy a slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 1,0 cm. Textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 1,0 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Breviarii frag.]

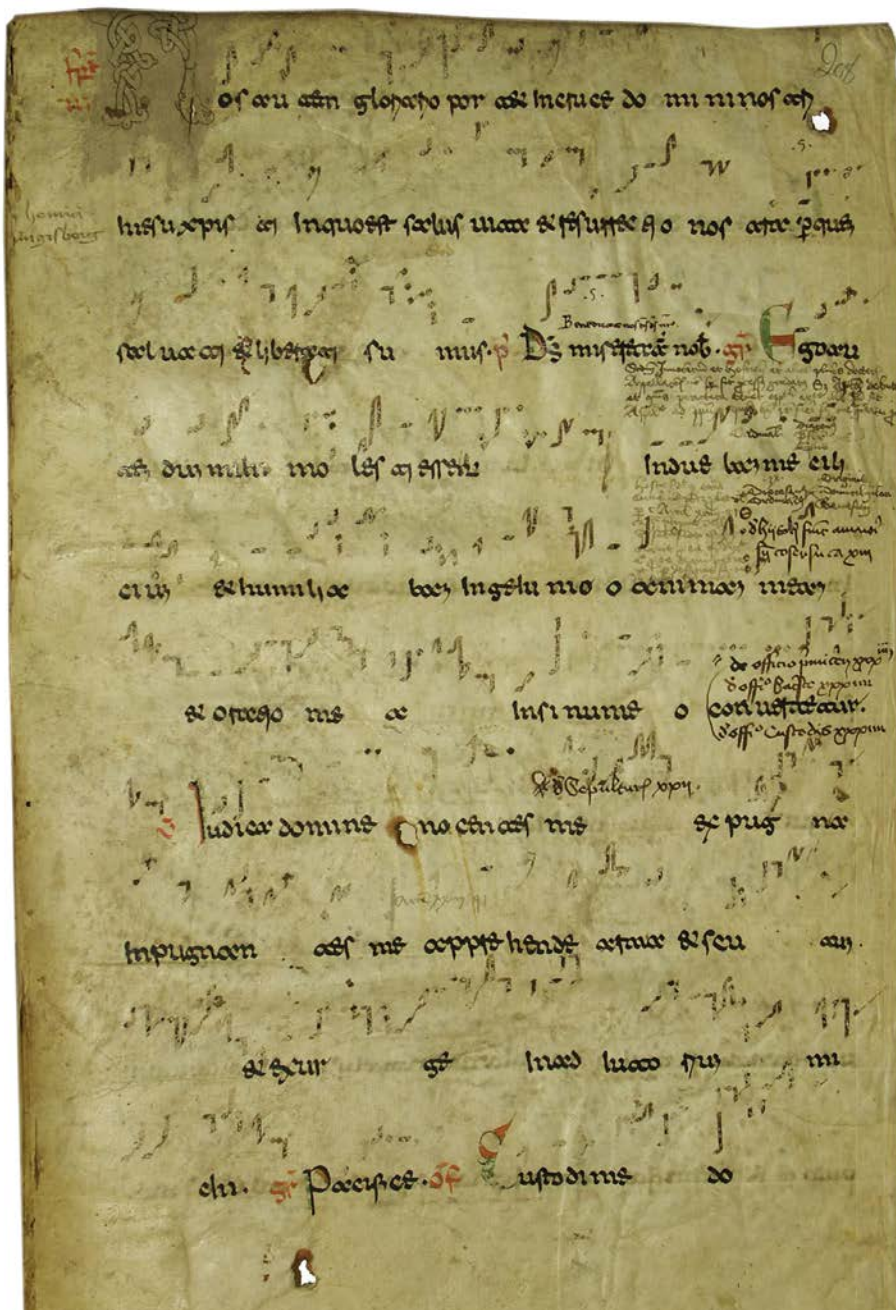
Zachována část z Commune sanctorum.

Libri tradentes:

CO 302: Goffredus de Trano: *Summa super titulis Decretalium*, perg. a pap. rkp. XIV. stol. Prvotisk č. 32: Petrus Niger: *Clipeus thomistarum*. Venezia: Rainaldus de Novimagio 1481. Prvotisk č. 65: *Modus legendi abbreviaturas in utroque iure*. Strasbourg: [Wilhelm Schaffener] 20.–30. VIII. 1499. 2°.

Lit.: ČERVENKA, S.: *Poznámky*, s. 99: Červenka zná jen frag. z CO 302.

Obrazová dokumentace: **Obr. 81** na s. 204.

Obr. 80: ZA Opava, prac. Olomouc, knih. Metropol. kapituly v Olomouci, sign. CO 271. © Arcibiskupství Olomouc.

ZA Opava, pob. Olomouc, knih. Metropol. kapituly (82)
v Olomouci, sign. CO 350

XII.¹, perg., 1f., 21,0 × 17,0 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Výkroj perg. jednolistu (A) nalepen na předním přideští nosiče. Psací látka nemá žádné vpichy, původní slepé linkování je dnes již téměř neviditelné. Text psán původně zřejmě per columnas (2) o šíři cca 14,0 cm. Dnes se zachoval pouze levý sloupek. Psáno v liniatuře 0,8 cm. Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Missalis frag.]

Zachována lekce Mt 8,5–13 odpovídající mešnímu formuláři na Dom. IV post Epiphania.

Liber tradens: Petrus de Vineis: *Epistolarum libri sex*, perg. rkp. počátku XIV. stol.

Lit.: ČERVENKA, S.: *Poznámky*, s. 96.

Obrazová dokumentace: **Obr. 82** na s. 204.

ZA Opava, pob. Olomouc, knih. Metropol. Kapituly (83)
v Olomouci, sign. CO 408

30./40. léta XII. (Olomouc, Zdikovo skriptorium), perg., 1f., 29,2 × 20,3 cm, rubrikace

Seříznutý perg. jednolist (A) částečně přilepený na zadním přideští nosiče, zachovány vpichy a slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,7 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,6 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura Carolina posterior; psáno v olomouckém skriptoriu biskupa Jindřicha Zdíka (1126–1150).

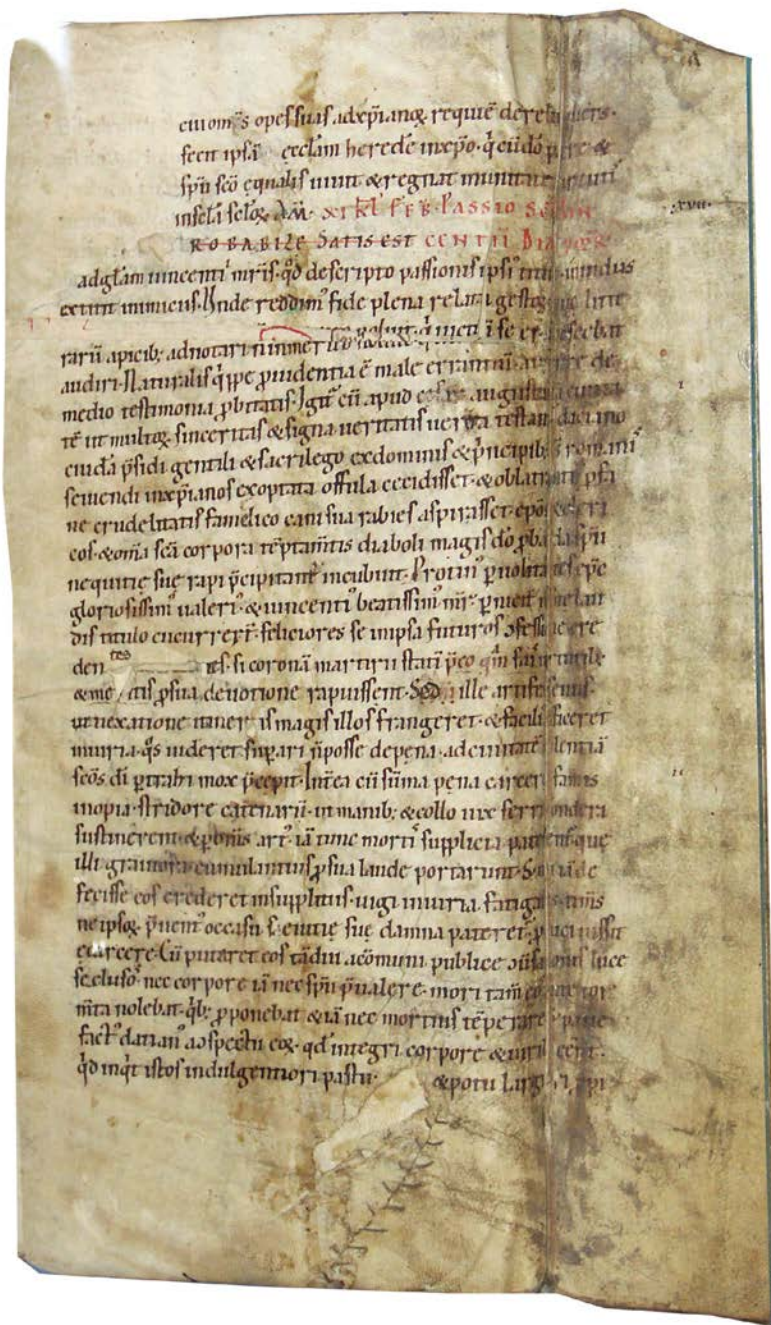
[Passionalis seu Martyrologii frag.]

Rubr.: „XI. Kl. Feb.: Passio s. Vincentii diac. et mr.“.

Liber tradens: Hugotius Pisanus: *Elucidarius nominum*, pap. rkp. konce XIV. stol.

Lit.: FLODR, M.: *Skriptorium olomoucké*, s. 44 et passim (zejm. s. 127); ČERVENKA, S.: *Poznámky*, s. 99: „nepředstavuje spíše folio z martyrologia než z pasionálu?“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 83** na s. 206.

Obr. 83: ZA Opava, prac. Olomouc, knih. Metropol. kapituly v Olomouci, sign. CO 408.

© Arcibiskupství Olomouc.

**ZA Opava, pob. Olomouc, knih. Metropol. kapituly
v Olomouci, sign. CO 444**

(84)

X./XI., perg., 2ff., 17,6 × 13,0 resp. 15,8 cm, neumová nediastematická notace německého typu

Výkroj dosti poškozeného perg. dvoulistu (A' – A) tvoří přední předsádku v nosiči. Psací látka nemá žádné vpichy, má ovšem dnes těžko zřetelné slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,9 cm. Textové zrcadlo ohraničeno vně slepou dvoulinkou 0,8 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Breviari i frag.]

Zachovaná část Propria de tempore se hlásí k vánočnímu cyklu, konkrétně k festivitě Nat. Dom., čemuž odpovídají jak biblické lekce (Is 40,1–7 a Is 9,1–7), tak i Bedova Homilie VII na v textu nezachovanou lekci Io 1,1nn.

Liber tradens: Robertus Holgoth: *Super librum Sapientiae*, pap. rkp. 1449.

Lit.: ČERVENKA, S.: *Poznámky*, s. 99.

Obrazová dokumentace: **Obr. 84** na s. 208.

**ZA Opava, pob. Olomouc, knih. Metropol. kapituly
v Olomouci, sign. prvotisk č. 223**

(85)

Olomouc, Vědecká knihovna v Olomouci, sign. J III 300.050

XII., perg., 3ff., [20,1 × 14,0 resp. 8,7] (A' – A) a [20,2 × 12,6] (B, C) cm, rubrikace

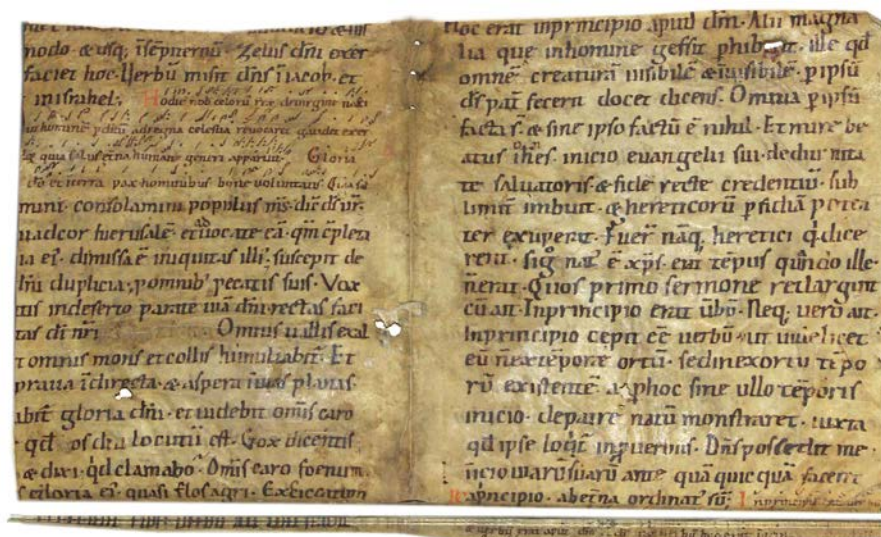
V kapitulním nosiči se nacházejí hřbetní záševky u první a poslední složky knižního bloku, které na sebe bezprostředně navazují a tvoří podstatnou část perg. dvoulistu (A' – A), dnes horizontálně rozříznutého. Z téhož celku se nacházejí v olomoucké VK dva vertikálně rozříznuté perg. jednolisty (B, C) zachované ve formě záševků u předního (B) resp. zadního (C) přídeští. Psací látka nemá žádné stopy vpichů, zlomky mají dnes jen slabě viditelné linkování olůvkem. Text psán per extensum v liniatuře 0,6 cm, textové zrcadlo ohraničeno vně jednolinkou provedenou olůvkem. Charakter zachovaných frag. dovoluje zrekonstruovat původní rozměry folia: bylo 20,2 cm vysoké a 14,0 cm široké.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

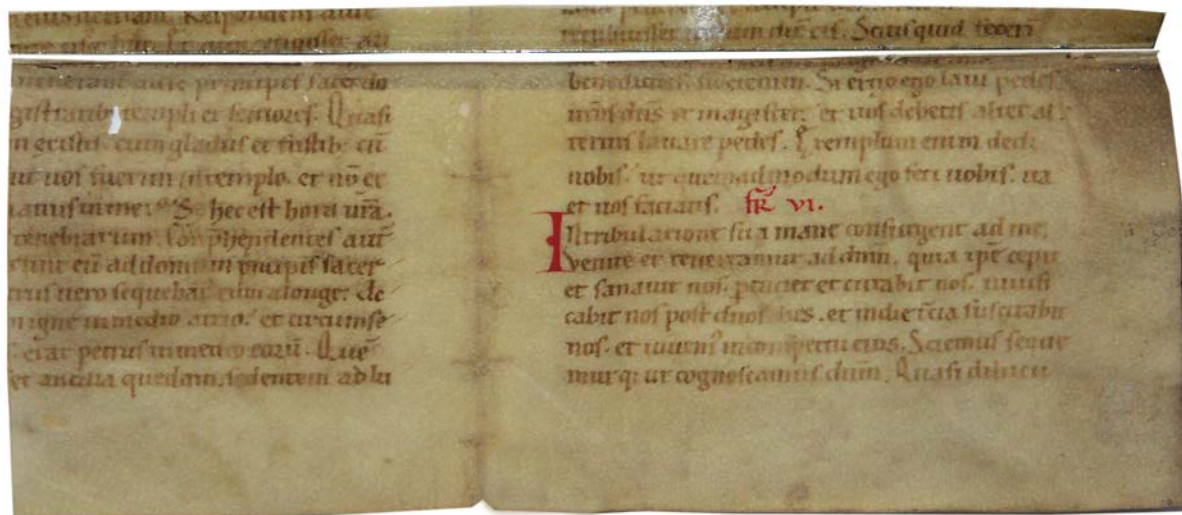
[Lectionarii frag.]

Frag. A' – A:

Zachované lekce vztahující se k velikonočnímu cyklu temporálu: Lc 22,28–56; Io 13,3–15; Os 6,1–6; Ex 12,1–9, rubr.: „Fer. VI“.

Obr. 84: ZA Opava, prac. Olomouc, knih. Metropol. kapituly v Olomouci, sign. CO 444.
© Arcibiskupství Olomouc.

Obr. 85: ZA Opava, prac. Olomouc, knih. Metropol. kapituly v Olomouci, sign. prvotisk č. 223.
© Arcibiskupství Olomouc.

Frag. B a C:

Zachované lekce sanktorálu: Lc 14,1–11; I Cor 1,4–8; Mt 22,35–46; Eph 4,23–28; Hebr 9,4–12; Lc 13,6–17 a Eph 4,1–6.

Libri tradentes:

1) prvotisk č. 223: Nicolaus de Lyra: *Repertorium in postillam Nicolai de Lyra super Vetus et Novum Testamentum*. Nürnberg: Anton Koberger 19. IV. 1494.

2) J III 300,050: *Digestum novum*. [Basel: Bertholdus Ruppel cca 1478–1479].

Prov.: Ex libris Karel st. ze Žerotína (1564–1636).

Lit.: LOUDA, J.: *Soupis prvotisků*, s. 89 č. 604: vazbu vůbec neuvádí.

Obrazová dokumentace: **Obr. 85** na s. 208.

ZA Opava, pob. Olomouc, Pozůstalost Bohumila Zlámala, zlomky sine sign.

(86)

XII., perg., 4ff., 23,7 × 15,8 resp. 16,5 cm, rubrikace

Dva volně uložené perg. dvoulisty z jednoho původního celku se zachovanými vpichy a slepým horizontálním i vertikálním linkováním. Text psán per extensum v liniatuře 0,5 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou jednonílkou. Na dvoulistu A' – A zachována původní kustoda: „quartus quaternio“, psáno rukou písaře vlastního textu. B' – B byl v původním knižním bloku vložen do A' – A, textově však bezprostředně nenavazuje.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Hugonis de s. Victore: De sacramentis, frag.]

Frag. A' – A:

De sacr. III, cap. 28–31: et ex his Trinitatem ... × ... Filius a Patre.

PL 176 col. 230nn.

////////

Frag. B' – B:

De sacr. IV, cap. 2–9: ipsius. Igitur que ... × ... voluntas eius.

PL 176 col. 235nn.

////////

De sacr. IV, cap. 20–24: et utrumque esse non potest ... × ... sive malum sit. Et ideo.

PL 176 col. 242nn.

////////

Frag. A' – A:

De sacr. V, cap. 3–6: Dicimus quomodo rationalis creatura ... × ... in eis conditum esse.

PL 176 col. 147nn.

Prou.: Zlomky pocházejí z pozůstalosti prof. dr. Bohumila Zlámala (1904–1984).

Obrazová dokumentace: **Obr. 86** na s. 210.

ZA Opava, pob. Olomouc, RA Žerotínů Bludov, inv. č. 25 (87)

XII.¹, perg., 2ff., 29,7 × 22,0 resp. 21,5 cm, rubrikace

Téměř cele zachovaný perg. dvoulist (A' – A) tvořící vnější obal nosiče. Má zachovány vpichy i slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,9 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,9 cm širokou. Marginální přípisky rukou XIV. stol. prozrazují, že již tehdy byl pergamen makulaturou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Sacramentarii frag.]

Rubrikovány festivity: „In nat. s. Prisci m.“, „Vig. s. Mariae“, „De s. Corbiniano“, „S. Felicis, Simplicii et Beatrix“, „S. Abdon et Sennes“.

Liber tradens: [Kopíř českých i jinojazyčných listů Karla st. z Žerotína z r. 1605.], pap. rkp. XVII. stol.

Prou.: Z rukopisů hořovických, uloženo později jako tzv. žerotínské depozitum pod č. 29 v MZA Brno.

Lit.: BOHÁČEK, M. – ČÁDA, F.: *Žerotínské rukopisy*, s. 196 č. 214: „vazba ... potažená pergamenovým dvoulistem z missalu 13. stol.“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 87** na s. 210.

Olomouc, Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M I 301 (88)

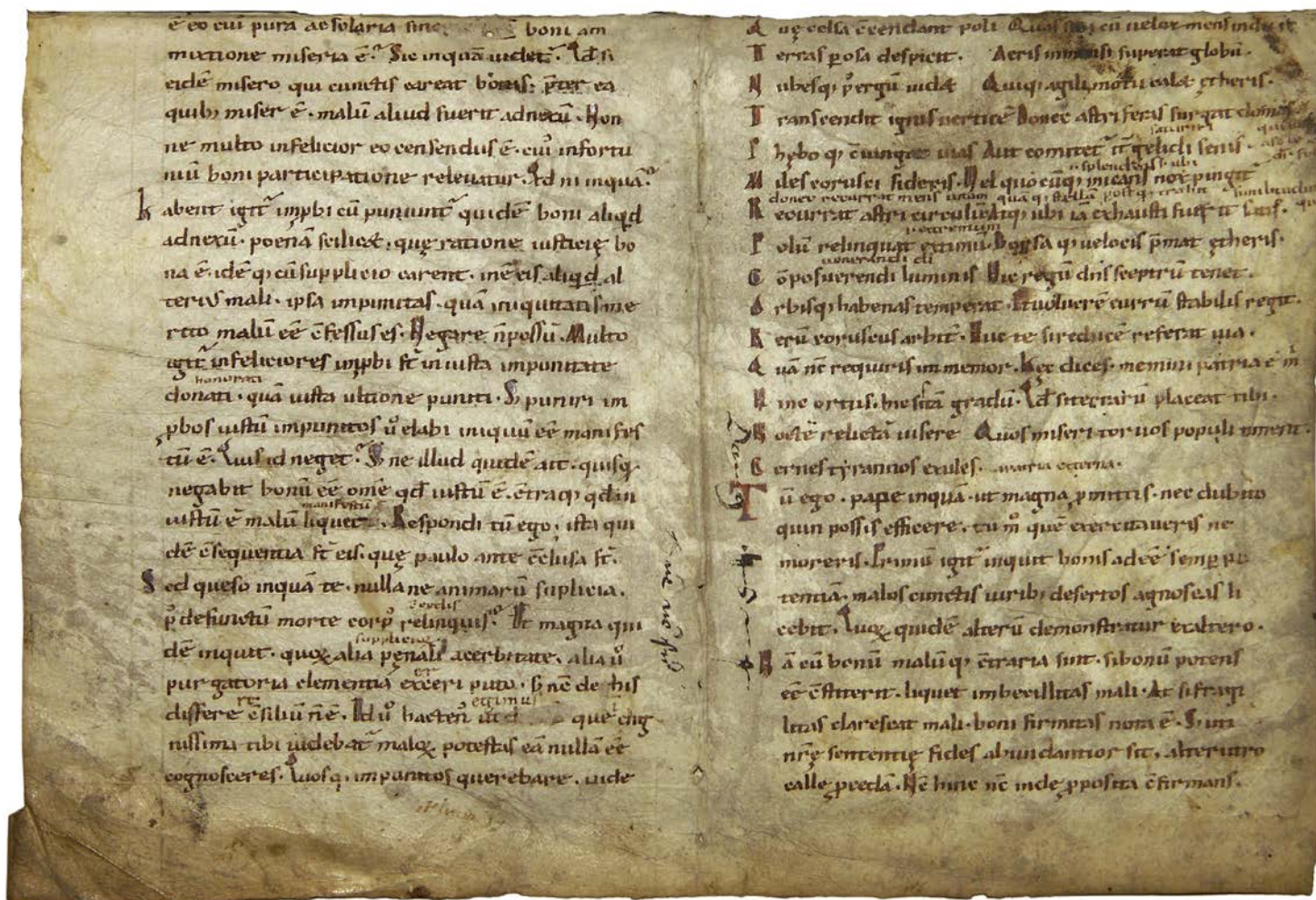
XI., perg., 4ff., 16,5 × 9,7 resp. 11,5 (A' – A) a 16,3 × 11,3 resp. 10,1 (B' – B) cm

Téměř cele zachované perg. dvoulisty (A' – A, B' – B) tvoří dvě přední předsádky nosiče pocházející ze stejného celku. Pergamen má zachovány vpichy a slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,5 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,5 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Boethii De consolatione philosophiae IV, 264, prosa II. et 271, prosa III.]

PL 63 col. 791nn.

Obr. 88: Olomouc, Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M I 301. © Vědecká knihovna v Olomouci.

Liber tradens: Prothematata sermonum de tempore et de sanctis, pap. rkp. 2. půle XV. stol.

Lit.: BOHÁČEK, M. – ČÁDA, F.: *Beschreibung*, s. 234 č. 115 (přesné určení obsahu, zlomek časově zařazen do XII. stol.).

Obrazová dokumentace: **Obr. 88** na s. 212.

Olomouc, Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M I 310 (89)
Praha, Národní knihovna ČR, sign. IV.H.22
Praha, křížovnická knihovna, frag. 7, 8

XI.¹ (ostrovské skriptorium?), perg., 6ff., 15,0 × 21,4 (A), 15,0 × 21,7 (B), 21,7 × 15,8 (C), 21,7 × 15,2 (D), 21,7 × 16,0 (E) a 22,5 × 17,0 (F) cm, rubrikace

Zlomky tvoří šest výkrojů perg. jednolistů. Umístěny jsou po dvou jako předsádky v olomouckém (A, B) resp. pražském (C, D) nosiči a v křížovnické knihovně jako dva jednolisty (E, F) sejmuté z nepoznamenané vazby. Pergamen zachovává vpichy, má slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per columnas (2) o šíři cca 8,0 cm se spatiem 1,5 cm a v liniatuře 0,7–0,8 cm. Sloupky ohraničeny vně slepou dvoulinkou 0,9 cm širokou.

Psáno třema různýma, vzájemně však příbuznýma rukama: scriptura carolina skriptoria působícího snad při benediktinském opatství v Ostrově u Davle (viz Exkurs 4.4 níže).

[Haymo Halberstatensis: Homiliarum frag.]

Rubr.: „Dom. II [post] oct. Pasce“, homílie na olomouckém frag. odpovídají „Dom. II post Pentecostes“, „Dom. XX [post Pentecostes]“.

PL 118 col. 503–506 (A–B), *PL 118 col. 593nn. (C–D)*, *PL 118 col. 711–712, 775–776 (F)* a *PL 118 col. 780–781, 800–801 (E)*.

Libri tradentes:

1) M I 310: *Collecta super passionem Domini*, pap. rkp. 2. půle XV. stol.

Prov.: „Dominus Iohannes Pataviensis dedit librum hunc domui s. Trinitatis in Campo Regio ...“.

2) IV.H.22: *Summa M. Bene de octo partibus oracionis* etc., pap. rkp. XIV.–XV. stol.

Lit.: BOHÁČEK, M. – ČÁDA, F.: *Beschreibung*, s. 252–253 č. 124: „Vorderer und hinterer Vorsatz aus einem Pergamentdoppelblatt (*sic!*) aus einer Hs. aus dem Anfang des XII. Jh. mit dem Fragment einer Predigt über Lazarus.“, souvislost s klementinským rkp. ani křížovnickými zlomky autoři neznají; TRUHLÁŘ, J.: *Catalogus I*, s. 320 č. 786: „Operculis adligata sunt fragmenta membr. homilii cuiusdam saec. X.–XI.“, souvislost s olomouckým rkp. a křížovnickými zlomky Truhlář nezná; PRAŽÁK, J.: *Katalog rukopisů*, s. 227–228 č. 217: křížovnické zlomky datuje autor do přelomu XI./XII. stol. a charakterizuje je jako „carolina posterior“, určen zde přesný obsah křížovnických zlomků, avšak bez znalosti souvislostí s klementinskými a olomouckými zlomky. Pražák dále upozorňuje na skutečnost, že tyto

zlomky byly nalezeny při opravě Pražského hradu a odevzdány v r. 1933 do křížovnické knihovny. Tato skutečnost implikuje jejich kapitulní provenienci.

Obrazová dokumentace: **Obr. 89** na s. 215.

Digitalizát (IV.H.22): http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NKCR__NKCR__IV_H_22_____22P8GS5-cs <cit. 2. 2. 2018>

PLZEŇ

Průvodce IV, s. 80–82 č. 7 (Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje)

Průvodce III, s. 108–110 č. 127 (Knihovna Západočeského muzea)

Fragmentární rukopisný materiál do XII. století je v Plzni možno nalézt na Oddělení rukopisů a vzácných tisků *Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje* a rovněž i v *Západočeském muzeu v Plzni*.

Plzeňská studijní a vědecká knihovna vznikla na základě Knihovny Městského historického muzea, podstatné rozšíření pak přenesly fondy klášterů rušených po roce 1950. Zdejší rukopisy a tisky jsou postupně zpracovávány (pro rukopisy jsou k dispozici tři díly Soupisů sestavených prof. Jaromírem Lindou, pro prvotisky je možné alespoň rámcově použít Soupis Evy Klausnerové), přesto jsem nejprve provedl předběžnou analýzu celého fondu, z něhož jsem získal čtveřici nových zlomků, jejichž nosičem byly vždy prvotisky. V jednom případě šlo o těžko přístupné hřbetní záševky, u nichž již pouhý náhled na trosku jednoho řádku prozrazoval, že se jedná o vzácný doklad rané karolínské minuskuly počátku IX. století. Vedení Studijní a vědecké knihovny vyhovělo mé žádosti a zabezpečilo odborné sejmутí těchto záševků. Svým díkem jsem zavázán obzvláště vedoucí rukopisného oddělení dr. Marii Hálové za všestrannou pomoc a podporu mého studia.

Knihovna *Západočeského muzea v Plzni* má významnou sbírku rukopisných zlomků, která je specifická tím, že zde převládají bohatě iluminované a uměnovědně hodnotné jednotliviny; jedná se tedy o sbírku vzniklou primárně shromažďováním z rukopisů vyřezaných vysoce zdobných iniciál i celých listů, nikoli o pergamenovou makulaturu. Ta je zde výrazně v minoritě. Muzejní fragmenty, z nichž jeden je zařaditelný do Katalogu, na rozdíl od rukopisných celků a prvotisků stále ještě čekají na své celkové kritické zhodnocení, a tak musím na tomto místě vyzdvihnout ochotu vedoucího knihovny dr. Ili Šedo, který mi umožnil práci s celou sbírkou fragmentů a rovněž i kontrolu vazeb veškerého relevantního knižního fondu Západočeského muzea.

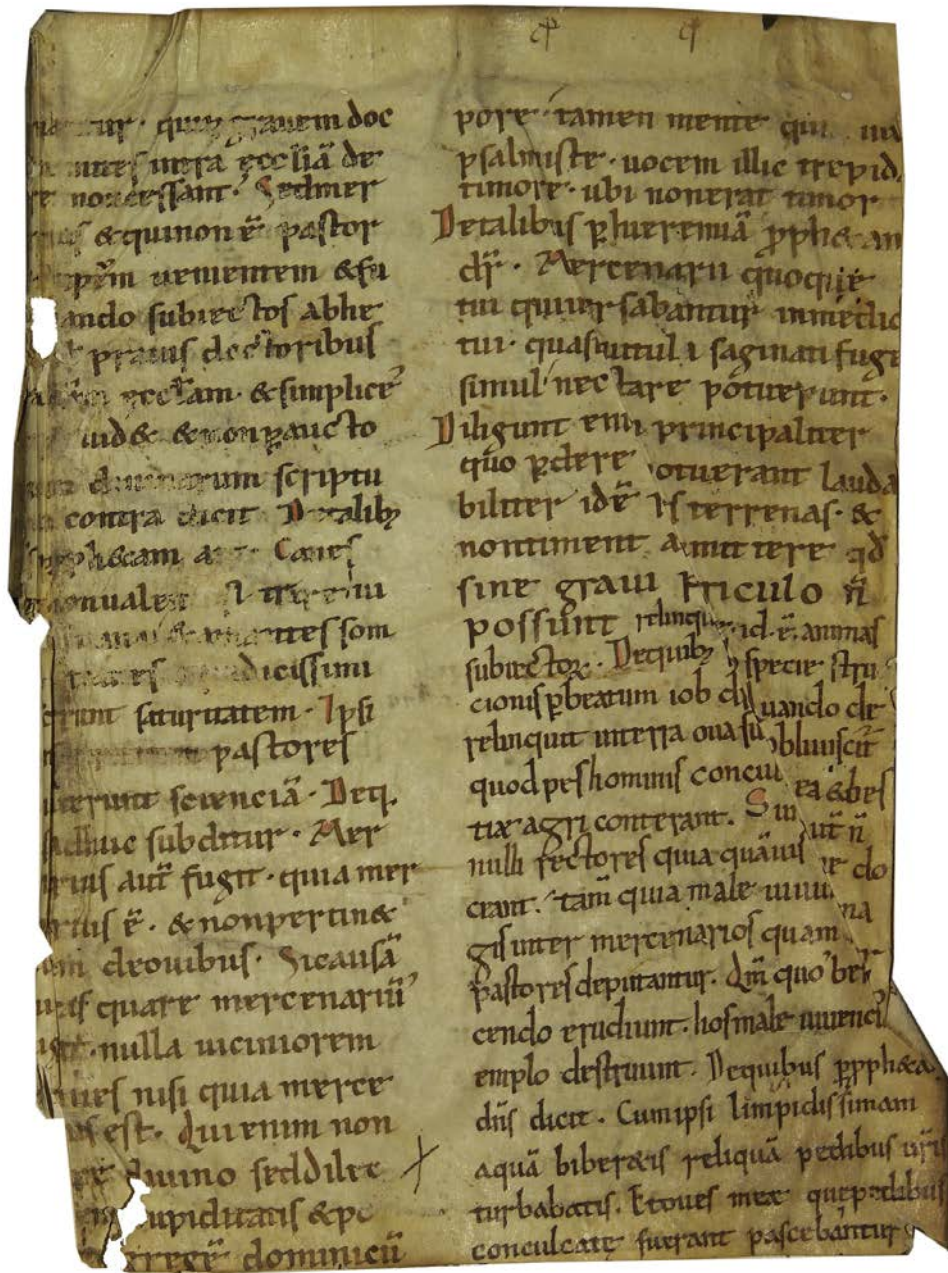
Plzeň, StVK Plzeňského kraje, prvotisk V 28.349

(90)

UniB Würzburg, sign. M. p. th. f. 189

VIII./IX. (*Niederaltaich?*), perg., 3ff., 24,6 × 7,3 (A) a 17,7 × 15,0 (B' – B) cm

Celkem pět perg. zlomků (4 v Plzni a 1 ve Würzburgu) z jednoho původního celku. Plzeňské zlomky původně tvořily hřbetní záševky ve vazbě nosiče, ze kterého byly r. 2005 restaurátorsky vyjmuty a jsou dnes chovány samostatně. Fragmenty na sebe navazují tak,

Obr. 89: Praha, NK ČR, sign. IV.H.22. © Národní knihovna ČR.

že z nich lze sestavit jednak vertikální výkroj jednolistu (A, tvořen dvěma pruhy v Plzni) zachovávající původní výšku (24,6 cm), jednak horizontální výkroj perg. dvoulistu (B' – B) zachovávající původní šířku folia (15,0 cm). Tento dvoulist sestává z horního pruhu dochovaného ve Würzburgu a dvou spodních pruhů v Plzni. Psací látka má vpichy a slepé horizontální linkování, dnes však jen slabě zřetelné. Text psán per extensum v liniatuře 1,0 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina bavorské proveniencie (Niederaltaich?); ligatury „nt“, „rs“, „en“, „re“, „ec“, „rt“, cc = a, „matr&ue“. Nejbližší plzeňským zlomkům stojí Oxford, Bodleian Library, Ms. Laud. Misc. 139 – cf. BISCHOFF, B.: *Schreibschulen 2*, Tab. Ib.

[Corporis Paolini frag.]

Frag. A zachovává: I Tim 5,21–6,2 na recto-foliu a I Tim 6,2–6,9 na verso-foliu; frag. B' – B postupně II Tim 1,3–4,21 (Epist. brevis) a II Tim 1,1–1,12.

Liber tradens: Augustinus Aurelius: *Expositio evangelii secundum Joannem*. [Basel: Joannes Amerbach non post 1491]. 2°.

GW 2912

Prov.: „Ex Bibliotheca Monasterii Neustadt ad Moenum“; Klášter františkánů v Tachově; Dombibliothek Würzburg (würzburský zlomek).

Lit.: BISCHOFF, B.: *Schreibschulen 2*, s. 6 pozn. 13 (zná pouze würzburský zlomek); THURN, H.: *Die Pergamenthandschriften*, s. 84 (zná pouze würzburský zlomek); KLAUSNEROVÁ, E.: *Prvotisky*, s. 50 č. 30: „Nevázané proužky latinsky popsaného pergamenu.“; HAVEL, D.: *Zu den ältesten Handschriftenfragmenten*, s. 123 (jen plzeňské zlomky).

Obrazová dokumentace: **Obr. 90a – 90b** na s. 217.

Digitalizát (M. p. th. f. 189): <http://vb.uni-wuerzburg.de/ub/permalink/mpthf189-1> <cit. 2. 2. 2018>

Plzeň, StVK Plzeňského kraje, prvotisk V 3379–4

(91)

XII., perg., 1f., 33,8 × 10,5 cm

Vertikální výkroj perg. jednolistu (A) zašitý do vazby u zadního přídeští nosiče. Psací látka nemá žádné vpichy ani stopy jakéhokoliv linkování. Text psán per columnas (2) se zachovanou původní výškou (29,0 cm) a v liniatuře 0,9 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[Bedaе Venerabilis In ev. s. Lucae cap. XIX, frag.]

Frag. A^r: Et precurrens ascendit in [arborem syco]morum ... × ... Sed sicut cecus turb[urum]

PL 92 col. 559.

Obr. 90a: Plzeň, Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje, prvotisk sign. V 28.349.

© Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje.

Obr. 90b: Plzeň, Studijní a vědecká knihovna

Plzeňského kraje, prvotisk sign. V 28.349.

© Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje.

Frag. A^v: [aliquand]o Dominus in domo principis ... × ... et manducasti cum illis? Tu autem
PL 92 col. 560–561.

Liber tradens: Biblia latina cum postillis Hugonis de Santo Charo. Pars 4. [Basel: Joannes Amerbach imp. Antonii Koberger non post 1501]. 2°.

Prov.: „Loci Capucinatorum Teinitii“.

Lit.: KLAUSNEROVÁ, E.: *Prvotisky*, s. 64 č. 72: „U zadního přیدهšší široký pruh latinsky popsaného pergamenu“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 91** na s. 219.

Plzeň, StVK Plzeňského kraje, Knihovna františkánů v Plzni, sign. D 2 (92)

X., perg., 1f., [41,5 × 27,2] cm

V nosiči se na obou přیدهšších nacházejí dva velké výkroje z jednoho perg. folia (A), které na sebe bezprostředně navazují. Nezachovány žádné vpichy, avšak má slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per columnas (2) o šíři 12,0 cm se spatiem 1,5 cm a v liniatuře 0,9 cm. Oba sloupky vně ohraničeny slepou dvoulinkou 0,8 cm širokou.

Psáno jednou rukou (s četnými chybami): scriptura carolina.

[Libri Samuelis frag.]

Po složení zachovává recto-folio: I Sm 13,15–14,24, přičemž col. b má oproti col. a ztrátu 4 řádků textu; verso-folio zachovává: I Sm 14,32–15,11, přičemž col. a vykazuje proti col. b ztrátu 4 řádků textu.

Liber tradens: Gratianus: Decretum cum apparatu Bartholomaei Brixiensis. Venezia: Baptista de Tortis 1. 8. 1500. 2°.

Prov.: „Conventus Plsnensis BV Mariae in Coelos Asumptae frum. Minorum Reformatae“; jiná ruka: „Pro Notatus 1764“.

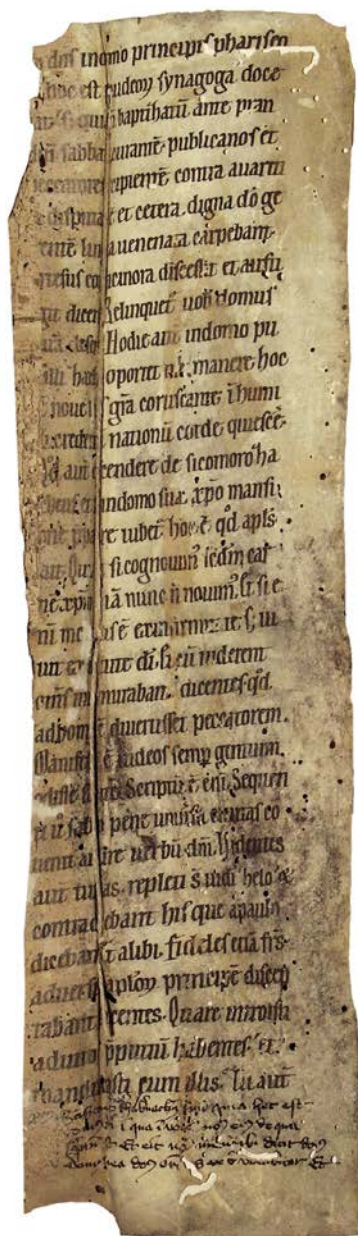
Lit.: KLAUSNEROVÁ, E.: *Prvotisky*, s. 93 č. 160: „U obou přیدهšší široký pruh latinsky popsaného pergamenu“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 92** na s. 219.

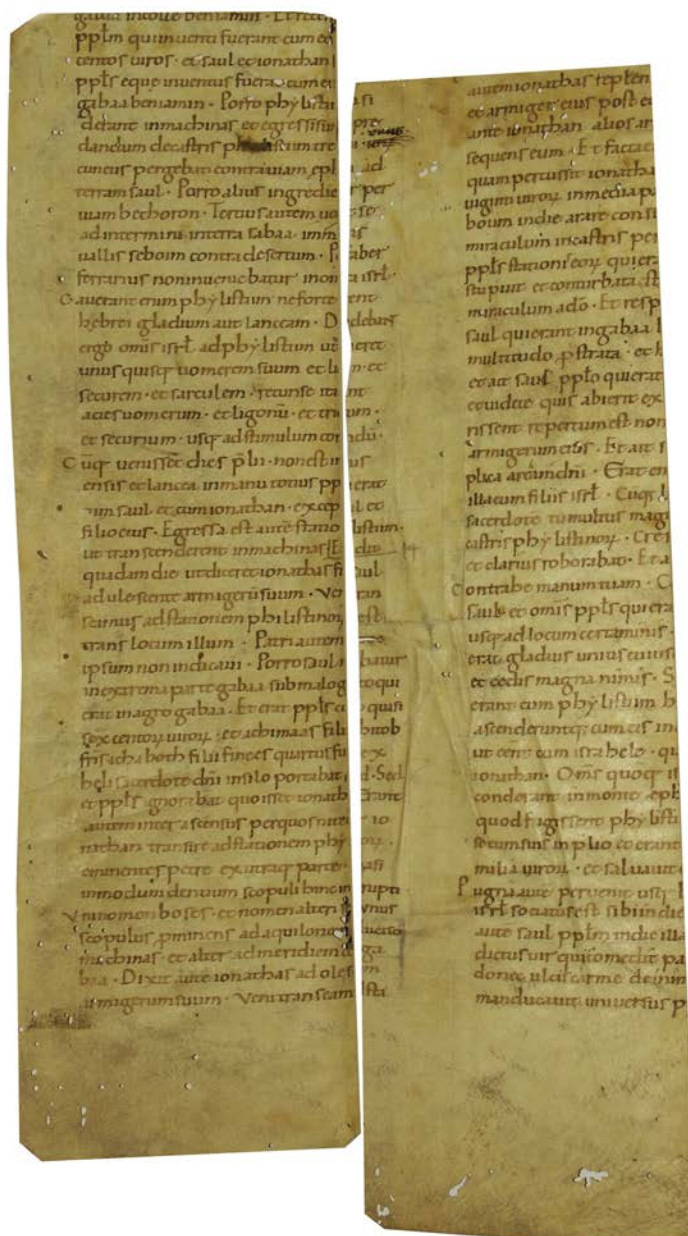
Plzeň, Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. 3052 (93)

XI.^{ca}, perg., 1f., 21,0 × 10,0 cm, celostránková iluminace (Zvěstování P. Marii)

Volně chovaný perg. jednolist (A), nezachovává žádné stopy linkování ani vpichů, text psán per extensum v liniatuře 1,0 cm.

Obr. 91: Plzeň, Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje, prvotisk sign. V 3379-4. © Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje.

Obr. 92: Plzeň, Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje, Knihovna františkánů v Plzni, sign. D 2. © Provincie bratří františkánů, Praha.

Psáno jednou rukou (s chybami): scriptura carolina; chyby opravuje interlin. jiná ruka.

[**Evangelistarii frag.**]

Zachovaná pasáž z vánočního cyklu temporálu: Io 1,19–28 odpovídající festivitě Ebdomada proxima ante Natale Domini.

Prov.: Na spodním okraji tužkou „13. prosince 1902“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 93** na s. 221.

PRAHA

Průvodce IV, s. 85–170 č. 10 (Národní knihovna ČR)

Průvodce III, s. 119–137 č. 135c (Knihovna Národního muzea)

Průvodce II, s. 148–151 č. 58 (Archiv Pražského hradu)

Průvodce IV, s. 213–227 č. 35 (Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově)

Průvodce II, s. 142 č. 54 (Archiv Akademie věd ČR při Masarykově ústavu)

Nejširší pramennou základnu pro excerpce rukopisných fragmentů poskytují naše nejrozsáhlejší rukopisné fondy těchto institucí: *Národní knihovny České republiky a Knihovny Národního muzea*, dále *Archivu Pražského hradu* spravujícího významnou knihovnu *Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze*; mimořádný význam má přes 800 jednotek čítající dosud nepublikovaná sbírka rukopisných zlomků knihovny *premonstrátské kanonie v Praze na Strahově*, zlomky předgotického horizontu lze nalézt i v knihovně řádu *křížovníků s červenou hvězdou od sv. Františka v Praze*, jejíž rukopisy včetně zlomků jsou stále jako deponát ve správě NK ČR. Kromě těchto velkých celků jsou latinské fragmenty do XII. století uloženy rovněž ve sbírce grafiky *Archivu Akademie věd ČR* a dále na *Ústavu pomocných věd historických a archivního studia* Filozofické fakulty Karlovy univerzity v Praze.

Excerpce rozsáhlých fondů (rukopisných i tištěných) Národní knihovny České republiky jsem zahájil revizemi již publikovaných soupisů: pro latinské rukopisy dvou svazků katalogu Josefa Truhláře, které si dodnes v zásadě zachovávají svou aktuálnost, pro německé manuskripty útlého svazku Walthera Dolcha a pro české (signované do oddělení XVII) jak soupisu Truhlářova, tak i dodatků dr. Milady Svobodové. Pro prvotisky, jejichž soupis se v současnosti pořizuje, jsem měl možnost využít dosud nepublikovaných výzkumů dr. Kamila Boldana, který mi ochotně zpřístupnil údaje o relevantních vazbách, které by mohly poskytovat materiál pro tuto monografii. Sejmuté rukopisné zlomky (latinské fragmenty jsou postupně signovány do oddělení XXIV A) byly dlouho (až na drobné výjimky) zcela neznámé, jejich inventární soupis byl publikován péčí dr. Jindřicha Marka a dr. Renáty Modrákové. Nemohu nezmínit, že tak rozsáhlé studium by nebylo možné bez podpory a přízně vedoucího Oddělení rukopisů a starých tisků NK ČR dr. Zdeňka Uhlíře. U fragmentů knihovny křížovníků s červenou hvězdou v Praze, která je významným deponátem ve správě NK ČR, byla situace podstatně usnadněna existencí soupisu Jiřího Pražáka, který zohlednil i fragmentární materiál. Rozsáhlou skupinu rukopisných fragmentů předgotické éry poskytují novější akvizice NK ČR – Knihovna chebských františkánů (sign. „MS Cheb“) a dále mimořádně bohatý fond Knihovny premonstrátské kanonie v Teplé (sign. „MS Teplá“ a „Teplá prvo/tisk“). Ten je v Katalogu zpracován samostatně, a to níže pod heslem Teplá (viz tam).

Knihovna Národního muzea disponuje početně ještě rozsáhlejší sbírkou rukopisných fragmentů, které měly být evidovány již známým soupisem F. M. Bartoše, a to v rámci 3. svazku; k realizaci tohoto záměru nikdy nedošlo, nicméně tuto mezeru vyplňují Soupisy rukopisných zlomků Knihovny Národního muzea publikované po jednotlivých signaturových skupinách, které již brzy zásluhou skupiny soustředěné kolem dr. Michala Dragouna dospějí do svého finále. I v této knihovně jsem postupoval od verifikace již publikovaných údajů z Bartošova soupisu až po interpretaci volně sejmutých a dosud nezpracovaných zlomků. Řadu fragmentů ve vazbách Bartošem datovaných do XII. století a starších jsem musel předatovat, u prvotisků šlo o verifikaci a upřesnění údajů ze soupisu Šimákové a Vrchatky, kteří na fragmenty ve vazbách sice upozorňují, ale nedatují je. Vše jsem ale doprovázel vlastním primárním průzkumem celého knižního fondu v trezoru KNM, jenž mi byl umožněn laskavostí vedoucí rukopisného oddělení KNM dr. Marty Vaculínové, dr. Richarda Šípka a mgr. Moniky Koldové. Největší skupinu tvořily fragmenty dnes sejmuté, z nichž jsou doposud v literatuře známy jen jednotliviny. Rovněž za umožnění práce s tímto dosud nezpracovaným materiálem děkuji výše zmiňovaným kolegům a dále dr. Michalu Dragounovi, který spolu s dr. Jindřichem Markem soustavně pracuje na katalogizaci muzejních fragmentů.

Knihovna Pražské kapituly tvořící fond Archivu Pražského hradu patří bezpochyby spolu s výše probíranými českými ústředními knihovnami k nejdůležitějším fondům pro náš středověký kodikologický materiál. Je tudíž přirozené, že i tomuto fondu jsem věnoval ve svých excerpcích zvýšenou pozornost. Vedle pramenů pražské kapitulní (či biskupské) proveniencie se zde totiž vyskytují i významné pozůstatky středověké knihovny benediktinského opatství v Ostrově u Davle. Předně jsem se v tomto fondu soustředil na ověření údajů o vazbách v obou již publikovaných svazcích rukopisných soupisů Adolfa Patery a Antonína Podlahy, kde jsem opravil či upřesnil časové zařazení některých pergamenových fragmentů nacházejících se ve vazbách kapitulních rukopisů. Současně jsem měl možnost pracovat i s doposud zcela neznámou sbírkou sejmutých rukopisných zlomků. Rád na tomto místě děkuji správci pražské kapitulní knihovny i archivu dr. Markovi Suchému, který mi veškerý (i dosud nezpracovaný) materiál poskytl ke studiu a ochotně mne při něm podporoval. Na ostatních nosičích, tedy prvotiscích a starých tiscích kapitulní knihovny, se rukopisné zlomky do XII. století nenacházejí.

Rukopisné zlomky *Knihovny Královské kanonie premonstrátů na Strahově*, která byla – alespoň pokud jde o její novověkou éru – soustavně budována od dob opata Jana Lohela (1586–1612), jsou v literatuře částečně známy díky důkladným rukopisným soupisům prof. Bohumila Ryby, který na konec pátého dílu svého Soupisu přidal i výběr zlomků. Mezi nimi se nacházejí i některé jednotliviny, které spadají do časového horizontu stanoveného pro můj Katalog. Musím ale podotknout, že jsem časové zařazení některých Rybou již publikovaných fragmentů přehodnotil (důležité je to zejména u nejstarších, ještě raně karolínských zlomků z počátku IX. století). Ryba ovšem zpracoval veškerý strahovský fragmentární materiál, přičemž s jeho strojopisnými (dosud nepublikovanými) závěry jsem ve strahovské knihovně mohl pracovat a na příslušných místech budou citovány. Je mou milou povinností poděkovat správci rukopisného strahovského fondu dr. Janu Pařezovi, který mi nejen umožnil revidovat vazby všeho kodikologického materiálu, tedy i těch rukopisů, které dosud na své zpracování z pozůstalosti dr. Jiřího Pražáka čekají, ale vycházel mi vždy maximálně vstříc a byl mi nápomocen i při prohlídce vazeb veškerých tištěných knih.

Na existenci originálních zlomků uložených na *Ústavu pomocných věd historických a archivního studia* FF KU v Praze mne upozornil prof. Ivan Hlaváček. Jedná se o materiály sou-

visející s pedagogickým působením akad. Václava Vojtíška, který je získal od prof. Zdeňka Wirtha (z nich jsem do Katalogu zařadil jeden zlomek). Je mou milou povinností prof. Hlaváčkově nejen za příslušné informace, ale i za umožnění studia těchto zatím zcela neznámých zlomků poděkovat, můj dík patří i prof. Haně Pátkové, která mi pořídila jejich barevné digitální fotografie.

Poslední pražskou institucí uchováající latinské rukopisné zlomky předgotického horizontu je *Archiv Akademie věd ČR při Masarykově ústavu*. Na zdejší fragmentární materiál v obecné rovině odkazuje druhý díl *Průvodce po rukopisných fondech ČR*, jeho studium mi umožnil dr. Stanislav Petr, jemuž rovněž patří můj dík.

Praha, Národní knihovna ČR, sign. I.C.8

(94)

XI./XII., perg., 2ff., 16,5 × 14,1 resp. 13,8 cm

Výkroj perg. dvoulistu A' – A tvoří zadní předsádku nosiče. Zachovává vpichy, má slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,7 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno po obou stranách slepou dvoulinkou 0,7 cm širokou. Pozdější přípisky (většinou jde o *probationes penae*) rukou XV. stol. nesouvisející s textem prozrazují, že tehdy byl již zlomek makulaturou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Gregorii Magni Liber sacramentorum, frag.]

PL 78 col. 232nn.

Liber tradens: Gregorii Moralia etc., pap. rkp. XV. stol.

Prov.: „Iste liber Nicolai Pauli de Trzebon“, „Codex monast. Třebonensis“, „Bibliotheca Rosenbergica“.

Lit.: TRUHLÁŘ, J.: *Catalogus I*, s. 31–32 č. 99: „Operculo infer. adligatum est fol. membran. cuiusdam libri liturgici saec. XII, quo exorcisationes continebantur“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 94** na s. 221.

Digitalizát (I.C.8): http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__I_C_8_____46BON47-cs <cit. 2. 2. 2018>

Praha, Národní knihovna ČR, sign. III.B.18

(95)

Praha, Národní knihovna ČR, sign. V.E.9

Praha, Národní knihovna ČR, sign. XXIV.A.140

X.^m (Corvey), perg., 3ff., 28,3 × 20,0 (A), 15,2 × 20,8 (B) a 28,2 × 20,0 (C) cm, rubrikace, chrysografie

Poměrně rozsáhlý soubor tří zlomků z původně jednoho celku tvoří: frag. A, který je přední předsádkou v nosiči III.B.18, frag. B, který je zadní předsádkou v nosiči V.E.9 a frag. C, který byl sejmut z nepoznamenané vazby a je dnes signován pod XXIV.A.140, přičemž frag. A a C představují prakticky cele zachovaná folia. Pergamen má vpichy a výrazné slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v nepravidelné liniatuře 1,1–1,4 cm, textové zrcadlo vně po obou stranách ohraničeno slepou dvoulínkou 1,0 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura fere Carolina skriptoria kláštera Corvey.

[**Liber sacramentorum Augustodunensis, frag.**]

Cf. PL 78 col. 66, 82–85; jde o zlomek sakramentáře francko-gelasiánského typu; zachované fragmenty odpovídají festivitě Fer. V post Dom. Palmarum.

Libri tradentes:

1) III.B.18: Iacobi de Voragine: *Legenda aurea*, pap. rkp. 1410.

2) V.E.9: *Quaestiones in Aristotelis libros Physicorum* V–VIII, pap. rkp. XV. stol.

Lit.: TRUHLÁŘ, J.: *Catalogus I*, s. 165 č. 427: „Operculo super. adligatum est folium membran. praeclarī cuiusdam codicis liturgici saec. XI (Missalis vel Benedictionalis), litt. init. deauratis ornatī.“; s. 371 č. 903: „Operculo infer. adligatum est fragmentum membran. libri liturgici saec. XI–XII, init. lit. deauratis exornati.“. Je tedy zřejmé, že autor neuvažuje u obou zlomků na citovaných klementinských rkp. o totožnosti; MAREK, J. – MODRÁKOVÁ, R.: *Zlomky rukopisů*, s. 41 č. 140; HOFFMANN, H.: *Schreibschulen und Buchmalerei*, s. 23 (zná jen frag. C, provenienční a časové zařazení).

Obrazová dokumentace: **Obr. 95** na s. 225.

Digitalizát (III.B.18): http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NKCR__NKCR__III_B_18____1DA6KFC-cs <cit. 2. 2. 2018>

Digitalizát (V.E.9): http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__V_E_9____1P54JR0-cs <cit. 2. 2. 2018>

Praha, Národní knihovna ČR, sign. III.F.18

(96)

IX.^m (jižní Francie), perg., 2ff., 21,6 × 14,8 (A) a 21,0 × 14,7 (B) cm, rubrikace (unciálou)

Výkroje dvou perg. jednolistů pocházejících z jednoho původního celku tvoří přední (A) a zadní (B) předsádku nosiče. Nezachovány žádné vpichy, má ovšem slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,8–0,9 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,6 cm širokou. Marginální přípisky rukou XVI. stol. svědčí o tom, že tehdy již byly zlomky makulaturou.

Psáno jednou rukou (s chybami): scriptura fere carolina jihofrancouzské proveniencie (B. BISCHOFF); lig. „rt“, „÷ = est“, „cc = fakultativně a“, „a&ernum“; chyby opravovány soudobým korektorem interlin. světlejším inkoustem.

[Ex Libro filii Sirach frag.]

Frag. A zachovává: Sir 11,9–35; frag. B: Sir 13,30–14,23.

Liber tradens: Nicolai de Lyra: *Postilla super duodecim prophetas minores*, pap. rkp. 1430.

Lit.: TRUHLÁŘ, J.: *Catalogus I*, s. 205–206 č. 521: „Operculis adligata sunt fragmenta membran. cuiusdam codicis saec. IX–X argum. theol.“; BISCHOFF, B.: *Schreibschulen 2*, s. 261: časové a provenienční zařazení; BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 259 č. 5201.

Obrazová dokumentace: **Obr. 96** na s. 225.

Praha, Národní knihovna ČR, sign. III.H.1

(97)

XI./XII., perg., 2ff., 21,0 × 12,4 cm

Dva výkroje perg. jednolistů tvořící přední (A) a zadní (B) předsádku nosiče a pocházející z jednoho původního celku. Zachovány vpichy, má slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,6 cm, text. zrcadlo vně ohraničeno slepou jednolinkou. Oba listy na sebe textově bezprostředně navazují. V XV. stol. byly zlomky již makulaturou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Gregorii Magni Homiliae in Ezechiel, frag.]

PL 76 col. 1063–1066.

Liber tradens: [M. Johannis de Příbram]: *Sermones de sanctis*, pap. rkp. XV. stol.

Lit.: TRUHLÁŘ, J.: *Catalogus I*, s. 228 č. 554: „Operculis adligata sunt fragmenta membran. codicis theologici saec. XII.“.

Quid e hīs km̄ qd̄ foris crenant̄ carnes int̄. aromata. n̄ hoc qd̄ cor
 dent qd̄ duo s̄ cōpunctiōnis genera. Alii & enī adhuc primu
 ngunt. alii ū iā se p̄ amore inlantis afficiunt. Multi nāq̄ pec
 & memores dū supplicia et̄na p̄amescunt. cottidianis se lacri
 igit̄. plangūt mila que fecerūt. & incende uicia igne cōpuncti
 uq̄ adhuc suggestiones in corde pacunt. Quid isti n̄ altare serēs
 mel ardent. quia adhuc ab eis carnalia opa plangunt. Alii ū acarna
 nis liberi haud longis iam fletib̄ securi. amoris flāma incōpuncti
 acrimis mandescunt. celestis patris p̄ma cordis oculis p̄ponunt.
 is iā cuius int̄e cōpiscunt. Bura enī appare serunt longitudo
 inationis sup̄. regē indecore suo uidere desiderant. & flere
 die exel amore non cessant. Quid isti n̄ altare s̄ aureū inguorū
 aromata incensa s̄. que uirtute ardent. bene aut̄ de eodem
 e dr. qd̄. ante uelū. archē sic positū. sc̄a seq̄. Archa q̄ p̄pe. testa
 ipse nob̄ factū ē. de quo scriptū nouim̄. Inq̄ s̄ om̄s thesauri sapi
 e & scientie absconditi. Archa int̄ uelū ē. redemptor in celo. Alta
 aureū inq̄. tumama incendit̄. ante uelū. s̄ seq̄. corda que cum
 tuis uirtutib̄ indi amore succensa s̄. p̄sōm desiderū in illo ar
 e. que adhuc reuelata facie uidere n̄ possit. Int̄ archē q̄ p̄pe. eal
 uelū ē. qd̄ hoc qd̄ nos adhuc auisione di separat corruptionis
 obstaculū remotū n̄ ē. s; quousq̄. ante uelū sum̄ oportet ut q̄si
 amatis incenso flāma amoris ardeam̄. Cōpunctiōnis q̄ lacrimas
 il t̄renū nihil transitorū queram̄. solus nob̄ ipse sufficiat. q̄ s̄cō
 ascendam̄ p̄ desiderū om̄a. ut eū int̄e diligam̄. unū. Non iā timore
 arū n̄ memoria uiciorū. s; amoris flāma succensi ardeam̄ in laeri
 cū odore uirtutū. Ista electō oratio p̄spiciebat̄. cū in sponte
 ue diceret. Quis ē ista que ascendit p̄ desertū sic uirgula fum
 matis myrris & thuris. & uniuersi pulueris pigmentariū. s̄cā q̄
 lectō. s̄cā cū ab hoc mundo in seip̄s peib̄. ardenti amore se eri
 desertū qd̄ descenderat ascendit. Qualit̄ ū ascendit ad unigū.
 uirgula fumi ex aromatis. fumi de incenso nascit̄. Et p̄p̄s̄. m̄sa
 n̄ q̄at̄ oratio mea sic incensu in seip̄s tuo. fumi excurrere

Obr. 97: Praha, NK ČR, sign. III.H.1.

© Národní knihovna ČR.

tarunt. in consuetudine transierunt. et in memora p̄manerunt. ac si
 aliquid delicatū inreperit. celeri
 pentitudine delectatur. Et quia in
 tuorum membrorum difficultas et tar
 ditas est. tanto uelocius adhi
 beant remedia. quanto recentiora
 sunt uulnera. ut semper bonis ob
 fensionibus in uentura resurgentes
 ad illa in corruptibilibus glorificande
 carnis resurgat. ratione p̄nere mere
 timur. Quia uirtus et reḡ cum pure
 tate sp̄s̄ in seculo. **ITEM DE PASSIONE**
Totum quidē dilmi
 pascale sacramentū
 euāgelica nobis
 narratio presenta
 ur. Et ut p̄p̄m
 carnis penetrans est mentis
 auctas. ut nemini in re
 rum gestarum unago defu
 erit. Quia diuinitas in sp̄a
 te uicis istorie. euidenter
 ostendit̄. quia d̄s̄ s̄c̄s̄
 impietate tradit̄. quo uidi
 cio ad dicit̄. quasi una cruci
 xus. et quasi q̄ta suscitatus. Sed
 adhaendum ē. cū n̄ sit sermo
 officium. ut sicut p̄a expectatio
 ne t̄p̄o sc̄re uos consuetudinis
 delatam sermo sollempnitate. sicut
 t̄s̄ me lectio sub unigū. exor
 tatio sicut donis. Quia uirtus fide
 les aure signorime locat non est.
 semen uerū. quod est in p̄cham
 ger uirtus uo luntatū
 xpi que saluandis est
 talib̄. et sicut emū ē
 Sacramenti quod ur tu
 uina. Et x̄plam quo
 citatur humana. Quia
 ut uigo erunt. hoc est
 de p̄o. ut ea sequi poss
 Nam sicut in clana sapi
 suis gl̄tar errorib̄. u
 ce quisq̄. delegerit. e
 nis emorū. atq̄. om̄a
 teur. Quia nobis ern
 nominis xpi. nisi ur
 laer uniamur que
 nuaur uia ueritas ē.
 licet conuersationis
 doctrine uirt. Vt
 semp̄ne. Conlap
 ab̄. primis humani
 tudine. tam serua
 re ad imaginem suā
 nra sicut x̄m̄ uoluit
 in nec ex tantū ē
 rito. Et uirtus p̄p̄m
 gnitate p̄ficere. sicut
 sicut sicut non de
 fecit. Sed felicitas si
 quod refert. Multi
 accepisse formā. sed
 habere substantiā. s
 m̄s̄ p̄p̄tate illa
 inquis uoluerit men
 tas inflectit. nec uis
 ne mutabilitas in
 nos illa natura. que

Obr. 98: Praha, NK ČR, sign. IV.A.24.

© Národní knihovna ČR.

Obrazová dokumentace: **Obr. 97** na s. 227.

Digitalizát (III.H.1): http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_III_H_1_____4AHJ9UA-cs <cit. 2. 2. 2018>

Praha, Národní knihovna ČR, sign. IV.A.24

(98)

XI.^{med.} (Břevnov, Meinhardovo skriptorium), perg., 2ff., 31,1 × 21,0 cm, rubrikace

Dva výkroje perg. jednolistů tvořící přední (A) a zadní (B) předsádku nosiče a pocházející z jednoho původního celku. Zachovány vpichy a slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per columnas (2) o šíři 8,5 cm se spatium 1,9 cm a v liniatuře 0,7 cm. Okraje obou sloupků vyznačeny slepou dvoulínkou 0,9 cm širokou. Obě folia za sebou v původním knižním bloku bezprostředně následovala, dnes se ztrátou 1 řádku textu. Zachována stará foliace rukou XV. stol. svědčící o tom, že tehdy byl rukopis ještě aktivně používán („95, 96“).

Psáno jednou rukou: scriptura carolina, břevnovské Meinhardovo skriptorium.

[Leonis Sermones LXXI, cap. 4–6 et LXXII, cap. 1–6, frag.]

Homilie se vztahují k festivitě Resurrectio Domini.

PL 54 col. 388–393.

Liber tradens: S. Pauli Epistolae ad Romanos et Corinthios etc., pap. rkp. 1455.

Lit.: TRUHLÁŘ, J.: Catalogus I, s. 244 č. 600: „Operculis adligata sunt fragmenta membran. codicis saec. XI–XII, quo homiliae quaedam (Gregorii papae?) contibantur“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 98** na s. 227.

Praha, Národní knihovna ČR, sign. VI.D.24

(99)

München, Bayer. Staatsbibl., Clm 27.270

München, Bayer. Staatsarchiv, Frag. sine num.

VIII./IX. (Mondsee), perg., 2ff., 30,9 × 24,5 resp. 22,8 cm

Cele zachovaný perg. dvoulist (A' – A) sejmutý z poznamenané vazby bez zachovaných vpichů, avšak se slepým horizontálním linkováním uzpůsobeným majuskulní osnově použitého písma. Text psán per columnas (2) o rozměrech 23,6 × 8,5 cm ve spatium 3,0 cm a s liniaturou 1,0–1,1 cm. Majuskulní osnova má výšku 0,5 cm. Kromě pražského dvoulistu se zachovalo 64 folií z téhož původního celku v Mnichově pod výše uvedenými signaturami. Hřbetní perforace: /////////////// + 2,5 + 6,2 + 6,5 + 6,5 + 6,2 + 2,5 + ///////////////

Psáno jednou rukou: scriptura uncialis bavorské provenience: skriptorium kláštera Mondsee (CLA; B. BISCHOFF – B. EBERSPERGER).

[**Evangelii frag.**]

Zachovaný text: Lc 22,58–71; 23,1–3; 24,45–53.

Liber tradens: Zámecká knihovna v Rychnově nad Kněžnou, starý tisk: Janez Vajkard Valvasor: *Topographia Archiducatus Carinthiae antiquae et modernae completa*. Nürnberg: Wolfgang Moritz Endters 1688.

Prov.: Roku 1839 daroval František Antonín II. Liebsteinský z Kolowrat (1778–1861) zlomek Klementinu.

Lit.: TRUHLÁŘ, J.: *Catalogus I*, s. 453 č. 1113: „Codicis membran. saec. VII–VIII binis col., 23 lin., literis uncialibus eleganter exarati folia duo ... Distinctio per singula vel bina puncta. Ligaturae et abbreviaturae perpaucae.“; CLA X. **1325; URBÁNKOVÁ, E.: *Rukopisy a vzácné tisky*, s. 27; HAUKE, H.: *Katalog*, s. 3–4 (jen část z BSB München); BISCHOFF, B.: *Schreibschulen 2*, s. 18; BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog II*, s. 274 č. 3344 (provenience a časové zařazení).

Obrazová dokumentace: **Obr. 99** na s. 230.

Digitalizát (VI.D.24): http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_VI_D_24_____369UNM1-cs <cit. 2. 2. 2018>

Praha, Národní knihovna ČR, sign. VII.A.16/9

(100)

X.^{ex} (*Itálie*), perg. (*Itálie*), 2ff., 33,3 × 32,2 (A) a 33,5 × 32,8 (B) cm

Dva silně poškozené perg. jednolisty (A, B) sejmuté z nepoznamenané vazby bez zachovaných vpichů, ale se slepým horizontálním linkováním. Text psán per columnas (2) o šíři 9,5–10,0 cm, se spatiem 2,0–2,5 cm a v liniatuře 1,0–1,1 cm.

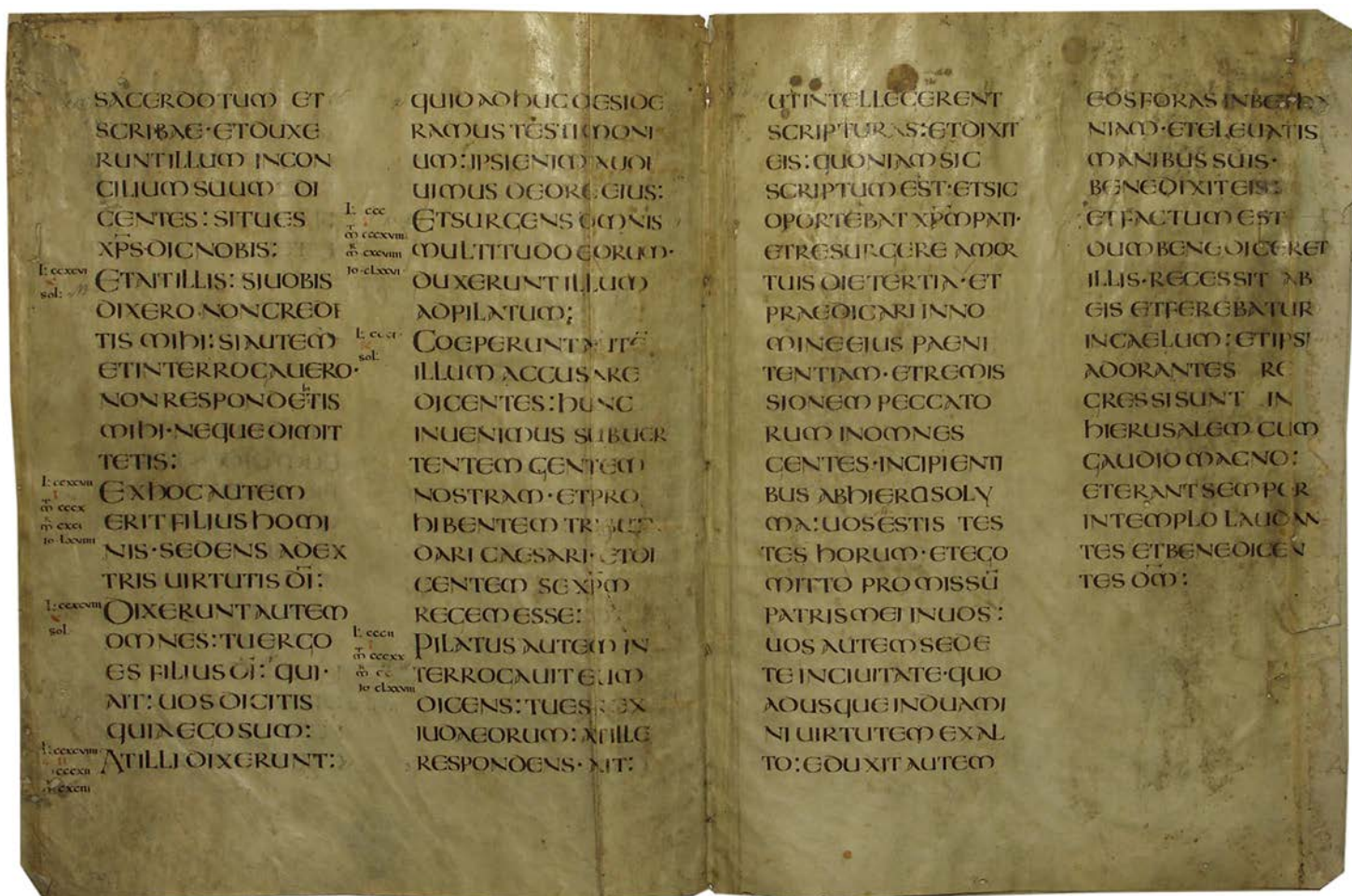
Psáno jednou rukou: scriptura Beneventana.

[**Titii Livii Hist. Rom. III, 35.7–40.4.**]

Lit.: TRUHLÁŘ, J.: *Catalogus I*, s. 478 č. 1224: „Duo folia membran. cod. saec. XI–XII characteribus langobardicis“, s přesným určením obsahu; LOEW, E. A.: *The Beneventan Script*, s. 17 a 357 datuje text do X. stol.

Obrazová dokumentace: **Obr. 100** na s. 231.

Digitalizát (VII.A.16/9): http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_VII_A_16_9__11120M5-cs <cit. 2. 2. 2018>

Obr. 99: Praha, NK ČR, sign. VI.D.24. © Národní knihovna ČR.

Praha, Národní knihovna ČR, sign. IX.C.9

(101)

XI./XII., perg., 2ff., 29,5 × 21,0 cm, rubrikace

Prakticky cele zachovaná folia tvořící přední (A) a zadní (B) přideštní nosiče. Frag. B je dnes od zadní desky odlepen, takže je viditelný z obou stran. Oba listy pocházejí z jednoho původního celku. Psací látka zachovává vpichy, má slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 1,0 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulínkou 1,0 cm širokou. Provenienční přípisky XV. stol. prozrazují, že již tehdy byly zlomky makulaturou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Missalis frag.]

Zachovány lekce z IV Rg 5,1–11 (na A) a rubr.: „Sabbato“, „Dom. III“, „Fer. III“ (na B).
Liber tradens: Isidori Hispalensis Liber prooemiorum sacrae Scripturae, pap. rkp. 1382–1385.

Lit.: TRUHLÁŘ, J.: *Catalogus II*, s. 14–15 č. 1720: „Operculis adglutinata sunt fragmenta membran. codicis liturgici saec. XII“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 101** na s. 231.

Digitalizát (IX.C.9): http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__IX_C_9_____2B0TYPD-cs <cit. 2. 2. 2018>

Praha, Národní knihovna ČR, sign. IX.E.4

(102)

XII., perg., 2ff., 22,2 × 9,0 (A) a 22,3 × 10,0 (B) cm

Dva dosti poškozené výkroje perg. folií pocházejících z jednoho celku jsou nalepeny na předním (A) resp. zadním (B) přideštní nosiče. Psací látka nezachovává žádné vpichy, má však slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán s největší pravděpodobností per extensum v liniatuře 0,6 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Ps.-Matthaei Euangelium, textus P: Liber de ortu b. Mariae, frag.]

Liber tradens: Ars dictandi (Rhetorica) etc., pap. rkp. XV. stol.

Lit.: TRUHLÁŘ, J.: *Catalogus II*, s. 22–23 č. 1760: „Operculis adglutinata sunt fragmenta membr. codicis saec. XII–XIII, quo euangelium apocryphum de nativitate s. Mariae virg. continebatur“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 102** na s. 233.

Digitalizát (IX.E.4): http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_IX_E_4_____4F1GVL2-cs <cit. 2. 2. 2018>

Praha, Národní knihovna ČR, sign. X.E.3

(103)

IX., perg., 2ff., 21,0 × 14,7 cm, rubrikace

Fragmenty dvou perg. jednolistů tvoří přední (A) a zadní (B) předsádku nosiče. Psací látka nemá žádné vpichy, má ale slepé horizontální linkování. Text psán per extensum v nepravidelné liniatuře 0,8–0,9 cm. V původním knižním bloku se jednalo o dvě za sebou bezprostředně následující folia.

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina; text in margine glosován jinou soudobou rukou.

[Ex Cant. canticorum frag.]

Frag. A obsahuje: Cant 4,13–5,16, frag. B: Cant 5,17–7,9.

Liber tradens: Excerpta de Iosephi Flavii libris Antiquitatis Iudaicae etc., pap. rkp. XV. stol.

Lit.: TRUHLÁŘ, J.: Catalogus II, s. 72–73 č. 1904: „Operculis adligata sunt fragmenta membr. codicis saec. X–XI, quibus continetur pars Cantici canticorum cum commentario marginali“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 103** na s. 233.

Praha, Národní knihovna ČR, sign. XII.B.12

(104)

XII.^{ex}, perg., 1f., 29,1 × 19,7 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

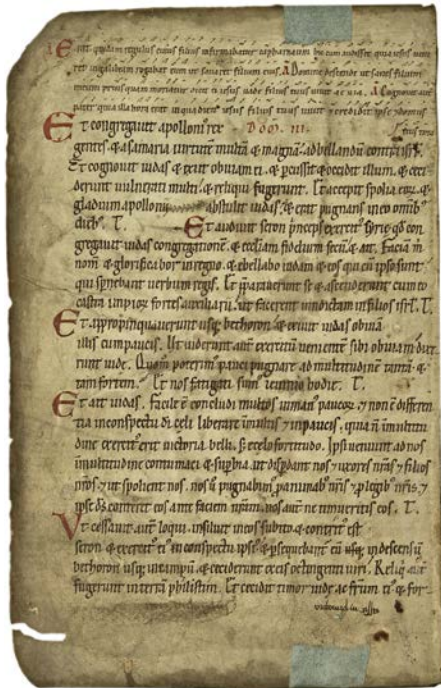
Výkroj perg. jednolistu (prakticky cele zachované folio: A) nalepený na zadním příděstí nosiče. Psací látka nemá žádné vpichy ani linkování. Text psán per extensum v liniatuře 1,0 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura gothica primitiva.

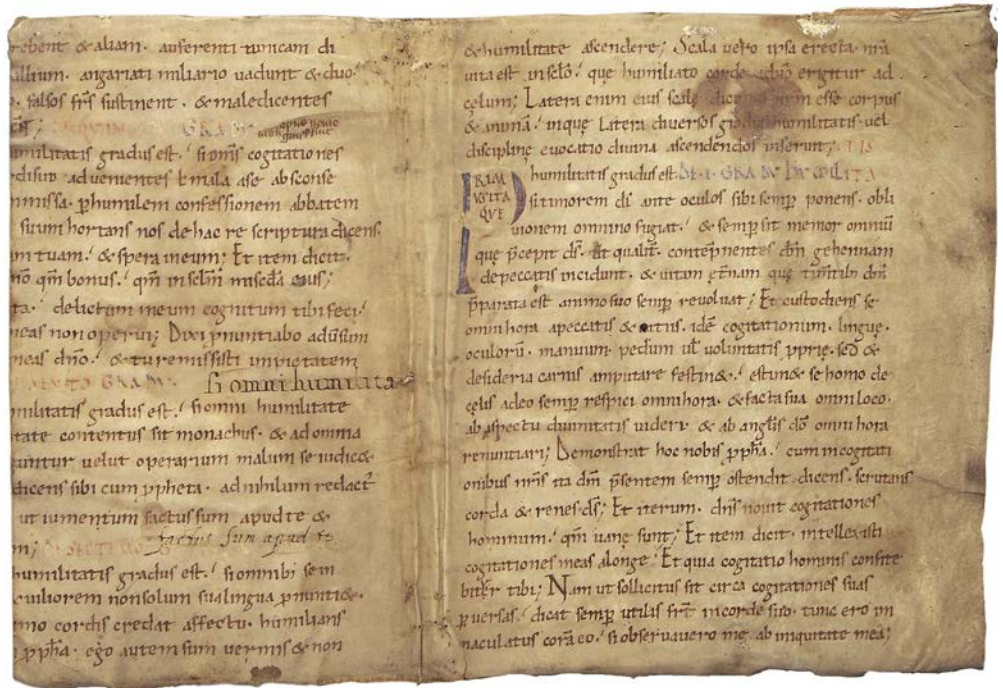
[Breviarii frag.]

Rubr.: „Dom. III“.

Liber tradens: Tibini Commentarius in Godefridi de Vino Salvo Poetrium novam etc., pap. rkp. XIV. stol.

Obr. 104: Praha, NK ČR, sign. XII.B.12.
© Národní knihovna ČR.

Obr. 105: Praha, NK ČR, sign. XII.B.16. © Národní knihovna ČR.

Prov.: „Ex monasterio S. Coronae“.

Lit.: TRUHLÁŘ, J.: *Catalogus II*, s. 177 č. 2117: zlomek vůbec nezaznamenává.

Obrazová dokumentace: **Obr. 104** na s. 235.

Digitalizát (XII.B.12): http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__XII_B_12____0IUYPH7-cs <cit. 2. 2. 2018>

Praha, Národní knihovna ČR, sign. XII.B.16

(105)

XI.¹ (O.S.B.), perg., 2ff., 20,5 × 12,0 resp. 18,0 cm, rubrikace (unciálou)

Výkroj perg. dvoulistu (A´ – A) tvořil zadní příděstí nosiče, dnes je ale odlepen, takže je oboustranně přístupný. Psací látka zachovává vpichy, má slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v nepravidelné liniatuře 0,7–0,8 cm. Textové zrcadlo ohraničeno vně slepou dvoulinkou 0,7 cm širokou. Text dvoulistu na sebe bezprostředně navazuje, takže šlo o středový arch příslušné složky původního knižního bloku. Hřbetní perforace: //////////////+ 3,5 + 6,5 + 6,5 + 3,0 •

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Regula s. Benedicti, ex capite VII (De humilitate) frag.]

Frag. A´: et humilitate ascendere ... × ... si propriam quis non

Frag. A: amans voluntatem ... × ... Ego autem sum vermis et non.

Liber tradens: Bernardi Claraevallensis Epistolae etc., perg. a pap. rkp. z přelomu XIV./XV. stol.

Prov.: „E monasterio S. Coronae“; „Liber Tilmanni de Corona mihi concessus restituatur Coronensibus“.

Lit.: TRUHLÁŘ, J.: *Catalogus II*, s. 179 č. 2121: „Operculo inferiori adligatum est fragmentum codicis cuiusdam membran. saec. XI–XII, quo pertractantur gradus humilitatis.“; HAVEL, D.: *Nález zlomku*, s. 345–355 (identifikace obsahu a upřesnění časového zařazení).

Obrazová dokumentace: **Obr. 105** na s. 235.

Digitalizát (XII.B.16): http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__XII_B_16____0FTLKKE-cs <cit. 2. 2. 2018>

Praha, Národní knihovna ČR, sign. XIII.F.11

(106)

XI., perg., 1f., 22,0 × 15,5 cm

Zlomek oboustranně velmi poškozeného perg. jednolistu (A) tvoří přední předsádku nosiče. Psací látka má zachovány vpichy, má rovněž výrazné slepé vertikální linkování. Text psán per columnas (2) o rozměrech 16,6 × 4,5 cm ve spatii 0,7 cm a v liniatuře 0,6 cm. Oba sloupky vně ohraničeny slepou dvoulinkou 0,6 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura Visigothica.

[Vocabularii cuiusdam Latini frag.]

Zachována hesla litery „O“.

Liber tradens: [Isaac Israelitae filii Salomonis]: *Viaticus a Constantino translatus* etc., perg. rkp. přelomu XIII./XIV. stol.

Prov.: „Liber Petri de Sepekow“ (XV. stol.).

Lit.: TRUHLÁŘ, J.: *Catalogus II*, s. 246–247 č. 2349: „Operculo superiori adglutinatum est fragmentum cuiusdam lexicī (in Aeneidem?) characteribus langobardicis aut visigothicis saec. XII exarati“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 106** na s. 238.

Praha, Národní knihovna ČR, sign. XIV.D.21

(107)

X./XI., perg., 2ff., 20,5 × 12,5 resp. 15,6 cm

Výkroj perg. dvoulistu (A' – A) tvoří přední předsádku nosiče. Psací látka nemá zachovány vpichy, má ovšem slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v nepravidelné liniatuře 0,7–0,8 cm, textové zrcadlo z obou stran vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,7 cm širokou. Text na zachovaném dvoulistu na sebe bezprostředně navazuje, takže zlomek tvořil středový arch příslušné složky původního knižního bloku. hřbetní perforace: ////////////// + 3,3 + 6,8 + 4,6 + 5,0 + //////////////

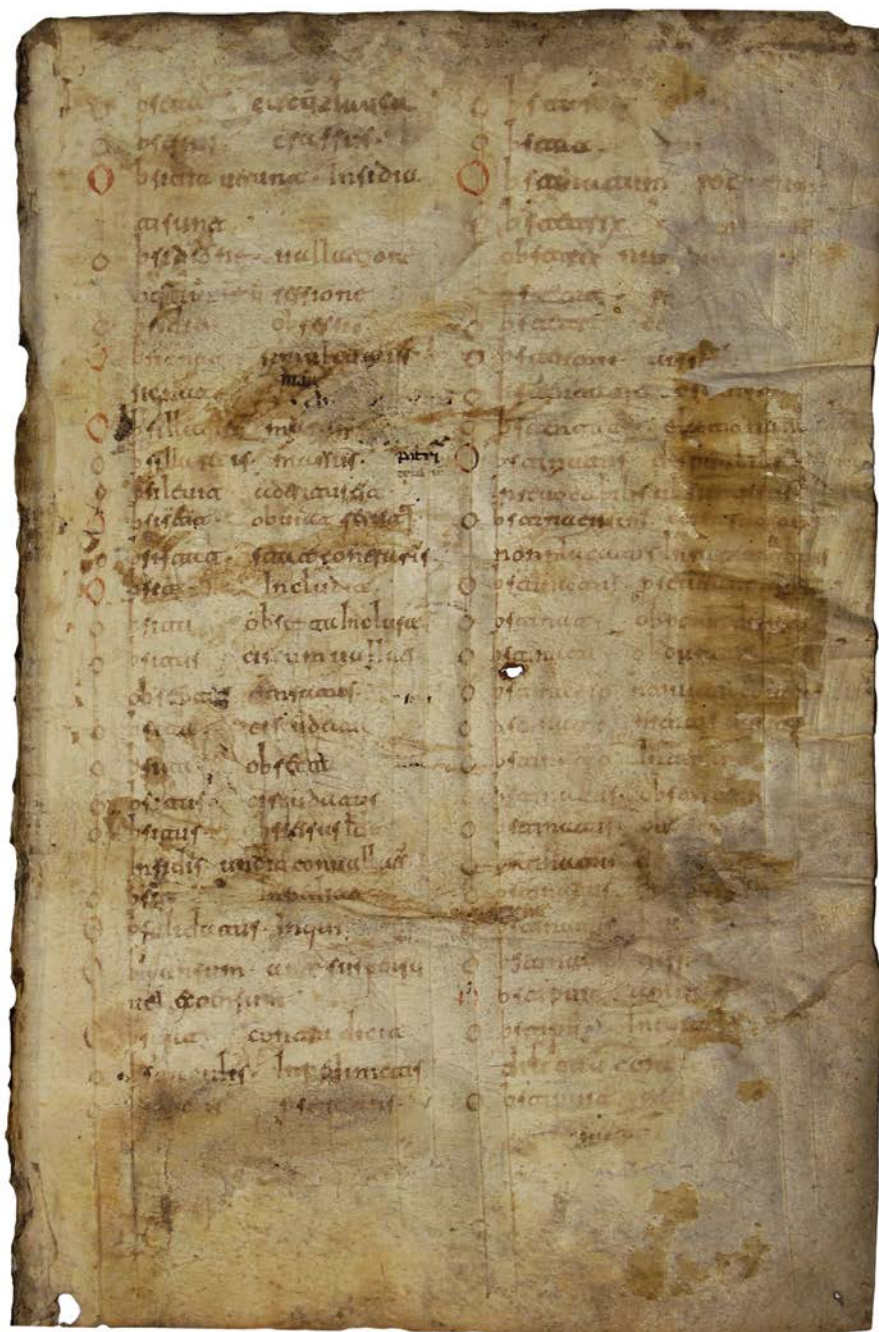
Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Lectionarii frag.]

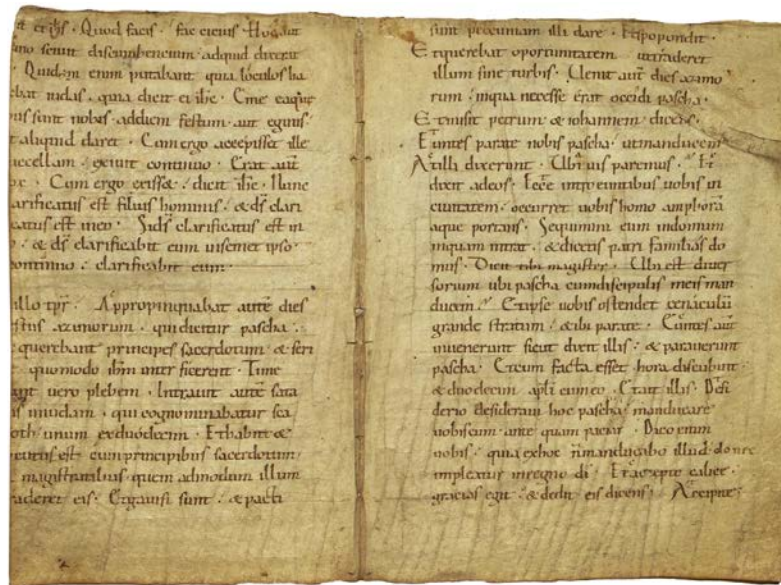
Zachovány lekce: Io 13,16–32 a Lc 22,1–27.

Liber tradens: *Antiphonarium particulare notis musicis instructum monasterii s. Georgii in castro Pragensi*, perg. rkp. XV. stol.

Prov.: „Ex monast. S. Georgii“.

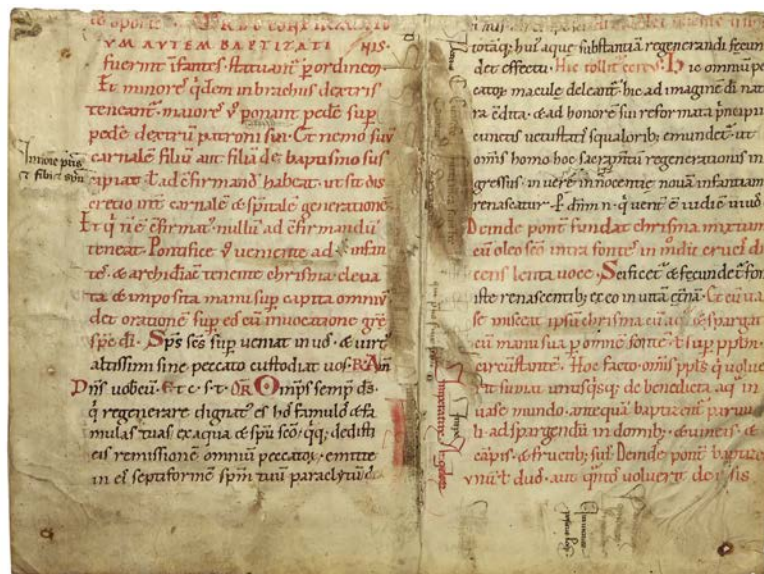

Obr. 106: Praha, NK ČR, sign. XIII.F.11. © Národní knihovna ČR.

Obr. 107: Praha, NK ČR, sign. XIV.D.21.

© Národní knihovna ČR.

Obr. 108: Praha, NK ČR, sign. XIV.D.23.

© Národní knihovna ČR.

Lit.: TRUHLÁŘ, J.: *Catalogus II*, s. 305 č. 2529: „Operculo super. adligatum est fragmentum membran. evangeliarii saec. XI/XII.“

Obrazová dokumentace: **Obr. 107** na s. 239.

Digitalizát (XIV.D.21): http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__XIV_D_21____25ECIZC-cs <cit. 2. 2. 2018>

Praha, Národní knihovna ČR, sign. XIV.D.23

(108)

XI.², perg., 4ff., 21,0 × 15,0 resp. 13,0 (A' - A) a 20,7 × 14,8 resp. 13,3 (B' - B) cm, rubrikace

Téměř cele zachované perg. dvoulisty tvoří přední (A' - A) resp. zadní (B' - B) předsádku v nosiči. Oba dvoulisty pocházejí ze stejného původního celku. Psací látka má zachované vpichy a slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,8 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,7 cm širokou. Jako *probationes penae* se na zlomcích vyskytují kancelářské přípisky: „Johannes Dei gra. marchio Moravie et dns. terre“ gotickou kurzívou XIV. stol., a dále „Wenczlau, Dei“ bastardou XIV. stol. atd. Již tehdy musely být zlomky makulaturou. Hřbetní perforace:

Frag. A' - A: //////////////+ 5,4 + 4,5 + 3,5 +////////

Frag. B' - B: //////////////+ 3,5 + 5,5 + 4,5 + 3,4 +////////

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Libri processionalis seu Agendae frag.]

Liber tradens: Iohannis Hildesheimensis Historia trium regum etc., pap. rkp. konce XIV. stol. *Prov.:* „Ex bibl. S. J. Crumloviensi“.

Lit.: TRUHLÁŘ, J.: *Catalogus II*, s. 306–307 č. 2531: „Operculis adligata sunt fragmenta membran. libri ritualis saec. XII (de sacramentis baptismi et confirmationis administrandis)“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 108** na s. 239.

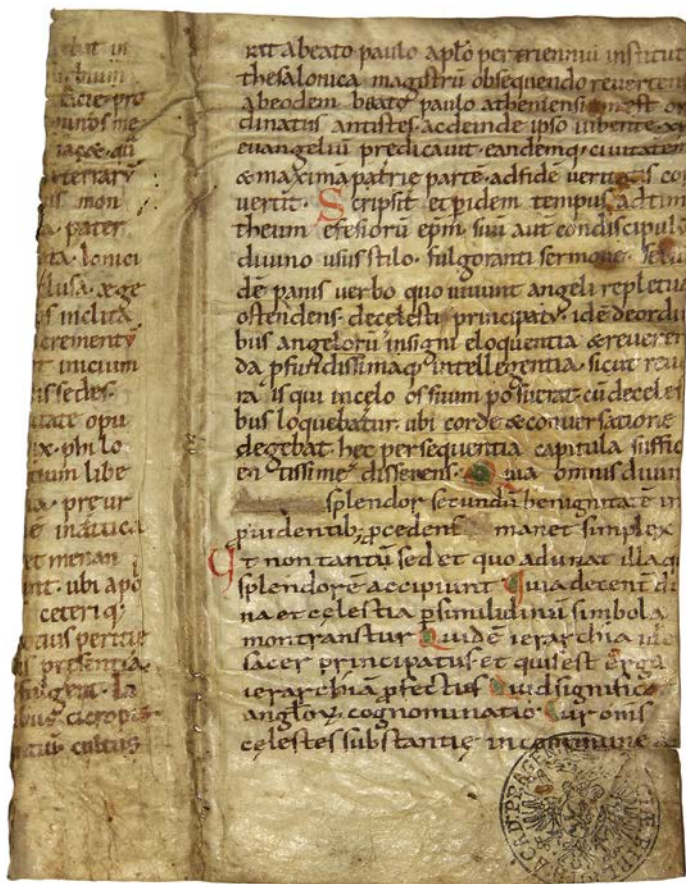
Digitalizát (XIV.D.23): http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__XIV_D_23____2LM67T0-cs <cit. 2. 2. 2018>

Praha, Národní knihovna ČR, sign. XVII.F.49

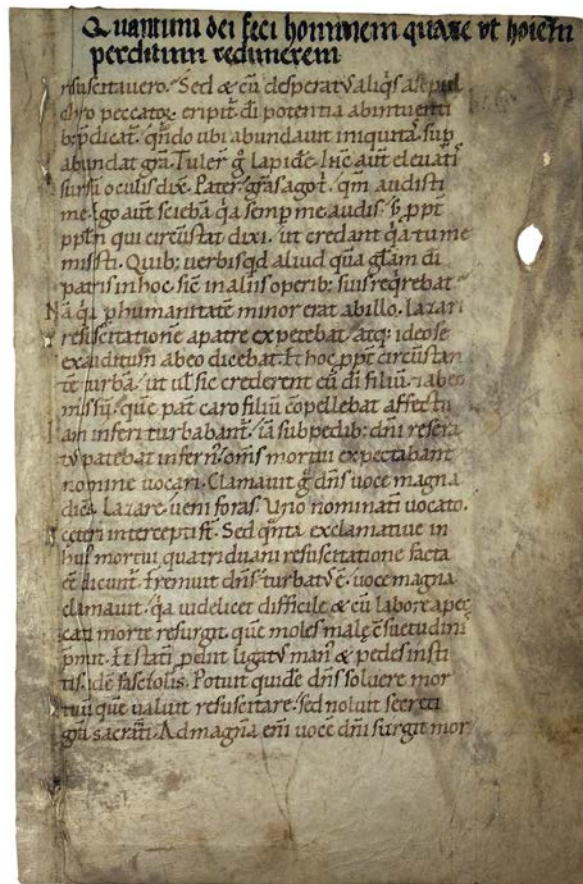
(109)

XI.¹, perg., 2ff., 20,0 × 4,5 resp. 11,4 cm

Výkroj perg. dvoulistu A' - A tvoří přední předsádku nosiče. Psací látka nezachovává žádné vpichy, má ale slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum

Obr. 109: Praha, NK ČR, sign. XVII.F.49.
 © Národní knihovna ČR.

Obr. 110: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.27.
 © Národní knihovna ČR.

v nepravidelné liniatuře 0,5–0,7 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,6 cm širokou. Hřbetní perforace: // // // // + 5,5 + 0,4 + 5,2 + // // // // //

Psáno dvěma rukama: scriptura carolina.

[**Hilduini Vita s. Dionysii, ex cap. VIII et IX frag.**]

PL 106 col. 29.

Liber tradens: Řád práva zemského atd., pap. rkp. konce XV. stol.

Prov.: Jezuitská knihovna – Klementinum.

Lit.: TRUHLÁŘ, J.: *Katalog českých rukopisů*, s. 109 č. 279: „Přídeštím svrchním jest zlomek lat. rkp. XII stol. církv.-dějep. obsahu.“

Obrazová dokumentace: **Obr. 109** na s. 241.

Digitalizát (XVII.F.49): http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_XVII_F_49__2XS2QWA-cs <cit. 2. 2. 2018>

Praha, Národní knihovna ČR, sign. XXIV.A.27

(110)

XI., perg., 1f., 26,1 × 17,1 cm

Téměř cele zachovaný perg. jednolist (A) sejmutý z nepoznamenané vazby, psací látka má vpichy a dnes již slabě zřetelné horizontální i vertikální slepé linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,8 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,8 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[**Heiricus Autissiodorensis?: Homiliae per circulum anni, pars hiemalis, ex Hom. I, 54 frag.**]

Zachovaný fragment se vztahuje k fer. VI post Dom. IV in Quadragesima.

Prov.: Sběrka Artur Ritter, Jablonec nad Nisou (přelom XIX./XX. stol.), akces. č. 1365/89.

Lit.: MAREK, J. – MODRÁKOVÁ, R.: *Zlomky rukopisů*, s. 29 č. 27.

Obrazová dokumentace: **Obr. 110** na s. 241.

Praha, Národní knihovna ČR, sign. XXIV.A.37**(111)**

XII.¹, perg., 2ff., 9,2 × 17,0 (A) a 9,3 × 17,1 (B) cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Dva perg. výkroje ze dvou různých folií (A, B), avšak ze stejného celku, sejmuté z nepoznamenané vazby. Psací látka nezachovává vpichy a nemá ani stopy žádného linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,5 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[Breviarii frag.]

Zachována část z Propria de sanctis se zachovanými svátky sv. Alexandra, Filipa a Jakuba (na A) a Nalezení sv. Kříže (na B).

Prov.: Sbírka Artur Ritter, Jablonec nad Nisou (přelom XIX./XX. stol.), akces. č. 1365/89.

Lit.: MAREK, J. – MODRÁKOVÁ, R.: *Zlomky rukopisů*, s. 31 č. 37.

Obrazová dokumentace: **Obr. 111** na s. 244.

Praha, Národní knihovna ČR, sign. XXIV.A.46**(112)**

XI.², perg., 1f., 22,0 × 13,5 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Výkroj perg. jednolistu (A) sejmutý z nepoznamenané vazby bez vpichů, avšak se slepým horizontálním i vertikálním linkováním. Text psán v liniatuře 1,3 cm. Zlomek byl ještě aktivně používán na přelomu XIV./XV., o čemž svědčí texturou upravované pasáže.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Missalis frag.]

Zachovány lekce z: Lc 20,27–33; Lc 20,35–40.

Prov.: Sbírka Artur Ritter, Jablonec nad Nisou (přelom XIX./XX. stol.), akces. č. 1365/89.

Lit.: MAREK, J. – MODRÁKOVÁ, R.: *Zlomky rukopisů*, s. 32 č. 46.

Obrazová dokumentace: **Obr. 112** na s. 244.

XII.², perg., 1f., 21,5 × 14,4 cm, rubrikace

Cele zachovaný perg. jednolist (A) sejmutý z nepoznamenané vazby, kde plnil funkci před-
sádky; má zachovány vpichy, avšak beze stop jakéhokoliv linkování. Text psán per exten-
sum v liniatuře 0,5 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[**Varia ex collectoribus canonum.**]

(a): Gratianus: *Concordia discordantium canonum*, Quaes. V, c. XXI, VI pars.

PL 187 col. 1492.

(b): *Epist. I Clementis ad Iacobum*.

PL 130 col. 22.

(c): Isidorus Hispalensis: *Mysticorum expositiones sacramentorum seu Quaest. in VT* – In Ex 29,11.

(d): Ex conc. Tribur., capit. III – cf. *Burchardi Wormaciensis Libri decretorum*, lib. IX (De feminis non consecratis), cap. 66.

PL 140 col. 826.

(e): Ex conc. apud Alth. habito cap. 5 – cf. *Burchardi Worm. Lib. decr.*, lib. IX, cap. 74.

PL 140 col. 828.

(f): Gratianus: *Concordia*, Quaes. V, c. XIX (Item Hieronymus Ad Oceanum de morte Fabiolae).

PL 187 col. 1491.

(g): S. Augustinus: *De coniugiis adulterinis*, lib. II, cap. 15.

PL 40 col. 481.

(h): Ivo Carnotensis: *Decretis* pars VIII, cap. 243; 34, q. 2, c. Ego dixi (Hermes in libro Pastoris, mandato 4).

(i): cf. Ivo Carnotensis: *Decretis* pars VIII, cap. 233 (Chrysostomus super Matthaicum cap. 109 = homil. 32 in Matth.).

PL 161 col. 633.

(j): S. Augustinus: *De coniugiis adulterinis*, lib. II, cap. 6.

PL 40 col. 473.

(k): Burchardus Worm.: *Libri decr.*, lib. VII, cap. 12 (recte: Ex concil. apud Theodonis villam, cap. 8).

PL 140 col. 782.

(l): *ibid.*, cap. 16 (Ex concil. Meldensi, cap. 7).

PL 140 col. 782.

(m): *Concilia Hispaniae XLVI (Concilium Toletanum)*, cap. 17.

PL 84 col. 331.

Prov.: Sbíрка Artur Ritter, Jablonec nad Nisou (přelom XIX./XX. stol.), akces. č. 1365/89.

Lit.: MAREK, J. – MODRÁKOVÁ, R.: *Zlomky rukopisů*, s. 32 č. 49.

Obrazová dokumentace: **Obr. 113** na s. 247.

Praha, Národní knihovna ČR, sign. XXIV.A.65

(114)

XII., perg., 2ff., 23,5 × 16,6 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Cele zachovaný perg. dvoulist (A' – A) s textem, který na sebe bezprostředně nenavazuje. Psací látka nezachovává žádné vpichy, ale má slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v nepravidelné liniatuře 0,6–0,7 cm. Stará paginace: „454–455, 468–469“ rukou XVII. – XVIII. stol. Hřbetní perforace: •2,0 + 3,0 + 7,0 + 7,0 + 3,0 + 1,5 •

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior, benediktinské provenience.

[Breviarii O.S.B. frag.]

Díky breviářových hodiněk prozrazuje, že šlo o *breviarium chori* ženského kláštera („Interim dum sorores communicant, cantatur“). Vzhledem k identifikaci nosiče (viz níže) zřejmé, že šlo o klášter benediktinek u sv. Jiří na Hradě, v němž byla věnována zvýšená pozornost liturgickému zpěvu: lze tak usuzovat z distribuce liturgického zpěvu mezi chór a kantory. Na zlomku zachována evangelní lekce: Mc 16,1 vážící se k velikonočnímu cyklu Propria de tempore.

Prov.: Fragment náleží do breviáře NK ČR Praha, sign. VI.E.4c (TRUHLÁŘ, J.: *Catalogus I*, s. 454 č. 1119), který byl užíván v klášteře benediktinek u sv. Jiří na Hradě; ten v dnešní podobě končí pag. 453. U frag. je uložen pap. předsádkový list s vlastnickou proveniencí „Caesarei collegii societatis Jesu Pragae“.

Lit.: MAREK, J. – MODRÁKOVÁ, R.: *Zlomky rukopisů*, s. 35 č. 65.

Obrazová dokumentace: **Obr. 114** na s. 247.

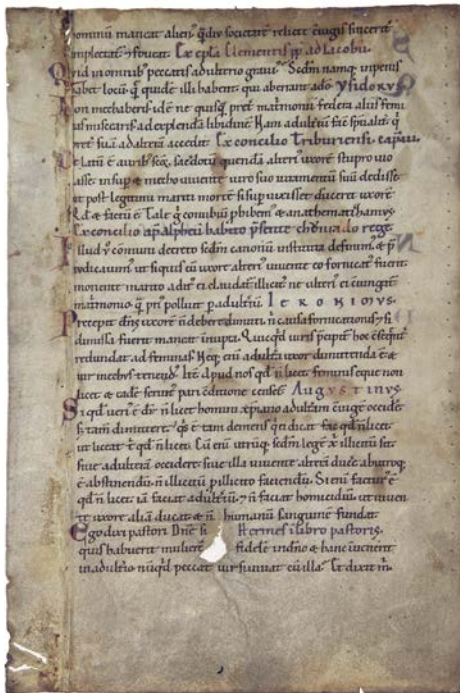
Praha, Národní knihovna ČR, sign. XXIV.A.78

(115)

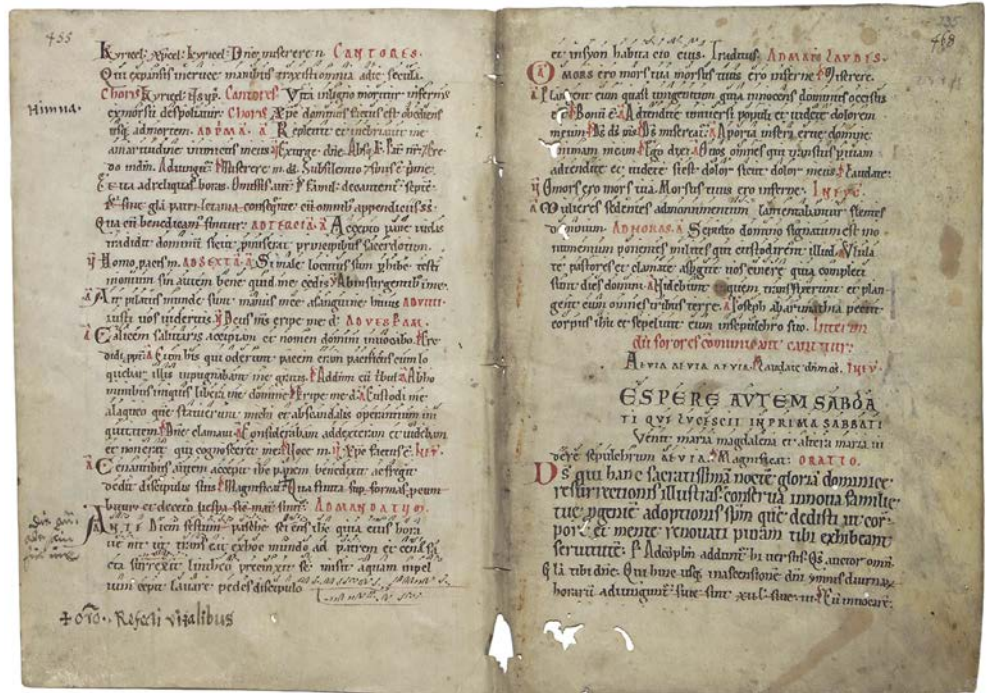
Praha, Národní knihovna ČR, sign. XXIV.A.97

IX./X., perg., 3ff., 25,6 × 16,3 resp. 13,5 (A' – A) a 25,0 × 9,8 (B) cm, rubrikace (uncialou), živá záhlaví

Silně poškozený perg. dvoulist sejmutý z vazby sign. G.290 (A' – A), z téhož celku se zachoval ještě úzký výkroj jednolistu (B), který byl původně přilepen ve stejné vazbě na okraji dvoulistu A' – A, kde se zachoval jeho zrcadlový otisk. Psací látka zachovává vpichy, má slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,7 cm. Hřbetní perforace:

Obr. 113: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.49.
© Národní knihovna ČR.

Obr. 114: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.65. © Národní knihovna ČR.

Obr. 115: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.78. © Národní knihovna ČR.

(A' - A): •3,5 + 6,5 + 4,0 + 8,5 + 4,6•

Psáno dvěma rukama: scriptura carolina.

[**Evangelii frag.**]

Zachovány pasáže (na A' - A): Lc 22,36–59 a Io 1,1–27. Je tedy zřejmé, že šlo o dvoulist spíše ve vnějších pasážích dané složky knižního bloku; zachovaná pasáž (na B): Lc 12,31–55.

Prov.: Sejmuto z tisku NK ČR, sign. 22.G.290, který má ex libris chebských jezuitů z r. 1663, a to „ex donatione Mastadiana“ (za bližší informace o nosiči zlomku děkuji dr. J. Markovi).

Lit.: MAREK, J. – MODRÁKOVÁ, R.: *Zlomky rukopisů*, s. 36 č. 78 a s. 38 č. 97.

Obrazová dokumentace: **Obr. 115** na s. 248.

Praha, Národní knihovna ČR, sign. XXIV.A.83

(116)

XII., perg., 1f., 28,0 × 19,3 cm, rubrikace

Seříznutý perg. jednolist (A) sejmutý z poznamenané vazby nemá žádné vpichy, má ovšem horizontální i vertikální linkování provedené olůvkem. Text psán per columnas (2) o rozměrech 23,5 × 8,7 resp. 7,6 cm ve spatii 1,6 cm a s liniaturou 0,8 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[**Aurelius Augustinus: Enarrationes Psalmorum 77, cap. 29–35, frag.**]

PL 36 col. 1002–1005.

Liber tradens: Sejmuto z vazby tisku NK ČR, sign. 33.K.89.

Lit.: MAREK, J. – MODRÁKOVÁ, R.: *Zlomky rukopisů*, s. 36 č. 83.

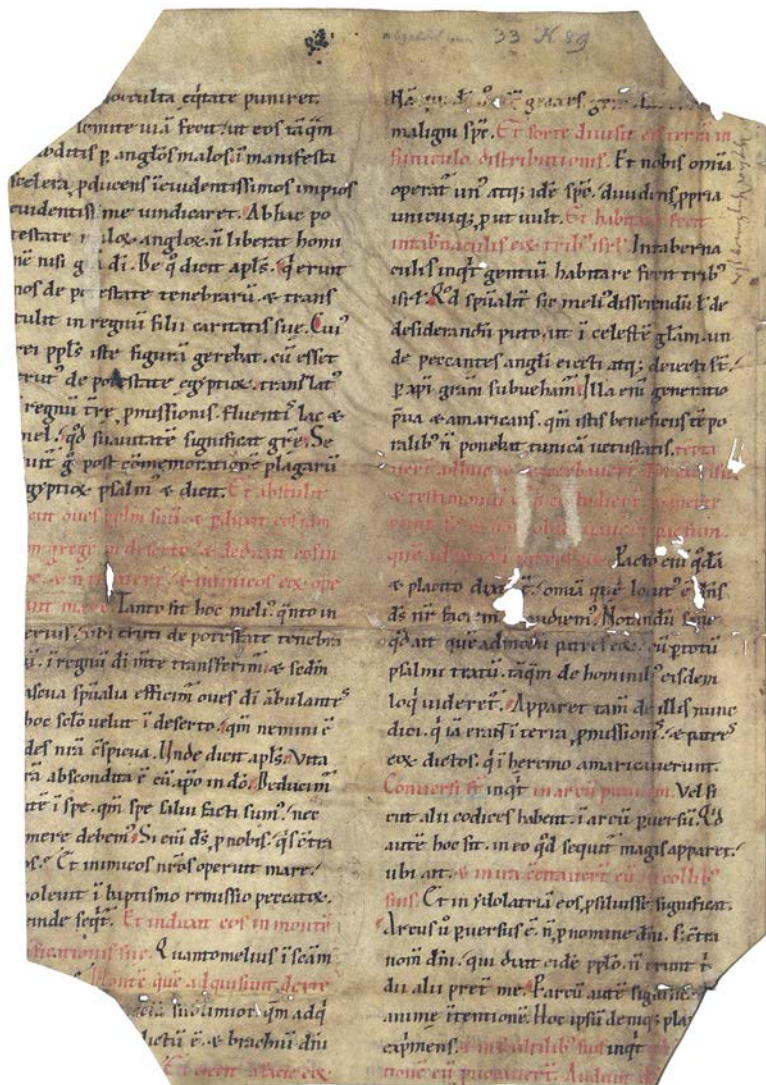
Obrazová dokumentace: **Obr. 116** na s. 250.

Praha, Národní knihovna ČR, sign. XXIV.A.115

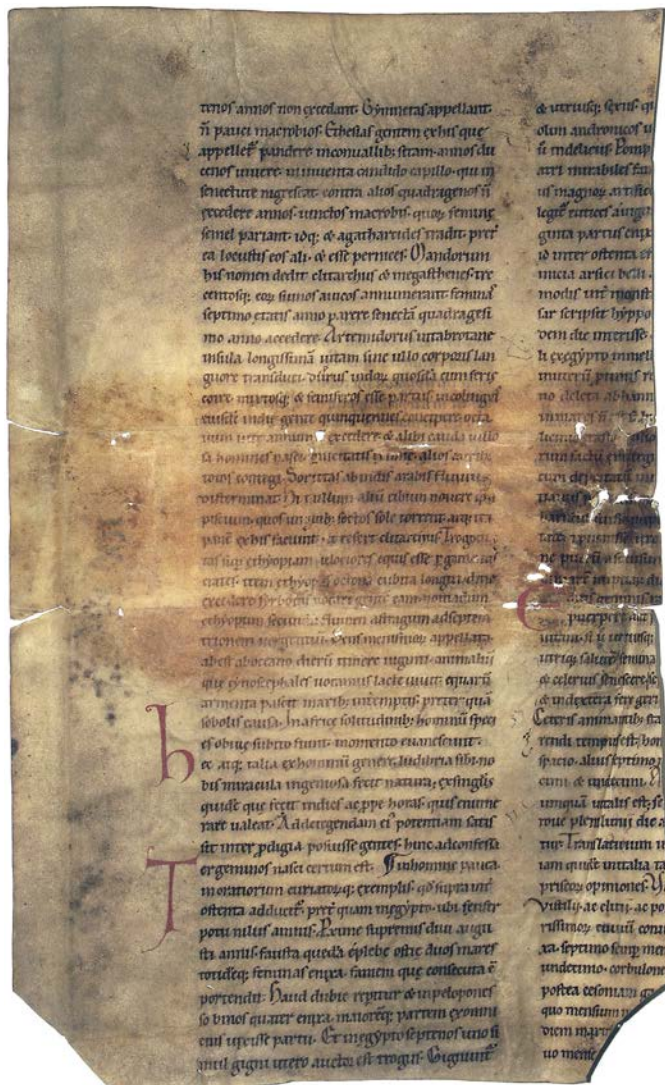
(117)

XII., perg., 1f., 37,1 × 22,5 cm

Výkroj perg. jednolistu (A) sejmutého z nepoznamenané vazby, psací látka zachovává vpichy a horizontální i vertikální linkování. Text psán per columnas (2) o šíři 10,0 cm ve spatii 1,6 cm a s liniaturou 0,7 cm. Zachována stará foliace: „49“.

Obr. 116: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.83. © Národní knihovna ČR.

Obr. 117: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.115. © Národní knihovna ČR.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[Plinius Sec.: *Naturalis historia, ex cap. VII frag.*]

Lit.: MAREK, J. – MODRÁKOVÁ, R.: *Zlomky rukopisů*, s. 39 č. 115.

Obrazová dokumentace: **Obr. 117** na s. 250.

Praha, Národní knihovna ČR, sign. XXIV.A.134

(118)

XII., perg., 1f., 5,2 × 19,0 cm, neumová nediastematická notace německého typu

Úzký výkroj perg. jednolistu (A) se zachovanými vpichy a slepým horizontálním i vertikálním linkováním. Text psán per extensum v liniatuře 0,9 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,8 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[*Missale plenarium.*]

Na recto-foliu zachován frag. mešního formuláře pro Fer. VI post Dom. III in Quadragesima s koncem evangelní perikopy: Io 4,42 / *Of.*: „Intende voci ora[cio]nis mee...“ / *Secr.*: „Respice, Domine, propicius ad munera...“ / *Co.*: (Io 4,13) „Qui biberit aquam...“.

Na verso-foliu zachován frag. mešního formuláře pro Sabb. post Dom. III in Quadragesima se zachovaným úryvkem ze starozákonní lekce: Dn 13,8–9; 13,15.

Lit.: MAREK, J. – MODRÁKOVÁ, R.: *Zlomky rukopisů*, s. 40 č. 134.

Obrazová dokumentace: **Obr. 118** na s. 252.

Praha, Národní knihovna ČR, sign. XXIV.A.141

(119)

XII., perg., 1f., 21,7 × 13,5 cm, rubrikace

Cele zachovaný perg. jednolist (A) sejmutý z nepoznamenané vazby se zachovanými vpichy a slepým horizontálním i vertikálním linkováním. Text psán per extensum v liniatuře 0,7 cm, textové zrcadlo ohraničeno vně slepou dvoulinkou 0,7 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

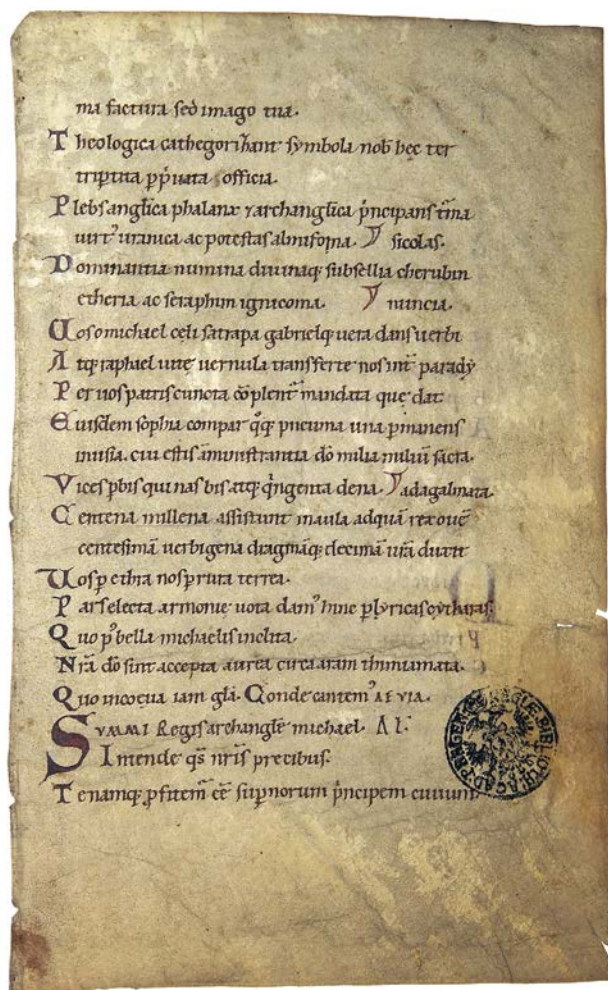
[*Notker Balbulus: Sequentiae, frag.*]

PL 131 col. 1018.

Rubr.: „De s. Gallo“.

Obr. 118: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.134. © Národní knihovna ČR.

Obr. 119: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.141. © Národní knihovna ČR.

Prov.: Razítko klementinské knihovny z XVIII. stol.

Lit.: MAREK, J. – MODRÁKOVÁ, R.: *Zlomky rukopisů*, s. 42 č. 141.

Obrazová dokumentace: **Obr. 119** na s. 252.

Praha, Národní knihovna ČR, sign. XXIV.A.143

(120)

XI., perg., 2ff., 19,8 × 17,7 resp. 12,2 cm, rubrikace

Výkroj perg. dvoulistu (A' – A) sejmutého z nepoznamenané vazby nemá žádné vpichy ani stopy jakéhokoliv linkování. Text psán per extensum v nepravidelné liniatuře 0,7–0,8 cm. Text na sebe bezprostředně navazuje, šlo tudíž o dvoulist původně umístěný uprostřed příslušné složky v původním knižním bloku. Hřbetní perforace: /////////////// + 1,5 + 2,0 + 6,4 + 6,6 + ///////////////

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Lectionarii frag.]

Zachovány lekce: Dn 3,49–51; I Thes 5,14–23; Mt 17,4–9; I Thes 4,1–7; Mt 15,21–28; Dn 9,15–19; Io 8,21–29; III Rg 17,8–12. Rubr.: „Fer. III.“.

Lit.: MAREK, J. – MODRÁKOVÁ, R.: *Zlomky rukopisů*, s. 42 č. 143.

Obrazová dokumentace: **Obr. 120** na s. 254.

Praha, Národní knihovna ČR, sign. XXIV.A.157

(121)

XII., perg., 2ff., 33,2 × 24,6 resp. 22,0 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Cele zachovaný perg. dvoulist (A' – A) sejmutý z nepoznamenané vazby nezachovává vpichy, má ale horizontální i vertikální linkování provedené olůvkem. Text psán per extensum v liniatuře 0,9 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou jednolinkou. Marginální přípisky rukou počátku XIV. stol. prozrazují, že rkp. byl tehdy ještě aktivně používán. Hřbetní perforace: /////////////// + 3,5 + 5,0 + 9,5 + 10,0 + 4,8 + ///////////////

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Breviarii frag.]

Lit.: MAREK, J. – MODRÁKOVÁ, R.: *Zlomky rukopisů*, s. 43 č. 157.

Obrazová dokumentace: **Obr. 121** na s. 255.

Praha, Národní knihovna ČR, sign. XXIV.A.189

(122)

XII./XIII., perg., 1f., 37,8 × 26,7 cm

Cele zachovaný perg. jednolist (A) sejmutý z poznamenané vazby má vpichy i vertikální a horizontální linkování provedené olůvkem. Text psán per columnas (2) o rozměrech 27,9 × 8,4 resp. 8,7 cm se spatíem 2,0 cm a v liniatuře 0,7 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura gothica primitiva.

[Hieronymi Commentaria in Isaiam, cap. XLVII vers. 12n. et cap. XLVIII, vers. 3–13.]

PL 24 col. 457–460.

infertur homo in semetipso ... × ... antequam fieret ibi.

Prov.: Zlomek pochází z benediktinského kláštera u sv. Mikuláše na Starém Městě pražském (1628), kam se dostal z kláštera Na Slovanech. Sloužil jako obal kopiaře XVI. stol. kláštera Na Slovanech sign. I.D.49, stará sign. „Lit. Z. Num. XXXIV“.

Lit.: MAREK, J. – MODRÁKOVÁ, R.: *Zlomky rukopisů*, s. 45 č. 189.

Obrazová dokumentace: **Obr. 122** na s. 257.

Praha, Národní knihovna ČR, sign. XXIV.A.206

(123)

IX.¹ + XI., perg., 1 + 2ff., 24,8 × 19,4 (A) a 8,0 × 10,0 resp. 9,4 (B' – B) cm

Vnější pokryv vazby nosiče sign. 34.C.327 tvoří jednak výkroj perg. jednolistu (A) a dále úzký výkroj perg. dvoulistu (B' – B). A má zachovány vpichy a slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per columnas (2) s šíří sloupku 7,8 cm a ve spatíu 2,0 cm s liniaturou 0,9 cm. Oba sloupky vně ohraničeny slepou dvoulinkou 1,0 cm širokou. Výkroj dvoulistu B' – B nemá vpichy, ale pouze nepatrné stopy slepého horizontálního i vertikálního linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,6–0,7 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,7 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina (A), scriptura carolina (B' – B).

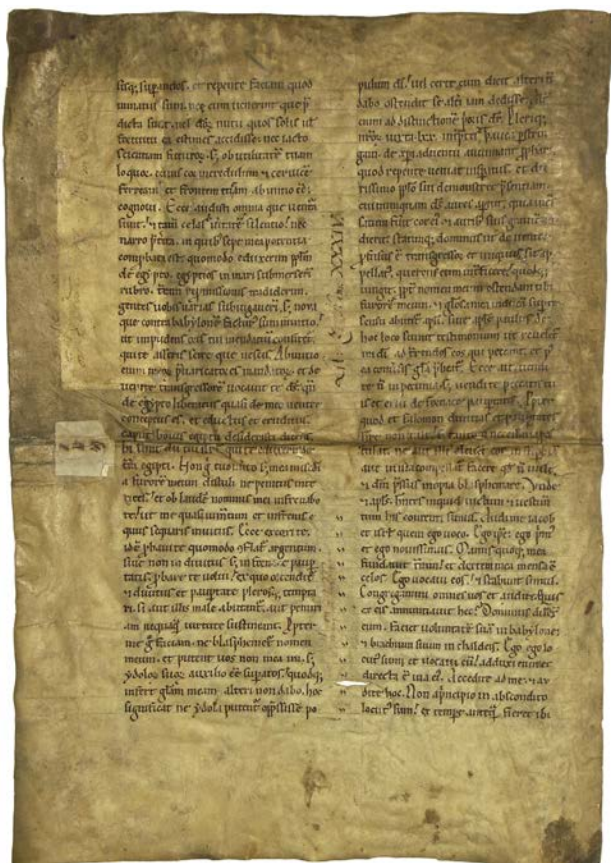
Frag. A:

[Psalterii frag.]

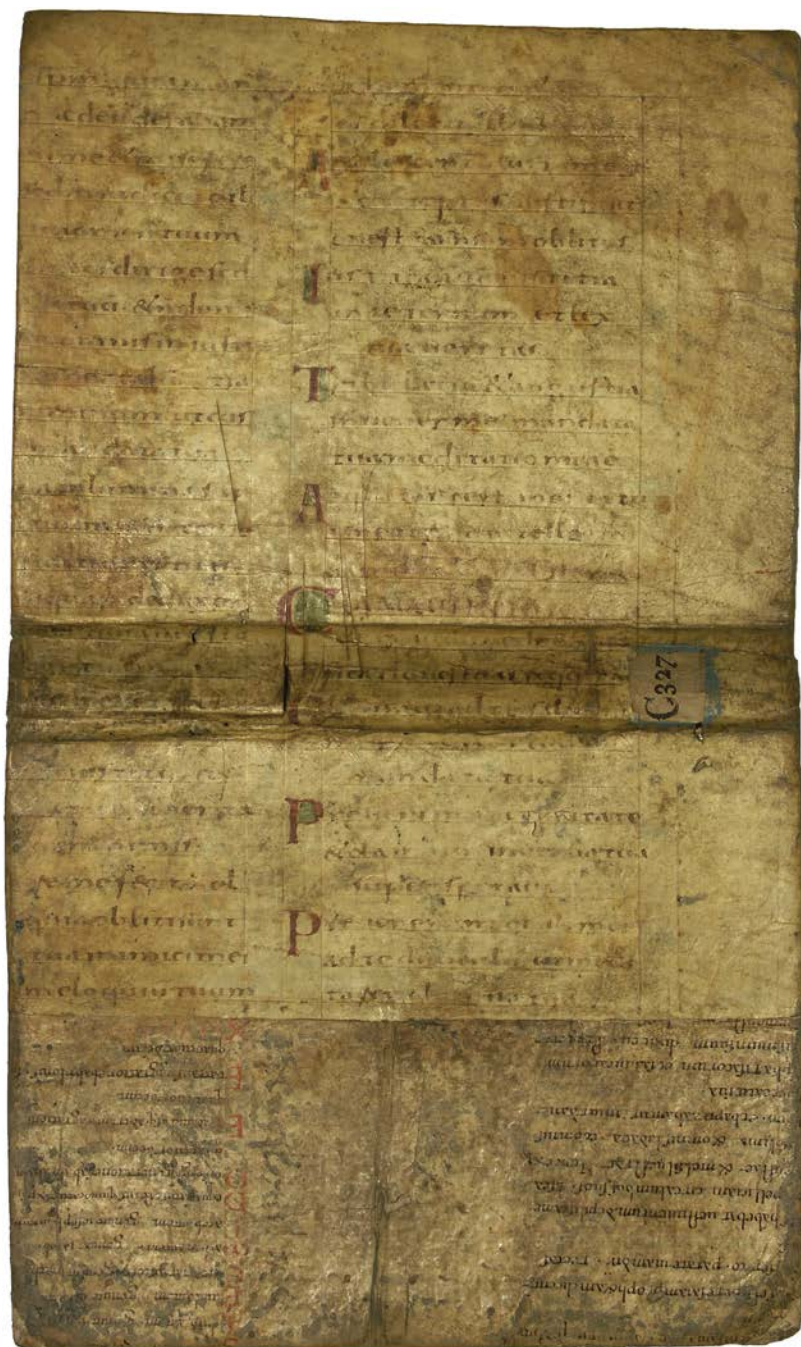
Zachovaný text: Ps 118,131–148: [s]piri[tum], [qu]ia ... × ... m[edi]tarer eloquia tua.

Frag. B' – B:

[Evangeliarii frag.]

Obr. 122: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.189. © Národní knihovna ČR.

Obr. 123: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.206. © Národní knihovna ČR.

Zachovaný text: Mt 1,13–18; Mt 3,3–7.

Prov.: Sňato z tisku NK ČR, sign. 34.C.327.

Lit.: MAREK, J. – MODRÁKOVÁ, R.: *Zlomky rukopisů*, s. 46 č. 206.

Obrazová dokumentace: **Obr. 123** na s. 257.

Praha, Národní knihovna ČR, sign. XXIV.A.284

(124)

XII. (Itálie), perg., 2ff., 16,6 × 11,9 cm, rubrikace

Cele zachovaný perg. dvoulist (A' – A) se zachovanými vpichy a slepým horizontálním i vertikálním linkováním. Text psán per extensum v liniatuře 0,7 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou jednolinkou. Text na sebe nenavazuje, dvoulist se nacházel spíše ve vnější části příslušné složky. Zachována stará paginace: „143, 144, 157, 158“. Hřbetní perforace: //////////////+ 1,8 + 2,9 + 5,7 + 4,6 +////////////////

Psáno jednou rukou: scriptura carolina výrazně okrouhlého ductu, nejspíše italské provenience.

[**Julianus Toletanus: Prognosticorum futuri saeculi, ex lib. I et III frag.**]

cf. PL 96 col. 476 s výraznými odchylkami a doplňky.

Lit.: MAREK, J. – MODRÁKOVÁ, R.: *Zlomky rukopisů*, s. 58 č. 284.

Obrazová dokumentace: **Obr. 124** na s. 259.

Praha, Knihovna křižovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 1

(125)

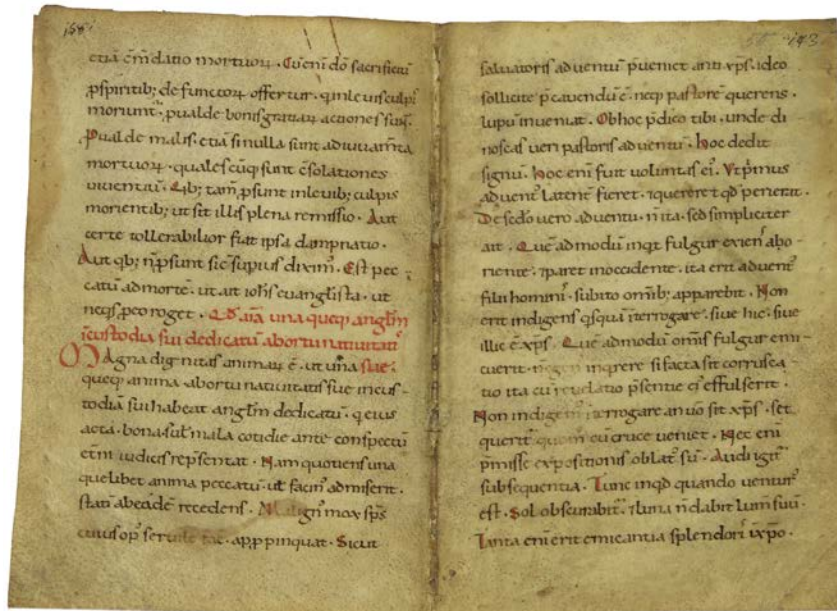
XII., perg., 4ff., 19,2 × 14,5 cm, rubrikace

Dva cele zachované perg. dvoulisty (A' – A, B' – B), zachovány vpichy a slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,8–0,9 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,7 cm širokou. Oba dvoulisty v původní složce za sebou bezprostředně následovaly, a to tak, že B' – B byl vložen do A' – A. Hřbetní perforace:

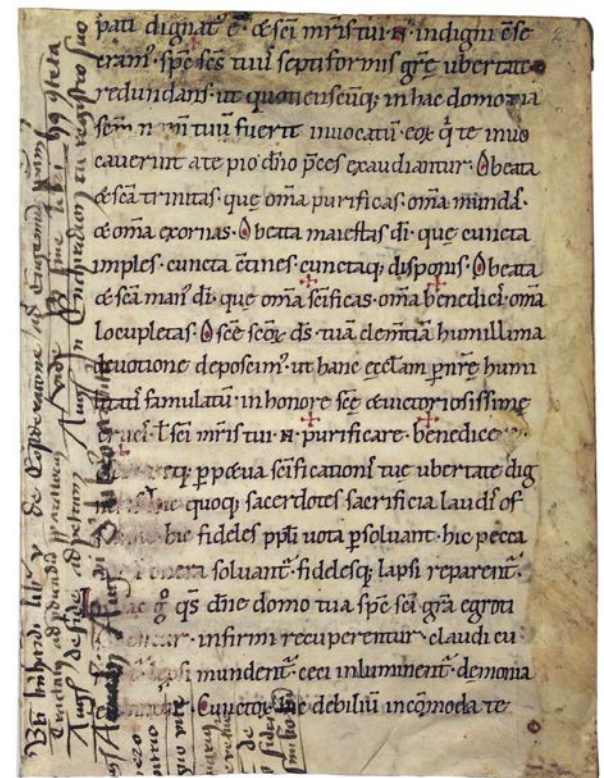
Frag. A' – A: //////////////+ 1,5 + 3,5 + 5,2 + 4,5 + 3,2 +////////////////

Frag. B' – B: //////////////+ 1,5 + 3,5 + 5,2 + 4,5 + 3,2 +////////////////

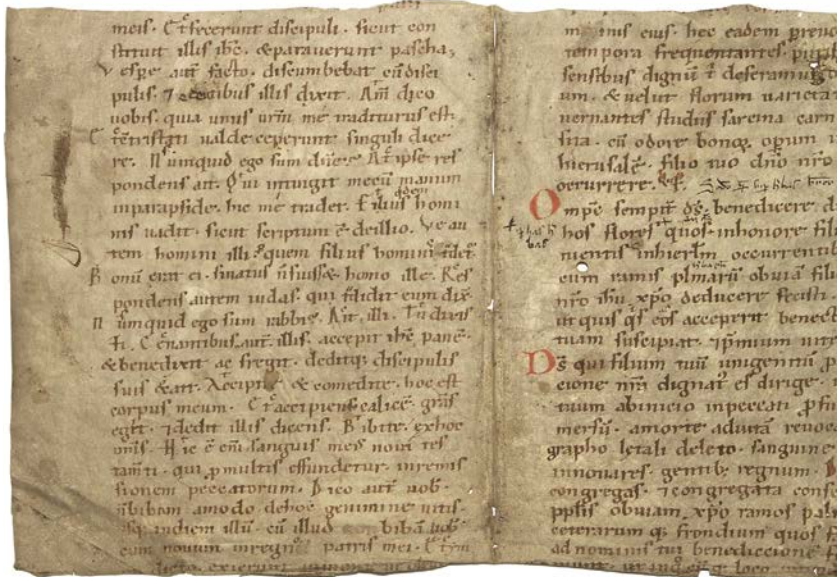
Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

Obr. 124: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.284. © Národní knihovna ČR.

Obr. 125: Praha, knihovna křižovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 1. © Klášter křižovníků s červenou hvězdou v Praze.

Obr. 126: Praha, knihovna křižovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 4.
© Klášter křižovníků s červenou hvězdou v Praze.

[Pontificalis frag.]

Formuláře obřadů při svěcení kostela a oltáře.

Liber tradens: Petri Damiani Epistola ad Golfredum etc., pap. rkp. konce XIV. stol., APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. C 84.

Prov.: Pražská kapitulní knihovna.

Lit.: PRAŽÁK, J.: *Katalog rukopisů*, s. 223 č. 211 (přesné obsahové, provenienční i chronologické údaje).

Obrazová dokumentace: **Obr. 125** na s. 259.

Praha, Knihovna křížovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 4

(126)

XII.¹, perg., 2ff., 20,0 × 12,5 resp. 17,0 cm, rubrikace

Seříznutý perg. dvoulist (A' – A) sejmutý z nepoznamenané vazby bez zachovaných vpichů, avšak se slepým horizontálním i vertikálním linkováním. Text psán per extensum v liniatuře 0,7–0,8 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulínkou 0,7 cm širokou. Přípisky pokročilého XIII. stol. in margine vztahující se k textu svědčí o tom, že ještě tehdy byl text aktivně používán. Obě folia na sebe textově nenavazují. Hřbetní perforace:

////////+ 7,0 + 1,4 +////////

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Missalis frag.]

Zlomek zachovává čtení na Dom. Palmarum, rituál svěcení ratolestí a lekcí Mt 26,7–30.

Prov.: Pražská kapitulní knihovna (viz u frag. 1).

Lit.: PRAŽÁK, J.: *Katalog rukopisů*, s. 225–226 č. 214 (přesné obsahové, chronologické i provenienční údaje).

Obrazová dokumentace: **Obr. 126** na s. 259.

Praha, knihovna křížovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 6

(127)

XI., perg., 1f., 24,7 × 18,3 cm

Fragment dosti poškozeného perg. jednodlistu (A), který vzhledem k charakteru poškození sloužil jako výlep přídeští; bez zachovaných vpichů, avšak se slepým horizontálním i vertikálním linkováním. Text (15,5 × 23,2 cm) psán per extensum v liniatuře 0,7–0,8 cm, textové

zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,5 cm širokou. Zachována stará foliace rukou pozního XV. stol.: „13“. Hřbetní perforace: •1,2 + 3,6 +////////

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Tractatus moralis?]

Prov.: Pražská kapitulní knihovna (viz u frag. 1).

Lit.: PRAŽÁK, J.: *Katalog rukopisů*, s. 227 č. 216 (přesné obsahové, chronologické i provenienční údaje).

Obrazová dokumentace: **Obr. 127** na s. 261.

Praha, Knihovna křížovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 9 (128)

IX., perg., 2ff., 17,5 × 13,8 resp. 12,5 cm

Velmi poškozený výkroj perg. dvoulistu (A' - A) sejmutého z nepoznamenané vazby bez zachovaných vpichů, avšak se slepým horizontálním i vertikálním linkováním. Text psán per extensum v nepravidelné liniatuře 0,5–0,7 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou jednolinkou. Hřbetní perforace: ////////// + 7,0 + 7,0 +////////

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina; „cc = a“.

[Tractatus medicus cum receptis.]

Prov.: Pražská kapitulní knihovna (viz frag. 1).

Lit.: PRAŽÁK, J.: *Katalog rukopisů*, s. 228 č. 218 (přesné obsahové i provenienční údaje, zlomek ale datuje do „X./XI.“).

Obrazová dokumentace: **Obr. 128** na s. 263.

Praha, Knihovna křížovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 11 (129)

XII., perg., 2ff., 20,3 × 14,3 resp. 14,6 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Frag. perg. dvoulistu (A' - A) bez zachovaných vpichů, avšak se slepým horizontálním i vertikálním linkováním. Text psán per extensum v nepravidelné liniatuře 0,8–0,9 cm, textové zrcadlo z obou stran ohraničeno slepou dvoulinkou 0,8 cm širokou. Textově na sebe obě folia nenavazují. Marginální přípisky různými rukama XIII.–XV. stol. svědčí o tom, že

Obr. 128: Praha, knihovna křižovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 9.
© Klášter křižovníků s červenou hvězdou v Praze.

Obr. 129: Praha, knihovna křižovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 11.
© Klášter křižovníků s červenou hvězdou v Praze.

text byl ještě tehdy aktivně používán. Hřbetní perforace: /////////////// + 2,3 + 0,5 + 3,0 + 0,5 + 7,0 + 0,5 + 2,7 + 0,6 + ///////////////

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Breviarii frag.]

Zachovaná část náleží do Propria sanctorum s festivitami sv. Maří Magdalény, sv. Kristiny, sv. Jakuba a jeho vigilie.

Prov.: Pražská kapitulní knihovna (viz frag. 1).

Lit.: PRAŽÁK, J.: *Katalog rukopisů*, s. 229–230 č. 220 (přesné časové, obsahové i provenienční určení).

Obrazová dokumentace: **Obr. 129** na s. 263.

Praha, Knihovna křížovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 12 **(130)**

XII.¹, perg., 2ff., 29,5 × 21,5 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Dva volné listy (A, B) vzájemně na sebe navazující, sejmuté z nepoznamenané vazby. Psací látka zachovává vpichy a slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per columnas (2) o rozměrech 24,5 × 7,5 cm se spatium 1,4 cm a v liniatuře 0,7 cm. Oba sloupky vně ohraničeny slepou dvoulinkou 0,7–0,8 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

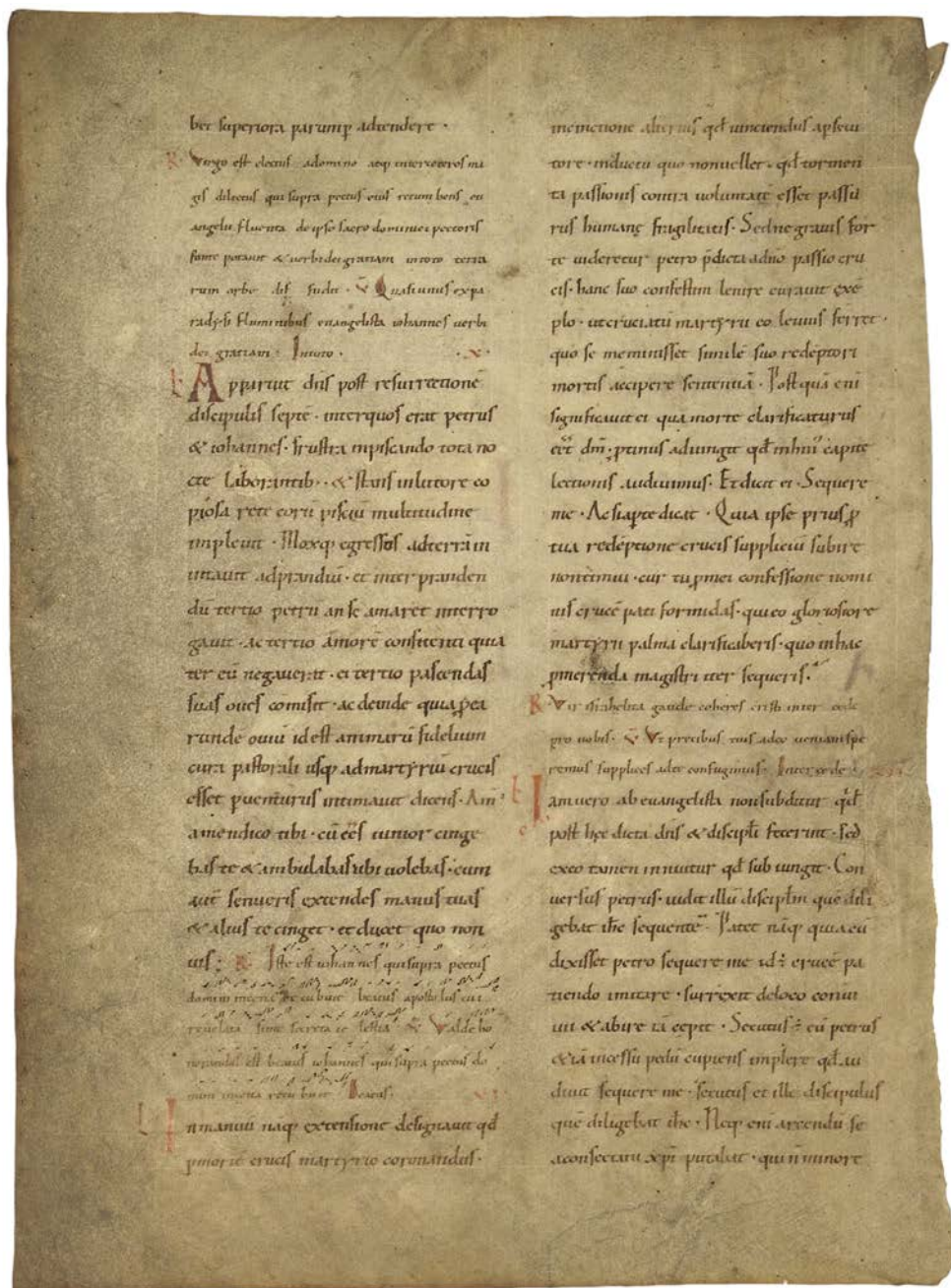
[Breviarii monastici frag.]

Zachovaná část náleží do Propria de sanctis – rubr.: „In natale innocentum“, „Passio s. innocentum“.

Prov.: Pražská kapitulní knihovna (viz frag. 1).

Lit.: PRAŽÁK, J.: *Katalog rukopisů*, s. 230 č. 221 (s poněkud odlišnou interpretací obsahu („Zlomek propria de tempore“), datováno zde do XII. stol.).

Obrazová dokumentace: **Obr. 130** na s. 265.

Obr. 130: Praha, knihovna křižovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 12.

© Klášter křižovníků s červenou hvězdou v Praze.

Praha, Knihovna křížovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 14

(131)

IX.¹, perg., 1f., 21,3 × 15,3 cm

Téměř cele zachovaný perg. jednolist (A) bez vpichů, avšak s nepatrnými stopami slepého horizontálního i vertikálního linkování. Fragment byl sejmут z nepoznamenané vazby, text psán per extensum v nepravidelné liniatuře 0,8–0,9 cm. Textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,8 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina.

[De sacramento corporis et sanguinis Domini, frag.]

Prov.: Pražská kapitulní knihovna (viz frag. 1).

Lit.: PRAŽÁK, J.: *Katalog rukopisů*, s. 231 č. 223 (zde přesné obsahové určení, zlomek však datován do přelomu IX./X. stol.).

Obrazová dokumentace: **Obr. 131** na s. 267.

Praha, Knihovna křížovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 28

(132)

XII.^{med.}, perg., 1f., 21,5 × 17,0 cm, rubrikace

Výkroj perg. jednolistu (A) sejmutého z nepoznamenané vazby, se zachovanými vpichy a výrazným slepým horizontálním i vertikálním linkováním. Text psán per extensum v liniatuře 1,1 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 1,1 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Breviarii frag.]

Zachovaná část Propria sanctorum (rubr.: „Purificatio s. Marię“, „Kathedra s. Petri“, „Annuntiatio s. Marię“).

Lit.: PRAŽÁK, J.: *Katalog rukopisů*, s. 239 č. 237 (přesné časové zařazení, není zde vyloučen středoevropský, případně český původ breviáře).

Obrazová dokumentace: **Obr. 132** na s. 268.

ego sū dñe. isto quip dicitur se rat n̄ dñm sed ma
 gistrū uocat quasi excusationē habeat si dño de
 negato sal tim magistrū p̄diderit. Et ait illi tu dñe
 isti ea de responsione confutatus ē. p̄ditōe qua
 pilato post ea responsurus ē. Cenantib; aut eis
 accepit in pane & benedixit ac fregit deditq; dis
 cipulis suis & ait. Accipite & manducate hoc ē
 cor pus meū. & accipiens calicē gratias egit &
 dedit illis dicens. & itq; post quā t̄r picū pascha
 fū erat im plēū. & agni carnes cū apostolis come
 derat. ad sūpsit panem qui confortat cor homi
 nis. & ad uerū pasche transgredit̄ sacram̄tum;
 Et quomodo in p̄figuratione et melchisedech sū
 mi d̄ sacer dos panem & uinū offerens fecerat
 ipse quoq; in ueritate sui cor poris & sanguinis
 representat̄. In loel legit̄ duos calices quib; dis
 cipulis p̄primas & unū primi mensis & alterū
 secundū; ut qui int̄ scōs p̄ primo m̄se agnū come
 dere n̄ potuerit. secundō m̄se int̄ penitentiā
 hēdū comedat. Dico aut̄ uob. n̄ bibā a modo de
 hoc genimine uitis usq; In die illū cū illud bibā

Obr. 131: Praha, knihovna křižovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 14. © Klášter křižovníků s červenou hvězdou v Praze.

Praha, Knihovna křížovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 30**(133)**

XII.², perg., 2ff., 28,9 × 19,1 resp. 19,4 (A' – A) cm, rubrikace

Zhruba uprostřed rozříznutý cele zachovaný perg. dvoulist (A' – A) sejmutý z nepoznamenané vazby, kde evidentně plnil funkci hřbetních záševků u předního a zadního přídeští; má zachovány vpichy a slepé horizontální i vertikální linkování. Text obou folií na sebe bezprostředně nenavazuje. Psáno per extensum v liniatuře 0,7 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,9 cm širokou. Hřbetní perforace: • 1,8 + 3,5 + 1,5 + 3,5 + 4,0 + 5,5 + 2,5 + 3,0 + 2,0 + 2,0 •

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[Veteris Testamenti frag.]

Zachovány pasáže: I Rg 17,41–18,6 // // // // // II Rg 1,22–2,21; mezi II Rg 2,7 a 2,8 rubr. „Fer. II.“.

Lit.: PRAŽÁK, J.: *Katalog rukopisů*, s. 240 č. 239 (přesné časové i obsahové určení).

Obrazová dokumentace: **Obr. 133** na s. 268.

Praha, Knihovna křížovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 31**(134)**

XII.¹, perg. (palimpsest), 4ff., 21,3 × 11,7 resp. 17,6 (A' – A) a 20,9 × 16,5 resp. 12,8 (B' – B) cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Dva seříznuté perg. dvoulisty: A' – A a B' – B, které za sebou v původním knižním bloku bezprostředně následovaly, a to tak, že B' – B byl vložen do A' – A. Vpichy zachovány jen sporadicky, zlomky mají ale slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,8–0,9 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,8 cm širokou. Hřbetní perforace:

(B' – B): // // // // // + 1,5 + 3,0 + 6,0 + 6,0 + // // // // //

Psáno jednou rukou: scriptura carolina; text byl počátkem XIV. stol. na několika místech vyškrabán a nahrazen aktuálními mešními formuláři.

[Missalis frag.]

Zachována část Propria de tempore (Nejsvětější Trojice a následující Dom. I–V).

Prov.: Zlomky uloženy do obálky, na níž je rukou křížovníckého knihovníka V. Bělohávka: „Vyňat z přídeští. Dva listy, jeden vpředu a druhý vzadu, byly volně vloženy, nepřilepeny, mezi knihu a ... desku ... Kniha tato jest Summa de viciis seu tractatus moralis Vilhelmi episcopi Lugdunensis ord. fr. Praed. zn. XLI H 10 vel. 30 × 20 ... Vpředu na horním okraji

jest poznámka Parochiae S. Petri Neo-Pragae in Poržicž a° 1687 existente loci parochio ... Georgio Adalberto Neuwerdt ord. milit. Crucig. c.r.st.“.

Lit.: PRAŽÁK, J.: *Katalog rukopisů*, s. 240–241 č. 240 (přesné časové i obsahové určení, autor předpokládá středoevropskou provenienci).

Obrazová dokumentace: **Obr. 134** na s. 268.

Praha, Knihovna křížovníků s červ. hvězdou, sign. XXII A 4 (135)

XII., perg., 2ff., 20,0 × 14,0 (A, B) cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Dva výkroje perg. jednolistů tvořící přední (A) a zadní (B) předsádku v nosiči. Psací látka nezachovává žádné vpichy, má však slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 1,0–1,1 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou jednolinkou. Poznámka rukou XIII. stol. („Require XIII folio“) svědčí o tom, že rkp. byl ještě tehdy aktivně používán.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Missalis frag.]

Zachována část Propria de tempore: Dom. II post Theophaniam, vigilia Theophanie Domini.

Liber tradens: Evangelium Nikodémovo atd., pap. rkp. 1472.

Prov.: „Ord. Crucig. (catalogo inscriptus anno ...)“ (1. pol. XVIII. stol.).

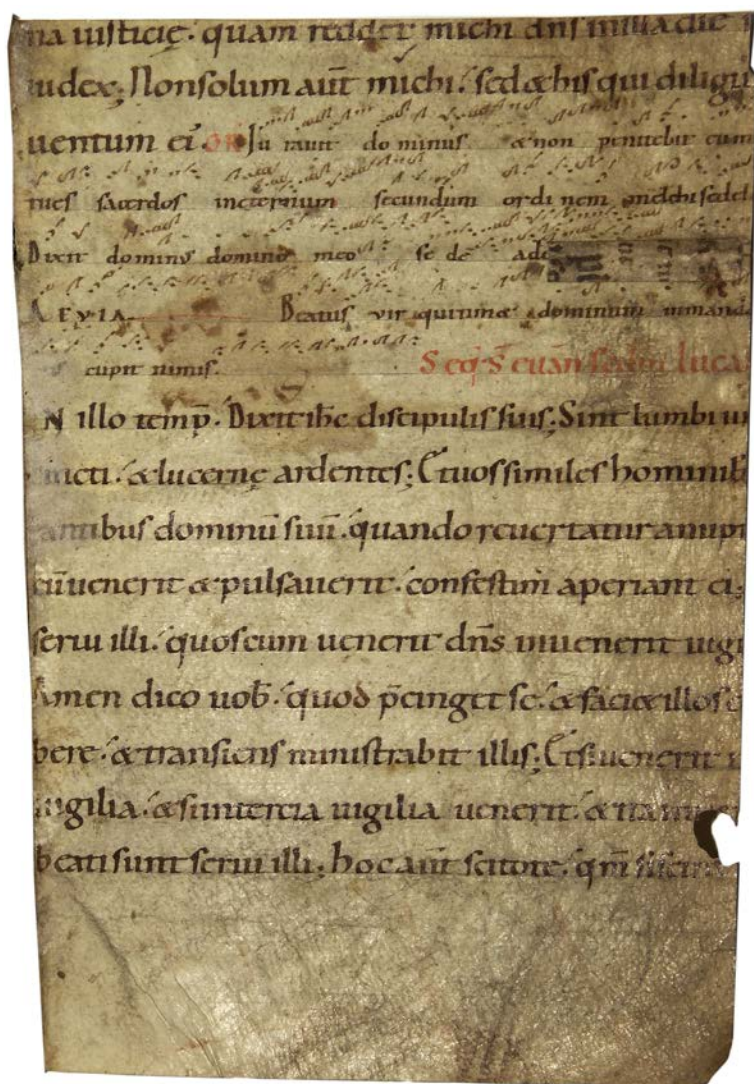
Lit.: PRAŽÁK, J.: *Katalog rukopisů*, s. 87 č. 88 (přesné časové i obsahové určení).

Obrazová dokumentace: **Obr. 135** na s. 271.

NK ČR, sign. MS Cheb 3/49 (136)

X.¹, perg. (Itálie), 1f., 20,3 × 14,5 cm, rubrikace

Výkroj perg. jednolistu (A) nalepeného na zadním příděščí nosiče, nejsou zachovány žádné vpichy, má ale slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,9 cm, textové zrcadlo je vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,9 cm širokou. Text verso-folia navazuje na recto-folio se ztrátou jednoho řádku. Koncem XV. stol. byl pergamen již zřejmě makulaturou, což dosvědčují různé marginální přípisky nesouvisející s obsahem zlomku: „Intra est anima ... usque in sempiternum, tunc eris in magna pace“, „Refert

Obr. 135: Praha, knihovna křižovníků s červ. hvězdou, sign. XXII A 4.
© Klášter křižovníků s červenou hvězdou v Praze.

magister Iacobi ... et inaudita“; přípisky pokračují i v XVI. stol.: „S. Maria pura semper sis mecum in Scriptura“, „Ego sum Christus, filius Dei vivi“, „Perseverantibus dabit se“.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina s ovlivněním soudobým listinným písmem, „÷ = est“; text glosován jiným písařem X. stol.

[**Concilia Romana: Ex conc. Rom. sub Silvestro pap. hab. frag.**]

Frag. A^r: [Te]mporibus sancti Silvestri pape ...x ... in quo etiam consensu
////////

Frag. A^v: [nu]lus laicus crimen clerico audeat inferre ... × ... et omnino Christum predicantes. (rubr.) Testimonium clericorum adversus lai[cum].

Cf. *PL* 8 col. 826–828.

Liber tradens: Thomas a Kempis: [*De imitatione Christi et de contemptu omnium vanitatum mundi*]. Venezia: Peter Löslein 1483. 4°.

Obrazová dokumentace: **Obr. 136** na s. 273.

NK ČR, sign. MS Cheb 4/35

(137)

NK ČR, sign. MS Cheb 4/66

NK ČR, sign. MS Cheb 4/67

X., perg. (Itálie), 1f., 21,1 × 15,2 cm

Prakticky cele zachovaný perg. jednolist (A) tvoří přední předsádku nosiče (sign. 4/35); zachovány vpichy, sporadicky rovněž slepé horizontální i vertikální slepé linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,5 cm, textové zrcadlo z obou stran ohraničeno slepou jednolinkou. Na horním okraji verso-folia rukou I. pol. XIV. stol.: „Incipit liber de Trinitate“. Ostatní marginálie dosvědčují, že zlomek byl v XVI. stol. již makulaturou. Z téhož původního celku se v chebské františkánské knihovně nacházejí ještě další drobné výkroje okrajových částí jiných folií (pouze s glosami) z téhož původního celku, a to na těchto sign.: 4/66 a 4/67.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina, „&iam“; glosováno soudobou rukou: scriptura carolina notularis.

[**Boethii De Trinitate, c. VI et eiusdem De praedicatione trium personarum frag.**]

Frag. A^r: [mul]tiplicat Trinitatem atque ... × ... divina idonea argu | |

Frag. A^v: mentorum adiumenta prestitimus ... × ... quantum inbecillitas subtrahit vota supplebunt. BOETHII LIB. I. EXPLICIT. INCIPIT EIUSDEM AD S. IOHANNEM DIACONUM ECCL. ROM. „UTRUM PATER ET FILIUS AC SPIRITUS SANCTUS DE DIVINITATE SUBSTANTIALITER PRE[DICENTUR]“.

Quero, an Pater ... × ... de divina substan | |[tia]

Quia e. nra in apertis lateri dno in capiti hnt p. inigne vlti ad amniti
 cor. vlti ad hnt in flauore ad p. in laudando i forami petre a turbine vidi. *Recedit*
 ad hnt albi. cor abditu. cor scitu. ad cor dei apertu. i. osu suu. *Recedit*
 deo. in p. ad hnt. *Recedit* e. vna vna. vna saluati. vna saluati. vna saluati. vna saluati.
 fluit. vna saluati. vna saluati. vna saluati. vna saluati. vna saluati. vna saluati. vna saluati.

inporib; scī siluestri pp. & constantini pas
 augusti. factū ē magnū conciliū in
 hunc. & congregati sunt regulari eiusde
 estī pp uocatione in clisum. cccc. & vni
 catholici. qui exposuerūt fidē integram
 bolicā immaculatā. & dāpnauerunt ap
 n. & phociniū. sabellūq; atq; sequaces eoꝝ
 lē qꝫ tēp. xii. kalendāū iulianū die.
 ndo memoratū magnū cōcilū in clisum
 gregatū est. canonica iuncta p. papa
 atione in ipse forma congregauit. &
 cū consilio p. f. constantini augusti
 xxviii. epōs. & dāpnauit tēpū tā calixtū
 appū. & phociniū. atq; sabellū. & consti
 ut p. b. q. t. r. n. u. s. p. n. s. c. e. n. s. n. o. n. s. u. s. c. e. p. t. e.
 ut. n. l. i. e. p. s. e. i. u. s. d. e. l. o. c. i. e. ū. r. e. c. o. n. c. i. l. i. a. t. e.
 q. u. o. s. c. o. e. h. p. s. o. n. a. t. e. p. e. p. i. s. c. o. p. a. l. i. s. m. a. n. u. s. i. m. p. o.
 n. e. s. c. i. s. p. i. s. t. a. q. u. e. a. b. b. e. t. e. r. a. t. i. s. d. a. q. u. i. n. ū.
 e. s. t. c. o. n. s. i. m. p. l. i. c. i. t. e. i. n. q. u. o. e. t. i. a. c. o. n. s. e. n. s. ū.

Obr. 136: Praha, NK ČR, sign. MS Cheb 3/49.
© Národní knihovna ČR.

De...
 mentorum aduementa prestamus. illic
 perfectioris laetitia remeabit. unde
 uent affectus. Quod scilicet se humanitate
 nequisit ascendere. quantum inbecilli
 tas sub quibus uocata supplebitur. BOE TII
 LIBER. I. EXPLICIT. INCIPIT EIUSDEM AD SC. M.
 IOHANNEM. DIAC. ECCLESIAE ROMANE. UTRUQ. PAT.
 CTI FILIUS. AC SP. S. DE DIUINITATE SUBSTANTIALITER
 DE ROMAN. PATER. ET FILIUS. AC SP. S. C.
 de diuinitate substantialiter predicent.
 analio quolibet modo. Uramq; in diuinitate
 hinc arbitror esse sumendam. unde peram
 omnium manifestum constat. exordium
 id est ex ipis catholicae fidei fin dament
 tis. Singulae interrogem. an qui dicit pater
 substantialiter. respondetur esse substantia.
 quod si quidem an filius substantia sit. id
 dicitur. Spm scm quoq; substantiam esse
 nemo dubitauerit. sed cum iursum colligo
 partem. & filium. & spm scm. non plus est
 sed una occurrere esse substantia. Una igitur
 substantia trium. nec separa nullo modo
 aut diuungi potest. nec uelut patris in
 unum conuincit. sed est una simplici
 ter. Quae cumq; igitur declina substan

Obr. 137: Praha, NK ČR, sign. MS Cheb 4/35.
© Národní knihovna ČR.

PL 64 col. 1254 et 1299.

Libri tradentes:

(4/35): [Marchesini, Giovanni: *Mamotrectus super Bibliam*. Nürnberg: Georg Stuchs, 24. I. 1489]. 4°

(4/66): Nicolaus [Panormitanus, de Tudeschis: *Lectura super quinque libros Decretalium*]. Nürnberg: Anton Koberger, 1485.

(4/67): Nicolaus [Panormitanus, de Tudeschis: *Lectura super quinque libros Decretalium*]. Nürnberg: Anton Koberger, 1486.

Obrazová dokumentace: **Obr. 137** na s. 273.

NK ČR, sign. MS Cheb 5/48

(138)

X.^{ex}, perg. (Itálie), 4ff., 21,5 × 18,0 resp. 12,7 cm (A' - A), 21,2 × 12,6 resp. 18,2 cm (B' - B), rubrikace

V nosiči se nacházejí dva perg. dvoulisty tvořící přední (A' - A) resp. zadní (B' - B) předsádku s dobře rekonstruovatelnými původními rozměry folia: 21,5 × 18,0 cm. Zachovány vpichy a slepé horizontální i vertikální linkování, text psán per extensum v liniatuře 0,7 cm, textové zrcadlo ohraničeno vně slepou dvoulinkou 0,5 cm širokou. Texty obou dvoulistů na sebe bezprostředně navazují, dvoulist B' - B byl v původním knižním bloku vložen do A' - A. Marginální gramatické přípisky (rukou XV. stol.) nesouvisející s textem svědčí o tom, že tehdy byl již pergamen makulaturou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Lectionarii frag.]

Zachovány lekce velikonočního cyklu Propria de tempore – lect. de vigilia pasche:

Frag. A': Io 19,6–32

Frag. B': Io 19,33–42; (rubr.: „In sabb. sancto“): Gn 1,1–19

////////

Frag. B: Act 13,27–33; Lc 24,36–47; (rubr.: „Fr. III“, tj. Fer. III post Dom. Resurrectionis): Act 3,12–19; Io 21,1–5

Frag. A: Io 21,5–14 (evangelní čtení na Fer. IV post Dom. Resurrectionis); Act 8,26–40.

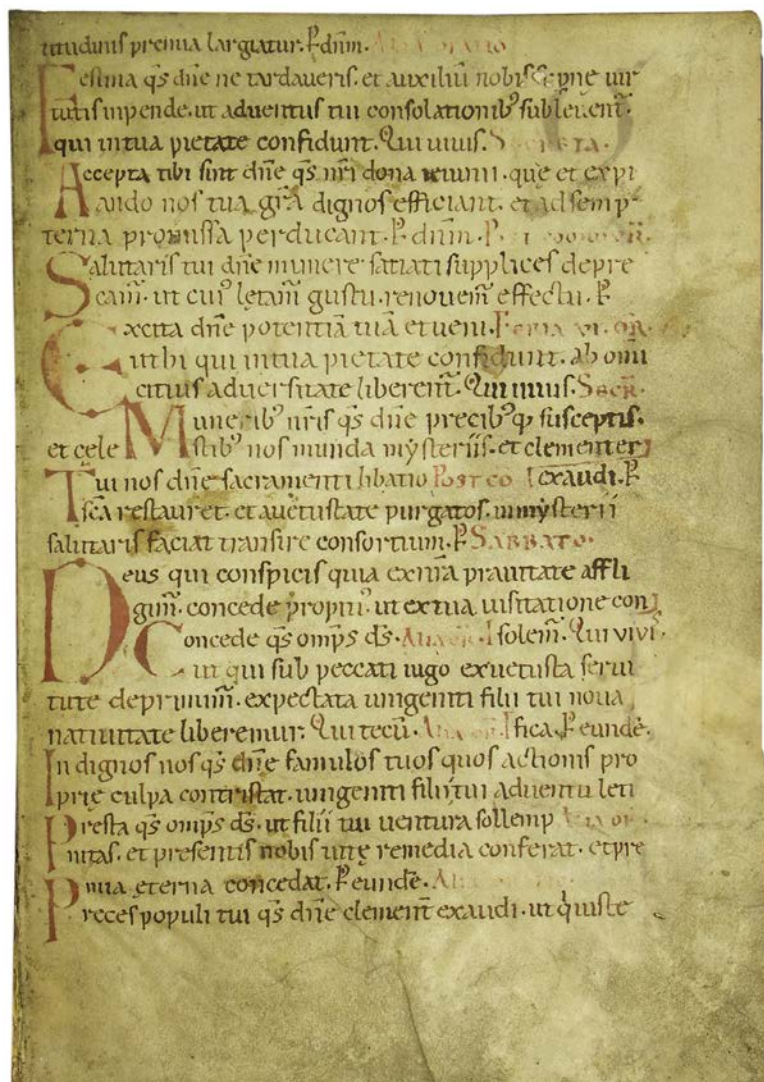
Liber tradens: [Reuchlin, Johannes]: *Vocabularius brevilocus*. – Guarinus Veronensis: *Ars diphthongandi*. – [Johannes de Lapide]: *De arte punctandi. De accentu*. Basel: [Nicolaus Kessler], 1482. 2°.

Obrazová dokumentace: **Obr. 138** na s. 275.

currum suum: legensq; esaiam p
 Dixit autem sps philippo; Accede
 te: ad currum istum. Accurrens
 lippus: audiuit illum legentem esa
 iam. Et dixit; Putas ne intellegis
 quiaut; Et quomodo possum nisi ali
 lert mibi? rogauitq; philippum
 et ut sederet secum; Locut autem scrip
 tat quam legebat; Tamquam ouis ad
 ductus est: et sicut agnus coram ton
 e uoce: sic non aperuit os suum; In hu
 dicium eius sublatum est: generatione
 narrabit: quod tollatur de terra uitae;
 autem eunuchus philippo: dixit; Ob
 quo propheta dicit hoc de se? unde alio
 apertens autem philippus os suum: et
 b scriptura ista euangelizauit illi ihm
 perinam: et uenit ad quandam aqua
 hus; Ecce aqua; quis prohibet me bap
 tizari? et descendit ut bap
 tizaretur; Et ascendit de aqua:
 et ait philippum: exemplus n̄ uidet
 istus; Ista autem: perinam suam gau
 dilippus autem orientis. e. in azoto:
 uent euangelizabat ciuitatib. eunent;
 ihu xpi: **facto iohanni**

in eo causam; Responderunt ei iudei. Nos legē
 habemus: et scdm legem debet mori. quia filium di
 sefecit; Cum ergo audisset pilatus hunc sermonē:
 magistram ut; Tangresus ē pretorium rerum:
 et dicit ad ihm; Unde estis? Ite autem responsū
 non dedit ei; Dicit ergo ei pilatus. Mihi non loqui
 ris. Nescis quia potestatem habeo crucifigere te: et
 potestatem habeo dimittere te? respondit ih̄s; Non
 haberes potestatem aduersum me ullā: nisi tibi esset da
 tum de super; Propterea quia tradidit me tibi: ma
 peccatum habet; Et inde querebat pilatus dimittere
 eū; Iudei autem: clamabant dicentes; Si hunc di
 mitas: non es amicus cesaris; Omnis quis se regem
 facit: contradicit cesari; Pilatus ergo cum audisset
 hos sermones: adduxit foras ihm; Et sedit protri
 bunali in loco quid dicitur lithostrotos: hebraice autē
 gabatha; Erat autem pasche pasche: hora quarta sex
 ta; Et dicit iudeis; Ecce rexus; Illi autē clama
 bant; Tolle: tolle: crucifigecum; Dicit eis pilatus;
 Regem ur̄m crucifigam: Responderunt pontifices;
 Non habemus regem: nisi cesarem; Tunc ergo tradi
 dit eis illum: ut crucifigeretur; Susceperunt autē
 ihm et duxerunt eum et uolunt sibi crucem: exiit eū
 quid dicitur caluarie locum hebraice golgotha ubi eū
 crucifixerunt; Cum eo alios duos hinc et hinc:
 medium autē ihm. Scripsit autem etiam iulius pilatus:
 et posuit super crucem; Erat autem scriptum; Ihu

Obr. 138: Praha, NK ČR, sign. MS Cheb 5/48. © Národní knihovna ČR.

Obz. 139: Praha, NK ČR, sign. MS Cheb 7/12. © Národní knihovna ČR.

NK ČR, sign. MS Cheb 7/12**(139)**

IX.¹, perg., 2ff., 27,0 × 19,5 cm, citáty žalmů rumělkou

V nosiči se nachází přední (A) a zadní (B) perg. předsádka představující dvě prakticky cele zachovaná folia, která mají vpichy a slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,7 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou jednodlinkou.

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina: „cc, a = a“, lig. „mi“, „p&ram“.

[cf. Aurelii Augustini Enarrationes Psalmorum, in Ps 105 (A) et 107–108 (B).]

Jedná se o expozici žalmů silně závislou na Augustinových Enarrationes, s četnými vynechávkami a naopak doplněnými pasážemi:

Frag. A: posita est quassatio ... × ... in confesionibus suis.

Cf. PL 37 col. 1413–1415.

Frag. B: ...nim dictum est et illic exsurge ... × ... pedib[us] nostris velociter. EXPLICIT DE PSALMO CVII. INCIPIT DE PSALMO CVIII. IN FINEM DAVID PSALMUS.

Psalmum de Christo habere ... × ... adversum me iurabant.

Cf. PL 37 col. 1431–1432.

Liber tradens: [Gobi, Joannes]: *Scala coeli*. Ulm: Johann Zainer, 1480. 2° (GW 10945) – [Caracciolus de Licio, Robertus]: *Sermones in adventu sive collecta magistralia de formatione moralis hominis*. Nürnberg: Friedrich Creussner, 1479. Fol. (GW 7159)

Obrazová dokumentace: **Obr. 139** na s. 276.

NK ČR, sign. MS Cheb 7/41**(140)**

XI., perg., 1f., 30,4 × 22,0 cm, rubrikace

Cele zachovaný pergamenový jednolist (A) tvoří přední předsádku v nosiči, je bez vpichů, ale s horizontálním linkováním olůvkem. Text psán per extensum v liniatuře 0,9 cm. Verso-folio je silně setřeno, na některých místech téměř k nečitelnosti.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Sacramentarii frag.]

Rubr.: „Feria VI“, „Sabbato“.

Liber tradens: Nicolaus de Dinkelsbühl: *Tractatus de dilectione Dei et proximi* etc., pap. rkp. 1436–1466.

Lit.: Průvodce IV, s. 187 (zlomky nezmiňovány).

Obrazová dokumentace: **Obr. 140** na s. 279.

NK ČR, sign. MS Cheb 38/1

(141)

X., perg. (Itálie), 2ff., 29,0 × 16,5 (A) resp. 22,5 (A´) cm

Seříznutý perg. dvoulist (A´ – A) tvoří přední předsádku v nosiči, folio původního celku: 29,0 × 22,5 cm, zachovány vpichy a slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,8 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou jednolinkou. Text na dvoulistu zachovaný na sebe bezprostředně navazuje, musel být tudíž středovým archem příslušné složky v původním knižním bloku.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina ovlivněná soudobým listinným písmem.

[Ps.-Ambrosii Epistolae, ex ep. I frag.]

Frag. A´: paterna voce, quae fuerant ... × ... et videns tantum lumen

Frag. A: circa eam, non dedit honorem Deo ... × ... inter quas vident etiam beatissimam Agnem.

PL 17, col. 737–741.

Liber tradens: [Alphonsus de Spina]: Fortalitium fidei contra fidei christianae hostes. Nürnberg: Anton Koberger 10. X. 1485.

Obrazová dokumentace: **Obr. 141** na s. 280.

NK ČR, sign. MS Cheb 47/32

(142)

IX./X. (románská jazyková oblast), perg., 1f., 18,2 × 27,0 cm

Fragment tvoří vnější pokryv vazby nosiče, jedná se o výkroj silně poškozeného perg. jednolistu (A) bez zachovaných vpichů, ale se slepým horizontálním i vertikálním linkováním. Text psán per columnas (2) o šíři 11,0 cm a se spatiem 1,5 cm, sloupky jsou vně ohraničeny slepou jednolinkou.

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina; významné vokalické změny (románský substrát?): „tutae plebis conservatione“.

[Cuiusdam Martyrologii frag.]

Textově stojí tomuto martyrologiu nejbližše Hrabani Mauri Mart. – cf. *PL 110 col. 1166*. Text se váže k festivitě Nat. s. Marcelli (II. Non. Sept.).

Obř. 141: Praha, NK ČŘ, sign. MS Čeb 38/1. © Národní knihovna ČŘ.

Liber tradens: Peter Streuber: *Einweyhung Der New erbawete Schloßkirchen zu Sora*. ... [Frankfurt an der Oder: Andreas Eichorn, Nikolaus Nerlich] 1593.

Obrazová dokumentace: **Obr. 142** na s. 282.

Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 A b 2

(143)

IX.¹, perg., 2ff., 22,6 × 11,8 resp. 21,8 cm

Dnes zasklený výkroj velmi poškozeného perg. dvoulistu (A' – A) se zachovanými vpichy a slepým horizontálním i vertikálním linkováním. Fragment byl sejmuto z nepoznamenané vazby, na níž evidentně tvořil vnější přebal; text psán per columnas (2) o rozměrech 21,0 × 7,3 cm ve spatium 1,0 cm a s liniaturou 0,7 cm. Oba sloupky vně ohraničeny slepou dvoulinkou 0,6 cm širokou. Text obou folií na sebe nenavazují, šlo tedy o dvoulist původně umístěný spíše v okrajových částech původní složky knižním bloku.

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina; „cc“ = fakultativně „a“.

[**Evangelii frag. glossis „palaeobohemicis“ interlin. fictis instructum.**]

Zachovaná část: Io 12,3–13,9 // // // // // Io 16,28–18,22.

Lit.: *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 a*, s. 84 č. 198.

Obrazová dokumentace: **Obr. 143** na s. 282.

Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 1/3

(144)

X., perg., 1f., 21,2 × 15,0 cm, rubrikace

Výkroj perg. jednolistu (A) sejmutého z nepoznamenané vazby, psací látka nemá vpichy, má však slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,9–1,0 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,6 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina; glosováno několika soudobými rukama.

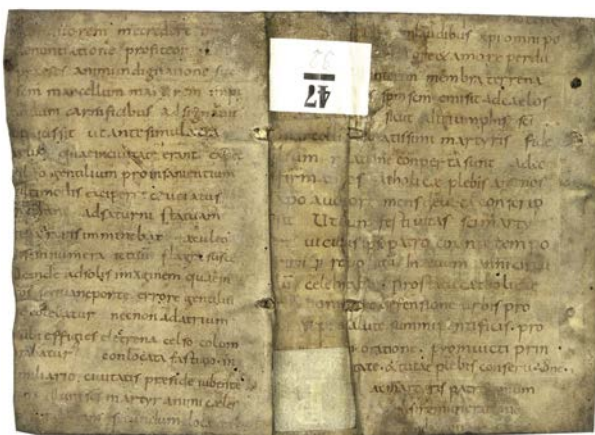
[**A. Persius Flaccus: Saturae glossis marg. et interlin. instr., frag.**]

Zachován text. Sat 2,44–3,19:

Tot tibi cum in flammis iunicum omenta liquescant?

x

An tali studeam calamo? Cui verba? quid istas.

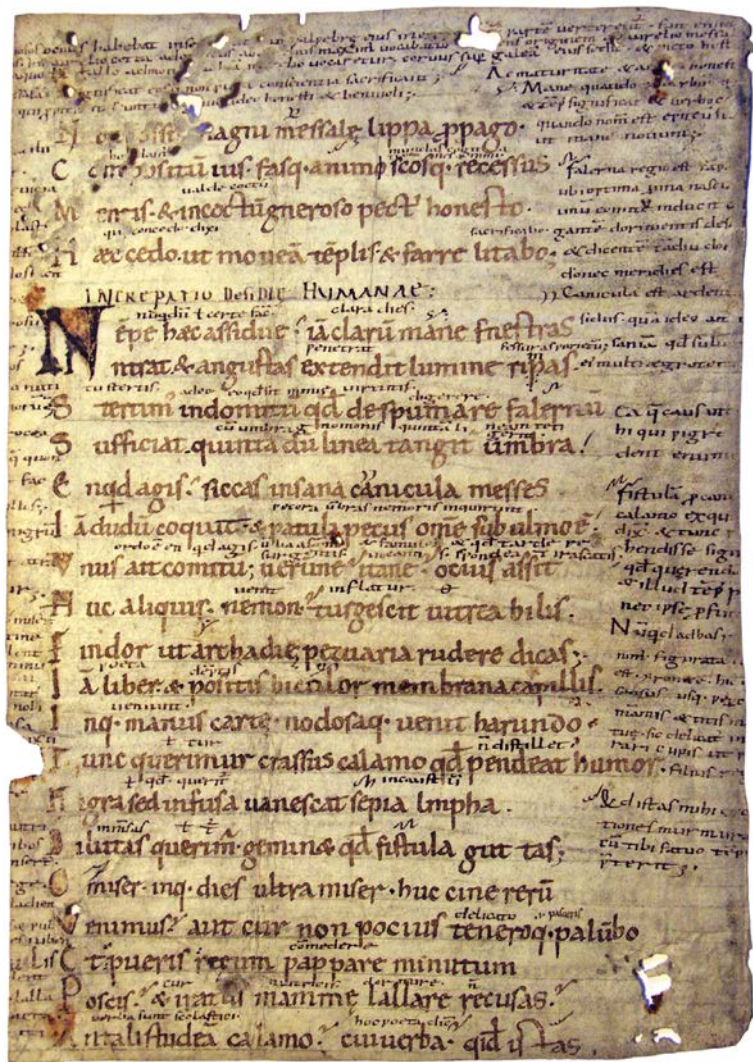

Obr. 142: Praha, NK ČR, sign. MS Cheb 47/32.

© Národní knihovna ČR.

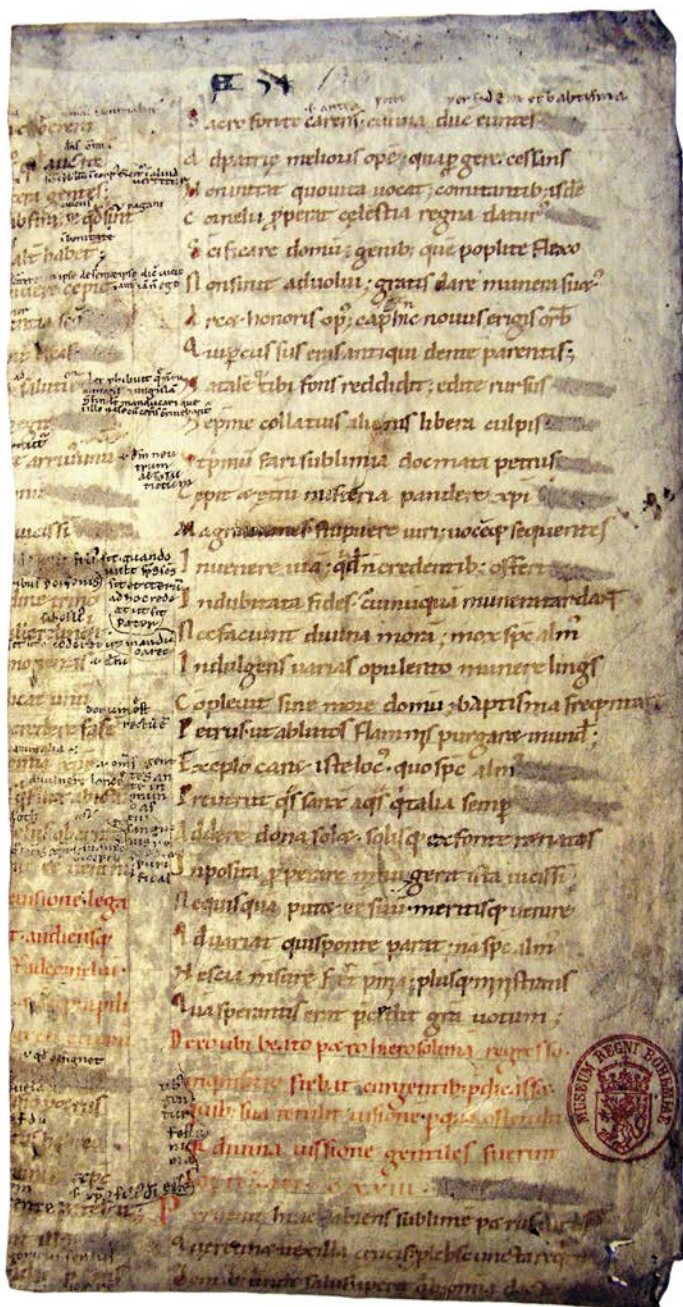

Obr. 143: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 A b 2. © Knihovna Národního muzea.

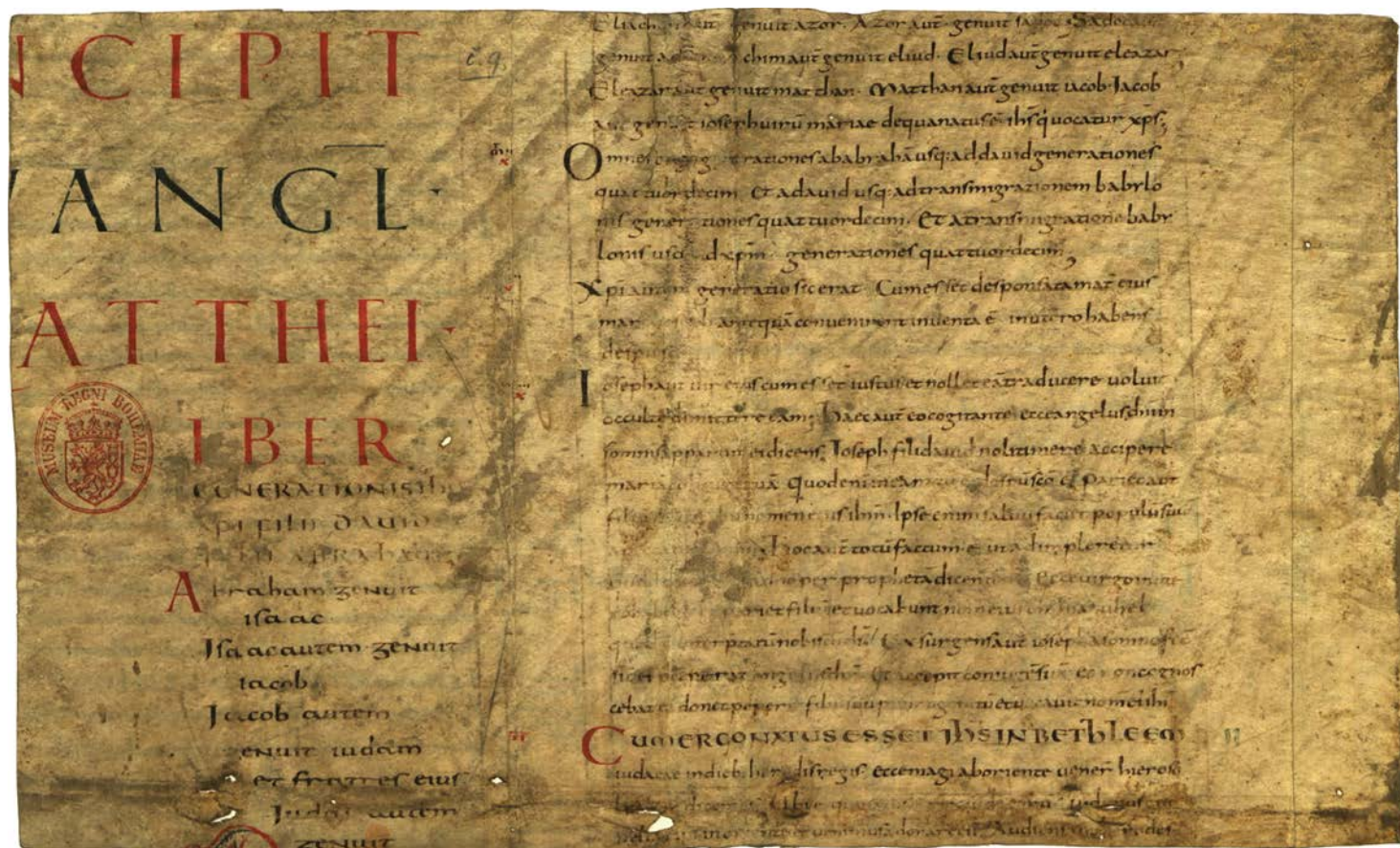
Obr. 144: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 1/3.

© Knihovna Národního muzea.

Obr. 145: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 1/5.

© Knihovna Národního muzea.

Obr. 146: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 1/9. © Knihovna Národního muzea.

Lit.: HAVEL, D.: *Zu den ältesten Handschriftenfragmenten*, s. 124; *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 D, 1 E a 1 G*, s. 25 č. 865.

Obrazová dokumentace: **Obr. 146** na s. 285.

Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 1/15

(147)

IX.^m, perg. 1f., 29,1 × 15,4 cm

Seříznutý perg. jednolist (A) sejmutý z nepoznamenané vazby bez vpichů, avšak se slepým horizontálním i vertikálním linkováním. Text psán per columnas (2) o rozměrech 24,3 × 7,5 cm ve spatii 1,1 cm a s liniaturou 0,7 cm. Textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 1,0 cm širokou, ve spatii pouze jednolinkou.

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina; lig. „ri“, „cc = a“, „ε = e“, psáno s chybami: „respondebat“ (recte: resplendebat), „defusus“ (recte: defossus).

[Gregorii Magni Moralia: Lib. X, cap. XVIII,34–XX,38, frag.]

admiratione [conspicimus, q]uid de maiestate ... × ... [constrin]qun[tur, iudicare, que aliena].

PL 75 col. 939–942.

Lit.: *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 D, 1 E a 1 G*, s. 27 č. 871.

Obrazová dokumentace: **Obr. 147** na s. 288.

Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/19c

(148)

Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/19d

XII.¹, perg., 2ff., 31,0 × 20,0 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Dva cele zachované perg. jednolisty (A, B) ze stejného původního celku, psací látka nemá vpichy, má ale horizontální i vertikální linkování olůvkem. Text psán per extensum v liniatuře 0,9–1,0 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno jednolinkou provedenou rovněž olůvkem. Obě folia v původním knižním bloku za sebou bezprostředně následovala. Marginální přípisky rukou XV. stol. vztahující se k textu svědčí o tom, že ještě tehdy byl rukopis aktivně používán.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Gradualis frag.]

Zachována část z Propria de sanctis s rubr.: Marcellina a Petra, Prima a Feliciána, Basilida,

Cyrina a Nabora, Marka a Marcellina, Gervasia, vigilie, s. Jana Křtitele, Processa a Martiniana, VII spáčů, Praxedy a Apolináře, papeže Felixe, Abdona a Senny, Štěpána, Cyriaka a vigilie s. Vavřince.

Lit.: Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 D, 1 E a 1 G, s. 43–44 č. 924–925.

Obrazová dokumentace: **Obr. 148** na s. 288.

Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/15 (149)

X./XI., perg., 1f., 23,1 × 16,0 cm

Výkroj perg. jednolistu (A) sejmutého z nepoznamenané vazby, kde evidentně tvořil vnější přebal; psací látka nezachovává vpichy, má ale slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,6 cm. Textové zrcadlo vně ohraničeno slepou jedno-linkou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Boethii De musica, lib. IV, cap. 1–2 frag.]

qui]busdam partibus compositus esse videatur ... × ... coniungitur sesquialtero et ses[quitercio].

PL 63 col. 1245–1246.

Lit.: Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 D, 1 E a 1 G, s. 41 č. 917.

Obrazová dokumentace: **Obr. 149** na s. 289.

Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/17 (150)

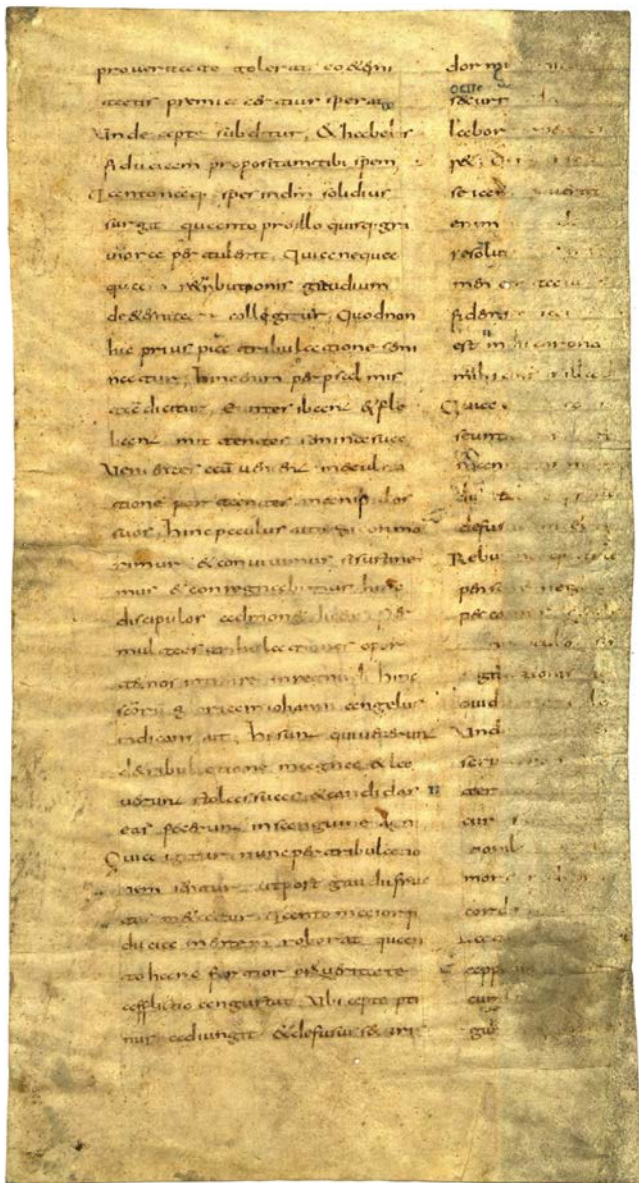
XII.^{in.} (Itálie: Emilie?), perg., 1f., 35,3 × 15,5 cm

Výkroj perg. jednolistu (A) sejmutého z nepoznamenané vazby, psací látka nemá vpichy, má ale slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per columnas (2) o šíři 11,0 cm a v liniatuře 0,7–0,8 cm. Textové zrcadlo vně ohraničeno 0,7 cm širokou slepou dvoulinkou. Frag. má zachován pouze jeden sloupek.

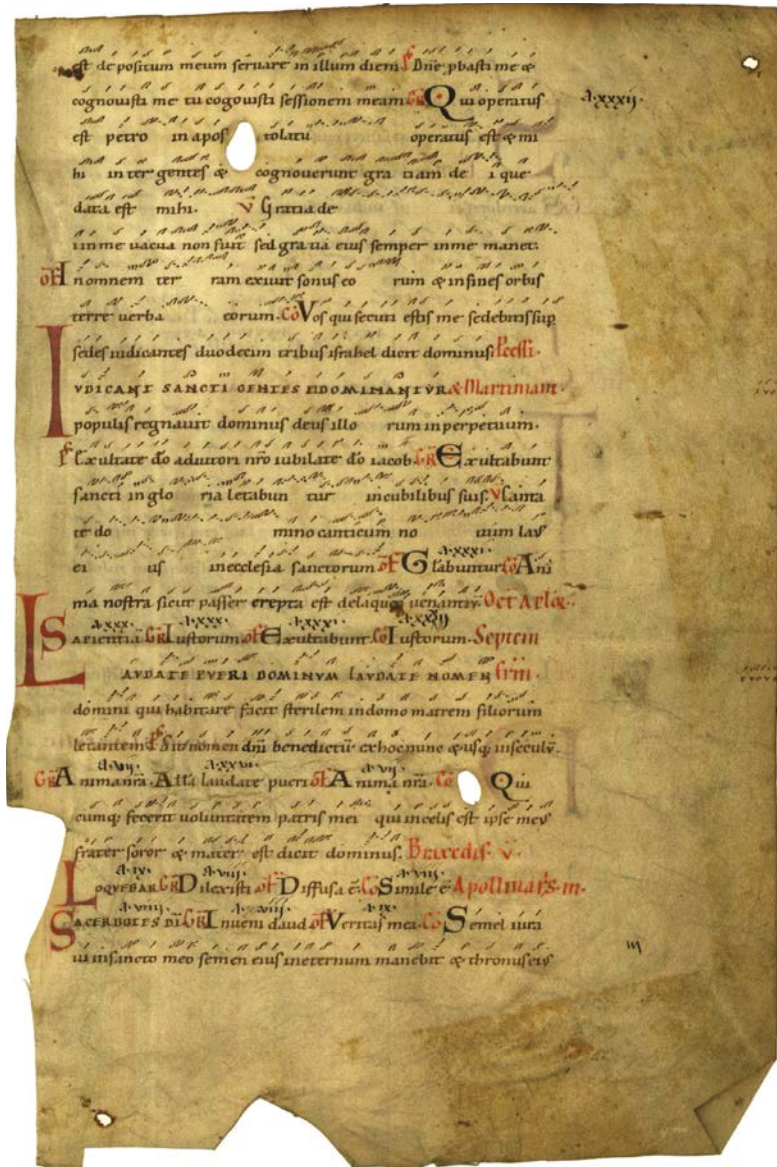
Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Passio sanctorum Processi et Martiniani, frag.]

Tempore, quo Symon Magus crepuit ... × ... secula seculorum amen. EXPLICIT PASSIO SANCTORUM PROCESSI ET MARTINIANI.

Obr. 147: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 1/15. © Knihovna Národního muzea.

Obr. 148: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/19c. © Knihovna Národního muzea.

Lit.: BRODSKÝ, P.: *Katalog*, s. 325 č. 309 (přesné časové, provenienční i obsahové určení); *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 D, 1 E a 1 G*, s. 42 č. 919.

Obrazová dokumentace: **Obr. 150** na s. 291.

Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/18a

(151)

XI., perg., 1f., 17,4 × 15,7 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Výkroj perg. jednolistu (A) tvořil výlep přideštěí identifikovatelného nosiče (viz níže); má vpichy a slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán původně per columnas (2), zachoval se však pouze jeden sloupek široký 10,5 cm a psaný v liniatuře 0,8–0,9 cm. Sloupek vně ohraničen slepou dvoulinkou 0,8 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina; „vidiss&“.

[**Missalis frag.**]

Zachovány lekce: Io 6,1–7 (rubr.: „S. Math.“!); Gal 4,23–31.

Liber tradens: Sequentiae: Textus sequentiarum cum optimo commento [Köln, Heinrich Quentell 1494.] 4°. etc. (KNM, sign. 67 F 8).

ŠIMÁKOVÁ, J. – VRCHOTKA, J.: *Katalog*, s. 380 č. 1790.

Lit.: *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 D, 1 E a 1 G*, s. 42 č. 920.

Obrazová dokumentace: **Obr. 151** na s. 191.

Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/19a

(152)

X., perg., 1f., 21,3 × 15,4 cm, rubrikace

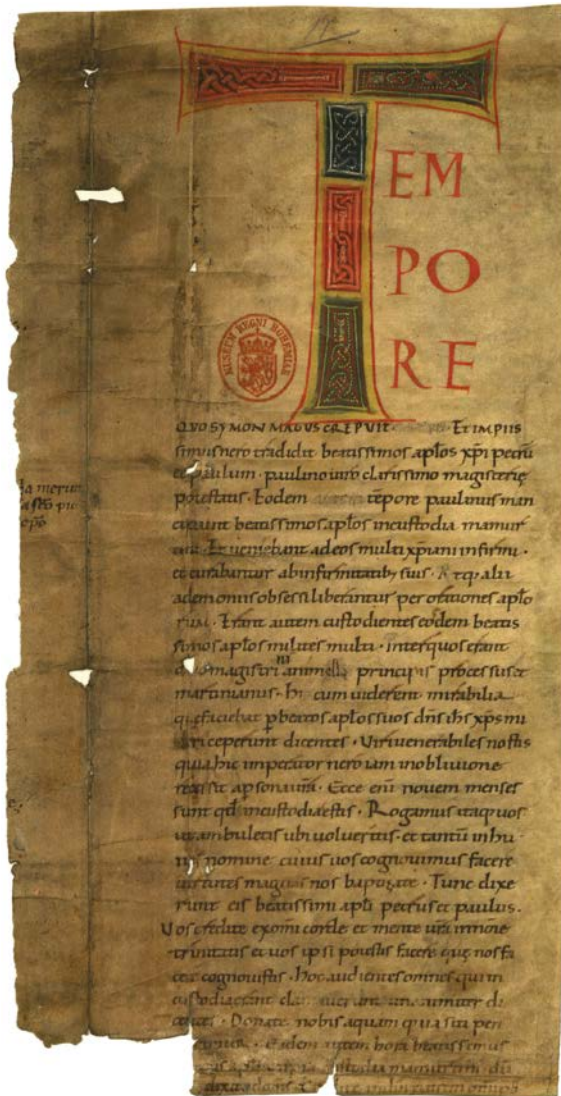
Výkroj perg. jednolistu (A) sejmutého z nepoznamenané, ale identifikovatelné vazby (viz níže), psací látka nezachovává vpichy, má jen slabé stopy slepého horizontálního linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,8 cm. Již v XV. stol. byl zlomek makulaturou, totiž předsádkou (viz marginální odkaz na obsah nosiče: „In hoc libro ista continentur: ...“).

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

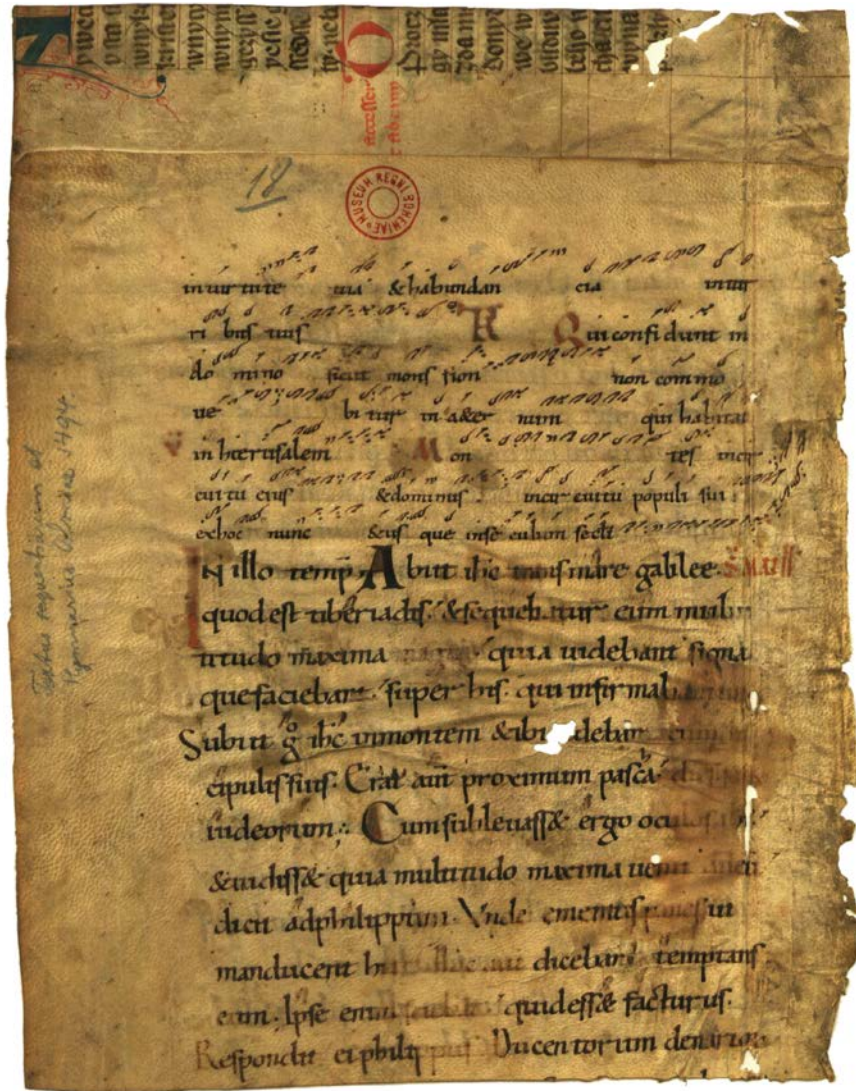
[**Missalis frag.**]

Zachovány lekce: III Rg 17,12–16; Mt 5,31–42 (se ztrátou dvou řádků textu).

Liber tradens: S největší pravděpodobností kodex NK ČR Praha, sign. IV.G.23.

Obr. 150: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/17. © Knihovna Národního muzea.

Obr. 151: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/18a. © Knihovna Národního muzea.

TRUHLÁŘ, J.: *Catalogus I*, s. 302–303 č. 755 (pap. rkp. XV. stol. Aegidii de Columna Romani *Tractatus de praedestinatione* etc.).

Lit.: Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 D, 1 E a 1 G, s. 43 č. 922.

Obrazová dokumentace: **Obr. 152** na s. 293.

Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/29

(153)

IX./X., perg., 1f., 24,1 × 24,0 cm

Výkroj pergamenového jednolistu (A) sejmutého z nepoznamenané vazby, kde evidentně tvořil vnější přebal; psací látka zachovává vpichy a dnes slabě viditelné horizontální i vertikální slepé linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,7–0,8 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 1,0 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina; fakultativní použití polounciálního „g“ implikuje možnost polounciální (snad přímo insulární?) předlohy. Ostrovní vzor se zřejmě promítl i do ostrých zakončení některých dolních dotažnic zejm. u litery „r“.

[Hrabanus Maurus: Commentariorum in Genesim, cap. XXII–XXIII, frag.]

e]recto ibi altare ... × ... Haec promissio ad spi[rituale semen].
PL 107 col. 614–616.

Lit.: Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 D, 1 E a 1 G, s. 47–48 č. 939.

Obrazová dokumentace: **Obr. 153** na s. 293.

Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/30

(154)

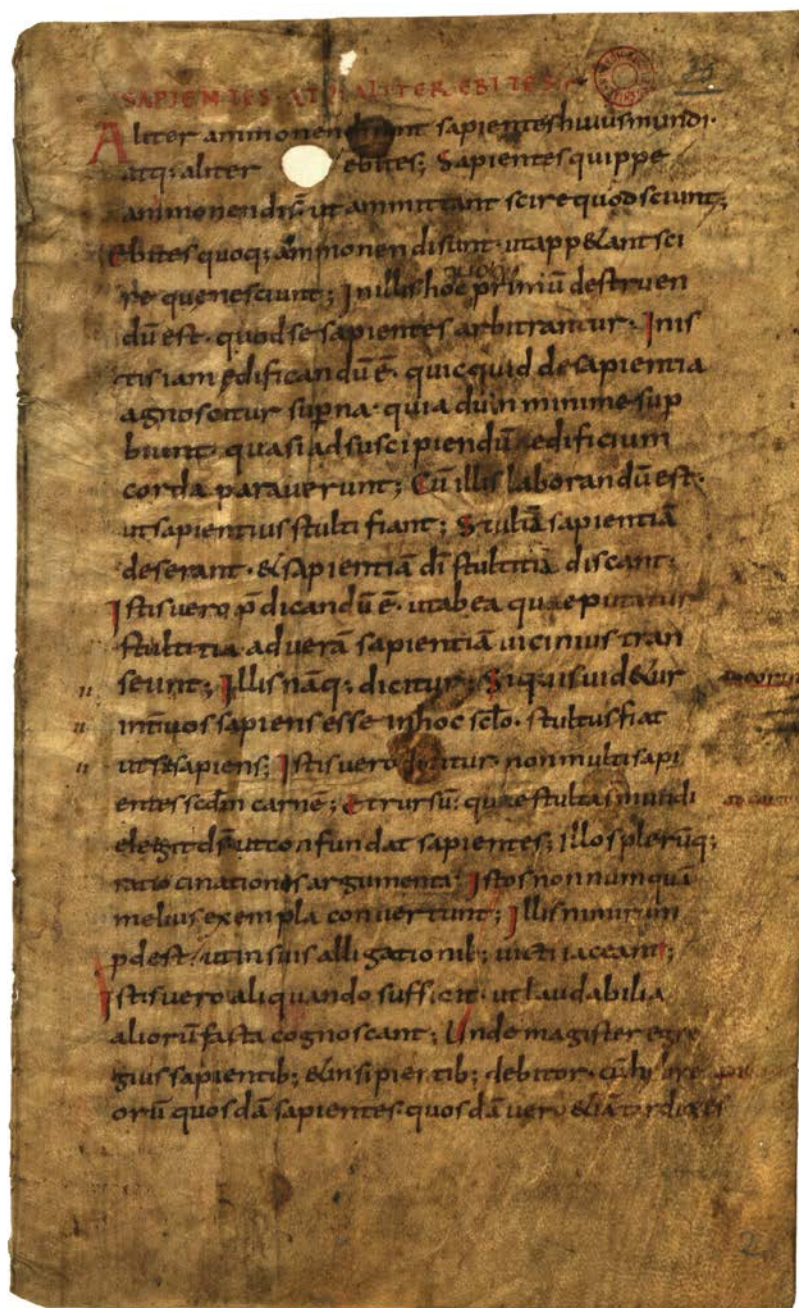
Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/31

Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 I c 5/37

IX., perg., 3ff., 29,5 × 18,0 (A, B, C) cm, rubrikace (unciálou)

Tři místy poškozená, ale v zásadě cele zachovaná perg. folia (A, B, C) pocházející z jednoho původního celku, vzájemně však na sebe bezprostředně nenavazující. Psací látka zachovává vpichy, má ale slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v nepravidelné liniatuře 0,8–1,0 cm. Textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,8 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina; lig. „ct“, „&iam“.

Obr. 154: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/30.

© Knihovna Národního muzea.

[Gregorii Magni Regula pastoralis, III pars, cap. IV–V (A), VI–VII (B), XI (C).]

Frag. A: praepositos conceptam in corde ... × ... est in celis. QUOD ALITER AMMONENDI SUNT.

Frag. B: Aliter ammodendi sunt ... × ... mulieris meretricis facta est.

Frag. C: equanimiter aliena male tolerare ... × ... reservat in posterum. Inpatientia].

PL 77 col. 55–59.

Lit.: *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 D, 1 E a 1 G*, s. 48 č. 940–941 a *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Sbírky Adolfa Patery a Čenka Zírta*, s. 380 č. 1377.

Obrazová dokumentace: **Obr. 154** na s. 294.

Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/34**(155)**

IX., perg., 2ff., 21,2 × 13,5 cm, rubrikace

Téměř cele zachovaný perg. dvoulist (A' – A) se zachovanými vpichy a slepým horizontálním i vertikálním linkováním. Text psán per extensum v liniatuře 0,8 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,6 cm širokou. Text obou folií na sebe bezprostředně navazuje.

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina; „cc“ = fakultativně „a“, lig. „ri“, „ti“, „re“, „regn&“.

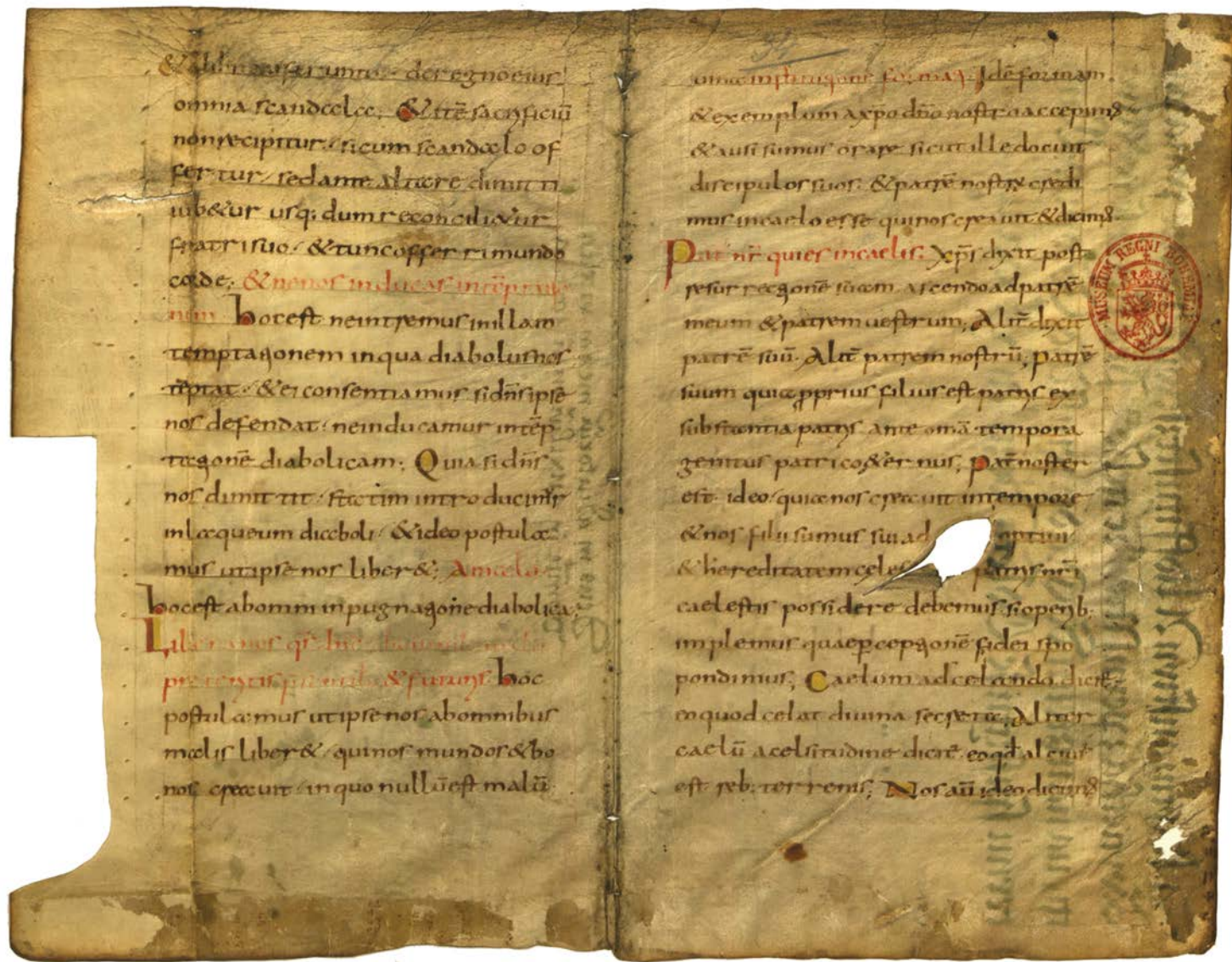
[Expositio cuiusdam anonymi super missam, frag.]

cf. *PL 138 col. 1171*, textově dosti závislé na Hrabani Mauri Liber de sacris ordinibus. di]vina institutione formati ... × ... in quo nullum est malum.

Proz.: Fragment sejmут z vazby úředního rukopisu nadepsaného: „Za hajtmanství a hofmistrství urozeného pána pana Vojtěcha z Pernštejna etc. jeho milosti pře, kteréž se podávají na naučení do soudu zemského, w tomto quaternu spisují se od léta Božího 1527“.

Lit.: *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 D, 1 E a 1 G*, s. 49 č. 944.

Obrazová dokumentace: **Obr. 155** na s. 296.

Obr. 155: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/34. © Knihovna Národního muzea.

Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/35**(156)***IX., perg., 2ff., 31,5 × 27,4 resp. 13,5 cm*

Výkroj perg. dvoulistu (A' – A), z jehož druhého folia se zachoval pouze jeden sloupek textu, psací látka nezachovává ani vpichy ani žádné linkování. Fragment tvořil evidentně vnější přebal nosiče (snad úřední knihy, se zachovanou starou sign. „Num. 7“ na hřbetu). Text psán per columnas (2) o rozměrech 29,3 × 9,5 cm se spatiem 2,5 cm a v liniatuře 1,0 cm. Text obou folií na sebe bezprostředně navazuje, pouze se ztrátou jednoho řádku.

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina; lig. „ti“, „ct“, „rn“, „rt“, „e“ = fakultativně „e“.

[Beda Venerabilis: Homiliae, ex hom. VII. frag.]

PL 94 col. 40–42; tato Bedova homilie odpovídá festivitě Nat. Dom.

est illi [ratio] volunta[tis suę] ... × ... e elegerat in plebem

////////

complexu coniugii duxit originem ... × sed hic per animam totus homo.

Lit.: Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 D, 1 E a 1 G, s. 49 č. 945.

Obrazová dokumentace: **Obr. 156** na s. 298.

Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 13/1**(157)***X./XI., perg., 4ff., 22,4 × 14,2 resp. 17,8 (A' – A) a 22,0 × 13,8 resp. 17,5 (B' – B) cm*

Dva seříznuté a silně poškozené perg. dvoulisty (A' – A, B' – B) sejmuté z nepoznamenané vazby, psací látka nezachovává žádné vpichy ani linkování. Text psán per extensum v nepravidelné liniatuře 0,5–0,7 cm. Oba dvoulisty na sebe sice bezprostředně textově nenavazují, je ale zřejmé, že v původní složce byl dvoulist B' – B vložen do A' – A, nikoliv však bezprostředně.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina; in margine text glosován jinou soudobou rukou větším modulem.

[Boethii In Categorias Aristotelis lib. III.–IV. frag.]

Frag. A' – A:

naturalem [dicuntur, a nulla qualitate] ... × ... non conrarii privatione

////////

Frag. B' – B:

[quad]rati quadratus, qui trianguli triangulum ... × ... quam idcirco [grammaticos apud]

////////

[qua]litate numerande sunt. Sed cum quis grammatica participat ... × ... qui habet, comuni

////////

Frag. A' – A:

oppositione ponuntur [oppositionis nomen] ... × ... quod eorum medietas nulla est.

PL 64 col. 253–267.

Prov.: Zlomky náležejí do tzv. Ototzkyho deposita; Prof. Pavel Vladimirovič Ototzky (nar. 1866).

Lit.: *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 D, 1 E a 1 G*, s. 71 č. 1025.

Obrazová dokumentace: **Obr. 157** na s. 299.

Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 E a 55

(158)

XII., perg., 1f., 19,1 × 13,3 resp. 14,8 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Výkroj perg. dvoulistu (A' – A) sejmutého z nepoznamenané vazby, se zachovanými vpichy a horizontálním i vertikálním linkováním provedeným olůvkem, text psán per extensum v liniatuře 1,0 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno jednolinkou provedenou rovněž olůvkem. Obě folia na sebe bezprostředně navazují, šlo tedy o středový dvoulist v dané složce.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

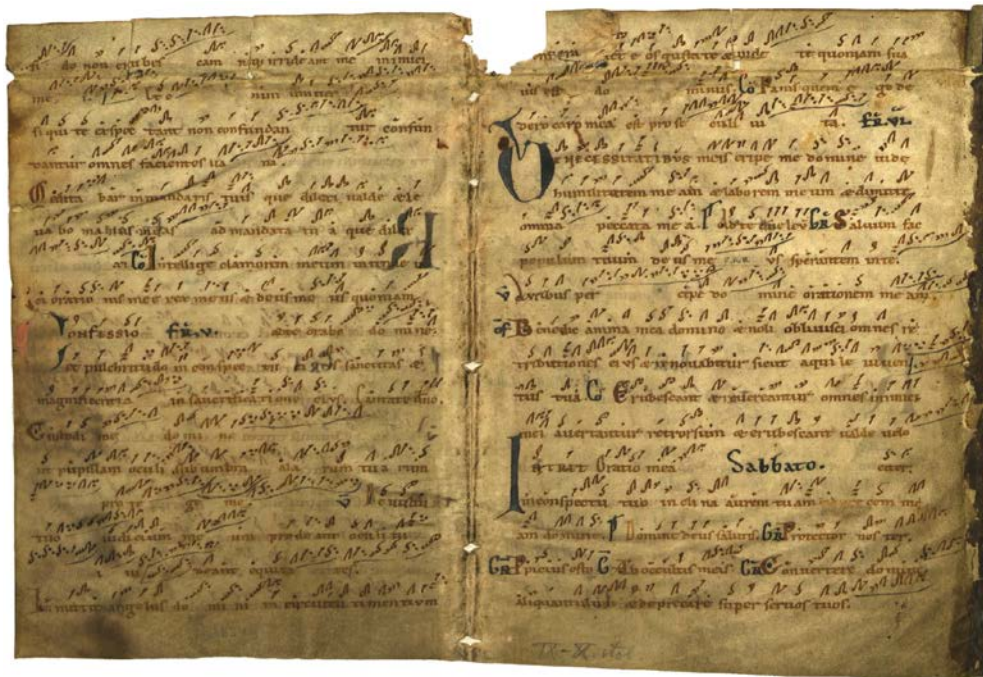
[Gradualis frag.]

Zlomek obsahuje části Propria de tempore: rubr. postupně „Fer. III.“; „Fer. V.“; „Fer. VI.“; „Sabbato“ a „Dom. Reminiscere“.

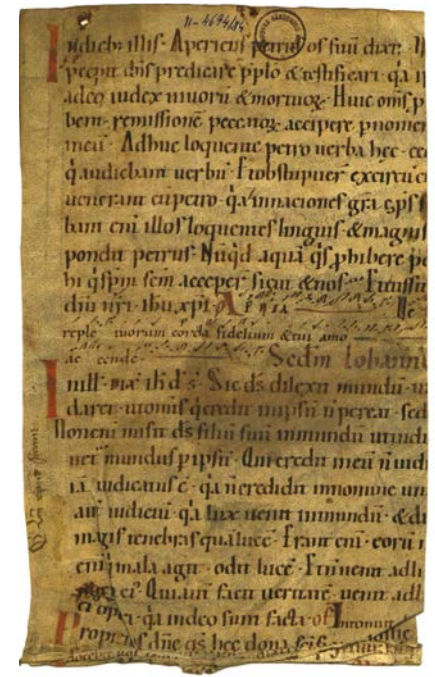
Prov.: Dle přír. č. 28/1951 lze vyvodit, že tehdy se zlomek dostal nejprve do Archivu NM, posléze do KNM.

Lit.: *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 D, 1 E a 1 G*, s. 214 č. 1239.

Obrazová dokumentace: **Obr. 158** na s. 301.

Obř. 158: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 E a 55. © Knihovna Národního muzea.

Obř. 159: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 E c 24. © Knihovna Národního muzea.

Obř. 160: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 E c 25. © Knihovna Národního muzea.

Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 E c 24

(159)

XI./XII., perg., 2ff., 21,0 × 15,5 (A) a 21,0 × 12,5 (B) cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Dva výkroje perg. jednolistů (A, B) pocházející z jednoho původního celku sejmuté z nepoznamenané vazby, vpichy zachovány jen sporadicky, má horizontální i vertikální slepé linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,8 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,6 cm širokou. Obě fol. na sebe textově bezprostředně nenavazují.

Psáno dvěma rukama (první na A, druhá na B): scriptura carolina.

[Missalis frag.]

Zachovány části z Propria de tempore: na frag. A s lekcemi Io 12,17–36 (se ztrátou 2 ř. textu u horního okraje fol.) a Jer 11,18–19 a na frag. B s formulářem letničního officia a lekcemi Act 10,42–48; Io 16–21; Act 8, 14–17 a Io 10,1–10.

Lit.: Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 D, 1 E a 1 G, s. 259–260 č. 1319.

Obrazová dokumentace: **Obr. 159** na s. 301.

Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 E c 25

(160)

XI., perg. 1f., 8,3 × 16,0 resp. 12,3 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Úzký výkroj zhruba horní třetiny perg. dvoulistu (A' – A) sejmutého z nepoznamenané vazby, kde plnil funkci úzkého hřbetního záševku; psací látka má zachovány vpichy a dnes již jen slabě zřetelné horizontální i vertikální slepé linkování. Text psán per extensum v nepravidelné liniatuře 0,7–0,8 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,7 cm širokou. Texty obou folií na sebe bezprostředně navazují, šlo tedy o středový dvoulist dané složky.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Breviarii frag.]

Zachované lekce: Gn 43,7–9 a Gn 43,16.

Lit.: Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 D, 1 E a 1 G, s. 260 č. 1320.

Obrazová dokumentace: **Obr. 160** na s. 301.

Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 E c 26**(161)***IX.², perg., 1f., 10,7 × 16,7 cm*

Drobný výkroj perg. jedlolistu (A) sejmutý z nepoznamenané vazby, psací látka nezachovává vpichy, má ale horizontální i vertikální slepé linkování. Text psán per columnas (2) se spatiem 1,5 cm a v liniatuře 0,9 cm. Textové zrcadlo vně ohraničeno slepou jednolinkou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Lectionarii frag.]

Zachované lekce: Gn 27,9–14 // 22–27 // 33–36; Lc 15,11–14.

Lit.: *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 D, 1 E a 1 G*, s. 260 č. 1321.

Obrazová dokumentace: **Obr. 161** na s. 304.

Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 E c 79**(162)***XII.^{med.} (1150–1175, Hradisko, O.Praem.), perg., 1f., 14,8 × 11,0 cm, rubrikace*

Výkroj perg. folia (A) – u horního okraje se ztrátou cca 5 řádků textu, u spodního minimálně 1 řádku, sejmutého z nepoznamenané vazby; psací látka nezachovává vpichy, původní slepé linkování je dnes již prakticky neviditelné. Text psán per extensum v liniatuře 0,5 cm.

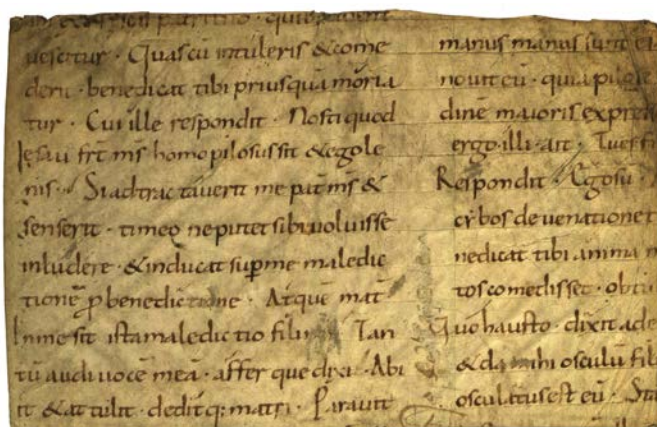
Psáno jednou základní rukou: scriptura carolina premonstrátského skriptoria v Hradisku u Olomouce; má četné mladší přípisky různými rukama průběžně do XIV. stol.

[Kalendarii monasterii Gradicensis (O.Praem.) frag.]

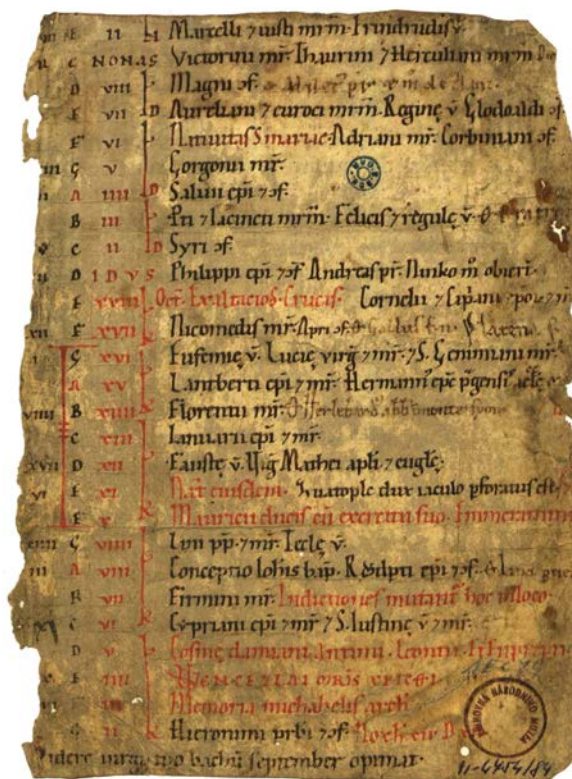
Kalendář zachovává formuláře pro měsíce srpen a září, kde je rubr.: „WENCEZLAI MRIS. XPICΘI“. Rovněž nekrologické interpolace jsou bohemikálního původu: „Obiit Herlebardus abbas in Monte Syon“, „Obiit Krisan laicus“, jiné svědčí o monastickém původu: „Obiit Gallus, frater noster“ atd.

Lit.: DRAGON, M.: *Zlomek kalendáře*, s. 75nn. (přesné časové a provenienční zařazení, včetně spolehlivé edice); *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura 1 D, 1 E a 1 G*, s. 280 č. 1374.

Obrazová dokumentace: **Obr. 162** na s. 304.

Obr. 161: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 E c 26.
© Knihovna Národního muzea.

Obr. 162: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 E c 79. © Knihovna Národního muzea.

Praha, Knihovna Národního muzea, prvotisk sign. KNM 69 C 7 (163)

VIII.^{ex} (sv. Havel?), perg. (Itálie), 2ff., 29,1 × 17,5 (A) resp. 28,9 × 16,3 (B) cm

Dva téměř cele zachované perg. jednolisty nalepené dnes na předním (B) resp. zadním (A) přídeští nosiče. Sporadicky zachovány vpichy, má slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,8 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou jednolinkou. Obě folia na sebe textově bezprostředně nenavazují.

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina se silnými ohlasy lokálního grafického úzu (skriptorium u sv. Havla); lig.: „ri“, „nt“, „re“, „iac&“, cc = a, ε = fakultativně „e“, psáno s četnými chybami a soudobými korekturami jinou rukou.

[Gregorii Magni Moralia, Lib. XXXI, cap. 33 et 45, frag.]

PL 75 col. 611, 621–622.

Frag. A: *Greg. Mor.* 31,33,70: quod mortale est a vita ... × ... quanto contra illam presciendo paratus invenitur

////////

Frag. B: *Greg. Mor.* 31,45,88–90: Quia ergo septem principalia vitia ... × ... sed innumera, quę.

Liber tradens: Peraldus, Guillelmus: *Summa de vitiis*. [Basel: Michael Wenssler non post 1475.] 2°.

Prov.: „Monasterii Weissenaw“, razítko „Franciscus Comes Klebelsberg“.

Lit.: ŠIMÁKOVÁ, J. – VRCHOTKA, J.: *Katalog*, s. 314 č. 1471: Na přídeští nalepena makulatura rukopisu z 11. stol.“; HAVEL, D.: *Zu den ältesten Handschriftenfragmenten*, s. 124.

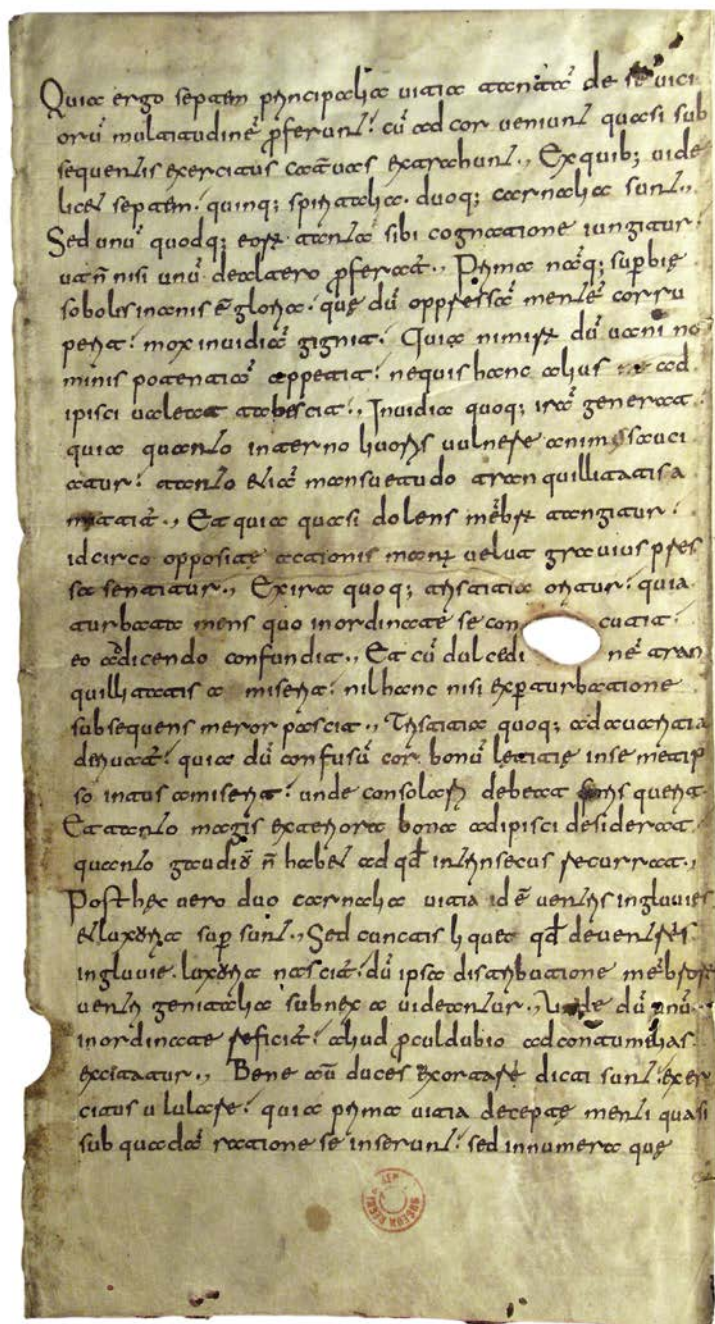
Obrazová dokumentace: **Obr. 163** na s. 306.

Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. A 70/1 (164)

XII^l., perg., 2ff., 17,5 × 16,0 resp. 14,5 cm, neumová nediastematická notace německého typu

Téměř cele zachovaný perg. dvoulist (A´ – A) nalepen na předním přídeští nosiče. Psací látka nemá zachovány žádné vpichy, má však slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,7 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,7 cm širokou. Text obou folií na sebe bezprostředně nenavazuje. Přípisky (*probationes penae*) v prostoru hřbetu na frag. z 1. půle XIV. stol. jsou svědectvím, že již tehdy byl zlomek makulaturou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

Obr. 163: Praha, Knihovna Národního muzea, prvotisk sign. KNM 69 C 7. © Knihovna Národního muzea.

[Procellionalis? frag.]

Mezi zachovanými rožacemi antifona: „Summe Dei cultor, monachorum rector et abba, o Benedicte sacer atque benigne pater, istud cenobium cętumque tibi famulantum nostraque sanctificans cuncta, tuere ...“ svědčící o monastickém (benediktinském) původu zlomku.

Liber tradens: Cassiani Collationes patrum II, perg. rkp. počátku XIII. stol.
Prov.: „Ex bibl. s. Metrop. Ecclesiae Prag. 1713“.

Lit.: PATERA, A. – PODLAHA, A.: *Soupis rukopisů I*, s. 66–67 č. 114: „Operculo sup. intrins. adgl. frgm. membr. saec. XII. exeunt.: cantica latina cum notis mus.“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 164** na s. 308.

Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. A 73/8**(165)**

XII.¹, perg., 1f., 25,5 × 18,5 cm, rubrikace

Prakticky cele zachované perg. folio (A) nalepené na zadním přideštní nosiče. Psací látka má zachovány vpichy a rovněž slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 1,0 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoúlinkou 1,0 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Sacramentarii frag.]

Liber tradens: *Sermo Paschalis* etc., pap. rkp. konce XIV. stol.
Prov.: „Liber m. Procopii de Cladrub detur“; „Ex bibl. s. Metrop. Ecclesiae Prag. 1713“.

Lit.: PATERA, A. – PODLAHA, A.: *Soupis rukopisů I*, s. 85–86 č. 128: „In operc. inf. intus adglut. fragmentum membr. missalis saec. XII.“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 165** na s. 309.

Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. B 77**(166)**

XII., perg., 1f., 19,0 × 14,8 cm, neumová nedistematická notace německého typu

Seříznutý perg. jednolist (A) tvoří zadní předsádku v nosiči, v němž je přehnutý zhruba v polovině a zašitý do vazby. Psací látka nemá žádné vpichy, má ale slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,9 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoúlinkou 0,5 cm širokou.

pcepta tua libera tibi mente famu
 lemur. **P.** **T**erri. **P.** **A** **L** **I** **A**.
Ad te dñe q̄s supplicationib' nr̄is.
 ut esse te largente mercam' & ut
 p̄spa humiles. & inter ad uersa se
Preces ppli tui q̄s dñe **A** **L** **I** **A**.
 clementer exaudi. ut qui in se p̄
 peccatis nr̄is affligim' p̄uam nomini
 gl̄a misericorditer liberemur. **P.**
Actiones nr̄as q̄s dñe & aspirando **A** **L** **I** **A**.
 preueni & adiuuando p̄sequere
 ut cuncta nr̄a operatio. & ite semp
 incipiat. & p̄te cepta finatur. **P.**
Os a q̄i tribus pueri **O** **R** **A** **I**.
 mitigasti flammam igniu. concede
 ppli. ut nos famulos tuos non ex
 urat flamma utriorū. **P.** **S** **E** **C** **E**.
Presentib' sacrificiis dñe iunua
 nr̄a sanctifica. ut qd obseruanti
 p̄stet extrinsecus. interio' op̄t. **P.**
Sanctificationib' tuis om̄pe d̄s. **A** **D** **E**.
 & unia nr̄a curent. & remedia nob̄
 carna pueniant. **S** **V** **P** **E** **R** **P** **E**.

Obr. 165: Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly,
sign. A 73/8. © Pražská metropolitní kapitula.

reges arabum & saba dona adducent. Et laudem **R.** **S** **T** **E** **L** **L** **A**
 quam uiderunt magi in oriente ante eedeba & eos donec ue
 nirent ad locum ubi puer erat uidentes autem eam gauisi
 sunt gaudio magno. Et intrantes domum inuenerunt puerum
 cum maria matre eius & procidentem adorauerunt eum. Gauisi
A omnis terra adorret te & psallat tibi psalmum dicat nomini tuo
 domine. **P.** **T** **U** **B** **I** **L** **A** **T** **E**. **A** reges tharsis & insule munera offerunt tibi
 domino. **P.** **D** **S** **I** **U** **D** **I** **C** **I** **U**. **A** omnes gentes quascumque fecisti in
 uenit & adorabunt eoram te domine. **P.** **I** **N** **C** **L** **I** **N** **A**. **V** **O** **M** **N** **E** **G** **E** **N** **T** **E**
R illuminare inlumina re hueru salen ut nit lux tua

Obr. 166: Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. B 77.
© Pražská metropolitní kapitula.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Antiphonarii frag.]

Zachována část Propria de tempore hlásící se k vánočnímu cyklu: 1. – 3. nokturn svátku Epiphania Domini (Resp.: „Stella, quam viderunt magi ...“).

Liber tradens: B. Hieronymi Epistolae etc., pap. rkp. přelomu XIV./XV. stol.

Lit.: PATERA, A. – PODLAHA, A.: *Soupis rukopisů I*, s. 227–228 č. 389: „Post teg. anter. ... 2 membr. fragm. antiphonarii lat. XII. saec. cum neumatibus“; SLAVICKÝ, T.: *Fragmenty neumanovaných knih officia*, s. 16–17 (přesné liturgické i časové zařazení).

Obrazová dokumentace: **Obr. 166** na s. 309.

Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. D 52

(167)

XII.², perg., 2ff., 21,3 × 14,3 (A) a 21,1 × 13,0 (B) cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Zlomky tvoří přední (A) a zadní (B) předsádku v nosiči. Psací látka má sice vpichy, avšak nemá žádné stopy jakéhokoliv linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,6 cm. Oba listy na sebe bezprostředně textově nenavazují.

Psáno dvěma rukama: scriptura carolina posterior.

[Breviarii monastici, O.S.B. frag.]

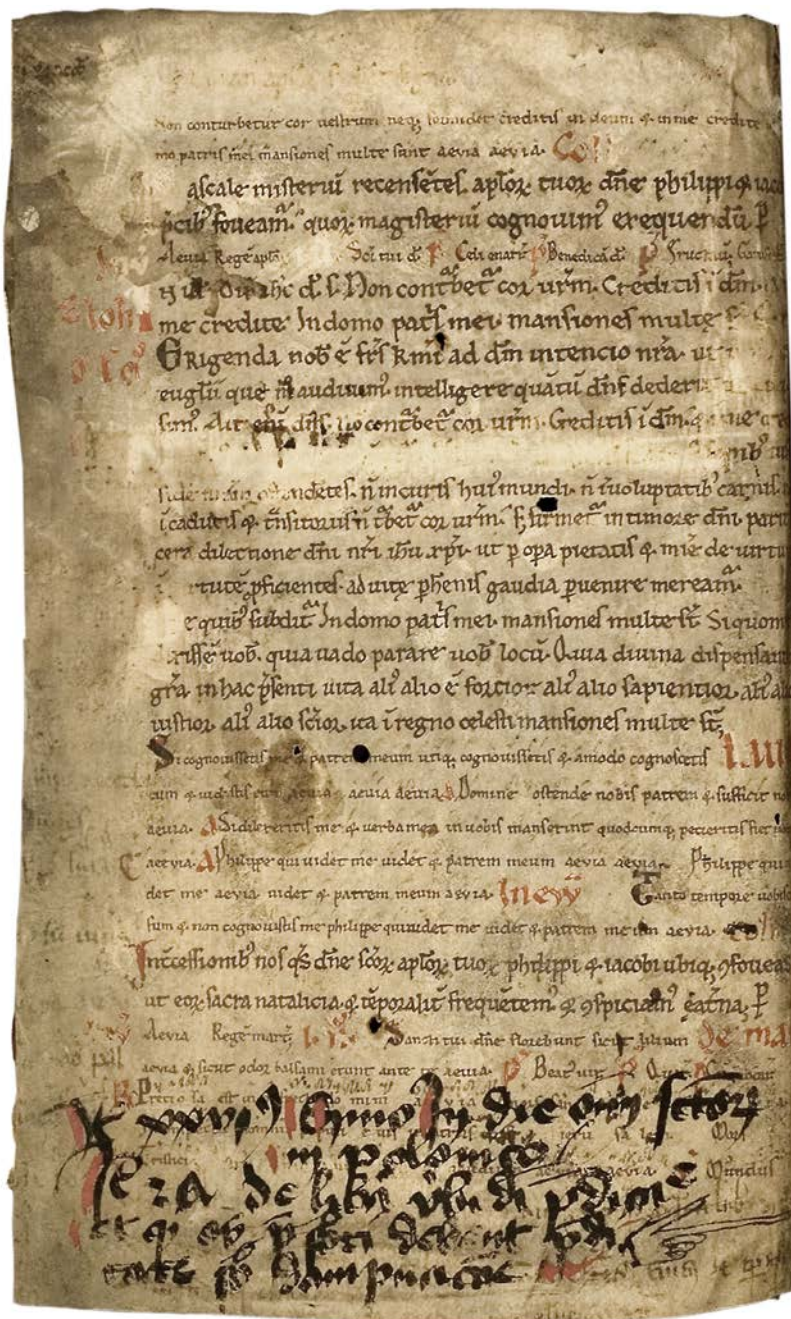
Zachována část z Propria de sanctis s festivitatami sv. Benedikta („[Fuit] vir vite venerabilis ... × ... vestigia inveniri nulla potuisset“ – cf. ex lib. II. *Dialog. Greg. excerp.* v *PL 66 col. 125*), sv. Řehoře („[Gregorius hac ur]be Rom[an]e a patre Cordiano ... × ... retineretur et mente“ – cf. *Pauli Diaconi Vita s. Greg.* v *PL 75 col. 43*) a sv. Filipa a Jakuba. Dále zachována lekce: Act 1,21–26 a Io 14,1–2.

Liber tradens: *Liber contra quendam Grecum Athanasium negantem purgatorium* etc., pap. rkp. 2. půle XV. stol.

Prov.: „Libellus M. Johannis de Cubito“.

Lit.: PATERA, A. – PODLAHA, A.: *Soupis rukopisů I*, s. 361–362 č. 618: „Operculis adligata sunt fragmenta membr. breviarii latini XIII. saec.“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 167** na s. 311.

Obr. 167: Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. D 52.

© Pražská metropolitní kapitula.

Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. D 76

(168)

IX.¹, perg., 1f., 21,5 × 15,0 cm

Výkroj perg. jednolistu (A) je nalepen na přední předsádce nosiče. Psací látka nezachovává žádné vpichy, má ale slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per columnas (2) o šíři cca 8,0 cm se spatíem 1,5 cm a v nepravidelné liniatuře 0,6–0,7 cm. Poznámky psané do spatia rukou pozdního XIII. stol. svědčí o tom, že již tehdy byl zlomek makulaturou.

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina; lig. „rt“, „cc = a“, „faci&“. Vybledlé pasáže byly přepsány rukou XI. stol. tmavším inkoustem.

[Ex Libro Numeri frag.]

Zachovaný text: Nm 24,7–25,8: semen illius erit aquas multas ... × ... ingressus est post vi[rum israhelitem] in lupanar et perfodit [ambos].

Liber tradens: Raymundi Summa etc., perg. rkp. XIV. stol.

Prov.: „M. Johannis de Cubito“.

Lit.: PATERA, A. – PODLAHA, A.: *Soupis rukopisů I*, s. 384 č. 642: „Operculo sup. intrinsecus adglutinatum fragm. bibl. lat. saec. XI. (Num. c. 24, 25)“; BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 258 č. 5197 (zlomek je sem pouze zařazen, bez jakéhokoliv časového a provenienčního zařazení).

Obrazová dokumentace: **Obr. 168** na s. 313.

Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, inv. č. 1696/23

(169)

XI.¹, perg., 2ff., 10,0 × 6,0 resp. 15,0 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

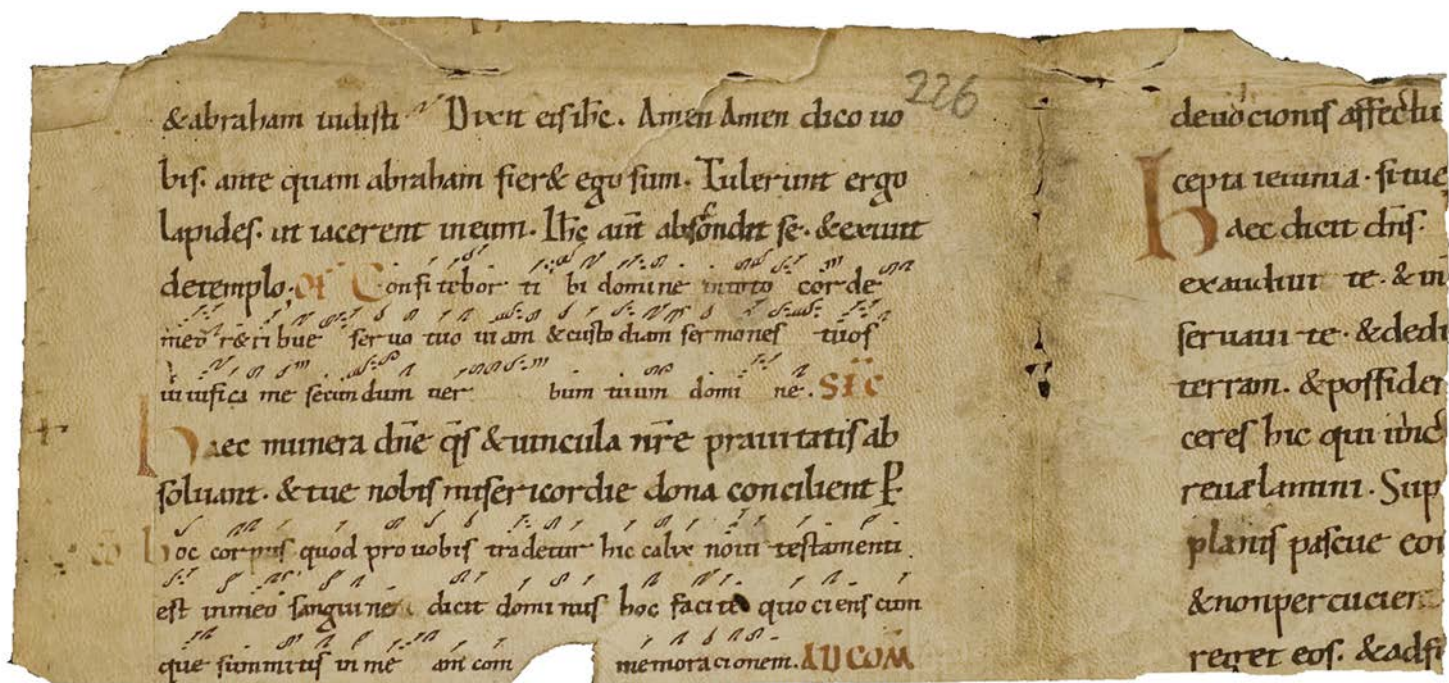
Výkroj perg. dvoulistu (A' – A) sejmutý z nepoznamenaného pražského kapitulního nosiče, kde plnil evidentně funkci hřbetního záševku; psací látka zachovává vpichy a slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v nepravidelné liniatuře 0,7–0,8 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou jednolinkou. Poznámka překrývající text zlomku: „XV gr. alb.“ psaná rukou pozdního XV. století svědčí o tom, že tehdy byl zlomek již makulaturou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina; „fier&“.

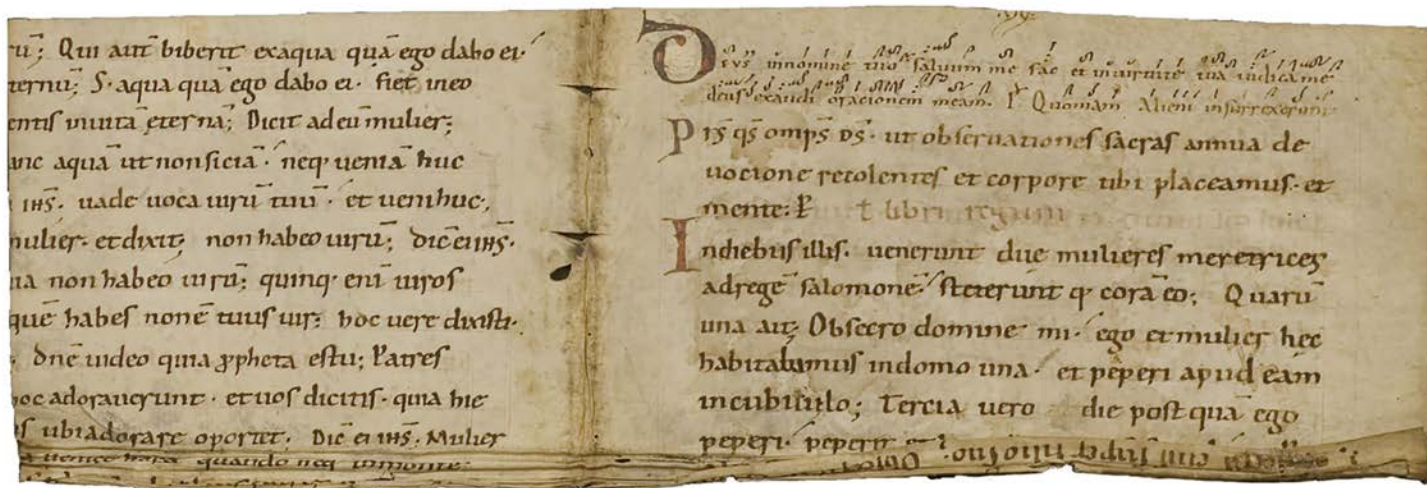
[Missalis frag.]

Zachovány lekce: Is 49,8–10 a 55,1–4; Io 8,47–53 a 8,57–59.

Obrazová dokumentace: **Obr. 169** na s. 314.

Obr. 169: Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, inv. č. 1696/23. © Pražská metropolitní kapitula.

Obr. 170: Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, inv. č. 1696/26. © Pražská metropolitní kapitula.

Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, inv. č. 1696/26 (170)

X.^{ex}, perg., 2ff., 10,3 × 11,8 resp. 17,0 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Výkroj perg. dvoulistu (A' – A) sejmутý z nepoznamenané pražské kapitulní vazby, v níž plnil evidentně funkci hřbetního záševku; psací látka zachovává vpichy i slepé vertikální a horizontální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,8 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,8 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Missalis frag.]

Zachovány lekce: III Rg 3,16–18 a 3,22–26; Io 4,5–9 a 4,13–21.

Obrazová dokumentace: **Obr. 170** na s. 314.

Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, inv. č. 1696/33 (171)

XI., perg., 3 (2 + 1)ff., 19,7 × 7,3 (A) a 7,0 × 12,5 resp. 12,4 (B' – B) cm, rubrikace (unciálou na A a kapitálou na B' – B)

Pod uvedeným inventárním číslem se nachází jednak výkroj perg. jednolistu (A) a dále výkroj zhruba horní třetiny perg. dvoulistu (B' – B). Oba zlomky byly sejmuty z nepoznamenané vazby pražského kapitulního nosiče, kde byly evidentně hřbetními záševky, pocházejí ale z různých původních celků. Fragmenty nemají ani vpichy ani stopy jakéhokoliv linkování. V obou případech je text psán per extensum s liniaturou 1,0 (A) resp. 0,8 (B' – B) cm.

Psáno dvěma rukama (A resp. B' – B): scriptura carolina.

[Sacramentarii frag.]

V obou případech jde o zlomky z temporální části, A se vztahuje k vánočnímu cyklu, B' – B k velikonočnímu.

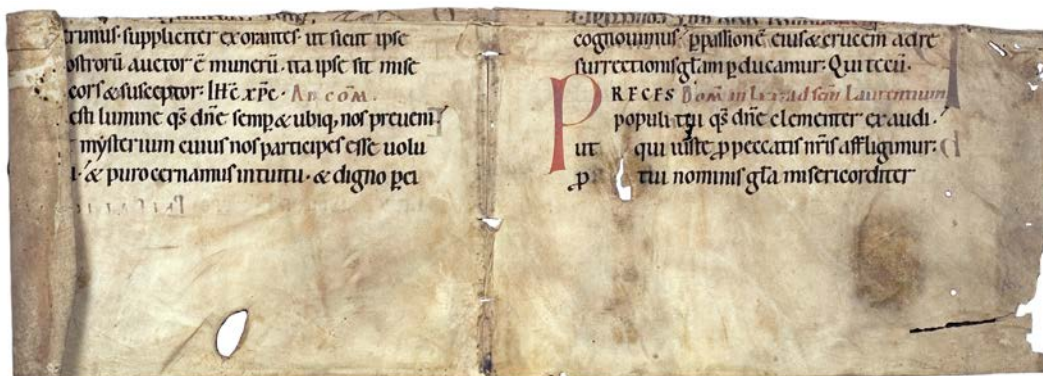
Frag. A: rubr.: „Dom. proxima ante Nat. D.“

Frag. B' – B: rubr.: „Fer. VI“, „Dom. III post oct. Pasce“, „Dom. V“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 171a–171b** na s. 316.

Obr. 171a-171b: Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, inv. č. 1696/33. © Pražská metropolitní kapitula.

Obr. 172: Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, inv. č. 1696/38. © Pražská metropolitní kapitula.

Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, inv. č. 1696/38 (172)

XII., perg., 2ff., 14,4 × 20,0 resp. 20,4 cm, rubrikace

Výkroj zhruba spodní třetiny perg. dvoulistu (A' – A) sejmutý z nepoznamenané pražské kapitulní vazby, kde měl funkci hřbetního záševku. Psací látka má zachovány vpichy i slepé horizontální a vertikální linkování. Text psán per extensum v nepravidelné liniatuře 0,9–1,0 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,9 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Sacramentarii frag.]

Rubr.: „Dom. in LXX; ad s. Laurentium“ – zachována tedy část společného temporálu i sanktorálu.

Obrazová dokumentace: **Obr. 172** na s. 316.

Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, inv. č. 1696/42 (173)

XI.¹, perg., 1f., 13,1 × 25,5 cm

Výkroj spodní části perg. jednolistu (A) sejmutého z nepoznamenané pražské kapitulní vazby; psací látka má zachované vpichy a slepé horizontální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,5–0,6 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Breviarii frag.]

Zachovaná část představuje smíšený sanktorál i temporál: na recto-foliu Dom. III Adv. Dom. s homilií: Greg. Hom. in ev., hom. VI (*PL 76 col. 1095*), dále lekce Lc 1,26–27 s následnou homilií Bedae Ven. Hom. I,1 (*PL 94 col. 9*) vztahující se ke svátku Annunt. BMV; na verso-foliu zachováno: festivita mučedníka Tiburtia a svátek Assump. BMV s lekcí Lc 10,38 a homilií: Augustini Serm. de Scriptura, ser. CIV, 1–2 (*PL 38 col. 616*).

Obrazová dokumentace: **Obr. 173** na s. 319.

Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, inv. č. 1696/43 (174)

XII., perg., 1f., 14,5 × 24,3 cm, rubrikace

Výkroj perg. jednolistu (A) sejmutého z nepoznamenaného pražského kapitulního nosiče se zachovanými vpichy, avšak bez jakýchkoliv stop linkování. Text psán per extensum v li-

niatuře 0,8 cm. Textové zrcadlo mělo být vně ohraničeno slepou dvoulinkou (viz vpichy), k provedení liniatury však nedošlo. Účetní marginální poznámky rukou XV. stol. („I flor. 1/2 sex., I flor. ...“) svědčí o tom, že tehdy byl zlomek již makulaturou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[**Lectionarii frag.**]

Zachovaný text: I Sm 5,6–9 a 5,10–12; I Sm 6,12–21. Rubr.: „Dom. II“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 174** na s. 319.

Strahov, Knihovna premonstrátského kláštera, sign. 72/zl. (175)

XI./XII., perg., 2ff., 19,8 × 10,3 resp. 20,7 cm, rubrikace

Výkroj (cca horní třetina) perg. dvoulistu (A' – A), který je dnes ještě vertikálně rozříznut na dvě části, jež na sebe bezprostředně navazují. Zlomek sejmut z poznamenané strahovské vazby, psací látka nemá žádné vpichy, má ale slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per columnas (2) o šíři min. 10,3 cm se spatiem 1,3 cm a v liniatuře 0,7–0,8 cm. Sloupky vně ohraničeny slepou jednolinkou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[**Codicis canonum frag.**]

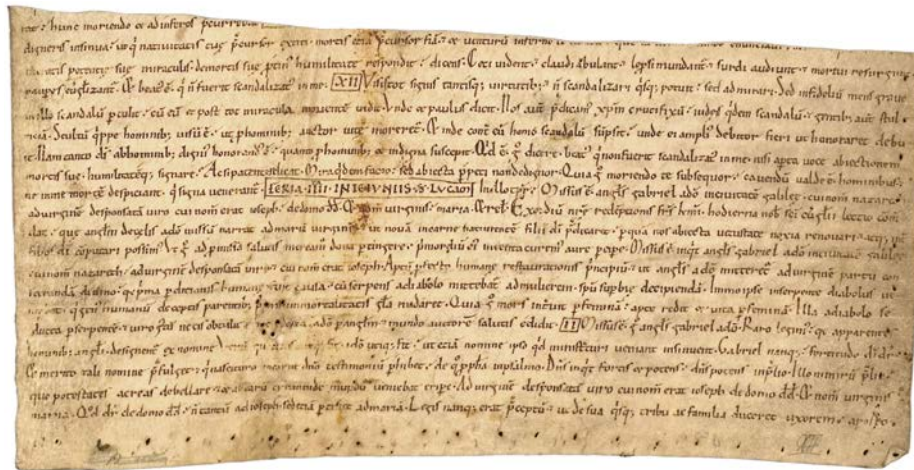
Zlomek obsahuje frag. předgratianovského kanonického kodexu, jehož obsahem je text 17.–20. kánonu synody sredecké včetně jmen účastníků této synody, dále kánonů synody karthaginské a úvod k nim, tituly kánonů synody africké, alokuci Aureliovu a první dva kánony africké synody.

Liber tradens: konvolut deseti lipských tisků Lutherových a protilutherovských z let 1518–1519; Strahovská knihovna, sign. BCh V 113.

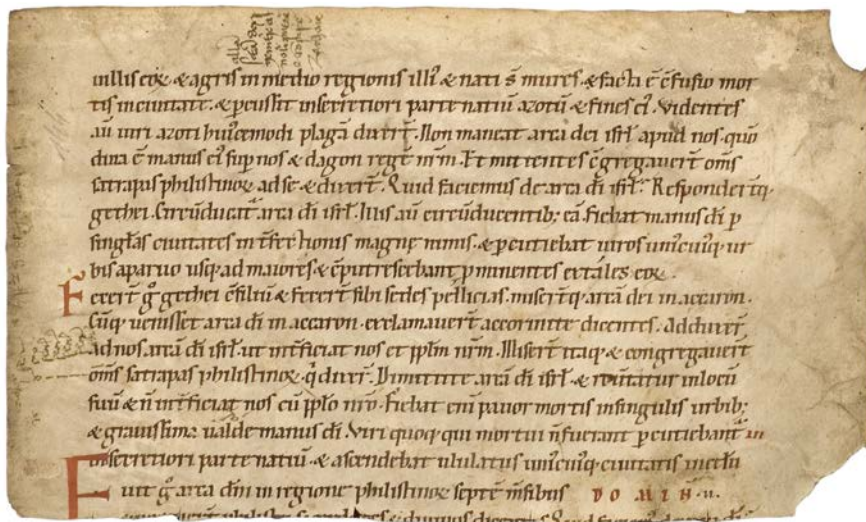
Prov.: Joannes Wenceslaus Tlappa, mělnický děkan 1643, knihovna novoměstských pražských hibernů „ad s. Ambrosium“, pak Strahovská knihovna.

Lit.: RYBA, B.: *Soupis rukopisů V*, s. 371 č. 3276 (detailní obsahová interpretace a přesné časové zařazení).

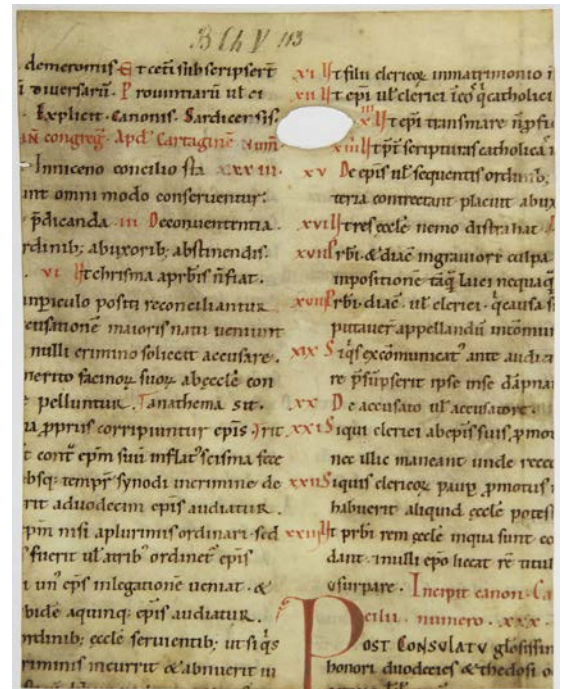
Obrazová dokumentace: **Obr. 175** na s. 319.

Obr. 173: Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, inv. č. 1696/42. © Pražská metropolitní kapitula.

Obr. 174: Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, inv. č. 1696/43. © Pražská metropolitní kapitula.

Obr. 175: Strahov, Knihovna premonstrátského kláštera, sign. 72/zl. © Královská kanonie premonstrátů na Stahově.

Obr. 176: Strahov, Knihovna premonstrátského kláštera, sign. 94/zl. © Královská kanonie premonstrátů na Stahově.

Strahov, Knihovna premonstrátského kláštera, sign. 94/zl. (176)

XI., perg., 2ff., 26,3 × 20,0 cm

Původně dva samostatné perg. listy (A, B) dnes slepeny, takže tvoří dvoulist. Psací látka zachovává vpichy, má rovněž slepé horizontální i vertikální linkování. Zlomky sejmuty z nepoznamenané vazby. Text psán per columnas (2) o rozměrech 22,5 × 6,5 cm se spatí-
em 1,0 cm a v liniatuře 0,6–0,7 cm. Oba sloupky vně ohraničeny slepou dvoulinkou 0,5 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Lucanus: De bello civili, V,409–560 et VI,645–796, frag.]

Prov.: Stará sign. zlomku: Ψ IV 114.

Lit.: Přesné obsahové určení zlomku provedl B. RYBA v jeho nepublikovaném popisu, který je přiložen k originálu a jež přebírám. Zde Ryba zlomek datuje do XII. stol.

Obrazová dokumentace: **Obr. 176** na s. 320.

Strahov, Knihovna premonstrátského kláštera, sign. 137/zl. (177)

XI.², perg., 1f., 21,4 × 16,5 cm, rubrikace

Téměř cele zachovaný perg. jednolist (A) sejmutý z nepoznamenané vazby, kde evidentně tvořil vnější přebal; psací látka má vpichy a slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 1,0 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 1,0 cm širokou.

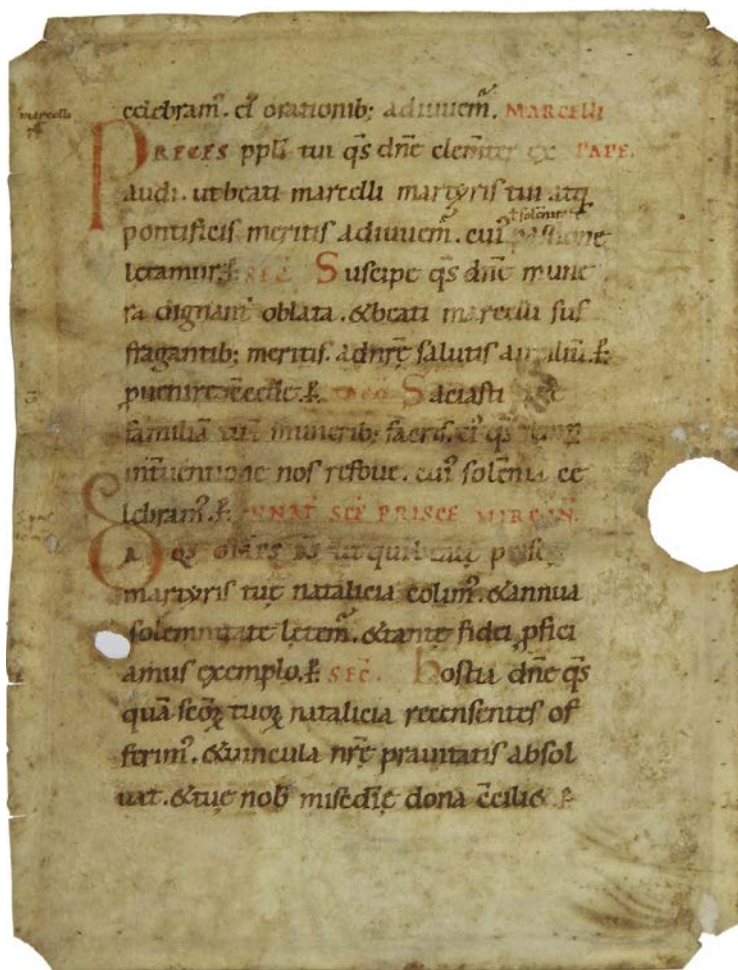
Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Sacramentarii Gregoriani frag.]

Rubr.: „Marcelli pape“, „In nat. s. Prisce virg.“, „Fabiani epis.“, „Sebastiani“. Zlomek obsahuje kolekty, sekrety a postkommunia officií na citované festivity.

Lit.: RYBA, B.: *Soupis rukopisů V*, s. 372 č. 3277 (detailní obsahová interpretace a přesné časové zařazení).

Obrazová dokumentace: **Obr. 177** na s. 322.

Obr. 177: Strahov, Knihovna premonstrátského kláštera, sign. 137/zl.

© Královská kanonie premonstrátů na Stahově.

Strahov, Knihovna premonstrátského kláštera, sign. 241/zl. (178)

IX.^m, perg., 1f., 28,1 × 19,7 cm

Výkroj perg. jednolistu (A) sňatého z nepoznamenané vazby, kde evidentně tvořil vnější přebal; psací látka zachovává vpichy a slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,7 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 1,4 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina; „cc“ = fakultativně „a“, „e“ = fakultativně „e“.

[Aurelius Augustinus: De diversis quaestionibus octoginta tribus, q. LXIV (De muliere Samaritana) §§ 7–8, frag.]

Lit.: RYBA, B.: *Soupis rukopisů V*, s. 373 č. 3280 (detailní obsahová interpretace, avšak zde zařazeno do „X.^{ex}“); BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog III*, s. 260 č. 5210 (jen odkaz na zlomek, bez bližšího časového či provenienčního zařazení).

Obrazová dokumentace: **Obr. 178** na s. 324.

Strahov, Knihovna premonstrátského kláštera, sign. 347/zl. (179)

XII., perg., 4ff., 21,5 × 13,0 (A' – A) resp. 20,5 × 12,5 (B' – B) cm

Dva téměř cele zachované perg. dvoulisty (A' – A, B' – B) sejmuté z poznamenané strahovské vazby; psací látka zachovává vpichy, má rovněž slepé vertikální i horizontální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,5 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou jedno-linkou. Oba dvoulisty na sebe textově navazují tak, že B' – B byl vložen do A' – A, B' – B však nebyl dvoulistem středovým, ale v původní složce byl do něj vložen ještě jeden dvoulist.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

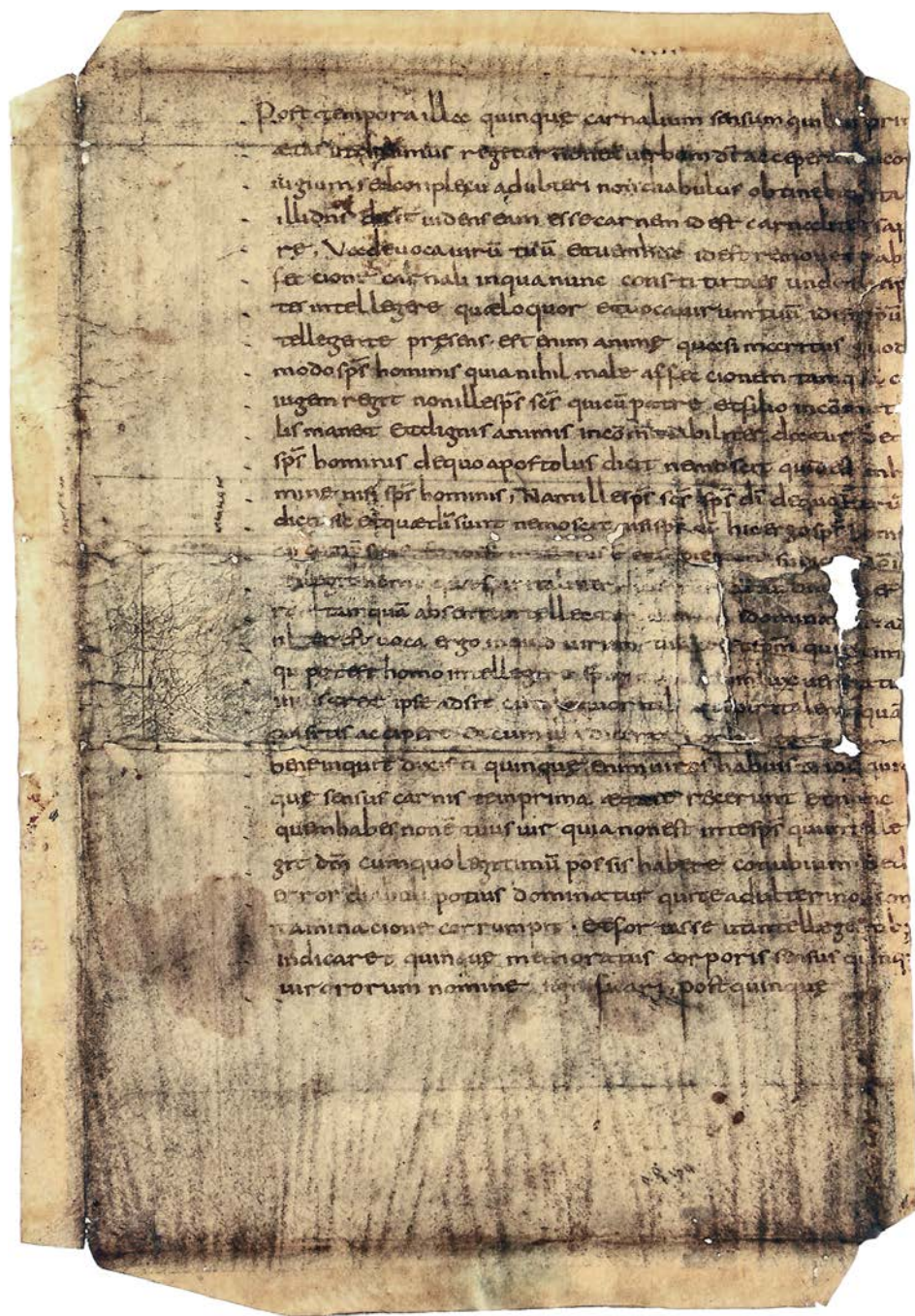
[Priscianus: Institutio de arte grammatica XVII,91–104; 118–134, frag.]

GL II pag. 158–164 // // // // // GL II pag. 169–176.

Liber tradens: Thomas Aquinas: *Questiones de potentia Dei*. 1500; Strahovská knihovna, sign. DO V 7, viz zmínka Isidora Zahradníka (1864–1926) z 8. 12. 1901, kdy byl asi zlomek sejmut.

Lit.: Přesné obsahové určení zlomku provedl B. RYBA v jeho nepublikovaném popisu, který je přiložen k originálu a jež přebírám. Časově zlomky zařadil P. SPUNAR.

Obrazová dokumentace: **Obr. 179** na s. 325.

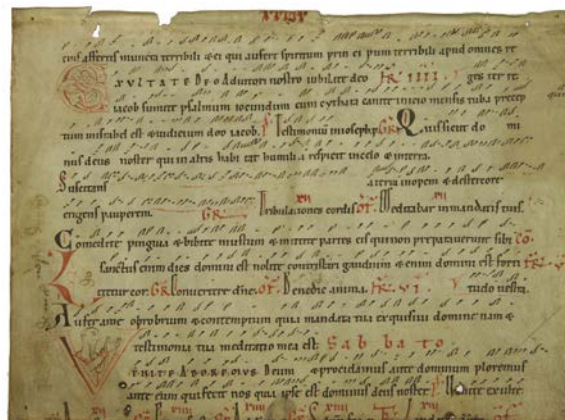

Obr. 178: Strahov, Knihovna premonstrátského kláštera, sign. 241/zl. © Královská kanonie premonstrátů na Stahově.

Obr. 179: Strahov, Knihovna premonstrátského kláštera, sign. 347/zl.

© Královská kanonie premonstrátů na Stahově.

Obr. 180: Strahov, Knihovna premonstrátského kláštera, sign. 547/zl.

© Královská kanonie premonstrátů na Stahově.

Strahov, Knihovna premonstrátského kláštera, sign. 547/zl. (180)

XII., perg., 1f., 15,6 × 21,2 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Výkroj perg. jednolistu (A) sejmutý z nepoznamenané vazby, psací látka nemá žádné vpichy ani stopy jakéhokoliv linkování. Text psán per extensum v nepravidelné liniatuře 0,9–1,1 cm. Stará foliace rukou XIII./XIV. stol. „XXXIX“, tehdy byl rkp. ještě aktivně používán.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Gradualis frag.]

Zachovaná část náleží do Propria de tempore, konkrétně k Dom. XVII post Pentecostes – Dom. XXI post Pentecostes.

Lit.: Přesné obsahové určení zlomku provedl B. RYBA v jeho nepublikovaném popisu, který je přiložen k originálu a jež přebírám. Časově zde zlomek zařazuje do XII.–XIII. stol.

Obrazová dokumentace: **Obr. 180** na s. 325.

Strahov, Knihovna premonstrátského kláštera, sign. 724/zl. (181)

XI.¹, perg., 2ff., 31,5 × 22,0 resp. 21,8 cm

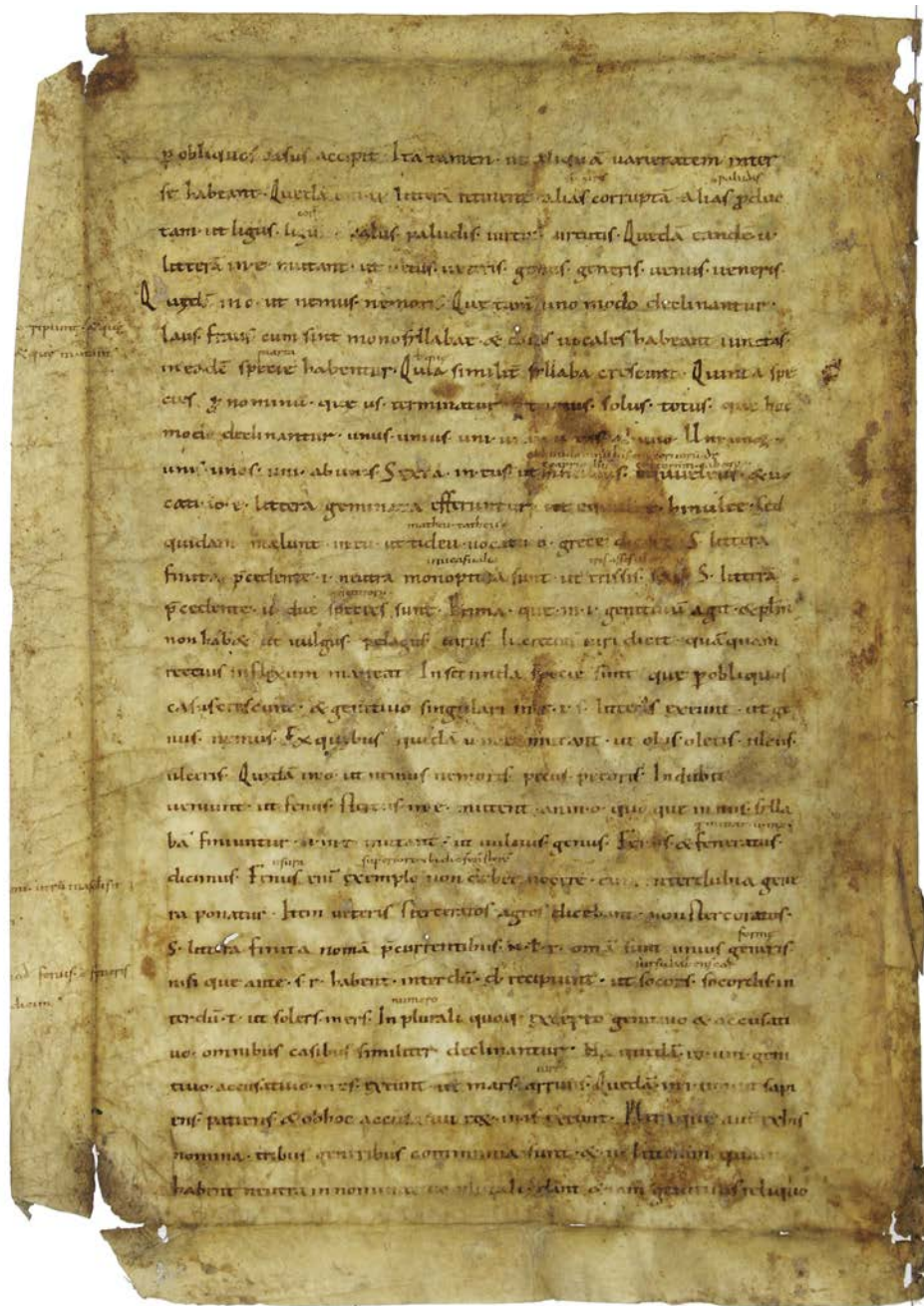
Silně poškozený, ale fakticky cele zachovaný perg. dvoulist (A' – A) sejmutý z nepoznamenané vazby, kde evidentně tvořil vnější přebal; psací látka nezachovává vpichy, má však výrazné slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,8 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,8–0,9 cm širokou. Text na dvoulistu na sebe bezprostředně nenavazuje, v původní složce do něj musel být vložen ještě jiný dvoulist.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina; text obsahuje soudobé interlin. glosy psané jinou rukou.

[Martianus Capella: De nuptiis philologiae et Mercurii III,291–295 et 302–306, frag.]

Lit.: RYBA, B.: *Soupis rukopisů V*, s. 377 č. 3286 (zde nedopatřením signováno jako „inv. č. 641/zl.“, s přesným obsahovým určením, datováno do XI. stol.)

Obrazová dokumentace: **Obr. 181** na s. 327.

Obr. 181: Strahov, Knihovna premonstrátského kláštara, sign. 724/zl.
© Královská kanonie premonstrátů na Stahově.

Praha, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Sběrka grafiky, sine sign. (182)

X.^m, perg., 4ff., 20,6 × 19,0 resp. 10,0 (A' - A) a 20,4 × 18,0 resp. 11,5 (B' - B) cm, rubrikace

Dva silně poškozené a seříznuté perg. dvoulisty (A' - A, B' - B) sejmuté z nepoznamenané vazby jsou dnes nalepené na společný list papíru. Psací látka nezachovává žádné vpichy, avšak doposud je ještě slabě viditelné slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 1,1–1,2 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,9 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina; „praeciosa“.

[Libri sacramentorum frag.]

Zachovaný zlomek sanktorální části sakramentáře se částečně odlišuje od sakramentáře gregoriánského (cf. *PL 78 col. 135nn.*). Zachovány formuláře festivit: Nat. s. Augustini, Nat. ss. Felicis et Adaucti, Nat. s. Mariae virginis, Nat. ss. Proti et Iacinthi, Exalt. s. Crucis.

Lit.: Průvodce II, s. 142 č. 54 (všechny archivní zlomky zde zmiňovány jen obecně: „zlomky X.–XIV. stol.“).

Obrazová dokumentace: **Obr. 182** na s. 329.

Praha, FF UK, Ústav PVH a AS, sine sign. (183)

IX., perg., 1f., 37,1 × 10,4 cm

Dva výkroje z jednoho perg. folia (A), které na sebe bezprostředně navazují horizontálním řezem. Psací látka nemá žádné vpichy ani linkování. Text psán původně zřejmě per columnas (2) v liniatuře 0,7 cm. Z charakteru textu plyne, že se zachoval téměř celý sloupek „b“ recto-folia (se ztrátou cca 5 řádků textu) a stejně velká část sloupku „a“ na verso-foliu. Způsob poškození obou zlomků (viz zejména rýhy) napovídá, že šlo o vnější pokryv vazby nosiče.

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina; s některými odchylkami od Vulg.: Ez 46,20: „exteriorius“ (A), recte „exteriorius“ atd.

[Libri Ezechielis, 46,20–48,10 frag.]

Ez 46,20–47,13: [ut no]n efferant in atrium exteriorius ... × ... in duodecim tribubus Israel, quia Ioseph

////////

Ez 47,15–48,10: [et cedat terra vobis in] possessionem. Hic est autem terminu[s terrae ... × ... Et erit Sanctuari[um Domini].

Prov.: Zlomky objevil v nepoznamenané (snad zámecké) knihovně prof. Zdeněk Wirth a věnoval je akad. Václavu Vojtíškovi, který je zařadil do sbírky originálů dnešního vlastníka.

Obrazová dokumentace: **Obr. 183** na s. 329.

RAJHRAD

Průvodce IV, s. 228–229 č. 36a (Knihovna kláštera benediktinů)

Průvodce II, s. 66–70 u č. 5 (Moravský zemský archiv, fond E 6)

Základy novodobé rajhradské benediktinské knihovny sahají do XVII. století, do období probošta Jiřího Vojtěcha Kotelia z Horštejnu (1623–1643), a pak zejména probošta Antonína Pirma (1709–1742). Zdejší proboštsví nebylo zasaženo josefínskými reformami, naopak řada knih rušených klášterů se dostala na přelomu XVIII./XIX. století do Rajhradu. Zdejší knihovna bezpochyby uchovává i drobná torza staré knihovny břevnovského opatství. Po restituci rajhradského knižního fondu původními majiteli byl (po období spávy rukopisů a prvotisků Moravskou zemskou knihovnou v Brně) celý fond předán zpět do Rajhradu a v současnosti je začleněn do sbírek Muzea Brněnska. Malá část rukopisného materiálu zůstává ovšem ve správě MZA v Brně. Několik rukopisných jednotlivin (mezi nimi ovšem i dvě cimélie z XII. století) se jakožto součást rajhradského archivu dostalo do Moravského zemského archivu v Brně, kde jsou součástí fondu E 6 Benediktini Rajhrad.

Rajhrad, Muzeum Brněnska, Knihovna benediktinského opatství Rajhrad, sign. R 157

(184)

XII.², perg., 1f., 34,3 × 19,5 cm

Výkroj perg. jednodlistu (A) nalepen na vazbu nosiče, nenese žádné stopy linkování ani vpichů. Text psán per columnas (2) o rozměrech 30,0 × 8,5 cm se spatium 2,0 cm.

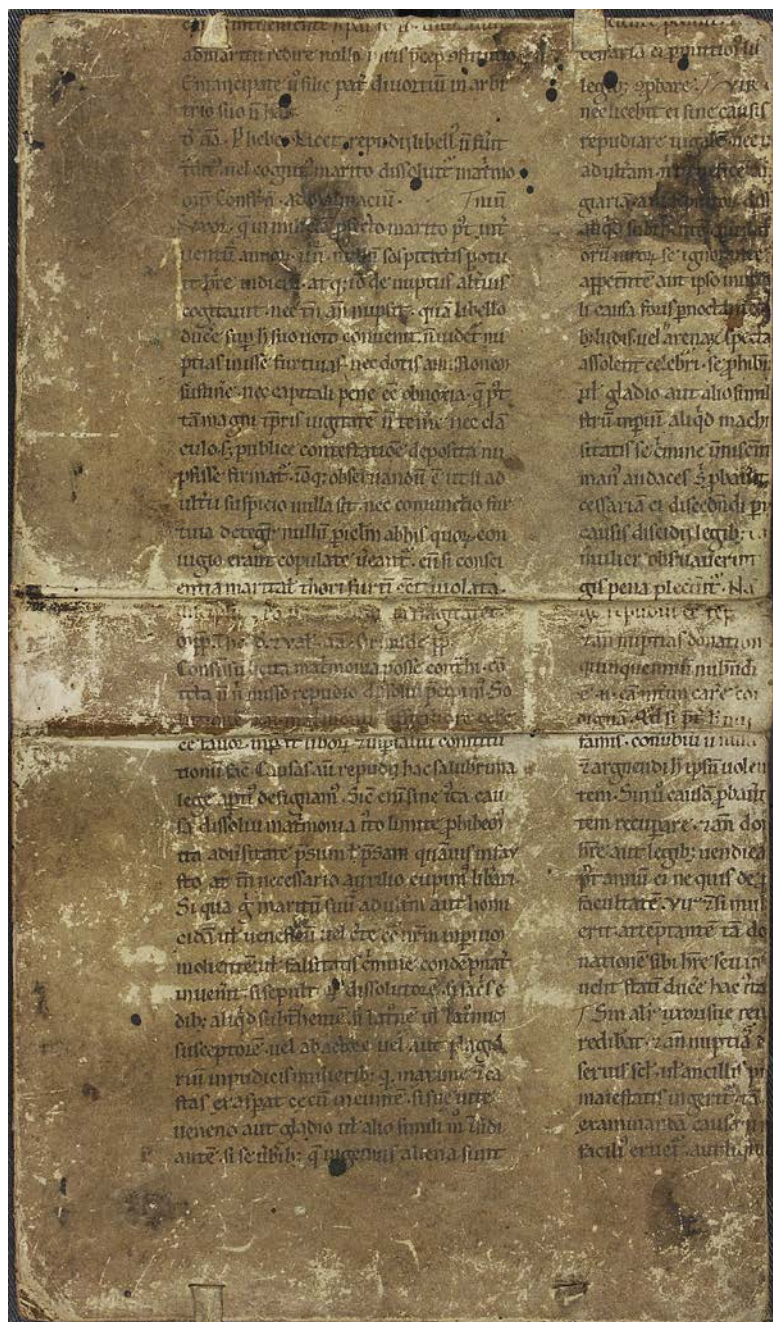
Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[*Ex iure canonico frag.*]

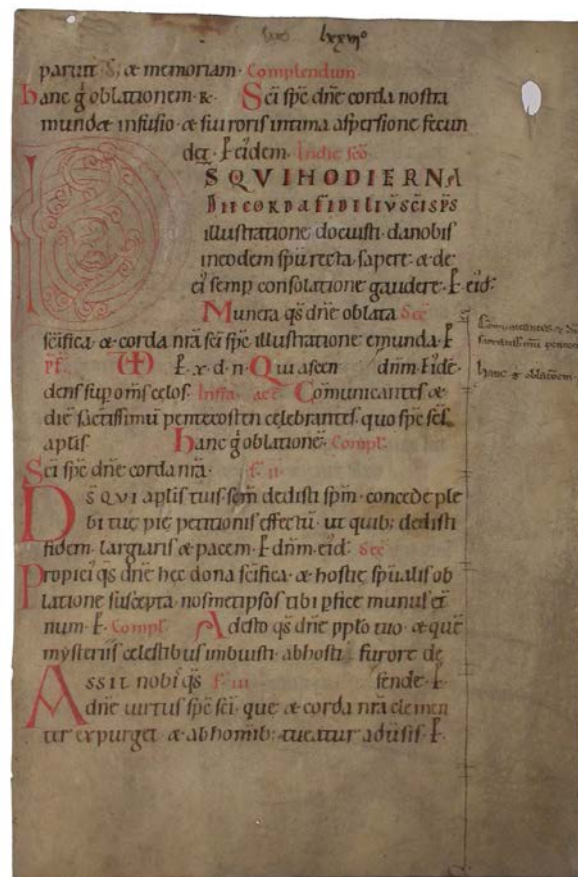
Liber tradens: Quaestiones Philosophicae ..., pap. rkp. 1687.

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Soupis rukopisů*, s. 66: „Svázáno do části listu z lat. perg. kanonicko-právního rukopisu (de matrimonio) ze 12./13. stol.“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 184** na s. 331.

Obr. 184: Rajhrad, Muzeum Brněnska, Knihovna benediktinského opatství Rajhrad, sign. R 157. © Benediktinské opatství Rajhrad.

Obr. 185: Brno, MZA, G 2/II – Zlomky, kart. 10, sign. č. 726 C/1. © Moravský zemský archiv v Brně.

**Rajhrad, Muzeum Brněnska, Knihovna benediktinského
opatství Rajhrad, sign. RP 35 (185)
Brno, MZA, G 2/II – Zlomky, kart. 10, sign. č. 726 C/1**

Fol. A dnes tvoří zadní předsádku rajhradského prvnotisku RP 35, fol. B a C sejmuta z nepoznamenané vazby, kde byla s největší pravděpodobností rovněž předsádkami, a uložena ve fondu G 2/II – Zlomky (Nové sbírky) MZA v Brně. Všechny tři listy pocházejí z jednoho původního celku. Pergamen nemá žádné vpichy ani linkování, text psán per extensum v liniatuře 1,0 cm. Stará foliace 16. stol.: LXXVI°. Rkp. byl aktivně používán ještě na XIII./XIV. stol., viz marginální interpolační.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Missalis frag.]

Zachovaná část De tempore náleží k velikonočnímu cyklu.

Liber tradens: Reuchlin, Johannes: *Vocabularius breuiloquus*. – Guarinus Veronensis: *Ars diphthongandi*. – Johannes de Lapide: *Dialogus de arte punctandi*. – *Tractatus de accentu*. Basel: [Johann Amerbach] 1482. 2°.

Prov.: „Ecclesiae B. Virg. civit. Triboviensis in Moravia 1639“ [= z knihovny Ladislava Černohorského z Boskovic (cca 1455–1520)].

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Soupis prvotisků*, s. 256 č. 985: „Jako zad. předsádka list z lat. perg. liturg. rukop. (misál?) z 11./12. stol.“; ŠVÁBENSKÝ, M.: *Zlomky*, s. 34.

Obrazová dokumentace: **Obr. 185** na s. 331.

**Rajhrad, Muzeum Brněnska, Knihovna benediktinského
opatství Rajhrad, sign. RP 67 (186)
Olomouc, knihovna Metropolitní kapituly v Olomouci,
sign. prvotisk č. 173**

XII., perg., 4ff., 20,9 × 14,0 (A´ – A) a 17,7 × 14,0 (B´ – B) cm, rubrikace

V rajhradském nosiči se nacházejí hřbetní záševky u předního resp. zadního přídeští, které na sebe bezprostředně navazují, a tvoří tak fakticky cele zach. perg. dvoulist A´ – A. Má zachováno horizontální i vertikální linkování olůvkem bez vpichů, text psán per extensum v liniatuře 0,5 cm. Texty obou fol. na sebe bezprostředně nenavazují.

V olomouckém nosiči se nacházejí rovněž dva hřbetní záševky u předního resp. zadního přídeští, které na sebe bezprostředně navazují, a tvoří téměř cele zach. perg. dvoulist s drobnými ztrátami textu: B´ – B. Úprava psací plochy je stejná jako u A´ – A. Na B´ – B poznámka rukou XV. stol., kdy byly zlomky již makulaturou: „Nota, quod summa pape pro iure servanda est...“.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Lectionarii frag.]

Frag. A' - A:

Rubr.: „Dom. VIII, Dom. XVI, Feria III“; lekce: Mt 7,15–21; I Kor 10,6–13; Lc 16,1–6
//////// Mt 6,29–33; Eph 3,13–21; Lc 7,11–16; Am 9,13–15; II Esr 8,1–2.

Frag. B' - B:

Rubr.: „Fer. VI.“; lekce: Dn 13,15–43; Ier 7,4–7; Lc 7,11–16 (mylně rubr.: „Iohannem“); III
Rg 17,17–24; Io 11,1–7.

Liber tradens: Caracciolus, Robertus: *Sermones quadragesimales de poenitentia*. Strasbourg:
[Martin Schott] III. Non. Sept. [3. IX.] 1485. 2°.

GW 6078

Prov.: „Ex lib. Francisci Ludovici Panenka [?] Decani Muglicensis“ (XVIII. stol.). – „Andreas Alexius Miczak [Miezek?]“. – „Ex lib. Gregorii Cuculini protunc Parochi Wysch[kouie?] nsis die 6. sept. 1714“. – „Emptus 1 Fr 8 gl.“ – „Anno 1716 emptus 17 grossis“.

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Soupis prvotisků*, s. 99 č. 328: „Jako předsádek použito 2 částí téhož dvoulistu z lat. perg. liturg. rukop. (lekcionáře) ze 12. stol.“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 186** na s. 333.

**Rajhrad, Muzeum Brněnska, Knihovna benediktinského
opatství Rajhrad, sign. RP 105**

(187)

XII./XIII., perg., 1f., 5,6 × 21,3 cm, rubrikace

V rajhradském nosiči se nacházejí záševky u předního resp. zadního přičeští z téhož perg. folia (A), které na sebe navazují. Psací látka nemá zachovány vpichy, má však slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per columnas (2) o šíři 8,2 cm se spatiem 1,6 cm a v liniatuře 0,9 cm. Oba sloupky vně ohraničeny slepou jednolinkou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[Missalis frag.]

Zachován zlomek mešního formuláře z Propria de tempore k Fer. IV post Dom. Resurrectionis s evangelní lekcí: Io 21,2–3 a Io 21,9–12.

Liber tradens: *Concilium Constantiense: Acta et decreta*. Initiatoribus Jacobi Locheri Philomusi et Conradi Summenhart editum. Cum additionibus. Hagenau: Heinrich Gran imp. Joh. Rynman 11. IV. 1500. 4°.

GW 7287

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Soupis prvotisků*, s. 111 č. 382: „Jako záševky dva perg. proužky z lat. liturg. rukop. ze 12. stol. s neumami.“

Obrazová dokumentace: **Obr. 187** na s. 333.

Rajhrad, Muzeum Brněnska, Knihovna benediktinského opatství Rajhrad, sign. R III.b.4862 (188)

XII., perg., 1f.(?), 5,0 × 7,0 (A) resp. 5,0 × 15,3 (B) resp. 7,6 × 4,5 (C) cm, rubrikace

Tři zcela drobné výkroje (A, B, C) zřejmě jednoho pergamenového listu nacházející se na hřbetu rajhradského nosiče ve funkci přelepů. Vpichy zachovány nejsou, zlomky ale mají horizontální slepé linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,7–0,9 cm. Původní šíře folia byla snad 15,3 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[Missalis frag.]

Rubr.: „Pro omni gradu eccl.“

Liber tradens: Bolognetti, Giovanni: ... *In primam Codicis partem. Repetitiones aureae, Doctissimae, ac copiosissimae, ad omnes Rubricas, leges et materias* ... Venezia: Ioan. Variscus, haer. Melchioris Sessae, & Bapt. Calegaris (excus. Io. Griphyus) 1572. 2°.

Lit.: DOKOUPIL, V.: *Tisky 16. století*, s. 41 č. 155: „Na záševcích malé proužky lat. perg. rkpu 12. stol.“

Obrazová dokumentace: **Obr. 188** na s. 333.

TÁBOR

Průvodce II, s. 177–178 č. 77 (Státní okresní archiv)

Průvodce III, s. 171–172 č. 176 (Husitské muzeum)

Státní okresní archiv v Táboře uchovává ve své sbírce rukopisů (fond D 8) jeden pergamenový fragment uváděný již ve druhém dílu *Průvodce po rukopisných fondech ČR*, k němu jsem přidal vlastním průzkumem vazeb ostatních rukopisů ještě jeden dosti rozsáhlý obalový zlomek.

Vedle SOKA Tábor byl jeden zlomek objeven i v tábořském *Husitském muzeu*; ten byl při restaurování vazby sice sejmuto ze svého rukopisného nosiče, ale je dnes uložen spolu s ním pod stejnou signaturou.

Tábor, SOkA, Sběrka rukopisy (D8), rkp. č. 317**(189)***XII.¹, perg., 1f., 32,5 × 36,4 cm*

V horní části seříznutý pergamenový jednolist (A) tvoří vnější přebal nosiče. Zachovány vpichy a slepé horizontální i vertikální linkování, text psán per columnas (2) širokých 11,5 cm se spatium 2,6 cm a v liniatuře 0,8 cm. Oba sloupky vně ohraničeny slepou dvoulinkou 0,7 cm širokou, ve spatiu pouze jednolinkou.

Psáno jednou rukou (s chybami): scriptura carolina; text korigován soudobou korektorskou rukou tmavším inkoustem: viz Dt 12,10 „Transibitis Iordanem ... × ... daturus est vobis“.

[Deuteronomii lib. frag.]

Frag. A^r: Dt 12,5–13,9: venietis] et offeretis in illo loco holocausta ... × ... et occultes eum, sed statim interficies. Sit primum manus | |

Frag. A^v: Dt 13,18–15,14: [hodie, ut facias quod placitum est in conspectus Domini Dei tui filii estote Domini Dei vestri ... × ... sed dabis viaticum de gregibus et de area et de torculari tuo, quibus Dominus Deus tuus | |

Liber tradens: Registra Kršňákova A III C. Polní hospodářství 1578–1592, pap. rkp. XVI. stol.

Prov.: August SEDLÁČEK rukopis zařadil do AM Tábor a označil sign. A III C, č. 1, 2a, 2b, 2c. Jde o soukromou účetní knihu pohledávek z obchodu sukrem, pivem a zemědělskými produkty.

Lit.: ŠVADLENOVÁ: *Sběrka rukopisy*, s. 105n. č. 317: „Vazba: perg. jednoduchá, jde o dvojfolio (*sic!*), zlomek rkp. s liturg. textem částečně čitelným.“

Obrazová dokumentace: **Obr. 189** na s. 337.

Tábor, SOkA, Sběrka rukopisy (D8), rkp. č. 480**(190)***XII./XIII., perg., 1f., 25,5 × 17,9 cm, rubrikace*

Volně uložený perg. jednolist (A) sejmutý z vazby nepoznamenaného nosiče, kde tvořil evidentně vnější pokryv; zachovány vpichy a dobře zřetelné horizontální i vertikální linkování. V horní i spodní části folia čtyři průřezy sloužící k provlečení úvazů vazby nosiče. Text psán per extensum v liniatuře 0,8 cm. Textové zrcadlo z obou stran ohraničeno slepou jednolinkou. Na recto-foliu zachována stará foliace soudobou rukou: „XXXVII“.

Psáno jednou rukou: scriptura gothica primitiva.

[Rufini Aquiliensis *Historia monachorum*, frag.; Hieronymi *Vita s. Hilarionis*, frag.]

Frag. A: quedam humorem ex semetipsa gignens salsum ... × ... in secula seculorum. Amen. Incipit prologus s. Ieronymi in vitam Hylarionis monachi.
SCRIPTURUS VITAM ... × ... talis viri [conver]satio vitaque dicenda.
Zápis Rufinovy Historie má některé odchylky od *PL 21 col. 460–462*, z Jeronýmova spisu zachován toliko počátek Prologu: *PL 23 col. 29*.

Lit.: Průvodce II, s. 177 č. 77: zlomek zde identifikován, částečně však s mylnou autorskou atribucí: „Guillelmus de S. Thieris, Explicatio in psalmos – s. Hieronimus, Vita s. Hilarionis, XII^{ex.4}“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 190** na s. 337.

Tábor, Husitské muzeum, rkp. HA 5855

(191)

XII., perg., 1f., 1,2 × 20,4 cm

Úzký perg. proužek (A), který byl původně hřbetním záševkem v rkp. HA 5855, dnes ovšem uchovávan samostatně, poté co byl ze svého původního nosiče sejmut v SOA Třeboň v l. 1987–1988. Nejsou zachovány žádné vpichy, má nevýrazné slepé linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,9 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Genesis libri frag.]

Frag. A^r: Gn 30,25–26: Dimitte me, ut revertar ... × ... quibus servivi tibi ut abeam.
Frag. A^v: Gn 42,2–4: ut possimus vivere ... × ... frumenta in Egypto, Benjamin do|[mi].

Liber tradens: Traktáty husitských kněží, pap. rkp. XV. stol.

Obrazová dokumentace: **Obr. 191** na s. 339.

TACHOV

Průvodce II, s. 178–179 č. 78 (Státní okresní archiv)

Mgr. Janem Edlem ze *Státního okresního archivu* v Tachově jsem byl upozorněn na jeho objev, který učinil v nesignovaném kartonu Archivu města Stříbra. Mgr. Edlovi děkuji za možnost pracovat s těmito dosud nezpracovanými zlomky a zařadit je do svého Katalogu.

laos ioceto suo: Dimitte me ut restat in patria mea et auam
mea. Num uxor sed dicitur meae nati seruus nly ut the...

Obr. 191: Tábor, Husitské muzeum, rkp. HA 5855. © Husitské muzeum v Táboře.

populus ne uer. app. & p. h. m.
o. b. m. g. r. e. d. i. e. b. a. t. u. r. p. u. r. a. m.
& o. e. a. m. b. u. l. a. b. a. t. i. n. p. o. m. e. r.
p. u. r. u. s. d. e. u. i. d. e. b. a. n. t. e. d. m. p. e. i.
c. o. t. i. d. i. e. i. n. g. r. e. d. i. t. i. b. u. s. & o. e. a.
b. u. l. a. n. t. i. b. u. s. d. e. x. a. r. p. e. r. u. n. t.
c. a. p. i. t. i. t. a. m. e. i. u. r. u. s. d. e. u. i. d.
p. u. n. t. p. e. n. i. t. u. m. s. u. u. m. & o. e.
u. e. r. u. n. t. o. c. u. l. o. s. p. u. o. r. u. s. n. o. n.
p. u. n. t. c. e. l. u. m. n. e. q. u. e. p. e. c. o. r. d.
a. t. u. r. i. d. i. c. i. o. r. u. m. i. u. r. t. o. r. u. m.
p. a. c. a. m. d. i. c. i. t. a. u. t. e. m. a. u. t. o. b. r. e.
d. i. c. i. t. a. u. t. a. m. q. u. a. n. d. o. e. a. n.
p. e. n. i. t. u. m. i. n. p. e. r. o. l. a. m. i. n. g.
e. r. t. a. l. i. q. u. a. n. d. o. f. i. a. t. h. e. r. i. b.
d. u. r. t. i. t. u. r. a. m. d. u. a. b. i. p. o. l.
l. i. u. s. u. e. l. i. t. q. u. e. l. a. u. a. p. i. n. p. o.
e. r. t. a. u. t. i. p. p. e. e. r. a. t. & n. o. n.
i. b. i. q. u. i. r. q. u. a. m. p. r. e. t. e. r. i. d. u. o.
n. d. i. a. b. i. c. o. n. d. i. c. i. t. u. r. D. i. x. i. t. e.
p. u. e. l. i. u. s. a. c. c. p. t. e. m. i. h. i. o. l. e.
& t. r. i. g. m. a. t. a. & o. r. a. p. o. r.
c. l. u. d. i. t. e. C. u. m. a. u. t. e. m. e. g. r. e.

Obr. 192: Tachov, SOKA, AM Stříbro, sine sign. © Státní okresní archiv Tachov.

VIII./IX. (*anglosaská kontinentální tradice*), perg., 2ff., 28,9 × 7,9 (A i B) cm

Dva vertikálně seříznuté pruhy z perg. folií (A, B) zachovávající jejich původní výšku a rovněž okrajové vpichy; evidentně šlo o hřbetní záševky. Psací látka nese dnes již jen chatrné stopy slepého horizontálního linkování. Text psán s největší pravděpodobností per extensum v liniatuře 1,0 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura minuscula Anglo-Saxonica; in margine soudobé interpola-ce jinou rukou: scriptura fere carolina: ... [cel]ebrandum subditor ... corpora ... mister[i]s] ... Tachovským zlomkům stojí nejbliže: CLA XI.1798: BSB München, Clm 29.163c.

[Lectonarii frag.]

Zachovány lekce: frag. A: Dn 13,7–19 a Dn 13,34–40; frag. B: Lc 11,17–23 a Lc 15,24–30.

Prov.: Zlomky našel mgr. Jan Edl v nesignovaném kartonu nazvaném „Purkmistrovské reg-istrum“. V kartonu se nachází rovněž informace o tom, že: „Při půjčení stříbrských knih do Prahy pro prof. Dr. Zikmunda Wintera vyřato z nich vše, co bylo volně tam vloženo.“. Tato informace se zřejmě týká i tachovských insulárních zlomků, přičemž jako potencionální nosič by přicházel v úvahu: SOkA Tachov, AM Stříbro, kniha 14a (Kniha soudnictví nesporného 1362–1386) – viz Nový, R.: *Městské knihy*, s. 174 č. 1079.

Obrazová dokumentace: **Obř. 192** na s. 339.

TEPLÁ

Průvodce IV, s. 229 č. 37 (Knihovna Kanonie premonstrátů)

Druhá největší církevní knihovna na území České republiky – *knihovna premonstrátské kanonie v Teplé* u Mariánských Lázní – byla budována soustavně již ve středověku, k největšímu rozkvětu pak došlo na přelomu XVIII./XIX. století. Dnes je tato knihovna významnou akvizicí Národní knihovny ČR, nachází se tudíž v Praze. Tepelská knihovna poskytuje všechny typy nosičů starých pergamenových fragmentů a vedle nich rovněž velmi bohatou sbírku zlomků již sejmutých. Heuristiku tepelského fondu částečně usnadnila existence velmi precizního rukopisného Soupisu pocházejícího z pera dr. Františka Hoffmanna, který do něj zařadil i veškeré sejmuté zlomky. Mohl se přitom (pokud jde o zlomky) opřít o strojopisné údaje prof. Bohumila Ryby, které se u originálů tepelských zlomků dodnes nacházejí a které vznikly v době, kdy se tepelský fond nacházel v péči Památníku národního písemnictví, tedy v prostorách Strahovského kláštera. Tam byly spolu se strahovskými rukopisy a zlomky zpracovány, avšak nebyly Rybou nikdy publikovány. Vedle ověřování údajů o vazbách rukopisů publikovaných v Hoffmannově soupisu jsem přikročil k náročné prohlídce veškerého tištěného fondu tepelské knihovny. Tato rozsáhlá práce byla umožněna jen díky neobyčejné vstřícnosti, s níž se mé studium setkalo u tepelského knihovníka dr. Milana Hlinomaze, jemuž náleží můj upřímný dík. Na některých tiscích

jsem narazil na stopy činnosti Walthera Dolcha v tepelské knihovně – jednalo se o časová zařazení zlomků na tiscích psaná římskými číslicemi fialovou pastelkou.

NK ČR Praha, sign. MS Teplá, frag. 1

(193)

XI., perg., 2ff., 21,3 × 17,8 resp. 12,3 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Zlomek perg. dvoulistu (A' – A) sejmutý z přídeští nepoznamenané, ale dohledatelné vazby, se zachovanými vpichy pro vertikální linkování, provedeno ovšem vertikální i horizontální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 1,0 cm, textové zrcadlo z obou stran ohraničeno slepou trojlinkou 0,8 + 0,8 resp. 0,6 + 0,6 cm širokou. Zlomek zřejmě sňal tepelský knihovník Václav Jaroslav Vacek (1865–1935). U hřbetu gotická kurzivní poznámka rukou XV. stol.: „Anno in dem 56“. Hřbetní perforace: /////////////// + 5,5 + 5,7 + 3,2 + 2,0 •

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Breviarii frag.]

Zachovaný zlomek pochází z Propria de sanctis s festivitami sv. Agapita, Sixta a Vavřince.

Liber tradens: [Deutsches Passionale], pap. a perg. rkp. půle XV. stol., jazykově se hlásí do jihoněmecké nářeční oblasti.

Lit.: VACEK, V. J.: *Die Choralhandschriften*, s. 119 s datací frag. do IX.–X. stol.; HOFFMANN, F.: *Soupis rukopisů 2*, s. 581 č. 811; k nosiči TÝŽ: *Soupis rukopisů 1*, s. 197–199 č. 234 (autor sice konstatuje, že z přídeští tohoto rukopisu byly sňaty zlomky, identifikuje je však mylně jako „zlomky č. 814 a 834“ tepelské sbírky).

Obrazová dokumentace: **Obr. 193** na s. 342.

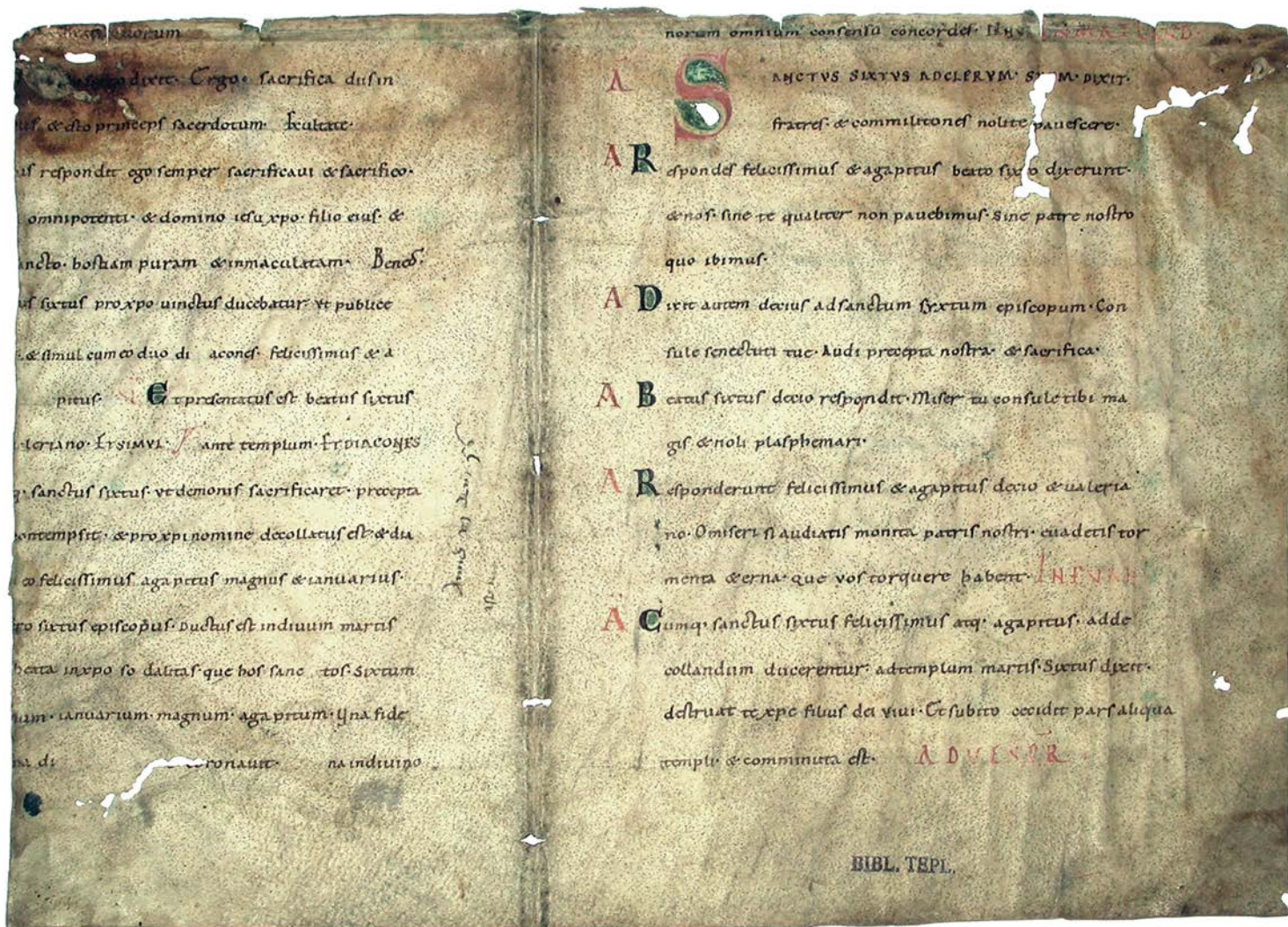
NK ČR Praha, sign. MS Teplá, frag. 2

(194)

XI./XII., perg., 2ff., 14,7 (z 2. fol. zach. jen 2,8) × 10,3 resp. 8,9 cm, rubrikace (uncíalou), neumová nediastematická notace německého typu

Drobný výkroj perg. dvoulistu (A' – A) sejmutého z nepoznamenané vazby, kde plnil funkci hřbetního záševku, se zachovanými vpichy a slepým horizontálním i vertikálním linkováním. Text psán zřejmě per extensum v liniatuře 0,9 cm. Textové zrcadlo ohraničeno vně z obou stran slepou dvoulinkou 0,9 cm širokou.

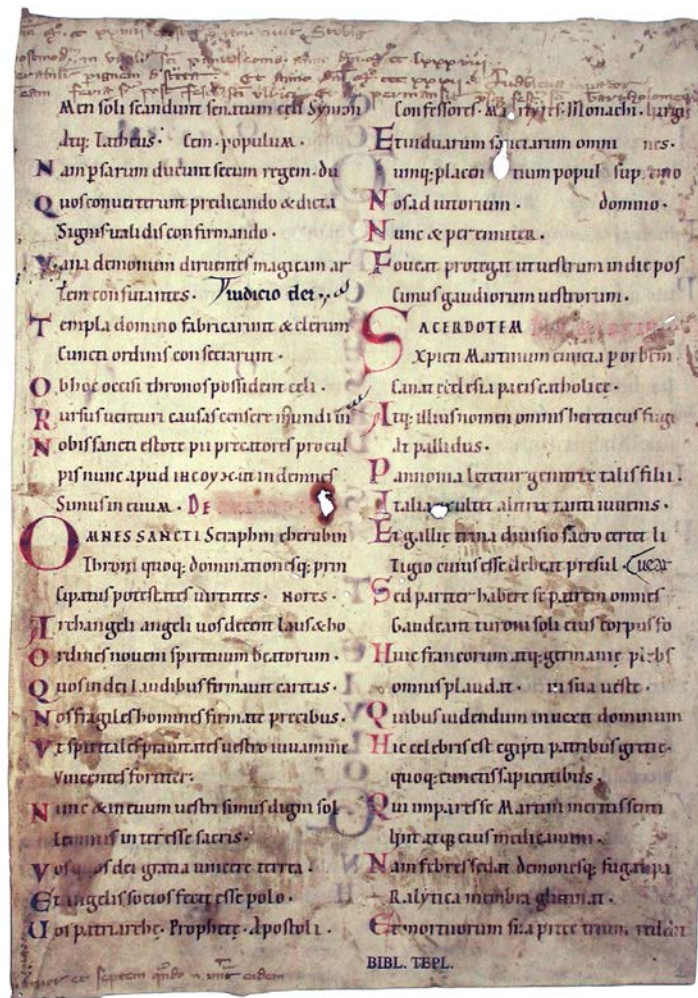
Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

Obr. 193: Praha, NK ČR, sign. Teplá MS frag. 1. © Národní knihovna ČR.

Obr. 194: Praha, NK ČR, sign. Teplá MS frag. 2. © Národní knihovna ČR.

Obr. 195: Praha, NK ČR, sign. Teplá MS frag. 3. © Národní knihovna ČR.

[Missalis frag.]

Z části Proprium de sanctis zachována festivity sv. Ondřeje; tomu odpovídá i evangelní lekcce: Mt 4,18–19: [„Ambulans autem Iesus iuxta mare Galilee] vidit duos fratres: [Simonem, qui vocatur Petrus, et Andream,] fratrem eius mitt[entes rete ...].

Lit.: HOFFMANN, F.: *Soupis rukopisů 2*, s. 581 č. 812.

Obrazová dokumentace: **Obr. 194** na s. 343.

NK ČR Praha, sign. MS Teplá, frag. 3

(195)

XII.¹, perg., 1f., 27,9 × 20,0 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Seříznutý perg. jednolist (A) bez vpichů, avšak se zachovaným horizontálním i vertikálním slepým linkováním, sejmutý z nepoznamenané vazby. Text psán per columnas (2) o rozměrech 24,0 × 8,3 cm se spatiem 1,4 cm a v liniatuře 0,9 cm. Textové zrcadlo z obou stran ohraničeno slepou dvoulinkou 0,7 cm širokou. U horního okraje verso-folia analistické záznamy gotickou kurzivou XIV. stol. hlásící se k l. 1228–1332. Pozdější přípisky (viz písářské ruce) svědčí, že rkp. byl užíván ještě ve XIV. stol., ale brzy poté se stal makulaturou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina; obsahuje rovněž pozdější přípisky XIII. a XIV. stol. vztahující se k obsahu.

[Breviarii frag.]

Obsahuje litanie Všech sv. andělů a sv. Martina biskupa a vyznavače.

Lit.: HOFFMANN, F.: *Soupis rukopisů 2*, s. 582 č. 813.

Obrazová dokumentace: **Obr. 195** na s. 343.

NK ČR Praha, sign. MS Teplá, frag. 5

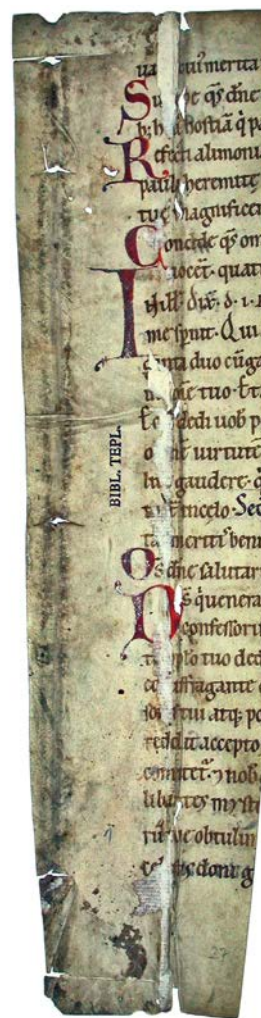
(196)

XII., perg., 1f., 26,0 × 18,0 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Fragment pergamenového jednolistu (A), který je dnes zhruba uprostřed horizontálně rozříznut na dvě části, které na sebe bezprostředně navazují. Z charakteru poškození je zřejmé, že šlo o vnější pokryv vazby nepoznamenaného nosiče. Nejsou zachovány žádné vpichy, měl zřejmě původně slepé linkování, avšak ani to není dnes zřetelné. Text psán per columnas (2) o rozměrech 24,0 × 7,0 cm se spatiem 1,5 cm a v liniatuře 0,8 cm. Dnes je zlomek uložen v pap. dvoulistu, na němž je rukou XIX. stol.: „Fragment XII. Saeculi. 2 Pergamentblätter Lectiones ex Matutino Communi Apostolorum et Evangelistarum, Responsoria et Orationes. Responsoria cum Neumis XII. saec. ...“.

Obr. 196: Praha, NK ČR, sign. Teplá MS frag. 5.
© Národní knihovna ČR.

Obr. 197: Praha, NK ČR,
sign. Teplá MS frag. 9.
© Národní knihovna ČR.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[Breviarii frag.]

Zachovaná část se hlásí ke Commune apostolorum.

Lit.: HOFFMANN, F.: *Soupis rukopisů 2*, s. 583 č. 815.

Obrazová dokumentace: **Obr. 196** na s. 345.

NK ČR Praha, sign. MS Teplá, frag. 9

(197)

XII.², perg., 1f., 30,7 × 8,1 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Vertikálně silně seříznutý pergamenový jednolist (A) bez zachovaných vpichů, se stopami linkování provedeného olůvkem. Ve svém nepoznamenaném nostiči měl funkci hřbetního záševku. Text psán zřejmě per columnas (2) s výškou 25,5 cm a min. šíří 4,0 cm a v nepravidelné liniatuře 0,8–1,0 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[Breviarii frag.]

Zachovaná část náleží do Propria de sanctis s rubrikovanými festivitami: mučedníka Marcela, Antonína, Přišky a Fabiána s Šebestiánem.

Lit.: HOFFMANN, F.: *Soupis rukopisů 2*, s. 584 č. 819.

Obrazová dokumentace: **Obr. 197** na s. 345.

NK ČR Praha, sign. MS Teplá, frag. 23

(198)

XII., perg., 1f., 29,5 × 17,0 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Mírně seříznutý perg. jednolist (A) beze stop vpichů i jakéhokoliv linkování tvořící původně vnější přebal nosiče se sign. „O IV 26“ o rozměrech 17,0 × 11,2 cm, se hřbetem 2,4 cm. Text zlomku psán per extensum v liniatuře 0,9 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura gothica primitiva.

[Breviarii frag.]

Zachována část Proprium de sanctis pro festivity sv. Pavla až sv. Jakuba Většího.

Lit.: VACEK, V. J.: *Die Choralhandschriften*, s. 120; HOFFMANN, F.: *Soupis rukopisů* 2, s. 590 č. 833.

Obrazová dokumentace: **Obr. 198** na s. 348.

NK ČR Praha, sign. MS Teplá, frag. 302

(199)

XII.^{ca}, perg., 1f., 22,4 × 19,0 cm

Seříznutý výkroj perg. jednolistu (A), který byl sekundárně zhruba uprostřed své výšky horizontálně rozříznut na dvě části, které na sebe bezprostředně navazují. Charakter poškozování napovídá, že šlo o vnější pokryv vazby svého nosiče. Nejsou zachovány vpichy, má však horizontální i vertikální linkování olůvkem. Text psán per columnas (2) o rozměrech min. 22,0 × 8,0 cm se spatiem 1,2 cm a v liniatuře 0,8 cm. Oba sloupky vně ohraničeny jednolinkou provedenou olůvkem, u horního okraje fol. se ztrátou cca 3 řádků textu.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[Aurelii Augustini Enarrationes Psalmorum, frag.]

Zachován výklad na Ps 36,8–10: *PL 36 col. 360–362*.

Prov.: Po r. 1950 se zlomek dostal do PNP Praha, kde sign. 135/zl., v r. 1996 vrácen do Teplé.

Lit.: Na základě nepublikovaného strojopisu B. RYBY z r. 1962 HOFFMANN, F.: *Soupis rukopisů* 2, s. 701 č. 1112.

Obrazová dokumentace: **Obr. 199** na s. 348.

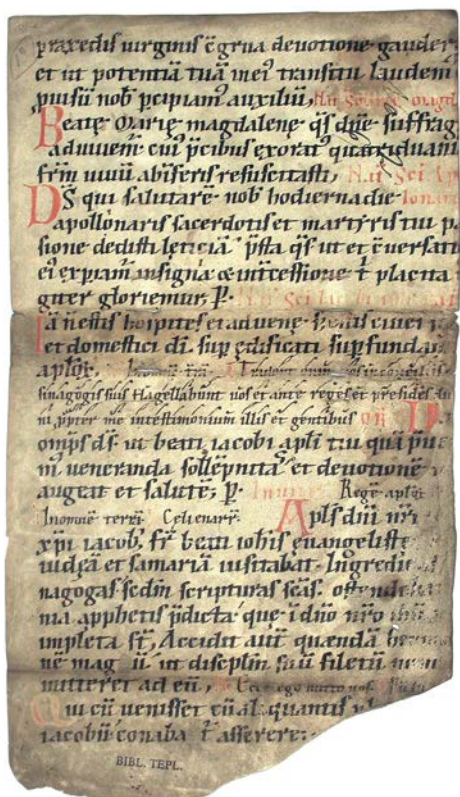
NK ČR Praha, sign. Teplá prvotisk B 43

(200)

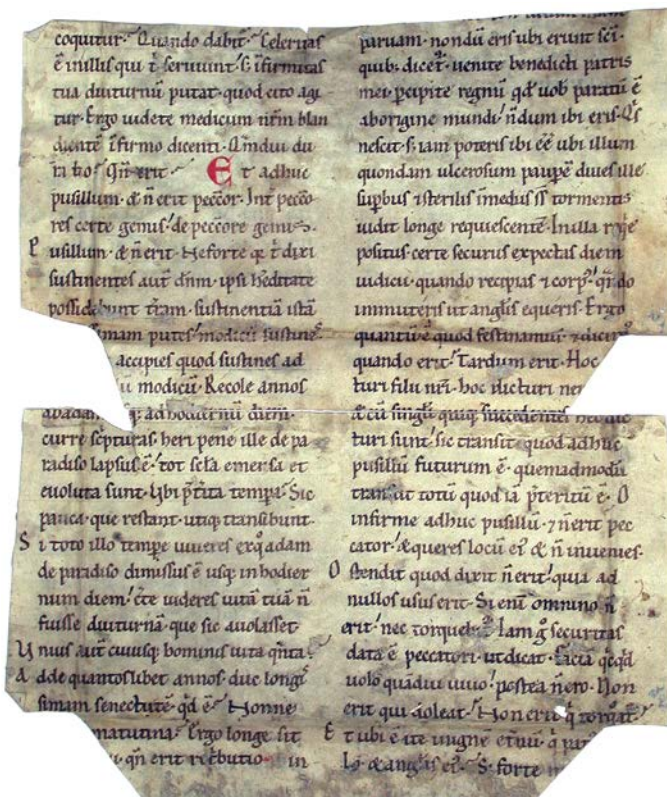
XII., 2ff., perg., 2,3 × 10,0 resp. 10,2 (A' – A) cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Drobný výkroj horního okraje pergamenového dvoulistu (A' – A) se nachází zašit do vazby na konci poslední složky knižního bloku nosiče u zadního příděští. Zachovány vpichy, dnes ale není patrné žádné linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,6 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

Obr. 198: Praha, NK ČR, sign. Teplá MS frag. 23. © Národní knihovna ČR.

Obr. 199: Praha, NK ČR, sign. Teplá MS frag. 302. © Národní knihovna ČR.

Obr. 200: Praha, NK ČR, sign. Teplá prvotisk B 43. © Národní knihovna ČR.

[Missalis frag.]

Zachována část s rituálními předpisy pro Officium defunctorum: rubr.: „Supra sepultura[m] mortuorum“.

Liber tradens: Albumasar: *Introductorium in astronomiam*. (Tr: Hermannus Dalmata). Augsburg: Erhard Ratdolt 7. 2. 1489. 4°.

Prov.: „Hic liber liberatus est ex latría in monasterio Chotischouienŝi per P. Georg Sparen, fr. ac can. mon. Töplensis“ (XVII./XVIII. stol.); „Liber mon. Tepl. inŝcript. Bibl. Tepl. 1713“.

Lit.: HLINOMAZ, M.: *Přehled tepelských prvotisků*, s. 180 č. 18: autor žádné zlomky neuvádí.

Obrazová dokumentace: **Obr. 200** na s. 348.

NK ČR Praha, sign. Teplá prvotisk B 129**(201)**

XII.¹, perg., 1f., 20,0 × 10,0cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

V nosiči se nacházejí dva vertikální výkroje pocházející z jednoho pergamenového folia, nalepené na předním (A) resp. zadním (B) přidešti; pergamen nezachovává žádné vpichy ani linkování, text psán per extensum v liniatuře 0,9cm. Text zlomků A i B na sebe prostředně navazuje.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Breviarii frag.]

Zachována evangelní lekce: Lc 19,1–2: „Et ingressus perambulabat Iericho ... × ... hic princeps erat publicanorum et ipse dives.“.

Liber tradens: Baptista Mantuanus: *Carmina. Carmelite Theologi de presidentia oratoris et poete. De suscepto Magisterio theologico. Elegia contra amorem. De natura amoris ad iuvenis*. [Leipzig: Martin Landsberg cca 1500]. 8°.

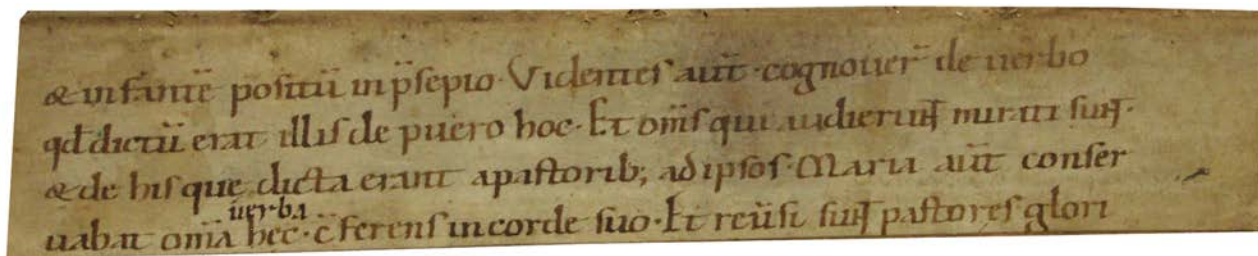
Prov.: „Coll. Soc. Iesu Wormatiae“ (XVII. stol.); „Bibl. Tepl. IV D 19“.

Lit.: HLINOMAZ, M.: *Přehled tepelských prvotisků*, s. 231 č. 539: autor žádné zlomky neuvádí.

Obrazová dokumentace: **Obr. 201** na s. 350.

Obr. 201: Praha, NK ČR, sign. Teplá prvotisk B 129. © Národní knihovna ČR.

Obr. 202: Praha, NK ČR, sign. Teplá tisk C 117. © Národní knihovna ČR.

NK ČR Praha, sign. Teplá tisk C 117**(202)***XI.¹, perg., 1f., 4,7 × 21,5 cm*

Úzký horizontální výkroj perg. jednolistu (A) se nachází nalepen na zadním příděščí nosiče, nezachovány žádné vpichy, má slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,7 cm, textové zrcadlo ohraničeno z obou stran slepou dvoulinkou 0,6 cm širokou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Lectionarii frag.]

Zachována lekce: Io 2,16–20: „et infantem positum in presepio ... × ... Et reversi sunt pastores glori|[[ficientes]“; váže se tedy k vánočnímu cyklu (Nativitas Domini).

Liber tradens: Margarita philosophica [totius philosophie Rationalis, Naturalis et Moralis] cum additionibus novis: ab auctore suo [Reisch Georg?] ... tertio superadditis. [Basel: Michael Furter & Johann Scotus 1508]. 8°.

Prov.: „Mon. Tepl. Bibl. inscriptus 1719“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 202** na s. 350.

NK ČR Praha, sign. Teplá prvotisk E 10**(203)***XI.², perg., 1f., 27,8 × 4,5 cm*

Úzký vertikální výkroj perg. jednolistu A (zachovaného v původní výšce), dnes zašitý do hřbetu u přední předsádky nosiče. Nemá žádné vpichy ani jakékoli linkování, text byl psán per extensum v liniatuře 1,0 cm. Text na verso-foliu bezprostředně a beze ztrát navazuje na recto-folio.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Lectionarii frag.]

Zachována lekce: (frag. A^v) Io 19,13–26: „Pilatus ergo ... × ... [cum vidisset Iesu]s matrem et dis| | (frag. A^v) Io 19,26–40: |[[cipulum stantem ... × ... Acc[eperunt ergo corpus Iesu et ligaverunt eum linteis cum] aromatibus sic[ut mos Iudeis est sepelire].

Liber tradens: Reuchlin, Johannes: Vocabularius breviloquus. Add: Guarinus Veronensis: Ars diphthongandi; Johannes de Lapide: De arte punctandi; De accentu. Strasbourg: impressor 1483 Jordanus de Quedlinburg (Georg Husner) [25. 8.] 1495. 2°.

Prov.: „Sui domini Nicolas Schwartzier piae memoriae mortui 1532“; „Ex lib. Georgii Hasberger canon. conv. Longen“; „Liber Mon. Tepl. catalogo inscr. 1645“; „Mon. Tepl. An. 1649“.

Lit.: HLINOMAZ, M.: *Přehled tepelských prvotisků*, s. 224 č. 462: autor žádné zlomky neuvádí.

Obrazová dokumentace: **Obr. 203** na s. 353.

TURNOV

Průvodce III, s. 176–177 č. 185 (Muzeum Českého ráje)

Turnovské *Muzeum Českého ráje* uchovává ve své Sběrce rukopisů jeden latinský předgotický pergamenový zlomek, který je avizován již v třetím dílu *Průvodce po rukopisných fondech ČR*.

Turnov, Muzeum Českého ráje, sign. R-126

(204)

XII.², perg., 1f., 21,3 × 18,4 cm, rubrikace

Dole seříznutý perg. jednolist (A) se zachovanými vpichy, původní šířkou folia a dnes jen slabě viditelným horizontálním linkováním provedeným olůvkem. Text psán per extensum v liniatuře 0,7–0,8 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolino-gothica.

[Breviarii frag.]

(Rubr.): „S. Lucam“ s lekcí Lc 18,10nn a homlíí (rubr.: „Lec. eiusdem“) Haymonis Halberstadt. Hom. 123 (In multis locis ... × ... hoc declarat); (rubr.): „Feria VI.“; z evangelní lekce lze usoudit, že zachovaný zlomek souvisí s dom. XXII post Pentecostes.

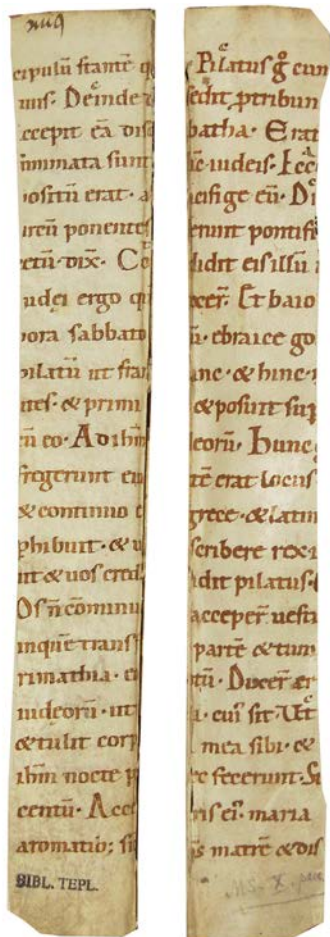
Prov.: Z knihy přírůstků vyplývá, že frag. byl do muzea získán v r. 1931 a prof. Šimákem byl tehdy popsán takto: „6942 – pergam. list rukopisu XIV. stol. mravokárného pojednání“, jde o dar jistého F. A. Borovského z Prahy (informace mi laskavě poskytl Robert R. Novotný).

Lit.: *Průvodce III*, s. 176 č. 185: „Breviarium, zlomek, XII^{ex}“.

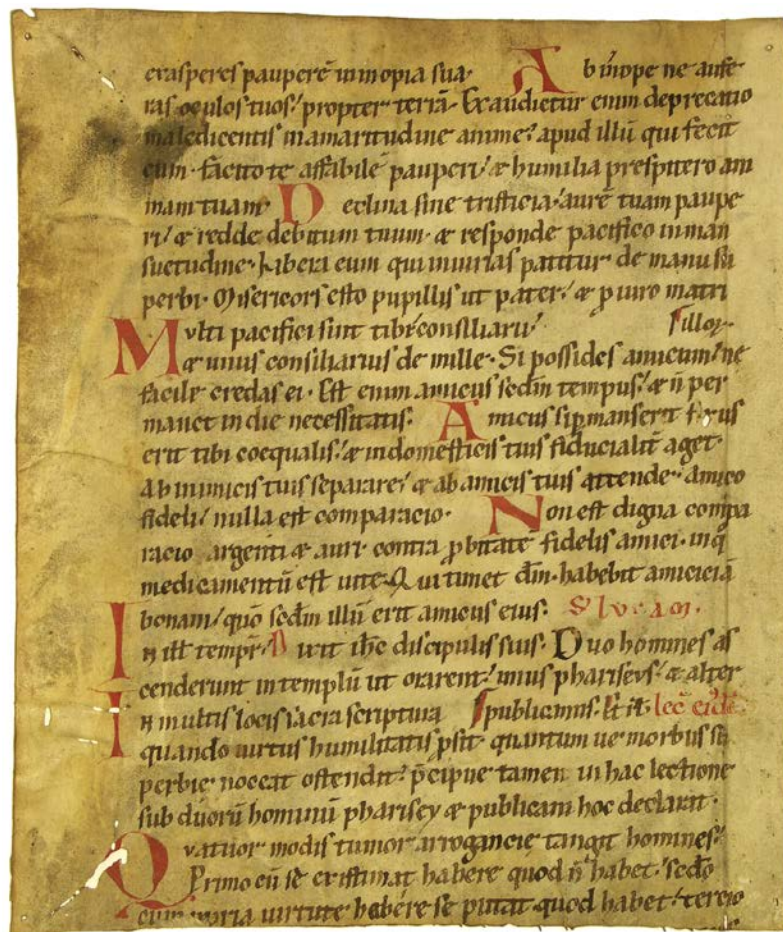
Obrazová dokumentace: **Obr. 204** na s. 353.

VYŠŠÍ BROD

Průvodce IV, s. 229–230 č. 38 (Knihovna kláštera cisterciáků)

Obr. 203: Praha, NK ČR, sign. Teplá
prvotisk E 10.
© Národní knihovna ČR.

Obr. 204: Turnov, Muzeum Českého ráje, sign. R-126. © Muzeum
Českého ráje.

Již od středověku budovaná *Knihovna cisterciáckého kláštera* ve Vyšším Brodě, který byl osazen z rakouského Wilheringu, je v odborné literatuře dobře známá, a to minimálně od dob prvního jejího rukopisného soupisu vydaného péčí vyšebrodského knihovníka Raphaela Pavla, O.Cist., včetně pozdějších dodatků Bohumila Ryby. Ty vznikly v době, kdy byla vyšebrodská klášterní knihovna ve správě Státní vědecké knihovny v Českých Budějovicích. Pavel i Ryba přinášejí vlastně první informace o zdejších nesmírně cenných rukopisných fragmentech, avšak jak jsem zjistil důkladným studiem přímo ve vyšebrodské knihovně, nejsou dosavadní soupisy pro materiál tohoto typu úplné. Musím na tomto místě vyzdvihnout ochotu a vstřícnost, s níž se mé studium (analyzovány byly nejen veškeré relevantní fragmenty, ale i rukopisné celky příslušného časového horizontu) setkalo u převora vyšebrodského opatství P. Justina Berky, O.Cist. a knihovníka br. Brunona, kteří mi ochotně zpřístupnili veškerý klášterní knižní fond.

Vyšší Brod, Knihovna cisterciáckého kláštera, sign. 1 VB X (205)

XII.^{ex}, perg., 1f., 10,2 × 12,7 cm, rubrikace, neumová notace

Pravý horní roh perg. jednolistu (A) nalepený na předním přídeští nosiče beze stop vpichů i jakéhokoliv linkování. Text psán v liniatuře 1,2 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura gothica primitiva.

[Breviarii frag.]

Zachovaná část se hlásí k velikonočnímu cyklu.

Lit.: PAVEL, R.: *Beschreibung*, s. 172: „Auf der inneren Seite des Vorderdeckels finden sich das Fragment eines Officium resurr. mit Neumen des 12. Jahrh.“.

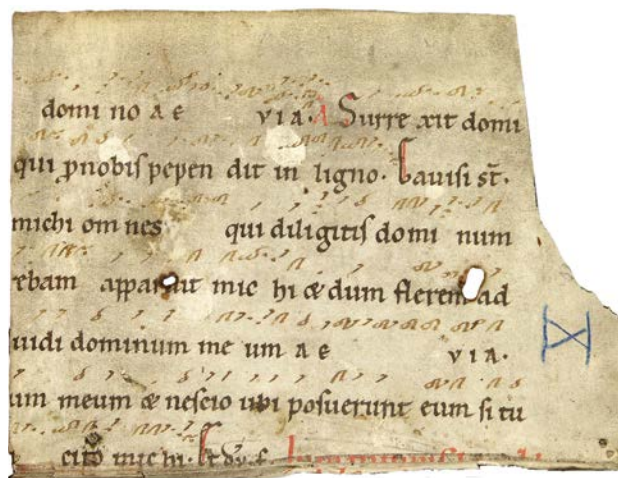
Obrazová dokumentace: **Obr. 205** na s. 355.

Vyšší Brod, Knihovna cisterciáckého kláštera, sign. 1 VB XXI (206)

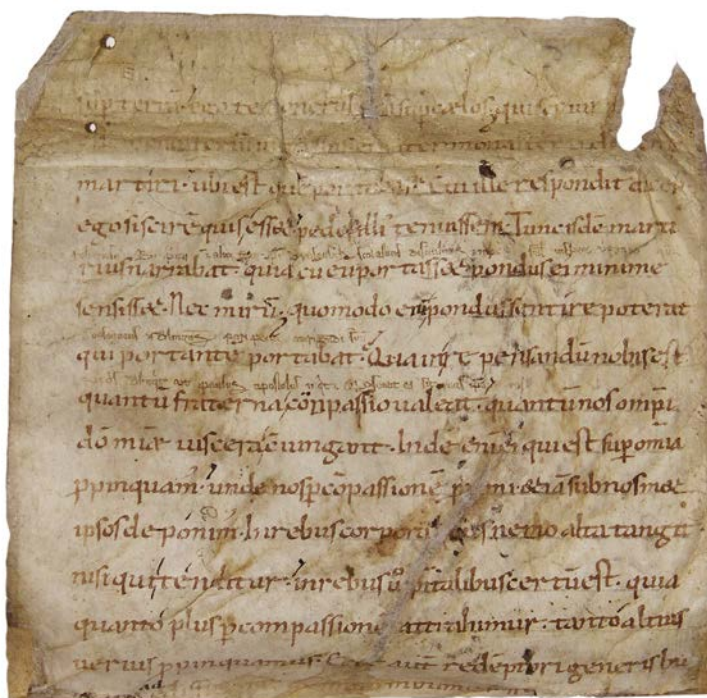
X., perg., 1f., 29,0 × 16,3 cm

Výkroj perg. jednolistu (A) tvoří vnější přebal nosiče. Nejsou zachovány žádné vpichy, má ale výrazné slepé linkování. Text psán původně s největší pravděpodobností per columnas (2), ale dnes se zachovala pouze polovina šíře folia s jedním sloupkem. Text psán v liniatuře 1,0 cm, zachovaná kolumna ohraničena vně po obou stranách slepou jednolinkou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina; ve XIII. stol. text opatřen interlin. glosami.

Obr. 205: Vyšší Brod, knihovna cisterciáckého kláštera, sign. 1 VB X.
© Cisterciácké opatství Vyšší Brod.

Obr. 206: Vyšší Brod, knihovna cisterciáckého kláštera, sign. 1 VB XXI.
© Cisterciácké opatství Vyšší Brod.

[Gregorii Magni Homiliae in ev., Hom. 39–40, frag.]

PL 76 col. 1300.

Liber tradens: Speculum b. Virginis, perg. rkp. XIII. stol.

Lit.: PAVEL, R.: *Beschreibung*, s. 175: „Die Pergamenthülle des Codex enthält ein Bruchstück de actis s. Martirii aus dem 10. Jahr.“

Obrazová dokumentace: **Obr. 206** na s. 355.

Vyšší Brod, Knihovna cisterciáckého kláštera, sign. 1 VB LXIX (207)
Zwettl, Stiftsbibl., Cod. 243
Zwettl, Stiftsbibl., Cod. 304

IX. med., perg., 4ff., 25,8 × 15,2 resp. 15,5 (A' – A) a 22,9 × 15,7 resp. 15,5 (B' – B) cm

Dva volně uložené perg. dvoulisty bez vpichů, avšak se slepým horizontálním i vertikálním linkováním. Text psán per extensum v liniatuře 1,0 cm. Textové zrcadlo z obou stran ohraničeno slepou dvoulinkou 0,7 cm širokou. Oba dvoulisty na sebe textově bezprostředně navazují, a to tak, že B' – B byl v původním knižním bloku vložen do A' – A. Ze stejného celku pocházejí (podle Bischoffových informací) předsádka a překryv zadních desek rkp. č. 243 klášterní knihovny ve Zwettlu a předsádka rkp. 304 tamtéž.

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina (B. BISCHOFF nejprve vylučuje německou i francouzskou provenienci, posléze se rozhoduje pro horní Itálii); „oport“ = „a“.

[Corporis Paolini frag.]

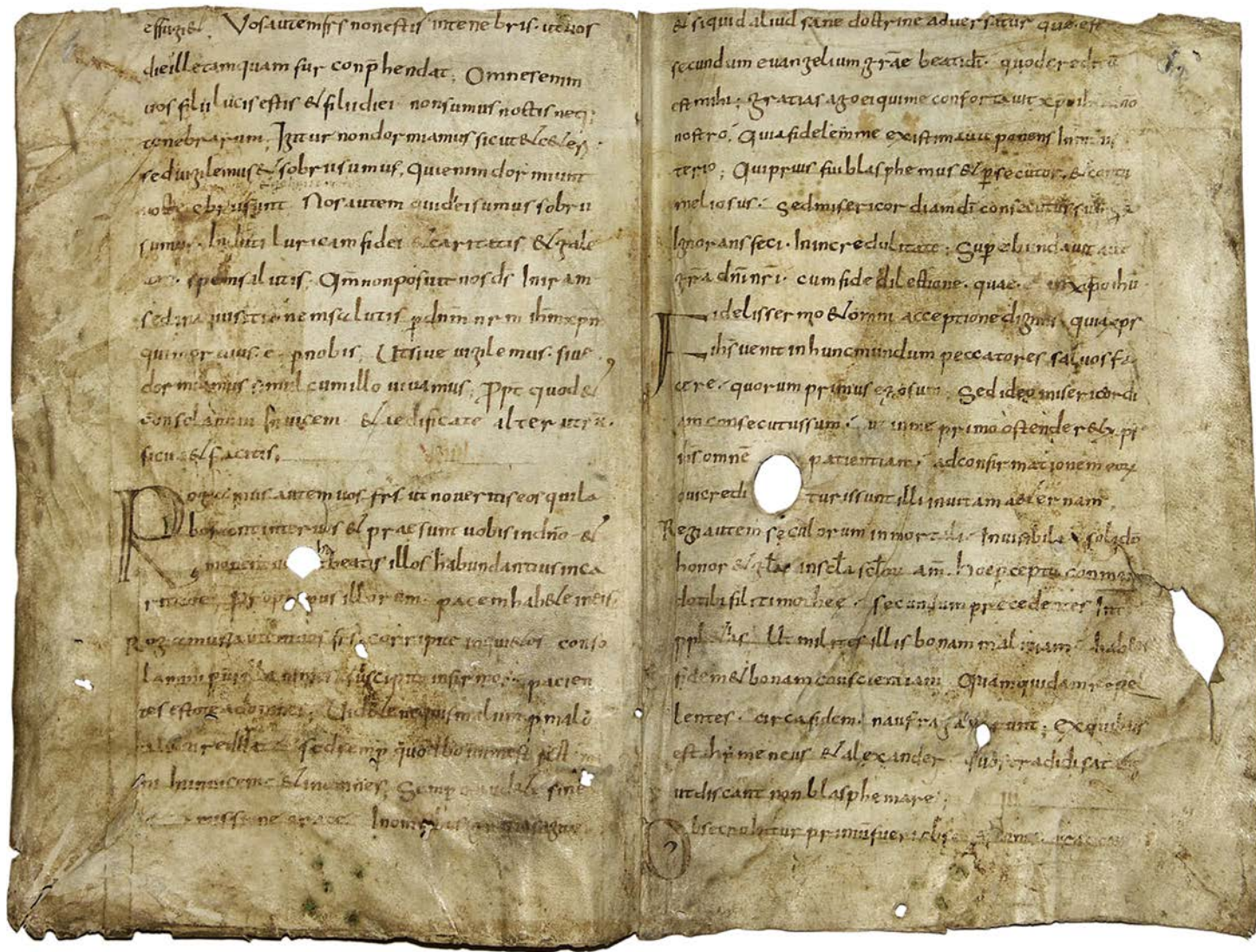
Fragmenty obsahují: I Thess 2,18–5,18; I Tim 1,10–4,8.

Lit.: RÖSSLER, S.: *Verzeichniss*, s. 383 a 403; PAVEL, R.: *Beschreibung*, s. 190: datováno do VIII. stol., „Das Fragment weicht sowohl der Capiteleintheilung als dem Texte nach von der heutigen Vulgata theilweise ab.“; BISCHOFF, B.: *Schreibschulen* 2, s. 49; ZIEGLER, Ch.: *Zisterzienserstift III*, s. 107 a TÁŽ: *Zisterzienserstift IV*, s. 8–10; BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog I*, s. 322 č. 1537 („Wahrscheinlich Oberitalien, IX. Jh., ca. Mitte“).

Obrazová dokumentace: **Obr. 207** na s. 357.

Vyšší Brod, Knihovna cisterciáckého kláštera, sign. 1 VB CLXXXX (208)

Pod touto signaturou se nachází řada drobných perg. fragmentů („Proben von allerlei Handschriften in grösseren und kleineren Stücken verschiedenen Inhaltes“ – R. Pavel), z nichž se použitým písmem do katalogizovaného horizontu hlásí tyto:

Obr. 207: Vyšší Brod, knihovna cisterciáckého kláštera, sign. 1 VB LXIX. © Cisterciácké opatství Vyšší Brod.

Frag. A' – A

X./XI., perg., 2ff., 25,8 × 22,6 resp. 18,0 cm

Fragment velmi poškozeného perg. dvoulistu sejmutého z nepoznamenané vazby, kde tvořil její vnější pokryv. Zachovány vpichy, avšak žádné linkování dnes kvůli silnému poškození psací látky vidět není. Text psán per extensum v liniatuře 1,0 cm. Fragment zachovává původní výšku folia.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina; text in margine et interlineárně glosován soudobou odlišnou rukou.

[Beda Venerabilis: De temporum ratione, frag.]

PL 90 col. 293nn.

Lit.: PAVEL, R.: *Beschreibung*, s. 222.

Frag. B' – B

XII.¹, perg., 2ff., 3,4 × 20,7 resp. 20,8 cm, rubrikace

Úzký horizontální výkroj perg. dvoulistu sejmutý z nepoznamenané, ale dohledatelné vazby se zachovanými vpichy, avšak dnes s neviditelným linkováním. Text psán per extensum v liniatuře 1,0 cm. Fragment zachovává původní šíři folia.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Sacramentarii frag.]

Zachována část z Commune sanctorum (rubr.: „De I quoque apostolo“) a z Propria sanctorum („S. Wunnebaldis confessoris ... sollempnitas“).

Liber tradens: Decretum Gratiani. Basel 1512. (Vyšší Brod, sign. 2 VB 443).

Prov.: „Ex libris Hans von Zelln“; vyšebrodská knihovna XVIII. stol.

Lit.: PAVEL, R.: *Beschreibung*, s. 222.

Frag. C' – C

XI., perg., 2ff., 9,2 × 19,5 resp. 15,0 cm, rubrikace

Výkroj zhruba spodní čtvrtiny perg. dvoulistu se zachovanými vpichy a slepým horizontálním i vertikálním linkováním. Text psán per extensum v liniatuře 0,7 cm, textové zrcadlo po obou stranách vně ohraničeno slepou dvoulinkou 0,7 cm širokou.

Psáno jednou rukou (s chybami): scriptura carolina; „candelibrum“ recte „candelabrum“.

Obr. 208: Vyšší Brod, knihovna cisterciáckého kláštera, sign. 1 VB CLXXX. © Cisterciácké opatství Vyšší Brod.

[Lectionarii frag.]

Frag. A^r: Mt 5,13–5,15: Vos estis sal terrę ... × ... super candelibrum ut luceat.

////////

Frag. A^v: Mt 25,10–25,13: irent emere venit sponsum ... × ... neque horam.

////////

Frag A^r: Lc 12,2–12,5: quod non reveletur neque absconditum ... × ... quod faciant ostendam.

////////

Frag. A^v: Mt 16,24–16,26: si quis vult post me venire ... × ... commutationem pro anima sua.

Lit.: PAVEL, R.: *Beschreibung*, s. 222.

Obrazová dokumentace: **Obr. 208** na s. 359.

Vyšší Brod, Knihovna cisterciáckého kláštera, sign. 1 VB CLXXXIII (209)

XII., perg., 1f., 28,9 × 13,5 cm, rubrikace

Vertikálně seříznutý perg. jednolist (A) bez vpichů se slepým horizontálním linkováním, které je dnes prakticky neviditelné. Text psán per extensum v liniatuře 0,8 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[Notker Balbulus: Sequentiae, cap. VIII, IX, XI et XIII, frag.]

Frag. A^r: cap. VIII–IX (in die s. Pasche): [Sed tu tamen matris virtut]um Dum nobis exemplum cupisti commendare ... × ... Christo cuncta gaudiis. Flores | | [segetes

Frag. A^v: cap. IX, XI et XIII (rubr.: „In Asc. Domini“): [redi]vivo fructu Vernant ... × ... Et redivivum iam suis se prebuit servis et | |

Lit.: PAVEL, R.: *Beschreibung*, s. 222: datován do 12. stol. „Hymnarii fragmentum. Anf.: Hymnus de resurrectione domini“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 209** na s. 361.

Vyšší Brod, Knihovna cisterciáckého kláštera, sign. 1 VB CCV (210)

XII., perg., 1f., 27,1 × 15,5 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Téměř cele zachovaný pergamenový jednolist (A) sejmutý z nepoznamenané vazby, se zachovanými vpichy a dnes špatně viditelným slepým horizontálním i vertikálním linková-

ním. Text psán per extensum v liniatuře 1,0 cm. Textové zrcadlo ohraničeno vně po obou stranách slepou dvoulinkou 1,0 cm širokou.
Psáno jednou rukou: scriptura carolina posterior.

[Gradualis frag.]

Fragment obsahuje část Proprium de sanctis se zachovanými festivitami: Vincentii mart., Timothei apostol., Convers. s. Pauli, Agnetis virg., Fabiani et Sebastiani mart.

Lit.: RYBA, B.: *Rukopisy*, s. 1 (s datací do XII./XIII. stol.).

Obrazová dokumentace: **Obr. 210** na s. 361.

Vyšší Brod, Knihovna cisterciáckého kláštera, sign. 1 VB CCXV (211)

XII.¹, perg., 2ff., A: 8 proužků 18,8 × 1,5 cm, B: 9 proužků 18,9 × 1,5 cm, rubrikace, neumová nedíastematická notace německého typu

17 úzkých proužků (původně evidentních hřbetních záševků), z nichž se r. 1970 podařilo B. Rybovi sestavit dvě porušená folia (A, B) bez zachovaných vpichů, avšak s nepatrnými stopami horizontálního linkování. Text psán per extensum v liniatuře 1,0 cm.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Hymnarii frag.]

Liber tradens: Expositio super Cantica canticorum, pap. rkp. XIV. stol., Vyšší Brod, sign. 1 VB 123.

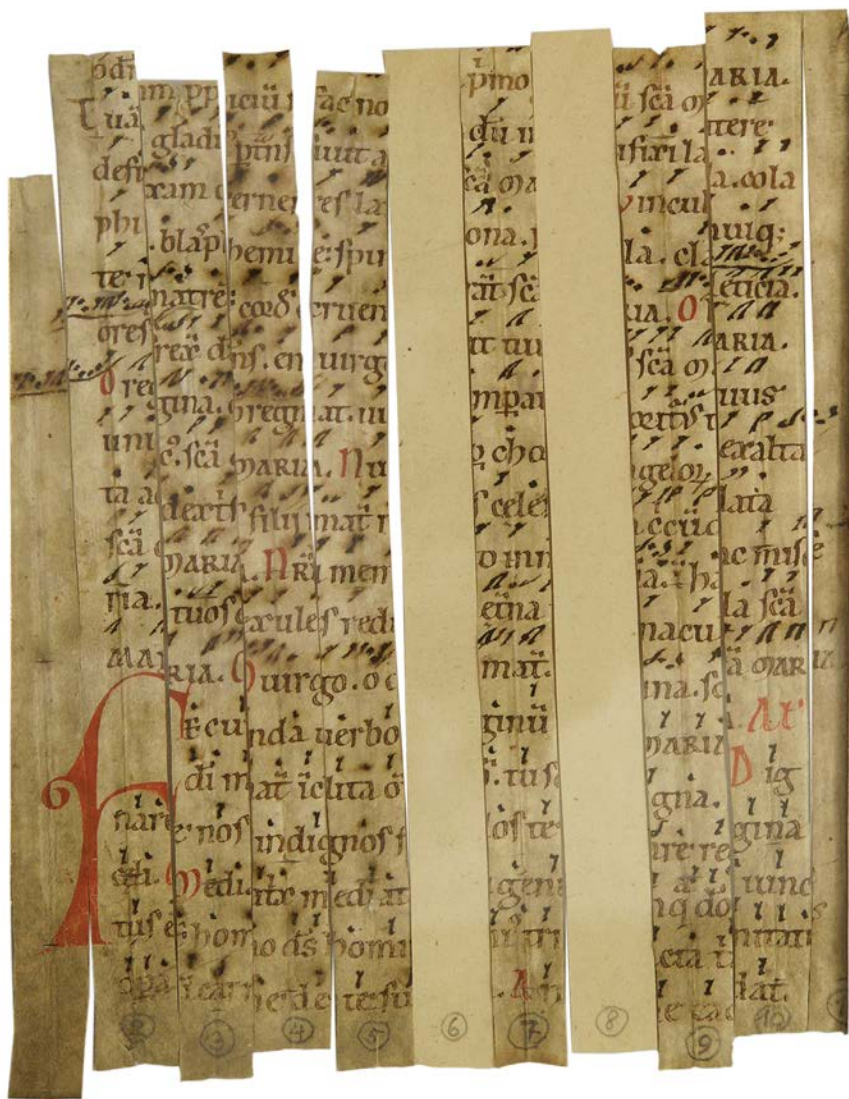
Lit.: RYBA, B.: *Hymnarii s. XII. reliquiae Altovadenses*, s. 229nn. (s vyobrazením); RYBA, B.: *Rukopisy*, s. 5.

Obrazová dokumentace: **Obr. 211** na s. 363.

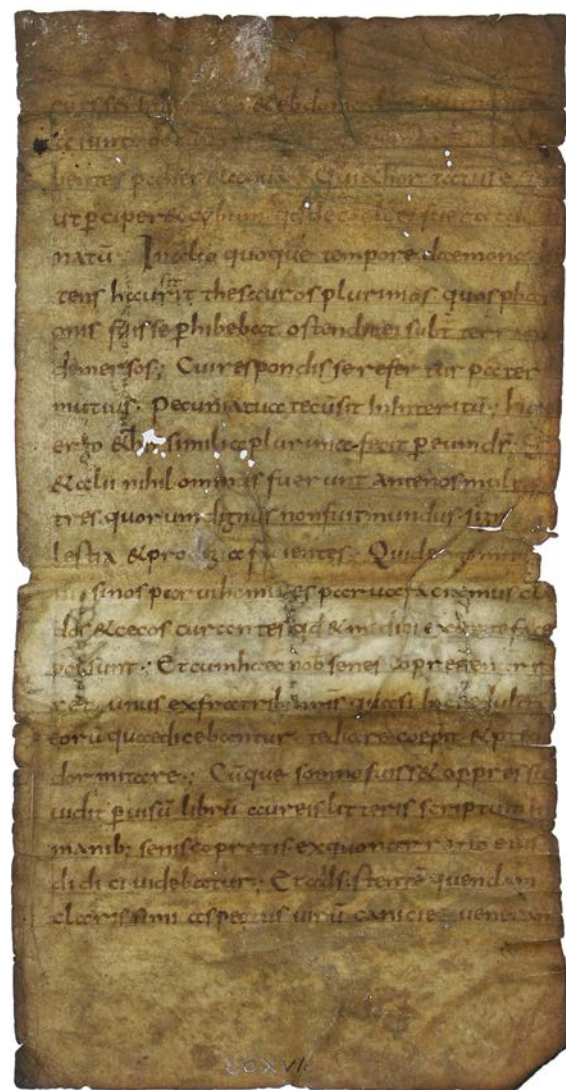
Vyšší Brod, Knihovna cisterciáckého kláštera, sign. 1 VB CCXVII (212)

IX.^m (západoněmecké teritorium), perg., 1f., 32,2 × 16,5 cm

Zlomek dosti poškozeného perg. jednolistu (A), sejmutý z poznamenané vazby, kde tvořil vnější přebal; pergamen je bez jakýchkoliv vpichů, avšak s výrazným slepým linkováním. Text psán per extensum v liniatuře 1,1 cm, textové zrcadlo vně ohraničeno slepou jednolinkou.

Obr. 211: Vyšší Brod, knihovna cisterciáckého kláštera, sign. 1 VB CCXV. © Cisterciácké opatství Vyšší Brod.

Obr. 212: Vyšší Brod, knihovna cisterciáckého kláštera, sign. 1 VB CCXVII. © Cisterciácké opatství Vyšší Brod.

Psáno jednou rukou: scriptura fere carolina; soudobé korektury interlin. jinou rukou; „cc“ = „a“, „fuiss&“.

[Rufini Historia monachorum, cap. IX, frag.]

PL 21 col. 425–426.

Liber tradens: Exhortationes dominicales et festivales, pap. rkp. XV. stol.
Prov.: Niederaltaich?

Lit.: PAVEL, R.: *Beschreibung*, s. 242: „Das Umschlagbl. aus Pg. enthält das Bruchstück der Erzählung eines Mirakels aus dem IX. Jahrh.“; RYBA, B.: *Rufini Historiae*, s. 161nn. (precizní identifikace); BISCHOFF, B.: *Schreibschulen* 2, s. 8 (provenience a upřesnění datace).

Obrazová dokumentace: **Obr. 212** na s. 363.

Vyšší Brod, Knihovna cisterciáckého kláštera, sign. 1 VB 73 (213)

XI./XII., perg., 2ff., 31,0 × 23,0 cm, rubrikace, neumová nediastematická notace německého typu

Dvě téměř cele zachovaná perg. folia tvoří přední (A) a zadní (B) předsádku v nosiči. Zachovány vpichy a horizontální a vertikální linkování olůvkem. Text psán per extensum v liniatuře 1,2 cm, textové zrcadlo ohraničeno vně slepou dvoulinkou. Obě folia za sebou v původním knižním bloku bezprostředně následovala.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

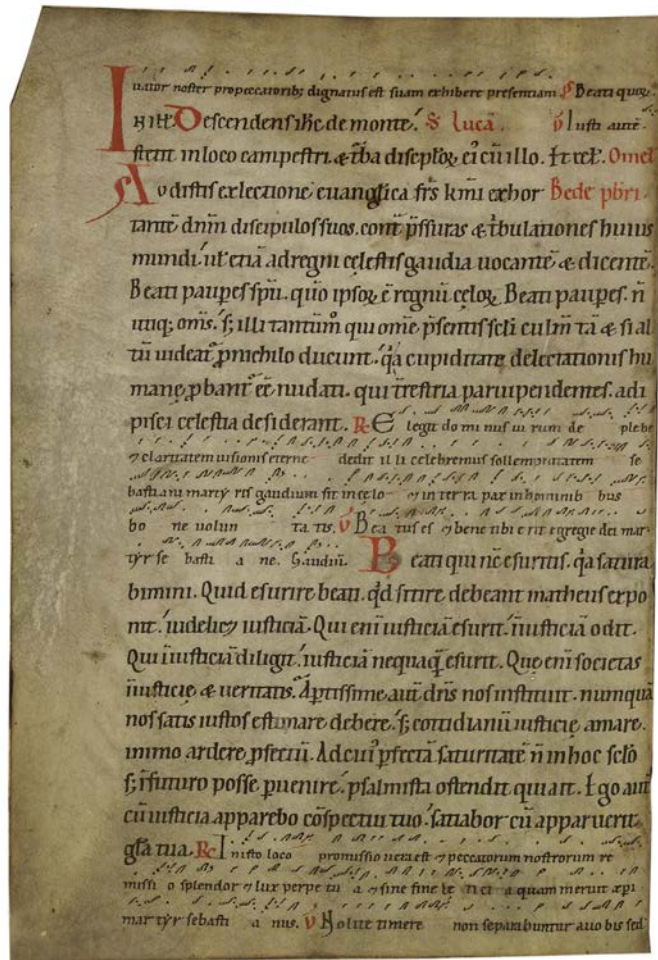
[Breviarii frag.]

Z části Proprium de sanctis zachovány festivity: s. Štěpána, s lekcí Lc 6,17 (stetit in loco campestri ... × ... turba discipulorum eum cum illo) a s. Anežky (rubr.: „Agnētis mr.“).

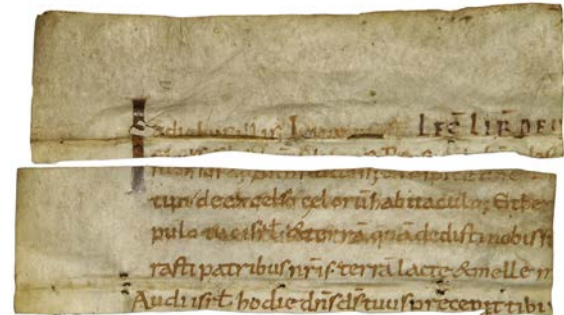
Liber tradens: Pars estivalis rev. magistri Hugonis de Prato Super evangelii et epistolis, pap. rkp. XV. stol.

Lit.: PAVEL, R.: *Beschreibung*, s. 265: „Die Vorlegbl. haben Fragmente der Officien ss. Sebastiani et Agnetis auf Pg. XII. Jahrh. mit Neumen“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 213** na s. 365.

Obr. 213: Vyšší Brod, knihovna cisterciáckého kláštera, sign.
1 VB 73. © Cisterciácké opatství Vyšší Brod.

Obr. 214: Vyšší Brod, knihovna cisterciáckého
kláštera, sine sign. © Cisterciácké opatství Vyšší
Brod.

Vyšší Brod, Knihovna cisterciáckého kláštera, sine sign.**(214)***X., perg., 1f., 8,2 × 14,4 cm, rubrikace*

Drobný výkroj pergamenového jednodlistu (A) horizontálně rozříznutého na dvě části, které na sebe bezprostředně navazují, se zachovanými vpichy, ovšem bez patrného linkování. Text psán s největší pravděpodobností per extensum v liniatuře 0,9 cm. Zlomek má starou foliaci rukou XIII. stol.: „XXXIII“. Z jeho formátu je zřejmé, že šlo o hřbetní záševek.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Llectionarii frag.]

Zachovány lekce: Io 5,6–9 (quia multum iam tempus haberet ... × ... et statim sanus fac[tus est homo]) a Dt 26,16 s rubr.: „Lecio lib. Deu[teronomii]“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 214** na s. 365.

ZNOJMO

Průvodce IV, s. 230–231 č. 39 (Knihovna kláštera dominikánů)

Průvodce II, s. 196–198 č. 90 (Státní okresní archiv)

Knihovna kláštera dominikánů od sv. Kříže ve Znojmě byla již navrácena Moravskou zemskou knihovnou v Brně zpět dominikánskému řádu. Laskavostí podpřevora mgr. Efréma Jindráčka mi bylo umožněno studium zdejšího knižního fondu, jehož výsledkem byl nález dvou hřbetních záševků na zdejším tisku.

Rukopisy *Státního okresního archivu ve Znojmě* byly již souborně publikovány prof. Františkem Čádou, na základě analýzy jejich vazeb jsem z fondu Archiv města Znojma, oddělení Nejstarší knihy a rukopisy, zařadil do svého Katalogu dva latinské pergamenové fragmenty. Výraznou oporu ve své heuristické práci jsem našel v mgr. Ireně Sklenské, již zde vyjadřuji svůj dík.

Znojmo, SOkA, AM Znojma, rukopis sign. Z/II-304**(215)**

XII./XIII., perg., 4ff., 21,1 × 18,5 resp. 11,0 (A' - A) a 21,7 × 10,5 resp. 19,0 (B' - B) cm, rubrikace, neumová nediasematická notace německého typu

V nosiči se zachovaly dva perg. dvoulisty tvořící přední (A' - A) resp. zadní (B' - B) předsádku. Původní folio bylo široké 19,5 cm, nejsou zachovány žádné vpichy, má ale horizontální i vertikální linkování olůvkem. Text psán per extensum v liniatuře 0,9 cm, textové zrcadlo oboustranně ohraničeno dvoulinkou 0,7 cm širokou provedenou olůvkem.

Psáno jednou rukou: scriptura gothica primitiva.

[Breviarii frag.]

Rubr.: „In nat. unius apostoli“, „De martyribus“ svědčící o tom, že zachované části náležejí ke Commune sanctorum. Na zlomcích zachovány homilie: A. Augustini Serm. Suppositii de sanctis, serm. CCXXII („De sanctis apostolis“): „Si omnium sanctorum ... × ... confessi sunt Christum“ – *PL 39 col. 2156*, lekce Io 15,12–16 a bezprostředně za ní následující rubrikovaná „Omel. lect. eiusdem“, i. e. Gregorii Hom. in evang., hom. XXVII: „[Cum cuncta sacra eloquia domini]cis plena ... × ... [in sola charitate solidatur?]“ – *PL 76 col. 1205*.

Liber tradens: [Conradi Waldhauser: *Postilla accurtata studentium s. Pragensis universitatis super evangelia dominicalia*], pap. rkp. XV. stol.

Lit.: ČÁDA, F.: *Znojenské rukopisy*, s. 52 č. 14: „Před. a zad. perg. předsádky z dvojlistů uštířných z breviáře z konce XII. stol. s neumami“.

Obrazová dokumentace: **Obr. 215** na s. 367.

Znojmo, Knihovna kláštera dominikánů, sign. ZD 9.III.8

(216)

XI.^{ca}, perg., 2ff., 5,0 × 14,4 resp. 12,8 cm, rubrikace

Zlomek tvoří úzký hřbetní záševek u poslední složky knižního bloku nosiče. Jedná se o výkroj pergamenového dvoulistu A´ – A bez zachovaných vpichů, který má ovšem slepé horizontální i vertikální linkování. Text psán per extensum v liniatuře 0,8 cm, textové zrcadlo oboustranně ohraničeno slepou jednolinkou.

Psáno jednou rukou: scriptura carolina.

[Sacramentarii frag.]

Rubr.: „Missa pimpera“ a lekce: Phil 2,7–10.

Liber tradens: Thomas de Aquino: *Summa contra gentiles, sive De veritate catholicae fidei*. Ed. Theodoricus de Susteren. Köln: Heinrich Quentell, pridie Kal. Sept. [31. VIII.] 1501. 2°. *Prov.*: „Conventus Znoymensis S. Crucis“.

Lit.: VOBR, J.: *Soupis postinkunábulí 4*, s. 102–103 č. 927 („jako záševky proužky z lat. perg. theolog. rkp. z 11./12. stol.“).

Obrazová dokumentace: **Obr. 216** na s. 367.

Chronologický a provenienční rejstřík

Saec.	Katalogové číslo (provenience) zlomku
VIII	
VIII. ^{ex.}	163 (sv. Havel?)
VIII./IX.	1 (Řezno), 73 (jižní Anglie?), 90 (Niederaltaich?), 99 (Mondsee), 146 (sv. Martin, Tours), 192 (anglosaská kontinentální tradice)
IX	
IX.	35, 43, 103, 128, 154, 155, 156, 183
IX. ^{in.}	2 (Bavorsko), 48 (severní Itálie), 96 (jižní Francie), 147, 178, 212 (západoněmecké teritorium)
IX. ¹	3 (jižní Německo), 5 (Bavorsko: Tegernsee? Freising nebo Benediktbeuern?), 123, 131, 139, 143, 168
IX. ^{med.}	66 (Fulda?), 207
IX., 3. čtvrtina	30 (Německo)
IX. ²	161
IX./X.	69, 115, 142 (románská jazyková oblast), 153
X	
X.	37, 40, 70, 92, 137, 141, 144, 145, 152, 206, 214
X. ^{in.}	27, 95 (Corvey), 182
X. ¹	136
X. ^{ex.}	100 (Itálie), 138, 170
X./XI.	20, 62, 77, 84, 107, 149, 157, 208 A'-A
XI	
XI.	6, 7, 8, 11, 15 A, 22, 23, 32, 33, 36, 88, 106, 110, 120, 123, 127, 140, 151, 160, 171, 176, 193, 208 C'-C
XI. ¹	39, 89 (Ostrov?), 105 (O.S.B.), 109, 169, 173, 181, 202
XI. ^{med.}	60, 98 (Břevnov)
XI. ²	41 (Řezno), 67, 108, 112, 177, 203
XI. ^{ex.}	49, 50, 51, 59, 61, 93, 185, 216
XI./XII.	18, 42, 58, 65, 80 (Itálie), 81, 94, 97, 101, 159, 175, 194, 213
XII	
XII.	4, 15 B, 19, 26, 63, 64, 71, 75, 76, 79, 85, 86, 91, 102, 114 (O.S.B.), 116, 117, 118, 119, 121, 124 (Itálie), 125, 129, 135, 158, 166, 172, 174, 179, 180, 186, 188, 191, 196, 198, 200, 209, 210
XII. ^{in.}	150 (Itálie: Emilie?)
XII., 30./40. léta	83 (Olomouc)
XII. ¹	24 (Čechy, O.S.B.), 28, 38, 45, 46, 47, 55, 74, 78, 82, 87, 111, 126, 130, 134, 148, 164 (O.S.B.), 165, 189, 195, 201, 208 B'-B, 211
XII. ^{med.}	132, 162 (1150–1175, Hradisko)
XII. ²	10, 12, 29, 44, 68, 72, 113, 133, 167, 184, 197, 204
XII. ^{ex.}	9, 13 (Itálie), 14 (Čechy?), 21, 31, 34, 53, 54, 56, 104, 199, 205
XII./XIII.	16, 17, 25, 52, 57, 122, 187, 190, 215

Obsahový rejstřík

Libri liturgici	
Sacramentaria	8, 20, 50A, 53, 56, 61, 67, 78, 87, 94, 95, 140, 165, 171, 172, 177, 182, 208B´-B, 216
Missalia	4, 7, 16, 21, 29, 42, 54, 59, 63B, 72, 77, 82, 101, 112, 118, 126, 134, 135, 151, 152, 159, 169, 170, 185, 187, 188, 194, 200
Lectionaria	2, 3, 6, 22, 28, 41, 46, 47, 55, 60, 66, 70, 74, 85, 90, 107, 120, 138, 161, 174, 186, 192, 202, 203, 207, 208C´-C, 214
Libri evangeliorum	11, 73, 93, 99, 115, 123B´-B, 143
Psalteria	1, 9, 10, 23, 25, 123A
Breviaria	12, 18, 24, 26, 45, 50B, 52, 65, 79, 81, 84, 104, 111, 114, 121, 129, 130, 132, 160, 164, 167, 173, 193, 195, 196, 197, 198, 201, 204, 205, 213, 215
Martyrologia, Libri passionales	14, 83, 142, 150
Libri rituales	108
Pontificalia	33, 125
Ordines	155
Gradualia	15B, 19, 57, 80, 148, 158, 180, 210
Antiphonaria	27, 58, 64, 71, 166
Hymnaria	211
Processionale	164?
Tonaria	63A
Kalendaria	76, 162
Biblica	
Libri protocanonici	51, 69, 92, 103, 133, 146, 168, 183, 189, 191
Libri deuterocanonici	96
Apocrypha	102
Patres atque Homilarii	5, 15A, 17, 30, 32, 34, 35, 36, 37, 39, 43, 44, 48, 62, 68, 75, 86, 88, 89, 91, 97, 98, 109, 110, 116, 119, 122, 124, 137, 139, 141, 145, 147, 149, 153, 154, 156, 157, 163, 178, 190, 199, 206, 208A´-A, 209, 212
Grammaticae latinae	40, 179
Regula s. Benedicti	105
Classica	38, 100, 117, 144, 176, 181
Canones	31, 49, 113, 136, 175, 184
Ius Romanum	13
Vocabularia	106
Libri incerti	127, 128, 131

Rejstřík typů písma

scriptura uncialis	99, 146
scriptura capitalis quadrata	146
scriptura semiuncialis Turonensis	146
scriptura minuscula Anglo-Saxonica	66, 192
scriptura semiuncialis Anglo-Saxonica	73
scriptura Visigothica	106
scriptura Beneventana	13, 80, 100
scriptura fere carolina	1, 2, 3, 5, 30, 35, 43, 48, 69, 90, 95, 96, 103, 123A, 128, 131, 139, 142, 143, 146, 147, 155, 156, 163, 168, 178, 183, 207, 212
scriptura carolina	6, 7, 8, 11, 15, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 32, 33, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 55, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 70, 71, 74, 75, 77, 78, 79, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 92, 93, 94, 97, 98, 101, 102, 105, 107, 108, 109, 110, 112, 115, 119, 120, 121, 123B´-B, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 132, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 144, 145, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 180, 181, 182, 185, 186, 189, 191, 193, 194, 195, 200, 201, 202, 203, 206, 208, 211, 213, 214, 216
scriptura carolina posterior	4, 10, 12, 29, 31, 34, 44, 53, 56, 57, 68, 72, 76, 83, 91, 111, 113, 114, 116, 117, 118, 133, 167, 174, 179, 184, 187, 188, 196, 197, 199, 209, 210
scriptura carolino-gothica	9, 14, 21, 204
scriptura gothica primitiva	16, 17, 25, 52, 54, 104, 122, 190, 198, 205, 215

4 NEJSTARŠÍ PÍSAŘSKÉ ŠKOLY V ČECHÁCH A NA MORAVĚ

4.1 Materiálové a metodické předpoklady

Shrňme si nejprve nejdůležitější metodická a materiálová východiska, která musejí nutně stát na počátku každého pokusu o zachycení produkce konkrétního skriptoria; důraz bude přitom kladen na období (z paleografického hlediska) předgotické, tedy zhruba do roku 1200.²⁹⁷ Při formulaci východisek budu brát ohled především na skutečnost, že tato kapitola je věnována možnostem rekonstrukce benediktinských skriptorií v Břevnově a v Hradisku u Olomouce, takže tam, kde prameny umožňují odkázat na větší množství příkladů, upřednostním ty z nich, které mají k těmto prostředím bezprostřední či alespoň zprostředkovaný vztah.

4.1.1 Existence spolehlivě datovaných, eventuálně provenienčně fixovaných rukopisů

Bohemikální (mám zde na mysli v českých zemích dnes uložený) rukopisný materiál hlásící se do XII. století (a starší) je vskutku mimořádně skoupý na kodexy vybavené kolofóny, které by přinesly exaktnější údaje o jejich tvůrcích či době dokončení nebo alespoň o prostředí, v nichž vznikly.²⁹⁸ Platí to samozřejmě nejen

²⁹⁷ To je důležité zdůraznit, neboť narůstající materiál vrcholného (natož pak pozdního) středověku prakticky ve všech kvalitativních i kvantitativních ukazatelích posouvá možnosti kodikologické i paleografické interpretace do jiné roviny. Po důkladné paleografické a kodikologické analýze bohemikálního rukopisného materiálu staršího středověku volá HLAVÁČEK, I.: *Marginale Überlegungen zum Studium der nichtdiplomatischen Schriftkultur des frühen Mittelalters in Böhmen*. In: Adamska, Anna – Mostert, Marco (edd.): *The Development of literate Mentalities in East Central Europe*. Turnhout 2004 (Utrecht Studies in medieval Literacy 9), s. 543.

²⁹⁸ Sluší se na tomto místě nicméně připomenout, že navzdory tomu se mohou české země pochlubit takovým unikátem, jakým je známý perokresebný kolofón na konci prvního dílu pražského

pro „cele“ zachované rukopisy, ale tím spíše i pro prameny dochované ve formě fragmentární pergamenové makulatury.²⁹⁹ V tomto smyslu jsou tedy prakticky veškerá paleografická stanoviska zaujímaná k tomuto materiálu založena na analýze vnějších znaků jednotlivých písařských rukou a jejich promítání do obecného vývoje latinského písma. Tento přístup ale nutně přináší riziko možného zkreslení, neboť dostatečně nereflektuje (a vlastně ani nemůže reflektovat) specifika studovaného prostředí, a tudíž může přinést pouze rámcové výsledky. Důsledkem této situace bývá obvykle rezignace na pokusy o detailnější provenienční (a časové) zařazení většiny raně středověkého materiálu uloženého v českomoravských sbírkách a časté konstatování (někdy jen krajně hypotetické) „bohemikální“, popřípadě dokonce toliko obecně „středoevropské“ provenience.³⁰⁰

4.1.2 Existence spolehlivěji datovatelných rukopisů, případné provenienční příznaky

V této kategorii je situace o něco příznivější: jedná se o písemné památky, které je možno na základě důkladné (zejména obsahové, ale začasné i ikonografické) analýzy dát do souvislostí s konkrétními, a tudíž chronologicky lépe fixovanými událostmi. Pro období raného středověku jde převážně o nákladné, skvostně iluminované kaligrafické kodexy vyhotovované na zakázku při příležitosti slavnostních, pamětihodných událostí. Připomenout lze v této souvislosti například známou skupinu čtyř cimélií dávanou do souvislosti s královskou korunovací

kapitulního rukopisu *Aurelii Augustini De civitate Dei* – APH, Knihovna pražské metropolitní kapituly, sign. A 21/1, fol. 153^r (PATERA, A. – PODLAHA, A.: *Soupis rukopisů knihovny Metropolitní kapitoly pražské I (A–E)*. Praha 1910, s. 18, č. 35); viz postupně a místy polemicky: SPUNAR, P.: *Kletba Hildebertova*, Listy filologické 4, 1956, s. 178–186; ZAORAL, Prokop: *Znovu kletba Hildebertova*. Příspěvek k olomouckému skriptoriu doby Jindřicha Zdíka. Sborník Vlastivědného muzea v Olomouci B VI/1960, 1962, s. 171–184; PRAŽÁK, J.: *Ke vzniku pražského Hildebertova kodexu*. In: Pražák, J.: Výbor, s. 97–113 (původně otištěno in: Studie o rukopisech 3, 1964, s. 47–72). Z kvalitních barevných reprodukcí „Hildebertovy scény“ uveďme např.: STAMMBERGER, R. M. W.: *Scriptor und Scriptorium*, s. 45. Nověji se k tomuto kodexu vyjádřili D. HAVEL spolu s P. ČERNÝM in: Hrbáčová, J. (red.): Jindřich Zdík (1126–1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy, s. 118–125.

299 Výjimku zde představuje fragmentárně dochovaný kodex *Aurelii Augustini Enarrationes in Psalmos* z bývalé fürstenberské knihovny, deponovaný nyní na hradě Křivoklát pod sign. I a 17 – viz PRAŽÁK, J.: *Rukopisy křivoklátské knihovny*. Praha 1969, s. 52–53, č. 17. Rukopis, jemuž (soudě dle kustod) schází prvních sedm složek na počátku dnešního knižního bloku, je na posledním, vlhkostí značně poškozeném foliu (fol. 68^v) ukončen kolofónem: *Anno Verbi incarnati millesimo centesimo quinquagesimo conscriptus est codex iste*. Kodex tak představuje nejstarší exaktně chronologicky fixovaný bohemikální rukopis vůbec.

300 Jako příklad zde budiž uveden dnes strahovský rukopis sign. DA III 25, který je u Marie TOŠNEROVÉ: *Rukopisné fondy centrálních a církevních knihoven v České republice*, in: Průvodce po rukopisných fondech v České republice IV. Praha 2004, s. 215, č. 7 uveden jako kodex druhé poloviny XII. století s proveniencí: „stř. Evropa?“. O tomto rukopisu zde bude podrobněji pojednáno níže.

Vratislava II. v letech 1085/1086.³⁰¹ Náleží sem rovněž rukopis tzv. Svatovítské apokalypsy a s ním geneticky související Zábrdovický evangeliář.³⁰²

Pro XI. a XII. století a prostředí, jež nás zde primárně zajímá, máme k dispozici po výtvarné stránce rovněž skvostně vybavené tzv. *Horologium Olomucense* (sensu stricto jde ovšem o kolektář).³⁰³ Interpretace jeho dedikační scény z folia 34^v pak vcelku bezproblémově spojuje vznik manuskriptu s dokončením nového katedrálního chrámu s kapitulou u sv. Václava v Olomouci za episkopátu Jindřicha Zdíka (1126–1150), k němuž došlo na přelomu let 1141/1142.³⁰⁴ Zásadní význam má přítomnost písaře (sám se označuje siglou „R“, jeho oděv jej navíc jednoznačně řadí k příslušníkům benediktinské komunity)³⁰⁵ na této dedikační scéně, a vzhledem k tomu, že olomoucký Kolektář je dílem skutečně jediného v kaligrafii velmi zdatného a zkušeného písaře,³⁰⁶ můžeme benediktina „R“ vskutku ztotožnit s tvůrcem textu tohoto nákladného rukopisu. Podobně jako budování olomoucké katedrály spojené s přenesením biskupského sídla³⁰⁷ a transformací zdejší metropolitní kapituly³⁰⁸ probíhalo (alespoň pokud jde o jeho finální fázi uskutečňovanou pod taktovkou Jindřicha Zdíka) minimálně celé desetiletí, rovněž vznik olomouckého Kolektáře (a tím i činnost benediktinského písaře

301 Srov. zatím nejnověji u SPUNARA, P. – MERHAUTOVÉ, A.: *Kodex vyšehradský*, passim; ke kodexům této skupiny uloženým v Polsku se nověji vyjádřil P. BRODSKÝ: *Illuminované rukopisy českého původu v polských sbírkách*. Studie o rukopisech–Monographia, sv. IX. Praha 2004, č. 3, s. 39–41 (Evangeliář hnězdenský) a č. 26, s. 90–92 (Evangeliář krakovský), kde jsou obě címělie dány do souvislosti s řezenskou malířskou školou druhé poloviny 80. let XI. století.

302 Oba kodexy podrobil důkladné uměnovědné analýze ČERNÝ, P.: *Evangeliář zábrdovický a Svatovítská apokalypsa*. Praha 2004, passim, kde spolehlivě prokazuje bavorský původ obou památek (nejblíže stojí produkci skriptorií Freising/Tegernsee) a klade rovněž do souvislosti s osobností prvního českého krále Vratislava II. jakožto příjemce obou děl, ačkoliv přímého objednavatele vidí Černý v opatu kláštera Weißenstephan.

303 Stockholm, Kungliga Biblioteket, sign. Cod. Theol. A 144.

304 K časovému zařazení této pro rané středověkou olomouckou diecézi klíčové události viz BISTRICKÝ, J.: *Dedikační obraz olomouckého kolektáře*. Umění 24, 1976, s. 407–416; TÝŽ: *Das Dedikationsbild des Olmützer Kollektariums*. Zeitschrift für Kunstgeschichte 39, 1976, s. 3–11; TÝŽ: *Ještě k dedikačnímu obrazu olomouckého kolektáře*. Umění 28, 1980, s. 382; TÝŽ: *Dvě poznámky k dedikačnímu obrazu olomouckého kolektáře*. Umění 36, 1988, s. 289–296. Bistrického dlouholeté studium tohoto tématu je shrnuto v posmrtně vydané monografii: BISTRICKÝ, J. – ČERVENKA, S.: *Olomoucké horologium – Horologium Olomucense*. Kolektář biskupa Jindřicha Zdíka. Olomouc–Praha 2011, k datování kodexu srov. zejm. s. 103–104, k dedikačnímu obrazu s. 119–139.

305 Konstatuje to rovněž BISTRICKÝ, J.: *Dedikační obraz*, s. 414.

306 Stranou zde nechávám grafiku „vrstevnatě“ rozšiřovaného kalendária s nekrologickými interpolacemi olomouckého Kolektáře, nicméně i jeho základní osnovu napsal „R“; k tomu srov. BISTRICKÝ, J.: *Dedikační obraz*, s. 411–413 a nověji BISTRICKÝ, J. – ČERVENKA, S.: *Olomoucké horologium – Horologium Olomucense*, s. 77–85.

307 Originál Zdíkovy listiny v: ZA Opava, prac. Olomouc, Metropolitní kapitula Olomouc, inv. č. 1, sign. A I a 1 (*CDB I*, s. 116–123, č. 115).

308 Originál Zdíkovy listiny v: ZA Opava, prac. Olomouc, Metropolitní kapitula Olomouc, inv. č. 2, sign. A I a 2 (*CDB I*, s. 124–125, č. 116).

„R“) musíme rozprostřít do většího časového úseku. V nejširším možném horizontu pak musíme uvažovat o 30.–40. letech XII. století, tedy zhruba o době trvání jedné písařské generace.³⁰⁹

Největší skupinu potenciálně bohemikálních kodexů bezpochyby tvoří zachované liturgické knihy (včetně jejich různě rozsáhlých fragmentů), jejichž ritus může vypovídat o původu v pražské či olomoucké diecézi. Vedle kalendárií (setkáváme se nejen s kalendárii koncipovanými již od okamžiku jejich vzniku jako bohemika, ale rovněž s kalendáři, jež byly pro liturgické potřeby zdejších diecézí sekundárně upravovány a doplňovány)³¹⁰ mohou poskytovat vděčné náměty na formulace provenienčních hypotéz rovněž sanktorální pasáže breviářů, misálů a dalších souvisejících liturgik. Naopak dosavadní výzkumy hudební paleografie nepřinášejí přesvědčivé opory pro stanovení výraznějších specifických rysů (rozuměj: lokálních příznaků) v českých zemích používané neumatické notace. Jak plyne ostatně i z katalogizovaných fragmentů, lze toliko konstatovat dominantní postavení nediastematické notace německého typu v českém raně středověkém notovaném materiálu.³¹¹

4.1.3 Činnost výrazných písařských individualit, souběh písařské práce, afinity

Fungující skriptorium předpokládá koncentraci osob specializujících se na soustavnou písařskou tvorbu, a tudíž podchycení opakující se písařské ruky ve více

309 Není jistě bez zajímavosti, že se činnost písaře „R“ v zásadě kryje s kulminační periodou činnosti olomoucké písařské dílny za Zdíkova episkopátu; není divu, že byl vnímán jako reprezentant tohoto skriptoria, ačkoliv nebylo možné definovat žádné hlubší afinity mezi jeho velmi konzervativním duktem a produkcí olomouckého skriptoria – explicitně jej do kontextu olomouckého skriptoria řadí FRIEDL, A.: *Hildebert a Everwin*, s. 16: *Konečně toto důležité zjištění potvrzuji nápadné shody písma kodexu stockholmského s některými listinami olomouckými, spadajícími právě do let třicátých století XII. I když písař nebyl tž, přece je tu patrna jasná souvislost těchto rukopisů, jež pravděpodobně vycházejí z jednoho skriptoria, vyznačujícího se mimo jiné charakteristickými detaily písmovými z listin porýnských*; FLODR, M.: *Skriptorium olomoucké*, s. 98–100 je poněkud zdrženlivější, nicméně i on připouští (*ibid.*, s. 100), že ...nemůžeme ani u písaře R. vyloučit příležitostný charakter jeho působení v Olomouci a dále (*ibid.*, s. 100) ... budeme také považovat rukopis za výsledek práce zdejší písařské dílny; analogicky i BISTRICKÝ, J.: *Studien zum Urkunden-, Brief- und Handschriftenwesen*, s. 222 (jako písař závěru 1. období olomouckého skriptoria).

310 V posledních letech se na tento typ pramenů badatelsky zaměřuje zejména DRAGOUN, M.: *Necrologium Bohemicum – příspěvek k otázce místa jeho vzniku*, *Documenta Pragensia* 20, 2002, s. 13–23, srov. rovněž TĚHOŽ objevený příspěvek: *Zlomek kalendáře premonstrátského kláštera v Hradišti u Olomouce z 3. čtvrtiny 12. století*. In: Panic, Idzi (ed.): *Średniowiecze polskie i powszechnie* 1. Katowice 1999, s. 75–85. Z dalších dílčích prací (zpravidla ovšem pro mladší časový horizont) viz: KOZINA, Jirí: *K provenienci tzv. Misálu Miška z Ovence*. Studie o rukopisech 34, 2001, s. 17–41 a KOZINOVÁ, Markéta: *Provenience misálu XVIII E 16 Knihovny Národního muzea v Praze*. Studie o rukopisech 34, 2001, s. 43–50.

311 Svě stanovisko opírám o osobní konzultace s prof. Davidem Ebenem, jemuž na tomto místě vyjadřuji svůj dík.

rukopisných celcích může implikovat významnou stopu takové soustavné písařské činnosti. Přirozeně zde lze v obecné rovině konstatovat totéž co u frekvence výskytu rukopisů s kolofóny: pro raný středověk (a platí to nejen pro české země) pocítujeme nedostatek takových dokladů, kdy práci dotyčné písařské individuality odhalíme ve více než jen jednom rukopisu.³¹²

Vznik středověkého kodexu nebyl ale, jak známo, zpravidla dílem jediného individua, a tak vedle takových výrazných písařských osobností lze v jednom a totéž rukopise paralelně identifikovat práci (někdy celé řady) dalších „pomocných“ písařů, jež je zapotřebí rovněž do úvah o rekonstrukci daného písařského střediska zahrnout.³¹³ Studium podílu jednotlivých písařů na vzniku kodexu a stanovení jejich eventuálního hierarchického vztahu musí samozřejmě doprovázet kodikologický rozbor, v první řadě pak analýza složek knižního bloku, aby byly vyloučeny případné „cizorodé“ přírůstky apod. Způsob organizace písařské práce může přinést vítané informace o míře „profesionality“ skriptoria, v tomto ohledu je důležitá rovněž přítomnost (či absence) soudobých korektorských zásahů svědčících o zájmu na vzniku pečlivě opsaného, textově kvalitního exempláře. Skupinu písařů navzájem *spolupracujících* na vzniku dotyčné rukopisné knihy můžeme pak identifikovat jako exponenty jednoho společného písařského střediska – skriptoria.

K ryze paleografickým úkolům naopak náleží komparace takovýchto písařských rukou navzájem a zjištění možných příbuzností (afinit) v jejich grafické uzanci. Výsledky této analýzy mají totiž rozhodující slovo při posouzení charakteru sledovaného písařského střediska: totiž zdali jde o *písařskou dílnu*, v níž je na jednom místě koncentrována skupina osob více či méně osobitých písařských projevů, často různé provenience, tedy i různého původního školení, které nevylučují žádné výrazné styčné prvky, či zdali jde o *písařskou školu*, tedy prostředí, kde lze prokázat výskyt „vzorových kaligrafů“ (učitelů, grafických autorit) a jejich odvozených imitátorů („žáků“). Studium produkce takové písařské školy umožňuje nahlédnout do principů výuky psaní včetně přenosu charakteristických grafických elementů (vytváření grafické tradice) mezi jednotlivými písařskými generacemi, a tak dochází ke stanovení provenienčně signifikantních elementů daného prostředí („Schriftheimat“).

V obecné rovině platí, že zatímco v horizontu pozdně antické a raně středověké písařské produkce můžeme s větší či menší mírou jistoty identifikovat provenienční symptomy toliko širších teritoriálních oblastí a okruhů (detailnější

312 Případ olomouckého skriptoria je z tohoto hlediska zcela unikátní, což je pochopitelně dáno v první řadě šťastnými okolnostmi uchování relativně kompaktního knižního fondu olomoucké kapituly (dnes spravované olomouckou pobočkou ZA Opava); sumární přehled činnosti olomouckých písařů Zdíková skriptoria viz u FLODRA, M.: *Olomoucké skriptorium*, s. 225–228.

313 Jak prokázal PRAŽÁK, J.: *Pozůstatky Strahovské knihovny 12. století*, s. 224, může o dataci a provenienčním zařazení kodexu rozhodnout i ruka rubrikátora.

závěry bývají značně diskutabilní a obvykle nejsou všeobecně přijímány – srov. např. diskusi kolem tzv. luxeuilského duktu),³¹⁴ produkce jednotlivých skriptorií se v pramenech zřetelněji profiluje až s nástupem karolínské renesance.³¹⁵ Není zde snad zapotřebí příliš zdůrazňovat, že detailní studium středověkých skriptorií (skriptoristika) je u nás prakticky stále na samém počátku.³¹⁶ A to navzdory tomu, že již prakticky více než jedno století máme k dispozici někde sice neuspokojivě, jinde ovšem špičkově zpracované jádro našich středověkých knižního fondů.³¹⁷

4.1.4 Vztah skriptoria a knihovny

Ve srovnání s pokusy o rekonstrukce skriptorií českého raného středověku je studium historických knižních fondů u nás citelně frekventovanějším tématem.³¹⁸ Konstatování více či méně bezpečné původní knihovny provenience založené

314 Standardním paleografickým katalogem pro toto období je stále LOWE, E. A.: *Codices latini antiquiores. I–XI + Supplement*. Oxford 1934–1971; dodatky a aktualizace jsou zpřístupněny v: BISCHOFF, B. – BROWN, Virginia: *Addenda to Codices Latini Antiquiores I*. *Medieval Studies* 47, 1985, s. 317–366 + 18 Tab.; BISCHOFF, B. – BROWN, V. – JOHN, J. J.: *Addenda to Codices Latini Antiquiores II*. *Medieval Studies* 54, 1992, s. 286–307. K údajnému skriptoriu v Luxeuil srov. PUTNAM, Michael Courtney Jenkins: *Evidence for the Origin of the „Script of Luxeuil“*. *Speculum. A Journal of Mediaeval Studies* 38, 1963, s. 256–266.

315 Z metodicky závažných skriptoristických projektů je možno upozornit na BRUCKNERA, A.: *Scriptoria mediaevalia Helvetica I–XII*. Genf 1935–1971 a pro bohemikální raně středověký materiál (alespoň pokud jde o importy) důležité a mnohokrát zde citované studie BISCHOFFA, B.: *Die südostdeutschen Schreibschulen und Bibliotheken in der Karolingerzeit I–II*. Wiesbaden 1974³–1980. Pro středoevropský prostor si díky preciznímu paleografickému i kodikologickému rozboru uchovávají platnost Antonem CHROUSTEM vydávaná *Monumenta palaeographica. Denkmäler der Schreibkunst des Mittelalters. Lieferung I–III*. München–Leipzig 1899–1940. Obdobný skriptoristický projekt specializovaný na české a moravské prostředí schází, neboť FRIEDRICH, G.: *Památky umění písařského v Čechách i na Moravě*, seš. 1. Praha 1904 zůstaly torzem a nepřekročily práh XII. století.

316 Pro naše země je nedocenenou zde často citovaná studie FLODROVA: *Skriptorium olomoucké*; Flodrova práce ale doposud zůstala v české odborné literatuře osamocena. Je to do jisté míry dáno skepsí vyslovenou např. PRAŽÁKEM, J.: *Ke studiu skriptorií a knihoven doby přemyslovské*. In: Pražák, J.: Výbor, s. 256 (původně otištěno in: *Studie o rukopisech* 12, 1973, s. 141–159), že k obdobným pracím nejsou v bohemikálním materiálu raně středověkého horizontu dostatečné materiálové předpoklady.

317 Přehled HLAVÁČKA, I.: *Úvod do latinské kodikologie*. Praha 1994², s. 75–81 je třeba postupně doplňovat produkcí Komise pro soupis a studium rukopisů, jejíž nové svazky obvykle přinášejí retrospektivní přehled vydaných svazků.

318 Vedle již výše citovaných studií Pražákových věnovaných nejstarším dějinám strahovské knihovny stačí vzpomenout studii TĚHOŽ: *Plaská knihovna v době husitské*. In: Pražák, J.: Výbor, s. 55–67 (původně otištěno in: *Studie o rukopisech* 2, 1963, s. 155–174) a práce I. HLAVÁČKA dnes pohodlně dostupné ve výboru jeho kodikologicky závažnějších textů: *Knihy a knihovny v českém středověku. Studie k jejich dějinám do husitství*. Praha 2005. Formulací obecnějších a koncepčních otázek má význam zejména TĚHOŽ: *Knihy v českém státě v době předhusitské. Několik poznámek a reflexí*. In: HLAVÁČEK, I.: *Knihy a knihovny*, s. 136–155. Vztahu skriptorium – knihovna se věnuje i KUBÍK, V.: *K proměnám významu benediktinských skriptorií*, s. 113–114.

zpravidla na starých vlastnických přípisích („Bibliotheksheimat“)³¹⁹ je metodicky nejnosnější (a v praxi zřejmě nejvíce využívaným) východiskem pro eventuální podchycení činnosti místního skriptoria. To totiž nemohlo bez náležitého „knížního zázemí“ poskytujícího dostatek kvalitních předloh fungovat³²⁰ a naopak knihovna byla první přirozenou destinací jeho produktů, když pomineme exkluzivní exempláře vyhotovované na zakázku externích objednavatelů.³²¹ Lze tedy bez nadsázky vnímat vztah skriptorium – knihovna jako vztah dvou spojených nádob.

Na omyly, které mohou plynout z nedostatečného odlišování, nebo dokonce někdy i směřování místa vzniku rukopisné knihy („Schriftheimat“) od místa jejího uložení („Bibliotheksheimat“) upozornil již Jiří Pražák.³²²

V rovině čistých hypotéz se budeme asi navždy pohybovat, budeme-li hledat odpovědi na otázky, jak intenzivní byla produkce toho kterého skriptoria a jakou měla tato produkce „žánrovou“ skladbu.³²³ Vycházíme totiž zpravidla jen z torzovitě zachovaných primárních pramenů (vlastních produktů skriptoria), zatímco prameny sekundární (zmínky v narativních, eventuálně diplomatických pramenech, staré soupisy knižních fondů apod.) lze pro český raný středověk využít jen zcela okrajově a se značnými interpretačními obtížemi.³²⁴

319 Využití vazeb pro poznání prvních vlastníků je u rukopisů raného středověku fakticky znemožněno masívními převazbami; jim převážná část původních vazeb (zejména v barokní době) padla za obět.

320 Spolehlivé dohledání předlohy a od ní odvozeného opisu se zdaří pouze zřídka: srov. například zjištění FLODR, M.: *Skriptorium olomoucké*, s. 79–80, že „zdíkovský“ rukopis Moralií Řehoře Velikého (ZA Opava, prac. Olomouc, Knihovna Metropolitní kapituly v Olomouci, sign. CO 469 jako produkt Zdíkovy skriptoria pozdních 30. let XII. století) byl prokazatelně předlohou pro mladší exemplář téhož díla (uložen tamtéž, sign. CO 259). Důkladné studium knihovní provenience může v ojedinělých případech přinést informace o jednotlivinách tvořících nejstarší vrstvy knižní vybavy dané instituce – o tom viz níže v případě břevnovské knihovny, kde bude sumarizována i relevantní literatura.

321 Nověji srov. EMBACH, M.: *Die Bibliothek des Mittelalters als Wissensraum. Kanonizität und strukturelle Mobilisierung*, s. 53–69.

322 PRAŽÁK J.: *Ke studiu skriptorií a knihoven doby přemyslovské*. In: Pražák, J.: Výbor, s. 252 (původně otištěno in: *Studie o rukopisech* 12, 1973, s. 141–159).

323 Je zapotřebí totiž odlišit běžnou (a vlastně tak říkajíc „provazně nutnou“) produkci průměrného či podprůměrného skriptoria zabezpečujícího jen nejnnutnější potřeby své mateřské instituce pouhým mechanickým kopírováním vzorů od skriptorií ambicióznějších, kde vedle kaligraficky náročných zakázek prozrazujících bibliofilské sklony svých objednavatelů mohly působit i aktivně literární činné osobnosti. Tento aspekt tvorby středověkého literárního textu je v literárně historických kompendiích poněkud marginalizován.

324 Pro české soupisy středověkých knižních fondů zůstává stále základní práce HLAVÁČKA, I.: *Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích*. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica – Monographia XI, 1965. Praha 1966 s doplňky: HLAVÁČEK, I.: *Nachträge zu den böhmischen mittelalterlichen Bücher- und Bibliotheksverzeichnissen*, Mediaevalia Bohemica I/2, 1969, s. 306–315. Pro nejlépe rekonstruovatelné české rané středověké skriptorium využil tento typ pramenů FLODR, M.: *Olomoucká kapitulní knihovna a její inventáře na počátku 15. století*. Sborník prací Filosofické fakulty brněnské uni-

4.1.5 Paralelismus knižního a diplomatického písma

Doposud málo využitým typem pramenů pro grafické srovnávání knižního písma raného středověku je písmo listin hlásících se do XI. (těch je ovšem minimum), popřípadě XII. století. Pozvolné pronikání diplomatické minuskuly do českého listinného písma od sklonku první poloviny XII. století (v přímé souvislosti s aktivitami olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka) sice poněkud komplikuje možnosti morfologického srovnávání soudobých kancelářských produktů s literární produkcí skriptorií, nicméně podstatná část listin (či aktů na všech možných vývojových stupních) stále vykazuje použití formálně knižního písma.³²⁵ Tato mimořádně příznivá okolnost trvá u řady příjemeckých okruhů (typicky právě u klášterních skriptorií!) hluboko do XIII. století, v některých nejkonzervativnějších okruzích (v Čechách jsou to například, jak níže ještě podrobněji uvidíme, kladrubští benediktini) se klášterní písaři při tvorbě diplomatického dokumentu nezdrahají dokonce používat formálně knižního rozvržení textového zrcadla.³²⁶ Tyto texty lze na rozdíl od literárních kodexů mnohem spolehlivěji provenienčně fixovat, a mohou být tudíž vítaným zdrojem pro další komparatistické studium.

Dokonce ani použití listinného písma (ať již v čisté podobě diplomatické minuskuly nebo v podobě jejích různých více či méně zdařilých „lokálních nápodob“)³²⁷ nevyklučuje srovnání grafiky takového dokumentu s rukopisem. Diplomatická minuskula obzvláště ve XII. století totiž jakožto kaligrafické písmo není sama o sobě

versity C5, 1958, s. 76–97 a v obecnější rovině TÝŽ: *Středověké seznamy rukopisů jako historický pramen*. Časopis Matice moravské 77, 1958, s. 1–28. K našim nejstarším knižním soupisům srov.: RYBA, B.: *Nejstarší katalog rukopisů kláštera opatovického*, Studie o rukopisech 9, 1970, s. 57–77. Doposud ne zcela vyčerpány zůstávají ojedinělé zmínky o jednotlivých knihách či (ještě vzácněji) celých knižních souborech v diplomatických materiálech, a to již od XIII. století: viz např. knižní pozůstalost (sestavující z 8 kodexů) zmiňovanou v testamentu Jana, rektora od sv. Jiljí na Starém Městě pražském, vydaném 17. února 1293 (originál uložen v NA Praha, Řád dominikánů – provincialát a konvent Praha, inv. č. 2; *RBM II*, s. 689, č. 1603) – srov. HLAVÁČEK, I.: *Nachträge zu den böhmischen mittelalterlichen Bücher- und Bibliotheksverzeichnissen*, Mediaevalia Bohemica I/2, 1969, s. 309 č. 122.

325 Platí to ovšem i opačně, totiž že u některých aktových zápisů zaznamenaných v rukopisech můžeme pozorovat některé ohlasy grafiky kancelářského prostředí – srov. např. dosud ne zcela využitý aktový zápis na posledním foliu tzv. Mělnického evangeliáře (dnes uložen v SOKA Mělník, Sběrka rukopisů, sign. Cod. 1) a jeho majuskulami provedená vlastní jména.

326 Srov. postupně NA Praha, AZK, inv. č. 493, sign. ŘB Kladruby 1b (*CDB I*, s. 393–403, č. 390 B¹), *ibid.*, inv. č. 496, sign. ŘB Kladruby 3 (*CDB I*, s. 393–403, č. 390A) a ANM, Sběrka pergamenů A, sign. Perg-A1 (*CDB I*, s. 393–403, č. 390 B²). Kladrubské listiny nejstaršího časového horizontu analyzovala SÁŠA DUŠKOVÁ: *Studie k českému diplomatáři 2. Listiny kladrubské*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university II, 1953, s. 285–303.

327 K tomuto fenoménu srov.: HAVEL, D.: *Die Rolle von Nachahmungen in der Entwicklung der böhmischen Urkundenschrift*. In: KRESTEN, OTTO – LACKNER, FRANZ (éd.): *Régionalisme et internationalisme. Problèmes de paléographie et de codicologie du Moyen Âge. Actes du XVe colloque du Comité International de paléographie latine (Vienne, 13–17 septembre 2005)*. Veröffentlichungen der Kommission für Schrift- und Buchwesen des Mittelalters, Reihe IV, Band 5. Wien 2008, s. 269–277.

svou morfologickou podstatou kodexovému písmu příliš vzdálena, řada školených písařů dokonce disponuje jak listinným, tak i knižním duktem současně.³²⁸ Někteří písaři ostatně spontánně inklinují k formálně diplomatickému písmu (zejména zdůrazněním horních a dolních dotažnicových délek) tam, kde zrychlují písařské tempo, a tudíž uvolňují duktus svého písma. Nejčastěji se tak u rukopisů děje v marginálních či interlineárních glosách.³²⁹

Všechny tyto okolnosti nás opravňují k tomu, abychom rozšířili pramenná východiska pro rekonstrukci českých a moravských raně středověkých skriptorií rovněž o originální (popřípadě domněle originální) listiny a dále písemnosti aktového charakteru, jež se u nás v podobě autografů vyskytují od poloviny XI. století.³³⁰ Není ostatně jisté náhoda, že polovina XI. století je hranicí, k níž můžeme položit i prokazatelné počátky souvislejší knižní produkce v Čechách. Ta je spojena s nejstarším českým mužským benediktinským konventem v Břevnově.

4.2 Břevnov

Čechy byly a jsou zejména v odborné uměnovědné literatuře označovány za domovinu malířské (a písařské) školy fakticky již od přelomu X./XI. století, aniž by ovšem tyto zcela apriorní představy byly opřeny o důkladnější argumentaci kodiologickou, natožpak paleografickou.³³¹ Břevnov jakožto jednoznačně nejvýznam-

³²⁸ Spolehlivě to prokázal FLODR, M.: *Skriptorium olomoucké*, s. 45–57.

³²⁹ Jako dobrý příklad takového volnějšího duktů s aluzemi diplomatického písma v Čechách XII. století mohou posloužit známé a často reprodukované autentiky pražského biskupa Daniela I. (originál autentiky pro kostel sv. Petra v Bohnicích uložen v Archivu hl. m. Prahy, sign. PGL II-254 = *CDB I*, s. 178–179, č. 182, autentika pro kostel sv. Jakuba ve vesnici Jakub u Kutné Hory je v ANM, Sběrka pergamenů A, sign. Perg-A4 = *CDB I*, s. 208–209, č. 230). Vzhledem k tomu, že se v kodexech s tímto duktem setkáváme zpravidla u výkladových glos a jiných dokladů interpretace opsaného textu, nebudeme snad nemístně ztotožnit tento způsob psaní s „osobním“ rukopisem duchovních intelektuálů (tedy aktivních uživatelů a vykladačů textů, nikoliv jejich „pouhých“ písařů). V tomto světle se jeví jako dosti pravděpodobné ztotožnění písaře citovaných autentik s biskupovým kaplanem Vincenciem, jak se snažila prokázat PAVLÍKOVÁ, Marie: *O oltářních autentikách biskupa Daniela I.* *Věstník Královské české společnosti nauk*, třída fil.-hist.-filologická 2, 1951, s. 1–21. Jiným příkladem takového „vzdělaneckého“ duktů je můj pokus o nalezení autografu olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka v kodexech olomouckého skriptoria ZA Opava, pracoviště Olomouc, Knihovna Metropolitní olomoucké kapituly, sign. CO 24 a CO 98 – srov. HAVEL, D.: *Rukopisy a listiny z doby episkopátu olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka*, s. 81.

³³⁰ K aktům srov. zejména důležitou stať J. PRAŽÁKA: *Ke kritice českých aktů XII. stol.* *Sborník archivních prací* 8, 1958, s. 130–151.

³³¹ Tyto postoje historiků umění souvisejí s předpokladem bohemikální provenience wolfenbüttelského kodexu obsahující ve své nejstarší části (jde dnes o konvolut) Gumpoldovu legendu o sv. Václavovi (originál uchovává Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, Cod. Guelf. 11.2 Aug. 4°) s významnými iluminacemi inspirovanými Kristiánovou legendou; k němu se z uměnovědného hlediska zatím nejdůkladněji vyjádřil FRIEDL, A.: *Iluminace Gumpoldovy legendy o sv. Václavu ve Wolfenbüttelu.*

nější benediktinské opatství v Čechách by pak nutně byl nejpravděpodobnějším sídlem této nejstarší české písařské školy.³³²

Spojování benediktinských klášterů s existencí knihovny a funkčního skriptoria tradičně vychází z odkazu na 48. kapitolu Řehole sv. Benedikta, která vyžaduje od bratří nejen fyzickou, ale i intelektuální práci, včetně aktivní četby, v téže kapitole se explicitně zmiňuje i knihovna:

Reg. Ben. 48,1: *Otiositas inimica est animae; et ideo certis temporibus occupari debent fratres in labore manuum, certis iterum horis in lectione divina.*

Reg. Ben. 48,15: *In quibus diebus quadragesimae accipiant omnes singulos codices de bibliotheca, quos per ordinem ex integro legant; qui codices in caput quadragesimae dandi sunt.*³³³

Dalším ohlasem intelektuální činnosti mnichů, tentokrát přímo činnosti písařské, je výčet věcí, kterými má být od opata každý bratr vybaven:

Reg. Ben. 55,18–19: *Et ut hoc vitium peculiaris radicitus amputetur, dentur ab abbate omnia, quae sunt necessaria, id est cuculla, tunica, ..., graphium, acum, mappa, tabulas, ut omnis auferatur necessitatis excusatio.*³³⁴

Zmiňme ještě jednu pasáž Benediktovy Řehole, v níž se od bratra přijímaného do řádu vyžaduje vlastnoruční sepsání slibu stálosti, obrácení jeho mravů a poslušnosti. Uvidíme níže, že pro rekonstrukci břevnovské písařské školy bude mít tento text značný význam:

Reg. Ben. 58,17–20: *Suscipiendus autem in oratorio coram omnibus promittat de stabilitate sua et conversatione morum suorum et oboedientiam coram Deo et sanctis eius, ut, si aliquando aliter fecerit, ab eo se damnandum sciat, quem inridit. De qua promissione sua faciat petitionem ad nomen sanctorum, quorum reliquiae ibi sunt, et ab abbatis praesentis. Quem petitionem manu sua scribat aut certe, si non scit litteras, alter ab eo rogatus scribat; et ille novicius signum faciat et manu sua eam euper altare ponat.*³³⁵

K dějinám středověkého malířství v Čechách. Praha 1926, s. 182; nejnovější syntéza jeho bohemikální provenienci opakuje – MAŠÍN, J.: *Románské malířství*. In: Dějiny českého výtvarného umění I/1. Praha 1984, s. 103. Stanovisko českých historiků umění kupodivu zdomácnělo i v části německé literatury – srov. MILDE, Wolfgang: *Mittelalterliche Handschriften der Herzog August Bibliothek*. Frankfurt am Main 1972, s. 64–73. Přitom český původ písma spolehlivě vyvrátil již SPUNAR, P.: *Paleografické poznámky k wolfenbüttelskému rukopisu Gumpoldovy legendy*. Listy filologické 79, 1956, s. 39–46, zejm. s. 44 a nejnověji TYŽ: *Počátky knižní kultury v Čechách*. In: MERHAUTOVÁ, A. – SPUNAR, P.: *Kodex vyšehradský*, s. 66–67.

³³² Vcelku všeobecně sdílený předpoklad existence břevnovského skriptoria již v raném středověku většinou doprovází skepse o jeho neprokazatelnosti – srov.: HLAVÁČEK, I.: *O výrobě a distribuci knih v Praze do rozšíření knihtisku*. Documenta Pragensia 10/1, 1990, s. 5–21; PLOCEK, V.: *Svatojiřské skriptorium*, Documenta Pragensia 10/1, 1990, s. 23–29.

³³³ *Řehole sv. Benedikta latinsky a česky*. Praha 1993, s. 152–154.

³³⁴ *Řehole sv. Benedikta latinsky a česky*, s. 166.

³³⁵ *Řehole sv. Benedikta latinsky a česky*, s. 170; srov. i PÁTKOVÁ, H.: *Česká středověká paleografie*, s. 96, pozn. 280.

Pevnější základy pro výzkum Břevnova³³⁶ coby možného sídla nejstaršího českého benediktinského skriptoria byly ovšem položeny až studiem kodexů se středověkou břevnovskou knihovní proveniencí. Sem náleží v prvé řadě práce Jiřího Pražáka související s rukopisem Rakouské národní knihovny obsahující opis (nejspíše raně karolínské předlohy) díla Hrabana Maura *De laudibus s. Crucis*.³³⁷ Pražák správně konstatuje, že kodex je psán jedinou rukou, nicméně bez znalosti dalšího kontextu práce tohoto kaligrafa nechává otázku proveniencí otevřenou. Český (břevnovský) původ považuje Pražák (stejně jako před ním již J. H. Hermann a s jistým váháním i F. Unterkircher) za možný, vychází ovšem toliko z analýz iniciál a jejich srovnání s domněle českého původu jsoucím okruhem kodexů Vratislavova korunovačního evangelistáře.³³⁸ Aniž by byla břevnovská proveniencí písma paleograficky více zdůvodněna,³³⁹ Pražákova pracovní hypotéza se v literatuře ujala.³⁴⁰

Označení „nejstarší rukopis břevnovské knihovny“ dostalo nový obsah ve studii Zdeňky Hledíkové, která zaměřila svou pozornost na starobylý (dnes) pražský kapitulní kodex Homiliáře s kázáními *diversorum antiquorum doctorum* seřazenými dle církevního roku od Zjevení Páně až do Vzkříšení.³⁴¹ Tento rukopis byl doposud opomíjen snad i z důvodů dosti nepřesné Podlahově datace, a to do X. či XI. století.³⁴² Zcela nový pohled na kapitulní Homiliář přinesla nejen jeho upřesněná datace do raného IX. století,³⁴³ ale i Hledíkovou bezpečně dokázaná přítomnost kodexu v českém prostředí již v XI. století díky metodicky velmi nosné identifikaci glos a jiných forem „adaptace“ raně karolínské grafiky pro uživatele tohoto

336 Ke klášteru obecně srov.: VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D.: *Encyklopedie českých klášterů*, s. 596–604 (heslo „Praha 6–Břevnov“) a dále *Regesta pontificum Romanorum*, s. 134–138. Dějinami českých a moravských benediktinských klášterů ve středověku se systematicky zabývá Josef Šrámek, z jehož posledních syntéz upozorňují alespoň na: ŠRÁMEK, J.: *Břevnovské opatství ve středověku: Břevnov, Rajhrad, Police nad Metují a Broumov*. Praha 2016 (Pietas Benedictina 22), pro břevnovské počátky zejm. s. 17–36.

337 ÖNB Wien, Cod. 908; srov. HERMANN, Julius H.: *Die deutschen romanischen Handschriften*. In: Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich VIII/2. Leipzig 1926, s. 38–40 č. 27; UNTERKIRCHER, F.: *Inventar der illuminierten Handschriften, Inkunabeln und Frühdrucke der Österreichischen Nationalbibliothek. Teil I: Die abendländischen Handschriften*. Wien 1957, s. 28 datuje kodex do 2. půle XI. stol.

338 PRAŽÁK, J.: *Nejstarší kodex břevnovské knihovny*. In: Pražák, J.: Výbor, s. 115–118 (původně otištěno in: *Folia diplomatica* 13, 1965, s. 29–32).

339 Rozbor písma považuje Pražák za potřebný pro upřesnění lokalizace kodexu: PRAŽÁK, J.: *Nejstarší kodex*, s. 118.

340 STEHLÍKOVÁ, D. – SOMMER, P.: *Krypta kláštera v Břevnově*. Průvodce ke stálé výstavě v raně středověké kryptě břevnovského kláštera. Praha 1985, s. 16.

341 APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. A 156; HLEDÍKOVÁ, Z.: *Nejstarší břevnovský rukopis*. In: Hlaváček, I. – Bláhová, M. (edd.): *Milénium břevnovského kláštera (993–1993)*. Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách. Praha 1993, s. 41–52.

342 PATERA, A. – PODLAHA, A.: *Soupis rukopisů I*, s. 163 č. 261.

343 BISCHOFF, B.: *Die süddeutschen Schreibschulen* 2, s. 257.

manuskriptu v Čechách XI. století.³⁴⁴ Mimořádný význam má i Hledíkovou nabízené čtení přípisu z horního okraje fol. 16^r (*Strachotě lnů tací*), která naznačuje možné (s latinou jakožto vyjadřovacím prostředkem paralelní) církevně slovanské podloží břevnovského kláštera.

Milénium břevnovských benediktinů bylo příležitostí k zamyšlení se nad skladbou nejstarší knihovny tohoto konventu i pro Ivana Hlaváčka.³⁴⁵ Hlaváček sumarizuje v maximální možné míře všechny potenciální rukopisné památky, které by bylo možno do souvislosti s Břevnovem již od doby jeho raných počátků umístit: vedle rukopisů, kde (zatím bez bližších paleografických důkazů) vyslovuje jen hypotetickou příslušnost k této knihovně – např. u později rajhradské knihovně náležejícího martyrologia R 388³⁴⁶ – je zcela novou a zásadní informací uvedení rukopisu Univerzitní knihovny Johanna Christiana Senckenberga ve Frankfurtu nad Mohanem obsahující (mimo jiné) homilie Řehoře Velikého se starou břevnovskou proveniencí (ze XIV. století) do českého kodikologického diskursu.³⁴⁷

Břevnovskou proveniencí jiných rukopisů (dnes rajhradského lektionáře R 637, misálu R 396, jakož i breviáře R 387) je třeba – jak o tom bude podrobněji zmínka níže – odmítnout.³⁴⁸ Totéž platí i o tzv. Svatovítské apokalypse.³⁴⁹ Hlaváček dále správně upozorňuje na symptomatickou skutečnost, že Břevnov je střediskem, k němuž se vztahuje první explicitně uvedená zmínka o funkčním skriptoriu v českých zemích.³⁵⁰ Jde o známou interpolaci tzv. Mnicha sázavského do Kosmovy Kroniky Čechů, kterou tento Kosmův pokračovatel vložil do původního textu k roku 1097. Týká se břevnovského probošta Dětharda, který se stává sázavským opatem a jako takový stojí před úkolem vybavit toto „slovanské“ středisko nacházející se v dosti neutěšeném stavu novými latinskými knihami.³⁵¹

344 HLEDÍKOVÁ, Z.: *Nejstarší břevnovský rukopis*, s. 48.

345 HLAVÁČEK, I.: *Příspěvky k starším dějinám knihovny břevnovského kláštera*. (Od nejstarších dob do roku 1420). In: Hlaváček, I.: *Knihy a knihovny*, s. 36–52 (původně in: Hlaváček, I. – Bláhová, M. (edd.): *Milénium břevnovského kláštera (993–1993)*. Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách. Praha 1993, s. 53–65).

346 HLAVÁČEK, I.: *Příspěvky k starším dějinám*, s. 43.

347 Originál uložen in: Frankfurt am Main, Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg, sign. Ms Lat. oct. 114; srov. BREDEHORN, K. – POWITZ, G.: *Die Handschriften der Stadt- u. Universitätsbibliothek Frankfurt am Main III. Die Mittelalterlichen Handschriften der Gruppe Manuscripta latina*. Frankfurt am Main 1979, s. 127–128 (manuskript je zde kladen do konce XI. stol.); HLAVÁČEK, I.: *Příspěvky k starším dějinám*, s. 43–44.

348 Ostatně sám Hlaváček zmiňované signatury jako „břevnovské“ apriorně neprosazuje – srov. HLAVÁČEK, I.: *Příspěvky k starším dějinám*, s. 45.

349 Jde o rukopis APH, Knihovny Pražské kapituly, sign. A 60/3, jehož zařazení do kontextu bavorské malířské školy dostatečně zdůvodnil ČERNÝ, P.: *Evangeliiář zábrdovický a Svatovítská apokalypsa*, passim.

350 HLAVÁČEK, I.: *Příspěvky k starším dějinám*, s. 40.

351 *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, ed. BRETHOLZ, B. MGH SS, Nova series, tomus II. Berolini 1923, Anhang III, str. 255.

Idem abbas libros, quos non invenit loco sibi commisso preter Sclavonicos, ipsemet nocte et die immenso labore conscripsit, quosdam emit, quosdam scriptores scribere conduxit et omnimodis acquisivit.

Ačkoliv tato mimořádně cenná zmínka shrnuje v podstatně všechny možnosti a cesty, kterými mohl Děthard sázavskou knihovnu vybavit (vlastní opisovačská činnost, nákup již hotových, popřípadě starších knih, jakož i zadání zakázky u zavedeného skriptoria), je pro nás rozhodně nejdůležitější zmínka o třetí formě akvizice nových svazků, neboť právě za ní spatřujeme břevnovské skriptorium. Děthardova zakázka totiž mohla směřovat jen směrem ke konventu, k němuž měl osobní vztah, což byl Břevnov. V kontextu této kronikářské zprávy se Břevnov jeví jako tehdy (na konci XI. století) nejvýznamnější středisko písařské činnosti v Čechách, které bylo s to realizovat i zakázky pro jiné knihovny (v našem případě Sázavu). Tuto prestiž ovšem nemohl Břevnov získat jen na základě krátkodobé existence a fungování předpokládané písařské školy, muselo jít o reflexi soustavnější činnosti provozované již více písařskými generacemi. Zcela legitimní je tedy otázka, kdy můžeme očekávat vznik takového střediska při břevnovském benediktinském opatství.

Prvním předpokladem pro vznik skriptoria byla bezpochyby celková stabilizace života v klášteře, stabilizace jeho majetkových poměrů a nelze opomíjet ani význam silných osobností stojících v čele dané komunity. Jako kvalitativní zlom v životě konventu a vnější projev jisté prestiže vyslané dovnitř i vně kláštera pak můžeme chápat proměnu původně dřevěného provizoria na kamenný klášter, tedy alespoň pokud jde o jádro a středobod celého komplexu budov – klášterní kostel. Tato událost se často dochovala nejen v kronikářských zprávách, ale je svým způsobem i archeologicky relativně dobře dokumentovatelná. Všechny tyto předpoklady jsou v Břevnově splněny až v souvislosti s jeho napojením na bavorská střediska gorzsky orientovaných benediktinských konventů, zejména na sv. Jímrama v Řezně a klášter v Niederaltaichu. Odtud, pravděpodobně díky intervenci vlivného Gunthera, se během 30. let XI. století stává břevnovským opatem niederaltaišský professus Meinhard († 1089),³⁵² který vybudoval konventní bazyliku a kamenná klausurní stavení.³⁵³ Jistým záchytným chronologickým bodem

352 Přesné chronologické vymezení Meinhardova opatského úřadu není na základě dochovaných pramenů možné; barokní klášterní tradice zaznamenaná za opata Friedricha Grundtmanna (1752–1772) posouvá Meinhardův nástup až k r. 1044, kdy údajně umírá jeho předchůdce, břevnovský opat Arsenius – viz NA Praha, ŘB Břevnov, sign. VI/8, kart. 20; seznam břevnovských opatů nejlépe u: VILÍMKOVÁ, Milada – PREISS, Pavel: *Ve znamení břevna a růží. Historický, kulturní a umělecký odkaz benediktinského opatství v Břevnově*. Praha 1989, s. 326–327.

353 Základní význam zde mají práce Petra Sommera – viz SOMMER, P.: *Řezno a raně středověký Břevnov*, s. 25–36 a dále užitečnou sumarizaci SOMMER, P.: *Klášteř Břevnov*. In: Wiczorek, Alfred – Hinz, Hans-Martin (edd.): *Střed Evropy okolo roku 1000. Příručka a katalog k výstavě*. Praha 2002, s. 147–148.

může být rok 1045, kdy se (kamenný) konventní chrám stává místem pohřbu výše zmiňovaného Gunthera.³⁵⁴ V souvislosti s hledáním počátků břevnovského skriptoria je rovněž důležitý postřeh P. Sommera, že snaha pozdvihnout klášter sv. Emmerama na říšské opatství v půli XI. století mohla najít pozitivní ohlas i v personálně jistě dosti propojeném konventu břevnovských benediktinů, který se tehdy již jednoznačně stavěl do čela českých benediktinských klášterů.³⁵⁵

Lze tedy tyto historické předpoklady shrnout do následující teze: po počátečním období jistého tápání se v Břevnově před polovinou XI. století stabilizuje konvent benediktinů napojených na gorzsky orientovaný bavorský Nieraltaich, přičemž hlavního iniciátora můžeme jednoznačně spatřovat v osobě nového opata Meinharda. Ten realizuje přestavbu baziliky a klausury do kamenné podoby. Dlouhé období jeho opatského úřadu (45–50 let!) je navíc zárukou důležité kontinuity jeho působení, čímž jsou vytvořeny **předpoklady pro založení skriptoria** a s ním spojené jisté „grafické tradice“.

Zaměříme nyní pozornost na fakticky jediný možný zdroj poznání, zdali je toto zatím hypoteticky předpokládané Meinhardovo skriptorium pouhou spekulací či prokazatelnou realitou, totiž na vlastní kodexy s břevnovskou knihovni proveniencí.

Skupina Cod. 908 – IV.A.24 (frag.)

Rukopis Rakouské národní knihovny uložený pod signaturou **Cod. 908** a obsahující na 109 foliích dílo Hrabana Maura *De laudibus sanctae Crucis* byl jako kodex náležející k nejstarší doložitelné vrstvě břevnovské klášterní knihovny identifikován již Jiřím Pražákem, jak o tom byla výše učiněna zmínka. Je rovněž dostatečně známo, že jde o kaligrafickou kopii raně karolínských předloh.³⁵⁶ Břevnovská proveniencie je zde ohlášena hned dvakrát: na fol. 1^v je starší přípisek rukou pozdního XII. století: *Liber brewnovensis ecclesie. Figure crucis* (**Obr. XVIIa** na s. 428) a na fol. 1^r je proveniencie opakována rukou první poloviny XIV. století (**Obr. XVIIb** na s. 428): *Rabanus de misterio et laude sancte crucis. Liber est monasterii Brewnovensis*. Ruka tohoto mladšího přípisu je totožná s provenienčním přípisem u pražského kapitulního rukopisu A 156 (**Obr. XVIIc** na s. 428; zde je proveniencie rovněž na fol. 1^r a má formu: *Sermones diversorum antiquorum doctorum monasterii Brewnovensis*). Opakování písařské ruky břevnovského knihovníka první půle XIV. věku může být stopou první doložitelné soustavnější pořádací práce v tomto prostředí, která se tak hlásí do doby mezi vůbec nejstarším „inven-

354 *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, ed. B. BRETHOLZ, str. 100 a SOMMER, P.: *Řezno a raně středověký Břevnov*, s. 25–26.

355 SOMMER, P.: *Řezno a raně středověký Břevnov*, s. 27.

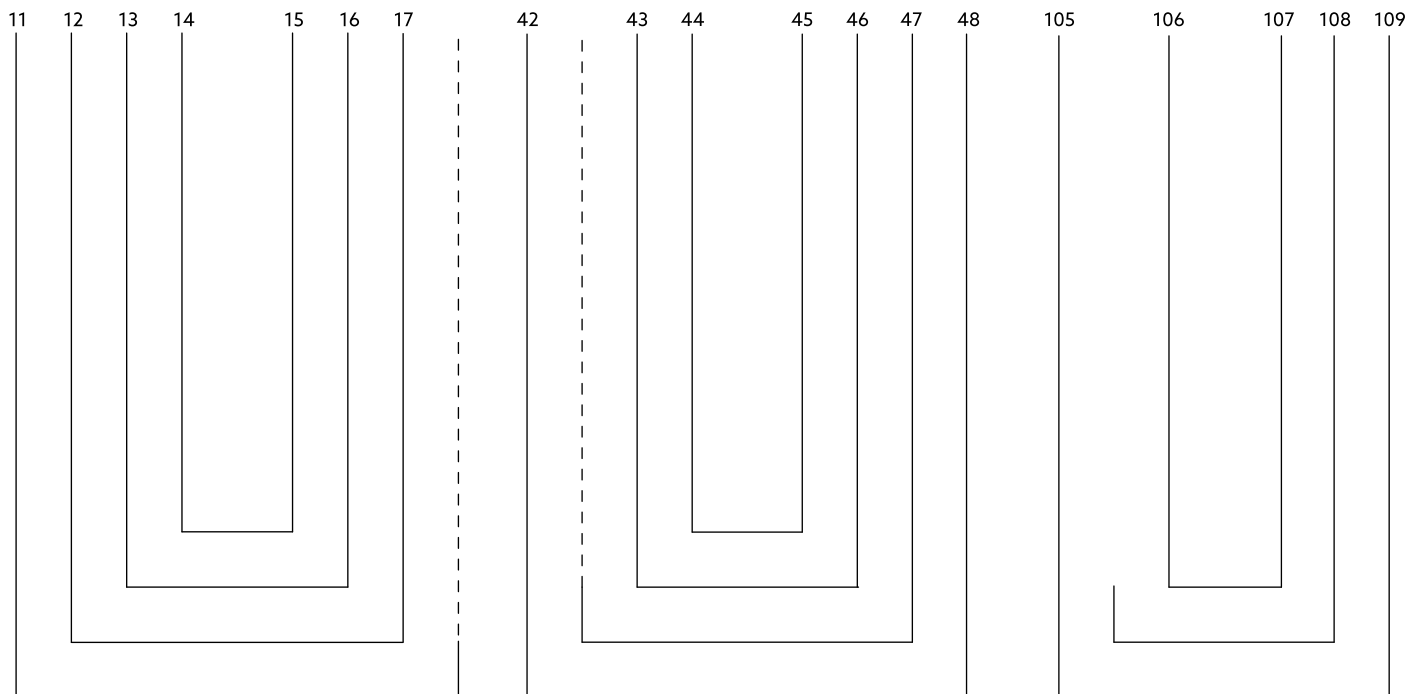
356 Jako možný vzor břevnovského opisu se nabízí ÖNB Wien, Cod. 652 z IX. století – stov. UNTERKIRCHER, F.: *Inventar der illuminierten Handschriften*, s. 28.

tářem“ břevnovských knih z let 1296–1306³⁵⁷ a inventářem klášterního majetku obsahujícím (značně výběrový) soupis knih a listin z konce XIV. století.³⁵⁸

Knižní blok Cod. 908 tvoří patnáct složek dosti tuhého zahnědlého pergameny, archy jsou na sebe kladeny důsledně dle zásad tzv. Gregoryho principu a jsou uspořádány v následujícím vzorci:

$$[I (2)]^1 + [IV (10)]^2 + [IV-1 (17)]^3 + [3 \times IV (41)]^{4-6} + [IV-1 (48)]^7 \\ + [7 \times IV (104)]^{8-14} + [II+1 (109)]^{15}$$

Struktura defektních složek je následující:

357 Jde o soupis věcí (mimo jiné i rukopisů) obstaraných břevnovským opatem Bavorem z Nečtin (1290–1332) a otištěný v: *RBM II*, s. 1202–1203, č. 2752 – slov. HLAVÁČEK, I.: *Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích*, s. 23 č. 6; Hlaváček označuje (po konzultaci celé záležitosti s J. Pražákem) za zdroj Emlerova otisku „blíže neurčený rukopis kláštera broumovského“. J. Emler bezpochyby použil břevnovský archivní rukopis s následujícím dnešním uložením: NA Praha, RB Břevnov, kniha č. 52, sign. I 3. Ten vznikl za opata Jana III. z Chotova (1553–1575) r. 1556, jak lze vyčíst z titulního listu: *Joannes a Chotow ... abbas anno nostrę salutis 1556 hunc librum parare iussit, cui ut inserantur digna memoratu ac scitu rerum gestarum circa conditiones monasteriorum et fratrum ac hominum eius abbacie subditorum decrevit etc.* Soupis Bavorem obstaraných věcí je zde na s. 154–162.

358 Originál inventáře je dnes v: APH, Archiv Pražské kapituly – listiny, sign. XVIII-18 v krabici „Různé“, pag. 1; vydal jej EMLER, J. (ed.): *Zlomek inventáře kláštera Břevnovského z let 1390–1394*. Věstník královské české společnosti nauk, třída filos.-histor.-jazykozpytná, roč. 1888. Praha 1889, s. 280–305; slov. HLAVÁČEK, I.: *Středověké soupisy knih a knihoven*, s. 23–24 č. 7, kde inventář datuje k cca 1390.

Složky jsou vždy na počátku označeny původními složkovými kustodami ve formě římských číslic provedených olůvkem, za první je ovšem počítána dnes druhá složka (první arch je bez označení): I–VIII, IX⁹, X⁹, XI, XII⁹, XIII, XIII.

Jednotlivá folia (28,0 × 38,5 cm) byla před popsáním připravena slepým horizontálním i vertikálním linkováním, okrajové vpichy jsou dnes dochovány u všech vnějších okrajů. Textové zrcadlo (15,0 × 23,0 cm) je vlevo i vpravo ohraničeno slepou, 0,6–0,7 cm širokou dvoulinkou. Řádková distance je 1,0 cm.

Celý knižní blok je dnes svázan do dřevěné prkénkové gotické vazby potažené kůží, přední i zadní desky byly vyzdobeny 4 nárožními puklami, po nichž se dochovaly jen stopy. Svědkem gotické převazby je na předním i zadním přیدهští přilepený pergamenový jednolist (snad kdysi předsádka), za předním přیدهštím následuje ještě moderní papírová předsádka.

Z paleografického hlediska je situace Cod. 908 vcelku jasná a jednoznačná. Celý rukopis je dílem jediné písařské ruky – kaligrafa A (**Obr. IV**), jehož grafický projev je stabilizovaný, tahy jednotlivých písmen jsou jisté, jeho ruka se svými znaky hlásí do poloviny XI. století: obě bříška „g“ jsou již uzavřená, ve finální pozici ještě jednoznačně převládá dlouhé „s“ nad „s“ kulatým (za osobitý rys kaligrafa A můžeme považovat téměř pravoúhlé zahrocení koncového tahu na hlavici dřívku dlouhého „s“), pokud se kulaté „s“ vyskytuje, nachází se již na řádku, písmena „m“ a „n“ mají patky jen u koncových dřívků, hlavice dřívků s horní dotázníkovou délkou jsou zakončeny trojúhelníkovými násadci, minuskulní vzpřímené „d“ stále ještě jednoznačně dominuje nad „d“ kulatým, unciálním.

Tuto ruku se sice nepodařilo identifikovat v žádném jiném kodexu, nicméně mezi pergamenovou makulaturou se nachází torzo jeho jiné práce, a to na dvou předsádkových listech klementinského kodexu uloženého dnes pod signaturou **IV.A.24** obsahující fragment kazatelské sbírky papeže Lva Velikého.³⁵⁹ Zde se s jeho rukou setkáváme v mírně uvolněnějším duktu: kodex, z něhož se dochovaly toliko výkroje dvou jednolistů (dle staré foliace provedené rukou XV. století, kdy byla ještě sbírka leoninských kázání aktivně používána, a nebyla tudíž ještě makulaturou, šlo o fol. 95 a 96 v původním knižním celku), neměl takové estetické ambice jako Cod. 908.

Nicméně důležitá je skutečnost, že kaligraf A po sobě prokazatelně zanechal soustavnou práci neomezenou jen na příležitostné zhotovení jediného rukopisu. Lze jen litovat, že nosiče těchto zlomků – kodex IV.A.24 – obsahující komentář na Pavlovy epístoly Římanům a Korinťanům zatím nelze blíže provenienčně zařadit. V kolofónu ohlášený písař Ondřej, řečený Kazimír jej dokončil roku 1455,

359 NK ČR, sign. IV.A.24 – TRUHLÁŘ, J.: *Catalogus I*, s. 244 č. 600. Zlomek je podrobněji zpracován v předchozí kapitole pod č. 98 včetně obrazové dokumentace na příslušném místě.

lib. breuioventis ecclie figure et uis.

RGO HEC FIGVRAE SCAE CRVCLIS
 per quattuor exagonos et per monade
 intermedios positam omis dies anni con
 pleatur. Si quidem annus solaris ha
 bet dies cccxvi. et quadrantes. Di
 uide ergo hos per .iiii. Quater .xci.
 cccxvi. fiunt et remanet unus dies et quadrans. Di
 uide illum unum diem per .iiii. quater sex horae
 .xxiiii. fiunt. quod est integras dies a solis ortu
 usq. ad alterum solis ortum. Diuide ipsum qua
 drantem. Quater enim hore et semis sex horas com
 plent. quod est bis sex per singulos annos incrementum.
 Ac inde fit scitum annum in quattuor partibus qd
 unaqueq. pars dies .xci. et horas septem ac semissem
 contineat. Ac q. hec sit uera portio .iiii. uicissi
 tudinum. id est ueris aestatis autumnu. et biemis
 ut singule dies .xci. habeant. et .vii. horas ac semissem.
 Notandum tamen quod in hac figura quadrantis
 demonstratio altera non fit. nisi sub intellectu. et exa
 minatione sex angulorum ut hore singule singulis
 deputentur angulis. Si enim quattuor exagonos
 in angulis suis perspexeris. .xxiiii. horas in his notabis.
 Quia scilicet plenitudine horarum dies bis sextilis
 conficitur. et non absurde hec ratio huic regi discre
 ta est. Si enim .iiii. annis quadrantis portio

z charakteru glos lze maximálně vyvodit, že se tento exemplář pohyboval v českém utrakvistickém prostředí.³⁶⁰

S jistou mírou opatrnosti můžeme přesto práci kaligrafa A, který zanechal dvě výše zdokumentované stopy v českém kodikologickém materiálu, považovat za projev břevnovského skriptoria poloviny XI. století. Svým kaligrafickým pojetím zůstal ovšem písař A izolován, neboť – jak bude zřejmé z následujícího – většina dochované břevnovské produkce z této doby má charakter méně náročných, spíše užitkových rukopisů.

Práce kaligrafa A umožňuje jen omezeně nahlédnout do chodu skriptoria, které reprezentuje. Pro studium tohoto typu mají mnohem větší vypovídací hodnotu kodexy vzniklé spoluprací většího množství písařských individualit, z nichž některé mohou navíc vykazovat vzájemnou příbuznost (afinitu) svých grafických projevů. Na pevnější půdu se pak dostáváme tehdy, když zmiňovanou kooperaci doprovází opakování jedné písařské ruky v dalších rukopisech tak, jak tomu bylo u kaligrafa A. Oba tyto předpoklady naplňuje skupina následující.

Skupina Professio – IV.D.7 – Ms 114 – prvotisk č. 50

Základním „stavebním“ kamenem této skupiny je bezpochyby malý pergamenový lístek dnes o rozměrech 14,5 × 6,0 cm obsahující prohlášení jistého Adalberta, který zde slibuje stálost, nápravu svých mravů a poslušnost řeholi sv. Benedikta (**Obr. Va**).³⁶¹ K tomuto lístku je přiložen velikostí obdobný pergamen, na němž sakristán Václav roku 1400 označuje starší text jako *professio sancti Adalberti*, a to pro ujištění o výjimečnosti již na první pohled starobyle vyhlížejícího dokumentu vzhledem k jeho fyzickému poškození, aby v budoucnu nemohla vzniknout žádná pochybnost o jeho autenticitě. Byl tedy již od pozdního středověku uctíván jako vzácná relikvie, kterou po sobě zanechal sv. Vojtěch. Jako takový byl též vnímán celou českou (nejen benediktinskou) barokní historiografií, a dokonce ani řada renomovaných historiků 19. století o pravosti a svatovojtěšském původu profese nepochybovala.³⁶² První vážnější námitky se ozvaly ze strany Gustava

³⁶⁰ TRUHLÁŘ, J.: *l. c.*

³⁶¹ Originál Vojtěchovy profese je spolu s lístkem sakristána Václava uložen v NA Praha, ŘB Břevnov, inv. č. 191. Originály analogických benediktinských profesních lístků ze zahraničí jsou publikovány v katalogu BRANDT, Michael–EGGEBRECHT, Arne (hg.): *Bernward von Hildesheim und das Zeitalter der Ottonen II*, s. 594–597.

³⁶² Text (i s případnými doprovodnými vyobrazeními, jejichž kvalita a přesnost se v průběhu času technicky zdokonalovala) byl postupně avizován v: BOLELUCKÝ, Matthias *Benedictus: Rosa Boemica sive Vita s. Woytichi agnomine Adalberti, Pragensis episcopi* I. Pragae 1668, cap. XIII § 7, str. 379; ZIEGELBAUER, Magnoaldus: *Epitome historica monasterii Břevnoviensis*. Coloniae 1740, cap. VIII, str. 125; PITER, Bonaventura: *Thesaurus absconditus in argo seu monasterio Brzewnowiensi prope Pragam O. S. Benedicti*.

Friedricha,³⁶³ který sice své stanovisko nepublikoval,³⁶⁴ ale bezpochyby souviselo s jeho studiem nejstarší české originální diplomatické písemnosti – variantou A tzv. zakládací listiny litoměřické kapituly. Vážné námitky vznesl i Václav Vojtíšek,³⁶⁵ ale jeho rezultat posouvající vznik profesního lístku až do první poloviny XII. století je paleograficky neudržitelný. Doposud poslední, a nutno dodat nepřesnější, stanovisko zaujal Rostislav Nový v souvislosti se studiem pražských biskupských listin.³⁶⁶ Nový poukazuje na podobnost písma profesního lístku s výše zmiňovanou variantou A tzv. zakládací listiny litoměřické kapituly a datuje tento dokument do poloviny XI. století.³⁶⁷

Z paleograficky nejrelevantnějších znaků budiž vyzdvihnuto následující: písař Vojtěchovy profese používá celkově ještě okrouhlý a výrazně horizontalizovaný duktus působící velmi archaicky, břicho litery „a“ je nasazováno až u hlavy dříku (písmeno tak dostává „jednobříškovou“ podobu), hlavy dříků s horní dotažnicovou délkou jsou opatřovány výrazným trojúhelníkovým násadcem, obě bříska písmene „g“ jsou již uzavřená, kulaté „s“ se zatím vůbec nevyskytuje (jeho absence ale v tak krátkém textu nemusí nic znamenat), dosti specifická je mostovitě provedená ligatura „ct“, písmena „m“ a „n“ jsou opatřována patkami jen u posledního dříku, za povšimnutí stojí rovněž archaizující „r“ protahované pod základní linku pro psaní. Na základě těchto znaků nelze než potvrdit stanovisko R. Nového a umístit tuto ruku do poloviny XI. století.

Charakter obsahu tohoto pramene z něj tvoří nedocenitelný zdroj poznání podoby břevnovského písma poloviny XI. století, neboť jedině v tomto prostředí mohl (i z důvodů výše uváděných) vzniknout. Navíc jde o období, které nás zde zajímá v souvislosti s pokusem o rekonstrukci Meinhardova břevnovského skriptoria, jehož opatský úřad se časově kryje se vznikem profese. Ruku sice z rukopisného materiálu doložit zatím nedokážeme, nicméně písmo jeho ruce příbuzné

Brunae 1762, str. 86–87 + příloha. Reprodukci viz u: PODLAHA, A. – ŠITTLER, Eduard: *Album svatovojtěšské*. Praha 1897, u str. 32.

363 Friedrich profesní lístek nepojal ani do Českého diplomatáře, ačkoliv dosavadní ediční praxe jej v rámci českomoravského diplomatického materiálu vždy tiskla: *CDM I*, s. 101 č. 116; *RBM I*, s. 33, č. 75 (jako písemnost vzniklá *Romae in monasterio ss. Bonifacii et Alexii*).

364 Na Friedrichovo stanovisko se odvolává NOVOTNÝ, Václav: *Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha*. Praha 1912 (České dějiny I/1), s. 606.

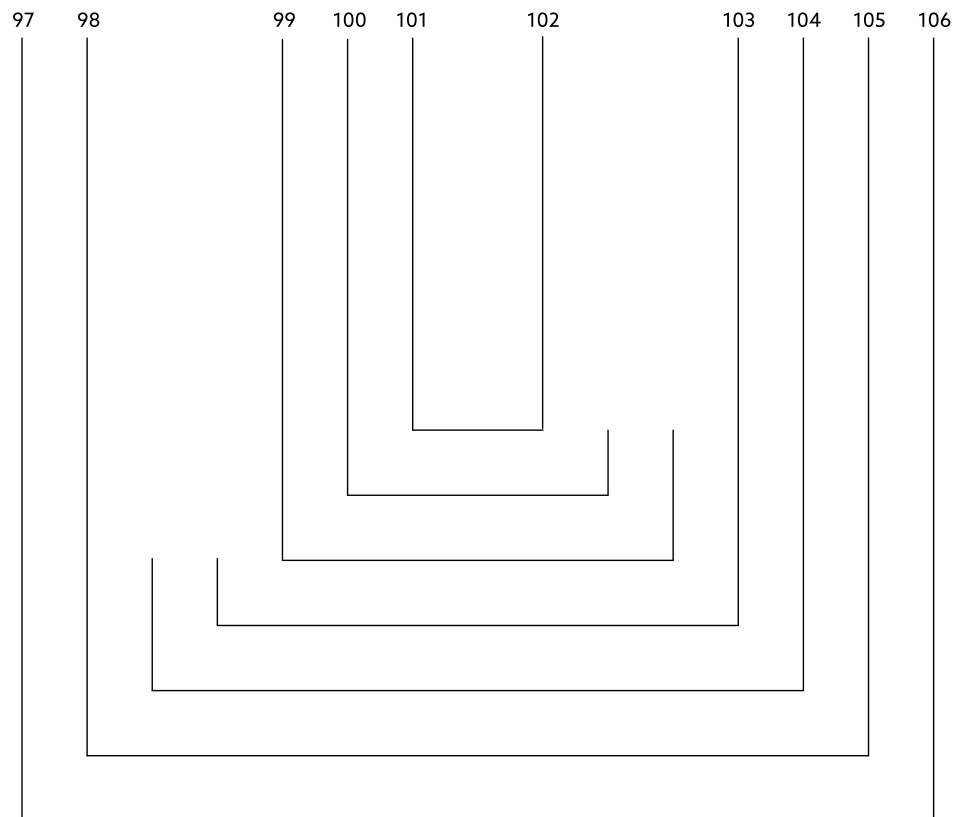
365 VOJTÍŠEK, Václav: *O starém profesním lístku kláštera břevnovského*. Zápisky Katedry československých dějin a archivního studia č. 3. Praha 1956, s. 15–21, zejm. s. 20–21.

366 NOVÝ, Rostislav: *Listiny pražských biskupů XI.–XIV. století*. (Diplomaticko-správní rozbor). Praha 1961, s. 15–16 + vyobrazení v příloze. Viz též *Otevři zahradu rajskou. Benediktini v srdci Evropy 800–1300*, s. 81, katalogové č. II. 8 (zpracovala Jitka KŘEČKOVÁ, která profesní lístek datuje do konce XI. století).

367 Podotýkám, že nepopíratelná afinita mezi oběma prameny plyne ze skutečnosti, že fakticky všechny latinské písemnosti, které můžeme spojit s Čechami XI. století, mají zřetelný „bavorský“ ráz, neboť se hlásí k regionálnímu Otlohovu stylu – k tomu srov. nověji HAVEL, D.: *Die Rolle von Nachahmungen*, s. 269–277, zejm. s. 270. To ovšem nic nemění na správnosti Nového závěru.

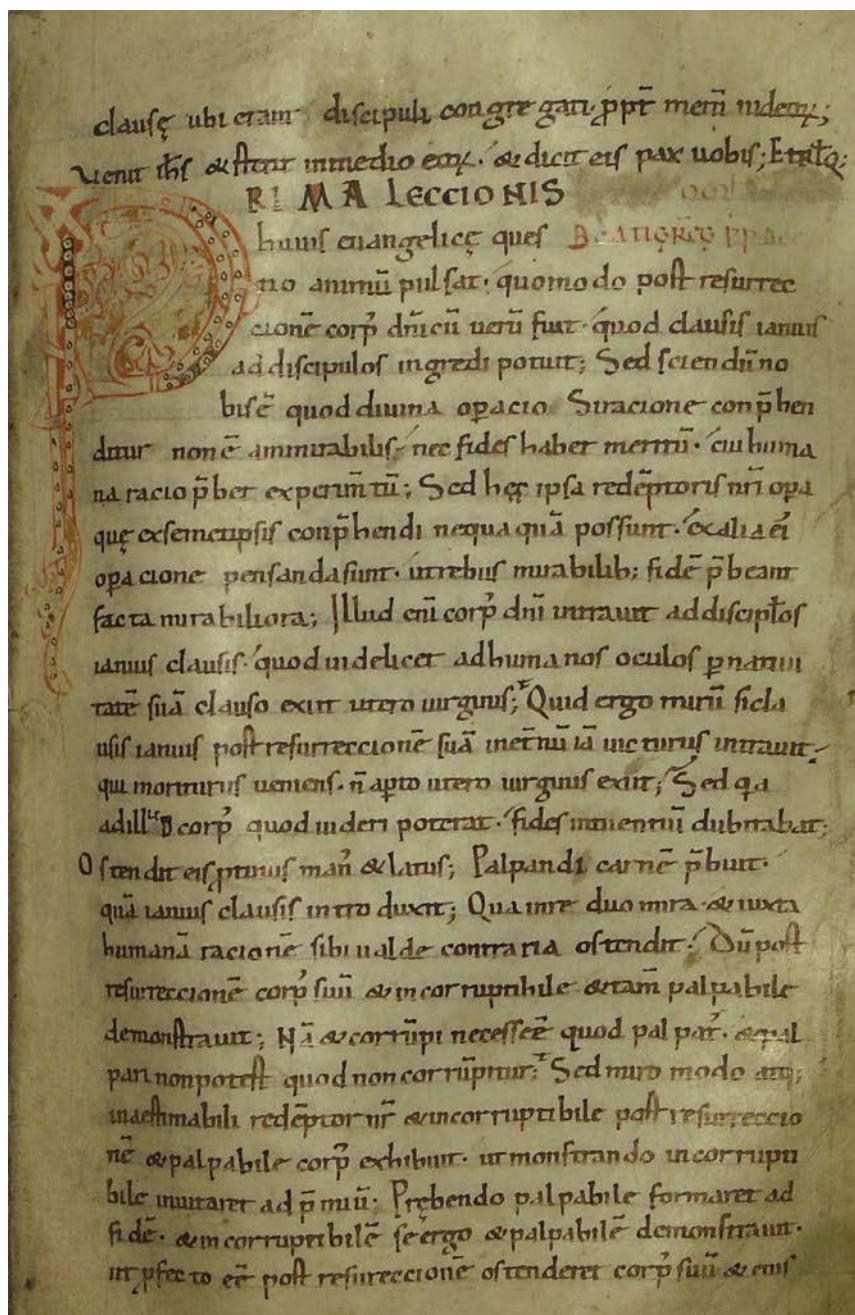
ano, a to v kodexu Národní knihovny ČR signovaném **IV.D.7** (= Cim. J 67).³⁶⁸ Ten obsahuje na 144 foliích velmi nekvalitně opracovaného pergamenu čtyřicet homilií papeže Řehoře Velikého. Pomineme-li poslední sesternovou papírovou složku (dnešní fol. 145–156), která byla ke knižnímu bloku připojena dodatečně až v XV. století, je původní knižní blok tvořen celkem osmnácti složkami bez kustod (s výjimkou složky sedmé, která má na konci u spodního okraje kustodu v podobě římské „VII“), a to v následujícím vzorci:

$$[12 \times IV (96)]^{1-12} + [III+4 (106)]^{13} + [2 \times IV (122)]^{14-15} + [III (128)]^{16} + [2 \times IV (144)]^{17-18}$$

Jednotlivá folia (19,0 × 27,5 cm) jsou popsána per extensum v zrcadle 13,5 × 23,0 cm ohraničeném z obou stran slepou dvoulinkou 0,7 (u hřbetu) resp.

³⁶⁸ TRUHLÁŘ, J.: *Catalogus I*, s. 265 č. 661; kodex nese jedinou provenienční známku, a to starou klementinskou signaturu A 7.

Obr. VIa. NK ČR Praha, sign. IV.D.7, fol. 82r (ruka A: br. Modestus).

© Národní knihovna ČR.

Obr. VIb. NK ČR Praha, sign. IV.D.7, fol. 78^v (br. Modestus na vlastní perokresbě).
© Národní knihovna ČR.

0,9 (u vnějšího okraje) cm širokou, s řádkovou distancí 0,8–0,9 cm. U vnějších okrajů jsou zpravidla zachovány vpichy.

Na tvorbě kodexu se podílely dvě písařské individuality se zřetelně odlišitelným statusem: hlavní práce odvedl **písař A** charakteristický zdůrazňováním horních dotažnicových délek svého písma (**Obr. VIa**). Ten se sám i vyobrazil na velmi jednoduché perokresbě u horního okraje fol. 78^v (**Obr. VIb**), kde se dokonce dozvídáme jeho řeholní jméno: **Fr. Modestus scripsit istum librum totum**. Přípisek je psán bezpečně rukou A (pouze poněkud volnějším duktem), můžeme tedy informaci považovat za spolehlivou. Jeho podíl na kodexu (rozhodně nepsal celou knihu, jak tvrdí!) je následující: od fol. 1^r soustavně píše do konce fol. 4^r, na fol. 4^v od ř. 6 *At nunc* soustavně píše až po prvních devět řádků na fol. 5^v, od fol. 6^r soustavně píše až do fol. 7^r po ř. 12 *qui dicat*, na fol. 15^r jen od ř. 8 (*ammirari*) do ř. 13 (*moreretur*), na fol. 15^v od ř. 15 (*Ecce*) až do fol. 16^v, ř. 8 (*date*), od fol. 57^r pak soustavně píše až do konce rukopisu na fol. 144^v.

Modestovo písmo je zásadně kolmé, přes snahu o kaligrafický projev jsou jednotlivé litery ve svých tvarech poměrně nestabilní. Jeho ruka se vyznačuje posílením horizontálních proporcí liter „d“, „l“, dlouhého „s“, obzvláště v ligatuře „st“, současně ovšem při zachování kvadratického modulu u písmen vyplňujících střední prostor pro psaní: typicky „o“. Velmi osobitý je u něj tvar ligatury „&“.

Druhou ruku (**B: Obr. Vb, Obr. VII**) můžeme interpretovat jako Modestova pomocného písaře s následujícím podílem na práci: na fol. 4^v píše prvních 6 ř. až po *pinguis*, na fol. 5^v od ř. 10 až na konec folia, na fol. 7^r od ř. 12 (*Qui tibi*) píše soustavně až do fol. 15^r, ř. 8 (*potuit, sed*), pak na fol. 15^v od ř. 13. ř. (*Et inde*) až po fol. 15^v, ř. 15 (*vestitum*), dále od fol. 16^v, ř. 8 (*In quantum*) soustavně píše až do fol. 41^r a konečně celou pasáž na fol. 42^r–56^v.

Do kodexu se ovšem zapisovalo (níže uvidíme, že stále ještě v Břevnově) i v první polovině XII. stol., a to **rukou C**, která na (původně volném) fol. 41^v zaznamenala

částečně tropovaný *cantus missae* (Kyrie – Gloria – Sanctus – Agnus Dei) opatřený svatohavelskými neumaty (**Obr. VIIIa**),³⁶⁹ Ruku C známe ještě z graduálu R 418 (**Obr. VIIIb**; zde bude označen siglou B, o něm podrobněji ještě níže), který je s ohledem na strukturu sanktorálu bezpečně český a benediktinský.

Fol.	Skladba složky	Pořadí složky	Písař	Obsah	
1-8	IV	1	A+B	Greg. Homil. Evang. „minores“	Papírový adligát 15. stol.
9-16	IV	2	B+A		
17-24	IV	3	B		
25-32	IV	4	B		
33-40	IV	5	B		
41-48	IV	6	B+C		
49-56	IV	7	VII B		
57-64	IV	8	A		
65-72	IV	9	A	Greg. Homil. Evang.	
73-80	IV	10	A		
81-88	IV	11	A		
89-96	IV	12	A		
97-106	III+4	13	A		
107-114	IV	14	A		
115-122	IV	15	A		
123-128	III	16	A		
129-136	IV	17	A		
137-144	IV	18	A		
145-156	VI	19	-		

Výše avizovanou afinitu k ruce Vojtěchovy profese vykazuje Modestův pomocník B, a to zejména akcentací středního prostoru pro psaní (písmo tím dostává celkově horizontální charakter), mostovitým provedením ligatury „ct“, tendencí k psaní litery „a“ s nasazením břicha téměř až u hlavy dřívku (písmeno tím dostává jednobříškový, místy až trojúhelníkový tvar), fakultativně s tendencí mírně protahovat „r“ pod základní linku.

Rukopis IV.D.7 není ovšem jedinou kodikologickou památkou, v níž zanechal duktus Vojtěchova profesního lístku zřetelnou stopu. Afinitu k této jasné břevnovské písemnosti můžeme zachytit i u kaligrafa, který zanechal svou stopu v obsahově smíšeném kodexu **Ms 114** Universitní knihovny Johanna Christiana Senckenberga ve Frankfurtu nad Mohanem,³⁷⁰ o němž byla již zmínka v souvis-

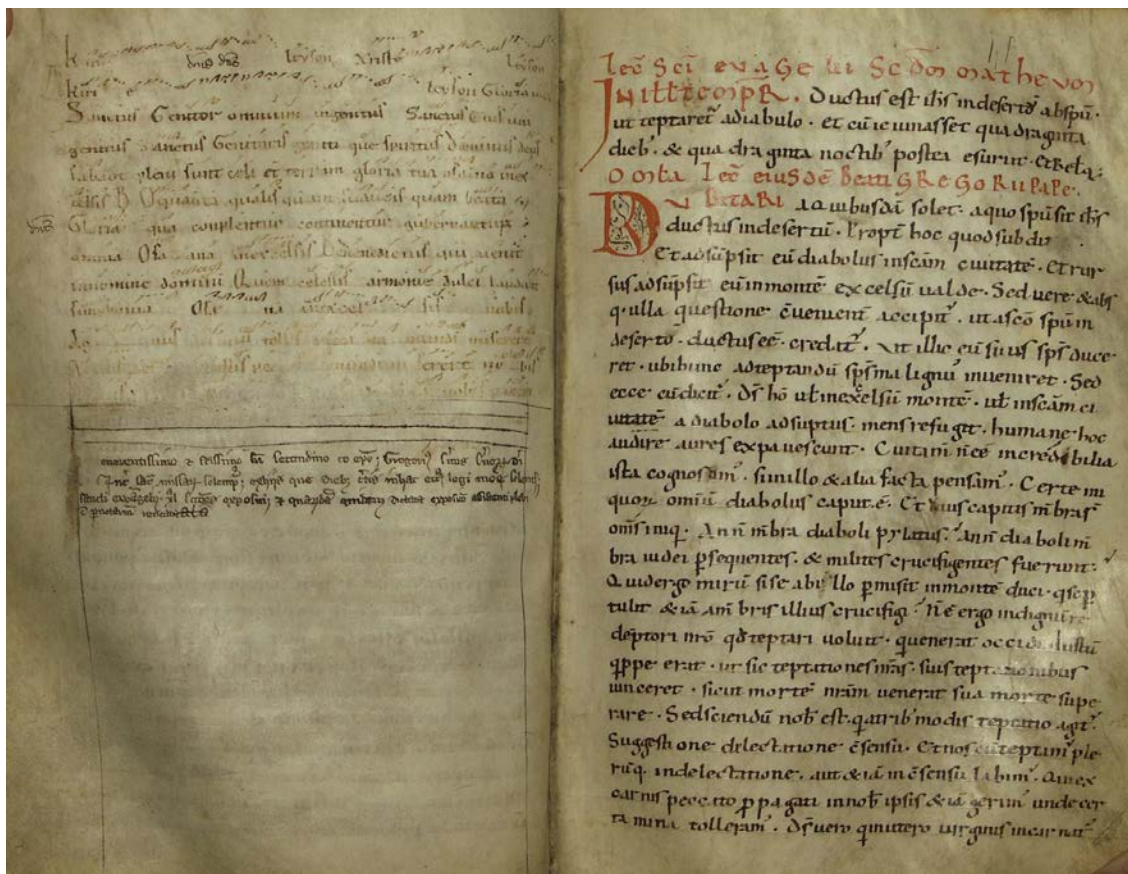
³⁶⁹ PLOCEK, V.: *Catalogus codicum notis musicis instructorum, qui in Bibliotheca publica rei publicae Bohemicae socialisticae in Bibliotheca universitatis Pragensis servantur I.* Pragae 1973, s. 94 č. 32.

³⁷⁰ Opakují jeho dnešní aktuální uložení: Frankfurt am Main, Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg, sign. Ms Lat. oct. 114.

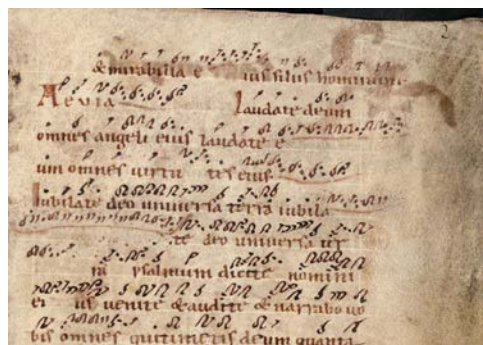
Leo sci euage li scdo mathe von
 Mittreopk. Ductus est ih̄s in desertū ab spū.
 ut temptaretur a diabulo. et cū ieiunasset quadraginta
 dieb'. & quadraginta noctib' postea esuruit. Et facta
 O mta Leo eiusdē beati Gregorij pape.
DATABI a uibusdā solet. a quo spū sit ih̄s
 ductus in desertū. Propt̄ hoc quod subdit
 Et adūpsit eū diabolus in scām ciuitatē. Et rur-
 sus adūpsit eū in montē ex celsū ualde. Sed uere & abs-
 q' ulla questione. cū uenit accipit. ut ascō spū in
 desertū. ductus eēt. credit. ut illic cū sū us spū duce-
 ret. ubi hunc adtemptandū spū in lignū inueniret. Sed
 ecce cū dicit. dī hō ut in celsū montē. ut in scām ci-
 uitatē a diabulo adūpsit. mensi refuget. humane hoc
 audire aures expauescunt. Cū tamē nec incredū bula
 ista cognoscim'. si in illo & alia facta pensam'. Certe in
 quoz omiū diabolus caput. ē. Et eius captus in bras
 om̄i inq'. Ann̄ in bra diaboli pylatus. Ann̄ diaboli in
 bra iudei psequentes. & milites crucifigentes fuerunt.
 Quid ergo mirū si se ab illo pmissit in montē duci. q'se p-
 tulit & iā in bras illius crucifig'. Nē ergo indignū
 de p̄tori nrō qd̄ temptari uoluit. quenerat occidē. Iustū
 q'ppe erat. ut sic temptationes nr̄as. suis temptationibus
 uinceret. sicut mortē nr̄am uenerat sua morte supe-
 rare. Sed sciendū nob̄ est. q'atrib' modis temptatio agit'.
 Suggesti one dilecti one cōsensu. Et nos cū temptim' ple-
 rūq' in delectatione. aut & iā in cōsensu labim'. Quia ex
 carnis peccato p̄p̄gati in nob̄ ipsis & iā gerim' unde cer-
 ta minā tollerim'. dī uero quante uirginis in carna

Obr. VII. NK ČR Praha, sign. IV.D.7, fol. 42r (ruka B).

© Národní knihovna ČR.

Obr. VIIIa. NK ČR Praha, sign. IV.D.7, fol. 41^v (ruka C). © Národní knihovna ČR.

Obr. VIIIb. Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 418, fol. 2^r (ruka C). © Benediktinské opatství Rajhrad.

losti se studií I. Hlaváčka. Shrňme si nejprve stručně jeho obsah (zaměřuji se jen na hlavní opsané texty, pomíjím zde drobnější, většinou spojovací pasáže):

fol. 1^r–80^v: Gregorius Magnus: *Homiliarium in Ezechielem prophetam*

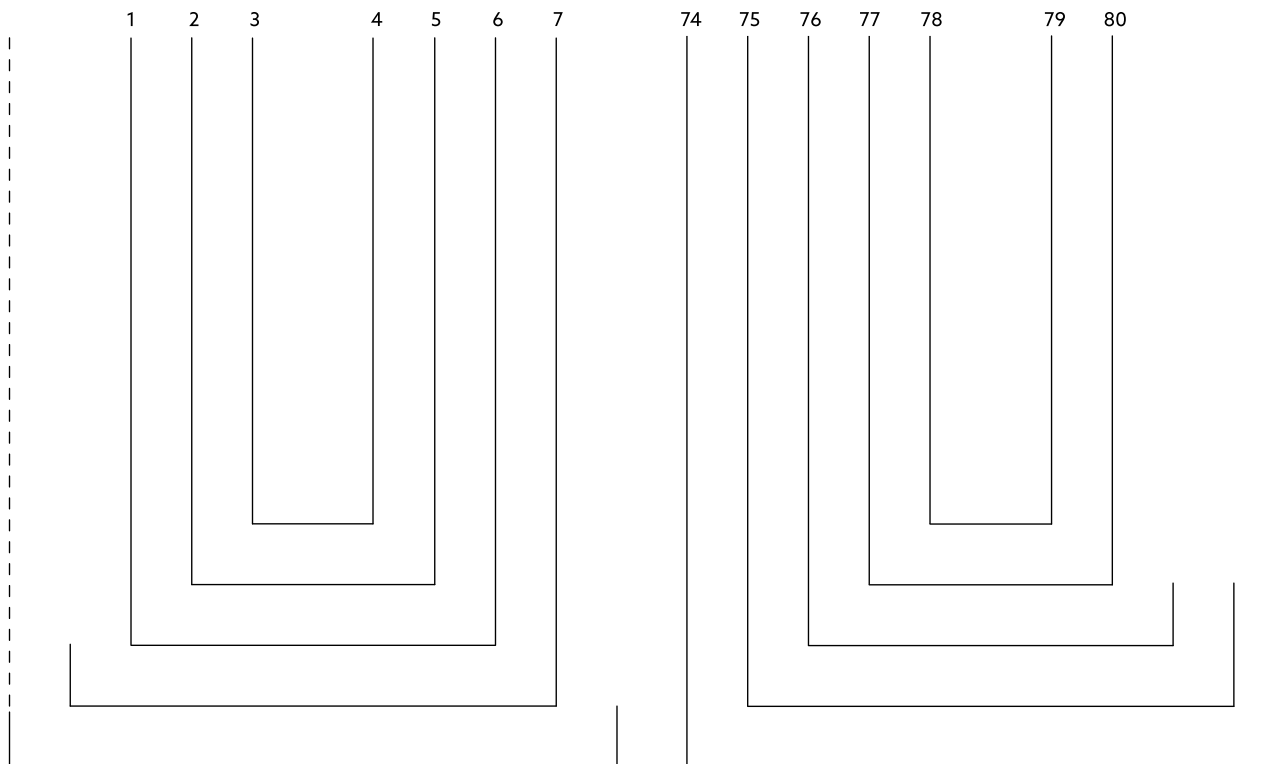
fol. 82^v–156^r: *Isidori Hispalensis Sententiarum libri III*

fol. 158^r–192^v: *Amalarii Liber officialis (Retractatio)*.

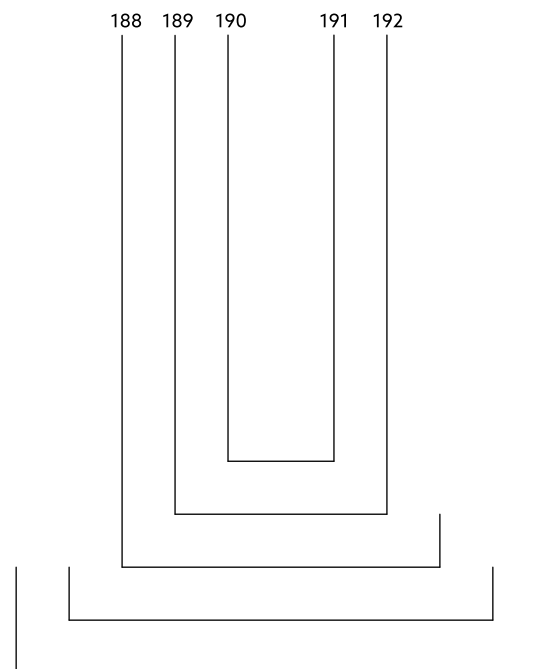
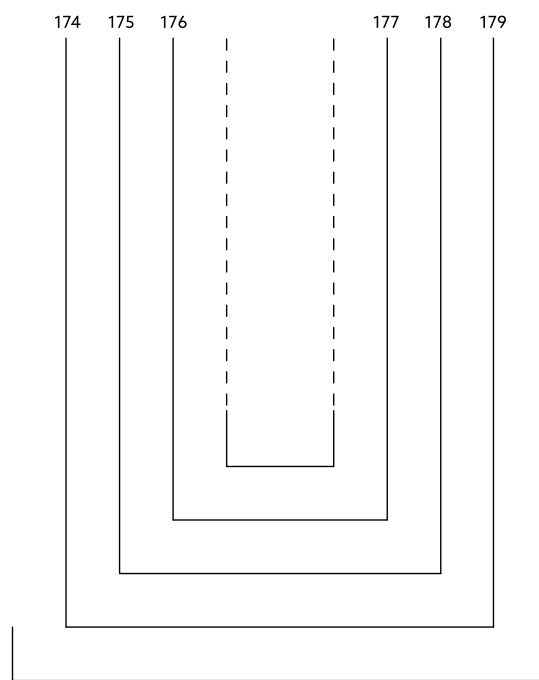
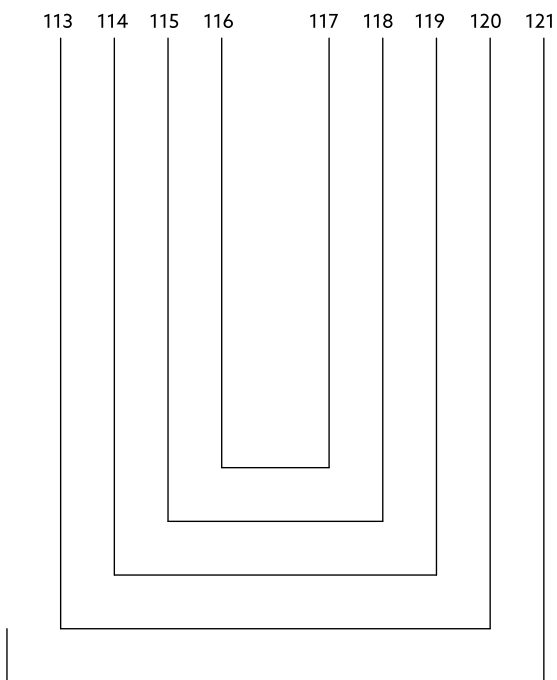
Uvedené obsahové celky korespondují i se složkovými skupinami tvořícími dnešní knižní blok, ačkoliv nelze z toho vyvozovat, že by šlo o původní tři samostatné kodikologické jednotky. Spíše jde o důsledek rozdělení paralelně realizované písarské práce na kodexu, který nejspíše vznikl v krátkém časovém úseku. Svědčí o tom i poměrně velké množství zainteresovaných písarských individualit, které se na vzniku rukopisu podílely, jak bude níže patrné, a dále na zvláštním jevu častého střídání písarů (vždy dvojice!), někdy i v rámci jediné stránky.

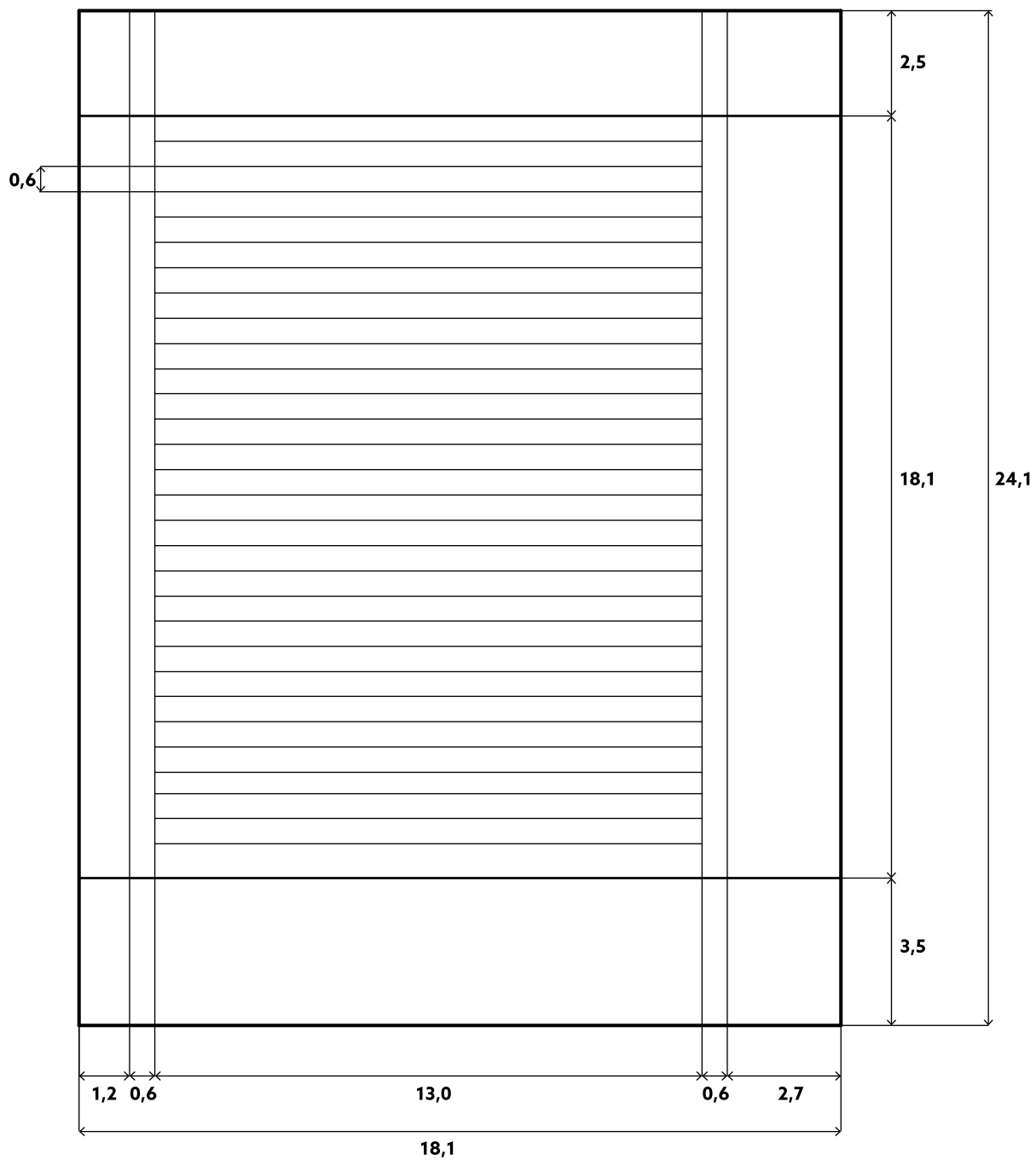
Kodex dnes tvoří 24 pergamenových složek s několika defekty, v následujícím vzorci:

$$[\text{IV-1 (7)}]^1 + [7 \times \text{IV (63)}]^{2-8} + [\text{V (73)}]^9 + [\text{V-3 (80)}]^{10} + [4 \times \text{IV (112)}]^{11-14} + [\text{IV+1 (121)}]^{15} + [\text{V (131)}]^{16} + [2 \times \text{IV (147)}]^{17-18} + [\text{V (157)}]^{19} + [2 \times \text{IV (173)}]^{20-21} + [\text{IV-2 (179)}]^{22} + [\text{IV (187)}]^{23} + [\text{III-1 (192)}]^{24}$$

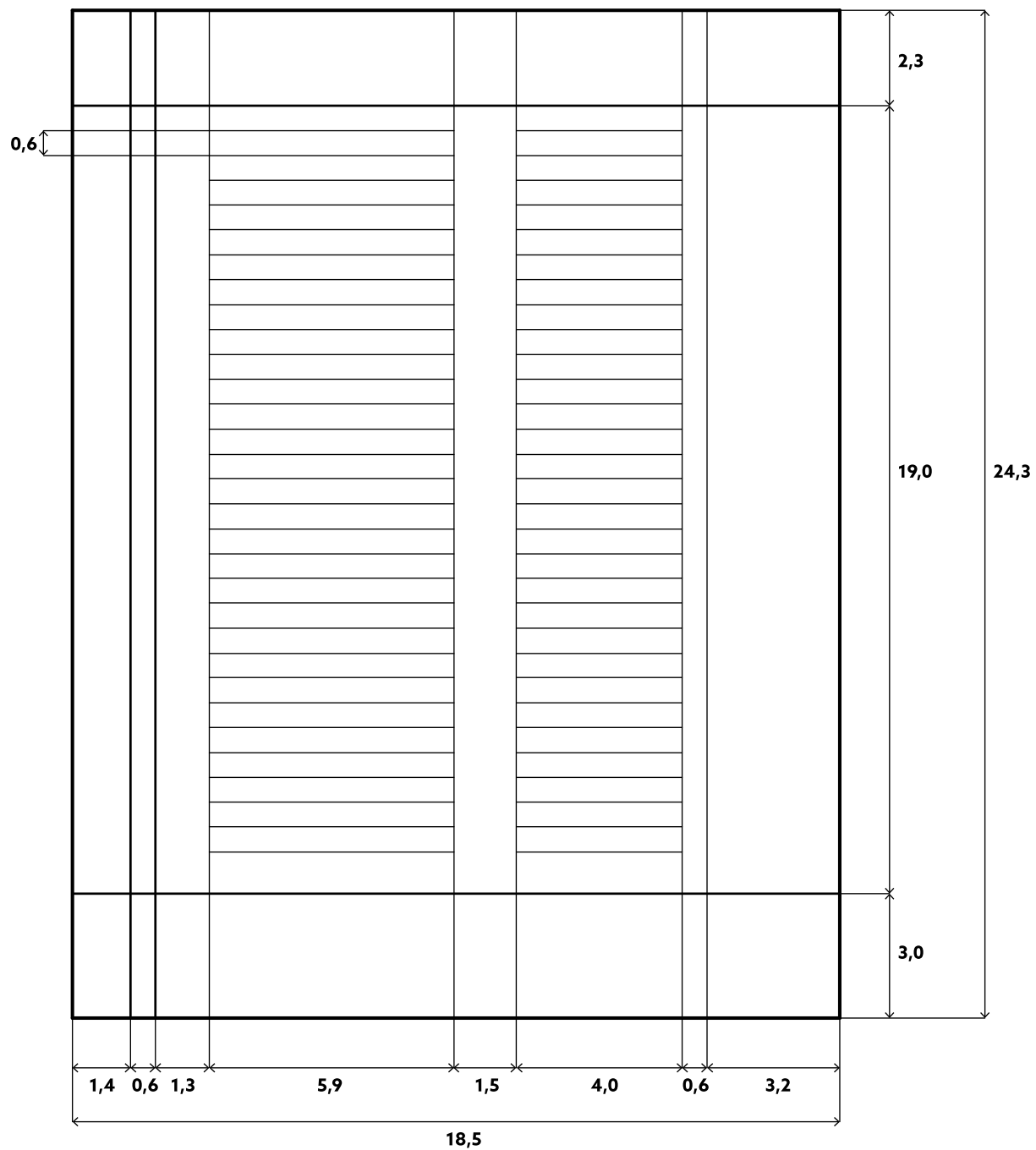

4 Nejstarší písarské školy v Čechách a na Moravě

Schema linkování rukopisu Ms 114, převažující zrcadlo.

Schema linkování rukopisu Ms 114, zrcadlo ve dvou sloupcích.

Jednotlivá folia (18,1–18,5 × 24,1–24,3 cm) byla před popsáním připravena slepým horizontálním i vertikálním linkováním, převažující textové zrcadlo o rozměrech 13,0 × 18,1 cm (výjimečně ve sloupcích 5,9 resp. 4,0 × 19,0 cm) je z obou stran ohraničeno dvoulinkou o šíři 0,6 cm. Text má řádkovou distanci 0,6 cm. Okrajové vpichy dochovány až od fol. 40 dále. Vazbu tvoří dřevěné desky potažené světlou usní, zachovány dva kožené řemínky na uzavření a torzo mosazné spony. Kodex nemá žádné předsádky, na zadním přیدهští dochován zrcadlový otisk jednolistu liturgického rukopisu XIV. století, jehož úzké výkroje byly použity též jako hřbetní záševky některých složek, na předním přیدهští nalepen výstřížek z tištěného antikvářského katalogu, prostřednictvím K. W. Hiersemanna (Leipzig) se kodex dostal roku 1938 na místo dnešního uložení.³⁷¹ Jedinou středověkou známkou provenience je břevnovské ex libris na fol. 81^r (**Obr. XVIIId** na s. 428).

Paleografická situace je dosti složitá. Již bylo naznačeno, že rukopis vznikl kooperací skupiny písařů, z nichž někteří přispěli svým dílem jen zcela okrajově, jiní vystupují ve dvojicích a tvoří doslova v tandemu, s rychlým střídáním. Bylo by nepřehledné explicitně uvádět všechna místa předělů, uvedu zde přehlednou sumarizaci podílu jednotlivých rukou:

- **písař A** disponuje evidentně kaligrafickým duktem (**Obr. XVIII** na s. 432), vyskytuje se v kodexu jen minimálně, zpravidla na počátku knihy, celku či folia³⁷² a je záhy střídán pomocným písařem; jeho ruku najdeme na těchto foliích: fol. 1^r, 4^v, 6^v, 8^r, 9^v a 81^v
- **písař B** píše na fol. 1^v–2^r, 2^v, odtud až do fol. 88^v píše v tandemu s rukou C (viz níže), od fol. 158^r píše souvisle až do konce rukopisu na fol. 192^v
- **písař C** je spolupracovníkem na pasážích psaných rukou B, od fol. 92^r do fol. 121^v píše v tandemu s rukou F (viz níže)
- **písař D** je jen příležitostným, jeho ruku můžeme nalézt jen na fol. 18^r, 24^r a 76^v
- **písař E** se vyznačuje samostatnou souvislou prací, a to na fol. 89^v–90^r a pak na fol. 122^r–158^r
- **písař F** je tandemovým písařem k ruce C na fol. 92^r–121^v
- **písař G** je ojedinělý a zcela příležitostný (**Obr. XIX** na s. 432), jeho práce se nachází jen na fol. 95^v–96^r.

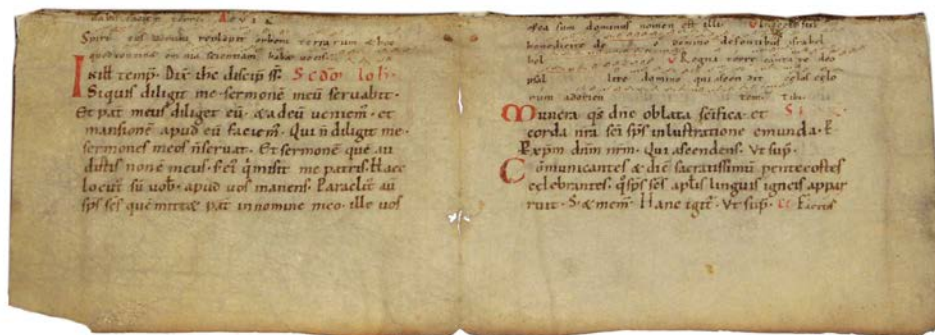
371 BREDEHORN, K. – POWITZ, G.: *Die Handschriften der Stadt- u. Universitätsbibliothek Frankfurt am Main* III., s. 127–128.

372 Jev zahajování větších textových celků rukou kaligrafa uvidíme i níže u písařské školy na benediktinském Hradisku.

Fol.	Skladba složky	Pořadí složky	Písař	Obsah	Poznámky
1-7	III+1	1	A+B+C	Greg. Hom. In Ezech. II, Hom. 13-23	
8-15	IV	2	A+B+C		
16-23	IV	3	B+C+(D)		
24-31	IV	4	B+C+(D)		
32-39	IV	5	B+C		
40-47	IV	6	B+C		
48-55	IV	7	B+C		
56-63	IV	8	B+C		
64-73	V	9	B+C		
74-80	II+3	10	B+C+(D)		
81-88	IV	11	(A)+B+C	Isid. Sent. I	Přechod I/II na f. 100!
89-96	IV	12	C+(E+F+G)		
97-104	IV	13	C+F+(G)	Isid. Sent. II	
105-112	IV	14	F+C		
113-121	IV+1	15	F+C		
122-131	V	16	E		
132-139	IV	17	E		
140-147	IV	18	E		
148-157	V	19	E		
158-165	IV	20	(E)+B		
166-173	IV	21	B		
174-179	IV-I	22	B		
180-187	IV	23	B		
188-192	III-1	24	B		
				Amalarii Liber officialis	

Příslušnost této skupiny k břevnovskému skriptoriu prozradí hned prvně uvedená ruka kaligrafa A (**Obr. Vc**). Její afinita k písaři Vojtěchovy profese, a tudíž i k Modestovu pomocníkovi B, je zcela evidentní: celkově horizontalizovaný písmový modul se zřetelnými archaizujícími prvky (dominance dlouhého „s“ i ve finální pozici, převažující minuskulní, vzpřímené „d“, litera „r“ protahovaná mírně pod základní linku), charakteristická mostovitě provedená ligatura „ct“, vzájemný poměr uzavřených bříšek písmene „g“ (spodní bříško mírně ustupuje po směru psaní – tento rys nesdílel Modestův pomocník B, je ale charakteristický pro písmo Vojtěchovy *Professio*), tendence k vysokému nasazení bříška písmene „a“ téměř až u hlavy dřívku (kaligraf A ovšem nedosahuje přímo trojúhelníkového duktu jako tomu bylo v obou předchozích příbuzných písařských projevech).

Příslušnost písaře A k domácímu skriptoriu můžeme obohatit ještě o jeden podpůrný argument, byl v porovnání s břevnovskou afinitou jde o pouhou indicii: písař G, kterého v kodexu Ms. 114 zastihujeme jen jako zcela okrajového a příležitostného, se podílel na vzniku minimálně ještě jednoho rukopisu, jehož

Obr. IX. ZA Opava, prac. Olomouc, Knihovna Metropolitní kapituly sv. Václava v Olomouci, sign. prvotisk č. 50. © Olomoucké arcibiskupství.

pozůstatky jsou dodnes uloženy v našem domácím fondu. Konkrétně jde o dva na sebe navazující pergamenové hřbetní záševky u první (A' – A) resp. poslední (B' – B) složky **prvotisku č. 50** olomoucké kapitulní knihovny (**Obr. IX**).³⁷³ Oba záševky vznikly horizontálním rozpůlením pergamenového archu (dvoulistu), který tvořil vnitřní arch v příslušné složce (dle staré foliace XIV. stol. šlo o fol. 176 a 177) původního knižního bloku. Obsahem dochovaného fragmentu je mešní formulář pro Neděli svatodušní a pondělí po Neděli svatodušní.

Za dané situace je snadné zrekonstruovat původní podobu folia: šlo o list s rozměry 15,5 × 23,0 cm, textové zrcadlo bylo široké 10,5 cm a bylo z obou stran ohraničeno slepou dvoulinkou širokou u hřbetu 1,0 a u vnějšího okraje 0,5 cm. Ruka písaře G, která píše veškerý text na obou částech fragmentu, náleží velmi jistému a vypsanému písaři, jeho projev se nejvíce z dochovaných břevnovských rukou hlásí k odkazu tehdy ve středovýchodní Evropě módního Otlohova regionálního stylu velmi úhledné, elegantní a gracilní karolínské minuskuly.

4.2.1 Mezibilance

Můžeme tedy provést krátkou mezibilanci: zatímco kodex nesoucí nejstarší knihovní **břevnovskou** provenienci (vídeňský Cod. 908) zůstal ve svém kaligrafickém pojetí osamocen, byť se podařilo nalézt další práci jeho písaře v jiném (dnes fragmentárně dochovaném) rukopise, skupina soustředěná kolem tvůrce **břevnovského** lístku tzv. profese sv. Vojtěcha vykazuje již zcela zřetelné stopy společného

³⁷³ Dnešní uložení originálu: ZA Opava, prac. Olomouc, Knihovna Metropolitní kapituly sv. Václava v Olomouci, prvotisk č. 50; první složka inkunábule je signována A⁸, poslední pak Nn⁴.

školení některých zde identifikovaných písařských individualit. Jsme zde tedy bezpochyby na stopě **písařské školy působící kolem poloviny XI. století**, která produkuje (zatím zřejmě převážně) kodexy užitkového charakteru (typickým příkladem je klementinský IV.D.7), v nichž práce kaligrafů ustupuje do pozadí v zájmu nácviku (?) či urychlení (?) písařské tvorby, a to ve prospěch tandemu (či tandemů) písařů, jejichž práce se místy střídá až v neuvěřitelně krátkých intervalech (typicky u Ms 114).

Ovšem písaři hlavních textů nejsou jediným možným prostředkem identifikace prostředí, v němž tyto památky vznikaly či byly aktivně používány. Nedocentelné informace přináší i prostředí glos a jejich tvůrců. Nositeli důležitých provenienčních příznaků jsou i mladší interpolace do textově již uzavřených starších knižních celků. Nelze pominout ani charakter těchto „interpretačních“ přípisků. Jednoduché překladové glosy (mnohdy jen jednoslovné, více či méně útržkovité texty) jsou velmi častým jevem, s nímž se v prostředí středověkých rukopisů setkáváme, a jsou indikátorem pouhého prostého užívání opsaného textu. Větší význam mají souvislejší celky prezentující interpretační stanoviska uživatele; tyto výkladové glosy můžeme považovat za stopu hlubšího zájmu o čtený text, zejména tam, kde jde o originální, „autorská“ stanoviska. Prostor břežnovské písařské školy nám umožňuje nahlédnout do obojí roviny práce s knihami.

Skupina „glosátora B“: R 388 – IX.C6 – IV.D.7

Východiskem pro studium glosátorských stop v českém benediktinském prostředí je již řadu desetiletí bedlivě studovaný a slavný rukopis knihovny rajhradského benediktinského opatství signovaný **R 388**.³⁷⁴ Nejpodstatnějším nedostatkem těchto studií (vedle značně aprioristických stanovisek zejména na straně paleobohemistů) byl fakt, že grafická stránka tohoto rukopisu byla sledována jen v rámci kodexu samého, bez hledání dalších možných vazeb na příbuzný kodikologický materiál. Ospravedlnitelné je to svým způsobem u vrstvy církevně slovanských přípisků a interpolací, kde je hledání morfologicky shodného či alespoň příbuzného materiálu vzhledem k charakteru a množství dochovaných cyrilských památek X.–XI. století prakticky nemožné. Kvalitativně i kvantitativně zcela odlišná je ale situace u textů latinských psaných karolínskou minuskulou.

Shrňme si ale nejprve základní informace.³⁷⁵ Kodex R 388 je v dnešní své podobě tvořen 19 pergamenovými složkami, pergamen je po obou stranách dobře

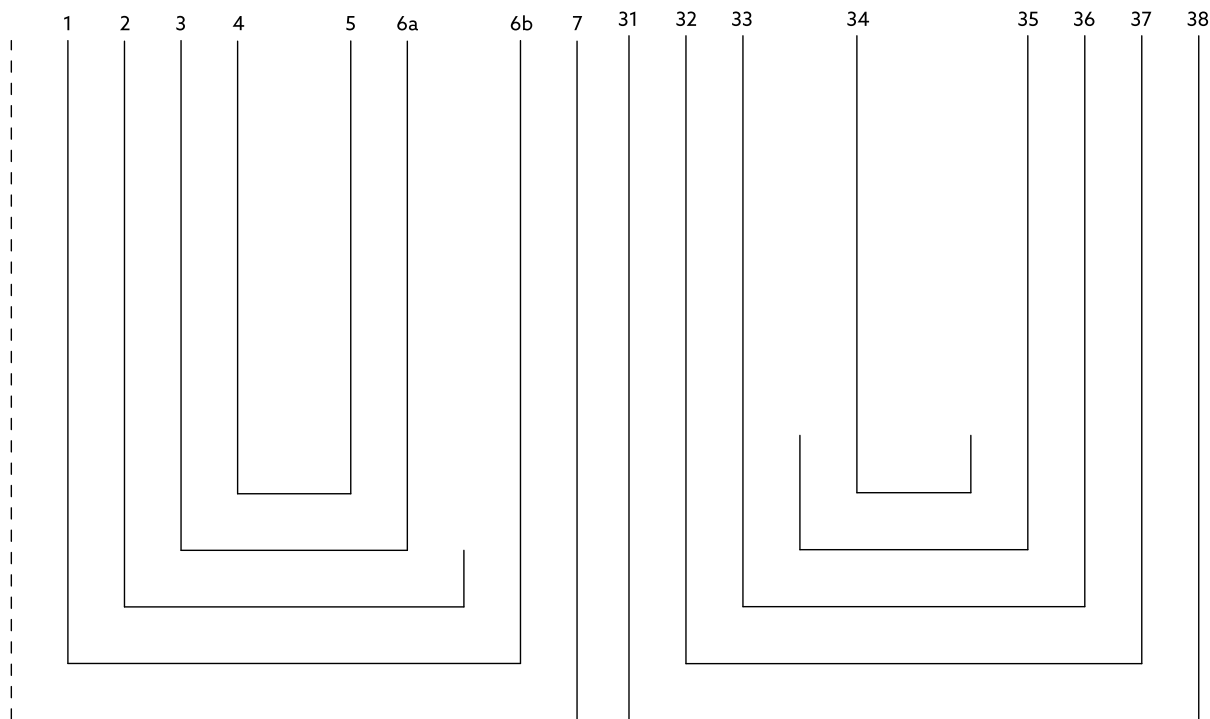
³⁷⁴ Dnešní uložení originálu: Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 388; DOKOUPIL, V.: *Soupis rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě*. Praha 1966, s. 189–190.

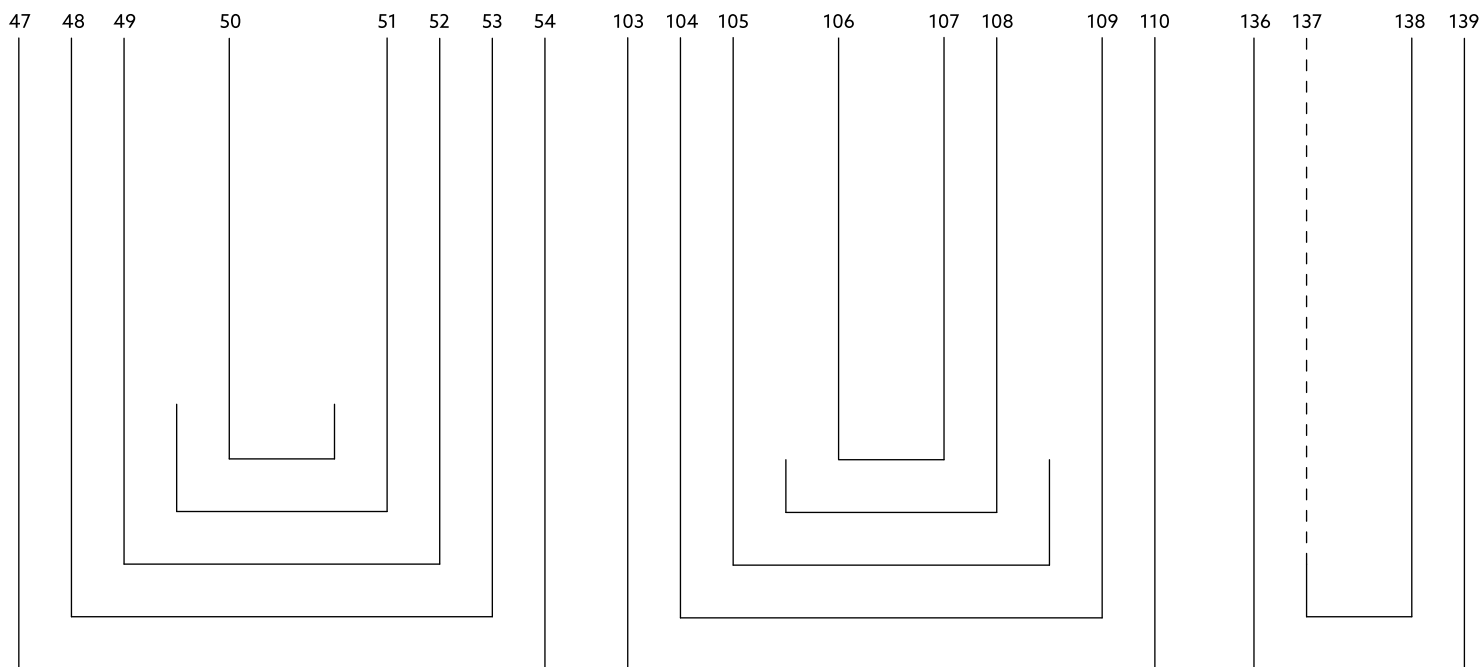
³⁷⁵ Pro novodobé, zejména slavistické bádání byl kodex R 388 objeven Františkem Palackým při jeho návštěvě Rajhradu 14. srpna 1837. Základní práce o rukopise shrnul HORÁLEK, Karel: *Rajhradské Martyrologium Adonis a otázka české cyrilice*. Listy filologické 66, 1939, s. 23–43.

opracován, klad archů respektuje tzv. Gregoryho princip. Před popsáním byly listy psací látky (19,0 × 20,5 cm: jde de facto o kvartový formát) opatřeny slepým horizontálním i vertikálním linkováním, textové zrcadlo (14,0 × 16,0 cm) je z obou stran ohraničeno dvoulinkou: 0,8 širokou u vnějšího okraje a 0,9 cm širokou u hřbetu. Řádková distance je 0,8 cm. Dobře jsou zachovány i vpichy do psací látky. Složky bez kustod jsou uspořádány v následujícím vzorci:

$$[\text{IV}-1+1(7)]^1 + [3 \times \text{IV} (30)]^{2-4} + [\text{III}+2 (38)]^5 + [\text{IV} (46)]^6 + [\text{III}+2 (54)]^7 + [6 \times \text{IV} (102)]^{8-13} + [\text{III}+2 (110)]^{14} + [3 \times \text{IV} (134)]^{15-17} + [1 (135)]^{18} + [\text{II}-1 (139)]^{19}$$

Defekty a nepravidelnosti složek jsou patrné na následujícím schematu, fol. 2 je přidáno do původního kvaternu první složky až v XI. století, fol. 6 je bis (dnes označeno v moderní foliaci 6^a, 6^b), rovněž fol. 23 je bis (dnes 23a, 23b). Fol. 137 je deperditní.

Rukopis je opatřen novodobou pergamenovou vazbou, ovšem odlišnou od jednotných rajhradských pergamenových vazeb, nejstarším explicitně uvedeným provenienčním záznamem je údaj na fol. 1^r: *Monasterii Rayhradensis Ord. S. Benedicti 1709*. Jde snad o akvizici rajhradského probošta Antonína Pirma (1709–1744).³⁷⁶

Obsah R 388, omezíme-li se na základní části a relevantní interpolace XI. století, je následující:

fol. 1^r–1^v: *Quo genere vel cultu sancti martyres venerandi sunt. Ex libris beati Augustini episcopi*

fol. 2^r–2^v: opis předchozího folia **rukou B**, náležející XI. stol. (viz níže)

fol. 3^r: *Ymnus sancti Ambrosii in laudem sanctorum martyrum.*

³⁷⁶ DOKOUPIL, V.: *Soupis rukopisů*, s. 14, 190; nutno podotknout, že adj. „Rayhradensis“ se nachází na razuře, z původní vrstvy je dnes zřetelněji viditelné jen počáteční „B“, šlo tedy původně s největší pravděpodobností o provenienční záznam břevnovské knihovny, který byl druhotně změněn přepsáním na rajhradský – RYŠÁNEK, František: *Kyrilské a jiné přípisky v rajhradském Martyrologiu Adově – předělky Hankovy*. Listy filologické 76, 1953, s. 249–279, zejm. s. 255. Jen na okraj podotýkám, že rukopis R 388 patřil (spolu s misálem R 396, breviářem R 387 a graduálem R 412) ke kodexům, které byly tradičně považovány za pozůstatek nejstarší výbavy rajhradské knihovny už od dob založení kláštera – srov. MZA Brno, E 6 Benediktini Rajhrad, inv. č. 2467, sign. Fa 20, fol. 2^r s rukopisnými poznámkami Alexia HABRICHÁ z r. 1771 nazvanými *Notata ad historiam Bibliothecae Rayhradensis conficiendam*.

Aeterna Christi munera × in sempiterna saecula. Amen

(= AH 2, s. 74 č. 95)

fol. 3^r–138^r: Martyrologium Adonis

fol. 26^v: benediktinská interpolace zapsaná ke IV. únorovým idám: *Ipsa die sanctę Scolasticae, sororis sancti Benedicti abbatis rukou B*, náležející

XI. stol. (viz níže): **Obr. Xe**

fol. 34^v: nekrologický přípisek XI. stol. rukou **glosátora D** (viz níže): *Obiit*

Volica matrona: Obr. XIIb na s. 423

fol. 70^r: cyrilská homilie Ps.-Iohannis Chrysostomi HA РОЖЬЕТО СТЬЕ БЦЕ

fol. 70^v: *Signum crucis mirabile × regnans per omnem seculum amen*

(= cf. AH 2, s. 86 č. 119)

Salve crux sancta × cui laus sit in evum

(= AH 53, s. 86)

oba hymny psány **rukou B**, náležející XI. stol. (viz níže): **Obr. Xa**

fol. 99^r: interlineární svatocypriánské přípisky XI. stol. rukou **glosátora D** (viz níže): **Obr. XIIa** na s. 423

fol. 105^v–106^r: u horního okraje připsán neumovaný tropus ke cti sv. Cypriána **rukou B**, náležející XI. století (viz níže): **Obr. Xb-c**

fol. 107^r: svatováclavská interpolace **rukou B**, náležející XI. století (viz níže):

Obr. Xd

fol. 138^r–139^r: *Chronicon breve*

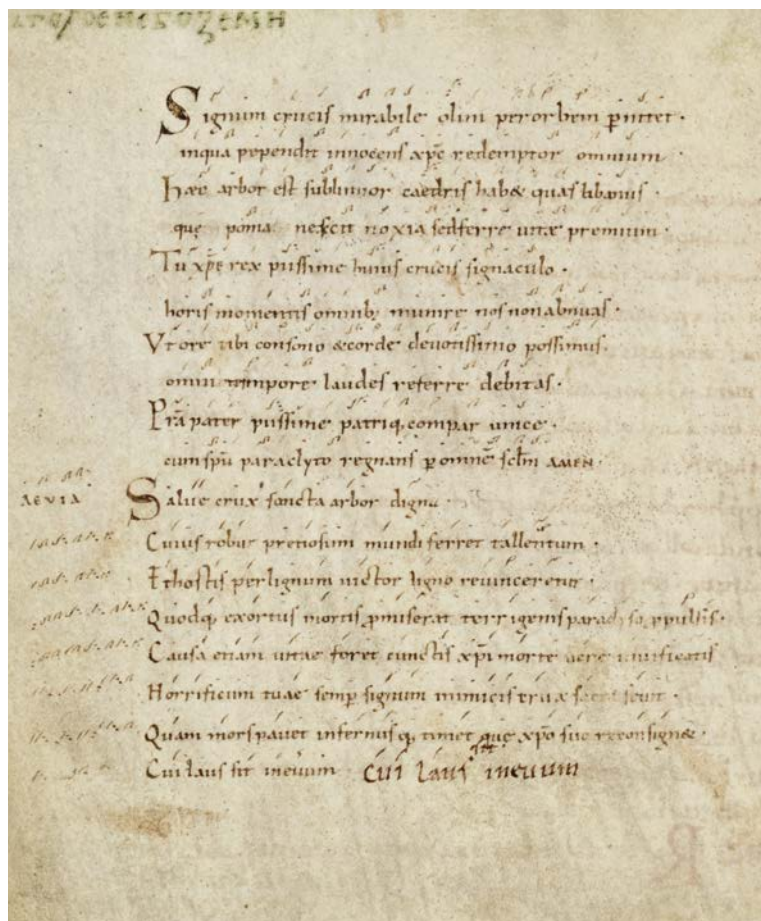
Paleograficky nebyl kodex R 388 doposud celistvě zpracován. Jeho dnešní podoba je bezpochyby výsledkem dvou fází. Na první fázi se podílely tři písarské ruce, totiž dva písáři hlavního textu (ruce A, E) a písář převážně glos C. V tomto období se rukopis ještě nacházel mimo území Čech. Přesnější lokalizace mateřského skriptoria není doposud bezpečná, tudíž i časové zařazení nejstarší vrstvy R 388 kolísá a je jen rámcové. Sám velký znalec raně karolínského knižního písma Bernhard Bischoff nezaujal jednotné a jednoznačné stanovisko.³⁷⁷ Je evidentní, že písarské ruce A a E vykazují silnou afinitu, pro E je typický zvětšený modul písma a v porovnání s A je značně nestabilní; glosátor C je rukou o něco mladší, bez společných rysů s A a E. Podíl jejich práce je následující:

- písář A pracoval na fol. 1^r–1^v a 3^r–65^v
- písář E napsal fol. 66^r–70^r a 71^r–138^r
- glosátor C napsal text na fol. 138^r (od *A nativitate*) do fol. 139^r a glosy porůznu v celém rukopise.³⁷⁸

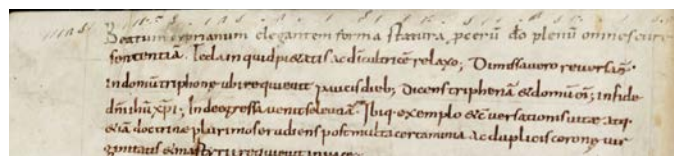
³⁷⁷ BISCHOFF, B.: *Die süddeutschen Schreibschulen* 2, s. 256 datuje R 388 do přelomu IX./X. století, jeho poslední publikované stanovisko je v: BISCHOFF, B. – EBERSPERGER, B.: *Katalog I*, s. 149 č. 694, kde přesouvá kodex do X. století a umísťuje jej jen obecně do východofranského regionu („Ostfrankreich“).

³⁷⁸ Analýze glos v R 388 věnoval zatím největší pozornost FLODR, M.: *Paleografické poznámky k rajhradskému rukopisu Adova Martyrologia*. Časopis Matice moravské 75, 1956, s. 323–338, zejm. s. 333–335.

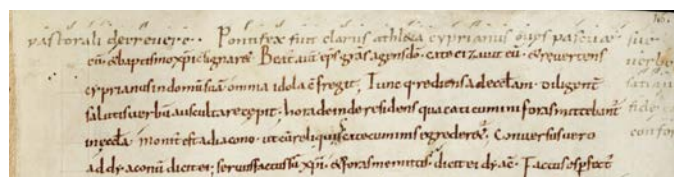
X. Práce „glosátora B“.

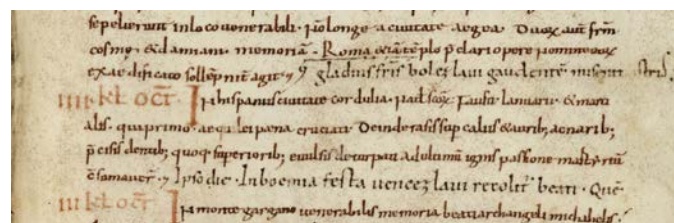
Obr. Xa. Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 388, fol. 70^v. © Benediktinské opatství Rajhrad.

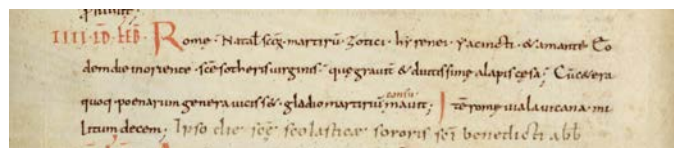
Obr. Xb. Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 388, fol. 105^v. © Benediktinské opatství Rajhrad.

Obr. Xc. Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 388, fol. 106^r. © Benediktinské opatství Rajhrad.

Obr. Xd. Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 388, fol. 107^r. © Benediktinské opatství Rajhrad.

Obr. Xe. Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 388, fol. 26^v. © Benediktinské opatství Rajhrad.

Druhá fáze práce na R 388 je pro nás mnohem důležitější, protože jde o texty, které zcela jistě vznikaly již na území Čech, a to v benediktinském prostředí. Hlavní osobou, která v této vrstvě zanechala svou stopu, je **písař a glosátor B**.³⁷⁹ Jeho hlavní práce na R 388 je sumarizovaná výše. Na první pohled upoutá pozornost koncentrace glosátora B na hudební složku opisovaných textů (ovládá neumový notopis svatohavelského typu), současně je autorem důležité bohemikální adaptace textu *Martyrologii Adonis* (Adamova Martyrologia) ke IV. říjnovým kalendám, tj. ke svátku 28. září, na nějž připadal v Čechách svátek sv. Václava:

*Ipso die in Boemia festa Uencezlauī recolitur beati
quem gladius fratris Bolezlauī gaudentem miserat [a]stris.*

Ruku glosátora B známe i z „kanonizované“ knižní formy, to když na fol. 70^v zaznamenal dva hymny oslavující Sv. kříž a když na fol. 2 opsal text folia předchozího. Díky této šťastné shodě okolností můžeme pozorovat jasné stopy břevnovské afinity tak, jak byly konstatovány výše u skupiny soustředěné kolem Vojtěchovy profese. Snad nejcharakterističtější je mostovité pojetí ligatury „ct“, které drží i ve svém volnějším projevu v glosách. Rovněž grafika jeho ruky nás tedy opravňuje vyslovit závěr, že práce glosátora a příležitostného písaře B náleží do **břevnovského skriptoria** pracujícího kolem poloviny XI. století, tedy v době působení opata Meinharda.

Písmo glosátora B je ve své kaligrafické variantě pravidelné, úhledné a elegantní, písař se vyhýbá všem „modernismům“, zejména pokud jde o patky dříků písmen „m“ a „n“, jež jsou u něj pravidelně tupě zakončeny na základní lince. Hlavy dříků u liter s horní dotažnicovou délkou jsou vybaveny trojúhelníkovými násadci. Spodní bříško u písmene „g“ bývá poměrně malé. O mostovité ligatuře „ct“, kterou se hlásí ke grafice břevnovského skriptoria, byla již zmínka. Všechny rysy jsou v poněkud zběžnější podobě zřetelné i u glos jeho rukou psaných. Pokud to prostor dovoluje, posiluje se v nich vertikální charakter písma, u glos je častější zběžnější varianta „a“ s bříškem nasazovaným téměř u hlavy dříku. Tento jev je ovšem obecnějšího rázu, setkáme se s ním ještě u glos břevnovského původu v kapitulním kodexu A 156 níže.

Specifický zájem glosátora B o hudbu překračoval běžnou monastickou praxi. Soudím tak z jeho stop, které zanechal v kodexu Národní knihovny ČR **IX.C.6** (= Cim. C 19) obsahujícím *Quadrivium* hlásící se k Boethiovi.³⁸⁰ Ten je tvořen

³⁷⁹ Jen jako kuriozitu uvádím, že RYŠÁNEK, F.: *Kyrilské a jiné přípisky*, s. 275 považuje práci písaře, kterého označují jako „glosátora B“ a jehož ruka nepochybně náleží XI. století, za falzifikát pocházející z pera Václava Hanky.

³⁸⁰ TRUHLÁŘ, J.: *Catalogus codicum manu scriptorum latinorum, qui in c. r. bibliotheca publica atque universitatis Pragensis asservantur II*. Pragae 1906, s. 13 č. 1717, zde je rukopis datován do X.–XI. století. K možnému užívání tohoto Boethia v českém školním prostředí se pozitivně vyslovila VIDMANOVÁ, Anežka: *Boethius. Poslední Říman*. Praha 1982, s. 30, když předpokládá, že se kodex IX.C.6 dostal do Čech až ve XII. století, kdy se quadrivium mělo začít vyučovat na pražské svatovítské katedrální

154 listy jen nahrubo opracovaného pergamenu uspořádaného do 20 složek bez kustod, v následujícím vzorci:

$$[5 \times \text{IV} (40)]^{1-5} + [\text{III}+1 (46)]^6 + [2 \times \text{IV} (61)]^{7-8} + [2 (63)]^9 + [8 \times \text{IV} (132)]^{10-17} + [\text{III}+1 (140)]^{18} + [\text{III}+1 (147)]^{19} + [\text{III}+1 (154)]^{20}$$

Z defektů je třeba upozornit na následující: v 6. složce bylo při foliaci vynecháno fol. mezi fol. 44 a 45, v 8. složce je fol. 60 bis (číslováno jako fol. 60, fol. 60A), ve 14. složce je mylně fol. 114 „opraveno“ na fol. 119 a s touto chybou se dále počítá, při přechodu ze 17. na 18. složku bylo zcela vynecháno číslo 133, foliace celého rukopisu končí na fol. 153, z posledního listu je zachován výkroj zhruba horní poloviny, který zůstal bez foliace.

Vlastní text je psán na slepým horizontálním i vertikálním linkováním připravenou psací plochu o rozměrech 22,0 × 29,0 cm, v textovém zrcadle 14,0 × 23,5 cm, které je z obou stran ohraňováno 0,7 cm širokou dvoulinkou. Řádková distance je 0,8–0,9 cm a odpovídá dochovaným vpichům.

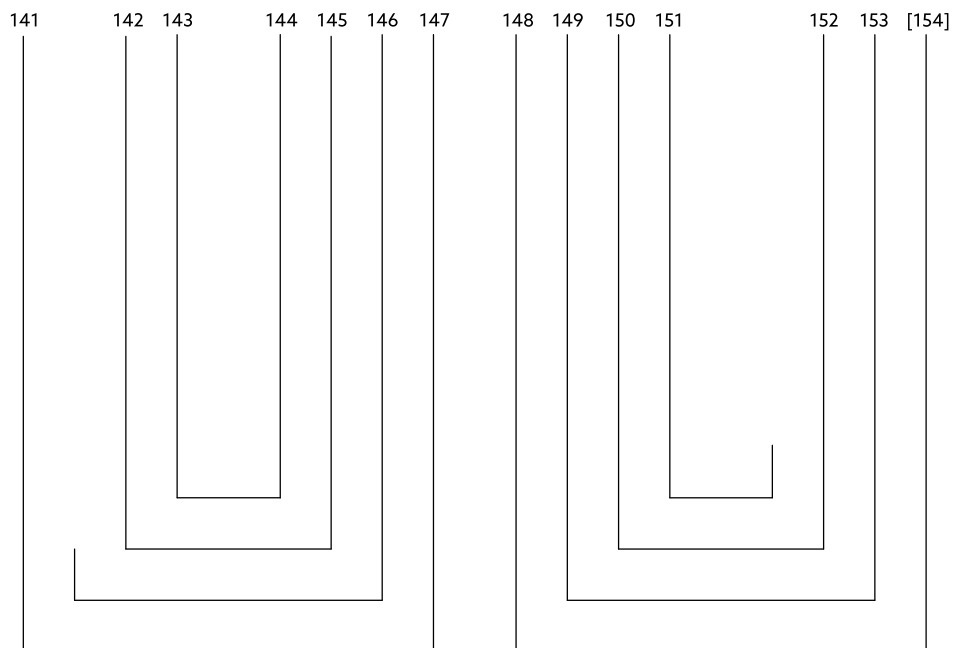
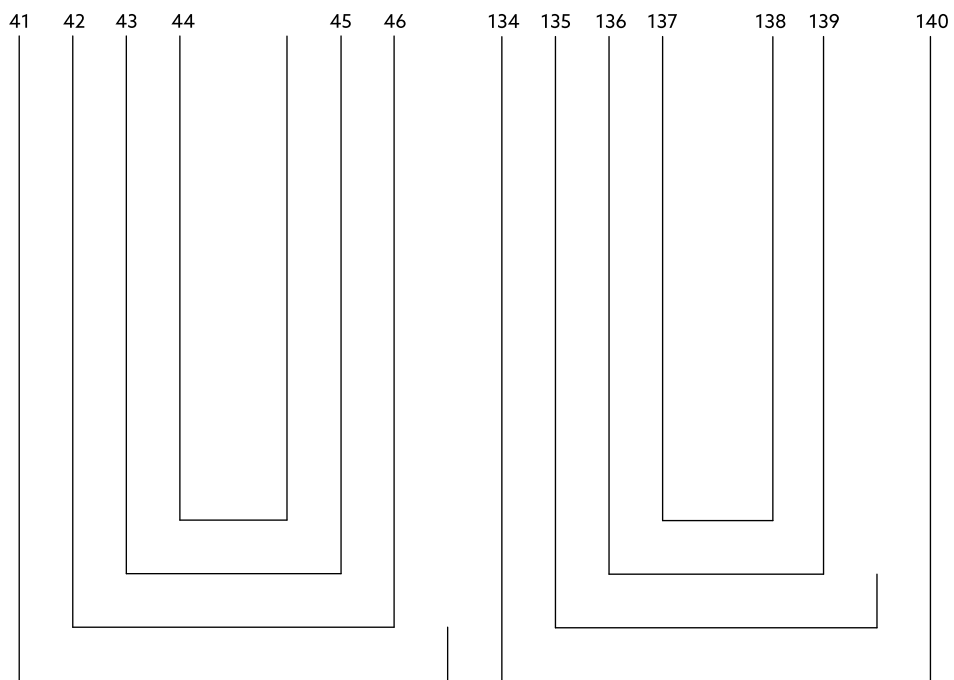
Celý rukopis *Quadrivia* je psán jedinou vypsanou rukou první půle XI. století, je tedy velmi nepravděpodobné, že by mohl svým vznikem náležet břevnovskému skriptoriu, nicméně přítomnost glosátora B na spodním okraji fol. 112^r jasně svědčí o tom, že již zhruba v půli XI. století součástí břevnovské knihovny byl a sloužil ke studiu právě glosátorovi B, který z něj čerpal informace o antickém systému hudební nauky (**Obr. XIa**). Ve své práci dokonce zaujímá vlastní stanoviska, neboť v případě právě uvedené glosy jde s největší pravděpodobností o jeho autorský text. Původ rukopisu IX.C.6 zde musím nechat prozatím otevřený a spokojit se s konstatováním jeho staré břevnovské knihovní provenience.

Jistotu břevnovské provenience glosátorovy ruky B pak dostáváme identifikací jeho práce v marginální glose na foliu 23^v rukopisu IV.D.7, o němž bylo výše konstatováno, že již svým vznikem náleží břevnovskému skriptoriu poloviny XI. století (**Obr. XIb**).

Skupina „glosátora D“: R 388 – R 384

Další glosátorskou rukou, která spojuje rukopis R 388 s jinou kodikologickou památkou a která se svou grafikou hlásí ještě do XI. století, je ruka Adamova Martyrologia, kterou označují jako „D“. Jde o ryzího glosátora a příležitostného korektora, jeho ruka je dosti robustní, což lze považovat za jistý příznak nejistoty a „nevypsání“. V R 388 zanechal svou stopu na fol. 34^v, kde k VI. dubnovým kalendám (tj. k 27. březnu) zapsal nekrologický přípisek: *Obiit Volica matrona*

škole, kam údajně měl doputovat i Boethius ve zmiňovaném rukopise. Jen připomínám, že autentický Boethius zaznívá jen z části Aritmetiky a z Musiky, která nás zde ovšem zajímá v prvé řadě – srov. VIDMANOVÁ, A.: *Boethius. Poslední Říman*, s. 26.

R 384.³⁸¹ Zde se ruka glosátora D vyskytuje toliko jednou, a to na fol. 71^v (**Obr. XIII** na s. 424). Jeho poznámka má smysl ryze pomocný (*LXX – septuaginta*). Vedle přítomnosti glosátora D, ježž můžeme vzhledem k jeho výskytu v R 388 v XI. století označit za břevnovského, se v kodexu R 384 vyskytuje celá řada mladších glos, mezi nimi i zajímavá skupina drobných přípisků a zkoušek péra na posledním foliu (fol. 99^v), kterou lze datovat do XII. století a kde se vyskytuje narážka na (nejspíš aktuálně panujícího) knížete: *dux Uladizlau[s]*. I tato skutečnost nás opravňuje spatřovat v R 384 bohemikum, alespoň pokud jde o jeho uložení, a to již od poloviny XI. století. Přesto jej nelze označit za produkt břevnovského skriptoria, neboť žádná z jeho rukou nemá prokazatelnou vazbu na předchozí skupiny pramenů. Kodex píše tři písaři s následujícím podílem:

- **ruka A** na fol. 1^r–9^v, 15^r–24^v, 26^r–26^v, 30^v–31^r, 52^v–58^r
- **ruka B** na fol. 9^v–14^v, 25^r–26^r, 26^v–30^v, 31^v–52^r, 58^r–69^r, 69^v–70^v, 71^r–97^v, 98^v–99^r
- **ruka C** na fol. 69^r, 70^v–71^r

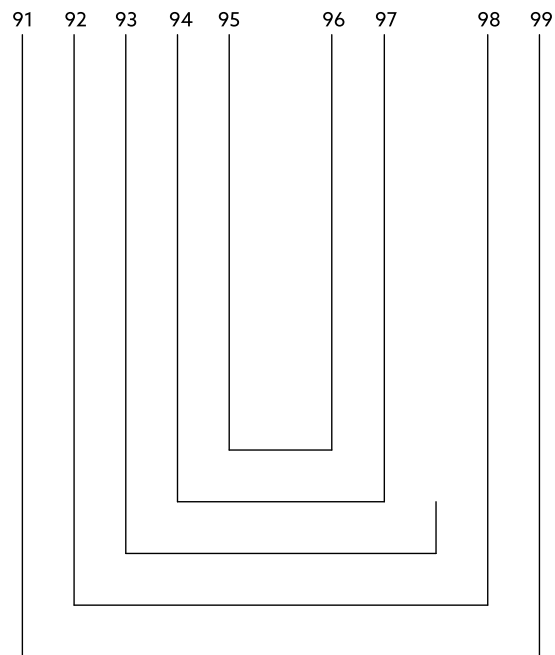
R 384 je svázán do typické rajhradské pergamenové vazby, čemuž odpovídá i provenienční přípisek na fol. 1^r: *Monasterii Rayhradensis O. S. Benedicti*. Jde o stejnou ruku, která adaptovala v R 388 (nejspíše) břevnovskou provenienci na rajhradskou, zápis tedy pochází z počátku XVIII. stol. Nicméně R 384 byl v rajhradské knihovně s největší pravděpodobností již nejpozději roku 1673, neboť se dochoval jeho opis psaný toho roku rajhradským benediktinem Vojtěchem Clementem.³⁸² Doplňme si základní údaje ke knižnímu bloku: celkem 99 folií tužšího a zašedlého pergamenu je uspořádáno do 12 vcelku pravidelných složek bez kustod:

$$[10 \times \text{IV} (80)]^{1-10} + [\text{V} (90)]^{11} + [\text{IV}+1 (99)]^{12}$$

Jednotlivé listy o rozměru 19,0 × 25,0 cm jsou opatřeny horizontálním i vertikálním slepým linkováním, ovšem horizontální liniatura neodpovídá dochovaným vpichům (ty jsou dosti netypicky umístěny u hřbetu). Textové zrcadlo (14,0 × 22,0 cm) je z obou stran ohrazeno dvoulinkou 0,8 cm širokou, stejnou distancí mají řádky.

³⁸¹ DOKOUPIL, V.: *Soupis rukopisů*, s. 183–184.

³⁸² Clementův opis (na 344 papírových listech) ve velmi poškozené ohořelé vazbě je dochován v: MZA Brno, E 6 Benediktini Rajhrad, karton 389, sign. H f 9.

Sermones A 156

Výše byla zmínka o tom, že k rukopisům, které se svými glosami hlásí do břevnovského prostředí již v XI. století, patří i pražský kapitulní kodex **A 156**.³⁸³ Zásadou Zdeňky Hledíkové byla tato skutečnost dostatečně prokázána,³⁸⁴ proto se zde omezím jen na doplnění nejnútnejších kodikologických a paleografických informací. Citovaný rukopis je bezpochyby vůbec nejstarším doposud identifikovaným rukopisem břevnovské klášterní knihovny, vysoce pravděpodobná je hypotéza Zdeňky Hledíkové, že patří k její původní výbavě. Nejpozději mohl být získán během „druhé fundace“ břevnovského kláštera benediktiny z Niederaltaichu vedenými opatem Meinhardem, v tomto případě by vplynul do břevnovské rukopisné sbírky nejspíše někdy během 40. let XI. století.

Vlastní raně karolínská címélie je výsledkem práce celkem šesti písařských rukou (z toho dvou hlavních a kooperujících: A + B a dalších čtyř příležitostných: C – F) s následujícím podílem:

- **písař A:** fol. 1^r–19^v, 21^r–44^v, 45^r, 46^r, 47^r, 48^v, 49^r–63^v, 64^v–70^r, 70^v–84^v, 87^r, 89^v–97^r, 98^v–99^r, 100^r, 100^v–102^r, 106^v–107^r, 109^v–123^r, 126^r–127^v

³⁸³ PATERA, A. – PODLAHA, A.: *Soupis rukopisů I*, s. 163 č. 261.

³⁸⁴ HLEDÍKOVÁ, Z.: *Nejstarší břevnovský rukopis*, s. 41–52.

- **písař B:** fol. 20^r–20^v, 44^v, 45^v, 46^v, 47^v–48^v, 49^r, 64^r, 70^r, 85^r–87^r, 87^v–89^r, 97^v–98^r, 102^r–106^r, 107^v
- **písař C:** fol. 99^v
- **písař D:** fol. 100^r
- **písař E:** fol. 107^v–109^r
- **písař F:** fol. 123^v–125^v

Vazba A 156 je gotická, prkénková, potažená od hřbetu zhruba do třetiny šíře přední i zadní desky světlou kůží, má uprostřed jednu funkční přezku, na konci s kováním. Přední přídeští tvoří obnažené desky vazby, na němž je nalepen štítek s kapitulním ex libris, zadní přídeští je zcela bez pokryvu. Knižní blok³⁸⁵ má 18 složek velmi nekvalitního, často perforovaného a dosti tenkého pergamenu s dobře odlišitelnou srstní a masovou stranou, klad archů ve složkách důsledně respektuje tzv. Gregoryho princip. Většina složek je opatřena složkovými kustodami umístovanými na konec příslušné složky (bez kustod jsou třináctá, čtrnáctá a patnáctá složka, dále poslední dvě složky: sedmnáctá a osmnáctá), mají podobu římských číslic: II (= dnes 1. složka v knižním bloku!), III, IIII, V, VI, VII, VIII, VIII, X, XI, XII, XIII, XVI. Schema je pak následující:

$$[5 \times IV (40)]^{1-5} + [III+2 (48)]^6 + [2 \times IV (64)]^{7-8} + [III+2 (72)]^9 + [6 \times IV (118)]^{10-15} + [II+1 (123)]^{16} + [2 \times I (127)]^{17-18}$$

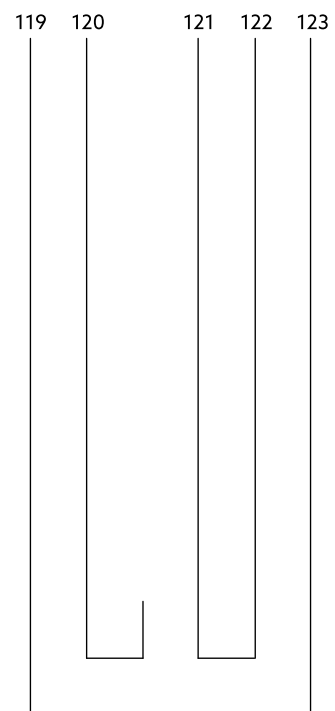
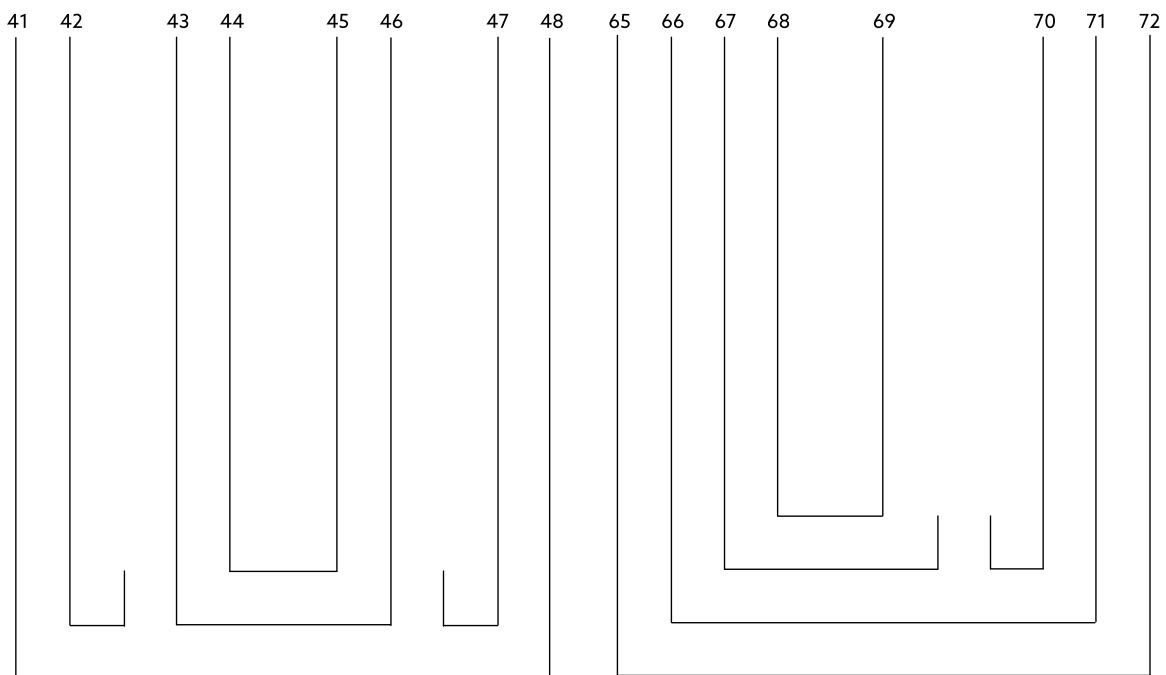
Defekt šesté složky vznikl roztržením původního archu (fol. 42–47), který má dnes podobu samostatných jednolistů, ke stejnému defektu došlo u deváté složky (roztržen je arch, který původně tvořila fol. 67–70), poslední dvě složky jsou tvořeny vždy po jednom archu a poslední bifolio má o něco menší formát než archy všech předchozích složek. Při foliaci kodexu došlo k chybě, a to v 10. složce, kde byla původně vynechána dvě folia mezi fol. 75 a fol. 76. Tato původně nečíslovaná folia nesou dnes foliaci tužkou: fol. 75/1 a fol. 75/2.

Jednotlivé listy (18,0 × 25,0 cm) byly před popsáním nalinkovány slepým horizontálním a vertikálním linkováním, textové zrcadlo (13,0 × 19,0 cm) je vlevo u hřbetu ohraničeno převážně jednolinkou (výjimečně dvoulinkou 1,0 cm širokou), u vnějšího okraje pak vždy 1,0 cm širokou dvoulinkou. Stejnou distanci mají i řádky.

Ruce glosátorů sice nelze identifikovat v žádném dalším kodexu břevnovské provenience, jsou navíc pro detailnější studium příliš malé, za zmínku snad stojí jen „aktualizace“ provedená na fol. 33^r, kde ruka XI. století „korigovala“ raně karolínská „a“ (v podobě „cc“) na čtenářsky „přijatelnější“ minuskulní podobu (**Obr. XIV** na s. 426). Není bez zajímavosti, že tvarově tato minuskulní forma vykazuje nápadně trojúhelníkový duktus, který byl výše dokumentován jako typicky břevnovský. Jediná izolovaná litera je pochopitelně pro vyslovení závěru nedosta-

³⁸⁵ Na tomto místě děkuji za mimořádnou ochotu správci knihovny Pražské kapituly dr. Markovi Suchému za možnost důkladně prostudovat originál a za kooperaci při tomto studiu.

4 Nejstarší písařské školy v Čechách a na Moravě

tečná. Snad nejznámější a Hledíkovou správně čtené je bohemikum na fol. 16^r. Rovněž zde je obtížné stanovit bližší stáří, domnívám se, že v tomto případě jde o poněkud mladší přípisek vykazující proti břevnovskému duktu poloviny XI. století zřetelně vertikalizovanější modul, spíše se hodící do přelomu XI./XII. století. Nebude rozhodně soudobé s výše uvedenými „aktualizacemi“, což ale nic nemění na jeho břevnovské provenienci.

Mladší interpolace: IV.D.7 – R 418 – XIII.G.12

Zbývající skupinu spojuje totožnost písařské ruky, v obou případech jde ovšem o mladší písaře, z nichž jednoho jsme již poznali jakožto autora „hudebního doplňku“ do břevnovského kodexu IV.D.7, kde jsem jej označil jako písaře C (viz výše). Tam bylo i konstatováno, že jde o ruku mladší náležející první polovině XII. století. Jeho hlavní prací je ale podíl na benediktinském graduálu rajhradské klášterní knihovny signovaném R 418.³⁸⁶ **Benediktinská a česká** proveniencie tohoto kodexu je známou skutečností (litanie obsahuje sv. Benedikta a sv. Scholastiku, z českých patronů uváděn sv. Vojtěch i sv. Václav, pro Čechy první půle XII. století typicky schází ještě sv. Ludmila³⁸⁷).

Kodex je dochován v gotické prkénkové vazbě³⁸⁸ značně poškozené červotočem, se zbytkem koženého pokryvu na zadní desce a zbytkem jedné spony, bez předsádek. Dnes má rukopis 19 pergamenových složek bez kustod, z nichž 18 je původních, a jedna (jde o 5. složku, kterou tvoří pouhý arch) je přívazkem raného XIV. století:

$$[IV+1 (9)]^1 + [2 \times IV (25)]^{2-3} + [II (28B)]^4 + [I (30)]^5 + [III+1 (37)]^6 + [4 \times IV (69)]^{7-10} + [IV-1 (77)]^{11} + [7 \times IV (133)]^{12-18} + [IV+2 (143)]^{19}$$

Z nepravidelností je třeba explicitně zmínit chybu ve foliaci ve čtvrté složce: po fol. 28 následuje fol. 28B, v jedenácté složce je deperditní, ale do foliace započítané fol. 72.

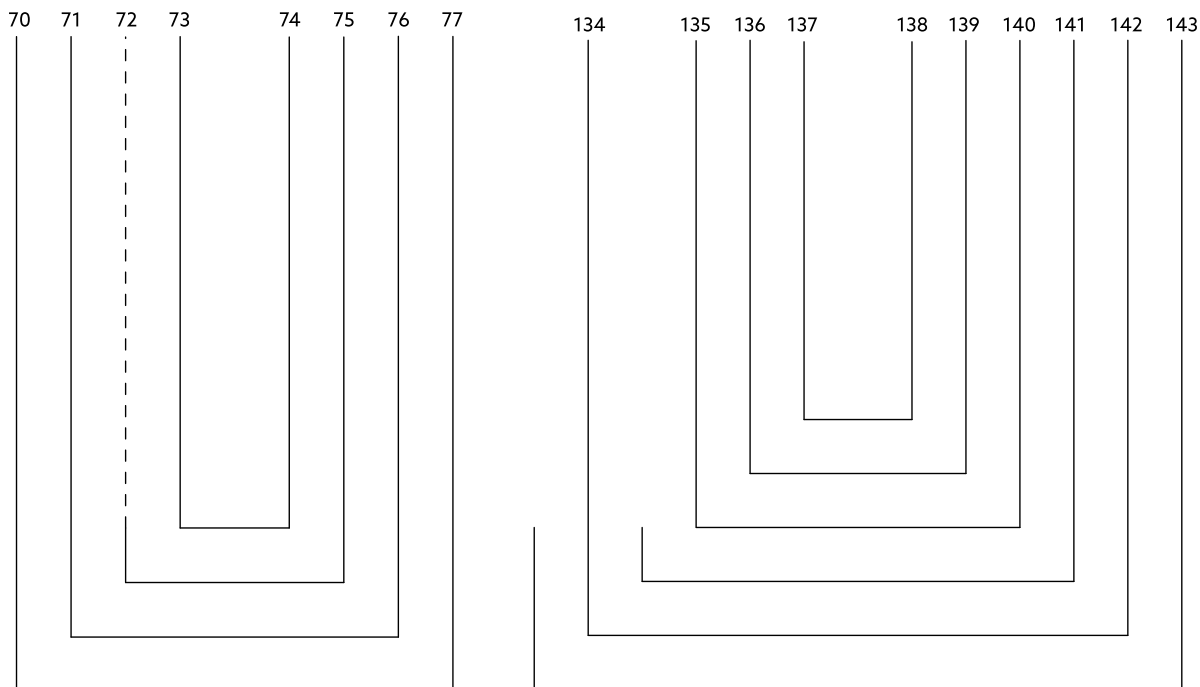
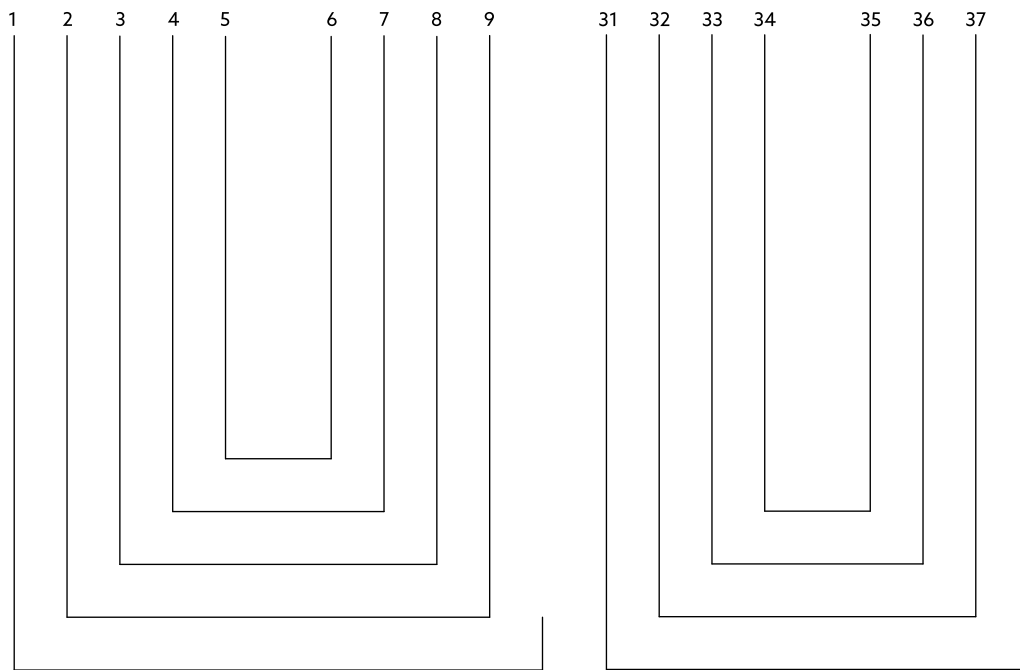
Velmi nekvalitní, tuhý, zahnědlý pergamen byl místy jen zcela nahrubo opracován (někde dokonce se zřetelnými zbytky srsti: nejvýrazněji na foliu 14^r), nebyl tudíž pro sestavovatele problém dodržovat tzv. Gregoryho princip při kladení jednotlivých archů na sebe. Kodex má v dnešní podobě zmenšený formát

386 Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 418; DOKOUPIL, V.: *Soupis rukopisů*, s. 238–239, kde zdůvodnění české benediktinské proveniencie.

387 Šíření jejího kultu popsal KUBÍN, Petr: *Sedm přemyslovských kultů*. Praha 2011 (Opera Facultatis theologiae Universitatis Carolinae – Historia et historia atrium 12), s. 81–123. Její lokální kult má své kořeny v prostředí svatojiřském, a to již v 60.–70. letech X. století. Na diecézní úrovni ovšem proniká až za episkopátu pražského biskupa Daniela I. (1148–1167) – srov. KUBÍN, P.: *Sedm přemyslovských kultů*, s. 112.

388 Nejde rozhodně o původní vazbu z pol. XII. stol., jak avizuje DOKOUPIL, V.: *Soupis rukopisů*, s. 238.

4 Nejstarší písarské školy v Čechách a na Moravě

(12,0 × 16,5 cm), okrajové vpichy jsou tudíž zachovány jen sporadicky. Liniatura je rovněž velmi nedbale provedená, je slepá v horizontálním i vertikálním směru. Textové zrcadlo 8,0 × 11,0 je z obou stran ohraničeno jednodílnou, řádková distance je 0,8 cm.

Na vzniku rukopisu se postupně podílelo celkem devět písařů s tímto podílem:

- **ruka A:** fol. 1^r-1^v, 4^r (*edificavit – maiestate sua*), 37^r-37^v
- **ruka B:** fol. 2^r-28B^v, 33^r-36^v; jde o ruku interpolátora do břevnovského rukopisu IV.D.7 (viz výše)
- **ruka C:** fol. 29^r-30^v
- **ruka D:** fol. 31^r
- **ruka E:** fol. 31^v
- **ruka F:** fol. 31^r (pouze *Misericordiam meam non* na konci folia), 31^v-32^v, 118^r-142^v
- **ruka G:** fol. 33^r
- **ruka H:** fol. 38^r-117^v
- **ruka I:** fol. 143^r

Pro rekonstrukci břevnovského skriptoria první půle XII. století, kam spadá napsání R 418, má význam i ruka A (**Obr. XV** na s. 426), která se podílela (jako ruka F: **Obr. XVI** na s. 427) na vzniku klementinského rukopisu **XIII.G.12**. Ten celou sérii kodexů souvisejících s rekonstrukcí nejstaršího břevnovského skriptoria uzavírá.³⁸⁹ Shrnu zde alespoň základní kodikologická a paleografická informace, neboť jde (stejně jako tomu bylo u R 418) o rukopis až z první půle XII. století. Kodex je opatřen prkénkovou, kůží potaženou vazbou se stopami po dvou záponách, předsádky jsou vepředu i vzadu pokryty přilepeným pergamenovým jednolistem se zkouškami pera bez zřetelných provenienčních příznaků. Celkem 160 folií vcelku jemného a dobře opracovaného pergamenu je uspořádáno do 21 složek v tomto vzorci:

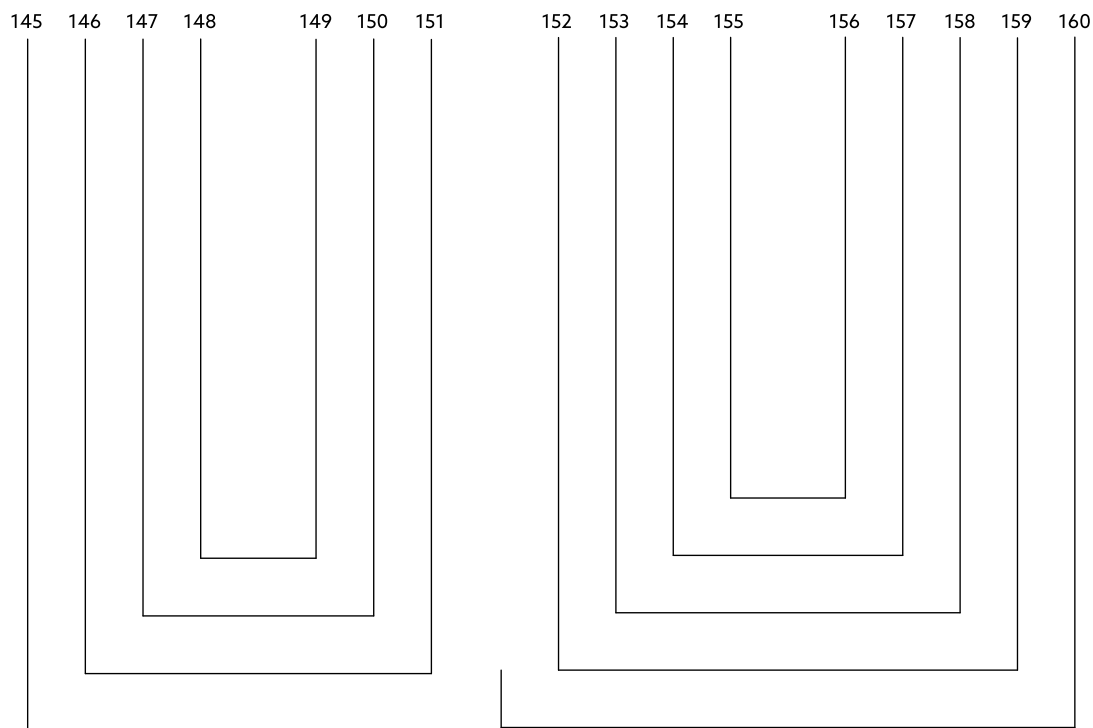
$$[3 \times IV (24)]^{1-3} + [III (30)]^4 + [3 \times IV (54)]^{5-7} + [I (56)]^8 + [11 \times IV (144)]^{9-19} + [III+1 (151)]^{20} + [IV+1 (160)]^{21}$$

Složkové kustody mají podobu římských číslic a jsou umístěny u prvních třinácti složek vždy na začátku: I, II, III, IIII, V, VI, VII, VIII, X, XI, XII, XIII, u čtrnácté složky na jejím konci: XIII, zbývající složky jsou bez kustod.

Z písařského hlediska je situace následující:

- **písař A** píše fol. 1^r-56^v
- **písař B** píše fol. 57^r-96^r

389 TRUHLÁŘ, J.: *Catalogus II*, s. 264–265 č. 2379. Kodex nemá známky jakékoliv starší provenience; srov. PLOCEK, V.: *Catalogus codicum notis musicis instructorum I*, s. 564 č. 165.

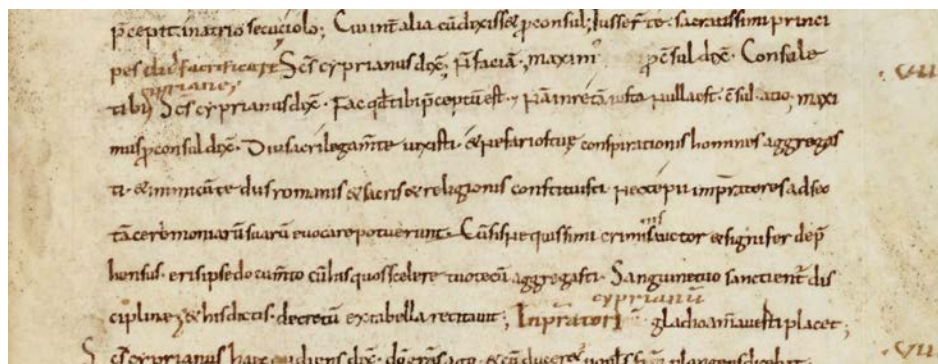
- **písař C** píše fol. 97^v-133^v, 135^r (jen *Vulnerasti – thuris*), 137^r-141^v (zde prvních 5 řádků)
- **písař D** píše fol. 134^r-136^v
- **písař E** píše fol. 141^v (od 6. řádku) -144^v, 146^r-146^v (po *dilectus meus*)
- **písař F** píše fol. 145^r-145^v, 146^v (od *mihi loquitur*) -160^r

Tímto klementinským rukopisem, který můžeme připsat Břevnovu první poloviny XII. století, se uzavírá soubor vzájemně propojených vztahů založených na kombinaci knihovní provenience a písařské totožnosti, popřípadě příbuznosti.

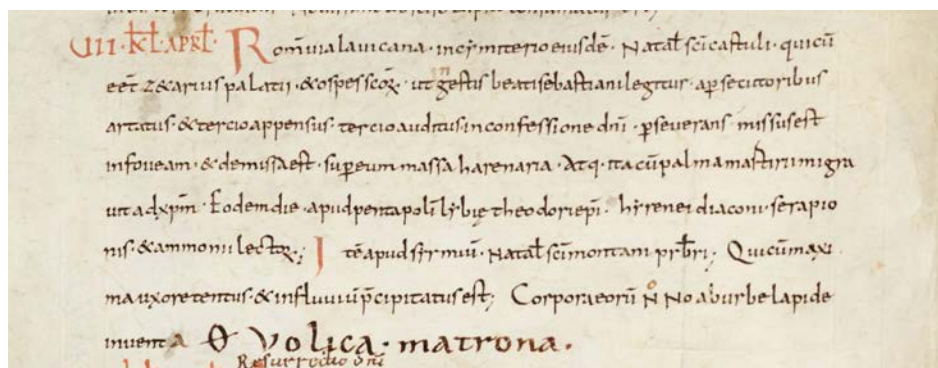
4.2.2 Celkové shrnutí

Z prostředí gorzsky orientovaného bavorského Niederaltaichu přichází do Břevnova Meinhardus, během jehož dlouhého opatování (1035/1044-1089) dochází k založení první písařské školy na území Čech, jejíž stopy můžeme dnes v dochovaných písemných památkách identifikovat. Rekonstrukce břevnovského skriptoria je založena primárně na metodách nezávislých na paleografickém rozboru v užším slova smyslu. Jde v prvé řadě o shromáždění dnes na různých místech

Obr. XII. Práce „glosátora D“.

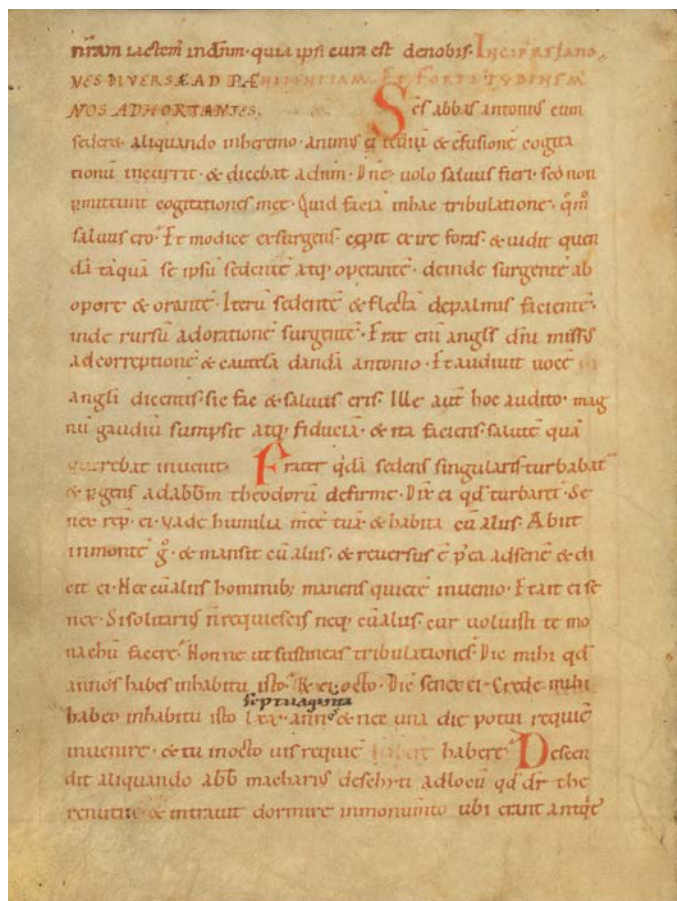

Obr. XIIa. Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 388, fol. 99^r. © Benediktinské opatství Rajhrad.

Obr. XIIb. Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 388, fol. 34^v. © Benediktinské opatství Rajhrad.

uchovávaných kodexů se starou (ještě středověkou) břevnovskou knihovni proveniencí a hledání vazeb na rukopisy či zlomky bez explicitně uvedených provenienčních příznaků. Sem patří předně kodex Rakouské národní knihovny Cod. 908 obsahující *De laudibus sanctae Crucis* Hrabana Maura, obsahově pestrý manuskript Univerzitní knihovny Johanna Christiana Senckenberga ve Frankfurtu nad Mohanem signovaný Ms. 114 a homiliář knihovny Pražské kapituly A 156. S prvními dvěma jmenovanými graficky bezprostředně souvisejí *Sermones* papeže Lva Velikého dochované fragmentárně v NK ČR pod sign. IV.A.24 a rovněž jen

Obr. XIII. Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 384, fol. 71^v. © Benediktinské opatství Rajhrad.

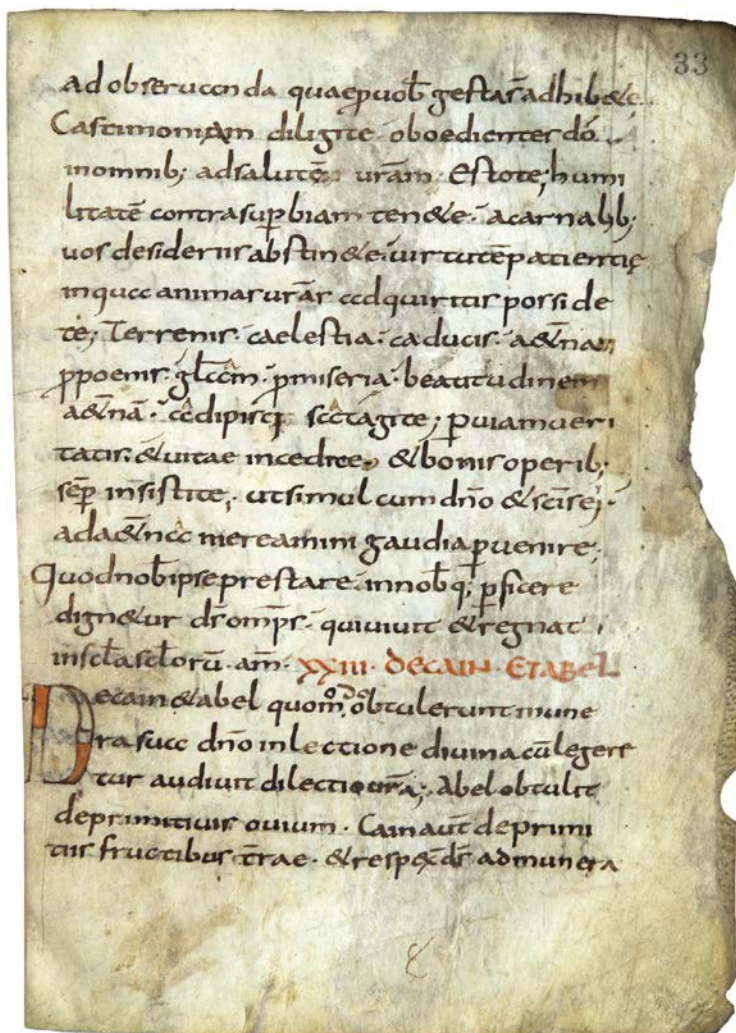
fragmentárně dochovaný misál z vazby prvotisku č. 50 knihovny Metropolitní kapituly sv. Václava v Olomouci.

Významným „záchytným“ bodem břevnovské písařské školy je *tzv. profesní lístek sv. Vojtěcha* (NA Praha, ŘB Břevnov, inv. č. 191). U něj je břevnovská provenience písma fakticky jistá, duktus jeho ruky zanechal navíc v břevnovském skriptoriu jistou tradici. Příbuzné písařské projevy nacházíme totiž v již uvedeném frankfurtském kodexu Ms. 114 (zde jde o ruku kaligrafa „A“) a dále v rukopisu Homilií Řehoře Velikého z NK ČR, sign. IV.D.7 (pomocný písař „B“). Hlavním písařem v tomto klementinském kodexu je jediný jménem známý písař břevnovského skriptoria, totiž bratr Modestus.

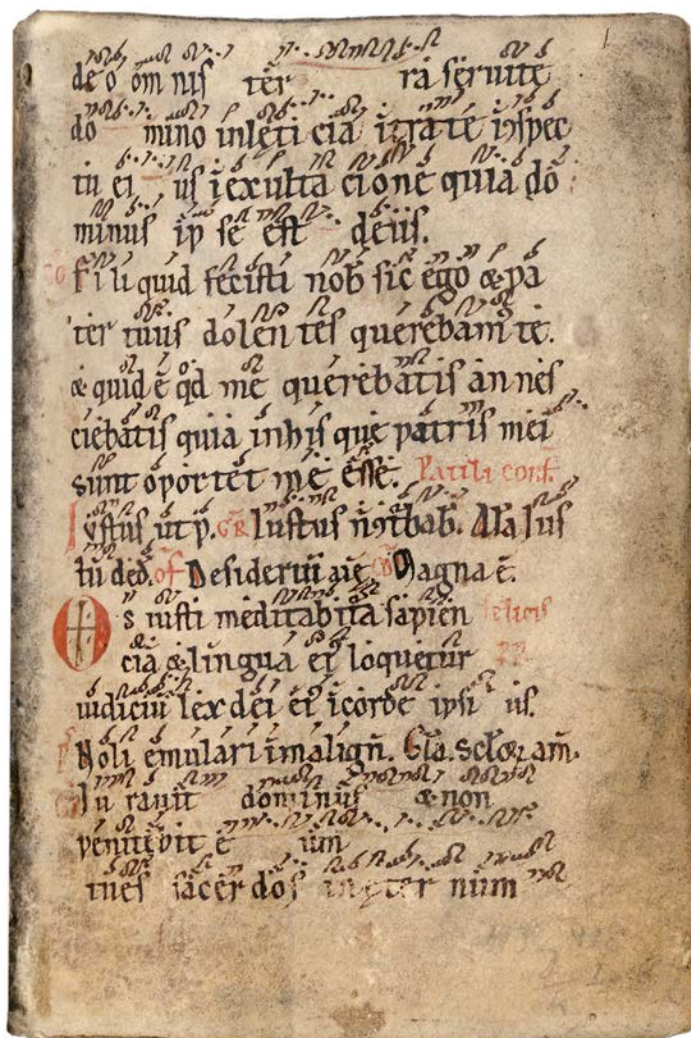
Benediktinskou provenienci rukopisu IV.D.7 potvrzuje i přítomnost mladších přípisků, které se svým písmem hlásí do první půle XII. století. Přípisky provedla ruka známá též z bezpečně českého benediktinského graduálu, který je dnes uložen v Muzeu Brněnska, v Knihovně rajhradského benediktinského opatství pod sign. R 418.

Důležitým indikátorem břevnovské písařské školy je rovněž ruka označená jako „glosátor B“. Ten nejvíce pracoval na neumovaných textech doplňovaných jím v půli XI. století do jinak raně karolínského Adamova Martyrologia (dnes: Muzeum Brněnska, Knihovna rajhradského benediktinského opatství, sign. R 388). Vedle notovaných textů glosátor B navíc adaptoval text Martyrologia pro české benediktinské prostředí (svátek sv. Václava, sv. Scholastiky); přítomnost R 388 v Čechách XI. století dokumentují i známé doplňky církevně slovanské, které byly prováděny paralelně s prací glosátora B. Jeho zájem o hudební teorii se promítnul do glos, které zanechal v rukopisu Boethiova *Quadrivia* (NK ČR, sign. IX.C.6), který musel rovněž patřit k výbavě břevnovské Meinhardovy knihovny, ačkoliv sám byl napsán již dříve, v první půli XI. století, tedy ještě mimo Břevnov. Nepřekvapí, že glosátor B zanechal drobnou stopu i v kodexu NK ČR, sign. IV.D.7.

Písařská škola působící v Břevnově kolem poloviny XI. století, kdy zde byl opatem Meinhardus, má tudíž smíšený charakter. Vyskytují se zde paralelně v zásadě dvě skupiny písařů. Jednak kaligrafové s velmi kvalitním, stabilním písařským projevem, kteří nemají žádnou bezprostřední vazbu na další písaře a kteří přišli nejspíše do Břevnova již jako hotové písařské osobnosti. Z paleografického hlediska jsou nositeli vrcholné karolínské minuskuly, která se hlásí do okruhu Otlohova (středoevropského) regionálního stylu. K jejich práci patří vídeňský Cod. 908, klementinský zlomek IV.A.24 a dnes olomoucký zlomek misálu v prvotisku č. 50 knihovny Metropolitní kapituly sv. Václava. Druhou skupinu tvoří ruce, které vykazují ve svém duktu znaky příbuznosti a které můžeme interpretovat jako reprezentanty břevnovské školy v užším slova smyslu. K jejich práci patří tzv. profesní lístek sv. Vojtěcha, podíl na dnes frankfurtském Ms. 114 a podíl na klementinském kodexu IV.D.7. Náleží k nim i ruka glosátora B.

Obr. XIV. Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly,
 sign. A 156, fol. 33r. © Pražská metropolitní kapitula.

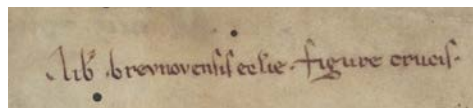
Obr. XV. Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského
 benediktinského opatství, sign. R 418, fol. 1r (ruka A).
 © Benediktinské opatství Rajhrad.

i membris. i. cetera ut dictū ē. Que ē ista. Vox
 synagoge. que uident ecclesia sic augmendo
 laudari xpo. admirant. i. ad sociandi se illi uā
 animū hinc sic erupen. qn qd talis ē ingens.
 i. domb; i. ceteris membris. q. que. i. q. q. lau
 danda miranda i. uirtanda est ista q. p. g. d. m. u. r.
 i. p. cul. ab alius. i. a. p. ore statu g. d. u. r. i. ad alia
 iam tendit. q. i. u. p. ore statu facisset. u. p. a. dico
 consurgens de uirtute i. uirtute. i. i. n. i. n. f. e. r. i. o.
 rib; membris existens sic auroa. i. adhuc
 hinc parua luce uirtute. i. uirt. tenebras pecca
 to. i. luce uirtute existens. sic auroa uirt.
 die i. nocte. i. uirt. tenebras hui. i. luce. e. t. n. e.
 quies. i. q. p. g. d. u. r. i. delectat. p. o. m. e. m. i. a.
 i. p. g. d. u. r. i. multiplicat. p. u. r. t. u. e. t. m. p. u. s.
 fuit quasi auroa consurgens. scil. i. n. u. i. m. o.
 i. rudimul. fidi. Auroa est scil. i. n. u. i. o. r. a.
 memb. i. p. u. s. i. scil. i. n. u. i. o. r. a. m. e. m. b. i. n. e. p. u. l.
 chra ut luna. q. clarior ē q. auroa. i. q. u. s.
 sunt pulchri ut uirtute; t. m. sunt lura
 p. p. t. defectu carnis. i. l. e. c. t. a. u. i. i. g. g. r. e. g. i. a. i.
 uirtute; ē uirtute; i. n. p. f. e. c. i. s. s. i. m. i. s. m. e. m. b. r. i. s. i. a.

Obr. XVI. NK ČR Praha, sign. XIII.G.12, fol. 155^r (ruka F).

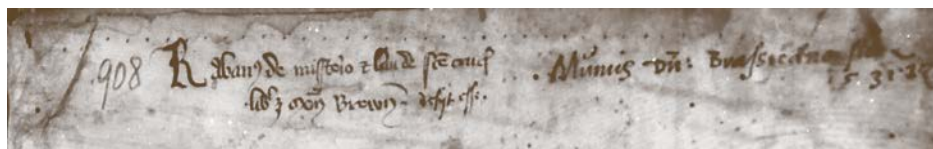
© Národní knihovna ČR.

Obr. XVII. Břevnovská ex libris.

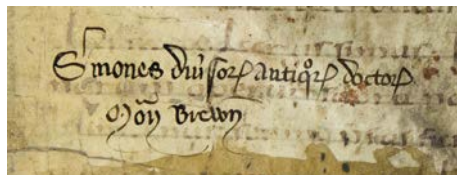

Obr. XVIIa. ÖNB Wien, Cod. Lat. 908, fol. 1^v.

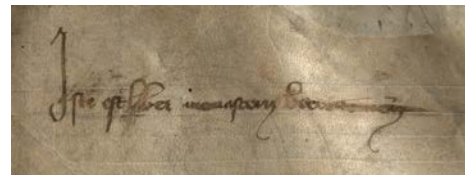
© Österreichische Nationalbibliothek.

Obr. XVIIb. ÖNB Wien, Cod. Lat. 908, fol. 1^r. © Österreichische Nationalbibliothek.

Obr. XVIIc. APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. A 156, fol. 1^r. © Pražská metropolitní kapitula.

Obr. XVIId. Frankfurt am Main, Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg, sign. Ms Lat. oct. 114, fol. 81^r. © Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg.

Přehled identifikovaných kodexů a zlomků spojených s rekonstrukcí nejstarší doložitelné fáze břevnovského skriptoria v XI. a první půli XII. století

Sign.	Stáří/provenience	Vztah k Břevnovu	Zdůvodnění provenience
A 156	IX. ^{in.} südöstliches Bayern (BISCHOFF) – XI./XII. Břevnov: glosy a grafické „adaptace“	součást knihovny nejpozději od poloviny XI. stol.	– bohemikální glosa na fol. 16 ^r – ex libris Břevnov XIV. stol. na fol. 1 ^r
R 388	– IX./X. Ostfrankreich (BISCHOFF) – XI. ^{med.} Břevnov: glosy a doplňky	součást knihovny nejpozději od poloviny XI. stol.	– ex libris Břevnov? XVIII. stol. na fol. 1 ^r – dva prokazatelně břevnovští glosátoři – liturgické stopy českého benediktinského prostředí

Sign.	Stáří/provenience	Vztah k Břevnovu	Zdůvodnění provenience
IX.C.6	XI. ¹	součást knihovny nejpozději od poloviny XI. stol.	- prokazatelně břevnovský glosátor
Cod. 908	XI. ^{med.}	produkt břevnovského skriptoria a součást knihovny	- ex libris Břevnov XII. stol. na fol. 1 ^v - ex libris Břevnov XIV. stol. na fol. 1 ^r - ruka se opakuje v IV.A.24 (frag.)
IV.A.24 (frag.)	XI. ^{med.}	produkt břevnovského skriptoria a nejspíše i součást knihovny	- ruka se opakuje v Cod. 908
Ms 114	XI. ^{med.}	produkt břevnovského skriptoria a součást knihovny	- ex libris Břevnov XIV. stol. na fol. 81 ^r - jedna z rukou se opakuje v PT 50 (frag.) - afinita k písaři <i>Professio Adalberti</i> (ŘB Břevnov 191)
prvotisk č. 50 (frag.)	XI. ^{med.}	produkt břevnovského skriptoria a nejspíše i součást knihovny	- ruka se opakuje v Ms 114
ŘB Břevnov 191 (<i>Professio Adalberti</i>)	XI. ^{med.}	produkt břevnovského skriptoria	- bohemikální (břevnovská) benediktinská provenience plyne z charakteru obsahu pramene
IV.D.7	XI. ^{med.}	produkt břevnovského skriptoria a součást knihovny	- prokazatelně břevnovský glosátor - afinita k písaři <i>Professio Adalberti</i> (ŘB Břevnov 191)
R 384	XI. ²	součást knihovny od druhé půle XI. stol.	- prokazatelně břevnovský glosátor
XIII.G.12	XII. ¹	produkt břevnovského skriptoria a součást knihovny	- jeden z písařů se opakuje v R 418
R 418	XII. ¹	produkt břevnovského skriptoria a součást knihovny	- jeden z písařů se opakuje v XIII.G.12 - jeden z písařů interpoluje IV.D.7 - strukturou sanktorálu se hlásí do českého benediktinského prostředí

4.3 Hradisko u Olomouce

Olomouc – sídlo moravského biskupa – se v raně středověké éře, jak známo, aktivně zapojuje do knižní i listinné produkce zejména za episkopátu Jindřicha Zdíka (1126–1150).³⁹⁰ Se jménem tohoto olomouckého diecezána lze prokazatelně spojit kvalitativní posun kupředu jak u zdejší domácí, katedrální školy (souhrnně označované jako olomoucké skriptorium),³⁹¹ tak rovněž u institucí, jejichž vznik Jindřich Zdík sám či spolu s dalšími osobnostmi inicioval: jako *pars pro toto* lze uvést strahovský konvent a Zdíkovu péči o jeho knihovnu.³⁹² Zdíkova neoddiskutovatelně výrazná osobnost³⁹³ však poněkud marginalizuje zájem o studium kontextuálních prostředí, v nichž se olomoucká písařská dílna ve druhé čtvrtině 12. století pohybovala, totiž těch středisek, jejichž tvorba sahá hlouběji před Zdíkovo působení v olomoucké (moravské) diecézi, a tudíž za svůj vznik tomuto olomouckému biskupovi nevděčí.

Platí to v prvé řadě o (do poloviny XII. století) nejvýznamnějším benediktinském opatství na Moravě, o Hradisku u Olomouce.³⁹⁴ Blízká poloha sídla olomouckých údělníků vtiskla hradiské fundaci již od počátku prominentní charakter střediska napojeného na dvorské prostředí, klášterní kostel pak logicky po určitou dobu plnil funkci mauzolea olomoucké údělné větve přemyslovského

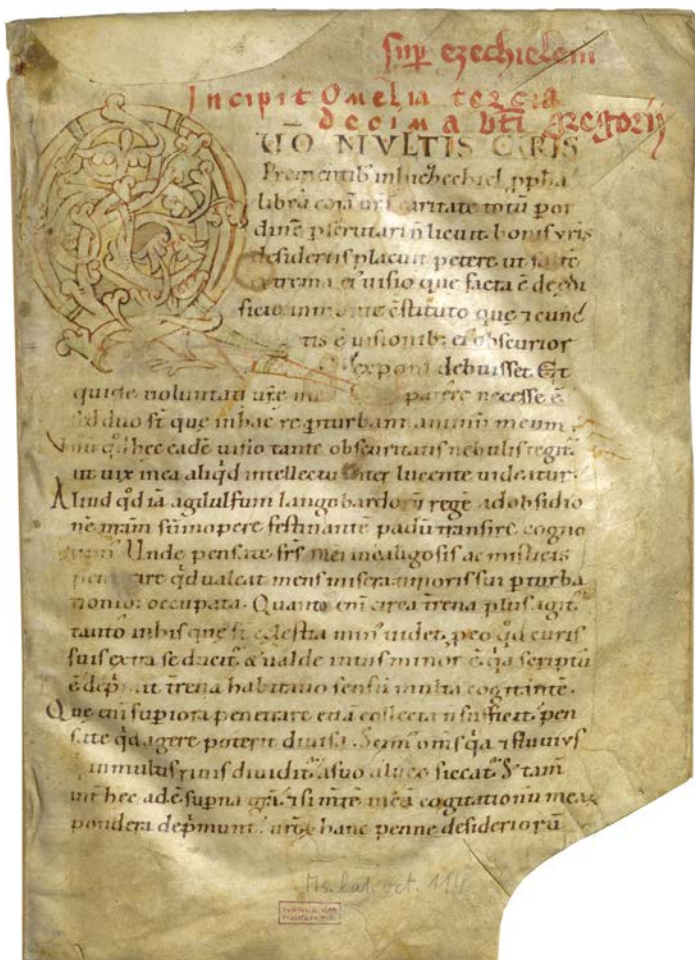
390 Zdíkův episkopát sumárně hodnotí NOVOTNÝ, V.: *Od Břetislava I. po Přemysla I.* Praha 1913 (České dějiny I/2), s. 585nn; nověji pak ŽEMLIČKA, J.: *Čechy v době knížecí.* Praha 1997¹, s. 240–253 a BLÁHOVÁ, M. – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Naděžda: *Velké dějiny země Koruny české I.* (Do roku 1197). Praha–Litomyšl 1999, s. 533nn. a nověji WIHODA, M.: *České 12. století mezi zbožnými ideály a zkušeností všedního dne.* In: Hanuš, Jiří a kol.: *Christianizace českých zemí ve středoevropské perspektivě.* Brno 2011 (Země a kultura ve střední Evropě 19), s. 121–140.

391 Dílčí a ne vždy zcela udržitelné postřehy starší literatury povznesla na kvalitativně novou úroveň monografická studie FLODRA, M.: *Skriptorium olomoucké*, passim; dílčí upřesnění Flodrových závěrů provedl BISTRICKÝ, J.: *Studien zum Urkunden- Brief- und Handschriftenwesen des Bischofs Heinrich Zdík von Olmütz*, s. 135–258 a TÝŽ: *Přemyslnost olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka*, s. 32–74. Bistrického závěry jsou závažné mimo jiné obohacením „Zdíkovské matérie“ o pontifikál uložený v pozdější a přepracované verzi v klášterní bibliotéce v Quedlinburgu (dnes Halle/Saale, Universitäts- und Landesbibliothek, sign. Qued. 78) – srov. TÝŽ: *Předběžná zpráva o rukopisu Zdíkova pontifikálu.* Acta UP Olomouc – philosophico-aesthetica 5, 1979, s. 55–58.

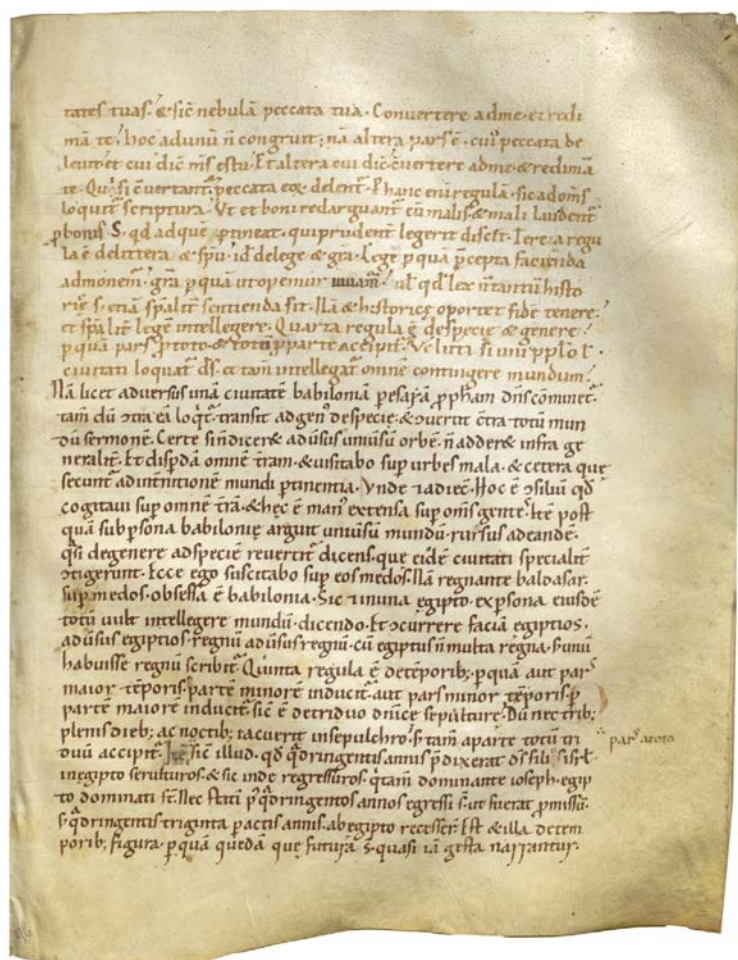
392 PRAŽÁK, J.: *Ke vzniku pražského Hildebertova kodexu.* In: Pražák, J.: Výbor s. 97–113 (původně otištěno in: *Studie o rukopisech* 3, 1964, s. 47–72); TÝŽ: *Pozůstatky Strahovské knihovny 12. století.* In: Pražák, J.: Výbor, s. 221–226 (původně otištěno in: *Strahovská knihovna* 5–6, 1970–1971, s. 59–66); TÝŽ: *Z počátků Strahovské knihovny.* In: Pražák, J.: Výbor, s. 279–281 (původně otištěno in: *Studie o rukopisech* 13, 1974, s. 169–171); TÝŽ: *K existenci strahovského skriptoria.* In: Pražák, J.: Výbor, s. 473–477 (původně otištěno in: *Documenta Pragensia* 10, 1990, s. 51–58).

393 Zatím nejnověji jeho osobnost v krátkém medailonku shrnul BISTRICKÝ, J.: *Muž reformy na olomouckém stolci. Jindřich Zdík.* In: Jan, L. – Drahoš, Zdeněk (edd.): *Osobnosti moravských dějin.* Brno 2006, s. 27–43.

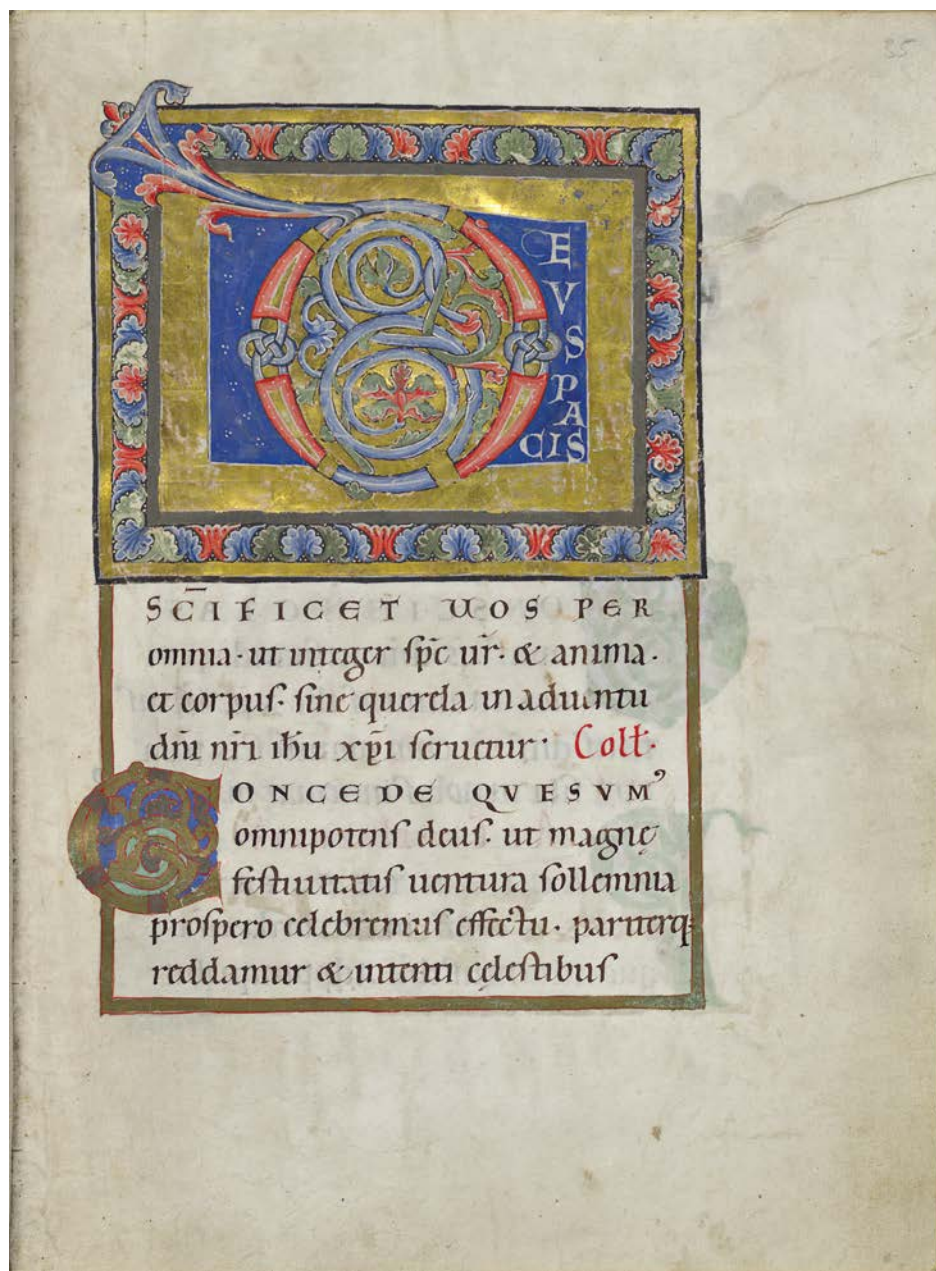
394 Z novějších shrnutí klášterních dějin, včetně bibliografické přílohy, lze upozornit na: FOLTÝN, D. a kol.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů.* Praha 2005, s. 513–522 (heslo „Olomouc–Klášterní Hradisko“) a na *Regesta pontificum Romanorum*, s. 205–208.

Obr. XVIII. Frankfurt am Main, Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg, sign. Ms Lat. oct. 114, fol. 1^r (ruka A). © Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg.

Obr. XIX. Frankfurt am Main, Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg, sign. Ms Lat. oct. 114, fol. 96^r (ruka G). © Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg.

Obr. XX. Stockholm, Kungliga Biblioteket, sign. Cod. Theol. A 144, fol. 35r
(práce kaligrafa „R”). © Kungliga Biblioteket Stockholm.

rodu. Je proto poněkud s podivem, že hradiské opatství nevzbudilo doposud soustavnější zájem paleografický, a to i s ohledem na několikrát v literatuře sice deklarovanou, nicméně stále doposud jen hypoteticky předpokládanou existenci zdejšího vyspělého skriptoria.³⁹⁵

Rychlý a zejména razantní vzestup olomoucké katedrální písařské dílny za episkopátu olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka sice poněkud zastihuje grafické projevy benediktinského opatství v Hradisku u Olomouce, přesto však nejen nutná výbava „povinnými“ liturgiky, nýbrž i doložený zájem o pěstování domácí historiografické tradice (*Annales Gradicensis et Opatovicenses*)³⁹⁶ dávají tušit vyšší ambice hradiských benediktinů, jež by bez domácího skriptoria byly jen stěží realizovatelné a jež bezpochyby souvisejí s osobou posledního benediktinského opata v Hradisku Bohumila. Jeho jméno je, stejně jako tomu bylo v případě břevnovského Meinharda, spojováno s významnou přestavbou kláštera.³⁹⁷

Již bylo v metodickém úvodu k této kapitole konstatováno, že východiskem a jakýmsi „pevným záchytným bodem“ úvah směřujících tímto směrem může být rukopis slavného **olomouckého Kolektáře** a činnost jeho hlavního písaře („R“: **Obr. XXIa–b**), jenž se ve známé dedikační scéně v tomto kodexu sám vyobrazil, čímž nám prozradil svou příslušnost k řádu sv. Benedikta.³⁹⁸

Olomoucký Kolektář (dříve nepřesně označovaný jako *Horologium olomoucké*) je exkluzivní liturgický rukopis dochovaný ve vazbě, z jehož původní podoby je dochována jen přední dřevěná deska se zbytky odřené safiánového pokryvu, zadní dřevěná deska bez pokryvu je sekundárním doplňkem z poloviny 19. století, kdy byly do vazby, jež je dnes poměrně nestabilní a volná, za přední přideštití a vzadu na konec knižního bloku vlepeny papírové předsádky; poslední úprava vazby pochází z r. 1974. V dnešní podobě je knižní blok tvořen 20 složkami (I + 161 ff.) bez kustod v následujícím vzorci:³⁹⁹

395 Tyto teze se objevují nejčastěji v souvislosti s ikonografickou interpretací tzv. dedikační scéně olomouckého Kolektáře – srov. FRIEDL, A.: *Hildebert a Everwin*. Románští malíři. Praha 1927, zejm. s. 20–28. Z uměnovědného hlediska a ne zcela šťastně ČERNÝ, P.: *Horologium olomoucké opět po dvaceti letech*. Několik poznámek k jeho iluminátorské výzdobě. In: *Historia artium IV*. Sborník k osmdesátým narozeninám prof. PhDr. Rudolfa Chadrabý, CSc., Acta UP Olomucensis. Facultas philosophica – philosophica-aesthetica 23, 2002, s. 87–110.

396 K nim zatím nejnověji WIHODA, M.: *Analy hradíšsko-opatovické nebo První moravská kronika? Po stopách nekosmouckého pojetí českých dějin*. In: Malíř, J. – Vlček, R. (edd.): *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek*. Sborník příspěvků z konference Češi nebo Moravané? K vývoji národního vědomí na Moravě, konané dne 28. 2. 2001 v Brně. Brno 2001, s. 25–32.

397 WIHODA, M.: *Benediktinská kapitola v dějinách kláštera Hradisko u Olomouce*. In: Jan, L. – Obšusta, P. (edd.): *Ve stopách sv. Benedikta*. Brno 2002, s. 36; Bohumilova stavební aktivita nebyla ovšem doposud archeologicky potvrzena: k tomu srov. KOHOUTEK, J.: *Výzkum benediktýnského kláštera Hradisko u Olomouce*. In: Jan, L. – Obšusta, P. (edd.): *Ve stopách sv. Benedikta*, s. 211–217.

398 Opakují dnešní uložení originálu: Stockholm, Kungliga Biblioteket, sign. Cod. A 144.

399 Nejpodrobnější, i když ne zcela bezchybný popis kodexu viz u: BISTRICKÝ, J. – ČERVENKA, S.: *Olomoucké horologium – Horologium Olomucense*, s. 65–75. Do kontextu benediktinského skriptoria

$$[V (9)]^1 + [10 \times IV (89)]^{2-11} + [IV + 1 (98)]^{12} + [6 \times IV (146)]^{13-18} + [III + 1(153)]^{19} + [IV (161)]^{20}$$

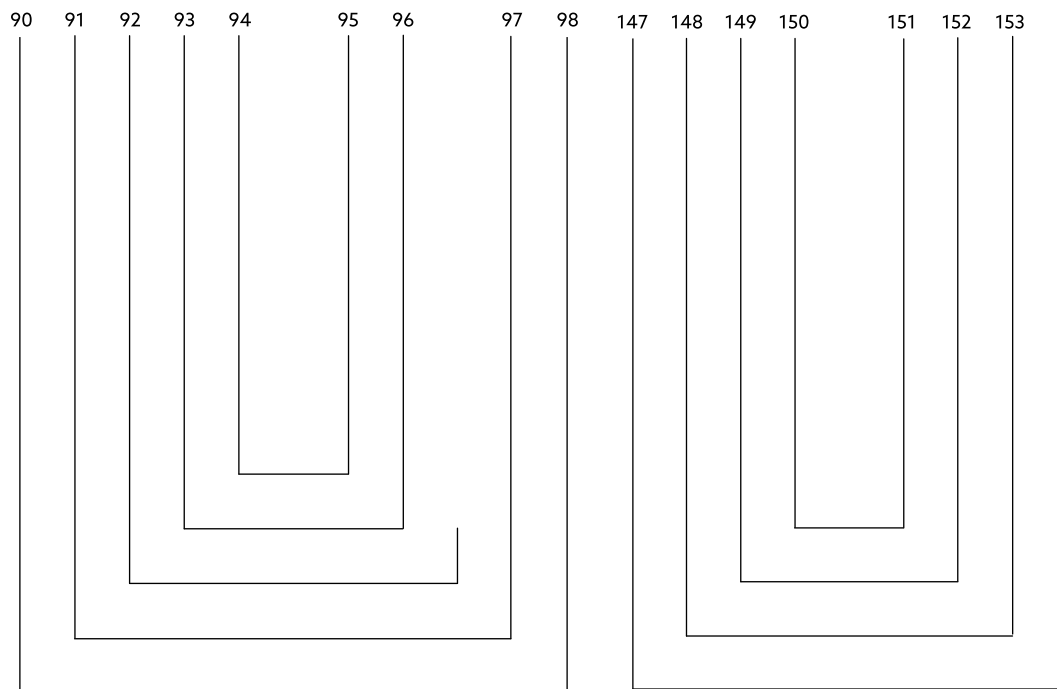
Obr. XXI. Portrét kaligrafa „R“.

Obr. XXIa-b. Stockholm, Kungliga Biblioteket,
sign. Cod. Theol. A 144, fol. 34^v. © Kungliga Biblioteket Stockholm.

v Hradisku uvedl olomoucký Kolektář HAVEL, D.: *K benediktinskému skriptoriu v Klášterním Hradisku u Olomouce ve 12. století*. In: Červená, Radana – Čermáková, Jana – Mitáček, Jiří (red.): *Campana Codex Civitas. Miroslao Flodr octogenario*. Brno 2009, s. 136–176.

První složku tvoří kvintern, přičemž jeho první list je pergamenovou předsádkou (dnes foliován jako „I“), druhý list této složky nese foliaci „1“. Mezi dnešní fol. I a 1 vložena druhá, novodobá nefoliovaná papírová předsádka z 19. století. 12. složka je kvaternem s vloženým jednolistem (dnešní fol. 92), 19. složka je ternio rovněž s vloženým jednolistem (fol. 147). Nejspíš při některé z převazeb došlo k porušení logické návaznosti složek, neboť dnešní 20. složka náleží za složku 2., tedy za fol. 17.

Použit byl světlý, dobře hlazený pergamen se zřetelně odlišitelnou srstní a masovou stranou, klad jednotlivých archů respektuje tzv. Gregoryho princip. Jednotlivá folia (28,5 × 21 cm) zachovávají vpichy, před popsáním byla psací látka připravena slepým horizontálním a vertikálním linkováním; text psán per extensum, je vně po obou stranách ohraničen slepou dvoulinkou.

Na vnitřní straně dnes uvolněné přední předsádky šestiřádkový nápis z let 1246–1247, týkající se zastavení několika cenností z chrámového pokladu biskupem Brunem ze Schauenburgu (*Domínus Bruno, episcopus Olomucensis, post consecrationem suam accepit duas preciosas capellas cum pertinentiis pontificalibus etc.*); na líci vloženého papírového listu před fol. I katalogové údaje a obsahová charakteristika rukopisu v nápisích 19. století, na jeho rubu tužkou transkribované texty z nápisových pásek kompozice na fol. 34^v.

Celý text (včetně základní osnovy kalendária) je psán jedinou písařskou rukou (sám se označuje jako „**R. scriptor**“) vysoce kaligrafickou a konzervativní karolínskou minuskulou (**Obř. XX**). Pokud by ovšem zůstala činnost písaře „R“ omezena jen na tento rukopis, mohli bychom jej stěží blíže interpretovat a nezbývalo by nám nic jiného než zařadit jeho práci po bok paralelně působících kaligrafů Hildeberta a Everwina, kteří se sice zapsali nesmazatelně do dějin české románské knižní malby, ovšem aniž by vycházeli z domácích kořenů a aniž by po sobě zanechali výraznější pokračovatele. V tomto smyslu jsou tedy oba typickými představiteli „putovních písařů“, jejichž působnost na Moravě (a posléze i v Čechách) dobře dokumentuje Zdíkovy intenzivní kontakty s porýnskou oblastí. Lze však totéž konstatovat o písaři „R“ a o jeho již na první pohled charakteristickém rukopisu? Reprezentuje jeho ruka českému (či moravskému) prostředí cizorodý ductus, nebo vyrůstá z domácích kořenů? A nezanedbal tento písař u nás ještě hlubší a výraznější stopu, než se doposud soudilo?

Zvážíme-li vcelku nepochybnou příslušnost písařské ruky „R“ k benediktinskému řádu, musíme jedním dechem dodat, že pokud bychom uvažovali o nějakých hlubších kořenech jeho písařského projevu, museli bychom je opravdu hledat nejspíše ve zdech některého z českých nebo moravských benediktinských opatství, jež měla v době jeho působení (tj. na přelomu 30. a 40. let XII. století) za sebou již více než stoletou dráhu v českých zemích, během níž můžeme oprávněně předpokládat, že mohlo dojít ke zformování (snad nejedné) lokální písařské tradice v rámci tohoto řádu na našem území.⁴⁰⁰ Není samozřejmě možné odsouvat na vedlejší kolej ani nezanedbatelnou roli „ekonomického“ zázemí, které vytváří příznivé podmínky pro dlouhodobé pěstování domácí písařské školy.⁴⁰¹

Veškerá snaha o zachycení stopy alespoň některého benediktinského skriptoria v českých zemích doposud narážela na jeden velmi závažný problém: scházely doklady výrazných písařských individualit ve více než jen jednom jediném kodexu a současně existence dalších, s takovou individualitou prokazatelně příbuzných soudobých grafických projevů. U Meinhardova Břevnova byla v předchozím oddílu identifikována skupina písařských individualit, u nichž můžeme prokázat opakování jejich práce ve více než jednom kodexu, a byly nalezeny též ruce, které pocházely z jednoho prostředí a vykazovaly navzájem prvky grafické afinity. Případ hradiského benediktina „R“ obě tyto podmínky rovněž splňuje.

400 Pro XI. století se podařilo zachytit v Čechách zatím jedinou písařskou školu, a to v Břevnově – srov. text výše.

401 K těmto aspektům nejstarších dějin hradiského kláštera je stále použitelná studie Josefa TEIGEHO: *Zpráva o pramenech dějin kláštera hradištského u Olomouce (až do roku 1300)*. Věstník Královské české společnosti nauk. Třída filosoficko-historicko-filologická, č. 12, 1893. Praha 1894; novou moderní sumarizaci zevrubně podal ELBEL, Petr: *Hospodářské zázemí kláštera Hradiště u Olomouce v 11. a 12. století*. In: Jan, L. – Obšusta, P. (edd.): *Ve stopách sv. Benedikta*, s. 39–56.

Vedle dosud jediného v literatuře známého grafického díla – olomouckého Kolektáře – jenž je celý jeho (můžeme bez nadsázky dodat mistrovským) dílem a o němž byla již výše činěna zmínka včetně odkazů na relevantní literaturu, náleží jeho ruce významný podíl na dnes **strahovském opisu děl Jana Cassiana**.⁴⁰²

Jeho novodobá (XVII. století), jednoduchá lepenková vazba je pokrytá bílým, mírně zažloutlým pergamenem, se dvěma funkčními kovovými sponami. Přední i zadní přیدهšťi je pokryto papírem, rukopis má přední i zadní papírovou předšádku. Knižní blok je složen z 31 pergamenových složek (237 ff.) v zásadě označovaných kustodami na koncích složek, kustody byly vyryty olůvkem a jsou dnes místy téměř nečitelné; mají podobu verbální (prim⁹, scd⁹, tertí⁹, quint⁹, sext⁹, sept⁹, non⁹), od desítky mají formu římských číslic (XII⁹, XIII⁹, XVI⁹–XXII⁹, XXV⁹–XXX⁹), vynechaná čísla znamenají složky bez kustod:

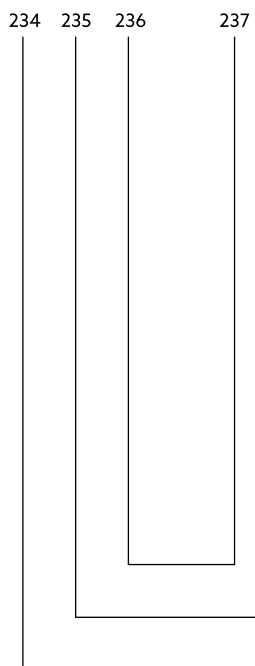
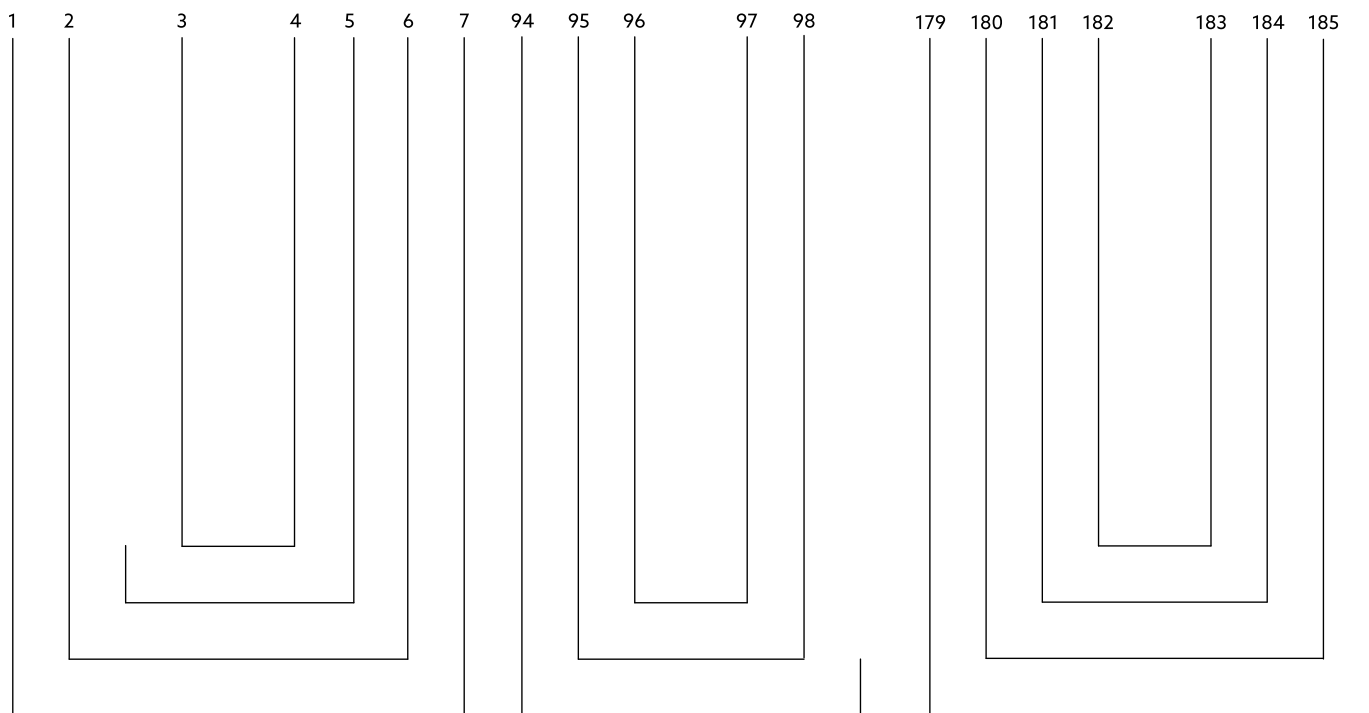
$$[\text{III}+1 (7)]^1 + [\text{III} (13)]^2 + [10 \times \text{IV} (93)]^{3-12} + [\text{II}+1 (98)]^{13} + [10 \times \text{IV} (178)]^{14-23} + [\text{IV}-1 (185)]^{24} + [6 \times \text{IV} (233)]^{25-30} + [\text{I}+2 (237)]^{31}$$

V první složce je ternio rozšířeno o pergamenový jednolist (dnešní fol. 5), ve složce 13. je přidán pergamenový jednolist na její začátek (fol. 94), ve 24. složce došlo ke ztrátě textu vyříznutím koncového folia z původního kvaternu, tedy za dnešním fol. 185, poslední (31.) složku tvoří jeden pergamenový arch se dvěma přidanými pergamenovými jednolisty na začátku, (fol. 234 a 235).

Použit byl po obou stranách průměrně opracovaný pergamen s hůře odlišitelnou srstní a masovou stranou, zachovává jen sporadicky vpichy, a to v důsledku zmenšení formátu rukopisu při jeho převazbě, folio (25 × 18 cm) bylo před popsáním nalinkováno slepou horizontální i vertikální liniaturou. Text psán per extensum v zrcadle 20 × 12 cm, s řádkovou distancí 0,7 cm, text je vně z obou stran ohraničen 0,7 cm širokou slepou dvoulinkou.

Na fol. 2^r se nachází provenienční přípisek rukou XVI. století: *Ex libris monasterii Gradicensis, na předním přیدهšťi nalepeno mědirytinové ex libris: Franciscus Greg. S. R. I. comes de Giannini ex march. Carpinetarum, dominus in Hulczin et Dobrosławitz Ěc., cath. Olom. infulatus praelatus, scholasticus eiusdem et Wratislawien. canonicus, praepositus infulatus ad s. Mauricium Olomucii nec non s. Sedis apostolicae protonotarius honoris* a pod ním informace, jakou cestou se rukopis dostal na místo dnešního uložení: *In perpetuum amittitiae signum obtulit cl. Josephus Dobrowsky, vir de re literaria insigniter meritus mihi – Godefrido Ioanni Dlabacz, canonico Strahoviensi, die 14. Septembris 1795 Pragae.*

402 Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA III 25; srov. k tomu u TOŠNEROVÉ, M.: *Rukopisné fondy centrálních a církevních knihoven v České republice*, s. 215, č. 7 a dále PÁREZ, Jan – BRODSKÝ, Pavel: *Iluminované rukopisy strahovské knihovny*. Praha 2008, s. 76 č. 16 (s proveniencí „Bavorsko?, kolem poloviny XII. století“).

Z hlediska knižní malby nedosahuje tento kodex ani částečně úrovně stockholmské cimélie, jež byla v hradiském skriptoriu vytvářena ve spolupráci se zkušenými Hildebertem a Everwinem. Místy se zde dokonce setkáváme se stopami vysloveného diletantismu,⁴⁰³ nicméně tím vzácnější doklad pro „vnitřní pohled“ do hradiského skriptoria nám tento strahovský manuskript poskytuje. Vedle kaligrafy „R“ (ve strahovském rukopisu jde o v pořadí prvního písaře, budu jej proto označovat siglou „A“) zde můžeme identifikovat práci celkem tří dalších, jasnou afinitu s duktem písaře „R“ (= „A“) vykazujících rukou. Shrňme si podíl jednotlivých písařů na vzniku strahovského kodexu:

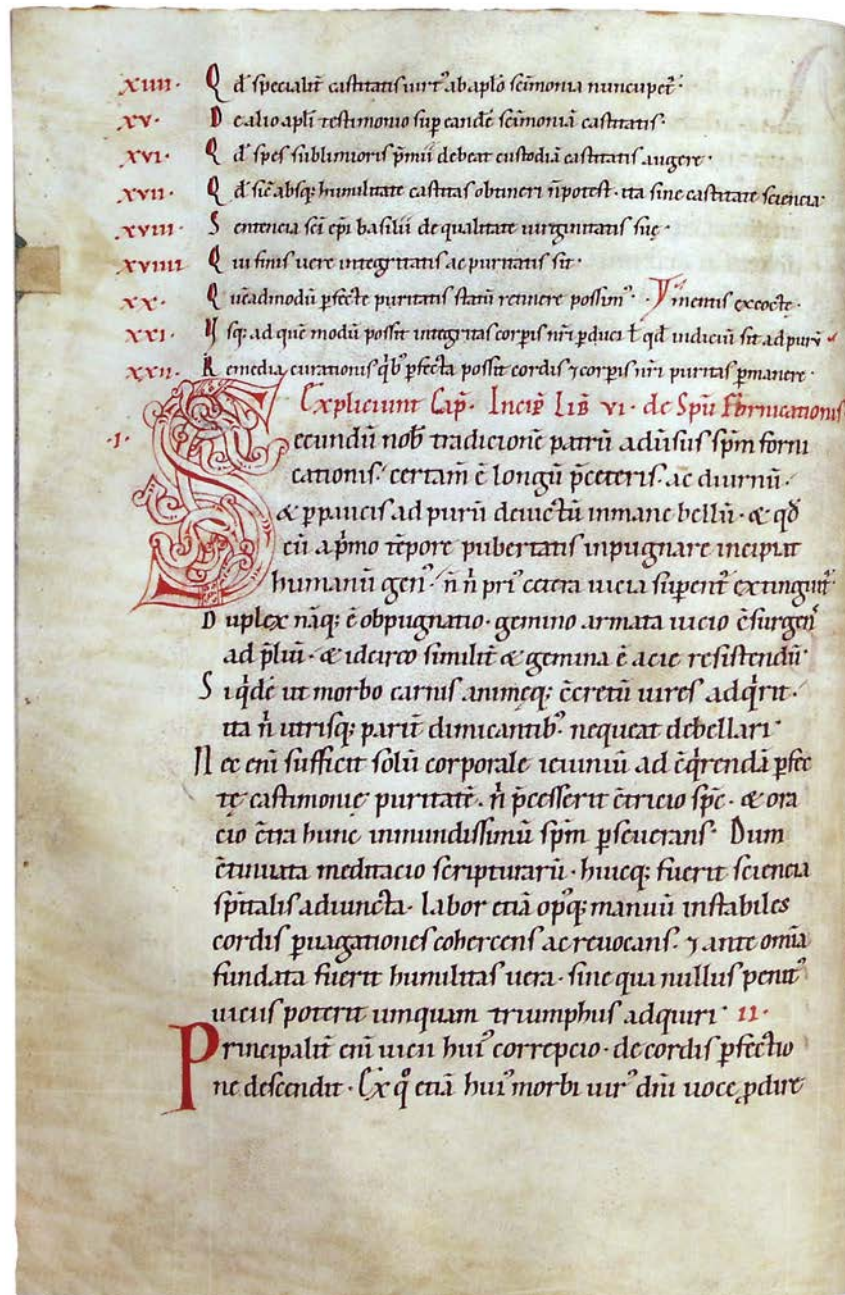
- **ruka A** (= benediktin „R“) píše postupně folia: 1^v-69^r, 69^v, 70^r (první tři řádky po *in corde nostro*), 70^v (11 řádků) – 85^v, 99^r (devět řádků) – viz **Obr. XXII**,
- **ruka B** píše fol. 69^r (od pátého řádku do konce: *qui non nisi in solitudine*), fol. 70^r (od třetího řádku od konce: *nec ignem*) – fol. 70^v (po devátý řádek *invenitur*),
- **ruka C** (diletant, jenž se evidentně písařsky neosvědčil) píše pouze krátký úsek na fol. 70^v (na řádcích devět – jedenáct: *Qui irascitur ... qui amputandam*),
- **ruka D** píše folia 86^r-98^v, dále fol. 99^r (od desátého řádku: *Nunc autem*) – fol. 236^r.

Zatímco písařská ruka „C“ náleží zcela evidentně diletujícímu písaři, který se neosvědčil, a který tudíž nevstřebal do svého rudimentárního grafického projevu žádné morfologické prvky prozrazující jeho příslušnost ke skriptoriu, ostatní písaři navzájem vykazují zcela zřetelné stopy grafické afinity (její charakteristické prvky odvozené z duktu písaře „A“ viz níže).

Kvalita v kombinaci s kvantitou odvedeného písařského výkonu navíc vcelku zřetelně prozrazuje hierarchii ostatních identifikovaných písařů („A“, „B“ a „D“): vůdčí postavení zde, a není to jisté překvapující zjištění, náleží písařské ruce, již označuji siglou „A“, která je, jak již víme, totožná s písařem olomouckého Kolektáře – hradiským benediktinem „R“.⁴⁰⁴ Vzhledem k nezaměnitelné osobitosti jeho duktu, brilantní jistotě a značnému citu pro tektonickou harmonii písmové konstrukce je totožnost stockholmského „R“ se strahovským „A“ zřetelná a stojí mimo jakoukoliv pochybnost. Drobné rozdíly plynou z přeci jen poněkud rozdílného kaligrafického stupně obou manuskriptů, kdy stockholmský exemplář představuje jeho vrcholný, téměř „strojově“ přesný styl, zatímco strahovský Cassi-

403 Srov. např. zcela špatně odhadnutý prostor pro perokresebnou iniciálu v DA III 25, na fol. 35^r: „*Quintus*“.

404 Nejrozsáhlejší (černobílou) kolekci ukázek písařské ruky „R“ z olomouckého Kolektáře přináší FRIEDL, A.: *Hildebert a Everwin*, obrazová příloha č. 1-12; dedikační celostránkovou iluminací viz in: *Dějiny českého výtvarného umění I.1*. Praha 1984, obr. 75 na s. 110 s datací k r. 1136 (Jiří Mašín).

Obr. XXII. Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA III 25, fol. 49^v (kaligraf „R“). © Královské kanonie premonstrátů na Strahově.

an je místy poznamenán spěchem. Plně tomu odpovídá i volba méně kvalitního, na mnoha místech kazového pergamenu, přičemž jeho výzdoba (jedná se nejčastěji o rumělkou provedené perokresebné iniciály)⁴⁰⁵ rovněž nepřekračuje hranice průměru. Zbývající dvě písařské ruce kooperující na vzniku dnes strahovského manuskriptu a napodobující styl kaligrafa „A“, totiž ruka B a D, působí jako jeho pomocní písaři, jako žáci této vůdčí písařské osobnosti. Bezpochyby jsme tak (v souladu s tím, co bylo řečeno výše) na stopě produkce skriptoria majícího charakter **písařské školy**, která pracovala ve zdech benediktinského opatství v Hradisku u Olomouce pod vedením písaře vyobrazeného v dedikační scéně olomouckého Kolektáře, a to na přelomu 30. a 40. let XII. století. V opatrněji formulovaném širším časovém horizontu, pokrývajícím zhruba působení jedné písařské generace, lze vcelku oprávněně datovat působení kaligrafa „R“ a jeho školy do 30. až 40. let XII. století. Hradiský písařský okruh tedy kulminuje paralelně se zvýšenou aktivitou olomouckého kapitulního skriptoria za episkopátu Jindřicha Zdíka, které má ale, jak bylo již výše konstatováno s odkazem na relevantní Flodrový výzkumy, na rozdíl od hradiské písařské školy převažující dílenské rysy a neprokazuje příliš vysoké estetické ambice. Kooperaci obou prostředí (olomouckého a hradiského) pak můžeme nejen hypoteticky předpokládat, ale máme ji prokazatelně doloženou Kolektářem, kde olomoucký biskup vystupuje jako objednavatel a hradiské skriptorium (obohacené o iluminátorské síly Hildeberta a Everwina) jako realizátor této náročné reprezentativní zakázky.

Hlavní, tak říkajíc konstitutivní rysy vtisknul hradiskému skriptoriu ve druhé čtvrtině XII. století benediktin „R“. Nebude tudíž od věci seznámit se v první řadě se základními charakteristikami jeho osobitého písařského projevu a následně shrnout ty prvky, které se jako společně sdílené formální znaky projevují i u ostatních písařů tvořících rodinu s „R“, a představujících tudíž jeho školu.

Celkový dojem, který u čtenáře pohled na text psaný „R“ vyvolává, je vyhraněný konzervativismus a (pravděpodobně vědomě vyvolávaný) archaický ráz písma.⁴⁰⁶ Tohoto efektu je dosahováno snahou o maximální možné zdůrazňování

405 Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA III 25, fol. 20^r („D^e“), fol. 35^r („Q^uintus“), fol. 49^v („S^ecundum“), fol. 55^v („T^ercius“), fol. 64^r („Q^uarto“), fol. 71^r („Q^uinto“), fol. 74^r („S^extum“), fol. 82^r („S^eptimum“). Je dosti signifikantní, že tato forma iniciál doprovází výhradně text psaný kaligrafickou rukou „A“. Jde tedy s největší pravděpodobností o jeho výtvoř.

406 K tomuto fenoménu se budu detailněji vyjadřovat ještě na jiném místě. Budiž zde jen konstatováno, že tendenci k vědomě archaické stylizaci písma můžeme označit za prvek obecně benediktinský. Ačkoliv nebyl naznačován trend (doprovázející ústup řádu sv. Benedikta v průběhu XII. a ve XIII. století z pozice dominantního monastického řádu) doposud v širších kulturně historických souvislostech systematicky sledován, některé studie zaměřené na obsah a funkci benediktinskými skriptorii kopírovaných textů to z jiného úhlu pohledu potvrzují – srov. k tomu: UHLÍŘ, Zdeněk: *Codex gigas, jeho obsah a funkce*. In: *Codex gigas, ďáblova bible. Tajemství největší knihy světa*. Praha 2007, s. 32 a 35.

kvadratického modulu u liter umístovaných do středního prostoru pro psaní,⁴⁰⁷ tedy mezi druhou a třetí linku minuskulní osnovy: „a“, „m“, „n“, „o“, „r“, „t“, „u“, někdy dokonce i u „c“ a „e“. Čtvercový „půdorys“ aplikuje tento písař i při psaní dlouhého „s“ a „f“, a to díky výraznému, mělce zaklenutému obloučku nasazenému na hlavu základového dřívku tohoto písmene. Popsaný tvar dlouhého „s“ a „f“ náleží k markantním individuálním rysům písaře „R“, které si podržel i ve svém místy méně pečlivém projevu na foliích strahovského Cassiana. S jeho konzervativismem koresponduje vcelku důsledné používání této formy písmene dlouhé „s“ i ve finálních pozicích slov. Neméně signifikantním archaismem je preference oblých tahů, která spolu s tendencí k tupému zakončování dřívků liter „m“ a „n“ odmítá rané projevy gotického stylu v knižním písmu, jimž se naopak již nebrání někteří představitelé soudobého olomouckého skriptoria. Snad jen prostřednictvím vidlicově zakončovaných hlavic dřívků „d“ a „l“ pronikají do jeho písařského projevu progresivnější trendy, jež však do svého grafického repertoáru připouští tento písař jen velice neochotně. Právě zmiňovaná litera „d“ pak u něj pochopitelně převládá ve své starší, vzpřímené podobě nad okrouhlou „gotickou“ formou. Ligoaná forma „et“ (&) se vyskytuje nejen ve funkci spojky, nýbrž i sporadicky uprostřed slov. Systémově tato forma dominuje u jeho kaligrafického projevu na foliích Kolektáře, zatímco ve strahovském manuskriptu (snad z tachygrafických důvodů?) u něj registrujeme rovněž podobu spojky „et“ odvozenou z tírnských not.

Vyšší stupeň kultivovanosti písařského projevu benediktina „R“ se odráží též v jeho používaném interpunkčního systému. Jde vskutku o „systém“ reflektující syntaktickou strukturu opisovaného textu, v němž můžeme vcelku snadno rozlišit až tři základní distinkční úrovně graficky odlišené v různé výšce umístovanými tečkami: nejnižše zapsaná tečka signalizuje nejslabší pauzu, středním umístěním tečky (někde provedené rovněž diagonálně pootočeným středníkem) je reprezentována *distinctio media* a finální ukončení uzavřené výpovědi (periody) pravidelně zapisuje pomocí tečky umístěné v horní partii středního psacího prostoru.⁴⁰⁸ Po finální distinkci následuje majuskulní litera na počátku další věty. Jako příklad uvádím ukázkou z folia 49^v strahovského rukopisu (z praktických důvodů v přepisu odlišují jen finální distinkci od ostatních dvou, neboť rovněž v rukopisné praxi

407 K paleografické terminologii zatím nejnověji srov.: ŠEDIVÝ, Juraj – PÁTKOVÁ, H. (edd.): *Vocabularium parvum scripturae latinae*. Bratislava–Praha 2008; k názvosloví vztahující se k minuskulní osnově srov. zde na s. 52–53.

408 Tento ve středověkých skriptoriích nejčastěji uplatňovaný systém syntaktické interpunkce prováděné pomocí (v různé výšce umístovaných) teček vychází z teorie obsažené v: *Isidori Hispalensis Etymologiae* I.20.1–6 (*De posituris*). Isidor zde rozlišuje trojici stupňů větných „smyslů“: *Positura est figura ad distinguendos sensus per cola et commata et periodos, quae dum ordine suo adponitur, sensum nobis lectionis ostendit* – srov.: KORTE, Daniel – KALIVODA, Jan (edd.): *Isidor ze Seville: Etymologie I–III*. Praha 2000 (Knihovna středověké tradice 3), s. 98 (s juxtaponovaným českým překladem na s. 99).

nuntiat actio: quod solum propter actionis effectum: si eam
 voluntatis acioni desiderio unquam; aut primum
 reddat: aut penam: secundum illud quod ipse loquitur propheta
 tam ego autem opera eorum: & cogitationes eorum: uenio ut
 grege cum omnibus gentibus: & linguis: & rursum: in
 se inuicem cogitationibus; accusationibus; aut etiam
 defendentibus; in die qua iudicabit deus secreta hominum.

XXI. Sciendum tamen in eo quod in quibusdam exemplaribus inueni-
 tur: Qui nascitur sine suo reus erit iudicio.
 super flumem esse sine causa. & adiectum esse ab his quod apu-
 tandam nam prauis causis minime putauerit. Cum
 utique nullus qualibus absque ratione commotus sine causa
 se dicat nasci. Quia obrem apparet ab eis adiectum
 qui propositum intellexerit scripturam uolentis somnium
 uacundie omnimodis amputare: nullamque indigna-
 tionis occasione perire reseruare: ne dum uerbum nasci
 cum causa: etiam sine causa nascendi nobis intromittat
 occasio: finis enim paenitentiae non nascendo iuste: sed
 impunitus non uacundo consistit. Licet a quibusdam hoc ipsum
 quod dicitur sine causa ita interpretari sciamus: quod scilicet
 sine causa nascatur: ut cum experire uacundie uano
 nil liceat: melius tamen est ita tenere: ut et nouella exempla
 multa: & antiqua omnia inueniunt esse conscripta.

XXII. Quia propter athletam christi legitime decertantem: uacundie
 mori radicem oportet euellere: cui morbi hec erit
 medicina perfecta: ut primum credam nullomodo sine
 iustis seu iniustis ex causis licere nobis nasci: scientes
 nos discretionis lumen: rectaque consilio firmitate: ipsam
 quoque honestate & iusticie moderantiam primum amissuros:
 si principale cordis nostri ei fuerit tenebris obscuratum.

Obr. XXIII. Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA III 25,
 fol. 70^v (ruce B, C, A = „R“). © Královské kanonie premonstrátů na Strahově.

87

Quom̄ depopulari om̄i uirtutū supbia puerā humiliatē possit
 extingui. Remedia aduersum morbum supbie. **Prima.** xxii.
Quod extremum aduersus sp̄m supbie nob̄ xxiii.
 certamen ē. qui morbus licet ultionis sit in effectu uiciorū
 atq; in ordine ponat̄ extremus. origine tam̄ & tempore
 p̄mus ē. Seuissima. & superioribus cunctis uonarior bestia.
 p̄fectos maxime tēptans. & p̄pe modū iam positos in cōsumma
 cione uirtutū morfu duriore depascens. **ii.** **C**uius
 duo sunt genera unū hoc quod diximus sp̄iales summosque
 pullari. Aliud quod etiā incipientes carnalesq; cōplectitur.
 & licet utrumq; supbie genus. tam̄ in d̄m q̄m in homines no
 xia inflectet elacio. Tam̄ illud specialit̄ refertur ad d̄m.
 sc̄dm ad homines p̄p̄e p̄met. Cuius originē ac remedia in
 posteriorib; libris huius donante dō in q̄ntū possum̄ exequere
 mur: n̄ de illo p̄ore quo p̄fati sum̄ p̄fectos p̄cipue tēptari.
 p̄positum uobis ē pauca differere. **iii.** **N**ullum ē ḡ ii
 aliud uicium quod ita om̄i uirtutes exauriat. cunctaq;
 iusticia & sc̄tate hominē spoliēt ac nudet. ut supbie malū.
 Tam̄q̄m generalis q̄dam ac pestifer morbus. n̄num mebrū
 partē ut ei debilitare tētentis. sed solidum corp̄ lactali
 corrumpit exicio. & iā in uirtutū fastigio collocatos. ḡuissima
 ruina deicere ac trucidare conatur: Om̄e namq; uicium
 suis ē terminis ac fine tētentum. & licet t̄ristet alias q̄q;
 uirtutes. com̄ una tam̄ p̄ncipalit̄ tendit. eāq; specialiter
 opprimit. & hoc ipsum quod diximus claris possit in
 tellegi. Castri mar̄gia id est appetitus uentris seu con
 cupiscencia gula temperancie rigorē corrumpit.
 Castitatem. libido t̄taminat. ira. pacienciam uastat.

Obr. XXIV. Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově,
 sign. DA III 25, fol. 87r (ruka D). © Královské kanonie premonstrátů na Strahově.

jsou tyto dva stupně nižší pauzy směřovány a mnohdy jen stěží odlišitelné; v mém přepisu mají formu tečky umístěné uprostřed výšky krátkých liter):⁴⁰⁹

Nec enim sufficit solum corporale ieiunium ad conquirendam perfectę castimonie puritatem • nisi precesserit contritio spiritus • et oratio contra hunc inmundissimum spiritum perseverans • Dum continuata meditatio scripturarum • huicque fuerit sciencia spiritalis adiuncta • labor etiam opusque manuum instabiles cordis per vagationes cohercens ac revocans • et ante omnia fundata fuerit humilitas vera • sine qua nullus penitus vicus poterit unquam triumphus adquiri •

Výše charakterizovaná písařská ruka reprezentuje nejen vrcholného představitele moravského benediktinského skriptoria první poloviny 12. století, nýbrž vytváří rovněž základní rámec pro ostatní, od jeho duktů a písařských zvyklostí odvozené písaře v tomto prostředí působící. Zaměřme proto svou pozornost v první řadě na ty písaře, kteří spolu s kaligrafem „R“, tj. písařskou rukou „A“, participují na vzniku strahovského manuskriptu. Po vyloučení diletantského pokusu písaře „C“ zbývají ke srovnání pouze dvě ruce: „B“ a „D“. Na foliu 70^v vidíme postupně práci těchto rukou: „B“ na řádcích 1–8/9 (po *inveni/tur*) a od řádku 11 (od slova *iram*) až do konce stránky píše „A“. Práci obou rukou na necelých třech řádcích spojuje nejistá ruka „C“, a to na řádcích 9–11; viz **Obr. XXIII**.

Afinita mezi „A“ a „B“ je zřetelná v některých specifických atavismech v konstrukci ligatury „ct“⁴¹⁰ a dále v duktu liter „g“, „d“ a „l“. Je zapotřebí ovšem hned na úvod pokusu o sumarizaci hradiských afinit podotknout, že prvky, které budou níže jako znaky příbuznosti vypočteny, podléhají u jednoho každého písaře individuálním variantám závislým na momentálním písařském tempu, míře soustředění a jistě řadě dalších „vnějších okolností“ (např. možné rozdíly v textu vznikajícím za denního světla a za umělého osvětlení apod.), které se nutně do toho kterého konkrétního písařského projevu v daném okamžiku musely promítnout.

Nejpřesvědčivěji z celé této skupiny znaků působí ligatura „ct“, která se drží ve své specifické formě nejen u této dvojice hradiských písařů („A“ a „B“), ale stává se, jak ještě níže uvidíme, konstitutivním prvkem hradiského duktů v této písařské generaci obecně. Výše jsem se zmiňoval o „ligatuře“. Přesněji řečeno jde vlastně o jakýsi pozůstatek této ligatury, obě písmena jsou již více méně opět rozpojena, nicméně na hlavičce dřívku litery „t“ zůstává jakýsi pozůstatek ligatury, který kaligraf „R“ (= „A“) zformoval do podoby malého kroužku. Tutéž podobu nalézáme i u „B“, pouze s rozdílným celkovým sklonem písma doprava, tedy ve směru psaní, zatímco rukopis „R“ je důsledně kolmý. Další výrazné ovlivnění nezapře litera dlouhé „s“ a „f“, kopírující velký, měkce klenutý oblouček (psa-

409 Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA III 25, fol. 49^v, řádky 20–27.

410 Její význam pro písmovou analýzu zdůraznil již GILISSEN, Léon: *L'expertise des écritures médiévales. Recherche d'une méthode avec application à un manuscrit du XIe siècle: le Lictionnaire de Lobbes: Codex Bruxellensis 18018*. Gand 1973 (Les publications de Scriptorium 6), passim.

ný v některých případech prokazatelně samostatně, druhým tahem). Nefunkční zpětná „dekompozice“ písmene na více tahů, než je nezbytně nutné k jeho zápisu, poznamenala i tvar litery „l“. Tento „manýrismus“ související se stárnutím okrouhlého karolínského minuskulního písma v benediktinských skriptoriích a neodvratně ohlašující jeho dekadenci a stylový úpadek, proměnil toho po formální stránce zcela jednoduché písmeno v dynamicky (na některých místech téměř až „barokně“) zvlněnou a ve svém průběhu přerušenu linií zřetelně vychýlenou ze svého kolmého průběhu. U obou písařských rukou ovšem můžeme pozorovat alternativní používání kolmé, jedním tahem vytvořené formy tohoto písmene. Podobný „neklid“ registrujeme u „A“ i „B“ v případě minuskulního (vzprámeného) „d“. Tvar písmene „g“, sám o sobě dosti složitý, bývá rovněž obvykle vděčným indikátorem jak individuální písařské ruky, tak i eventuálních příbuzenských vazeb ohlašujících společné školení. Pro kaligrafa „R“ je typickým tvar, u něhož je spodní smyčka (místy poměrně výrazně) posunuta doprava, u písaře „B“ je ovšem výsledný efekt tohoto jevu značně oslaben jeho již zmiňovaným sklonem doprava.

Nejosobitějším dojmem ve čtveřici písařů strahovského kodexu působí ruka „D“. Lze u něj sice zaznamenat výskyt prakticky všech formálních znaků (zejména ligatura „ct“ a tvar „g“), jež jej řadí do okruhu tvorby hradiského skriptoria ve sledované generaci, nicméně vše je aplikováno na pozadí morfologicky dosti nestabilního, místy ne příliš kultivovaného písařského projevu – viz **Obr. XXIV**.

Vedle dvou kodexů, o nichž bylo doposud pojednáváno a jež přímo souvisejí s osobou hradiského benediktina „R“, je možné do kontextu jeho působení zařadit ještě dvě rukopisné památky: jednak (dnes) kapitulní **olomoucký rukopis Augustinových Confessiones**⁴¹¹ a dále liturgicky i muzikologicky nesmírně cenný breviář (přesněji řečeno jeho letní část) benediktinského ritu R 387, který je dnes chován ve fondu rajhradské benediktinské knihovny.⁴¹²

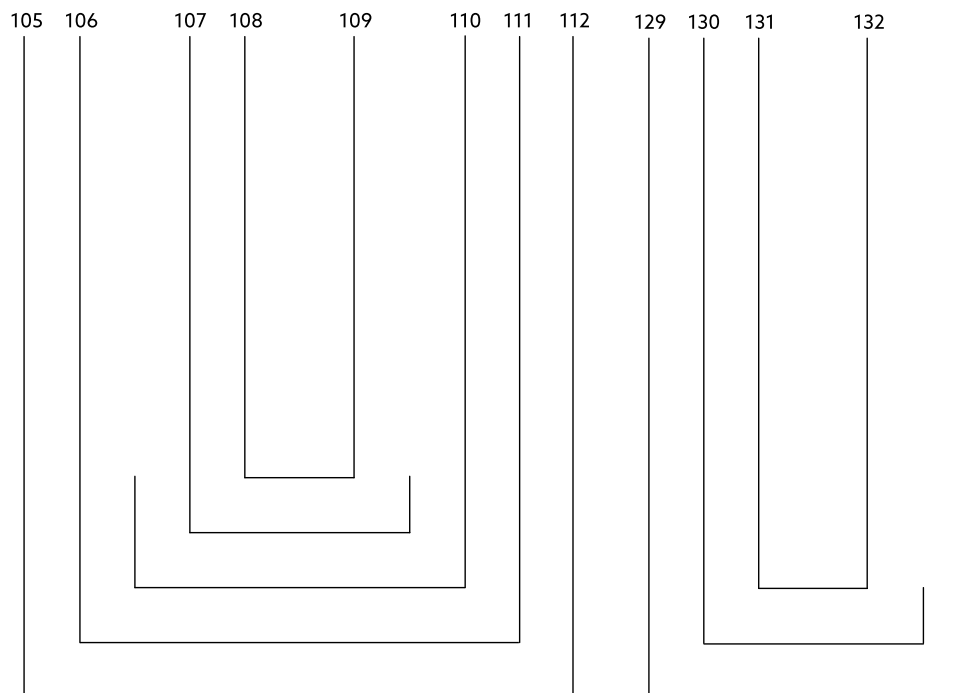
Rukopis CO 96 dochovaný v prkénkové vazbě potažené zahnědlým pergamemem byl původně *liber catenatus*, přední i zadní desky byly vybaveny po pěti puklách. Knižní blok tvoří 132 folií zažloutlého, slušně opracovaného pergamentu, kladení archů respektuje tzv. Gregoryho princip. Folia (21,0 × 31,5 cm) mají dochovány vpichy, jsou opatřena slepým horizontálním i vertikálním linkováním; textové zrcadlo (15,0 × 25,5 cm) ohraničeno z obou stran dvoulinkou 0,7 širokou,

411 ZA Opava, prac. Olomouc, Knihovna Metropolitní kapituly Olomouc, sign. CO 96 – srov. BISTRICKÝ, J. – BOHÁČEK, M. – ČÁDA, F.: *Seznam rukopisů Metropolitní kapituly v Olomouci*, s. 111 (kodex je zde umístěn do poloviny XII. století). Podotýkám, že vedle *Confessiones* je zde opsána ještě *Sermo de vita et moribus clericorum suorum* a *Sermo de s. Ioseph* náležející autorsky rovněž Augustinovi, ale s výhradou jistého zjednodušení, jež ovšem nikterak nezkresluje paleografické závěry, budu olomoucký kapitulní kodex CO 96 na tomto místě zmiňovat jako Augustinovy *Confessiones*.

412 Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 387 – srov. DOUČIL, V.: *Soupis rukopisů*, s. 187–189.

řádková distance je 0,8 cm. Přední i zadní předsádku tvoří pergamenový arch, jehož jeden list je přilepen k předešlé a druhý – volný tvoří předsádku. Celkem 17 složek s kustodami v podobě římských číslic (umísťovaných na konec složky, jen poslední složka je bez kustody) je uspořádáno podle následujícího vzorce:

$$[13 \times IV (104)]^{1-13} + [III+2 (112)]^{14} + [2 \times IV (128)]^{15-16} + [I+2 (132)]^{17}$$

Na tvorbě olomouckého rukopisu se stejně jako tomu bylo u strahovského podílely celkem čtyři písařské ruce:⁴¹³

- **písař E** písíci první kvaternovou složku rukopisu, tj. fol. 1^r–8^v,
- **písař F** na fol. 9^r–42^r (prvních 25 řádků) a dále fol. 51^r (od řádku 5)–93^v,
- **písař G** na fol. 42^r (od řádku 26)–51^r (první čtyři řádky),
- **písař H** na fol. 94^r–[132^v].

Dominantní úloha zde evidentně připadá písařské ruce „F“, která se svou grafikou hlásí ke škole benediktina „R“ (srov. nám již důvěrně známou ligaturu „ct“, dále duktus liter „l“, „d“ a „g“), celkový modul jeho písmového projevu je snad

⁴¹³ Ke kodexu CO 96 se okrajově vyjádřil i FLODR, M.: *Skriptorium olomoucké*, s. 100, pozn. 247, který v něm identifikuje jen tři písařské ruce a z provenienčního hlediska jej umísťuje do „rakousko-bavorské oblasti“; činí tak zřejmě pod dojmem drobných přípisků na zadním předešlé kodexu, kde sice vskutku lze číst: *Chunradus, dux Patauie*, nicméně vedle toho bezprostředně pod tímto zápisem jinou, ale soudobou rukou: *Wladimir dux*.

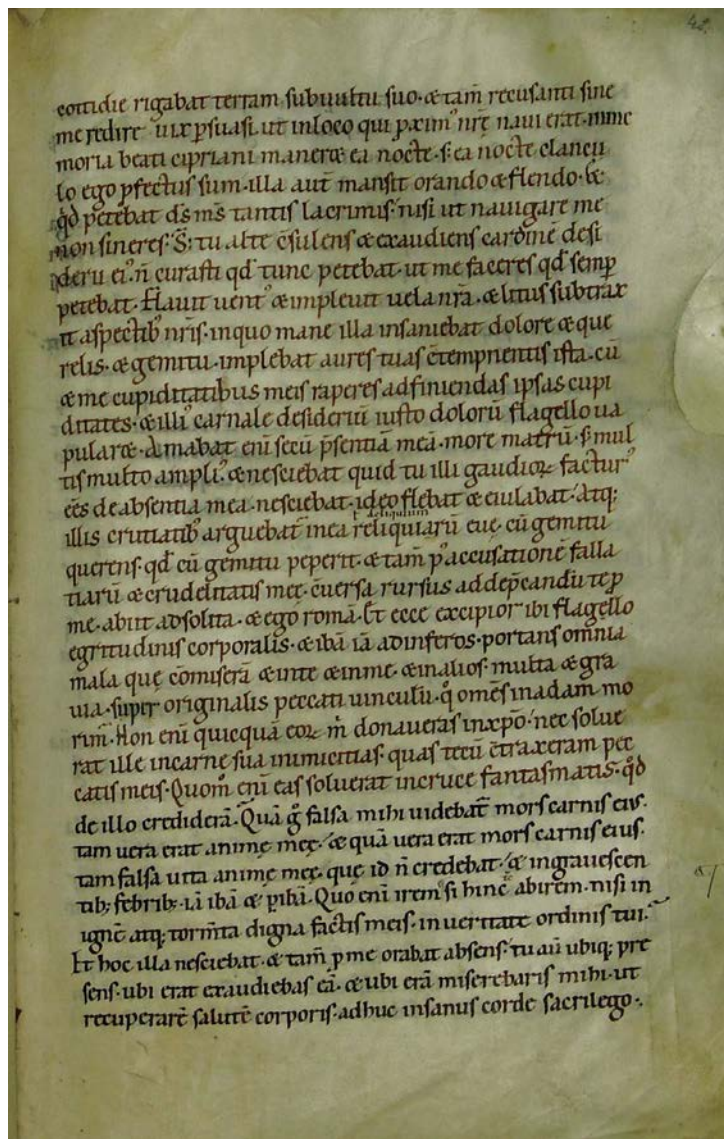
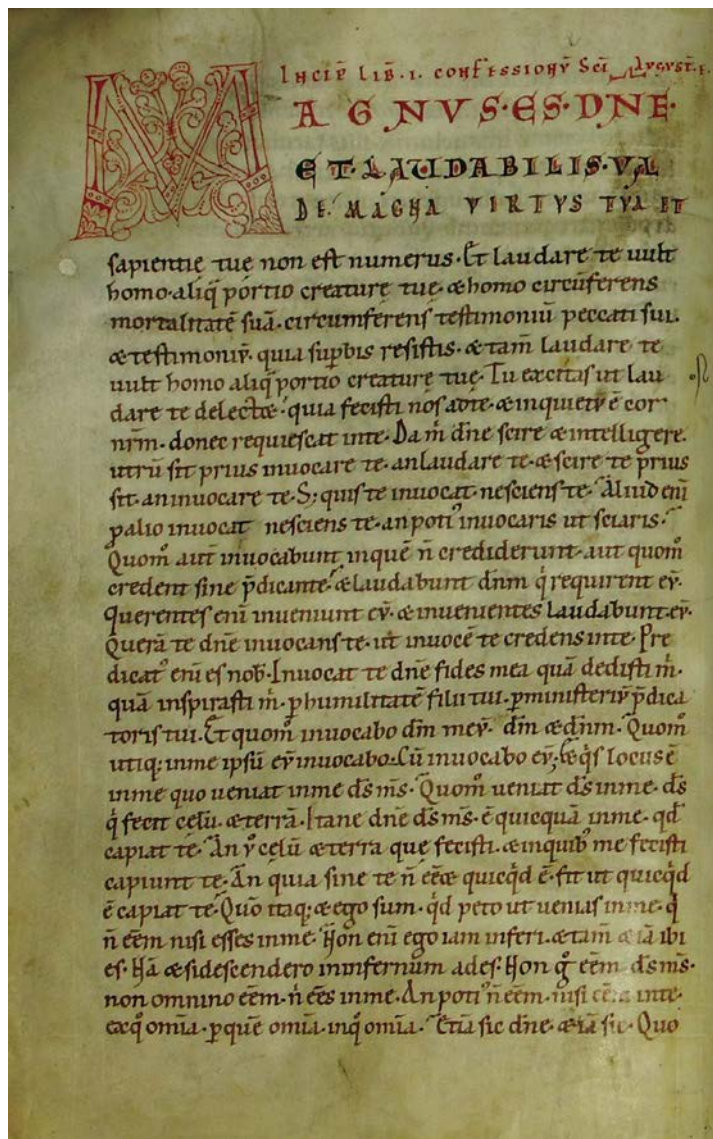
ještě více kvadratický, než tomu bylo u jeho zřejmě vzorového písaře „R“, rovněž okrouhlé linie (dobře sledovatelné u litery „o“) jsou navzdory dobovým trendům zdůrazňovány. Naopak jistý progres lze u něj na rozdíl od „R“ spatřovat v častém výskytu kulatého „s“ ve finálních pozicích slov – viz **Obr. XXV**.

Srovnáním olomouckého kodexu CO 96 a strahovského kodexu DA III 25 dospějeme ještě k jinému zajímavému závěru: olomoucký manuskript působí po grafické stránce výrazně „sevřenějším“ dojmem, všechny čtyři zde zastoupené písařské ruce vykazují mezi sebou afinitu a současně zhruba stejný stupeň kaligrafie – viz **Obr. XXVI, XXVII a XXVIII**. Přestože ruka „F“ napsala největší díl textu, není možné v písařské skupině pracující na CO 96 uvažovat o jakémkoliv hierarchické dvojici typu učitel – žák, která se naopak dosti zřetelně rýsovala v rukopisu strahovském. Jisté vysvětlení této formové diskrepance by mohlo poskytnout zamyšlení se nad funkcí obou knih.

Graficky znatelně pestřejší strahovský exemplář, v němž jsme identifikovali ruku samotného vůdčího písaře celého skriptoria („R“), vykazuje totiž řadu symptomů jakéhosi „školního, cvičného rukopisu“. ⁴¹⁴ Vedle jistých prvků improvizace a střídání většího množství písařských rukou na relativně malé ploše (tři ruce v rámci jednoho folia viz na foliu 70^v) se zde nalézá dosti vzácný doklad textového paralelismu, kdy jistý textový úsek je nejprve vzorovým kaligrafem předepsán a následně jeho žákem zkopírován, aby posléze žák samostatně pokračoval v textu dále (viz ukázkou z apertury folií 98^v–99^r strahovského rukopisu s ukázkou ruky „R“ a s paralelním textem psaným rukou „D“, která pak v poněkud menším modulu pokračovala v práci vzorového písaře „R“ na **Obr. XXIX**). Naproti tomu olomoucký kapitulní exemplář představuje „standardní“ produkt dobře organizovaného skriptoria, kde jednotlivé písařské ruce nejen kooperují (jeden každý písař píše vždy souvislý delší úsek textu), nýbrž vykazují i vzájemnou grafickou provázanost v intencích hradiského benediktinského duktů, jak o tom již byla výše zmínka.

Tato rovina výkladu středověké knihy bývá kupodivu kodikologií dosti přehlížena, ačkoliv je to právě správné chápání hierarchických vztahů jednotlivých písařských projevů v kodexu zastoupených, jež může odpovědět na řadu jinak neřešitelných skriptoristických otázek, a to včetně postižení charakteru příslušného skriptoria (zde v první řadě již několikrát zmiňované odlišení písařských škol od „pouhých“ dílen), organizace jeho vnitřního chodu apod. Je jasné, že pro drtivou většinu (obzvláště raně středověkých) skriptorií je to fakticky jediná schůdná cesta k proniknutí do „vnitřního světa“ zrodu středověké knihy, v rovině

414 Tohoto označení užívám s vědomím možných nebezpečí, která s sebou může přinést (adjektivum „cvičný“ zde rozhodně nelze chápat jako „zkusmo, nanečisto provedený“); činím tak spíše z nedostatku jiné, vhodnější terminologie. Současně tímto označením podepírám předpoklad existence písařské školy ve sledovaném prostředí.

Obr. XXV. ZA Opava, prac. Olmouc, Knihovna Metropolitní kapituly sv. Václava v Olomouci, sig. CO 96, fol. 12^v (ruka F).

© Arcibiskupství Olomouc.

Obr. XXVI. ZA Opava, prac. Olmouc, Knihovna Metropolitní kapituly sv. Václava v Olomouci, sign. CO 96, fol. 42^r (ruce F, G).

© Arcibiskupství Olomouc.

qui nūquam fuerunt. a quo factum. ut hoc nō semp̄ erūt qui
 fuerunt. a quo etā factum ē ut sciret utriusq; a quo factum ē
 Audiu alii nocē tūā. post concupiscētia tuas nō cas. & anolup
 tate tua uertat. Audiu et illa ex munere tuo quā multū h
 amau. hec. simanducauerim de erit nobis. hoc est dicere. ^{habundabim^o}
 hec illa res me copiosū faciet. nec illa crūnosū. Audiu et al
 terā. Ego enī didici in quib^o sum sufficiens ēē. & abundare
 noui. & penuriam pati noui. Omnia possū in eo quime confortat.
 ecce miles castrorū celestū. nō puluis qd sum^o. sed memen
 to dñe qd puluis sum^o. & depuluerit fecisti hominē & pe
 rierat & inuent^o ē. nec ille in se potuit. qd ide puluis fuit. <sup>uult capere ce
 lestem</sup>
 quē talia dicentē afflata tue inspirationis adamau.
 Omnia possū inquit in eo qui me confortat. conforta me ut
 possim. Na qd tubet. & tube qd us. hie se accepisse confitetur.
 & qd gloriat. in dño gloriat. Audiu alii rogantē. ut accipiat.
 Auster ame inq; concupiscētia uentris. unde apparet scē
 de mō te dare. cū sit qd imperat fieri. docuisti me pater
 bone omnia munda mundis. similia ēē hominū. qui possen
 sione manducat. & omnē creaturā tuā bonā ēē. nichilq;
 abiciendū. qd enī q̄rarū actione peipit. Et quia esca nos
 nō commendat dō. & ut nemo nos iudicet in cibo aut in
 potu. & ut qui manducat simanducantē si iudicet. dicit
 ei hec. grāf tibi. Laudes t̄ dō meo magistro meo. pulsatori ^{braga arce}
 aurū mearū. inlustratori cordis mei. Eripe me ab omni
 temptatione. non ego inmundiciā obsoni timeo. sed in
 mundiciā cupiditatis. scio nocē omē carnis gen^o qd cito
 esset usū. manducare pmissū. heliā cibo carnis refectū. io
 hane mirabili abstinentia p̄ditū. animalib^o hoc ē locustis ^{Dele. in p̄ 105}
 insectis cedentib^o nō fuisse pollutū. & scio escau lentieule. con
 cupiscētia deceptū. & dā pp̄ aque desiderū. a se ipso
 reprehensū. & regē nūm nō decarne fide pane tēptatum.
 Ideoq; & pp̄s inheremo. h̄q; carnes desiderauit. si q; esca
 desiderio aduers^o dñm murmurauit. metuit impbari.

Obr. XXVII. ZA Opava, prac. Olmouc, Knihovna Metropolitní kapituly sv. Václava v Olomouci, sign. CO 96, fol. 94^r (ruka H).

© Arcibiskupství Olomouc.

specie pretulerunt iudey. figuramq; dogmatū per
 uersex. Porro heliū qui adūsus iob graui reprobatione
 inuit^o. significat eos qui int̄ scām eccliam arrogant
 p̄dicant. & p̄ timore cordis ac scientie fastū q̄qd
 p̄ferunt. supbie exemplis ostentant.
Liber psalmōy quāquā uno concludat̄ uolumine. nō
 est tamen editus uno codicē. auctore. Decē enī p̄nc
 p̄phet̄ sunt. qui eos diūso tempore scripser^o. id est
 moyses. dauid. salomon. asaph. echan. eman. ydrubus.
 & filii chore. asar & abichab. siue esdra. Nonnulli
 etiā aggei & hacharie ēē estimant. de his aut̄ qui sine
 titulis sunt traditio ueterū talis ē. ut cui auctoris
 p̄scriptio p̄cessit. ceteri qui sine titulo secunt̄ ipsi
 ēē credant. Est aut̄ hic lib̄ allegoricis ac typicis sa
 cramentis signatus. specialit̄ aut̄ qd nat^o. qd passus.
 qd resurrexit xp̄e. p̄nc hoc om̄s psalmōy resonat
 organa. Sciendū tam qd ap̄ hebreos om̄s psalmi
 p̄m̄ta fuerant & in ordinatū. quos primū quidē
 esdras in unū uolumē coegit. & in ordinē numerūq;
 disposuit. ac p̄oculta sacramta mysteria. alios alius
 p̄tulit ordine. dū posteriores uideant̄ in tempore.
 Nam scdm̄ hystorie cursum teius psalm̄ quinquagesimo
 posterior ē. s. p̄p̄t̄ mysteriū in ordine prior ē. Sic
 enī habent̄ & ceteri. quia sp̄e eos p̄ordinauit. Tuolunt.
Salomonis tria uolumina edidit. srim̄ ex his p̄ucrib^o
 liber est. scōs qui appellat̄ ecclastes. t̄terius cui
 titulus ē cantica canticōy. In quib^o quidē tribus
 libris triū generū disciplinas cōposuit. quib^o ad
 rerū sciētiam puenit̄. In primis nāq; ethica id ē
 moralis. p̄ hec phisica que qualitatē nature cōpre
 hendit. ad uitamū theorica id ē contēplatiua.
In p̄ucribus enī moralia docens. p̄ cōmūnē quēndā
 loquendi usū. atq; int̄elligentiā edidit. ceterua

Obr. XXVIII. ZA Opava, prac. Olmouc, Knihovna Metropolitní kapituly sv. Václava v Olomouci, sign. CO 96, fol. 8^r (ruka E).

© Arcibiskupství Olomouc.

čistě paleografické přináší takto utříděný materiál neocenitelný zdroj informací o způsobech přenosu charakteristických rysů ductu a dalších písařských zvyklostí mezi jednotlivými členy zachyceného písařského okruhu.

Dalším kodexem, jež je možno umístit do okruhu hradiské písařské školy, je **benediktinský breviář R 387**.

Tento kodex dochovaný v novodobé polokožené vazbě je složen z celkem 233 folií (16,0 × 24,0 cm) nekvalitního a kazového zahnědlého pergamenu se sporadicky dochovanými vpichy a slepou horizontální i vertikální liniaturou. Textové zrcadlo (11,0 × 20,0 cm) ohraňováno z obou stran slepou dvoulinkou 0,6 cm širokou, stejnou distancí mají i řádky. 29 složek bez kustod je uspořádáno následovně:

$$[2 \times \text{IV} (16)]^{1-2} + [\text{III} (22)]^3 + [8 \times \text{IV} (86)]^{4-11} + [\text{III}+2 (94)]^{12} + [5 \times \text{IV} (143)]^{13-17} + [\text{III}+2 (151)]^{18} + [\text{III}+2 (159)]^{19} + [\text{V} (169)]^{20} + [\text{IV}+1 (177)]^{21} + [3 \times \text{IV} (201)]^{22-24} + [\text{III}+2 (209)]^{25} + [\text{II}+4 (217)]^{26} + [\text{III} (223)]^{27} + [\text{III}+2 (231)]^{28} + [\text{IV}+2 (241)]^{29}$$

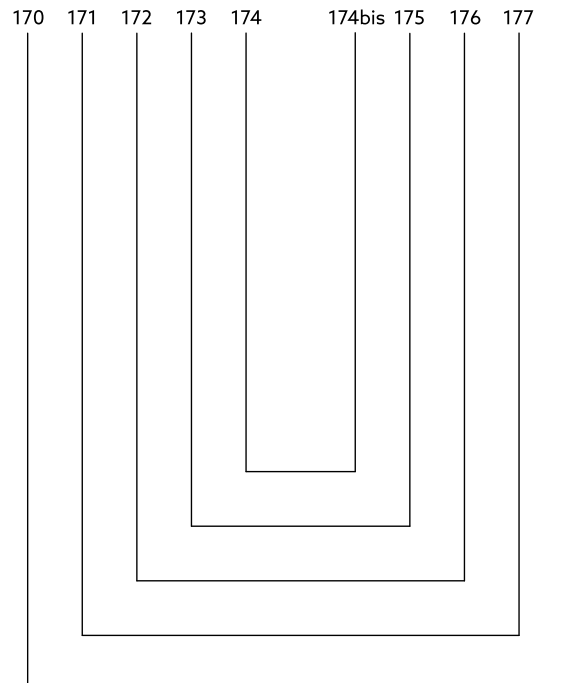
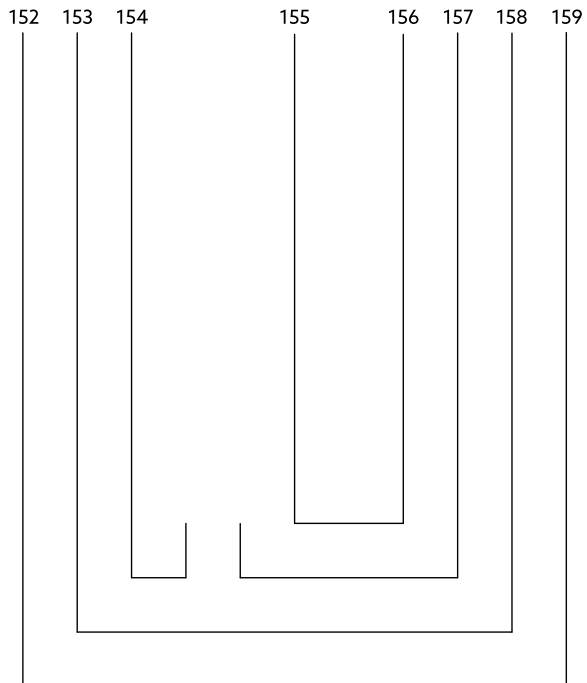
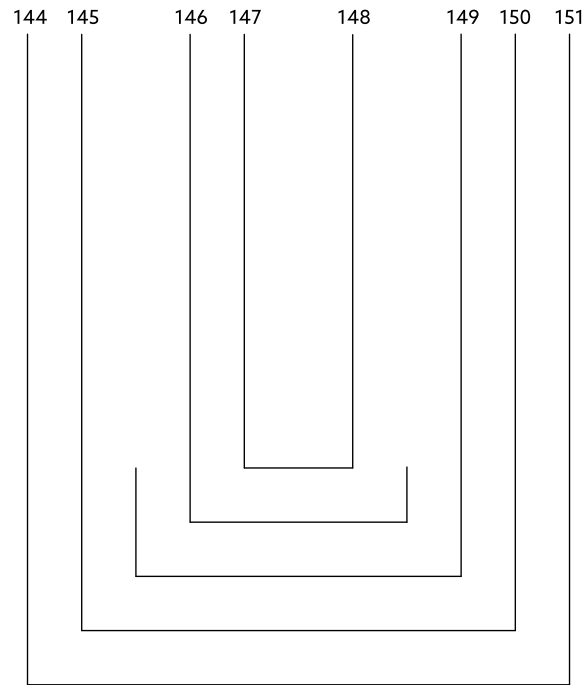
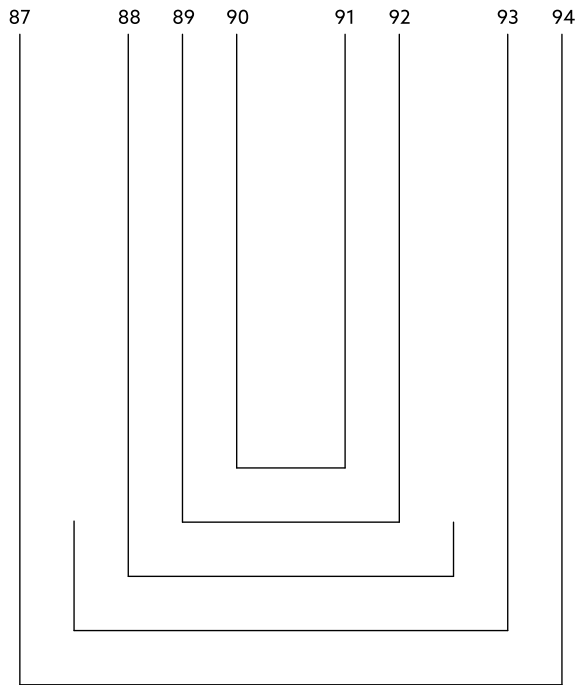
Ve foliaci nastaly tyto chyby: místo fol. 110 počítáno fol. 120, tato chyba se drží odtud dále, fol. 132 a 174 jsou bis. Fol. 154 je dnes jen volně vloženo do rukopisu.

Vedle písma, o němž bude zmínka vzápětí, avizuje moravskou provenienci struktura jeho sanktorálu, který je značně blízký kalendáriu olomouckého Kolektáře.⁴¹⁵ Důležitá je zejména přítomnost festivity sv. Ludmily (přesněji řečeno její translace), jež se vyskytuje již v nejstarší, a tudíž původní (bezpečně rukou „R“ psané a rumělkou provedené) vrstvě Kolektáře ke čtvrtým listopadovým idám (tj. k 10. listopadu),⁴¹⁶ na stejném místě je zařazena i do breviáře. Oba rukopisy tak přinášejí ve svých liturgických aparátech nejstarší doklady svatoludmilské úcty u nás.⁴¹⁷

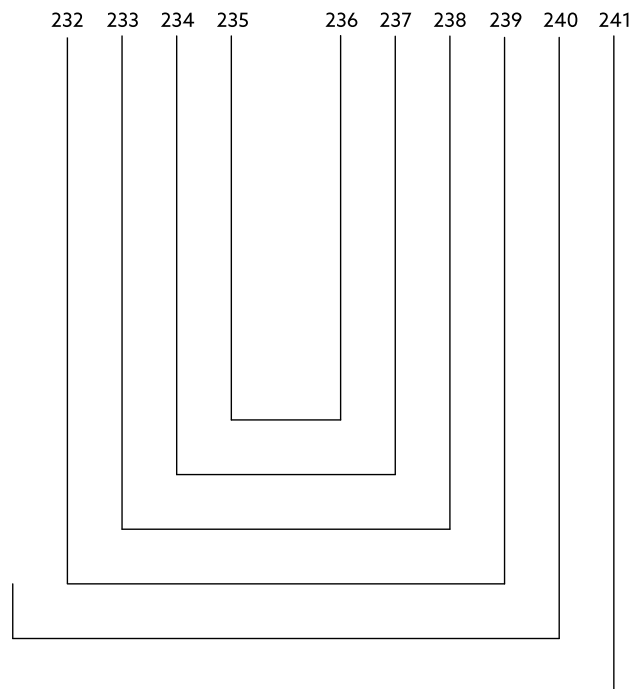
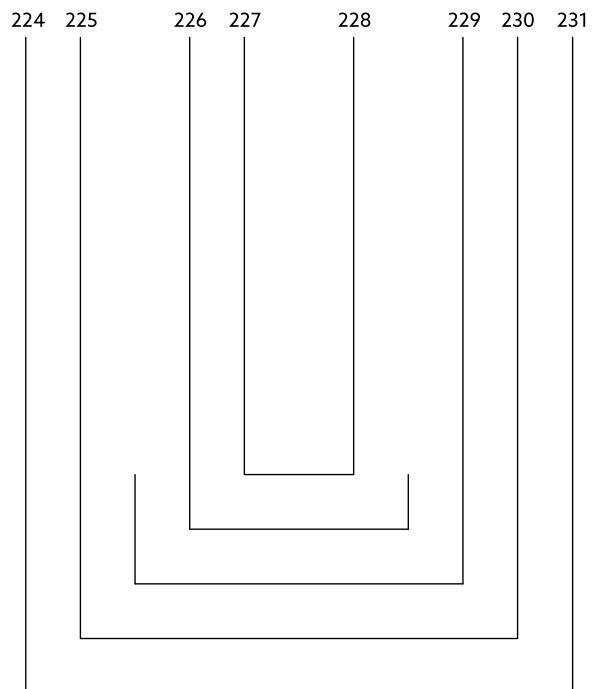
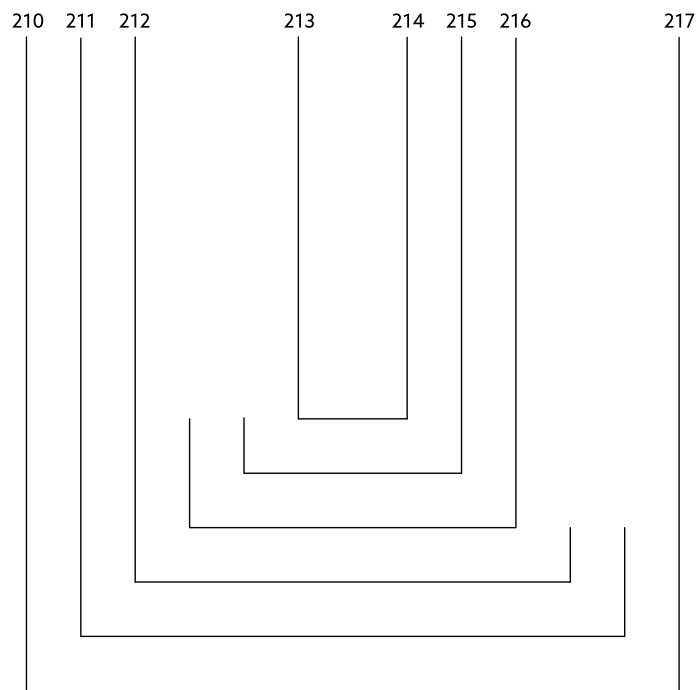
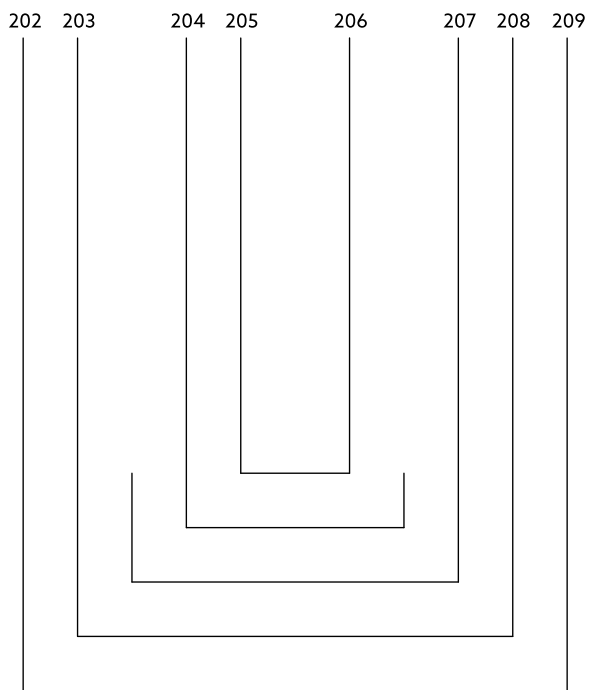
415 Stockholm, Kungliga Biblioteket, sign. Cod. Theol. A 144, fol. 2^r-7^r.

416 Původní podoba kalendária z Kolektáře znala pouze tento translační termín; termín Ludmilina martyria je zde sice rovněž rumělkou proveden (k 16. říjnovým kalendám, tj. 16. září), nicméně prokazatelně až druhotně, mladší písařskou rukou. V tomto smyslu je třeba opravit informace přinášené k ludmilskému kultu D. TŘEŠTÍKEM: *Počátky Přemyslovců*, s. 179–180.

417 Na tento „primát“ olomouckého prostředí ve srovnání se soudobou pražskou diecézí upozorňuje i KUBÍN, P.: *Sedm přemyslovských kultů*, s. 112. Stranou zde ponechávám, vzhledem k problematickému časovému zařazení, další raný doklad ludmilské úcty, který obsahuje tzv. *Codex Gertrudianus*. Rovněž tato cimélie (v originále uložená v Museo Archeologico Nazionale v Cividale del Friuli, Cod. 136) registruje jen translační svátek (zde mylně ke 2. idám listopadovým, tedy ke 12. listopadu); k rukopisu zatím nejnověji: MALEWICZ, Małgorzata H. – KÜRBIŠ, Brygida (edd.): *Liber precum Gertrudae duccissae e Psalterio Egberti cum Calendario*. Kraków 2002 (Monumenta sacra Polonorum 2), kalendárium zde vydáno na s. 97–115. U nás na tento kodex upozornil KALOUSEK, Josef: *Kalendář českého původu z prostředka 12. století*. Časopis Musea Království českého 76, 1902, s. 159–165 a v souvislosti s česko-polskými kontakty HLAVÁČEK, I.: *Przyczynki do czesko-polskich kontaktów książkowych za panowania Przemysłodów*. Archiva, Biblioteki i Muzea Kościelne 33, 1976, s. 313–328. Nejdůkladnější paleografické zhodnocení (tj. zasazení původního textu kodexu – žaltáře, který vznikl pro trevírského arcibiskupa Egberta, do kontextu produkce skriptoria v Reichenau s datací do let 977–980) provedl HOFFMANN, H.: *Buchkunst und Königtum*, s. 315.

4 Nejstarší písarské školy v Čechách a na Moravě

Neméně významnými jsou paleografické aspekty R 387. Na jeho vzniku se podílelo celkem šest písarských rukou:

- **písař I** napsal folia 1^r–14^r (až po slova *A Deo se in actibus* na třetím řádku od konce),
- **písař J** folia 14^r (od slov *pariter et cogitacio* na třetím řádku od konce)–54^v,
- **písař K** folia 55^r–62^v, folio 79^r–223^v a folia 234^r–241^v,
- **písaři L a M** kooperují na foliích 63^r–78^v,
- **písař N** píše folia 224^r–234^r.

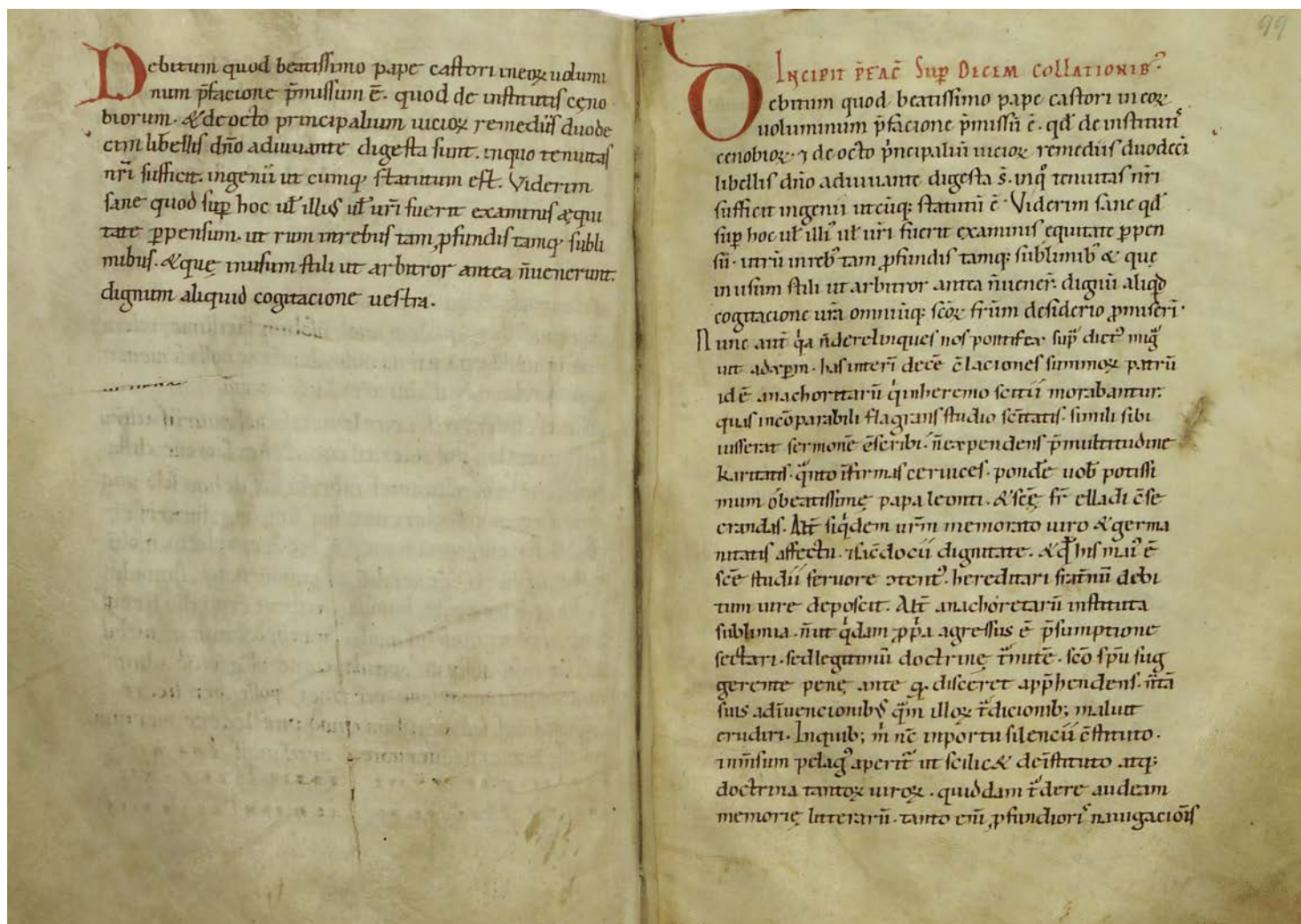
Vůdčí role zde připadla ruce označené siglou „K“ (viz **Obr. XXX**). Její duktus, ač vychází ze základního „půdorysu“ hradiského písma, jak jsme se s ním v předchozích odstavcích v základních rysech seznámili, vykazuje již řadu progresivních tendencí. Ty se mimo jiné projevují eskalací formálně dekadentních prvků, jež byly v duktu kaligrafa „R“ pouze připravovány. Mám na mysli pro písáře „K“ typické zvlnění litery „l“, v jeho pojetí nabývá toto písmeno vysloveně dynamický charakter. Podobné provedení přenáší písář „K“ příležitostně i na ostatní písmena s horní dotažnicovou délkou, obzvláště „b“. Z tohoto hlediska je možno považovat tento grafický projev za mladší fázi hradiské písarské školy a časově jej zařadit spíše až do 40. let XII. století.

Když se počátkem 50. let minulého století Sáša Dušková zabývala kladrubskými zakládacími listinami, upozornila na skutečnost, že ruka na exemplářích vydaných v Českém diplomatáři pod označením B¹ a B² je nápadně podobná s rukou olomouckého Kolektáře.⁴¹⁸ Žádné další závěry z tohoto dobrého postřehu ovšem nevyvozuje, neboť vztah písáře Kolektáře („R“) k hradiskému skriptoriu jí není znám stejně jako celý okruh hradiské písarské školy. Představme si oba exempláře listiny hlásící se k českému knížeti Vladislavovi I. podrobněji:

- exemplář **B¹** je dnes uložen v Národním archivu.⁴¹⁹ Zahnědlý, místy velmi tenký pergamen byl písářem popsán po masové straně, má rozměry 52,5 × 73,5 cm a byl upraven na způsob kodexového textového zrcadla, aby na něj mohl být zapsán text do dvou sloupků: col. a o šířce 25,0 cm, col b o šířce 24,5 cm, oba sloupky s řádkovou distancí 1,0 cm. Spatium mezi oběma sloupky činí 1,2 cm. U obou vnějších okrajů jsou dochovány vpichy, textové zrcadlo je vyznačeno slepým horizontálním i vertikálním linkováním (**Obr. XXXIa**).

418 *CDB I*, s. 393–403 č. 390 (B¹, B²): zde jsou oba exempláře G. Friedrichem označeny za falza počátku XIII. století; Dušková, S.: *Studie k českému diplomatáři 2*, s. 298 dovozuje z příbuznosti s Kolektářem pouze to, že břevnovská falza musela vzniknout ještě ve XII. století. K poměru mezi oběma exempláři se ale Dušková nevyjadřuje, s Kolektářem srovnala jen exemplář B¹.

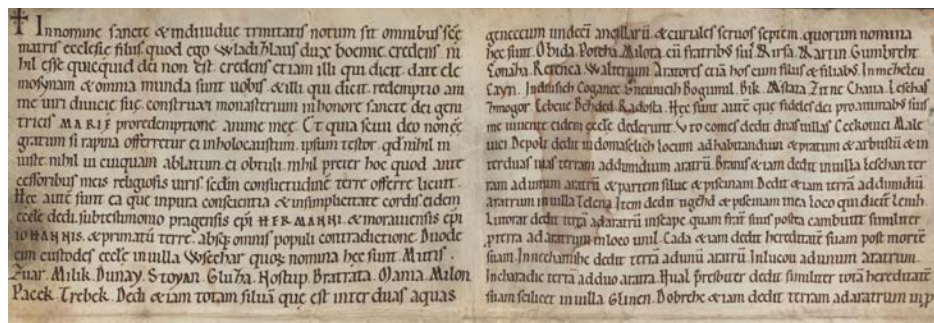
419 NA Praha, AZK, inv. č. 493, sign. ŘB Kladruby 1b.

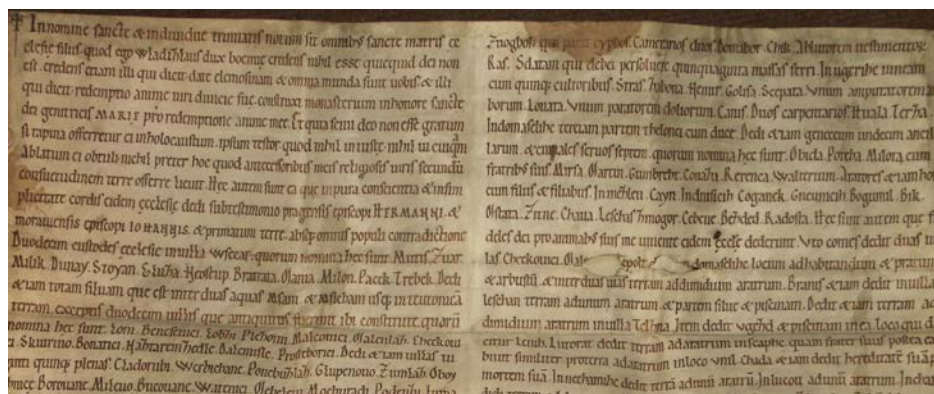
Obř. XXIX. Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA III 25, fol. 98^v-99^r (souběh práce A = „R“ a jeho žáka D). © Královské kanonie premonstrátů na Strahově.

saluata si sola bonitate quida christi sanguine. sic
 redempta et ait. Magnificat anima mea dominum.
 Sic enim dilecti deus mundum ut euangeliu. ut
 filium suum unigenitum daret. Hinc et apostoli qui pro
 magno filio non pepererunt. sed pro nobis omnibus tradidit illum.
Beatam me dicent omnes **lx.ii. uoet. a. Gaude maria.**
Omnis magnitudinis affectus. **Y** cum reliquis.
 o inestimabilis ardor caritatis. Quis tante pietatis
 diuicias non obstupescat. Quis ante talem ineffabilem
 caritatem non extremis carat. Quis unquam posset sperare.
 ut ex deo ante tempora natus. nasceretur. per hominum
 interposita. ex femina homo factus. **O**mnem in motibus.
Quando uenit plenitudo temporis. misit deus filium
 suum factum ex muliere. factum sub lege. ut eos qui sub
 lege erant redimeret. ut adoptionem filiorum reci
 perent. Quis inquam posset estimare. ut portaretur
 manibus femineis portator orbis. panis angelorum ale
 ret. uirtus celorum in sumeret. uita omnium moreretur.
 Magnificet in his anima marie dominum. magnificet
 et uita. Amen. Amen. Amen. Amen. laudem. ado
 rem. gratias illi agam. quo peccandi. redemptoris nostri
 moxtem. de tenebris ad lucem. de morte ad uitam.
 de corruptione ad incorruptionem. de exilio ad pa
 triam. de luctu ad gaudium. de tristitia ad celestis regnum
 uocati sumus. **O**ffusa est gratia. **Q**uocumque
 anima sua talibus fuerit incantibus occupata.
 nihil occupabit terrenum. nihil transitorium. nihil
 quod ad tempus arripit. nihil quod ad presens delectat
 que risum luctum de putat. et gaudium in merore
 commutat. cui mundus carcer. celum non habitatio
 est. cui exultatio de presentibus nulla est. quia nullo
 tantum gaudeat appetit. quod super omnem est. **S**upersaturat.

Obr. XXX. Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 387, fol. 55^r (ruka K). © Benediktinské opatství Rajhrad.

Obr. XXXIa. NA Praha, AZK, inv. č 493, sign. ŘB Kladruby 1b. © Národní archiv.

Obr. XXXIb. ANM, Sbíрка pergamenů A, sign. Perg-A1. © Archiv Národního muzea.

- exemplář **B²** je dnes uložen v Archivu Národního muzea.⁴²⁰ Ve srovnání s předchozím exemplářem je pergamen tohoto exempláře opracován méně pečlivě, má zachovány vpichy a horizontální i vertikální linkování. Text psán po srstní straně, úprava psací plochy je zde prakticky stejná jako u exempláře předchozího: celkový formát 50,0 × 64,5 cm, col. a 23,5 cm široká, col. b rovněž 23,5 cm široká, spatium 1,1 cm, řádková distance 1,0 cm (**Obr. XXXIb**).

Ruka obou exemplářů je totožná, vykazuje jasnou afinitu k písmu, které jsme u předchozí skupiny rukopisů umístili do benediktinského skriptoria v Hradisku u Olomouce. Ta se nejvýrazněji projevuje v dynamickém pojetí dříku písmene „l“ (vzniká tak již zmiňované charakteristické zvlnění), v ligatuře „ct“, u které

420 ANM, Sbíрка pergamenů A, sign. Perg-A1.

dochází k druhotné dekompozici, takže obě písmena jsou psána fakticky odděleně a ze spojovacího tahu zbylo jen nefunkční torzo umístěné u hlavy dřívku „t“ a dále způsob psaní vzpřímeného (minuskulního) „d“ pomocí kroužku, přes nějž je veden svislý tah dřívku.

Tvůrce obou exemplářů zakládací listiny kladrubského kláštera nutně musel být benediktin, který po odchodu z domácího (?) hradiského prostředí našel své nové útočiště v západních Čechách. Je-li tato úvaha správná, pak exempláře B¹ a B² vznikly po odchodu benediktinů z Hradiska, tedy po roce 1150/1151.

4.3.1 Celkové shrnutí

Rekonstrukce druhého zde publikovaného skriptoria v Hradisku u Olomouce je založena předně na interpretaci známé dedikační scény na celostránkové iluminaci olomouckého Kolektáře (Kungliga Biblioteket, sign. Cod. Theol. A 144, fol. 34^v), kde je vyobrazen i písař kodexu označující se siglou „R“ a svým oděvem se jednoznačně hlásící k benediktinskému řádu. Jeho ruka se podílela dále na vzniku dnes strahovského opisu děl Jana Cassiana (Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA III 25). Tento rukopis má ex libris prozrazující jeho předchozí místo uložení: knihovnu kláštera Hradisko u Olomouce. Zbývající dva kodexy jsou k okruhu kaligrafa „R“ přiřazeny na základě grafické afinity: jde jednak o olomoucký kapitulní rukopis obsahující *Confessiones* sv. Augustina (zde vykazuje příbuznost zejména ruka „F“)⁴²¹ a jednak o dnes rajhradský breviář.⁴²² Tento breviář navíc ve svém sanktorálu (strukturou blízkém kalendáriu Kolektáře) prozrazuje svou (snad moravskou?) benediktinskou provenienci (vedle „obvyklých“ českých světců je rubrikována i sv. Ludmila, o jejímž složitém prosazování na pražské diecézní úrovni viz výše).

Všechny tyto manuskripty lze jednoznačně interpretovat jako produkty jednoho skriptoria, které má charakter písařské školy. Vůdčí postavení zaujímá ruka kultivovaného písaře, spolu s ním byla identifikována práce dalších celkově 13 písařských rukou vykazujících mezi sebou prvky manuální afinity odvozené od vzorového kaligrafa „R“. Rovněž funkční interpretace kodexu DA III 25 podporuje předpoklad existence písařské školy, kterou lze provenienčně umístit do benediktinského opatství v Hradisku u Olomouce.

Působnost zdejšího skriptoria se zhruba kryje s existencí olomouckého skriptoria biskupa Jindřicha Zdíka, časově spadá do 30.–40. let XII. století, tj. do doby Bohumilova opatského úřadu v Hradisku. Je možno dokonce předpokládat užší spolupráci obou písařských středisek. Hradiská škola byla schopna realizovat i ty

421 ZA Opava, prac. Olomouc, Knihovna Metropolitní kapituly Olomouc, sign. CO 96.

422 Muzeum Brněnska, Knihovna rajhradského benediktinského opatství, sign. R 387.

nejnáročnější zakázky, v oblasti náročné knižní malby se ovšem musí spoléhat na spolupráci s externími uměleckými silami, jak dokládá případ Hildeberta a Everwina.

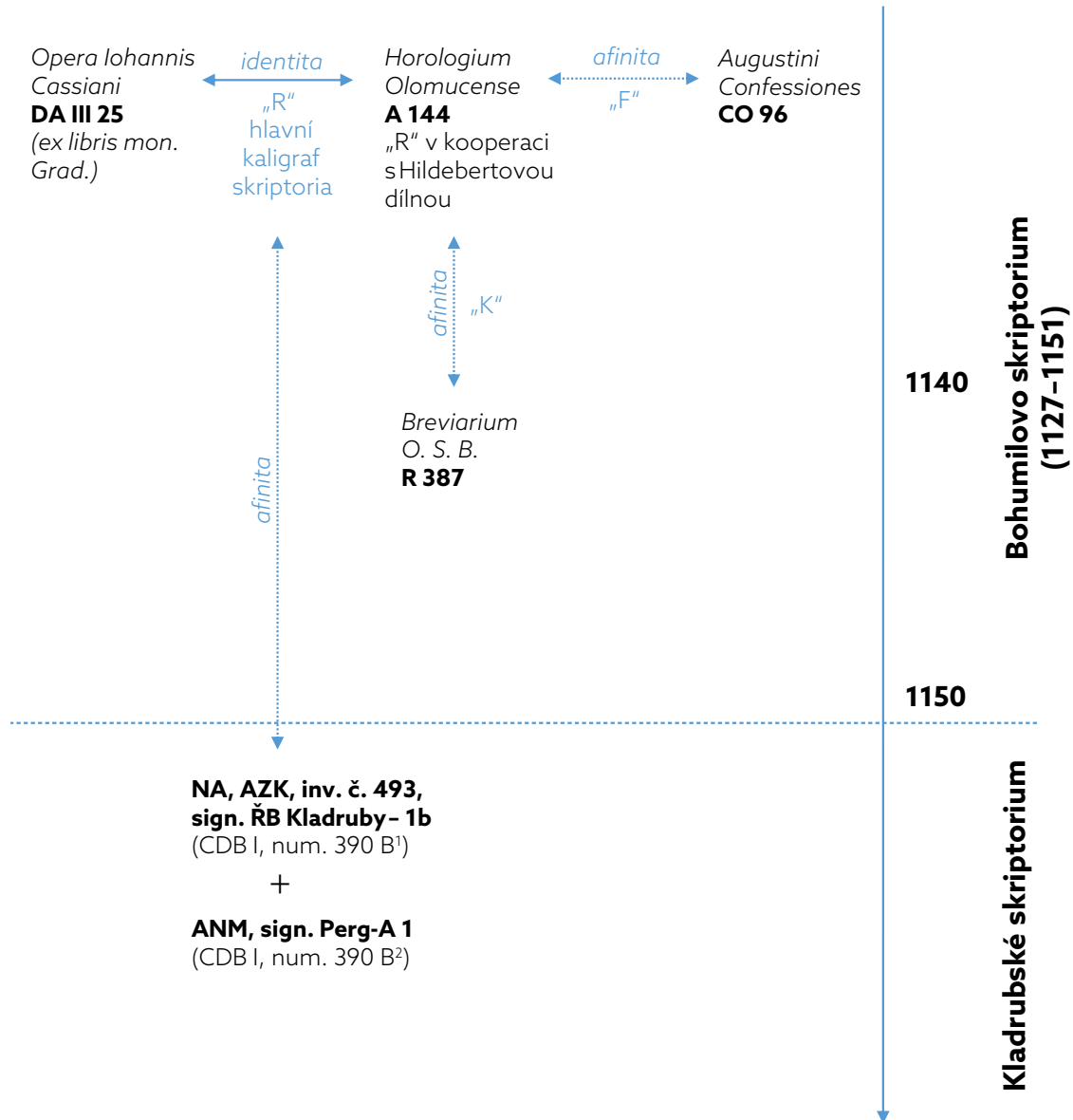
Po odchodu benediktinů z Hradiska můžeme dokonce sledovat stopu jeho skriptoria v západočeském benediktinském opatství v Kladrubech, kam se mohla uchýlit část hradiského konventu, neboť i dva exempláře tzv. zakládací listiny kladrubského kláštera (*CDB I*, č. 390 B₁; NA Praha, AZK, inv. č. 493, sign. ŘB Kladruby 1b a *CDB I*, č. 390 B₂; ANM, Sbírka pergamenů A, sign. Perg-A1) jsou psány jedinou rukou vykazující silnou afinitu s hradiským kaligrafem „R“.

Písmo hradiských benediktinů představují již pozdní, úpadkovou podobu karolínského minuskulního písma připravujícího se akceptovat stylisticky nové prvky nastupující gotiky.

Shrňme produkci hradiského skriptoria v jeho benediktinské fázi do následující přehledné tabulky a genetického schematu:

Přehled identifikovaných kodexů spojených s rekonstrukcí nejstarší doložitelné fáze hradiského skriptoria

Sign.	Stáří/provenience	Vztah k Hradisku	Zdůvodnění provenience
A 144	30.–40. léta XII. Hradisko u Olomouce	skriptorium ve spolupráci s Hildebertovou dílnou realizuje zakázku pro olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka	– hradiská benediktinská provenience plyne z ikonografické interpretace dedikačního listu na fol. 34 ^v – ruka hlavního kaligrafa „R“ – struktura kalendária koresponduje se sanctorale R 387
DA III 25	30.–40. léta XII. Hradisko u Olomouce	produkt skriptoria a součást knihovny	– na tvorbě kodexu se podílí hlavní kaligraf skriptoria „R“ – ex libris Hradisko
CO 96	30.–40. léta XII. Hradisko u Olomouce	produkt skriptoria	– afinita k hlavnímu kaligrafovi skriptoria
R 387	30.–40. léta XII. Hradisko u Olomouce	produkt skriptoria a nejspíše i součást knihovny	– afinita k hlavnímu kaligrafovi skriptoria – struktura sanctorale vykazuje moravskou benediktinskou provenienci a koresponduje s kalendáriem A 144
ŘB Kladruby 1b	post 1151 Kladruby	doklad přenosu hradiského duktu do Kladrub	– kladrubská provenience plyne z charakteru obsahu listiny
ANM, Perg-A1	post 1151 Kladruby	doklad přenosu hradiského duktu do Kladrub	– kladrubská provenience plyne z charakteru obsahu listiny

4.4 Exkurs: K možností rekonstrukce prvního ostrovského skriptoria

Nedávno publikovaná studie vídeňského slavisty Josefa Vintra věnovaná ostrovským rukopisům znovu nastolila naléhavou otázku, zdali můžeme dosáhnout pozitivních výsledků při hledání nejstarších stop písařské školy v klášteře benediktinů v Ostrově u Davle;⁴²³ v klášteře, jehož kořeny sahají na konec X. století a jsou spojeny s benediktiny z bavorského Niederaltaichu. Počátek klášterní historické paměti máme relativně dobře dokumentován v diplomatickém materiálu, z něj známe i jméno prvního zdejšího opata Lamberta.⁴²⁴ Nejstarší akty jednoznačně spojují fundaci tohoto opatství s přemyslovskou dynastií (Boleslavem II.) a jistou roli zde přisuzují i třetímu pražskému biskupu Thiddagovi.⁴²⁵

Na tomto místě nás ovšem musí přednostně zajímat knižní výbava ostrovského kláštera. Jaké k ní máme prameny?⁴²⁶ Velmi zajímavou relaci o pozdně středověkém osudu ostrovských rukopisů podává původně ostrovský, dnes drkolenský kodex z první poloviny XV. století.⁴²⁷ Dozvídáme se, že roku 1421 (správně asi o rok dříve) byla asi stovka ostrovských rukopisů ukryta před husity u jistého důvěryhodného rybáře z okolí Štěchovic, nicméně jemu svěšené kodexy byly posléze rozptýleny. Na počátku husitské revoluce tak došlo k rozchvácení jádra starobylé klášterní knihovny. Tuto zajímavou informaci musíme doplnit o výzkum provenienčních příznaků, které nám poskytují samy dodnes dochované rukopisy, jež můžeme do této rozchvácené kolekce zařadit. Přední místo zde bezpochyby náleží známému rukopisu *Dialogů* Řehoře Velikého, který je uchovávan v knihovně Pražské kapituly.⁴²⁸ Vedle skutečnosti, že jde o zatím nejstarší kodex, který je možno umístit do ostrovské knihovny,⁴²⁹ má velkou důležitost též zmínka o tom, že „za časů opata Jana byl tento kodex svázán spolu se starým Haimonem ...

423 Shrnutí klášterních dějin poskytují VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D.: *Encyklopedie českých klášterů*, s. 210–212 (heslo „Davle–Ostrov“), k rukopisům nověji: VINTR, Josef: *Ostrovské rukopisy*. Olomouc 2014.

424 *CDB I*, s. 46–47 č. 40 a dále soubor aktů ve formálně falešné confirmaci Přemyslem Otakarem I. ze 17. ledna 1205 v *CDB II*, s. 379–383 č. 359 – srov. KALHOUS, D.: *Sdílění paměti?*, s. 36–37.

425 VINTR, J.: *Ostrovské rukopisy*, s. 11.

426 Indicie intelektuální činnosti v raně středověkém Ostrově v pramenech hmotných byly avizovány výše v Úvodu – viz nálezy stílů zmiňované u: BRYCH, V.: *Železné předměty z Ostrova u Davle ve sbírce Národního muzea (k méně známým stránkám hmotné kultury středověkého kláštera)*, s. 103–120.

427 StiftsB Schlägl, sign. Cpl. 124, zadní strana přední předsádky – viz HORČÍČKA, Adalbert: *Eine Handschrift des Klosters Ostrow aus dem Jahre 1403*. Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 37, 1899, s. 315–320, příloha č. III a dále VINTR, J.: *Ostrovské rukopisy*, s. 126–128.

428 APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. A 173: PATERA, A. – PODLAHA, A.: *Soupis rukopisů*, s. 171–172 č. 279.

429 VINTR, J.: *Ostrovské rukopisy*, s. 23.

převorem bratrem Martinem“.⁴³⁰ Citovaný přípisek (psaný rukou pozdního XIV. století) prokazuje nejen středověkou ostrovskou provenienci vlastních Řehořových *Dialogů*, ale současně nás informuje o tom, že se tehdy v ostrovské knihovně nacházel i rukopis s dílem (či díly) Haimona z Halberstadtu, který již tehdy, ve čtrnáctém století, musel být převázán a byl ostrovským knihovníkem (tím byl pravděpodobně zmiňovaný probošt Martin) vnímán jako starobylý („Haymo vetus“). Takto byly v gotické době často označovány kodexy karolínské, tj. karolínskou (okrouhlou) minuskulou psané.

Zaměřme nejprve pozornost na prvně jmenovaný, dnes pražský kapitulní rukopis A 173. Skládá se z celkově 179 folií nepříliš kvalitního pergamenu o rozměru 18,5 × 26,0 cm, s dobře odlišitelnou srstní a masovou stranou. Textové zrcadlo (13,0 × 18,0 cm) je z obou stran ohraničeno slepou, 1 cm širokou dvoulinkou, se záhlavím 2,3 a zápatím 4,0 cm; řádková distance je 1,0 cm. Knižní blok je sestaven z 23 složek v následujícím vzorci:

$$[\text{III}(6)]^1 + [3 \times \text{IV}(30)]^{2-4} + [\text{III}(36)]^5 + [3 \times \text{IV}(60)]^{6-8} + [\text{V}+1(71)]^9 + \\ [5 \times \text{IV}(111)]^{10-14} + [\text{III}(117)]^{15} + [4 \times \text{IV}(149)]^{16-19} + [\text{V}+1(160)]^{20} + [2 \times \text{IV}(176)]^{21-22} \\ + [\text{I}+1(179)]^{23}$$

Z nepravidelností je třeba upozornit na složku č. 9, která je kvinternem s přidaným jednolistem (fol. 71) a na složku č. 20, která je rovněž kvinternem, do něhož bylo původně přidáno fol. 154 jako jednolist, dodatečně byl ale na přesah tohoto jednolistu našit list výrazně menšího formátu, který je dnes nečíslovaný. Poslední složka, složka č. 23, je archem s přidaným jednolistem hned na začátku této složky (fol. 177).

Obsahová skladba rukopisu je následující:

fol. 1^v–6^v *Sermones de Nativitate Domini*

fol. 7^r–175^v *Gregorii Magni Libri dialogorum*

fol. 175^v–177^v *Officium de Inventione s. Stephani et aliorum sanctorum*

fol. 178^r–179^r *De variis tonis cantus cum neumatibus*

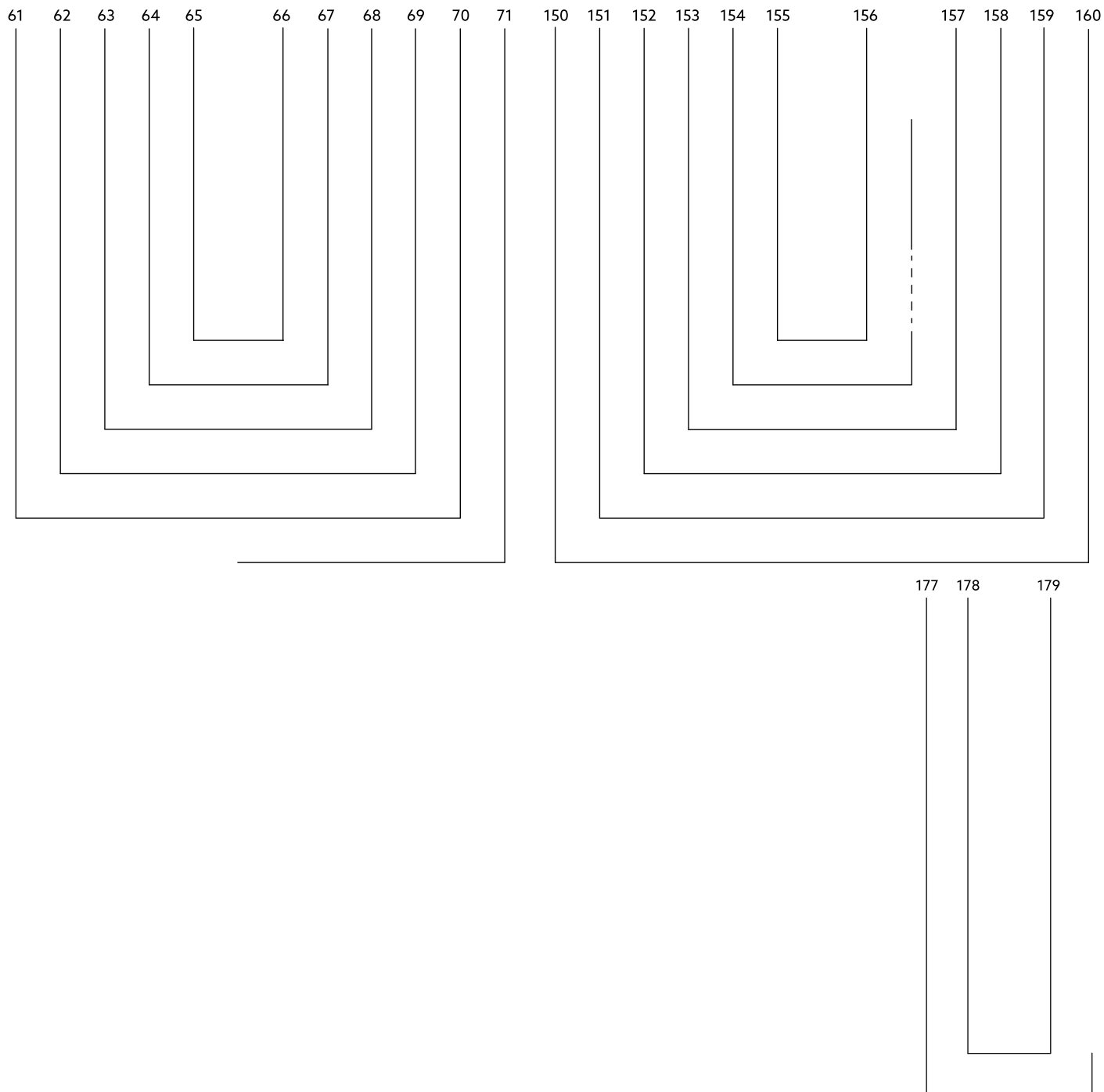
fol. 179^v *Officium de s. Dionysio*

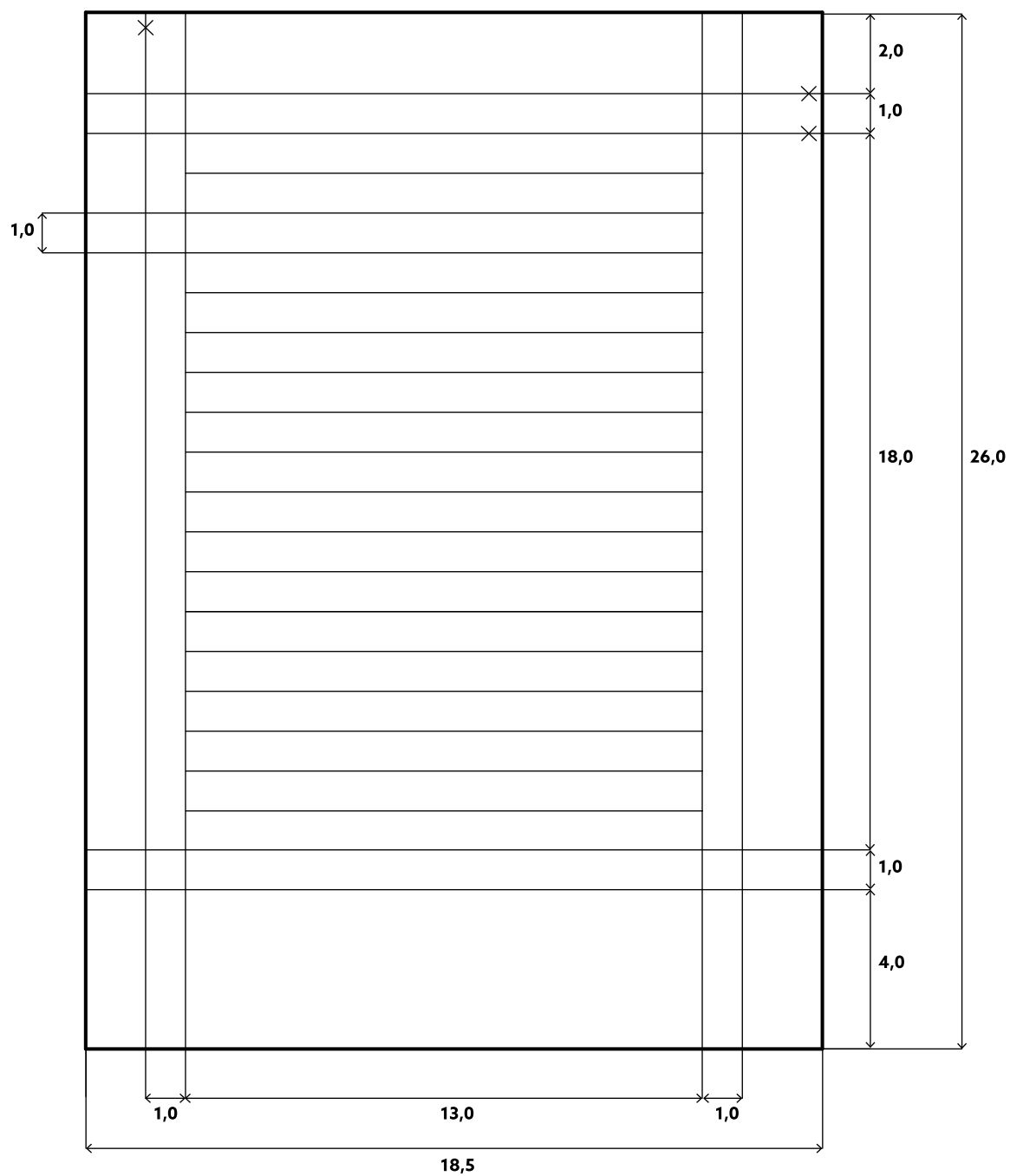
Ostrovská proveniencie tohoto kodexu je zřejmá nejen ze zmínky o jeho výše zmiňované převazbě ve XIV. století, s Ostrovem byly spojovány rovněž do XII. století se hlásící staročeské a církevněslovanské glosy k latinskému textu *Dialogů*.⁴³¹ Z toho nutně vyplývá, že již v raném středověku byl rukopis A 173 součástí ostrovské knihovny.

430 APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. A 173, fol. 179^v.

431 PATERA, A.: *České a starobulharské glosy XII století v latinském rukopise kapitulní knihovny v Praze*. Časopis Musea království českého 52, 1878, s. 542. Patera je původcem myšlenky, že autorem glos byl ze Sázavy vyhnaný mnich, který našel „útočiště v blízkém taktéž benediktinském klášteře Ostrovském“. Tato skutečnost je pravděpodobně příčinou toho, že rovněž písmo vlastních latinských textů kodexu A 173 bylo vnímáno jako produkt sázavského skriptoria – viz HLEDÍKOVÁ, Z. – KAŠPAR, Jaroslav – EBELOVÁ, Ivana: *Paleografická čítanka*. Praha 2000², Ukázka I (= A 173, fol. 44^v; XI. století, psáno snad

4 Nejstarší písařské školy v Čechách a na Moravě

Schema linkování rukopisu A 173.

Na vytvoření tohoto rukopisu se podílelo celkem osm písařských rukou v XI. století (písaři A–C a E–I) a dále ruka D, která pracovala počátkem XII. století a pro své doplňky využívala volná místa na koncích jednotlivých textových úseků. Rukopis vznikl paralelní prací celé písařské skupiny, proto nebude na škodu vedle soupisu práce jednotlivých rukou sestavit tabelární přehled jejich produkce s ohledem na členění knižního bloku na jednotlivé složky.

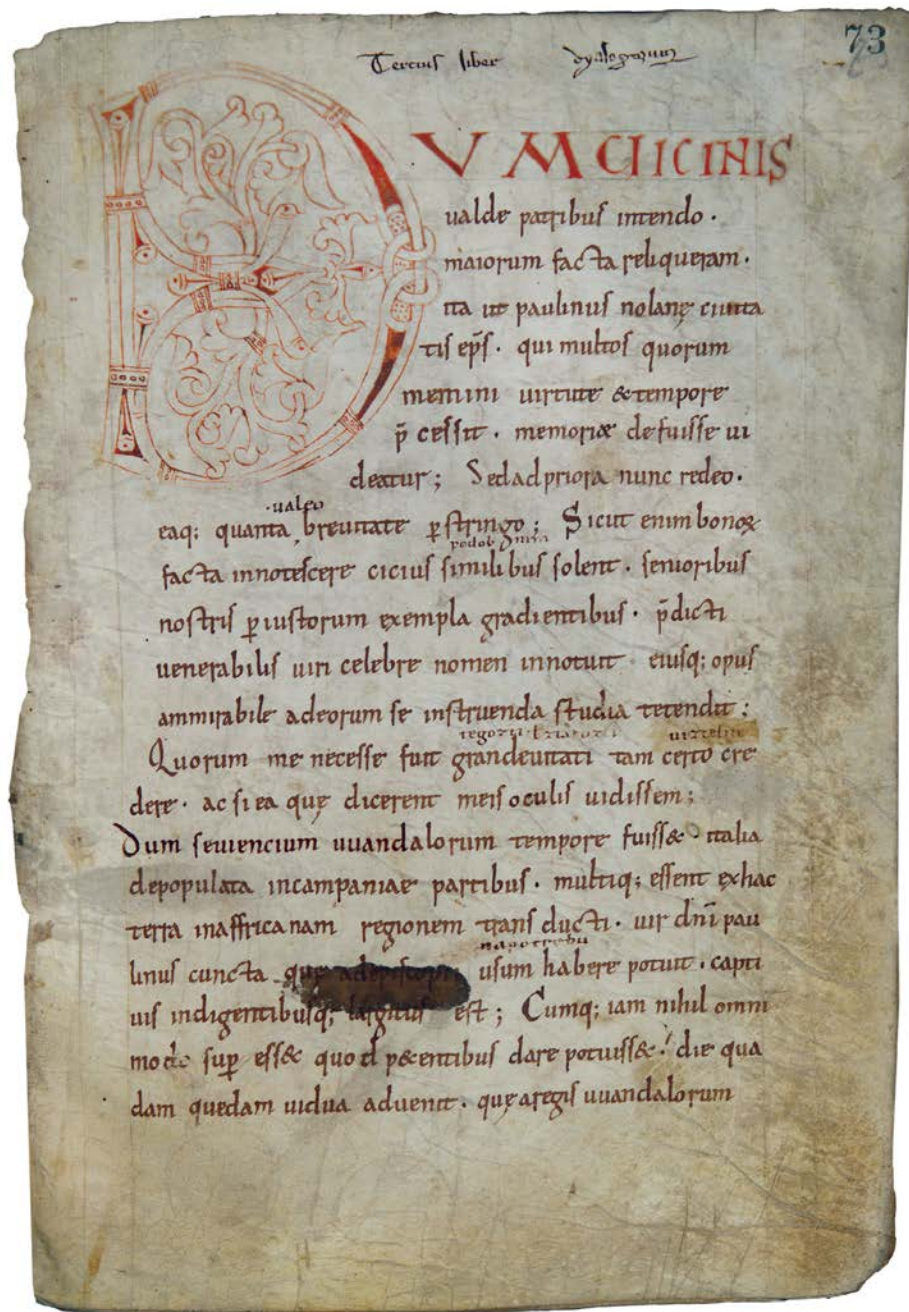
Podíl jednotlivých rukou v kodexu A 173 je následující:

- **písař A:** 1^r–6^v, 154^r–156^v
- **písař B:** 7^r–14^v, 173^v (od 6. ř.)–175^v
- **písař C:** 15^r–36^v, 45^r–52^v, 54^v–71^r, 82^v (posl. 6 ř.), 90^r (posl. 5 ř.), 94^r (prvních 10 ř.), 96^r (posl. 9 ř.)–96^v, 100^v; 105^r (4.–5. ř.), 107^r (6. ř. uprostřed), 108^v (uprostřed a na konci), 109^v–110^r (prvních 7 ř.), 112^r (u hor. okraje), 114^r (17 ř.), 115^r (doplňek s marginálií), 118^r–128^v, 129^r (posl. 2 ř.)–138^r, 138^v (od 4. ř.)–139^v (prvních 9 ř.), 139^v (posl. 6 ř.)–142^r (první 3 ř.), 142^r (od 6. ř.)–152^r, 152^v (od 7. ř.)–153^v, 157^r–173^v (prvních 6 ř.), 177^v (krom posl. 4 ř.)
- **písař D:** 36^v, 59^v (dole), 60^r (3. ř. od konce), 69^r (u hor. okraje), 71^v, 94^v (nahore), 99^r (pravý okraj), 117^v, 122^r (dole), 129^r (marg.), 151^r (glosy), 165^v (hor. okraj), 177^v (posl. 4 ř.)
- **písař E:** 37^r–44^v, 53^r–54^r, 66^r (prvních 5 ř.), 152^v (prvních 6 ř.)
- **písař F:** 72^r–82^r, 83^r–90^r, 90^v–93^v, 94^r–96^r, 97^r–100^v, 101^r–105^r, 105^v–107^r, 107^v–108^v, 109^r, 110^r (od 7. ř.)–113^v, 114^r (posl. 6 ř.)–117^r, 138^v (první 3ř.), 139^v (uprostřed), 142^r (4.–5. ř.); písaře F viz na **Obr. XXXII**
- **písař G:** 128^v (posl. 13 ř.)–129^r
- **písař H:** 175^v (neumy)–177^r, 179^v
- **písař I:** 178^r–179^r

Z výše podaného přehledu je jasné, že gros práce odvedl „tandem“ písařů, které jsem označil jako ruce C a F. U nich lze navíc jednoznačně prokázat vzájemnou příbuznost (afinitu) jejich grafického projevu. Obě ruce se vyznačují zřetelnou kolmostí písma a vertikalizací modulu,⁴³² zdůrazňovány jsou tudíž horní a dolní dotažnicové délky liter „l“, dlouhé „s“, „d“, respektive „p“, „r“ (jeho prodlužování k dolní dotažnici je u obou písařů velmi výrazné) a „q“. Za vůbec nejcharakterističtější můžeme považovat tvar písmene „g“ – obě bříška jsou uzavřená, spodní bývá obvykle menší, obě jsou pak spíše hrotitá (nikoliv oblá).

v sázavském klášteře), Ukázka II (= A 173, fol. 45^v; XI. století, psáno snad v sázavském klášteře). Sázavský původ glos nejnověji potvrdil i VINTR, J.: *Glosa ke grafice Jagičových a Paterových glos*. In: Čornejová, Michaela – Rychnovská, Lucie – Zemanová, Jana: *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)* 23.–25. září 2010, Brno, Česká republika. Brno 2010, s. 50 a naposledy Týž: *Ostrovské rukopisy*, s. 74.

⁴³² Tento rys spojuje ruce C a F s rukou B, která se liší častějším užíváním kulatého (unciálního) „d“ – ruku B viz na **Obr. XXXIV**.

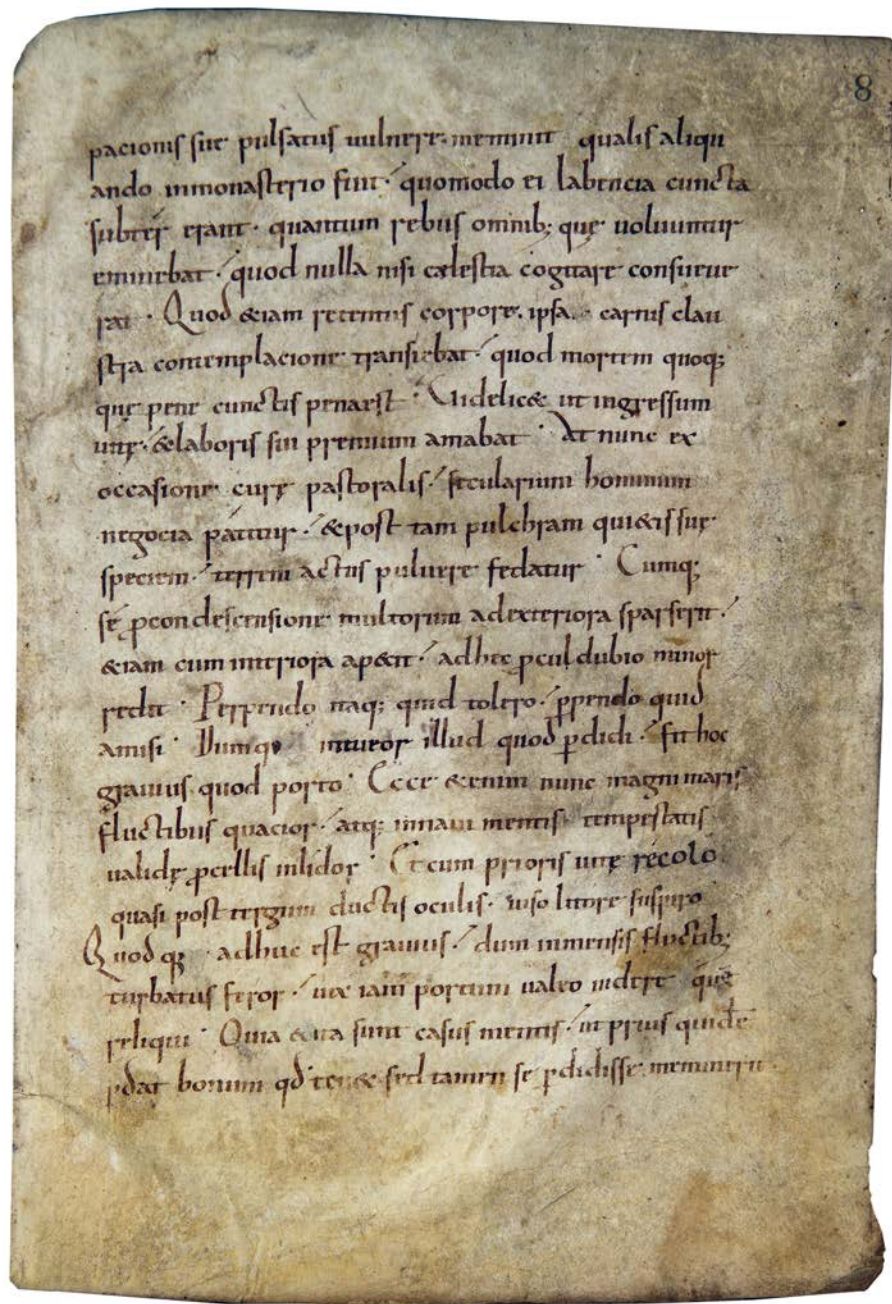
Obr. XXXII. APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. A 173, fol. 73r.

© Pražská metropolitní kapitula.

Sed sc̄i moniales femine . ut uirum d̄i susceperunt . eum rogauerunt
 dicentes . Tecū pat̄ hac nocte puer iste maneat . Quod
 ipse benignus suscepit . secumq; eum nocte eadē iacere pmisit .
 ⁊ diuiditur ⁊ . quando singule queq; a penitentib; culpe
 planguntur . Unde ex uoce quoq; penitentium hieronimus
 ait . Diuisiones aquarū deduxit oculus meus; principaliter
 uero compunctionis genera duo sunt . Quia dñs s̄ iens
 anima . prius a timore compungitur . post amore; prius
 enim sese in lacrimis afficit . Quia dum malorū suorū recollit .
 p̄ his p̄p̄ci eterna supplicia p̄timeat; At
 uero cum longa metoris anxietudine fuerit
 formido consumpta quęclā iam de presumptione
 uenit securitas nascitur . & in amore celestium
 gaudiorū animus inflammat; & qui prius flebat
 nēducceretur ad supplicium . post modum amaris
 sine fletu incipit . quia differatur a regno; Contemplatur
 etenim mens qui sunt illi angelorū chori; que ipsa societas
 beatorum sp̄i tuum que maiestas interne uisio
 nis dei & amplius plangit; Quia bonis p̄nub; deest
 quam flebat . Mane cepērunt sc̄i moniales femine
 eundem pat̄e uigilanter inquirere . si quid pu
 er quem dedērant . nocte eadem fecissēt .
 Qui miratus e u p̄ ita requirerent . respondit .

Obr. XXXIII. APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. A 173, fol. 108^v.

© Pražská metropolitní kapitula.

8

pacions sue pulsatus uulner. meminit qualis aliqu
 ando in monasterio fuit. quomodo ei labentia cuncta
 subter eant. quantum rebus omnib. que uoluntate
 eminebat. quod nulla nisi celestia cogitare consueuer
 rat. Quod etiam recentis corporis. ipsa. carnis clau
 sta contemplacione transiebat. quod mortem quoq;
 que pene cunctis pnaest. Videlicet ut ingressum
 uitae. laboris sui premium amabat. At nunc ex
 occasione curae pastoralis. secularium hominum
 negocia patitur. & post tam pulchram quietis sur
 speciem. terram aditus puluere fedatur. Cumq;
 se pcondescensione multorum ad exteriora sparsit.
 etiam cum interiora aperit. adhuc pcul dubio minor
 pcedit. Perpendo namq; quid toleto. ppendo quid
 amisi. Dumq; intueor illud quod pdidi. fit hoc
 grauius quod porto. Ecce enim nunc magni maris
 fluctibus quacior. atq; inuani mentis. tempestatis
 ualide percellis inlidor. Et cum prioris uitae recolo.
 quasi post trigum ductis oculis. uiso litore suspiro.
 Quod q; adhuc est grauius. dum immensis fluctib;
 turbatus feror. uix iam portum ualeo uidete. que
 reliqui. Quia cura sunt casus mentis. ut prius quide
 pdat bonum qd. tenet. sed tamen se pdidisse. meminit.

Obr. XXXIV. APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. A 173, fol. 8r.

© Pražská metropolitní kapitula.

Nos q̄ cauam' sollicitē. nēnos rēru p peccata diaboli sub
 iugamur domino. Diligam' dñi ex toto corde. & ex omnib'
 uirib' nris: fugiam' peccata quę ipse odit. & diligam' sincera
 dilectione. p̄ximos nros sicut nosmetipsos. qđ dñs in nobis di
 ligit. Supbiam. & auariciã detestem'. iram & inuidiã odiu
 cionem maliciã abiciam' a nobis. fornicationes & om̄s polluti
 ones corp̄is. & animarū. fustia & piuria. deuitem. ebri
 tates & comestationes. Angul & om̄a uicia fugiam'. Ieneam'
 in nos uerã dilectione. pace & cõcordiã. Penitentia & mansue
 tudine. pietate. & humilitate. & modestiã. firmit' tenemus.
 Castitate & pudiciã cordis & corporis sollicitē habeamus.
 Castitas eni corporis. e. carnis cõcupiscentias restrenare. Casti
 tas aut animę. e. ex ab omni maliciã studiosissime p̄fessio. &
 pura. & uerã penitentia emundare. Iluminis qđ & ceteris
 operib' nris. peccata nra redimam'. Peccata fiterita defleam'
 & defuturis. modis omnib' cauam'. Sobrie iuste. pie uiuam'
 sit mens nra in dō lecta. pura cõfessione mundata. sit bona uo
 lumate munita. & scissima caritate ornata. Conuiuia nra
 sint cõpauperib' communia. & om̄is interitio nra in dñi ser
 uo opere occupata. Nam si festa dñi tali ue^{ra}neratione
 colimus. ad eterne festiuitatis dñi gaudia p̄tingere incipim'.
 ipso prestante qđ cu patre & spū sc̄o uiuit. uigilat. uult. & uia
 facitur plasmat̄ & condit̄. Cunctos. & anglos. & itate
 iuuecos. cu patre confirmauit. Cum sc̄o qđ spū creauit.
 Iuq; tunc hominem patri sibiq; imagine similem.
 Nunc iungens sibi met. retulit. hostis quem cepit.

Obr. XXXV. APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. A 173, fol. 6^v.

© Pražská metropolitní kapitula.

Na rozdíl od celkově vertikálního rázu ostatních písmen bývá litera „g“ (zejména její horní bříško) provedeno dosti široce. Specifický je rovněž duktus litery dlouhé „s“: při jejím psaní byl vytvořen nejprve základní dřík začínající ve středním prostoru minuskulní osnovy a sahající až k dolní dotažnici, následně byla připojena (velmi bizarně, a to druhým tahem, pomocí jakéhosi obloučku) hlavice. Ta svým tvarem někdy připomíná tvar kulatého „s“ (viz např. na **Obr. XXXIII**, ř. 1: „susceperunt“) a někdy má dokonce tendenci k osamostatnění od základního dříku. Celkově je projev všech písařů velmi archaický, časté je například používání ligované podoby „et“ (&) i uprostřed slov, tedy nikoliv jen ve funkci spojky.

Mimo právě charakterizovanou skupinu písařských individualit, které spojuje společné školení, stojí ruka A (viz **Obr. XXXV**). Již na první pohled se odlišuje svou okrouhlostí a kvadratickým modulem – jeho písmo je vyrovnané, s mírným sklonem doprava, a vykazuje jasnou návaznost na Otlohův „středoevropský“ typ karolínské minuskuly, s níž jsme se setkali v nejstarší fázi břevnovského skriptoria. Závěr je tudíž nasnadě: tato ruka byla jako pomocná přičleněna ke skupině ostatních písařů, aby pomohla realizovat vytvoření kodexu A 173. Její přítomnost v tomto rukopise je ovšem důležitá z hlediska datace (i provenienčního určení) celku:⁴³³ kapitulní opis Řehořových *Dialogů* musel vzniknout v době šíření Otlohova písma do středoevropského prostoru, tedy rámcově v první polovině XI. století.

Vraťme se ale ještě jednou ke zmínce o tom, že někdy ke konci XIV. století nechal ostrovský převor Martin převázat nejen právě analyzovaný kodex A 173, ale spolu s ním i jiný starobylý rukopis obsahující dílo Haimona z Halberstadtu. Po tomto kodexu se pokusil zapátrat i Josef Vintr, jenž ovšem hledal pouze mezi dodnes dochovanými rukopisnými celky.⁴³⁴ Jeho pátrání nevedlo k cíli. Jinak je tomu ale u pergaménové makulatury. S tímto autorem souvisí velmi zajímavá skupina fragmentů *Homiliáře* Haimona z Halberstadtu katalogizovaná pod č. 89⁴³⁵ a dnes roztržštěná ve Vědecké knihovně v Olomouci, v pražské Národní knihovně ČR a tamtéž jakožto deponát knihovny křížovníků s červenou hvězdou. O zlomcích dnes křížovníckých ovšem víme, že se původně jako pergaménová makulatura nacházely v knihovně Pražské kapituly, tedy na místě, kde se nachází jádro doposud identifikovaných pozůstatků ostrovské knihovny.

Všechny tři písařské ruce, které byly na souboru zlomků Haimonova *Homiliáře* identifikovány, spojují znaky jednoznačně odkazující na prvky, v nichž spočívá afinita písařů B, C a F kapitulního rukopisu A 173: výrazná vertikalizace písma,

433 Zatím naposledy se k provenienci písma rukopisu A 173 vyjadřoval Josef Vintr, který v této souvislosti oslovil celou řadu renomovaných paleografů i historiků umění, avšak výsledek vyzněl značně skepticky – srov. VINTR, J.: *Ostrovské rukopisy*, s. 56–67.

434 VINTR, J.: *Ostrovské rukopisy*, s. 121–122.

435 Viz výše v předchozí kapitole na příslušném místě katalogu rukopisných zlomků.

zdůrazňování horních a dolních dotažnicových dělek, písmeno „r“ výrazně sestupující pod základní linku, ostře zahrocená bříška velmi charakteristické litery „g“ jakož i osobitý („skládáný“) duktus písmene dlouhé „s“ – všechny tyto znaky na Haimonových fragmentárních *Homiliích* najdeme. Lze tedy soudit, že všechny právě probrané texty spojuje nejen společná knihovni provenience, ale jejich písaři prošli rovněž společným školením. Žádná z uvedených rukou se nevyskytuje ve více pramenech, nicméně afinita této skupiny je jasná; pomáhá tomu i skutečnost, že duktus této školy se liší od písma, které bude pro střeoevropský prostor typické, totiž od Otlohovy regionální varianty karolínské minuskuly.

Písmo Haimonových fragmentů dokládá, že grafické projevy zastoupené v kapitulním kodexu A 173 nejsou rozhodně v Čechách ojedinělé a izolované, jde o pozůstatek skriptoria; bylo by lákavé spojit je s místem nejstaršího bezpečně prokazaného uložení kodexu A 173, totiž s benediktinským opatstvím v Ostrově u Davle, a výsledky kodikologicko-paleografické analýzy by tomu napovídaly. Tomuto spojení ovšem brání stanovisko muzikologické, totiž typologie použité notace, která spíše podporuje hypotézu o importu tohoto kodexu ze zahraničí.⁴³⁶ Musíme tedy zatím nechat otevřený prostor pro možnost, že právě probraná skupina textů tvoří sice nejstarší výbavu ostrovského opatství, graficky ovšem stojí mimo toto opatství.

Shrňme si na závěr prozatím identifikovanou produkci související s tímto střediskem:

Sign.	Stáří/ provenience	Vztah k Ostrovu	Zdůvodnění provenience
A 173	1. pol. XI. stol./ Ostrov u Davle?	potenciální produkt skriptoria (afinita písařů B, C, F) a součást knihovny	– ostrovské glosy XII. století – převazba koncem XIV. stol. v Ostrově
M I 310 (přední+zadní předsádka)	1. pol. XI. stol./ Ostrov u Davle?	potenciální produkt skriptoria (afinita s písaři B, C, F) a nejspíš i součást knihovny	– pravděpodobná převazba koncem XIV. stol. v Ostrově
IV H 22 (přední+zadní předsádka)	1. pol. XI. stol./ Ostrov u Davle?	potenciální produkt skriptoria (afinita s písaři B, C, F) a nejspíš i součást knihovny	– pravděpodobná převazba koncem XIV. stol. v Ostrově
Křížovníci, frag. 7, 8	1. pol. XI. stol./ Ostrov u Davle?	potenciální produkt skriptoria (afinita s písaři B, C, F) a nejspíš i součást knihovny	– pravděpodobná převazba koncem XIV. stol. v Ostrově

⁴³⁶ Vycházím z informací poskytnutých mi prof. Davidem Ebenem.

5 ZÁVĚR

Počátky šíření latinské písařské kultury na území Čech a Moravy jsou bezprostředně spojeny s procesem postupné christianizace tohoto teritoria, která ve své latinské větvi přicházela převážně z jihovýchodního okraje franského státu – z duchovních středisek (benediktinských klášterů a biskupství) na území Bavorska. To se stává zdrojem duchovních, kteří putují již od IX. století do převážně slovanských českých zemí a kteří s sebou přinášejí první latinsky psané kodexy, pochopitelně liturgického obsahu.

Mezi dodnes dochovanými texty je možné identifikovat dva rukopisné zlomky, které jsou s největší pravděpodobností vzácnými pozůstatky této nejstarší skupiny rukopisů souvisejících s působením prvních generací latinských kněží v Čechách. Jde o zlomek galikánského žaltáře (katalogové číslo 1) a zlomek lekcionáře (katalogové číslo 2). Bavorskou provenienci těchto textů jednoznačně potvrzuje paleografická analýza. Stejného původu je ještě skupina fragmentů pocházejících z jednoho původního celku (rovněž z lekcionáře, katalogové číslo 3). Zde ovšem nelze s jistotou prokázat „pobyt“ těchto pergamenů na území Čech již v raném středověku.

Deváté a většina desátého století je dobou, kdy neexistuje samostatná česká diecézní struktura, a kdy tedy není v českých zemích ještě dobudována potřebná síť duchovních institucí, které by byly schopny importované latinské kodexy recipovat a vytvářet domácí latinskou písařskou tradici.

Důležitým zdrojem pro poznání nejstaršího horizontu latinských textů v českých zemích je pergamenová makulatura, tedy pozůstatky rukopisných knih dochovaných dnes buď ve vazbách mladších knižních celků, nebo samostatně. Monografie přinesla katalogizaci celkem 216 jednotek z období od přelomu VIII./IX. století do přelomu XII./XIII. století. Soubor představující zhruba třetinu veškeré pergamenové makulatury z tohoto časového horizontu v českých a moravských fondech a sbírkách byl vybrán tak, aby reprezentoval všechny typy dochovaných latinských zlomků.

Z paleografického hlediska jde pochopitelně v drtivé většině případů o texty psané karolínským minuskulním písmem, vzácně se k nám dostávají (samozřejmě až druhotně, jakožto součásti vazeb mladších knih) i pozůstatky nekarolínské písařské tradice: jde o fragmenty pocházející přímo z Anglie, popřípadě související s anglosaským misijním prostředím na kontinentu (katalogová čísla 66, 73 a 192), zastoupena je i jižní Evropa reprezentovaná beneventánou (katalogová čísla 13, 80 a 100), ojedinělý je doklad písmo vizigótského (katalogové číslo 106). Jistou kuriozitou je výskyt unciálního písma na zlomku evangeliáře (katalogové číslo 99); ten představuje pozdní formu unciály ze skriptoria bavorského kláštera Mondsee z přelomu VIII./IX. století.

Obsahová struktura fragmentů odpovídá charakteru ostatních latinských textů (rukopisných kodexů) dochovaných z období raného středověku. Jednoznačně dominují liturgické knihy, před XII. stoletím jde především o sakramentáře, lekcionáře a misály, od XII. stol. pak breviáře. Z patristické literatury jsou nejfrekvencovanější autority používané v homiletické praxi.

Nejstarším střediskem v Čechách, u něhož byl prokázán aktivní vztah k latinské písařské tradici, bylo sídlo pražského biskupa se zárodkem kapituly. Založení pražského biskupství v 70. letech X. století je doprovázeno zvýšeným přílivem kodexů ze saských intelektuálních středisek, především z benediktinského opatství Corvey. Je to především dáno osobami prvního (Thietmar) a třetího (Thiddag) biskupa, bez vlivu nebyl snad ani magdeburský studijní pobyt druhého pražského biskupa Vojtěcha. S touto „saskou vlnou“, která trvala zhruba do konce druhé dekády XI. století, může souviset akvizice evangeliáře Cim. 2 pro Pražský kostel; s ním provenienčně souvisí skupina zlomků pocházejících z jednoho kodexu – sakramentáře psaného v Corvey někdy na počátku X. století (ve vazbách dnes klementinských kodexů, katalogové č. 95). Jeho výskyt v raně středověkých Čechách zůstává ovšem v rovině ryzí hypotézy.

Na základě pramenných zmínek můžeme soudit, že při Pražském kostele existovala nejpozději počátkem XI. století škola. Ta měla již tehdy potenciál přilákat intelektuální špičky tehdejší západní Evropy (mistr Hubald z Lutychu). Písemnosti vznikající v tomto středisku souvisejí s osobou druhého pražského biskupa Vojtěcha. Je to především zápis tzv. ediktu českého knížete Boleslava II. (*CDB I*, č. 37), který byl jako pamětní záznam vepsán do rukopisu č. 217 cisterciácké klášterní knihovny v Heiligenkreuz na fol. 76^r. Edikt sám se hlásí do r. 992 a jeho zápis byl pořízen v Praze u biskupského kostela nedlouho poté. Jde tak o vůbec nejstarší doposud identifikovaný a autenticky dochovaný latinský text zapsaný na území Čech. V první polovině XI. století byly do téhož kodexu zapsány další texty: jednak *Ammonicio et exhortacio episcopalis* (fol. 51^r–53^r), které bylo jako autorský text sv. Vojtěcha již dříve identifikováno, a jednak sermon *Quia semel vestre caritatis* (fol. 77^r–77^v), jenž je jako vojtěšský prohlášen až v této práci. Sou-

bor pražských interpolací do rukopisu č. 217 z Heiligenkreuzu uzavírá opis listu papeže Štěpána V. moravskému knížeti Svatoplukovi (fol. 5^v-6^v + 78^r-81^r; *CDB I*, č. 26). Všechny tyto grafické produkty píší různé, neopakující se ruce, zatím bez zřetelných formálních příbuzností (afinit); v první polovině XI. století nelze tedy u Pražského kostela zatím uvažovat o existenci etablovaného skriptoria, dochází zde teprve k zahájení písařské tradice reprezentované skupinou individuálně píšících gramotných intelektuálů.

Zhruba v polovině XI. století nastává kvalitativní posun ve vztahu českých zemí k latinskému písmu. Tento jev doprovází postupnou „kultivaci“ duchovního života v Čechách a na Moravě, tehdy můžeme uvažovat o upevňování diecézní struktury a stabilizaci prvních duchovních institucí (benediktinských klášterů a kapitul) u nás. Ty se svým charakterem začínají blížit západoevropským „standardům“ a jako takové se postupně stávají již nejen konzumenty, ale i tvůrci latinských textů. Pro život českých benediktinských konventů hraje důležitou roli příliv gorzsky orientovaných bratří z bavorského Niederaltaichu.

Z tohoto duchovního prostředí přichází do Břevnova Meinhardus, během jehož dlouhého opatování (1035/1044–1089) dochází k založení písařské školy, jejíž stopy můžeme dnes v dochovaných písemných památkách identifikovat. Meinhardovo skriptorium je doposud nejstarší identifikovanou písařskou školou v českých zemích. Rekonstrukce břevnovského skriptoria je založena primárně na metodách nezávislých na paleografickém rozboru v užším slova smyslu. Jde v první řadě o shromáždění dnes na různých místech uchovávaných kodexů se starou (ještě středověkou) břevnovskou knihovní proveniencí a hledání vazeb na rukopisy či zlomky bez explicitně uvedených provenienčních příznaků. Sem patří předně kodex Rakouské národní knihovny Cod. 908 obsahující *De laudibus sanctae Crucis* Hrabana Maura, obsahově pestrý manuskript Univerzitní knihovny Johanna Christiana Senckenberga ve Frankfurtu nad Mohanem signovaný Ms. 114 a homiliář knihovny Pražské kapituly A 156. S prvními dvěma jmenovanými graficky bezprostředně souvisejí *Sermones* papeže Lva Velikého dochované fragmentárně v NK ČR pod sign. IV.A.24 (psáno rukou paralelně doloženou ve vídeňském Cod. 908) a rovněž jen fragmentárně dochovaný misál z vazby prvotisku č. 50 knihovny Metropolitní kapituly sv. Václava v Olomouci (psán rukou podílející se na vzniku frankfurtského rukopisu Ms. 114).

Významným „záchytným“ bodem břevnovské písařské školy je *tzv. profesní listek sv. Vojtěcha*. U něj je břevnovská proveniencie písma fakticky jistá, duktus jeho ruky zanechal navíc v břevnovském skriptoriu jistou tradici. Příbuzné písařské projevy nacházíme totiž v již uvedeném frankfurtském kodexu Ms. 114 (zde jde o ruku kaligrafa „A“) a dále v rukopisu Homilií Řehoře Velikého z NK ČR, sign. IV.D.7 (pomocný písař „B“). Hlavním písařem v tomto klementinském kodexu je jediný jménem známý písař břevnovského skriptoria, totiž bratr Modestus.

Benediktinskou provenienci rukopisu IV.D.7 potvrzuje i přítomnost mladších přípisů, které se svým písmem hlásí do první půle XII. století. Přípisky provedla ruka známá také z bezpečně českého benediktinského graduálu, který je dnes uložen v Muzeu Brněnska, v Knihovně rajhradského benediktinského opatství pod sign. R 418.

Důležitým indikátorem břevnovské písařské školy je ruka označená jako „glosátor B“. Ten nejvíce pracoval na neumovaných textech doplňovaných jím v půli XI. století do jinak raně karolínského Adamova Martyrologia (*Martyrologium Adonis*, sign. R 388). Vedle notovaných textů glosátor B navíc adaptoval text Martyrologia pro české benediktinské prostředí (svátek sv. Václava, sv. Scholastiky); přítomnost R 388 v Čechách XI. století dokumentují i známé doplňky církevně slovanské, které byly prováděny paralelně s prací glosátora B. Jeho zájem o hudební teorii se promítnul do glos, které zanechal v rukopisu Boethiova *Quadrivia* (NK ČR, sign. IX.C.6), který musel rovněž patřit k vybavě břevnovské Meinhardovy knihovny, ačkoliv sám byl napsán již dříve, v první půli XI. století, tedy ještě mimo Břevnov. Nepřekvapí, že glosátor B zanechal drobnou stopu i v kodexu NK ČR, sign. IV.D.7.

Písařská škola působící v Břevnově kolem poloviny XI. století, kdy zde byl opatem Meinhardus, má tudíž smíšený charakter. Vyskytují se zde paralelně v zásadě dvě skupiny písařů. Jednak kaligrafové s velmi kvalitním, stabilním písařským projevem, kteří nemají žádnou bezprostřední vazbu na další písaře a kteří přišli nejspíše do Břevnova již jako hotové písařské osobnosti. Z paleografického hlediska jsou nositeli vrcholné karolínské minuskuly, která se hlásí do okruhu Otlohova regionálního (středovýchodoevropského) stylu. K jejich práci patří vídeňský Cod. 908, klementinský zlomek IV.A.24 a dnes olomoucký zlomek misálu v prvotisku č. 50 knihovny Metropolitní kapituly sv. Václava. Druhou skupinu tvoří ruce, které vykazují ve svém duktů znaky příbuznosti a které můžeme interpretovat jako reprezentanty břevnovské školy v užším slova smyslu. Sem náleží tzv. profesní lístek sv. Vojtěcha, podíl na dnes frankfurtském Ms. 114 a podíl na klementinském kodexu IV.D.7. Patří sem i ruka glosátora B.

Rekonstrukce druhého zde publikovaného skriptoria v Hradisku u Olomouce je založena předně na interpretaci známé dedikační scény na celostránkové iluminaci olomouckého Kolektáře (z fol. 34^v), kde je vyobrazen i písař kodexu označující se siglou „R“ a svým oděvem se jednoznačně hlásící k benediktinskému řádu. Jeho ruka se podílela dále na vzniku dnes strahovského opisu děl Jana Cassiana (Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA III 25). Tento rukopis má novověké ex libris prozrazující jeho předchozí místo uložení: knihovnu kláštera Hradisko u Olomouce. Zbývající dva kodexy jsou k okruhu kaligrafa „R“ přiřazeny na základě grafické afinity: jde jednak o rukopis knihovny Metropolitní kapituly v Olomouci, sign. CO 96 obsahující *Confessiones* sv. Au-

gustina (zde vykazuje příbuznost zejména ruka „F“) a jednak o dnes rajhradský breviář s aktuálním uložením: Muzeum Brněnska, sign. R 387. Tento breviář navíc ve svém sanktorálu (strukturou blízkém kalendáriu Kolektáře) prozrazuje svou (snad moravskou?) benediktinskou provenienci (vedle „obvyklých“ českých světců je rubrikována i sv. Ludmila).

Všechny tyto manuskripty lze jednoznačně interpretovat jako produkty jednoho skriptoria, které má charakter písařské školy. Vůdčí postavení zaujímá ruka kultivovaného písaře, spolu s ním byla identifikována práce dalších celkově 13 písařských rukou vykazujících mezi sebou prvky manuální afinity odvozené od vzorového kaligrafa „R“. Rovněž funkční interpretace kodexu DA III 25 podporuje předpoklad existence písařské školy, kterou lze provenienčně umístit do benediktinského opatství v Hradisku u Olomouce.

Působnost zdejšího skriptoria se zhruba kryje s existencí olomouckého skriptoria biskupa Jindřicha Zdíka, časově spadá do 30. – 40. let XII. století, tj. do doby Bohumilova opatského úřadu v Hradisku. Je možno dokonce předpokládat užší spolupráci obou písařských středisek. Hradiská škola byla schopna realizovat i ty nákladnější zakázky, v oblasti náročné knižní malby se ovšem musí spoléhat na spolupráci s externími uměleckými silami, jak dokládá případ Hildeberta a Everwina.

Po odchodu benediktinů z Hradiska můžeme dokonce sledovat stopu tohoto skriptoria v západočeském benediktinském opatství v Kladrubech, kam se mohla uchýlit část hradiského konventu, neboť i dva exempláře tzv. zakládací listiny kladrubskeho kláštera (*CDB I*, č. 390 B₁ a *CDB I*, č. 390 B₂) jsou psány jedinou rukou vykazující silnou afinitu s hradiským kaligrafem „R“.

Písmo hradiských benediktinů představuje již pozdní, úpadkovou podobu karolínského minuskulního písma připravujícího se akceptovat stylisticky nové prvky nastupující gotiky.

Formou exkursu je presentována produkce, kterou můžeme spojit s prostředím benediktinského opatství v Ostrově u Davle. Použitá rekonstrukční metoda kopíruje oba výše uvedené modelové případy: písemnosti shromážděné na základě možné společné knihovní proveniencie se staly výchozími pro aplikaci analyticko-komparativní metody paleografické. Tak byla stanovena skupina potenciálních produktů, které by mohly dosvědčovat zdejší písařskou aktivitu, tedy existenci ostrovského skriptoria. Výchozím kodexem se stal rukopis pražské kapitulní knihovny A 173 obsahující *Dialogy* Řehoře Velikého, o němž bylo Paterou prokázáno, že byl v Ostrově již ve XII. století glosován. V této práci je k rukám jeho základních písařů dohledán graficky příbuzný materiál mezi rukopisnými zlomky, totiž skupina fragmentů *Homiliaria* Haimona z Halberstadtu (katalogové č. 89). I když se žádná písařská ruka napříč touto pramennou skupinou neopakuje, jejich afinita je jasná; nicméně stanovisko hudebně vědné, totiž zejména typ

použité notace, podporuje cizí – nečeskou provenienci rukopisu A 173. Nelze tedy prozatím existenci ostrovského skriptora již v první polovině XI. století považovat za bezpečně prokázanou.

Proces skriptizace společnosti, tzn. kulturní obrat k psanému projevu jako prostředku komunikace či prostředku trvalého uchování individuální i kolektivní paměti, je dnes velmi sledovaným a aktuálním fenoménem. Jde pochopitelně o složitý a vnitřně velmi strukturovaný jev, na jehož interpretaci se podílí prakticky celé spektrum vědních oborů od tradičních věd humanitních až po vědy exaktní, přírodní.

Samo rozhodnutí se pro písemnou formu komunikace bývalo obvykle názíráno jako něco, čemu byla přisuzována hodnotová měřítko pokroku: vždyť gramotná společnost stojí přeci nutně na vyšší civilizační úrovni než společnost negramotná. Tak se dříve běžně soudilo. Dnes, v době rozkolísávání téměř všech hodnot, je takto apodikticky formulované a jednostranné posuzování gramotné společnosti bohužel problematizováno; poukazuje se na to, že gramotnost tak, jak nám ji prostředkuje písmo, nasazuje našemu duchovnímu zraku při vnímání okolního světa jakési „brýle“, přes něž nejsme schopni vnímat jevy v jejich celistvosti a úplnosti, případně způsobuje různá pokřivení – jinými slovy: písmo nám sice přináší řadu komunikačních možností, něčeho nás ale na druhou stranu zbavuje.

Kulturní obrat k latinskému písmu v českých zemích, který byl předmětem předložené práce, byl prezentován jako jev jednoznačně pozitivní, jako jev doprovázející christianizaci v období raného středověku, jako jev, který zajistil české společnosti její pevné zakotvení v souřadnicích latinského Západu. Hlavní pozornost byla zaměřena na prameny, které jsou svědky samotného počátku tohoto procesu.

Podstatnou roli zde sehrály ty prameny, jejichž aktivní „život“ byl již dávno ukončen, ale které díky aplikaci metod latinské paleografie a kodikologie mohou opět vypovídat. Je to vlastně poprvé, kdy můžeme takto komplexně posoudit překvapivě pestrá nabídku rukopisů, rukopisných zlomků (dochovaných ve formě

pergamenové makulatury), ale i nejstarších pramenů úředního charakteru (memoriálních záznamů a listin), a kdy na jejich základě můžeme zformulovat první závěry o tom, za jakých okolností přestávají být raně středověké české země pouhým pasivním recipientem impulzů přicházejících z již christianizovaných krajín, kdy v Čechách a na Moravě latinská písemná kultura zapouští hlouběji své kořeny a začíná zde být aktivně pěstována.

Země, v níž se rozprostřela zatím nesmělá síť prvních duchovních institucí (biskupství, benediktinských klášterů a kostelů s kapitulami), se pozvolna v průběhu XI. století stává zemí, kde vznikají první střediska organizované písařské činnosti – skriptoria. Byli jsme svědky toho, že kodexy zde tehdy vznikající sloužily spíše praktickým každodenním potřebám liturgického provozu a neměly vyšší estetické ambice, a je to pochopitelné; od těchto prvních skriptorií nebylo možno prozatím očekávat excelentní výkony. S náročnějšími zakázkami se čeští a moravští zadavatelé museli i nadále obracet do zahraničí. Avšak jedno je jisté: byla tím definitivně otevřena brána nejen pro intenzivnější opisovačskou činnost, ale i pro původní, domácí latinskou literární tvorbu.

Aktivní participace českých zemí na latinské písemné kultuře má ovšem svůj hluboký dopad i v oblasti písemnictví pragmatického. Ústní tradice doprovázená symbolickým aktem dostane výrazného konkurenta ve formě psaného dokumentu, který pozvolna převezme dominantní úlohu a ve spojení s právní závazností zatlačí předchozí „médiá“ do pozadí, ba i do zapomnění.

Zvykli jsme si na to, že každým novým impulzům ve vědě obvykle předchází návrat k původním pramenům, tedy cesta „ad fontes“, nasměrování pozornosti na původní zdroje informací. V případě počátků latinské písemné kultury u nás to znamenalo věnovat pozornost tomu, co už bylo jednou odsouzeno k zániku. Jsem si dobře vědom, že nejsme zdaleka na konci cesty, ale již jsme vykročili...

SUMMARY

The Onset of the Latin Written Culture in the Bohemian Lands. The Oldest Latin Manuscripts and Fragments of Bohemia and Moravia

The spreading of Latin written culture in Bohemia and Moravia is closely linked to the slow Christianisation of these territories. The oldest Latin influences came from the ecclesiastical centres (bishoprics and Benedictine monasteries) of the south-eastern borderlands of the Frankish state – i.e. Bavaria. From the IXth century on, they became the main source to clergymen, who wandered the prevailing Slavic Czech and brought the first Latin manuscripts, who had a mostly liturgical content.

Among the few preserved texts, only two fragments can be identified with certainty. They probably belonged to the most precious hence oldest group of manuscripts, associated to the activities of the wandering clergymen that were active in the Prague outpost of the bishopric of Regensburg. These are the fragments of the galican psalter (preserved in the Czech National Library, sign. III.F.22; Catalogue number 1) and of a lectionary (today partly preserved in the Royal Library of the Premonstratensian canony of Strahov, sign. 548/zl., and partly in the library of the Schlägl monastery, sign. Cpl. 61; Catalogue Nr. 2). Their Bavarian provenance can be determined by a palaeographic analysis. Similar origins has an another group of fragments that primarily formed an entity (it consists also of a lectionary, Catalogue number 3: MZA Brno, G 1, sign. 12 307/5 lat., MZA Brno, G 2, sign. 726 C/34 and Chicago, Newberry Library, sign. frag. 4). In the latter case there is unfortunately no possibility to prove that the manuscripts already stayed in the Czech lands during the Early Middle Ages.

In the IXth and Xth centuries, neither an autonomous Czech diocesan structure existed, nor was there a well organised network of ecclesiastical institutions,

capable to import, adapt or produce an indigenous Latin written tradition. The evidence that depict this earliest layer of Latin manuscripts in the Czech lands is limited to parchment macules, preserved in younger book bindings but also in a few autonomous volumes. The study at hand relies on the cataloguing of 216 such entities. Chronologically, it embraces the production from the verge of the VIIIth/IXth centuries to the transition period at the end of the XIIth and the beginning of the XIIIth century. This complex contains about a third of the whole parchment macula known from the Czech and Moravian archive and library funds for this period and has been chosen to represent all categories of preserved Latin fragments.

From a palaeographical sight, it includes mostly texts written in Carolingian Minuscule. Rarely (i.e. exclusively in the bindings of much younger books) there is also evidence of an Non-Carolingian writing tradition: The prove is given by some fragments of English or Anglo-Saxon provenience, linked to the evangelisation of the European continent (Catalogue Nr. 66, 73 and 192) and an example from Southern Italy represented by an fragment written in beneventan script (Catalogue Nr. 13, 80 and 100). But there is also an isolated document in Wisgoth script (Catalogue Nr. 106). A bit of an oddity is the fragment of an evangelistary (Catalogue Nr. 99: deposited in the National Library of the Czech Republic, sign.VI.D.24, to whom belong the following *membra disieta*: Bayerische Staatsbibliothek München, sign. Clm 27.270 and Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Fragmentensammlung, Frag. Sine num.); it is written in the late uncial of the Mondsee monastery from the verge of the VIIIth/IXth centuries.

As for its content, it corresponds to other Latin texts (manuscript entities) preserved from the Early Middle Ages, in whose liturgical books prevail. Before the XIIth century it's mostly sacramentaries, lectionaries and missals; breviaries appear only after 1100. Among the patristic works we find mostly the works of authorities used in the homily practice.

The oldest Bohemian centre with an active relation to the Latin written tradition was the domicile of the bishop of Prague and its nucleus of a chapter. The foundation of the bishopric in the 70ties of the Xth century was followed by an inflow of intellectuals from saxonian centres, in first place the Benedictine abbey of Corvey. This development was linked to the first (Thietmar) and third bishop (Thidagg) of Prague; even the study visit of the second bishop Adalbertus had a certain impact on writing culture. With this "saxonian wave" of influence that lasted until the second decade of the XIth century coincided probably the acquisition of the evangelistary Cim. 2 for the church of Prague. There is a provenience accordance with a group of fragments from one codex – a sacramentary, written in Corvey eventually at the beginning of the Xth century (divided into the bindings of the nowadays Clementinian codices sign. III.B.18,

V.E.9 and XXIV.A.140, Catalogue Nr. 95). However, its presence in early medieval Bohemia remains merely hypothetical.

It corresponds to the references in the sources that help to establish the existence of a school at latest in the early XIth century by Prague chapter. By then, it already had the potential to attract the intellectual elite of Western Europe (p.e. Hucbaldus). The records written in this centre are influenced by the second bishop of Prague, Adalbert/Vojtěch. This accounts in first place for the record of the so called edict of duke Boleslav II. of Bohemia (*CDB I*, Nr. 37), who was inscribed as memory note on fol. 76^r in the manuscript Nr. 217 of the Cistercian library at Heiligenkreuz. The edict goes back to the year 992 and must have been written down at the Prague bishopric only a little later. As such, it is the oldest identifiable and preserved Latin text written on Czech ground. In the first half of the XIth century, further texts were written into the said codex; so the *Ammonicio et exhortacio episcopalis* (fol. 51^r–53^r), who was already known as St. Adalbert's work and the sermon *Quia semel vestre caritatis* (fol. 77^r–77^v), who could be identified as his work in the present study for the first time. The complex of the Prague interpolations into manuscript Nr. 217 from Heiligenkreuz is concluded by the copy of a letter by pope Stephen V. addressed to the Moravian duke Svatopluk (fol. 5^v–6^v + 78^r–81^r; *CDB I*, Nr. 26). All this graphic products were written differently, all the writers' hands appear only once and there are insofar no formal relations (affinities) between them. Therefore we can assume, that there was no scriptorium at the Prague bishopric in the first half of the XIth century. This early phase was dominated by a group of literate individuals.

From mid-XIth century on, the preserved sources show an substantial quality of the Latin texts from Bohemia. This finding is underlined by the gradual flourishing of spiritual life in Bohemia and Moravia, where diocesan structures evolve and ecclesiastic institutions establish. Finally, they begin to resemble Western European "standards"; local monasteries are no longer merely consumers of Latin texts but begin to produce them as well. The life of the Benedictine monasteries in this period is strongly influenced by Gorze-oriented brothers from the Bavarian convent of Nideralteich.

This intellectual background formed p.e. Meinardus, who came to Břevnov. In his long abbotship (1035/1044–1089), a scribe school was founded here that left identifiable inprints in the written memories. The scriptorium of Meinhardus is still the oldest identifiable scribe school in the Czech lands. The reconstruction of the Břevnov scriptorium is primarily relying on methods independent from a palaeographical analysis in a narrow sense of the word: It bases on the recollection of codices, nowadays situated in different places, whose (medieval) origins lead back to Břevnov as well as on the search of manuscript bindings or frag-

ments without explicitly indicated signs of provenience. Such is p.e. the case of the following works: the codex Cod. 908 from the Austrian National Library that contains Hrabanus Maurus' *De laudibus sanctae Crucis*, the highly versatile manuscript from the University Library of Johann Christian Senckenberg in Frankfurt am Main denominated Ms 114 and an homiliary from the Prague chapter, A 156. From a graphical point of view, the first one is identic with the *Sermones* of pope Leo the Great, which are preserved as fragments in the National Library of the Czech Republic under the signature IV.A.24 (written by the same hand as Cod. 908), and the second one is identic with the fragment of an missal, used as binding for the incunabulum Nr. 50 from the Metropolitan Library of St. Wenceslas in Olomouc (written by the same scribe as Ms. 114).

An important point of reference in the scribe school of Břevnov is the so called *Professio Adalberti* (National Archive, ŘB Břevnov, inv. Nr. 191). The Břevnov origin of its lettering can't be denied because of the rhythm of the scribes hand, who has a certain tradition in its scriptorium. A similar writing appears also in the already mentioned codex from Frankfurt Ms. 114 (it's the hand of the calligrapher "A") and in the homily of Gregor the Great from the National Library of the Czech Republic, sign. IV.D.7 (auxiliary scribe "B"). The main scribe of this Clementinian codex is by chance the only writer from the Břevnov scriptorium who can be identified as "brother Modestus".

The Benedictine provenience of manuscript IV.D.7 is confirmed by younger additions to the original text, whose letter types are putting it into the first half of the XIIth century. They were performed by a known hand, that reappears in a Czech Benedictine gradual that is nowadays preserved in the Library of the Benedictine abbey of Rajhrad under the signature R 418.

An important indication for the scribe school of Břevnov is the hand denominated as "glossator B". Mostly, he worked on the texts with neums that were a mid-XIth century complement to the early Carolingian martyrology of Ado (today: Library of the Benedictine abbey of Rajhrad, sign. R 388). In addition to this text annotations, the glossator B adapted the text of the martyrology to the needs of the bohemian Benedictine community (p.e. the saint's days of St. Wenceslas and St. Scholastica); the presence of R 388 in XIth century Bohemia is proven by additions in ecclesiastical Slavonic that were executed alongside the work of glossator B. His interest for musical theories is reflected in the glosses he left in the *Quadrivium* manuscript of Boethius (NL of the CR, sign. IX.C.6). It probably belonged to the equipment of Meinhardus' library at Břevnov, even though it was written earlier, probably in the first half of the XIth century, i.e. outside of Břevnov. It's not surprising, that glossator B left a tiny track in the codex NL CR, sign. IV.D.7. as well.

The Břevnov school of the mid-XIth century, at the time of abbot Meinhardus, has therefore a rather mixed character who is dominated by two parallel groups of scribes: The first group were calligraphers with a very steady written manifestation of high quality, who had no immediate bonds with other scribes. They probably came to Břevnov as already educated professionals. From a palaeographical point of view, they were the bearers of the prime Carolingian Minuscule, who fits in the regional (central European) style of Otloh. Among their written works is the Vienna codex 908, the Clementinian fragment IV.A.24. and the Olomouc fragment in the incunabulum Nr. 50 from the Library of the Metropolitan Chapter of St. Wenceslas. The second group involves scribes, whose writing rhythm is distinguishable by relating signs that were characteristic for the members of the Břevnov school of scribes. Among their works are the so called *Professio Adalberti*, a part of the Frankfurt (Ms. 114) and a section of the Clementine codex (IV.D.7). The glossator B is among the latter.

The reconstruction of the second scriptorium mentioned in this publication, the one of Hradisko u Olomouce, is primarily based on the interpretation of the full-page dedicational illumination in the *Horologium Olomucense* (Kunghliga Biblioteket, sign. Cod. Theol. A 144, fol. 34^v), where the scribe of the codex is identified by an “R” sign. His clothing reveals him as member of the Benedictine order. Besides, he participated in the transcription of the works of John Cassian, that are nowadays stored at Strahov (the Library of the Royal Premonstratensian canonry of Strahov, sign. DA III 25). This manuscript contains also an ex libris that reveals its former depository: it’s the library of the monastery in Hradisko u Olomouce. According to their graphic affinities, the remaining two codices can be assigned to the circle of the calligrapher “R”: It’s the case of the manuscript from the Metropolitan chapter of Olomouc, sign. CO 96 that contains the *Confessiones* of St. Augustine (this affinity is confirmed by the presence of hand “F”) and the breviary from Rajhrad, currently preserved in the Library of the Benedictine abbey, sign. R 387. This breviary reveals in its sanctoral part (an structure similar to the calender in an horologium) its Moravian and Benedictine provenience (besides the usual “Czech” saints it contains also St. Ludmila).

All of these manuscripts can be clearly identified as products of one scriptorium, who bears all the signs of a scribe school. It is dominated by the handwriting of a very cultivated scribe. Besides him, 13 different hands could be identified, who all were marked by a certain manual affinity related to the exemplary calligrapher “R”. The same accounts for a functional interpretation of the codex DA III 25, that points toward the existence of a scribe school that can be located in the Benedictine abbey of Hradisko u Olomouce.

This scriptorium existed in the same period as the Olomouc scriptorium of bishop Jindřich Zdík, i.e. in the 30ties and 40ties of the XIIth century, which was also the time of abbot Bohumil in the Hradisko monastery. It is even probable that there was a collaboration between the two writing centres. The Hradisko school was able to realize even most demanding commissions. But on the level of high quality calligraphy, it had to rely on outside artists, as it's shown by the cases of Hildebert and Everwin.

After the Benedictines left Hradisko, we can follow the marks of their scriptorium in the West Bohemian Benedictine abbey of Kladruby, where a part of the brothers from Hradisko took shelter; two examples of the so called foundation charter of the Kladruby monastery (*CDB I*, Nr. 390 B1: NA Prague, AZK, inv. Nr. 493, sign. ŘB Kladruby 1b and *CDB I*, Nr. 390 B2: ANM, Sběrka pergamenů A, sign. Perg-A1) are written by a hand with a strong affinity to calligrapher "R" from Hradisko.

The handwriting of its Benedictine scribes show signs of a late and already declining Carolingian minuscule that was ready to adapt stylistic particularities of the arising Gothic style. In this study, an excursus is dedicated to the production linked to the scriptorium of the Benedictine abbey of Ostrov u Davle. The method of reconstruction is copied from the case studies described above: The writings recollected on the base of the common library provenience are the starting point for the application of analytic and comparative palaeographical methods. On this base, a group of potential products from the oldest scriptorium of Ostrov has been determined. Among the first ones, figures the codex from the Library of the Prague chapter, sign. A 173, that contains the Dialogues of Gregory the Great. Prove has already been given that it was glossed in Ostrov. In the present study, the known production of its basic scribes has been completed with graphically related material from manuscript fragments, such as the fragment group of the *Homiliarium* of Haimo of Halberstadt (Catalogue Nr. 89). Even though none of the hands from this group reappear in other manuscripts, their affinity is quite clear and can serve to confirm the fact, that Ostrov probably had an scriptorium of its own in the first half of the XIth century.

Translated by Klára Hübnerová

BIBLIOGRAFIE

Zkratky a zkráceně citované edice

Abt.	Abteilung
AH	Analecta hymnica
ANM	Archiv Národního muzea
APH	Archiv Pražského hradu
AS	archivní studium
ASV	Archivio Segreto Vaticano
AZK	Archivy zrušených klášterů za Josefa II.
BAV	Biblioteca Apostolica Vaticana
BayHStA	Bayerisches Hauptstaatsarchiv
BNF	Bibliothèque nationale de France
BSB	Bayerische Staatsbibliothek
CDB	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
CDM	Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae
CLA	Codices latini antiquiores
CLLA	Codices liturgici latini antiquiores
ChLA	Chartae Latinae antiquiores
CRF	Comitorum Romanorum fragmenta
éd.	édités par
frag.	fragmentum
GL	Grammatici Latini
GW	Gesamtkatalog der Wiegendrucke
HessStA	Hessisches Staatsarchiv
hg.	herausgegeben von
HHStA	Haus- Hof- und Staatsarchiv
HLL	Handbuch der lateinischen Literatur der Antike
HS	Handschrift
KNM	Knihovna Národního muzea
LA	Landesarchiv

LandesHA	Landeshauptarchiv
LandesB	Landesbibliothek
LexMA	Lexikon des Mittelalters
MGH	Monumenta Germaniae historica
MMFH	Magnae Moraviae fontes historici
MS./Ms./ms.	manuscriptus
MZA	Moravský zemský archiv
MZK	Moravská zemská knihovna
NA	Národní archiv
NK ČR	Národní knihovna České republiky
ÖNB	Österreichische Nationalbibliothek
ORF	Oratorum Romanorum fragmenta
ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv
PL	Patrologiae Latinae cursus completus
prac.	pracoviště
PT	prvotisk
PVH	pomocné vědy historické
RBM	Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
ŘB	Řád benediktinů
SB	Staatsbibliothek
SOkA	Státní okresní archiv
SS	Scriptores rerum Germanicarum
ST	starý tisk
StA	Staatsarchiv
StadtB	Stadtbibliothek
StiftsA	Stiftsarchiv
StiftsB	Stiftsbibliothek
SVK	Státní vědecká knihovna
StVK	Studijní a vědecká knihovna
UniB	Universitätsbibliothek
ÚPS	Územní památková správa
v.	von
VK	Vědecká knihovna
ZA	Zemský archiv

Prameny

BAMBERG

Staatsbibliothek

HS A.I.5 (Bibelhandschrift 1) s. 31

HS E.III.19 s. 38

sign. Ch Biblio XIV, Oben 7 s. 120,
122–123

sign. Ch Archiv X.G.29 s. 123–124

BERGAMO

Archivio storico diocesi di Bergamo

Archivio capitolare di Bergamo, sine

sign. s. 34

Knihovna Dietrichštejnů v Mikulově

sign. Mk 21 s. 124–125

sign. Mk 26 s. 125–126

sign. Mk 35 s. 126–127

sign. Mk 50 s. 127–129

sign. Mk 93 s. 128–129

sign. Mk 111 s. 128, 130–131

sign. MkP 29 s. 130–131

sign. MkP 61 s. 132

sign. MkP 62 s. 132

sign. MkP 153 s. 132–133

sign. MkP 100 s. 134–135

BERLIN

Staatsbibliothek

MS. Theol. Lat. Fol. 354 s. 27

MS. Theol. Lat. Fol. 356 s. 39

BREMEN

Stadtbibliothek

HS b 21 s. 45

Knihovna kapucínského kláštera

sign. K 2382 s. 134–135,137

BRNO

Moravská zemská knihovna

Univerzitní knihovna

sign. PT 1–365.913 s. 101, 104

sign. PT 1–440.370 s. 105–106

sign. PT 3–87.664 s. 110–111

sign. ST 1–891.266 s. 102

sign. ST 2–264.076a s. 106–107

sign. ST 2–264.076b s. 107–109

sign. ST 3–28.861 s. 108–109

sign. ST 3–301.380 s. 102, 104–105

sign. ST 3–862.608 s. 110–111

sign. ST 4–658.310 s. 112, 114

Knihovna augustiniánů na St. Brně

sign. A 33 s. 113–114

sign. A 135/5 s. 116–117

sign. AP 6 s. 118–119

Knihovna františkánů v Dačicích

sign. D 49 s. 118–119

sign. D 65 s. 120–121

*Knihovna Chorynských ve Veselí nad
Moravou*

Moravský zemský archiv

E 6 Benediktini Rajhrad

inv. č. 2467, sign. Fa 20 s. 408

E 6 Benediktini Rajhrad

karton 389, sign. H f 9 s. 415

G 1 Bočkova sbírka

sign. č. 12.307/2 lat. s. 136–137

sign. č. 12.307/3 lat. s. 137–138

sign. č. 12.307/4 lat. s. 139–140

sign. č. 12.307/5 lat. s. 77, 481

sign. č. 12.307/6 lat. s. 139–140

G 2/II Nová sbírka – Zlomky, kart. 6–12

sign. č. 723/1b s. 141–142

sign. č. 724/26 s. 141, 143–144

sign. č. 724/31 s. 143, 145

sign. č. 725/6 s. 146–147

sign. č. 726 C/1 s. 331–332

sign. č. 726 C/2 s. 143

sign. č. 726 C/34 s. 76–77, 481

sign. č. 726 D/4 s. 146–148

sign. č. 726 D/5 s. 148, 150

sign. č. 740–frag. 6/1 s. 148–150

sign. č. 740–frag. 6/2 s. 149, 151, 153
 sign. č. 740–frag. 6/3 s. 151–153
 sign. č. 740–frag. 6/4 s. 152, 154
 sign. č. 740–frag. 6/5 s. 152, 155, 156

G 11 Rukopisy Františkova muzea

sign. FM 946 s. 155, 156, 158

G 12 Cerroniho sbírka

sign. Cer II, č. 234 s. 148–149, 151

Archiv města Brna

A 1/3 Sběrka úředních knih,

rkp. č. 250 s. 157–158

CAMBRIDGE

Corpus Christi College 193 s. 27

Corpus Christi College 334 s. 28

CIVIDALE DEL FRIULI

Museo Archeologico Nazionale

Cod. 136 s. 452

ČESKÉ BUDĚJOVICE

Jihočeská VK v Českých Budějovicích,

pob. Zlatá Koruna

frag. sine sign. s. 158–159

DARMSTADT

Universitäts- und Landesbibliothek

Hs 1946 s. 45

DĚČÍN

Státní okresní archiv

ev. č. R–10 s. 159–161

ev. č. R–11 s. 159–160

ev. č. R–13 s. 160, 162–163

FRANKFURT AM MAIN

Universitätsbibliothek Johann Christian

Senckenberg

sign. Ms Lat. oct. 114 s. 384, 391, 396,
 399–404, 406, 423, 428–430, 432,
 475, 484

FULDA

Hochschul- und Landesbibliothek

Hs. B1 s. 44

ST. GALLEN

Stiftsbibliothek

Cod. 14 s. 37

Cod. 44 s. 36

Cod. 70 s. 36

Cod. 348 s. 35

Cod. 672 s. 37

Stiftsarchiv

Urkunde I. 23 s. 36

Urkunde I.28 s. 36

Urkunde I.51 s. 36

Urkunde I.133 s. 36

GOTHA

Universitäts- und Forschungsbibliothek

Erfurt/Gotha

Hs I 1 s. 45

Hs I 19 s. 45

HAVLÍČKŮV BROD

Státní okresní archiv

Děkanský úřad Havlíčkův Brod

kart. č. 9, inv. č. 271 s. 162–163

HEILIGENKREUZ

Stiftsbibliothek der Zisterzienserabtei

Cod. 217 s. 79–95, 98, 474–475, 483

HILDESHEIM

Dommuseum

Hs 18 s. 46

Hs 19 s. 46

Hs 33 s. 46

Hs 61 s. 46

HRADEC KRÁLOVÉ

Státní okresní archiv

Sběrka rukopisů

sine sign. („Ukázkové písemnosti
 a tisky“) s. 164–165

AM Nový Bydžov, kn. č. 1 s. 164–165,
167

HRADIŠTĚ SV. HYPOLITA U ZNOJMA

Knihovna křížovníků s červenou hvězdou
sign. GN 131 s. 166–167

CHELTENHAM

Phillips Collection 36.184 s. 26

CHICAGO

Newberry Library
Frag. 4 s. 77, 481
Frag. 6 s. 102, 105

IVREA

Biblioteca capitolare
Ms. 1 s. 26

JIHLAVA

Státní okresní archiv
Sbírka městského muzea Telč
sine sign. s. 166, 168

JINDŘICHŮV HRADEC

SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec
Sbírka zlomků
inv. č. 1 s. 169–170
inv. č. 2 s. 169–170
inv. č. 3 s. 171–172
inv. č. 4 s. 171–172

KOBLENZ

Landeshauptarchiv
Hs A VII I Nr. 176 s. 45

KÖLN

Erzbischöfliche Diözesan- und Dombiblio-
thek
Hs 67 s. 39
Hs 83 II s. 39
Hs 106 s. 30, 39

KROMĚŘÍŽ

Arcibiskupská knihovna
prvotisk sign. 21.342 s. 172–174
prvotisk sign. 21.352 s. 173–174

KŘIVOKLÁT

Hradní knihovna
sign. I d 33 s. 175–176
sign. 22 e 19 s. 175–177
sign. 22 e 23 s. 177–179

KYNŽVART

Zámecká knihovna
sign. 20 E 10 s. 179–181
sign. 20 E 26 s. 180, 183
sign. 20 K 19 s. 180, 182–183
sign. 25 C 5 s. 180

LAON

Bibliothèque municipale
Ms. 137 s. 28
Ms. 423 s. 28

LITOMĚŘICE

Biskupská knihovna
sign. B.II.O.1 s. 182, 184–185
sign. B.II.F.17/1–3 s. 185, 187

LONDON

British Library
Addit. Ms. 11.878 s. 26
Addit. Ms. 41.567J s. 26
Egerton Ms. 2.831 s. 31
Harley Ms. 3.063 s. 27
Harley 4.980 s. 27

LOUKA

Klášteřní knihovna
frag. sine sign. s. 186–187

LYON

Bibliothèque municipale
Ms. 443 (372) s. 32

MARBURG

Hessisches Staatsarchiv
 Fragment Sign. Hr 3,3 s. 102, 105
 Urk. 145 Nr. 1 s. 102, 105

MĚLNÍK

Státní okresní archiv
Sbírka rukopisy
 zlomek sine sign. s. 186, 188–189
 Cod. 1 s. 380

MIKULOV

Regionální muzeum
 sign. MIK 6404 s. 189–191, 193
 sign. MIK 6408 s. 189, 191

MILANO

Biblioteca Ambrosiana
 Cim. 1 s. 34
 C.98 s. 34

MÜNCHEN

Bayerische Staatsbibliothek
 Clm 14.137 s. 48
 Clm 14.322 s. 47
 Clm 14.391 s. 38
 Clm 14.468 s. 40
 Clm 14.490 s. 48
 Clm 14.673 s. 48
 Clm 14.756 s. 48
 Clm 14.870 s. 47
 Clm 18.611 s. 48
 Clm 18.937 s. 48
 Clm 27.270 s. 228–229, 482

BAYERISCHES HAUPTSTAATSARCHIV

Fragmentensammlung
 sign. sine num. s. 228–229, 482
Regensburg – St. Emmeram
 Cod. 5 ½ s. 40–41, 47

MÜNSTER

Landesarchiv Nordrhein-Westfalen, Abt.
 Westfalen

Cod. I 243 s. 43
 Cod. VII 5201 s. 44

NELAHOZEVES

Roudnická Lobkowiczká knihovna
 sign. II.Bd.6 s. 190–192
 sign. IV.Da.5 s. 192–193
 sign. VI.Fe.50 s. 194–195

NOVÁ ŘÍŠE

Knihovna premonstrátů
 sign. NŘ P 40 s. 194–196
 sign. NŘ C.I.6694 s. 196–197

OLMOUC

ZA Opava, pracoviště Olomouc
*Knihovna Metropolitní kapituly sv.
 Václava v Olomouci*
 sign. CO 27 s. 197–199
 sign. CO 92 s. 199–200
 sign. CO 93 s. 199–201
 sign. CO 96 s. 447–451, 459–461, 476,
 485
 sign. CO 98 I s. 51
 sign. CO 156 s. 200–201
 sign. CO 202 s. 51
 sign. CO 271 s. 201–203
 sign. CO 302 s. 202, 204
 sign. CO 350 s. 204–205
 sign. CO 408 s. 205–206
 sign. CO 444 s. 207–208
 sign. prvotisk č. 32 s. 202
 sign. prvotisk č. 50 s. 390, 405, 429–430
 sign. prvotisk č. 65 s. 202
 sign. prvotisk č. č. 173 s. 332–334
 sign. prvotisk č. 223 s. 207–209
Pozůstalost Bohumíla Zlámala
 zlomky sine sign. s. 198, 209–211
RA Žerotínů – Bludov
 inv. č. 25 s. 198, 210–211

Vědecká knihovna

sign. J III 300.050 s. 207, 209
 sign. J III 47.825 s. 148–149
 sign. M I 238 s. 113, 115–116

sign. M I 301 s. 211–213
 sign. M I 305 s. 148–149
 sign. M I 309 s. 113, 116
 sign. M I 310 s. 213–214
 sign. M I 332 s. 148, 151
 sign. M II 108 s. 146

OXFORD

Bodleian Library
 Ms. Laud. Misc. 120 s. 39
 Ms. Laud. Misc. 139 s. 216

PARIS

Bibliothèque nationale de France
 Ms. Lat. 1 s. 31
 Ms. Lat. 152 s. 32
 Ms. Lat. 266 s. 31
 Ms. Lat. 2.109 s. 33
 Ms. Lat. 2.291 s. 33
 Ms. Lat. 2.832 s. 32
 Ms. Lat. 2.859 s. 32
 Ms. Lat. 8.913 s. 32
 Ms. Lat. 9.380 s. 33
 Ms. Lat. 9.427 s. 26
 Ms. Lat. 12.832 s. 33
 Ms. Lat. 13.373 s. 27
 Ms. Lat. 13.745 s. 33
 Ms. Lat. 15.304 s. 33
 Ms. Lat. 15.305 s. 33
 Ms. Lat. 17.371 s. 33
 Ms. Lat. nouvelles acquisitions 1.203
 s. 29
 Archives nationales de France
 Ms. Lat. 2.243 s. 26
 Ms. Lat. 2.388 s. 26

САНКТ-ПЕТЕРБУРГ

Российская Национальная Библиотека
 F.v.XIV.1 s. 27

PLZEŇ

Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje
 prvotisk V 28.349 s. 214, 216–217
 prvotisk V 3379–4 s. 216, 218–219

Knihovna františkánů v Plzni
 sign. D 2 s. 218–219

Západočeské muzeum v Plzni
 inv. č. 3052 s. 218, 220–221

PRAHA

Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR
Sbírka grafiky
 sine sign. s. 328–329

Archiv Národního muzea

Sbírka pergamenů A
 sign. Perg-A1 s. 380, 458, 460–461, 486
 sign. Perg-A4 s. 381

Archiv Pražského hradu

Knihovna Pražské kapituly
 sign. Cim. 2 s. 44, 67, 79, 474, 482
 sign. A 70/1 s. 305, 307–308
 sign. A 73/8 s. 307, 303
 sign. A 156 s. 383, 386, 416–419, 423,
 426, 428, 430, 475, 484
 sign. A 173 s. 462–472, 477–478, 486
 sign. B 77 s. 307, 309–310
 sign. D 52 s. 310–311
 sign. D 76 s. 312–313
 sign. O 83 s. 78–79,
 inv. č. 1696/23 s. 312, 314
 inv. č. 1696/26 s. 314–315
 inv. č. 1696/33 s. 315–316
 inv. č. 1696/38 s. 316–317
 inv. č. 1696/42 s. 317, 319
 inv. č. 1696/43 s. 317–319

Archiv Pražské kapituly

Listiny, sign. XVIII–18 v krabici
 „Různé“, pag. 1 s. 387

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy,
 Ústav PVH a archivního studia
 frag. sine sign. s. 328–330

Národní archiv

Archivy zrušených klášterů za Josefa II.
 inv. č. 493, sign. ŘB Kladruby 1b
 s. 380, 455, 458, 460–461, 486

inv. č. 496, sign. ŘB Kladruby 3 s. 380
 ŘB Břevnov
 inv. č. 191 s. 390–392, 396, 424–425,
 429–430, 475–476, 484
 sign. VI/8, kart. 20 s. 385
 kniha č. 52, sign. I 3 s. 387

Národní knihovna ČR

sign. I.C.8 s. 221, 223
 sign. I.E.11 s. 52
 sign. III.B.18 s. 79, 224–225, 474, 483
 sign. III.E.10 s. 78
 sign. III.F.18 s. 225–226
 sign. III.F.22 s. 72–73, 473, 481
 sign. III.H.1 s. 226–227
 sign. IV.A.24 s. 227–228, 386, 388, 423,
 425, 429–430, 475–476, 484–485
 sign. IV.D.7 s. 390–391, 393–398,
 406, 412, 414, 419, 421, 424–425,
 429–430, 475–476, 484–485
 sign. VI.D.24 s. 228–230, 474, 482
 sign. IV.H.22 s. 213–215, 471
 sign. V.E.9 s. 79, 224, 474, 483
 sign. VI.E.4c s. 246
 sign. VII.A.16/9 s. 229, 231
 sign. IX.C.6 s. 411–412, 414, 425,
 429–430, 476, 484
 sign. IX.C.9 s. 231–232
 sign. IX.E.4 s. 232–234
 sign. X.E.3 s. 233–234
 sign. XII.B.12 s. 234–236
 sign. XII.B.16 s. 235–236
 sign. XIII.F.11 s. 237–238
 sign. XIII.G.12 s. 419, 421–422, 427,
 429–430
 sign. XIV.D.21 s. 237, 239–240
 sign. XIV.D.23 s. 239–240
 sign. XVII.F.49 s. 240–242
 sign. XXIV.A.27 s. 241–242
 sign. XXIV.A.37 s. 243–244
 sign. XXIV.A.46 s. 243–244
 sign. XXIV.A.49 s. 245–247
 sign. XXIV.A.65 s. 246–247
 sign. XXIV.A.78 s. 246, 248–249
 sign. XXIV.A.83 s. 249–250
 sign. XXIV.A.97 s. 246, 249

sign. XXIV.A.115 s. 249–251
 sign. XXIV.A.134 s. 251–252
 sign. XXIV.A.140 s. 79, 224, 474, 483
 sign. XXIV.A.141 s. 251–253
 sign. XXIV.A.143 s. 253–254
 sign. XXIV.A.157 s. 253, 255
 sign. XXIV.A.189 s. 256, 257
 sign. XXIV.A.206 s. 256–258
 sign. XXIV.A.284 s. 258–259

*Knihovna křižovníků s červenou hvězdou
od sv. Františka*

sign. frag. 1 s. 258–260
 sign. frag. 4 s. 259–260
 sign. frag. 6 s. 260–262
 sign. frag. 7 s. 213–214, 471–472
 sign. frag. 8 s. 213–214, 471–472
 sign. frag. 9 s. 262–263
 sign. frag. 11 s. 262–264
 sign. frag. 12 s. 264–265
 sign. frag. 14 s. 266–267
 sign. frag. 28 s. 266, 268
 sign. frag. 30 s. 268–269
 sign. frag. 31 s. 268–270
 sign. XXII A 4 s. 270–271

MS Cheb

sign. 3/49 s. 270, 272–273
 sign. 4/35 s. 272–274
 sign. 4/66 s. 272, 274
 sign. 4/67 s. 272, 274
 sign. 5/48 s. 274, 275
 sign. 7/12 s. 276, 277
 sign. 7/41 s. 277–279
 sign. 38/1 s. 278, 280
 sign. 47/32 s. 278, 281–282

sign. Teplá

MS. frag. 1 s. 341–342
 MS. frag. 2 s. 341, 343–344
 MS. frag. 3 s. 343–344
 MS. frag. 5 s. 344–346
 MS. frag. 9 s. 345–346
 MS. frag. 23 s. 346–348
 MS. frag. 302 s. 347–348
 prvotisk B 43 s. 347–349

prvotisk B 129 s. 349–350
 tisk C 117 s. 350–351
 prvotisk E 10 s. 351–353

Knihovna Národního muzea

sign. 1 A b 2 s. 281–282
 sign. 1 D a 1/3 s. 281, 283–284
 sign. 1 D a 1/5 s. 283–284
 sign. 1 D a 1/9 s. 283, 285–286
 sign. 1 D a 1/15 s. 286, 288
 sign. 1 D a 2/19c s. 286–288
 sign. 1 D a 2/19d s. 286–287
 sign. 1 D a 2/15 s. 287, 289
 sign. 1 D a 2/17 s. 287, 290–291
 sign. 1 D a 2/18a s. 290–291
 sign. 1 D a 2/19a s. 290, 292–293
 sign. 1 D a 2/29 s. 292–293
 sign. 1 D a 2/30 s. 292, 294–295
 sign. 1 D a 2/31 s. 292, 295
 sign. 1 D a 2/34 s. 295–296
 sign. 1 D a 2/35 s. 297–298
 sign. 1 D a 13/1 s. 297, 299–300
 sign. 1 E a 55 s. 300–301
 sign. 1 E c 24 s. 301–302
 sign. 1 E c 25 s. 301–302
 sign. 1 E c 26 s. 303–304
 sign. 1 E c 79 s. 303–304
 sign. 1 I c 5/37 s. 292, 295
 prvotisk sign. KNM 69 C 7 s. 305–306

Strahov, Knihovna Královské kanonie premonstrátů

sign. 72/zl. s. 318–319
 sign. 94/zl. s. 320–321
 sign. 137/zl. s. 321–322
 sign. 241/zl. s. 323–324
 sign. 329/zl. s. 152, 155
 sign. 347/zl. s. 323, 325
 sign. 547/zl. s. 325–326
 sign. 548/zl. s. 74–75, 473, 481
 sign. 724/zl. s. 326, 327
 sign. DA III 25 s. 374, 438, 440–447,
 449, 456, 459–461, 476–477, 485

RAJHRAD

Muzeum Brněnska, Knihovna benediktin-
 ského opatství Rajhrad

sign. R 157 s. 330–331
 sign. R 384 s. 412, 415–416, 424, 429
 sign. R 387 s. 384, 408, 447, 452–455,
 457, 459–461, 477, 485
 sign. R 388 s. 384, 406–412, 414–415,
 423, 425, 428–430, 476, 484
 sign. R 418 s. 396, 398, 419–422, 425–
 426, 429–430, 476, 484
 sign. RP 35 s. 331–332
 sign. RP 67 s. 334, 334
 sign. RP 105 s. 333–335
 sign. R III.b.4862 s. 333, 335

REIMS

Bibliothèque municipale

Ms. 1 s. 33
 Ms. 2 s. 33
 Ms. 99 s. 33
 Ms. 382 s. 33
 Ms. 390 s. 33
 Ms. 425 s. 33

ROMA

Biblioteca Apostolica Vaticana

Cod. Palat. lat. 495 s. 45
 Cod. Palat. lat. 966 s. 39
 Cod. Palat. lat. 1.547 s. 39
 Cod. Ottob. lat. 2.531 s. 44

Archivio Segreto Vaticano

Miscell., Arm. XI.19 s. 30

SALZBURG

Stiftsarchiv der Erzabtei St. Peter

Hs CCCVIII.6 s. 46

SCHLÄGL

Stiftsbibliothek

sign. Cpl. 61 s. 75, 473, 481
 sign. Cpl. 124 s. 462

STOCKHOLM

Kungliga Biblioteket

sign. Cod. Theol. A 144 s. 375, 433–
435, 452, 459–461, 476–477, 485

STUTT GART

Württembergische Landesbibliothek
Hs HB II 35 s. 37

TÁBOR

Státní okresní archiv
Sbírka rukopisy (D8)
rkp. č. 317 s. 336–337
rkp. č. 480 s. 336–338

Husitské muzeum
rukopis HA 5855 s. 338–339

TACHOV

Státní okresní archiv
AM Stříbro
sine sign. s. 339–340

TRIER

Stadtbibliothek
Cod. 22 s. 29
Cod. 1093/1694 s. 68

TURNOV

Muzeum Českého ráje
sign. R-126 s. 352–353

VERCELLI

Biblioteca capitolare
Cod. CIV (47) s. 35
Cod. CCII s. 34

VERONA

Biblioteca capitolare
Cod. XCII s. 34

VYŠŠÍ BROD

Knihovna cisterciáckého klášteřa
sign. 1 VB X s. 354–355
sign. 1 VB XXI s. 354–356
sign. 1 VB LXIX s. 356–357

sign. 1 VB CLXXXX s. 356, 358–360
sign. 1 VB CLXXXIII s. 360–361
sign. 1 VB CCV s. 360–362
sign. 1 VB CCXV s. 362–363
sign. 1 VB CCXVII s. 362–364
sign. 1 VB 73 s. 364–365
frag. sine sign. s. 365–366

WIEN

Österreichische Nationalbibliothek
Cod. Lat. 515 s. 39
Cod. Lat. 795 s. 40
Cod. Lat. 808 s. 40
Cod. Lat. 908 s. 383, 386–389, 405,
423, 425, 428–430, 475–476, 484
Cod. Lat. 1.322 s. 95–100
Cod. Lat. 1.861 s. 29
Cod. Lat. 12.696 s. 46

Österreichisches Staatsarchiv, Abt. Haus-
Hof- und Staatsarchiv
HS 339 s. 46

WÜRZBURG

Universitätsbibliothek
M. p. th. f. 14 s. 38
M. p. th. f. 21 s. 38
M. p. th. f. 72 s. 38
M. p. th. f. 189 s. 214, 216

ZNOJMO

Státní okresní archiv
AM Znojma
rukopis sign. Z/II-304 s. 366–368

Knihovna klášteřa dominikánů
sign. ZD 9.III.8 s. 367–368

ZÜRICH

Zentralbibliothek
Ms. Car. C 1 s. 31

ZWETTL

Stiftsbibliothek

Cod. 243 s. 356

Cod. 304 s. 356

Edice

- Analecta hymnica medii aevi 2*, ed. DREVES, Guido Maria. Leipzig 1888; 53 edd. BLUME, Clemens – BANNISTER, Henry Marriott. Leipzig 1911.
- Anselmi Gesta episcoporum Leodiensium*, ed. Koepke, Rudolf. MGH Scriptorum (in fol.) 7. Hannoverae 1846, s. 134–234.
- Biblia sacra iuxta Vulgatam versionem*, edd. WEBER, Robertus – FISCHER, Bonifatius. Stuttgart 1983³.
- Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae I*, ed. BOCZEK, Antonius. Olomucii 1836.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I*, ed. FRIEDRICH, Gustavus. Pragae 1904–1907.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II*, ed. FRIEDRICH, Gustavus. Pragae 1912.
- Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, ed. BRETHER, Berthold. MGH Scriptorum, Nova series, tomus II. Berolini 1923.
- DOLD, Alban – EIZENHÖFER, Leo: *Das Prager Sakramentar*. Cod. O 83 (fol. 1–120) der Bibliothek des Metropolitankapitels I (Lichtbild-Ausgabe). II (Prolegomena und Textausgabe). Beuron 1944–1949.
- Η ΠΑΛΑΙΑ ΛΙΑΘΗΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣΟ΄. Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes, ed. RAHLFS, Alfred. Stuttgart 1979.
- EMLER, Josef (ed.): *Zlomek inventáře kláštera Břevnovského z let 1390–1394*. Věstník královské české společnosti nauk, třída filos.-histor.-jazykozpytná, roč. 1888. Praha 1889, s. 280–305.
- Isidor ze Sevilly: *Etymologie I–III*, edd. KORTE, Daniel – KALIVODA, Jan. Praha 2000 (Knihovna středověké tradice III).
- Josef Dobrovský: *Fragmentum Pragense euangelii s. Marci vulgo autographi*, ed. RYBA, Bohumil. Praha 1953 (Spisy a projevy Josefa Dobrovského 5).
- Liber precum Gertrudae ducissae e Psalterio Egberti cum Calendario*, edd. MALEWICZ, Małgorzata H. – KÜRBIS, Brygida. Monumenta sacra Polonorum II. Kraków 2002.
- Magnae Moraviae fontes historici III. Diplomata – Epistolae – Textus historici varii*. Red. BARTOŇKOVÁ, Dáša – VEČERKA, Radoslav. Praha 2011².
- Patrologiae cursus completus, series Latina*, ed. MIGNE, Jacques Paul: vol. 26. Paris 1845; vol. 94. Paris 1862.
- Prisciani grammatici Caesariensis Institutionum grammaticarum libri XVIII*, ed. HERTZ, Martin: vol. I (lib. I–XII). GL II. Lipsiae 1855; vol. II (lib. XIII–XVIII). GL III. Lipsiae 1859.
- PSÍK, Richard – PUMPROVÁ, Anna: *Otloh od sv. Jímrama: O pokušení jednoho mnicha. Liber de temptatione cuiusdam monachi*. Ostrava 2017.
- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I*, ed. ERBEN, Karel Jaromír. Pragae 1855.
- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II*, ed. EMLER, Josef. Pragae 1882.
- Regesta pontificum Romanorum sive repertorium privilegiorum et litterarum a Romanis pontificibus ante annum MCLXXXVIII Bohemiae et Moraviae ecclesiis, monasteriis civitatibus*

- singulisque personis concessorum vel etiam Germania pontificia, vol. V/3 (Provincia Maguntinensis), pars VII (Dioeceses Pragensis et Olomucensis)*, ed. KÖNIGHAUS, Waldemar (usus Winfriedi Irgang schedis). Göttingae 2011.
- Řehole sv. Benedikta latinsky a česky. Praha 1993.
- SICKEL, Theodor (ed.): *Acta regum et imperatorum Karolinorum digesta et enarrata I* (Lehre von den Urkunden der ersten Karolinger 751–840). Wien 1867.

Literatura, katalogy a subsidia

- ANTONÍN, Robert: *Mentální horizonty českých světských a církevních elit druhé poloviny 12. a počátku 13. století*. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 7, 2014, s. 35–47.
- ARIS, Rutherford: *Index of Scripts for E. A. Lowe's Codices latini antiquiores*. Osnabrück 1982.
- AUTENRIETH, Johanne: *Probleme der Lokalisierung und Datierung von spätkarolingischen Schriften (10. und 11. Jh.)*. In: Codicologica 4 (Litterae textuales). Leiden 1978, s. 67–74.
- AUTENRIETH, Johanne: *Insulare Spuren in Handschriften aus dem Bodenseegebiet bis zur Mitte des 9. Jahrhunderts*. In: Silagi, Gabriel (hg.): Paläographie 1981. Colloquium des Comité International de Paléographie. München, 15.–18. September 1981. Referate. München 1982 (Münchener Beiträge zur Mediävistik und Renaissance-Forschung 32), s. 145–157.
- BARTOŠ, František Michálek: *Soupis rukopisů Národního musea v Praze I–II*. Praha 1926–1927.
- BEER, Rudolf: *Monumenta palaeographica Vindobonensia. Denkmäler der Schreibkunst aus der Handschriftensammlung des Habsburg-Lothringischen Erzhauses*. Lief. I. Leipzig 1910.
- BERÁNEK, Karel: *Soupis archivních rukopisů a jiných archiválií v Universitní a v Strahovské knihovně v Praze*. Sborník archivních prací 21, 1971, s. 185–234.
- BERNT, Alois: *Deutsche Flugschriften und urkundliche Geschichtsquellen des XVI. Jahrhunderts in der Tetschener Schloßbibliothek*. Jahresbericht des k. k. Staats-Obergymnasiums zu Leitmeritz in Böhmen für das Schuljahr 1903/1904, s. 3–15.
- BIERBRAUER, Katharina: *Die Ornamentik frühkarolingischer Handschriften aus Bayern*. München 1979.
- BISCHOFF, Bernhard: *Das griechische Element in der abendländischen Bildung des Mittelalters*. Stuttgart 1967 (Mittelalterliche Studien II), s. 246–275.
- BISCHOFF, Bernhard: *Die südostdeutschen Schreibschulen und Bibliotheken der Karolingerzeit 1: Die bayrischen Diözesen*. Stuttgart 1974³.
- BISCHOFF, Bernhard: *Die südostdeutschen Schreibschulen und Bibliotheken der Karolingerzeit 2: Die vorwiegend österreichischen Diözesen*. Wiesbaden 1980.
- BISCHOFF, Bernhard: *Die Rolle von Einflüssen in der Schriftgeschichte*. In: Silagi, Gabriel (hg.): Paläographie 1981. Colloquium des Comité International de Paléographie. München, 15.–18. September 1981. Referate. München 1982 (Münchener Beiträge zur Mediävistik und Renaissance-Forschung 32), s. 93–105.
- BISCHOFF, Bernhard – BROWN, Virginia: *Addenda to Codices Latini Antiquiores I*. Medieval Studies 47, 1985, s. 317–366 + 18 Tab.
- BISCHOFF, Bernhard: *Die Abtei Lorsch im Spiegel ihrer Handschriften*. Lorsch 1989².
- BISCHOFF, Bernhard – BROWN, Virginia – JOHN, James J.: *Addenda to Codices Latini Antiquiores II*. Medieval Studies 54, 1992, s. 286–307.
- BISCHOFF, Bernhard – EBERSPERGER, Birgit: *Katalog der festländischen Handschriften des neunten Jahrhunderts (mit der Ausnahme der wisigotischen)*. Teil I: Aachen–Lambach. Wiesbaden 1998.

- BISCHOFF, Bernhard – EBERSPERGER, Birgit: *Katalog der festländischen Handschriften des neunten Jahrhunderts (mit der Ausnahme der wisigotischen)*. Teil II: Laon–Paderborn. Wiesbaden 2004.
- BISCHOFF, Bernhard: *Paläographie des römischen Altertums und des abendländischen Mittelalters*. Berlin 2009⁴ (Grundlagen der Germanistik 24).
- BISCHOFF, Bernhard – EBERSPERGER, Birgit: *Katalog der festländischen Handschriften des neunten Jahrhunderts (mit der Ausnahme der wisigotischen)*. Teil III: Padua–Zwickau. Wiesbaden 2014.
- BISCHOFF, Bernhard – EBERSPERGER, Birgit: *Katalog der festländischen Handschriften des neunten Jahrhunderts (mit Ausnahme der wisigotischen)*. Gesamtregister. Wiesbaden 2017.
- BISCHOFF, Frank M.: *Pergamentdicke und Lagenordnung*. Beobachtungen zur Herstellungstechnik Helmarshausener Evangeliare des 11. und 12. Jahrhunderts. In: Rück, Peter (hg.): *Pergament: Geschichte – Struktur – Restaurierung – Herstellung*. Sigmaringen 1991, s. 97–144.
- BISTRICKÝ, Jan – BOHÁČEK, Miroslav – ČÁDA, František: *Seznam rukopisů metropolitní kapituly v Olomouci*. In: Státní archiv v Opavě. Průvodce po archivních fondech, sv. 3, pobočka v Olomouci. Praha 1961, s. 101–177.
- BISTRICKÝ, Jan: *Dedikační obraz olomouckého kolektáře*. Umění 24, 1976, s. 407–416.
- BISTRICKÝ, Jan: *Das Dedikationsbild des Olmützer Kollektariums*. Zeitschrift für Kunstgeschichte 39, 1976, s. 3–11.
- BISTRICKÝ, Jan: *Ještě k dedikačnímu obrazu olomouckého kolektáře*. Umění 28, 1980, s. 382.
- BISTRICKÝ, Jan: *Studien zum Urkunden-, Brief- und Handschriftenwesen des Bischofs Heinrich Zdík von Olmütz*. Archiv für Diplomatik Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde 26, 1980, s. 135–258.
- BISTRICKÝ, Jan: *Písemnosti olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka*. Sborník archivních prací 33, 1983, s. 32–74.
- BISTRICKÝ, Jan: *Dvě poznámky k dedikačnímu obrazu olomouckého kolektáře*. Umění 36, 1988, s. 289–296.
- BISTRICKÝ, Jan: *Muž reformy na olomouckém stolci. Jindřich Zdík*. In: Jan, Libor – Drahoš, Zdeněk (edd.): *Osobnosti moravských dějin*. Brno 2006, s. 27–43.
- BISTRICKÝ, Jan – ČERVENKA, Stanislav: *Olomoucké Horologium. Horologium Olomucense. Kolektář biskupa Jindřicha Zdíka*. Olomouc – Praha 2011.
- BLÁHA, Josef: *K dokladům gramotnosti v olomouckých archeologických nálezech z období středověku (stily)*. Historická Olomouc XI. Olomouc 1998, s. 73–90.
- BLÁHOVÁ, Emilie: *Staroslověnské písemnictví v Čechách 10. století*. In: Reichertová, Květa – Bláhová, Emilie – Dvořáková, Vlasta – Huňáček, Václav (edd.): *Sázava. Památník staroslověnské kultury v Čechách*. Praha 1988, s. 55–69.
- BLÁHOVÁ, Marie: *Pražské školy předuniverzitního období*. Documenta Pragensia 11, 1993, s. 26–39.
- BLÁHOVÁ, Marie: *Artes und Bildung im mittelalterlichen Böhmen (vor der Gründung der Prager Universität)*. In: Craemer–Ruegenberg, Ingrid – Speer, Andreas (hg.): *Scientia und ars im Hoch- und Spätmittelalter*. Berlin–New York 1994 (Miscellanea Mediaevalia 22), s. 777–794.
- BLÁHOVÁ, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Naďa: *Velké dějiny země Koruny české I. (Do roku 1197)*. Praha–Litomyšl 1999.
- BLÁHOVÁ, Marie: *Školy a vzdělání v přemyslovských Čechách*. In: Barciak, Antoni (ed.): *Kultura edukacyjna na Górnym Śląsku*. Katowice 2002, s. 324–384.
- BLÁHOVÁ, Marie: *Verschriftete Mündlichkeit in der böhmischen Chronik des Domherrn Cosmas*

- von Prag. In: Adamska, Anna – Mostert, Marco (edd.): *The Development of literate Mentalities in East Central Europe*. Turnhout 2004 (Utrecht Studies in medieval Literacy 9), s. 323–342.
- BLÁHOVÁ, Marie: *Písenná kultura přemyslovských Čech*. In: Sommer, Petr – Třeštík, Dušan – Žemlička, Josef (edd.): *Přemyslovci. Budování českého státu*. Praha 2009, s. 508–529.
- BLÄNSDORF, Jürgen: *Fragment Gattungen und Editionsprobleme. Beispiele aus der antiken und mittelalterlichen Literatur*. In: Neurahser, Hanns Peter und Schmitz, Wolfgang (hg.): *Fragment und Makulatur. Überlieferungsstörungen und Forschungsbedarf bei Kulturgut in Archiven und Bibliotheken*. Wiesbaden 2015 (Buchwissenschaftliche Beiträge 91), s. 33–50.
- Boethius. Poslední Říman*. Praha 1982.
- BOHÁČEK, Miroslav – ČADA, František: *Žerotínské rukopisy bludovské*. Sborník Národního muzea, řada C – lit. hist., sv. 3, 1958, č. 3–4, s. 51–221.
- BOHÁČEK, Miroslav – ČADA, František: *Beschreibung der mittelalterlichen Handschriften der Wissenschaftlichen Staatsbibliothek von Olmütz*, bearb. von Franz u. Maria Schäfer, hg. v. Hans-Bernard Harder u. Hans Rothe I–II. Köln–Weimar–Wien 1994–1998.
- BOLDAN, Kamil – URBÁNKOVÁ, Emma: *Rekonstrukce knihovny Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic. Katalog inkunábulí roudnické lobkovické knihovny*. Praha 2009.
- BOLDAN, Kamil: *Knihvazačská dílna františkánského kláštera v Chebu*. In: Boldan, Kamil–Marek, Jindřich (edd.): *Libri catenati Egrenses*. Knihy a knihovna chebských františkánů v pozdním středověku a raném novověku. Praha 2013, s. 111–146.
- BOLELUCKÝ, Matthias Benedictus: *Rosa Boemica sive Vita s. Woytiechi agnomine Adalberti, Pragensis episcopi* I. Pragae: typis Urbani Goliass 1668.
- BONELLI, Giuseppe: *Codice paleografico lombardo (secolo VIII.)*. Milano 1908.
- BOSHOF, Eugen: *Das ostfränkische Reich und die Slawenmission im 9. Jahrhundert: die Rolle Passaus*. In: BAUER, Dieter R. (hg.): *Mönchtum – Kirche – Herrschaft 750–1000*. Sigmaringen 1998, s. 63–71.
- BRADA, Vojtěch: *Nález notovaných pergamenů v kroměřížské knihovně*. Sborník Uměleckohistorického muzea v Kroměříži 1969, s. 97–109 + obr. příl. XIII–XVI.
- BRANDT, Michael–EGGEBRECHT, Arne (hg.): *Bernward von Hildesheim und das Zeitalter der Ottonen. Katalog der Ausstellung Hildesheim 1993 I–II*. Hildesheim 1993.
- BREDEHORN, Karin – POWITZ, Gerhard: *Die Handschriften der Stadt- u. Universitätsbibliothek Frankfurt am Main III. Die Mittelalterlichen Handschriften der Gruppe Manuscripta latina*. Frankfurt am Main 1979.
- BRESSLAU, Harry – KLEWITZ, Hans-Walter: *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien II.2*. Leipzig 1931².
- BRETHOLZ, Berthold: *Das mährische Landesarchiv. Seine Geschichte, seine Bestände*. Brünn 1908.
- BRETHOLZ, Berthold: *Moravský zemský archiv. (Jeho dějiny a jeho sbírky)*. Brno 1908.
- BRETHOLZ, Berthold: *Lateinische Paläographie*. Leipzig–Berlin 1926³. (Grundriss der Geschichtswissenschaft, Bd. I, Abt. 1).
- BRODSKÝ, Pavel – PETR, Stanislav – TOŠNEROVÁ, Marie: *Průvodce po rukopisných fondech v České republice I. Rukopisné fondy zámeckých, hradních a palácových knihoven*. Praha 1995.
- BRODSKÝ, Pavel – HRADILOVÁ, Marta – PETR, Stanislav – TOŠNEROVÁ, Marie: *Průvodce po rukopisných fondech v České republice II. Rukopisné fondy archivů v ČR*. Praha 1998.
- BRODSKÝ, Pavel – HRADILOVÁ, Marta – PETR, Stanislav – TOŠNEROVÁ, Marie: *Průvodce po rukopisných fondech v České republice III. Rukopisné fondy muzeí a galerií v ČR*. Praha 2001.

- BRODSKÝ, Pavel – HRADILOVÁ, Marta – PETR, Stanislav – TOŠNEROVÁ, Marie: *Průvodce po rukopisných fondech v České republice IV. Rukopisné fondy centrálních a církevních knihoven v ČR*. Praha 2004.
- BRODSKÝ, Pavel: *Katalog iluminovaných rukopisů Knihovny Národního muzea v Praze*. Praha 2000.
- BRODSKÝ, Pavel: *Iluminované rukopisy českého původu v polských sbírkách*. Studie o rukopisech – Monographia, sv. IX. Praha 2004.
- BRUCKNER, Albert: *Scriptoria medii aevi Helvetica I–XIV*. Genf 1935–1978.
- BRUCKNER, Albert – MARICHAL, Robert: *Chartae Latinae Antiquiores. Facsimile-edition of the Latin charters prior to the ninth century I–II*. (Basel–Zürich). Olten 1954–1956.
- BRUNHÖLZL, Franz: *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters I*. Bd.: Von Cassiodor bis zum Ausklang der karolingischen Erneuerung, München 1975; II. Bd.: Die Zwischenzeit vom Ausgang des karolingischen Zeitalters bis zur Mitte des elften Jahrhunderts. München 1992.
- BRYCH, Vladimír: *Železné předměty z Ostrova u Davle ve sbírce Národního muzea (k méně známým stránkám hmotné kultury středověkého kláštera)*. In: Brych, Vladimír – Stehlíková, Dana (edd.): 1000 let kláštera na Ostrově (999–1999). Sborník příspěvků k jeho hmotné kultuře v raném a vrcholném středověku. Praha 2003, s. 103–120.
- BURSILL–HALL, Geoffrey L.: *A census of medieval latin grammatical manuscripts*. Stuttgart–Bad Cannstatt 1981.
- CIPOLLA, Carlo: *Codici Bobbiesi della Biblioteca nazionale universitaria di Torino* (Atlante di novanta tavole + testo). Milano 1907 (Collezione paleografica Bobbiese I).
- CLEMENS, Raymond–GRAHAM, Timothy: *Introduction to Manuscript Studies*. Ithaca–London 2007.
- ČÁDA, František: *Rukopisy knihovny státního zámku v Kynžvartě*. Praha 1965.
- ČÁDA, František: *Znojenské rukopisy*, Jižní Morava. Vlastivědný sborník 1975/II, s. 33–57.
- ČERNÝ, Pavol: *Horologium olomoucké opět po dvaceti letech. Několik poznámek k jeho iluminátorské výzdobě*. In: *Historia artium IV*. Sborník k osmdesátým narozeninám prof. PhDr. Rudolfa Chadrabý, CSc. Acta UP Olomucensis. Facultas philosophica, Philosophica – aethetica 23, 2002, s. 87–110.
- ČERNÝ, Pavol: *Evangeliiář zábrdovický a Svatovítská apokalypsa*. Praha 2004.
- ČERNÝ, Pavol a kol.: *Du bon du coeur*. Poklady francouzského středověkého umění v českých a moravských sbírkách. Olomouc 2006.
- ČERVENKA, Stanislav: *Poznámky k olomouckým liturgickým a hudebním rukopisům z doby před 13. stoletím*. In: *Historická Olomouc a její současné problémy VIII*. Tématický sborník příspěvků zaměřených na problematiku kultury v Olomouci 10.–13. století s přihlédnutím k širším vývojovým a územním souvislostem. Olomouc 1990, s. 91–111.
- ČEŠKA, Josef: *Textová kritika ve filologické praxi*. Brno 1973.
- ČONDL, Karel: *První školy v Čechách a na Moravě*. Pedagogika 13, 1963, s. 697–709.
- DANIEL, Natalia: *Handschriften des zehnten Jahrhunderts aus der Freisinger Dombibliothek*. München 1973 (Münchener Beiträge zur Mediävistik und Renaissance-Forschung 11).
- DELISLE, Léopold: *Le cabinet des manuscrits de la bibliothèque impériale I–III*. Paris 1868–1881; *Planches d'écritures anciennes*. Paris 1881.
- DENIS, Michael: *Codices Manuscripti Bibliothecae Palatinae Vindobonensis Latini aliarumque occidentis linguarum I.1*. Wien 1793.
- DOKOUPIL, Vladislav: *Soupis rukopisů knihovny augustiniánů na Starém Brně*. Praha 1957. (Soupisy rukopisů fondů Universitní knihovny v Brně 1).

- DOKOUPIL, Vladislav: *Soupis rukopisů knihovny františkánů v Dačicích*. Brno 1957.
- DOKOUPIL, Vladislav: *Soupis rukopisů mikulovské dietrichsteinské knihovny*. Praha 1958. (Soupisy rukopisů fondů Universitní knihovny v Brně 2).
- DOKOUPIL, Vladislav: *Soupis rukopisů z knihovny minoritů v Brně, františkánů v Moravské Třebové a premonstrátů v Nové Říši*. Praha 1959. (Soupisy rukopisů fondů Universitní knihovny v Brně 3).
- DOKOUPIL, Vladislav: *Tisky 16. století z knihovny benediktinů v Rajhradě*. Brno 1959.
- DOKOUPIL, Vladislav: *Tisky 16. století z knihovny premonstrátů v Nové Říši*. Brno 1960.
- DOKOUPIL, Vladislav: *Soupis rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě*. Praha 1966. (Soupisy rukopisů fondů Universitní knihovny v Brně 4).
- DOKOUPIL, Vladislav: *Soupis prvotisků z fondů Universitní knihovny v Brně*. Praha 1970.
- DOKOUPIL, Vladislav – VOBR, Jaroslav: *Tisky 16. století v Universitní knihovně v Brně I (A–J); II (K–Ž); III (Rejstříky)*. Brno 1970. (Soupisy tisků 16. století z fondů Universitní knihovny v Brně 6).
- DOKOUPIL, Vladislav – VOBR, Jaroslav: *Tisky 16. století ve Státní vědecké (dříve Universitní) knihovně v Brně, přírůstky 1968–1978 I (A–K); II (L–Ž)*. Brno 1981. (Soupisy tisků 16. století z fondů Universitní knihovny v Brně 10).
- DOKOUPIL, Vladislav – BAR, Přemysl: *Soupis rukopisů dačických františkánů*. Brno 2011.
- DOLCH, Walther: *Katalog der deutschen Handschriften der k. k. öff. und Universitätsbibliothek zu Prag, I (Die Handschriften bis etwa z. J. 1550)*. Prag 1909.
- DOSTÁLOVÁ, Růžena: *Antika a česká kultura*. Listy filologické 113, 1990, s. 151–153.
- DRAGOUN, Michal: *Zlomek kalendáře premonstrátského kláštera v Hradišti u Olomouce z 3. čtvrtiny 12. století*. In: Panic, Idzi (ed.): *Średniowiecze polskie i powszechnie 1*. Katowice 1999, s. 75–85.
- DUŠKOVÁ, Sáša: *Studie k českému diplomatáři 2. Listiny kladrubské*. Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university II, 1953, s. 285–303.
- EBEN, David: *Eine unbekannte Quelle zum Prager Offizium des hl. Adalbert*. Hudební věda 51, 2014, s. 7–20.
- EDER, Christine Elisabeth: *Die Schule des Klosters Tegernsee im frühen Mittelalter im Spiegel der Tegernseer Handschriften*. Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens und seiner Zweige 83, 1972, s. 6–155.
- EHRLE, Franciscus – LIEBAERT, Paulus: *Specimina codicum latinorum Vaticanorum*. Berolini-Lipsiae 1927².
- ELBEL, Petr: *Hospodářské zázemí kláštera Hradiště u Olomouce v 11. a 12. století*. In: Jan, Libor – Obšusta, Petr (edd.): *Ve stopách sv. Benedikta*. Sborník příspěvků z konference Středověké kláštery v zemích Koruny české konané ve dnech 24.–25. května 2001 v Třebíči. Brno 2002. (Disputationes Moraviae 3), s. 39–56.
- EMBACH, Michael: *Die Bibliothek des Mittelalters als Wissensraum. Kanonizität und strukturelle Mobilisierung*. In: Becker, Julia – Licht, Tino – Weinfurter, Stefan (hg.): *Karolingische Klöster. Wissenstransfer und kulturelle Innovation*. Berlin–München–Boston 2015 (Materiale Textkulturen 4), s. 53–69.
- ENGSTOVÁ, Kateřina: *Osudy evangeliáře Cim. 2 a plenáře v pražské katedrále. Korunovační evangeliář českých králů?* In: Hrdina, Jan – Doležalová, Eva – Kahuda, Jan (edd.): *Pater familias*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Ivana Hlaváčka. Praha 2002, s. 77–96.
- ERHART, Peter: *Die churrätische Minuskel*. In: Erhart, Peter – Hollenstein, Lorenz (hg.): *Mensch und Schrift im frühen Mittelalter*. St. Gallen 2006, s. 140–147.

- FIALA, Zdeněk: *Hlavní problémy politických a kulturních dějin českých v 9. a 10. století podle dnešních znalostí. (Pokus o strážlivý výklad)*. Československý časopis historický 14, 1966, s. 54–65.
- FLECKENSTEIN, Joseph: *Bildungsreform Karls des Großen*. LexMA 2, 1983, col. 187–189.
- FLODR, Miroslav: *Paleografické poznámky k rajhradskému rukopisu Adova Martyrologia*. Časopis Matice moravské 75, 1956, s. 323–338.
- FLODR, Miroslav: *Olomoucká kapitulní knihovna a její inventáře na počátku 15. století*. Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university C5, 1958, s. 76–97.
- FLODR, Miroslav: *Středověké seznamy rukopisů jako historický pramen*. Časopis Matice moravské 77, 1958, s. 1–28.
- FLODR, Miroslav: *Skriptorium olomoucké. K počátkům písařské tvorby v českých zemích*. Praha 1960. (Spisy university v Brně – Filosofická fakulta 65)
- FLODR, Miroslav: *Die griechische und römische Literatur in tschechischen Bibliotheken im Mittelalter und der Renaissance*. Brno 1966 (Spisy university v Brně – Filosofická fakulta 115)
- [FLODR, Miroslav]: *Rukopisná tradice antické literatury v českém středověku*. In: VARCL, Ladislav (red.): *Antika a česká kultura*. Praha 1978, s. 157–165.
- FOERSTER, Hans: *Mittelalterliche Buch- und Urkundenschriften*. Bern 1946.
- FOLTÝN, Dušan a kol.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005.
- Fragment und Makulatur. Übertieferungsstörungen und Forschungsbedarf bei Kulturgut in Archiven und Bibliotheken*, hg. v. Hanns Peter NEUHEUSER und Wolfgang SCHMITZ. Wiesbaden 2015 (Buchwissenschaftliche Beiträge 91).
- FRIEDL, Antonín: *Illuminace Gumpoldovy legendy o sv. Václavu ve Wolfenbüttelu. K dějinám středověkého malířství v Čechách*. Facultas Philosophica Universitatis Carolinae Pragensis. Práce z vědeckých ústavů 13. Praha 1926.
- FRIEDL, Antonín: *Hilbert a Everwin. Románští malíři*. Praha 1927.
- FRIEDRICH, Gustav: *Památky umění písařského v Čechách i na Moravě*, seš. 1. Praha 1904.
- GALUSKA, Luděk: *Uherské Hradiště–Sady. Křesťanské centrum říše velkomoravské*. Brno 1996.
- GAMBER, Klaus: *Codices liturgici latini antiquiores P*. Freiburg 1968.
- GANZ, David: *Corbie in the Carolingian Renaissance*. Sigmaringen 1990 (Beihefte der Francia 20).
- GANZ, David: *Die karolingische Minuskel*. In: Erhart, Peter – Hollenstein, Lorenz (hg.): *Mensch und Schrift im frühen Mittelalter*. St. Gallen 2006, s. 153–155.
- Gesamtkatalog der Wiegendrucke I–X*. Leipzig – Berlin – Stuttgart 1925–1994.
- GILISSEN, Léon: *L'expertise des écritures médiévales*. Recherche d'une méthode avec application à un manuscrit du XIe siècle: le Lectionnaire de Lobbes: Codex Bruxellensis 18018. Gand 1973. (Les publications de Scriptorium 6)
- GILISSEN, Léon: *Prolégomènes à la codicologie*. Recherches sur la construction des cahiers et la mise en page des manuscrits médiévaux. Gent 1977 (Les publications de Scriptorium 7).
- GLAUCHE, Günter: *Schullektüre im Mittelalter*. München 1970.
- GLONEK, Jiří: *Knihvazačská dílna olomouckých kartuziánů*. In: Krušínský, Rostislav – Vintrová, Tereza (edd.): *Bibliotheca antiqua 2013*. Olomouc 2013, s. 40–61 + obrazová dokumentace na s. 188–190.
- GRAUS, František: *Slovanská liturgie a písemnictví v přemyslovských Čechách*. Československý časopis historický 14, 1966, s. 473–495.
- GRAUS, František: *Böhmen zwischen Bayern und Sachsen. Zur böhmischen Kirchengeschichte des 10. Jahrhunderts*. Historica XVII. Praha 1969, s. 5–42.

- GRUNDMANN, Herbert: *Litteratus – illitteratus*. Archiv für Kulturgeschichte 40, 1958, s. 1–65.
- GSELL, Benedict: *Verzeichniss der Handschriften in der Bibliothek des Stiftes Heiligenkreuz*. In: *Handschriften-Verzeichnisse I*. Wien 1891 (Xenia Bernardina II.1), s. 115–272.
- HAIDINGER, Alois – LACKNER, Franz: *Die Bibliothek und das Skriptorium des Stiftes Heiligenkreuz unter Abt Gottschalk (1134/1147)*. Codices manuscripti et impressi. Zeitschrift für Buchgeschichte – Supplementum 11, 2015.
- HAMANOVÁ, Pavlína: *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce XIX. století*. Praha 1959.
- HANSEN, Silke: *Die Rechtscorpore in den Handschriften Clm 3853, Heiligenkreuz 217 und Par. Lat. 3878*. Magisterarbeit im Fach Geschichte in Tübingen, Wintersemester 1991/1992.
- HAUCK, Albert: *Kirchengeschichte Deutschlands III*. Leipzig 1920.
- HAUKE, Hermann: *Katalog der lateinischen Handschriften der Bayerischen Staatsbibliothek München: Clm 27270–27499*. Wiesbaden 1975.
- HAVEL, Dalibor: *Fragmenta Brunensia. (Paleograficko-kodikologický příspěvek k fragmentárně zachovaným latinským literárním památkám do X. století uloženým na našem území)*. Brno 2003 (Netištěná rigorózní práce FF MU).
- HAVEL, Dalibor: *Brněnské zlomky Jeronýmova výkladu na Izajášovo proroctví*. In: Borovský, Tomáš – Jan, Libor – Wihoda, Martin (edd.): *Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*. Brno 2003, s. 67–85.
- HAVEL, Dalibor: *Nález zlomku Řehole sv. Benedikta z 11. století v pražském Klementinu*. In: Krmíčková, Helena – Pumprová, Anna – Růžičková, Dana – Švanda, Libor (edd.): *Querite primum regnum Dei*. Sborník příspěvků k poctě Jany Nechutové. Brno 2006, s. 345–355.
- HAVEL, Dalibor: *Die Rolle von Nachahmungen in der Entwicklung der böhmischen Urkundenschrift*. In: Kresten, Otto – Lackner, Franz (éd.): *Régionalisme et internationalisme. Problèmes de paléographie et de codicologie du Moyen Âge. Actes du XVe colloque du Comité International de paléographie latine (Vienne, 13–17 septembre 2005)*. Wien 2008, s. 269–277. (Veröffentlichungen der Kommission für Schrift- und Buchwesen des Mittelalters IV.5).
- HAVEL, Dalibor: *K benediktinskému skriptoriu v Klášterním Hradisku u Olomouce ve 12. století*. In: Červená, Radana – Čermáková, Jana – Mitáček, Jiří (red.): *Campana Codex Civitas. Miroslao Flodr octogenario*. Brno 2009, s. 136–176.
- HAVEL, Dalibor: *Zu den ältesten Handschriftenfragmenten aus böhmischen und mährischen Sammlungen*. In: Gastgeber, Christian – Glassner, Christina – Holzner-Tobisch, Kornelia – Spreitzer, Renate (hg.): *Fragmente. Der Umgang mit lückenhafter Quellenüberlieferung in der Mittelalterforschung. Akten des internationalen Symposiums des Zentrums Mittelalterforschung der Österreichischen Akademie der Wissenschaften Wien, 19.–21. März 2009*. Wien 2010, s. 121–130.
- HAVEL, Dalibor: *Rukopisy a listiny z doby episkopátu olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka*. In: Hrbáčová, Jana (red.): *Jindřich Zdík (1126–1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy*. Katalog výstavy. Olomouc 2009, s. 78–87.
- HERMANN, Julius H.: *Die deutschen romanischen Handschriften*. In: *Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich VIII/2*. Leipzig 1926.
- HESSEL, Alfred: *Studien zur Ausbreitung der karolingischen Minuskel II*. Archiv für Urkundenforschung 8, 1923, s. 16–25.
- HESSEL, Alfred: *Zur Entstehung der karolingischen Minuskel*. Archiv für Urkundenforschung 8, 1923, s. 201–214 (s 1 tab. přílohou).

- HESSEL, Alfred: *Geschichte der Bibliotheken. Ein Überblick von ihren Anfängen bis zur Gegenwart*. Göttingen 1925.
- HILSCH, Peter: *Die Bischöfe von Prag in der frühen Stauferzeit. Ihre Stellung zwischen Reichs- und Landesgewalt von Daniel I. (1148–1167) bis Heinrich (1182–1197)*. München 1969 (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 22).
- HILSCH, Peter: *Der Bischof von Prag und das Reich in sächsischer Zeit*. Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 28, 1972, s. 1–41.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích*. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica. Monographia XI, 1965. Praha 1966.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Nachträge zu den böhmischen mittelalterlichen Bücher- und Bibliotheksverzeichnissen*. Mediaevalia Bohemica I/2, 1969, s. 306–315.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Przyczynę do czesko-polskich kontaktów książkowych za panowania Przemysława*. Archiva, Biblioteki i Muzea Kościelne 33, 1976, s. 313–328.
- [HLAVÁČEK, Ivan]: *Antická literatura v českých knihovnách do doby poděbradské*. In: VARCL, Ladislav (red.): Antika a česká kultura. Praha 1978, s. 166–173.
- HLAVÁČEK, Ivan: *O výrobě a distribuci knih v Praze do rozšíření knihtisku*. Documenta Pragensia 10/1, 1990, s. 2–21.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Úvod do latinské kodikologie*. Praha 1994².
- HLAVÁČEK, Ivan: *Kláštery a jejich školství v Čechách v době předhusitské*. In: Derwich, Marek – Pobóg-Lenartowicz, Anna (red.): Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym. Opole–Wrocław 1996, s. 241–246.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Přehledné dějiny českých a moravských knihoven do počátku novověku (cca 1526)*. In: Cejpek, Jiří a kol.: Dějiny knihoven a knihovnictví. Praha 2002, s. 79–114.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Rukopisy, jejich funkce a čtenáři v českém státě od nejstarších dob do husitství. Stručný nástin problematiky*. In: Hlaváček, Ivan: *Knihy a knihovny v českém středověku. Studie k jejich dějinám do husitství*. Praha 2005, s. 19–35 (původně otištěno v: Studie o rukopisech 12, 1973, s. 33–51).
- HLAVÁČEK, Ivan: *Die Formung der westslavischen Schrift, Buch- und Bibliothekskultur unter dem Einfluss der lateinischen Kirche*. In: Gli Slavi Occidentali e Meridionali nell'alto Medioevo 2. Spoleto 1983 (Settimane di Studio del Centro Italiano di Studi sull'alto Medioevo), s. 701–738.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Příspěvky k starším dějinám knihovny břevnovského kláštera. (Od nejstarších dob do roku 1420)*. In: Hlaváček, Ivan: *Knihy a knihovny v českém středověku. Studie k jejich dějinám do husitství*. Praha 2005, s. 36–52 (původně in: Hlaváček, Ivan – Bláhová, Marie (edd.): Milénium břevnovského kláštera (993–1993). Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách. Praha 1993, s. 53–65).
- HLAVÁČEK, Ivan: *Marginale Überlegungen zum Studium der nichtdiplomatischen Schriftkultur des frühen Mittelalters in Böhmen*. In: Adamska, Anna – Mostert, Marco (edd.): The Development of literate Mentalities in East Central Europe. Turnhout 2004 (Utrecht Studies in medieval Literacy 9), s. 541–546.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Knihy v českém státě v době předhusitské. Několik poznámek a reflexí*. In: Hlaváček, Ivan: *Knihy a knihovny v českém středověku. Studie k jejich dějinám do husitství*. Praha 2005, s. 136–155.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Pražská metropolitní kapitula, její samospráva a postavení [do] doby husitské*. Sborník historický 19, 1972, s. 5–48.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Nejstarší břevnovský rukopis*. In: Hlaváček, Ivan – Bláhová, Marie (edd.):

- Milénium břevnovského kláštera (993–1993). Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách. Praha 1993, s. 41–52.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Benediktini v českých zemích ve středověku*. In: Bláhová, Marie – Hlaváček, Ivan (edd.): *Břevnov v českých dějinách*. Praha 1997, s. 7–24.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – KAŠPAR, Jaroslav – EBELOVÁ, Ivana: *Paleografická čítanka*. Praha 2000².
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Kodex Reg. lat. 14 – Evangeliář sv. Václava nebo sv. Vojtěcha?* In: Mikulicová, Mlada – Kubín, Petr (edd.): *In omnibus caritas*. K počtě devadesátých narozenin prof. ThDr. Jaroslava Kadlece. Sborník Teologické fakulty Univerzity Karlovy, sv. IV. Praha 2002, s. 203–232.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Několik úvah o kapitulách v českém středověkém státě*. In: Hrdina, Jan – Maříková, Martina (edd.): *Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku*. *Documenta Pragensia – Supplementa 2*. Praha 2011, s. 9–44.
- HLINOMAZ, Milan: *Přehled tepelských prvotisků. Incunabula quae in Bibliotheca Teplensis asservantur*. *Minulostí Západočeského kraje 35*, 2000, s. 167–243.
- HLINOMAZ, Milan: *Postinkunábule a paleotypy v knihovně Kláštera premonstrátů Teplá*. *Minulostí Západočeského kraje 36*, 2001, s. 147–253.
- HOFFMANN, František: *Soupis rukopisů premonstrátského kláštera v Teplé I–II*. Praha 1999.
- HOFFMANN, František: *Soupis rukopisů Státního okresního archivu v Jihlavě*. Jihlava 2001.
- HOFFMANN, Hartmut: *Buchkunst und Königtum im ottonischen und frühsalischen Reich*. Stuttgart 1986 (MGH Schriften 30/I–II).
- HOFFMANN, Hartmut: *Bamberger Handschriften des 10. und des 11. Jahrhunderts*. Hannover 1995 (MGH Schriften 39).
- HOFFMANN, Hartmut: *Bernhard Bischoff und die Paläographie des 9. Jahrhunderts*. *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 55*, 1999, s. 549–590.
- HOFFMANN, Hartmut: *Schreibschulen des 10. und des 11. Jahrhunderts im Südwesten des Deutschen Reichs*. Hannover 2004 (MGH Schriften 53/I–II).
- HOFFMANN, Hartmut: *Schreibschulen und Buchmalerei. Handschriften und Texte des 9.–11. Jahrhunderts*. Hannover 2012 (MGH Schriften 65).
- HORÁLEK, Karel: *Rajhradské Martyrologium Adonis a otázka české cyrilice*. *Listy filologické 66*, 1939, s. 23–43.
- HORČÍČKA, Adalbert: *Eine Handschrift des Klosters Ostrow aus dem Jahre 1403*. *Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 37*, 1899, s. 308–324.
- CHATELAIN, Émile: *Paléographie des classiques latins I*, Paris 1884–1892; *II*. Paris 1894–1900.
- CHROUST, Anton: *Monumenta palaeographica. Denkmäler der Schreibkunst des Mittelalters*, Ser. I–II. München 1902–1917; Ser. III. Leipzig 1931–1940.
- IHM, Maximilianus: *Palaeographia Latina*. (Text + Tafeln). Leipzig 1909.
- JAGOŠOVÁ, Anna: *Diplomata Bohemiae et Moraviae antiquissima. Prolegomena k CDB I*. Brno 2015 (Disertační práce FF MU).
- JAN, Libor: *Altmähren zwischen Osten und Westen*. In: *Der heilige Prokop, Böhmen und Mitteleuropa. Colloquia mediaevalia Pragensia IV*. Praha 2005, s. 273–288.
- JAN, Libor: *Die Pfarrorganisation in Böhmen und Mähren*. In: Kruppa, N. (ed.): *Pfarreien im Mittelalter*. (Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich). Göttingen 2008, s. 183–199.
- JAROŠOVÁ, Markéta – LOMÍČKOVÁ, Radka (edd.): *Ora et labora. Vybrané kapitoly z dějin kultury benediktinského řádu*. Praha 2013.
- KALHOUS, David: *Anatomy of a Duchy. The Political and Ecclesiastical Structures of Early Přemys-*

- lid Bohemia*. Leiden–Boston 2012 (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages 450–1450, sv. 19).
- KALHOUS, David: *Svatováclavská úcta v říši před r. 1200. Poznámky k nejsaršímu rukopisnému dochování Crescente fide (BAV)*. *Studia historica Brunensia* 60, 2013, s. 11–23.
- KALHOUS, David: *Problémy formování církevní správy v českých zemích v raném středověku*. *Studia mediaevalia Bohemica* 7, 2015, s. 7–36.
- KALHOUS, David: *Sdílení paměti? K otázce významu a rozšíření historického povědomí v době přemyslovske*. *Studia historica Brunensia* 62, 2015, s. 33–59.
- KALHOUS, David: *East Meets West, West Meets East?: Constructing Difference in First Life of St Adalbert and in the Life of St Neilos*. In: Crostini, Barbara – Angeli Marzaku, Ines (ed.): *Greek Monasticism in Southern Italy. The Life of Neilos in Context*. (v tisku)
- KALOUSEK, Josef: *Kalendář českého původu z prostředka 12. století*. *Časopis Musea Království českého* 76, 1902, s. 159–165.
- Karolingische Klöster. Wissenstransfer und kulturelle Innovation*. Hg. v. Becker, Julia – Licht, Tino – Weinfurter, Stefan. Berlin–München–Boston 2015 (Materiale Textkulturen 4).
- Katalog der Boczek'schen Sammlung* – rukopisný katalog k fondu G1 v MZA Brno.
- KERNBACH, Anna: *Vincenciova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku. K dějepisectví přemyslovskeho období*. Brno 2010 (Knihnice Matice moravské 28).
- KLAUSNEROVÁ, Eva: *Prvotisky Státní vědecké knihovny v Plzni*. Plzeň 1990.
- KLUGSEDER, Robert (unter Mitarbeit von Alexander RAUSCH): *Ausgewählte mittelalterliche Musikfragmente der Österreichischen Nationalbibliothek Wien*. *Codices manuscripti. Zeitschrift für Handschriftenkunde – Supplementum 5*. Purkersdorf 2011.
- KOCMAN, Alois – MUSILOVÁ, Milada – PLETKA, Václav – RADIMSKÝ, Jiří – ŠVÁBENSKÝ, Mojmír – TRANTÍREK, Miroslav – URBÁNKOVÁ, Libuše – WURMOVÁ, Milada: *Průvodce po Státním archivu v Brně*, sv. 1. Brno 1954.
- KOHOUTEK, Jiří: *Výzkum benediktýnského kláštera Hradisko u Olomouce*. In: Jan, Libor – Obšuta, Petr (edd.): *Ve stopách sv. Benedikta. Sborník příspěvků z konference Středověké kláštery v zemích Koruny české konané ve dnech 24.–25. května 2001 v Třebíči*. Brno 2002. (*Disputationes Moraviae* 3), s. 211–217.
- KOZINA, Jiří: *K provenienci tzv. Misálu Miška z Ovence*. *Studie o rukopisech* 34, 2001, s. 17–41.
- KOZINOVÁ, Markéta: *Provenience misálu XVIII E 16 Knihovny Národního muzea v Praze*. *Studie o rukopisech* 34, 2001, s. 43–50.
- KUBÍK, Viktor: *K proměnám benediktýnských skriptorií v latinské Evropě a u nás v kontextu ostatních druhů umění (600–1300)*. In: Jarošová, Markéta–Lomičková, Radka (edd.): *Ora et labora. Vybrané kapitoly z dějin kultury benediktýnského řádu*. Praha 2013, s. 90–135.
- KUBÍK, Viktor: *Knížní kultura a iluminace*. In: *Otevři zahradu rajskeou. Benediktini v srdci Evropy 800–1300*. Praha 2014, s. 185–225.
- KUBÍN, Petr: *Sedm přemyslovskeých kultů*. Praha 2011 (*Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis – Historia et historia atrium* 12).
- LAUER, Philip – SAMARAN, Charles: *Les diplômes originaux des Mérovingiens*. Paris 1908.
- LEHMANN, Paul: *Lateinische Paläographie bis zum Siege der karolingischen Minuskel*. Leipzig–Berlin 1925 (Einleitung in die Altertumswissenschaft I.10), s. 38–68.
- LEHMANN, Paul: *Erforschung des Mittelalters. Ausgewählte Abhandlungen und Aufsätze*. Leipzig 1941.
- LIEBAERT, Paul: *Some Early Scripts of the Corbie Scriptorium*. In: Lindsay, Wallace Martin (ed.): *Palaeographia latina I*. Oxford 1922, s. 62–66 + Plate II–V.

- LIFKA, Bohumír – ZINK, Karel: XXXIII. knižní aukce – zámecké knihovny (*Knihovna Thunů-Hohensteinů*) [aukční katalog]. Praha 1933.
- LIFKA, Bohumír – ZINK, Karel: XXXVII. knižní aukce – zámecké knihovny (*Zbytek knihovny Thunů-Hohensteinů, Kankova knihovna z Jetřichovic, Bohemica z východočeského zámku*) [aukční katalog]. Praha 1934.
- LIFKA, Bohumír: *Kvasice a děčínská thunovská knihovna*. Moravský bibliofil 11, č. 2–3, 1934, s. 36–40.
- LICHT, Tino: *Beobachtungen zum Lorscher Skriptorium in karolingischer Zeit*. In: Becker, Julia – Licht, Tino – Weinfurter, Stefan (hg.): *Karolingische Klöster. Wissenstransfer und kulturelle Innovation*. Berlin–München–Boston 2015 (*Materiale Textkulturen* 4), s. 145–162.
- LINDSAY, Wallace Martin: *Notae latinae. An account of abbreviation in latin mss. of the early minuscule period (c. 700–850)*. Cambridge 1915.
- LINDSAY, Wallace Martin: *The Letters in Early Latin Minuscule (till c. 850)*. In: Lindsay, Wallace Martin (ed.): *Palaeographia latina I*. Oxford 1922, s. 7–61 + Plate I.
- LINDSAY, Wallace Martin: *The (Early) Lorsch Scriptorium*. In: Lindsay, Wallace Martin (ed.): *Palaeographia latina III*. Oxford 1924, s. 5–48.
- LINDSAY, Wallace Martin – LEHMANN, Paul: *The (Early) Mayence Scriptorium*. In: Lindsay, Wallace Martin (ed.): *Palaeographia latina IV*. Oxford 1925, s. 15–39.
- LOEW, Elias Avery [= LOWE]: *The Beneventan Script. A History of The South Italian Minuscule*. Oxford 1914.
- LÖFFLER, Karl: *Zur Frage einer Konstanzer Schreibschule in karolingischer Zeit*. In: Lindsay, Wallace Martin (ed.): *Palaeographia latina V*. Oxford 1927, s. 5–27.
- LÖFFLER, Karl: *Einführung in die Handschriftenkunde*. Leipzig 1929.
- LÖFFLER, Klement: *Deutsche Klosterbibliotheken*. Bonn–Leipzig 1922² (Bücherei der Kultur und Geschichte 27).
- LOUBIER, Jean: *Der Bucheinband in alter und neuer Zeit*. In: Sponcel, J. L. (hg.): *Monographien des Kunstgewerbes*. Bd. X. Berlin–Leipzig [1904].
- LOUDA, Jiří: *Soupis prvotisků Universitní knihovny v Olomouci a její pobočky v Kroměříži*. Praha 1956.
- LOWE, Elias Avery: *A hand-list of half-uncial manuscripts*. In: *Miscellanea Francesco Ehrle. Scritti di storia e paleografia IV (Paleografia e diplomatica)*. Roma 1924.
- LOWE, Elias Avery: *Codices Lugdunenses antiquissimi*. Lyon 1924.
- LOWE, Elias Avery: *Codices Latini Antiquiores I–XI + Supl.* Oxford 1934–1971.
- MAAG, Natalie: *Alemannische Minuskel (744–856 n. Chr.). Frühe Schriftkultur im Bodenseeraum und Voralpenland*. Stuttgart 2014 (*Quellen und Untersuchungen zur Lateinischen Philologie des Mittelalters* 18).
- MAAS, Paul: *Textkritik*. Leipzig 1950².
- MABILLON, Jean: *De re diplomatica libri VI*. Paris 1709².
- MADAS, Edit: *Mittelalterliche lateinische Handschriftenfragmente in Sopron*. Budapest 2006 (*Fragmenta et codices in bibliothecis Hungariae V*).
- MANITIUS, Max: *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*. München 1911 (*Handbuch der klassischen Altertums-wissenschaft IX*. 2/1).
- MAREK, Jindřich – MODRÁKOVÁ, Renáta: *Zlomky rukopisů v Národní knihovně České republiky*. Praha 2006.
- MAŘÍKOVÁ, Martina: *České a moravské kapituly ve středověku – výběrová bibliografie po roce 1945*. In: Hrdina, Jan – Maříková, Martina (edd.): *Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách*

- ve středověku. *Documenta Pragensia – Supplementa 2*. Praha 2011, s. 269–284.
- MAŠEK, Petr: *Schloßbibliotheken unter der Verwaltung des Nationalmuseums in Prag*. In: Fabian, Bernhard (hg.): *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa 2: Tschechische Republik*. Hildesheim–Zürich–New York 1997.
- MAŠÍN, Jiří: *Románské malířství*. In: *Dějiny českého výtvarného umění I/1*. Praha 1984, s. 103–128.
- MAZAL, Otto: *Die Salzburger Domkapitelbibliothek vom 10. bis zum 12. Jahrhundert*. In: Silagi, Gabriel (hg.): *Paläographie 1981. Colloquium des Comité International de Paléographie*. München, 15.–18. September 1981. Referate. München 1982 (Münchener Beiträge zur Mediävistik und Renaissance-Forschung 32), s. 71–91.
- MENTZ, Arthur: *Geschichte der griechisch-römischen Schrift bis zur Erfindung des Buchdrucks mit beweglichen Lettern*. Leipzig 1920.
- MERSIOWSKY, Mark: *Frühe elsässische Privaturkunden in St. Gallen*. In: Erhart, Peter – Hollenstein, Lorenz (hg.): *Mensch und Schrift im frühen Mittelalter*, s. 137–139.
- MEŘÍNSKÝ, Zdeněk: *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu II*. Praha 2006.
- MEZEY, László: *Fragmenta Latina codicum in Bibliotheca universitatis Budapestiniensis*. Budapest 1983. (Fragmenta codicum in bibliothecis Hungariae I.1).
- MEZEY, László: *Fragmenta Latina codicum in Bibliotheca Seminarii cleri Hungariae centralis*. Budapest 1988. (Fragmenta codicum in bibliothecis Hungariae I.2).
- MILDE, Wolfgang: *Mittelalterliche Handschriften der Herzog August Bibliothek*. Frankfurt am Main 1972.
- MONACI, Ernesto: *Archivio paleografico italiano*. Roma 1882nn.
- MORDEK, Hubert: *Bibliotheca capitularium regum Francorum manuscripta. Überlieferung und Traditionszusammenhang der fränkischen Herrschererlasse*. München 1995 (MGH Hilfsmittel 15).
- MUSILOVÁ, Milada: *Sbírka rukopisů Františkova muzea v Brně (9.) 14.–19. století. Inventář*. Brno 1973.
- NECHUTOVÁ, Jana: *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha 2000.
- NECHUTOVÁ, Jana: *Středověká latina*. Praha 2002.
- NEUHEUSER, Hanns Peter: *Fragmente liturgischer Handschriften aus der Tradition der Lateinischen Ritenfamilie*. In: Neuheuser, Hanns Peter – Schmitz, Wolfgang (hg.): *Fragment und Makulatur. Überlieferungsstörungen und Forschungsbedarf bei Kulturgut in Archiven und Bibliotheken*. Wiesbaden 2015 (Buchwissenschaftliche Beiträge 91), s. 163–189.
- Nomenclature des écritures livresques du IXe au XVIe siècle. Premier colloque international de paléographie latine Paris 28.–30. avril 1953*, edd. Bischoff, Bernhard – Lieftinck, Gerard Isaak – Battelli, Giulio. In: *Colloques internationaux du Centre national de la recherche scientifique: Sciences humaines 4*. Paris 1954.
- NOVOTNÝ, Václav: *Od nejstarších dob do smrti knžete Oldřicha*. Praha 1912 (České dějiny I/1).
- NOVOTNÝ, Václav: *Od Břetislava I. po Přemysla I.* Praha 1913 (České dějiny I/2).
- NOVÝ, Rostislav: *Listiny pražských biskupů XI.–XIV. století. (Diplomaticko-správní rozbor)*. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 5, 1960. Praha 1961.
- NOVÝ, Rostislav: *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310–1526*. Praha 1963.
- NOVÝ, Rostislav – SLÁMA, Jiří: *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*. Praha 1987.
- NUSKA, Bohumil: *Typologie českých renesančních vazeb*. Historická knižní vazba 1964–1965. Liberc 1965, s. 19–145.
- NUSKA, Bohumil: *Práce středověkého knihvazače*. In: Bohatcová, Mirjam a kol.: *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha 1990, s. 31–34.

- NUSKA, Bohumil: *Česká gotická vazba*. In: Bohatcová, Mirjam a kol.: *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha 1990, s. 101–107.
- NUSKA, Bohumil: *Renesanční knihvazači, knihkupci a bibliofilské i měšťanské knihovny*. In: Bohatcová, Mirjam a kol.: *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha 1990, s. 253–263.
- Otevří zahradu rajskou. Benediktini v srdci Evropy 800–1300*. Praha 2014.
- PÁŘEZ, Jan – BRODSKÝ, Pavel: *Illuminované rukopisy strahovské knihovny*. Praha 2008.
- PATERA, Adolf: *České a starobulharské glossy XII století v latinském rukopise kapitulní knihovny v Praze*. Časopis Musea Království českého 52, 1878, s. 536–557.
- PATERA, Adolf – PODLAHA, Antonín: *Soupis rukopisů knihovny metropolitní kapitoly pražské I (A–E)*. Praha 1910; *II (F–P)*. Praha 1922.
- PÁTKOVÁ, Hana: *Česká středověká paleografie*. České Budějovice 2008.
- PAVEL, Raphael: *Beschreibung der im Stifte Hohenfurt befindlichen Handschriften*. Vindobonae 1891 (Xenia Bernardina II).
- PAVLÍKOVÁ, Marie: *O oltářních autentikách biskupa Daniela I*. Věstník Královské české společnosti nauk, tř. fil.-hist.-filologická 2, 1951, s. 1–21.
- PETZET, Erich – GLAUNING, Otto: *Deutsche Schrifttafeln des IX. bis XVI. Jahrhunderts aus Handschriften der K. Hof- und Staatsbibliothek in München, Abt. I (Althochdeutsche Schriftdenkmäler des IX. bis XI. Jahrhunderts)*. München 1910.
- PIŤER, Bonaventura: *Thesaurus absconditus in argo seu monasterio Brzewnowiensi prope Pragam O. S. Benedicti*. Brunae: typis Emmanuelis Swoboda 1762.
- PLOCEK, Václav: *Catalogus codicum notis musicis instructorum, qui in Bibliotheca publica rei publicae Bohemicae socialisticae in Bibliotheca universitatis Pragensis servantur I*. Praegae 1973.
- PLOCEK, Václav: *Svatojiřské skriptorium*. Documenta Pragensia 10/1, 1990, s. 23–29.
- PODLAHA, Antonín – ŠITTLER, Eduard: *Album svatovojtěšské*. Praha 1897.
- PODLAHA, Antonín: *Poklad svatovojtěšský a knihovna kapitulní 2: Knihovna kapitulní v Praze*. In: *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém od pravěku do počátku XIX. století*. Praha 1903.
- POULÍK, Josef: *Mikulčice. Sídlo a pevnost knížat velkomoravských*. Praha 1975.
- PRAŽÁK, Jiří: *Ke kritice českých aktů XII. stol.* Sborník archivních prací 8, 1958, s. 130–151.
- PRAŽÁK, Jiří: *Rukopisy křivoklátské knihovny*. Praha 1969.
- PRAŽÁK, Jiří: *Katalog rukopisů křižovnické knihovny, nyní deponovaných ve Státní knihovně České socialistické republiky v Praze*. Praha 1980.
- PRAŽÁK, Jiří: *Plaská knihovna v době husitské*. In: Pražák, Jiří: *Výbor kodikologických a paleografických rozprav a studií*. Praha 2006, s. 55–67 (původně otištěno in: *Studie o rukopisech* 2, 1963, s. 155–174).
- PRAŽÁK, Jiří: *Ke vzniku pražského Hildebertova kodexu*. In: Pražák, Jiří: *Výbor kodikologických a paleografických rozprav a studií*. Praha 2006, s. 97–113 (původně otištěno in: *Studie o rukopisech* 3, 1964, s. 47–72).
- PRAŽÁK, Jiří: *Nejstarší kodex břevnovské knihovny*. In: Pražák, Jiří: *Výbor kodikologických a paleografických rozprav a studií*. Praha 2006, s. 115–118 (původně otištěno in: *Folia diplomatica* 13, 1965, s. 29–32).
- PRAŽÁK, Jiří: *Názvosloví knižních písem v českých zemích I (11.–13. století)*. In: Pražák, Jiří: *Výbor kodikologických a paleografických rozprav a studií*. Praha 2006, s. 119–134 (původně otištěno v: *Studie o rukopisech* 4, 1965, s. 1–27).
- PRAŽÁK, Jiří: *Názvosloví knižních písem v českých zemích II (13.–15. století)*. In: Pražák, Jiří:

- Výbor kodikologických a paleografických rozprav a studií. Praha 2006, s. 135–152 (původně otištěno v: Studie o rukopisech 5, 1966, s. 1–30 + 5 obr. příloh).
- PRAŽÁK, Jiří: *Souborný katalog rukopisů*. In: Pražák, Jiří: Výbor kodikologických a paleografických rozprav a studií. Praha 2006, s. 185–206 (původně otištěno in: Studie o rukopisech 8, 1969, s. 65–103).
- PRAŽÁK, Jiří: *Pozůstatky Strahovské knihovny 12. století*. In: Pražák, Jiří: Výbor kodikologických a paleografických rozprav a studií. Praha 2006, s. 221–226 (původně otištěno v: Strahovská knihovna 5–6, 1970–1971, s. 59–66).
- PRAŽÁK, Jiří: *Ke studiu skriptorií a knihoven doby přemyslovské*. In: Pražák, Jiří: Výbor kodikologických a paleografických rozprav a studií. Praha 2006, s. 249–264 (původně otištěno in: Studie o rukopisech 12, 1973, s. 141–159).
- PRAŽÁK, Jiří: *Z počátků Strahovské knihovny*. In: Pražák, Jiří: Výbor kodikologických a paleografických rozprav a studií. Praha 2006, s. 279–281 (původně otištěno in: Studie o rukopisech 13, 1974, s. 169–171).
- PRAŽÁK, Jiří: *K hodnocení katalogu datovaných rukopisů*. In: Pražák, Jiří: Výbor kodikologických a paleografických rozprav a studií. Praha 2006, s. 461–471 (původně otištěno in: Studie o rukopisech 26, 1987–1988, s. 121–134).
- PRAŽÁK, Jiří: *K existenci strahovského skriptoria*. In: Pražák, Jiří: Výbor kodikologických a paleografických rozprav a studií. Praha 2006, s. 473–477 (původně otištěno in: Documenta Pragensia 10, 1990, s. 51–58).
- PRINZ, Joseph: *Die Annalen*. In: Die Corveyer Annalen. Textbearbeitung und Kommentar. Münster in Westfalen 1982 (Abhandlungen zur Corveyer Geschichtsschreibung 9).
- PROU, Maurice: *Manuel de paléographie. Recueil de fac-similés d'écritures du Ve au XVIIe siècle*. (Manuscrits Latins, Français et Provençaux). Paris 1904.
- PROU, Maurice – DE BOUARD, Alain: *Manuel de paléographie latine et française*. Paris 1924⁴.
- PUMPRLA, Václav: *Tisky vydané na území Čech a Moravy v letech 1501–1800*, sv. 1–12. Olomouc 1974–1979.
- PUMPRLA, Václav: *Krakovské tisky vydané v letech 1501–1800*. Olomouc 1979.
- PUMPRLA, Václav: *Tisky Budyšína, Cvikova, Drážďan, Zhořelce a Žitavy 1501–1800*. Olomouc 1981.
- PUMPRLA, Václav: *Vratislavské tisky z let 1501–1800*. Olomouc 1982.
- PUMPRLA, Václav: *Tisky z lékařství a příbuzných oborů z let 1501–1800*, sv. 1–6. Olomouc 1980–1988.
- PUMPRLA, Václav: *Tisky z let 1501–1600*, sv. 1–6. Olomouc 1990–1996.
- PUTNAM, Michael Courtney Jenkins: *Evidence for the Origin of the „Script of Luxeuil“*. Speculum. A Journal of Mediaeval Studies 38, 1963, s. 256–266.
- QUARG, Gunter: *Vom Kettenbuch zur Colage. Bucheinbände des 15. bis 20. Jahrhunderts aus den Sammlungen der Universitäts- und Staatsbibliothek Köln*. Köln 2002.
- RADÓ, Polycarpus: *Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae et limitropharum regionum*, primaie partis editio revisa et aucta, cui et toti operi adlaboravit Ladislaus Mezey. Budapest 1973.
- RAND, Edward Kennard: *The Earliest Book of Tours*. Cambridge (Mass.) 1934 (Studies in the script of Tours 2).
- REED, Ronald: *Some Thoughts on Parchment for Bookbinding*. In: Rück, Peter (hg.): Pergament: Geschichte – Struktur – Restaurierung – Herstellung. Sigmaringen 1991, s. 217–220.
- Reimann Musiklexikon*, hg. v. Wilibald Gurlitt, II (Personenteil L–Z). Mainz 1961¹².

- RIEDL, Mirko: *Katalog prvotisků jihočeských knihoven*. Praha 1974.
- RIEDMANN, Josef: *Unbekannte frühkarolingische Handschriftenfragmente in der Bibliothek des Tiroler Landesmuseums Ferdinandeum*. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 84, 1976, s. 262–289.
- RÖSSLER, Stephan: *Verzeichniss der Handschriften der Bibliothek des Stiftes Zwettl*. In: Die Handschriften-Verzeichnisse der Cistercienser-Stifte I. Wien 1891 (Xenia Bernardina II,1), s. 93–479.
- RÜCK, Peter: *Die Fragmente aus der Lehrsammlung des Instituts für Historische Hilfswissenschaften*. In: Eisenlohr, Erika – Worm, Peter (hg.): *Fachgebiet Historische Hilfswissenschaften. Ausgewählte Aufsätze zum 65. Gebzrtstag von Peter Rück*. Marburg 2000 (Elementa diplomatca 9), s. 173–190.
- Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Sbírký Adolfa Patery a Čeňka Zírta*. Edd. DRAGOUN, Michal – MAREK, Jindřich. Praha 2012.
- Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura I A*. Edd. BRČÁK, Marek – DOBIÁŠ, Dalibor – DRAGOUN, Michal – JAMBOROVÁ, Martina – MĚŘIČKA, Matěj – VOLEKOVÁ, Kateřina. Praha 2014.
- Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura I B a I C*. Edd. BENEŠ, Jiří – DOBIÁŠ, Dalibor – DRAGOUN, Michal – HALAMA, Ota – KLOSOVÁ, Markéta – LELKOVÁ, Iva – MĚŘIČKA, Matěj. Praha 2015.
- Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura I D, I E a I G*. Edd. BROM, Vlastimil – ČERMÁK, Václav – DRAGOUN, Michal – EBERSONOVÁ, Adéla – HALAMA, Ota – MAREK, Jindřich – SIXTOVÁ, Olga – SPURNÁ, Kateřina – TIMOFEJEV, Dmitrij – VISI, Tamás. Praha 2016.
- Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatura I K* (Dodatky ke sbírkám Adolfa Patery a Čeňka Zírta). Ed. DRAGOUN, Michal. Praha 2017.
- RYBA, Bohumil: *Nejstarší katalog rukopisů kláštera opatovického*. Studie o rukopisech 9, 1970, s. 57–77.
- RYBA, Bohumil: *Hymnarii s. XII reliquiae Altovadenses*. Studie o rukopisech 10, 1971, s. 229–235, s vyobrazeními na s. 323–329.
- RYBA, Bohumil: *Rufini Historiae monachorum reliquiae Altovadenses*. Studie o rukopisech 12, 1973, s. 161–173.
- RYBA, Bohumil: *Soupis rukopisů strahovské knihovny PNP v Praze III–VI/2*. Praha 1970–1979.
- RYBA, Bohumil: *Rukopisy kláštera ve Vyšším Brodě*. Dodatek. České Budějovice 1980.
- RYBA, Bohumil: *Soupis rukopisů a starých tisků do roku 1800 z fondů Krajské knihovny v Českých Budějovicích*, sv. 3 (Knihovny kláštera redemptoristů v Českých Budějovicích, biskupského semináře v Českých Budějovicích, kláštera minoritů v Českém Krumlově, prelatury v Českém Krumlově, kláštera cisterciáků ve Zlaté Koruně, kláštera františkánů v Bechyni, kláštera františkánů v Jindřichově Hradci, kláštera servitů v Nových Hradech, děkanství v Třeboni, kláštera cisterciáků ve Vyšším Brodě). České Budějovice 1985.
- RYŠÁNEK, František: *Kyrilské a jiné přípisky v rajhradském Martyrologiu Adově – padělky Hankovy*. Listy filologické 76, 1953, s. 249–279.
- SALLMANN, Klaus (hg.): *Die Literatur des Umbruchs von der römischen zur christlichen Literatur (117 bis 284 n. Chr.)*. In: Herzog, Reinhart – Schmidt, Peter Lebrecht (hg.): *Handbuch der lateinischen Literatur der Antike IV*. München 1997.
- SAMARAN, Charles – MARICHAL, Robert: *Catalogue des manuscrits en écriture latine (portant des indications de date, de lieu ou de copiste) I*. (Musée Condé et Bibliothèques Parisiennes). Paris 1959; II. (Bibliothèque Nationale, fonds latin N°s 1 à 8.000). Paris 1962; III.

- (Bibliothèque Nationale, fonds latin N°s 8.001 à 18.613). Paris 1974; V. (Est de la France). Paris 1965; VI. (Bourgogne, Centre sud-est et sud-ouest de la France). Paris 1968.
- SANTIFALLER, Leo: *Beiträge zur Geschichte der Beschreibstoffe im Mittelalter. Mit besonderer Berücksichtigung der päpstlichen Kanzlei*, 1. Teil: Untersuchungen. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung – Ergänzungsband XVI/1. Graz-Köln 1953.
- Scriptorium. Wesen–Funktion–Eigenheiten*. Comité international de paléographie latine. XVIII. Kolloquium St. Gallen 11.–14. September 2013, hg. v. Nievergelt, Andreas – Gamper, Rudolf – Bernasconi Reusser, Marina – Ebersperger, Birgit – Tresp, Ernst. München 2015 (Veröffentlichungen der Kommission für die Herausgabe der mittelalterlichen Bibliothekskataloge Deutschlands und der Schweiz).
- SCHANZ, Martin: *Geschichte der römischen Litteratur bis zum Gesetzgebungswerk des Kaisers Justinian II/2*. München 1913³ (Handbuch der klassischen Altertums-wissenschaft VIII).
- SCHANZ, Martin: *Geschichte der römischen Litteratur bis zum Gesetzgebungswerk des Kaisers Justinian IV/1*. München 1914² (Handbuch der klassischen Altertums-wissenschaft VIII).
- SCHANZ, Martin – HOSIUS, Carl – KRÜGER, Gustav: *Geschichte der römischen Litteratur bis zum Gesetzgebungswerk der Kaisers Justinian IV.2*. München 1920 (Handbuch der klassischen Altertums-wissenschaft VIII).
- VON SCARPATETTI, Beat: *Die alemanische Minuskel*, in: Erhart, Peter – Hollenstein, Lorenz (hg.): *Mensch und Schrift im frühen Mittelalter*. St. Gallen 2006, s. 148–152.
- SCHAUWECKER, Helga Elisabeth: *Otloh v. St. Emmeram. Ein Beitrag zur Bildungs- und Frömmigkeitsgeschichte des 11. Jahrhunderts*. Studien zur Geschichte des Benediktinerordens 74, 1963, s. 3–240.
- SCHIEGG, Markus: *Frühmittelalterliche Glossen. Ein Beitrag zur Funktionalität und Kontextualität mittelalterlicher Schriftlichkeit*. Heidelberg 2014 (Germanische Bibliothek 52).
- SCHRIMPF, Gangolf – LEINWEBER, Josef – MARTIN, Thomas (hg.): *Mittelalterliche Bücherverzeichnisse des Klosters Fulda und andere Beiträge zur Geschichte der Bibliothek des Klosters Fulda im Mittelalter*. Frankfurt am Main 1992 (Fuldaer Studien 4).
- SICKEL, Theodor: *Das Privilegium Otto I. für die römische Kirche vom Jahre 962*. Innsbruck 1883.
- SICKEL, Theodor: *Prolegomena zum Liber diurnus*. Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philos.-hist. Kl., Bd. 117. Wien 1889.
- SLAVICKÝ, Tomáš: *Fragmenty neumovaných knih officia ve sbírce rukopisů pražské Knihovny metropolitní kapituly*. Netišťená seminární práce na Ústavu hudební vědy Filosofické fakulty University Karlovy v Praze (nedatováno).
- SOMMER, Petr: *První dvě století benediktinských klášterů v Čechách*. *Studia mediaevalia Pragensia* II. Praha 1991, s. 75–100.
- SOMMER, Petr: *Řezno a raně středověký Břevnov*. *Český časopis historický* 93, 1995, s. 25–36.
- SOMMER, Petr: *Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury*. Praha 2001.
- SOMMER, Petr: *Kláster Břevnov*. In: Wiczorek, Alfred – Hinz, Hans-Martin (edd.): *Střed Evropy okolo roku 1000. Příručka a katalog k výstavě*. Praha 2002, s. 147–148.
- SOMMER, Petr: *Jeden den děkana Kosmy. Ze života českých duchovních v raném středověku*. *Dějiny a současnost* 12, 2008, s. 34–36.
- SPILLING, Herrad: *Die Entstehung der karolingischen Minuskel*. In: Fried, Johannes (ed.): 794 – Karl der Große in Frankfurt am Main. Ein König bei der Arbeit. Ausstellung zum 12000-Jahre-Jubiläum der Stadt Frankfurt am Main. Sigmaringen 1994, s. 51–53.

- SPILLING, Herrad: *Die frühe Phase karolingischer Minuskel in Fulda*. In: Schimpf, Gangolf (hg.): *Kloster Fulda in der Welt der Karolinger und Ottonen*. Frankfurt am Main 1996 (Fuldaer Studien 7), s. 249–284.
- SPUNAR, Pavel: *Kletba Hildebertova*. Listy filologické 4, 1956, s. 178–186.
- SPUNAR, Pavel: *Paleografické poznámky k wolfenbüttelskému rukopisu Gumpoldovy legendy*. Listy filologické 79, 1956, s. 39–46.
- SPUNAR, Pavel: *La plus ancienne école en Bohême*. Cahiers de la civilisation médiévale 17, 1974, s. 125–128.
- [SPUNAR, Pavel]: *Školy a antická tradice v přemyslovských Čechách*. In: VARCL, Ladislav (red.): *Antika a česká kultura*. Praha 1978, s. 15–32.
- SPUNAR, Pavel: *Středověké školství a knihovny*. In: Spunar, Pavel a kol.: *Kultura středověku*. Praha 1995², s. 77–97.
- SPUNAR, Pavel – MERHAUTOVÁ, Anežka: *Kodex vyšehradský. Korunovační evangelistář prvního českého krále*. Praha 2006.
- SPURNÝ, František: *Skriptorium plaské*. Brno 1950 (netištená disertační práce).
- STAMMBERGER, Ralf M. W.: *Scriptor und Skriptorium. Das Buch im Spiegel mittelalterlicher Handschriften*. Graz 2003.
- STEFFENS, Franz: *Lateinische Paläographie*. Berlin 1929².
- STEHLÍKOVÁ, Dana – SOMMER, Petr: *Krypta kláštera v Břevnově*. Průvodce ke stálé výstavě v raně středověké kryptě břevnovského kláštera. Praha 1985.
- STEINACKER, Harold: *Zum Liber diurnus und zur Frage nach dem Ursprung der Frühminuskel*. In: *Miscellanea Francesco Ehrle. Scritti di storia e paleografia IV (Paleografia e diplomatica)*. Roma 1924, s. 105–176.
- SULITKOVÁ, Ludmila: *Městské úřední knihy Archivu města Brna 1343–1619*. Katalog. I. svazek: *Knihy početní*. Brno 1999.
- SVOBODOVÁ, Milada: *Katalog českých a slovenských rukopisů sign. XVII získaných Národní (Univerzitní) knihovnou po vydání Truhlářova Katalogu z roku 1906*. Praha 1996.
- ŠEDIVÝ, Juraj – PÁTKOVÁ, Hana: *Vocabularium parvum scripturae latinae*. Bratislava–Praha 2008.
- ŠIMÁKOVÁ, Jitka – VRCHOTKA, Jaroslav a kol.: *Katalog prvotisků Knihovny Národního muzea v Praze a zámeckých a hradních knihoven v České republice*. Praha 2001.
- ŠRÁMEK, Josef: *Břevnovské opatství ve středověku: Břevnov, Rajhrad, Police nad Metují a Broumov*. Praha 2016 (Pietas Benedictina 22).
- ŠVÁBENSKÝ, Mojmír: *G 12. Cerroniho sbírka (13. stol.–1845)*, sv. 1–3. Brno 1973.
- ŠVÁBENSKÝ, Mojmír: *Zlomky (tématický inventář signatur) G1, č. 12.307; G2, č. 723–727, 740*. Brno 1975.
- ŠVÁBENSKÝ, Mojmír: *Signatury fondu G2 (Nová sbírka)* [xerokopie starého polohového inventáře]. Brno 1993.
- TEIGE, Josef: *Zpráva o pramenech dějin kláštera hradištského u Olomouce (až do roku 1300)*. Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-filologická, č. 12, 1893. Praha 1894.
- THOMPSON, Edward Maund: *The New Palaeographical Society. Facsimiles of Ancient Manuscripts, Ser. I–II*. London 1903–1930.
- THURN, H.: *Die Pergamenthandschriften der ehemaligen Dombibliothek*. Wiesbaden 1984 (Die Handschriften der Universitätsbibliothek Würzburg 3/1).
- TRAUBE, Ludwig: *Vorlesungen und Abhandlungen I–III*. München 1909–1920.

- Die Trierer Ada-Handschrift*, hg. v. Karl MENZEL, Peter CORSEN, Hubert JANITSCHKE, Alexander SCHNÜTGEN, Felix HETTNER, Karl LAMPRECHT (mit 38 Tafeln). Leipzig 1889. (Publikationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde VI).
- TRUHLÁŘ, Josef: *Catalogus codicum manu scriptorum latinorum, qui in c. r. bibliotheca publica atque universitatis Pragensis asservantur I-II*. Pragae 1905–1906.
- TRUHLÁŘ, Josef: *Katalog českých rukopisů c. k. veřejné a Universitní knihovny pražské*. Praha 1906.
- TRĚŠTÍK, Dušan: *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935)*. Praha 1997.
- TRĚŠTÍK, D.: *Von Svatopluk zu Boleslaw Chrobry. Die Entstehung Mitteleuropas aus der Kraft des Tatsächlichen und aus einer Idee*. In: Urbańczyk, Przemyslaw (ed.): *The Neighbours of Poland in the 10th Century*. Warszawa 2000, s. 111–145.
- TRĚŠTÍK, Dušan: *Založení pražského a moravského biskupství*. In: Wicczorek, Alfred – Hinz, Hans-Martin (edd.): *Střed Evropy okolo roku 1000. Příručka a katalog k výstavě*. Praha 2002, s. 144–145.
- TRĚŠTÍK, Dušan: *K založení pražského biskupství v letech 968–976: pražská a řezenská tradice*. In: Pánek, Jaroslav (ed.): *Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesoru Josefu Petráňovi*. Praha 2004, s. 179–196.
- TUREK, Rudolf: *Počátky české vzdělanosti*. Praha 1988.
- UHLÍŘ, Zdeněk: *Codex gigas, jeho obsah a funkce*. In: *Codex gigas, ďáblová bible. Tajemství největší knihy světa*. Praha 2007.
- UNTERKIRCHER, Franz: *Inventar der illuminierten Handschriften, Inkunabeln und Frühdrucke der Österreichischen Nationalbibliothek. Teil 1: Die abendländischen Handschriften*. Wien 1957.
- UNTERKIRCHER, Franz: *Katalog der datierten Handschriften in lateinischer Schrift in Österreich I.1 (Text). Wien 1969; I.2 (Tafeln). Wien 1969*.
- URBÁNKOVÁ, Emma: *Rukopisy a vzácné tisky pražské Universitní knihovny*. Praha 1957.
- VACEK, Václav Jaroslav: *Die Choralhandschriften des Stiftes Tepl*. Beiträge 1, II. Teil. [s. d.]
- VÁŇA, Zdeněk: *Přemyslovska Budeč. Archeologický výzkum hradiště v letech 1972–1986*. Praha 1995.
- VEČERKA, Radoslav: *Počátky písemnictví v českých zemích do poloviny 13. století. Literatura staroslověnská a latinská*. Brno 1992.
- VIDMANOVÁ, Anežka: *Ze středověké školy*. In: Laborintus. *Latinská literatura středověkých Čech*. Praha 1994, s. 118–123.
- VIDMANOVÁ, Anežka: *Antika v literatuře středověkých Čech*. In: Laborintus. *Latinská literatura středověkých Čech*. Praha 1994, s. 172–185.
- VIELHABER, Gottfried – INDRA, Gerlach: *Catalogus codicum Plagensium (Cpl.) manuscriptorum*. Linz 1918.
- VILÍMKOVÁ, Milada – PREISS, Pavel: *Ve znamení břevna a růží. Historický, kulturní a umělecký odkaz benediktinského opatství v Břevnově*. Praha 1989.
- VINTR, Josef: *Glosa ke grafice Jagičových a Paterových glos*. In: Čornejová, Michaela – Rychnovská, Lucie – Zemanová, Jana (edd.): *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)* 23.–25. září 2010, Brno, Česká republika. Brno 2010, s. 43–52.
- VINTR, Josef: *Ostrovské rukopisy*. Olomouc 2014 (Slovo a obraz 27).
- VIZKELETY, András: *Mittelalterliche lateinische Handschriftenfragmente in Esztergom*. Budapest 1993. (Fragmenta et codices in bibliothecis Hungariae II).

- VIZKELETY, András: *Mittelalterliche lateinische Handschriftenfragmente in Győr*. Budapest 1998. (Fragmenta et codices in bibliothecis Hungariae III).
- VIZKELETY, András: *Mittelalterliche lateinische Handschriften der Széchényi-Nationalbibliothek (Cod. Lat. 405–556)*. Budapest 2007. (Fragmenta et codices in bibliothecis Hungariae VI).
- VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1998.
- VOBR, Jaroslav (za spolupráce Vladislava DOKOUPILA): *Tisky 16. století z knihovny hrabat Chorinských ve Veselí nad Moravou a z knihovny bývalého jezuitského gymnasia v Brně*. Brno 1977.
- VOBR, Jaroslav: *Soupis postinkunábulí (tisků z let 1501–1520) z fondů Státní vědecké knihovny v Brně I (A–B)*. Brno 1985; *II (C–I)*. Brno 1986; *III (J–P)*. Brno 1986; *IV (Q–Z)*. Brno 1988; *V (Rejstříky)*. Brno 1989.
- VOIGT, Heinrich Gisbert: *Adalbert von Prag. Ein Beitrag zur Geschichte der Kirche und des Mönchtums im zehnten Jahrhundert*. Berlin 1898.
- VOIT, Petr: *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století I (A–O) – II (P–Ž)*. Praha 2008.
- VOJTIŠEK, Václav: *O starém profesním lístku kláštera břevnovského*. Zápisky Katedry československých dějin a archivního studia č. 3, Praha 1956, s. 15–21.
- WÄCHTER, Wolfgang: *Buchrestaurierung. Das Grundwissen des Buch- und Papierrestaurators*. Leipzig 1983².
- WATTENBACH, Wilhelm: *Beiträge zur Geschichte der christlichen Kirche in Maehren und Boehmen*. Wien 1849.
- WATTENBACH, Wilhelm: *Reise nach Österreich in den Jahren 1847, 1848, 1849*. Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde 10, 1851, s. 426–693.
- WATTENBACH, Wilhelm: *Anleitung zur lateinischen Palaeographie*. Leipzig 1886³.
- WATTENBACH, Wilhelm: *Das Schriftwesen im Mittelalter*. Graz 1958¹ (repr. 3. vyd. z r. 1896).
- WEBER [= KADLEC], Jaroslav – TRÍŠKA, Josef – SPUNAR, Pavel: *Soupis rukopisů v Třeboni a v Českém Krumlově*. Praha 1958.
- WEINBERGER, Wilhelm: *Bruchstücke von Handschriften und Wiegendruckten in der Boczek-Sammlung des Mährischen Landesarchivs*. Zeitschrift des deutschen Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens 30, 1928, s. 69–70.
- WIECZOREK, Alfried – HINZ, Hans-Martin (hg.): *Europas Mitte um 1000*. Katalog. Stuttgart 2000.
- WIHODA, Martin: *Anály hradištsko-opatovické nebo První moravská kronika? Po stopách nekosmovského pojetí českých dějin*. In: Malíř, Jiří – Vlček, Radomír (edd.): *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek*. Sborník příspěvků z konference Češi nebo Moravané? K vývoji národního vědomí na Moravě, konané dne 28. 2. 2001 v Brně. Brno 2001, s. 25–32.
- WIHODA, Martin: *Benediktinská kapitola v dějinách kláštera Hradisko u Olomouce*. In: Jan, Libor – Obšuta, Petr (edd.): *Ve stopách sv. Benedikta*. Sborník příspěvků z konference Středověké kláštery v zemích Koruny české konané ve dnech 24.–25. května 2001 v Třebíči. Brno 2002. (Disputationes Moraviae 3), s. 29–38.
- WIHODA, Martin: *Morava v době knížecí 906–1197*. Praha 2010.
- WIHODA, Martin: *České 12. století mezi zbožnými ideály a zkušeností všedního dne*. In: Hanuš, Jiří a kol.: *Christianizace českých zemí ve středoevropské perspektivě*. Brno 2011 (Země a kultura ve střední Evropě 19), s. 116–140.

- WÜHR, Wilhelm: *Das abendländische Bildungswesen im Mittelalter*. München 1950.
- ZAGIBA, Franz: *Das Geistesleben der Slaven im frühen Mittelalter*. Wien-Köln-Graz 1974 (Annales Instituti Slavici 7).
- ZAGIBA, Franz: *Der Kodex 217 der Stiftsbibliothek Heiligenkreuz in Niederösterreich als Quelle zur Kirchengeschichte Böhmens und Mährens*. In: *Millenium dioeceseos Pragensis 973–1973*. Beiträge zur Kirchengeschichte Mitteleuropas im 9.–11. Jahrhundert. Wien-Köln-Graz 1974 (Annales Instituti Slavici 8), s. 64–72.
- ZACHOVÁ, Irena – PETR, Stanislav: *Soupis sbírky rukopisů Antonína Bedřicha Mitrovského v Archivu města Brna*. Praha–Brno 1999.
- ZACHOVÁ, Irena – PETR, Stanislav: *Soupis sbírky rukopisů bývalého Františkova muzea fondu G II*. Praha 2010.
- ZACHOVÁ, Jana – TŘEŠTÍK, Dušan: *Adhortace De ammonicione ad presbiteros a biskup Vojtěch*. Český časopis historický 99, 2001, s. 279–293.
- ZACHOVÁ, Jana: *Legenda Wolfenbüttelského rukopisu*. Praha 2010.
- ZAORAL, Prokop: *Znovu kletba Hildebertova. Příspěvek k olomouckému skriptoriu doby Jindřicha Zdíka*. Sborník Vlastivědného muzea v Olomouci B VI/1960, 1962, s. 171–184.
- ZIEGELBAUER, Magnoaldus: *Epitome historica monasterii Břevnoviensis*. Coloniae: Apud Gotthard. Ioannem Püttner 1740.
- ZIEGLER, Charlotte: *Zisterzienserstift Zwettl. Katalog der Handschriften des Mittelalters. Teil III: Codex 201–300*. Wien-München 1989 (Scriptorium ordinis Cisterciensium).
- ZIEGLER, Charlotte: *Zisterzienserstift Zwettl. Katalog der Handschriften des Mittelalters. Teil IV: Codex 301–424*. Zwettl 1997 (Scriptorium ordinis Cisterciensium).
- ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí*. Praha 1997¹.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti*. Praha 2002.

Internetové zdroje

- <http://www.manuscripta.at> <cit. 14. 9. 2017>
- http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-N-KCR_III_F_22____06I5IF6-cs <cit. 2. 2. 2018>
- http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NKCR__-NKCR_IV_H_22____22P8GS5-cs <cit. 2. 2. 2018>
- http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-N-KCR_I_C_8____46BON47-cs <cit. 2. 2. 2018>
- http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NKCR__-NKCR_III_B_18____1DA6KFC-cs <cit. 2. 2. 2018>
- http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-N-KCR_V_E_9____1P54JR0-cs <cit. 2. 2. 2018>
- http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-N-KCR_III_H_1____4AHJ9UA-cs <cit. 2. 2. 2018>
- http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-N-KCR_VI_D_24____369UNM1-cs <cit. 2. 2. 2018>
- http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-N-KCR_VII_A_16_9__1I120M5-cs <cit. 2. 2. 2018>
- <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-N->

- KCR__IX_C_9____2B0TYPD-cs <cit. 2. 2. 2018>
http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-N-KCR__IX_E_4____4F1GVL2-cs <cit. 2. 2. 2018>
http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-N-KCR__XII_B_12____0IUYPH7-cs <cit. 2. 2. 2018>
http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-N-KCR__XII_B_16____0FTLKKE-cs <cit. 2. 2. 2018>
http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-N-KCR__XIV_D_21____25ECIZC-cs <cit. 2. 2. 2018>
http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-N-KCR__XIV_D_23____2LM67T0-cs <cit. 2. 2. 2018>
http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-N-KCR__XVII_F_49____2XS2QWA-cs <cit. 2. 2. 2018>
<http://vb.uni-wuerzburg.de/ub/permalink/mpthf189-1> <cit. 2. 2. 2018>
<http://www.ksbm.oeaw.ac.at/schlaegl/sig.htm> <cit. 23.2.2018>

SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH

Obr. 1: Praha, NK ČR, sign. III.F.22. © Národní knihovna ČR.

Obr. 2: Strahov, Knihovna premonstrátského kláštera, sign. 548/zl. © Královská kanonie premonstrátů na Stahově.

Obr. 3: Brno, MZA, G 2/II – Zlomky, sign. č. 726 C/34. © Moravský zemský archiv v Brně.

Obr. 4: Brno, MZK, sign. PT 1–365.913. © Moravská zemská knihovna.

Obr. 5: Brno, MZK, sign. ST 3–301.380. © Moravská zemská knihovna.

Obr. 6: Brno, MZK, sign. PT 1–440.370. © Moravská zemská knihovna.

Obr. 7: Brno, MZK, sign. ST 2–264.076a. © Moravská zemská knihovna.

Obr. 8: Brno, MZK, sign. ST 2–264.076b. © Moravská zemská knihovna.

Obr. 9: Brno, MZK, sign. ST 3–28.861. © Moravská zemská knihovna.

Obr. 10: Brno, MZK, sign. PT 3–87.664. © Moravská zemská knihovna.

Obr. 11: Brno, MZK, sign. ST 3–862.608. © Moravská zemská knihovna.

Obr. 12: Brno, MZK, sign. ST 4–658.310. © Moravská zemská knihovna.

Obr. 13a: Brno, MZK, sign. A 33. © Klášter augustiniánů na Starém Brně.

Obr. 13b: Olomouc, Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M I 238. © Vědecká knihovna v Olomouci.

- Obr. 14: Brno, MZK, sign. A 135/5. © Klášter augustiniánů na Starém Brně.
- Obr. 15a–15b: Brno, MZK, sign. AP 6. © Klášter augustiniánů na Starém Brně.
- Obr. 16: Brno, MZK, sign. D 49. © Klášter františkánů Dačice.
- Obr. 17: Brno, MZK, sign. D 65. © Klášter františkánů Dačice.
- Obr. 18: Brno, MZK, sign. Ch Biblio XIV, Oben 7. © Moravská zemská knihovna.
- Obr. 19: Brno, MZK, sign. Ch Archiv X.G.29. © Moravská zemská knihovna.
- Obr. 20: Brno, MZK, sign. Mk 21. © Moravská zemská knihovna.
- Obr. 21: Brno, MZK, sign. Mk 26. © Moravská zemská knihovna.
- Obr. 22: Brno, MZK, sign. Mk 35. © Moravská zemská knihovna.
- Obr. 23: Brno, MZK, sign. Mk 50. © Moravská zemská knihovna.
- Obr. 24: Brno, MZK, sign. Mk 93. © Moravská zemská knihovna.
- Obr. 25: Brno, MZK, sign. Mk 111. © Moravská zemská knihovna.
- Obr. 26: Brno, MZK, sign. MkP 29. © Moravská zemská knihovna.
- Obr. 27: Brno, MZK, sign. MkP 153. © Moravská zemská knihovna.
- Obr. 28: Brno, MZK, sign. MkP 100. © Moravská zemská knihovna.
- Obr. 29: Brno, Kapucínská knihovna, sign. K 2382. © Klášter kapucínů Brno.
- Obr. 30: Brno, MZA, G 1, sign. č. 12.307/2 lat. © Moravský zemský archiv v Brně.
- Obr. 31: Brno, MZA, G 1, sign. č. 12.307/3 lat. © Moravský zemský archiv v Brně.
- Obr. 32: Brno, MZA, G 1, sign. č. 12.307/4 lat. © Moravský zemský archiv v Brně.
- Obr. 33: Brno, MZA, G 1, sign. č. 12.307/6 lat. © Moravský zemský archiv v Brně.
- Obr. 34: Brno, MZA, G 2/II – Zlomky, sign. č. 723/1b. © Moravský zemský archiv v Brně.
- Obr. 35: Brno, MZA, G 2/II – Zlomky, sign. č. 724/26. © Moravský zemský archiv v Brně.
- Obr. 36: Brno, MZA, G 2/II – Zlomky, sign. č. 724/31. © Moravský zemský archiv v Brně.

- Obr. 37: Brno, MZA, G 2/II – Zlomky, sign. č. 725/6. © Moravský zemský archiv v Brně.
- Obr. 38: Brno, MZA, G 2/II – Zlomky, sign. č. 726 D/4. © Moravský zemský archiv v Brně.
- Obr. 39: Brno, MZA, G 2/II – Zlomky, sign. č. 726 D/5. © Moravský zemský archiv v Brně.
- Obr. 40: Brno, MZA, G 2/II – Zlomky, sign. č. 740–frag. 6/1. © Moravský zemský archiv v Brně.
- Obr. 41: Brno, MZA, G 2/II – Zlomky, sign. č. 740–frag. 6/2. © Moravský zemský archiv v Brně.
- Obr. 42: Brno, MZA, G 2/II – Zlomky, sign. č. 740–frag. 7/3. © Moravský zemský archiv v Brně.
- Obr. 43: Brno, MZA, G 2/II – Zlomky, sign. č. 740–frag. 6/4. © Moravský zemský archiv v Brně.
- Obr. 44: Brno, MZA, G 2/II – Zlomky, sign. č. 740–frag. 6/5. © Moravský zemský archiv v Brně.
- Obr. 45: Brno, MZA, G 11, sign. FM 946. © Moravský zemský archiv v Brně.
- Obr. 46: Brno, Archiv města Brna, A 1/3, rkp. č. 250. © Archiv města Brna.
- Obr. 47: České Budějovice, Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích, pob. Zlatá koruna, sine sign. © Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích.
- Obr. 48: Děčín, SOkA, ev. č. R–10. © Státní okresní archiv Děčín.
- Obr. 49: Děčín, SOkA, ev. č. R–13. © Státní okresní archiv Děčín.
- Obr. 50a–50b: Havlíčkův Brod, SOkA, Děkaný úřad Havlíčkův Brod, kart. č. 9, inv. č. 271. © Státní okresní archiv Havlíčkův Brod.
- Obr. 51: Hradec Králové, SOkA, Sb. rukopisů, sine sign. („Ukázkové písemnosti a tisky“). © Státní okresní archiv Hradec Králové.
- Obr. 52: Hradec Králové, SOkA, AM Nový Bydžov, kn. č. 1. © Státní okresní archiv Hradec Králové.
- Obr. 53: Hradiště sv. Hypolita u Znojma, sign. GN 131. © Klášter křížovníků s červenou hvězdou u sv. Hypolita u Znojma.

Obr. 54: Jihlava, SOkA, Sběrka městského muzea Telč, sine sign. © Státní okresní archiv Jihlava.

Obr. 55: Jindřichův Hradec, pob. SOA Třeboň, sb. zlomků sine sign., inv. č. 1. © Státní oblastní archiv Třeboň.

Obr. 56: Jindřichův Hradec, pob. SOA Třeboň, sb. zlomků sine sign., inv. č. 2. © Státní oblastní archiv Třeboň.

Obr. 57: Jindřichův Hradec, pob. SOA Třeboň, sb. zlomků sine sign., inv. č. 3, 4. © Státní oblastní archiv Třeboň.

Obr. 58: Kroměříž, Arcibiskupská knihovna, prvotisk sign. 21.342. © Arcibiskupství Olomouc.

Obr. 59: Kroměříž, Arcibiskupská knihovna, prvotisk sign. 21.352. © Arcibiskupství Olomouc.

Obr. 60: Křivoklát, hradní knihovna, sign. I d 33. © Národní památkový ústav, ÚPS v Praze.

Obr. 61: Křivoklát, hradní knihovna, sign. 22 e 19. © Národní památkový ústav, ÚPS v Praze.

Obr. 62: Křivoklát, hradní knihovna, sign. 22 e 23. © Národní památkový ústav, ÚPS v Praze.

Obr. 63a+63b: Kynžvart, zámecká knihovna, sign. 20 E 10. © Národní památkový ústav, ÚPS v Praze.

Obr. 64: Kynžvart, zámecká knihovna, sign. 20 E 26. © Národní památkový ústav, ÚPS v Praze.

Obr. 65: Kynžvart, zámecká knihovna, sign. 20 K 19. © Národní památkový ústav, ÚPS v Praze.

Obr. 66: Litoměřice, biskupská knihovna, sign. B.II.O.1. © Litoměřické biskupství.

Obr. 67: Litoměřice, biskupská knihovna, sign. B.II.F.17/1-3. © Litoměřické biskupství.

Obr. 68: Louka, klášterní knihovna, frag. sine sign. © Farní úřad Louka.

Obr. 69: Mělník, SOkA, Sběrka rukopisy, zlomek sine sign. © Státní okresní archiv Mělník.

Obr. 70: Mikulov, Regionální muzeum, sign. MIK 6404. © Regionální muzeum Mikulov.

Obr. 71: Nelahozeves, Roudnická Lobkowiczská knihovna, sign. II.Bd.6. © Lobkowicz Collections, o.p.s.

Obr. 72: Nelahozeves, Roudnická Lobkowiczská knihovna, sign. IV.Da.5. © Lobkowicz Collections, o.p.s.

Obr. 73: Nelahozeves, Roudnická Lobkowiczská knihovna, sign. VI.Fe.50. © Lobkowicz Collections, o.p.s.

Obr. 74: Nová Říše, Knihovna kláštera premonstrátů, sign. NŘ P 40. © Klášter premonstrátů Nová Říše.

Obr. 75: Nová Říše, Knihovna kláštera premonstrátů, sign. NŘ C.I.6694. © Klášter premonstrátů Nová Říše.

Obr. 76: ZA Opava, prac. Olomouc, knih. Metropol. kapituly v Olomouci, sign. CO 27. © Arcibiskupství Olomouc.

Obr. 77: ZA Opava, prac. Olomouc, knih. Metropol. kapituly v Olomouci, sign. CO 92. © Arcibiskupství Olomouc.

Obr. 78: ZA Opava, prac. Olomouc, knih. Metropol. kapituly v Olomouci, sign. CO 93. © Arcibiskupství Olomouc.

Obr. 79: ZA Opava, prac. Olomouc, knih. Metropol. kapituly v Olomouci, sign. CO 156. © Arcibiskupství Olomouc.

Obr. 80: ZA Opava, prac. Olomouc, knih. Metropol. kapituly v Olomouci, sign. CO 271. © Arcibiskupství Olomouc.

Obr. 81: ZA Opava, prac. Olomouc, knih. Metropol. kapituly v Olomouci, sign. CO 302. © Arcibiskupství Olomouc.

Obr. 82: ZA Opava, prac. Olomouc, knih. Metropol. kapituly v Olomouci, sign. CO 350. © Arcibiskupství Olomouc.

Obr. 83: ZA Opava, prac. Olomouc, knih. Metropol. kapituly v Olomouci, sign. CO 408. © Arcibiskupství Olomouc.

Obr. 84: ZA Opava, prac. Olomouc, knih. Metropol. kapituly v Olomouci, sign. CO 444. © Arcibiskupství Olomouc.

Obr. 85: ZA Opava, prac. Olomouc, knih. Metropol. kapituly v Olomouci, sign. prvotisk č. 223. © Arcibiskupství Olomouc.

Obr. 86: ZA Opava, prac. Olomouc, Pozůstalost Bohumila Zlámala, zlomky sine sign.
© Zemský archiv Opava.

Obr. 87: ZA Opava, prac. Olomouc, RA Žerotínů – Bludov, inv. č. 25. © Zemský archiv
Opava.

Obr. 88: Olomouc, Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M I 301. © Vědecká knihovna
v Olomouci.

Obr. 89: Praha, NK ČR, sign. IV.H.22. © Národní knihovna ČR.

Obr. 90a–90b: Plzeň, Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje, prvotisk sign.
V 28.349. © Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje.

Obr. 91: Plzeň, Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje, prvotisk sign. V 3379–4.
© Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje.

Obr. 92: Plzeň, Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje, Knihovna františkánů v Plz-
ni, sign. D 2. © Provincie bratří františkánů, Praha.

Obr. 93: Plzeň, Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. 3052. © Západočeské muzeum v Plz-
ni.

Obr. 94: Praha, NK ČR, sign. I.C.8. © Národní knihovna ČR.

Obr. 95: Praha, NK ČR, sign. III.B.18. © Národní knihovna ČR.

Obr. 96: Praha, NK ČR, sign. III.F.18. © Národní knihovna ČR.

Obr. 97: Praha, NK ČR, sign. III.H.1. © Národní knihovna ČR.

Obr. 98: Praha, NK ČR, sign. IV.A.24. © Národní knihovna ČR.

Obr. 99: Praha, NK ČR, sign. VI.D.24. © Národní knihovna ČR.

Obr. 100: Praha, NK ČR, sign. VII.A.16/9. © Národní knihovna ČR.

Obr. 101: Praha, NK ČR, sign. IX.C.9. © Národní knihovna ČR.

Obr. 102: Praha, NK ČR, sign. IX.E.4. © Národní knihovna ČR.

Obr. 103: Praha, NK ČR, sign. X.E.3. © Národní knihovna ČR.

Obr. 104: Praha, NK ČR, sign. XII.B.12. © Národní knihovna ČR.

- Obr. 105: Praha, NK ČR, sign. XII.B.16. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 106: Praha, NK ČR, sign. XIII.F.11. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 107: Praha, NK ČR, sign. XIV.D.21. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 108: Praha, NK ČR, sign. XIV.D.23. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 109: Praha, NK ČR, sign. XVII.F.49. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 110: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.27. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 111: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.37. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 112: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.46. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 113: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.49. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 114: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.65. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 115: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.78. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 116: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.83. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 117: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.115. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 118: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.134. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 119: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.141. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 120: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.143. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 121: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.157. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 122: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.189. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 123: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.206. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 124: Praha, NK ČR, sign. XXIV.A.284. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 125: Praha, knihovna křížovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 1. © Klášter křížovníků s červenou hvězdou v Praze.
- Obr. 126: Praha, knihovna křížovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 4. © Klášter křížovníků s červenou hvězdou v Praze.

Obr. 127: Praha, knihovna křížovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 6. © Klášter křížovníků s červenou hvězdou v Praze.

Obr. 128: Praha, knihovna křížovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 9. © Klášter křížovníků s červenou hvězdou v Praze.

Obr. 129: Praha, knihovna křížovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 11. © Klášter křížovníků s červenou hvězdou v Praze.

Obr. 130: Praha, knihovna křížovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 12. © Klášter křížovníků s červenou hvězdou v Praze.

Obr. 131: Praha, knihovna křížovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 14. © Klášter křížovníků s červenou hvězdou v Praze.

Obr. 132: Praha, knihovna křížovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 28. © Klášter křížovníků s červenou hvězdou v Praze.

Obr. 133: Praha, knihovna křížovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 30. © Klášter křížovníků s červenou hvězdou v Praze.

Obr. 134: Praha, knihovna křížovníků s červ. hvězdou, sign. frag. 31. © Klášter křížovníků s červenou hvězdou v Praze.

Obr. 135: Praha, knihovna křížovníků s červ. hvězdou, sign. XXII A 4. © Klášter křížovníků s červenou hvězdou v Praze.

Obr. 136: Praha, NK ČR, sign. MS Cheb 3/49. © Národní knihovna ČR.

Obr. 137: Praha, NK ČR, sign. MS Cheb 4/35. © Národní knihovna ČR.

Obr. 138: Praha, NK ČR, sign. MS Cheb 5/48. © Národní knihovna ČR.

Obr. 139: Praha, NK ČR, sign. MS Cheb 7/12. © Národní knihovna ČR.

Obr. 140: Praha, NK ČR, sign. MS Cheb 7/41. © Národní knihovna ČR.

Obr. 141: Praha, NK ČR, sign. MS Cheb 38/1. © Národní knihovna ČR.

Obr. 142: Praha, NK ČR, sign. MS Cheb 47/32. © Národní knihovna ČR.

Obr. 143: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 A b 2. © Knihovna Národního muzea.

Obr. 144: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 1/3. © Knihovna Národního muzea.

Obr. 145: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 1/5. © Knihovna Národního muzea.

Obr. 146: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 1/9. © Knihovna Národního muzea.

Obr. 147: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 1/15. © Knihovna Národního muzea.

Obr. 148: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/19c. © Knihovna Národního muzea.

Obr. 149: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/15. © Knihovna Národního muzea.

Obr. 150: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/17. © Knihovna Národního muzea.

Obr. 151: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/18a. © Knihovna Národního muzea.

Obr. 152: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/19a. © Knihovna Národního muzea.

Obr. 153: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/29. © Knihovna Národního muzea.

Obr. 154: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/30. © Knihovna Národního muzea.

Obr. 155: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/34. © Knihovna Národního muzea.

Obr. 156: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 2/35. © Knihovna Národního muzea.

Obr. 157: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 13/1. © Knihovna Národního muzea.

Obr. 158: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 E a 55. © Knihovna Národního muzea.

Obr. 159: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 E c 24. © Knihovna Národního muzea.

Obr. 160: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 E c 25. © Knihovna Národního muzea.

Obr. 161: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 E c 26. © Knihovna Národního muzea.

Obr. 162: Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 E c 79. © Knihovna Národního muzea.

Obr. 163: Praha, Knihovna Národního muzea, prvotisk sign. KNM 69 C 7. © Knihovna Národního muzea.

Obr. 164: Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. A 70/1. © Pražská metropolitní kapitula.

Obr. 165: Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. A 73/8. © Pražská metropolitní kapitula.

Obr. 166: Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. B 77. © Pražská metropolitní kapitula.

Obr. 167: Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. D 52. © Pražská metropolitní kapitula.

Obr. 168: Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. D 76. © Pražská metropolitní kapitula.

Obr. 169: Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, inv. č. 1696/23. © Pražská metropolitní kapitula.

Obr. 170: Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, inv. č. 1696/26. © Pražská metropolitní kapitula.

Obr. 171: Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, inv. č. 1696/33. © Pražská metropolitní kapitula.

Obr. 172: Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, inv. č. 1696/38. © Pražská metropolitní kapitula.

Obr. 173: Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, inv. č. 1696/42. © Pražská metropolitní kapitula.

Obr. 174: Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, inv. č. 1696/43. © Pražská metropolitní kapitula.

Obr. 175: Strahov, Knihovna premonstrátského kláštera, sign. 72/zl. © Královská kanonie premonstrátů na Stahově.

Obr. 176: Strahov, Knihovna premonstrátského kláštera, sign. 94/zl. © Královská kanonie premonstrátů na Stahově.

Obr. 177: Strahov, Knihovna premonstrátského kláštera, sign. 137/zl. © Královská kanonie premonstrátů na Stahově.

Obr. 178: Strahov, Knihovna premonstrátského kláštera, sign. 241/zl. © Královská kanonie premonstrátů na Stahově.

Obr. 179: Strahov, Knihovna premonstrátského kláštera, sign. 347/zl. © Královská kanonie premonstrátů na Stahově.

Obr. 180: Strahov, Knihovna premonstrátského kláštera, sign. 547/zl. © Královská kanonie premonstrátů na Stahově.

Obr. 181: Strahov, Knihovna premonstrátského kláštera, sign. 724/zl. © Královská kanonie premonstrátů na Stahově.

Obr. 182: Praha, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Sběrka grafiky, sine sign. © Akademie věd ČR.

Obr. 183: Praha, FF UK, Ústav PVH a archivního studia, sine sign. © Univerzita Karlova v Praze.

Obr. 184: Rajhrad, Muzeum Brněnska, Knihovna benediktinského opatství Rajhrad, sign. R 157. © Benediktinské opatství Rajhrad.

Obr. 185: Brno, MZA, G 2/II – Zlomky, kart. 10, sign. č. 726 C/1. © Moravský zemský archiv v Brně.

Obr. 186: Olomouc, knihovna Metropolitní kapituly v Olomouci, sign. prvotisk č. 173. © Arcibiskupství Olomouc.

Obr. 187: Rajhrad, Muzeum Brněnska, Knihovna benediktinského opatství Rajhrad, sign. RP 105. © Benediktinské opatství Rajhrad.

Obr. 188: Rajhrad, Muzeum Brněnska, Knihovna benediktinského opatství Rajhrad, sign. R III.b.4862. © Benediktinské opatství Rajhrad.

Obr. 189: Tábor, SOkA, Sběrka rukopisy (D8), rkp. č. 317. © Státní okresní archiv Tábor.

Obr. 190: Tábor, SOkA, Sběrka rukopisy (D8), rkp. č. 480. © Státní okresní archiv Tábor.

- Obr. 191: Tábor, Husitské muzeum, rkp. HA 5855. © Husitské muzeum v Táboře.
- Obr. 192: Tachov, SOkA, AM Stříbro, sine sign. © Státní okresní archiv Tachov.
- Obr. 193: Praha, NK ČR, sign. Teplá MS frag. 1. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 194: Praha, NK ČR, sign. Teplá MS frag. 2. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 195: Praha, NK ČR, sign. Teplá MS frag. 3. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 196: Praha, NK ČR, sign. Teplá MS frag. 5. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 197: Praha, NK ČR, sign. Teplá MS frag. 9. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 198: Praha, NK ČR, sign. Teplá MS frag. 23. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 199: Praha, NK ČR, sign. Teplá MS frag. 302. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 200: Praha, NK ČR, sign. Teplá prvotisk B 43. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 201: Praha, NK ČR, sign. Teplá prvotisk B 129. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 202: Praha, NK ČR, sign. Teplá tisk C 117. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 203: Praha, NK ČR, sign. Teplá prvotisk E 10. © Národní knihovna ČR.
- Obr. 204: Turnov, Muzeum Českého ráje, sign. R-126. © Muzeum Českého ráje.
- Obr. 205: Vyšší Brod, knihovna cisterciáckého kláštera, sign. 1 VB X. © Cisterciácké opatství Vyšší Brod.
- Obr. 206: Vyšší Brod, knihovna cisterciáckého kláštera, sign. 1 VB XXI. © Cisterciácké opatství Vyšší Brod.
- Obr. 207: Vyšší Brod, knihovna cisterciáckého kláštera, sign. 1 VB LXIX. © Cisterciácké opatství Vyšší Brod.
- Obr. 208: Vyšší Brod, knihovna cisterciáckého kláštera, sign. 1 VB CLXXXX. © Cisterciácké opatství Vyšší Brod.
- Obr. 209: Vyšší Brod, knihovna cisterciáckého kláštera, sign. 1 VB CLXXXIII. © Cisterciácké opatství Vyšší Brod.
- Obr. 210: Vyšší Brod, knihovna cisterciáckého kláštera, sign. 1 VB CCV. © Cisterciácké opatství Vyšší Brod.

Obr. 211: Vyšší Brod, knihovna cisterciáckého kláštera, sign. I VB CCXV. © Cisterciácké opatství Vyšší Brod.

Obr. 212: Vyšší Brod, knihovna cisterciáckého kláštera, sign. I VB CCXVII. © Cisterciácké opatství Vyšší Brod.

Obr. 213: Vyšší Brod, knihovna cisterciáckého kláštera, sign. I VB 73. © Cisterciácké opatství Vyšší Brod.

Obr. 214: Vyšší Brod, knihovna cisterciáckého kláštera, sine sign. © Cisterciácké opatství Vyšší Brod.

Obr. 215: Znojmo, SOkA, rukopis sign. Z/II – 304. © Státní okresní archiv Znojmo.

Obr. 216: Znojmo, Knihovna kláštera dominikánů, sign. ZD 9.III.8. © Klášter dominikánů Znojmo.

Obr. I. Stiftsbibliothek Heiligenkreuz, Cod. 217, fol. 76^r. © Zisterzienserabtei Heiligenkreuz.

Obr. II. Stiftsbibliothek Heiligenkreuz, Cod. 217, fol. 51^r. © Zisterzienserabtei Heiligenkreuz.

Obr. III. ÖNB Wien, Cod. Lat. 1322, fol. 79^r. © Österreichische Nationalbibliothek.

Obr. IV. ÖNB Wien, Cod. Lat. 908, fol. 1^v (ruka kaligrafa A). © Österreichische Nationalbibliothek.

Obr. V. Afinita břevnovské písařské školy.

Obr. Va. NA Praha, ŘB Břevnov, inv. č. 191 (Professio Adalberti). © Benediktinské arcipopatství Břevnov.

Obr. Vb. NK ČR Praha, sign. IV.D.7, fol. 24^r (výřez s ukázkou ruky B). © Národní knihovna ČR.

Obr. Vc. Frankfurt am Main, Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg, sign. Ms Lat. oct. 114, fol. 6^v (písař A). © Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg.

Obr. VIa. NK ČR Praha, sign. IV.D.7, fol. 82^r (ruka A: br. Modestus). © Národní knihovna ČR.

Obr. VIb. NK ČR Praha, sign. IV.D.7, fol. 78^v (br. Modestus na vlastní perokresbě). © Národní knihovna ČR.

Obr. VII. NK ČR Praha, sign. IV.D.7, fol. 42^r (ruka B). © Národní knihovna ČR.

Obr. VIIa. NK ČR Praha, sign. IV.D.7, fol. 41^v (ruka C). © Národní knihovna ČR.

Obr. VIIb. Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 418, fol. 2^r (ruka C). © Benediktinské opatství Rajhrad.

Obr. IX. ZA Opava, prac. Olomouc, Knihovna Metropolitní kapituly sv. Václava v Olomouci, sign. prvotisk č. 50. © Olomoucké arcibiskupství.

X. Práce „glosátora B“.

Obr. Xa. Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 388, fol. 70^v. © Benediktinské opatství Rajhrad.

Obr. Xb. Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 388, fol. 105^v. © Benediktinské opatství Rajhrad.

Obr. Xc. Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 388, fol. 106^r. © Benediktinské opatství Rajhrad.

Obr. Xd. Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 388, fol. 107^r. © Benediktinské opatství Rajhrad.

Obr. Xe. Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 388, fol. 26^v. © Benediktinské opatství Rajhrad.

Obr. XIa. NK ČR Praha, sign. IX.C.6, fol. 112^r. © Národní knihovna ČR.

Obr. XIb. NK ČR Praha, sign. IV.D.7, fol. 23^v. © Národní knihovna ČR.

Obr. XII. Práce „glosátora D“.

Obr. XIIa. Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 388, fol. 99^r. © Benediktinské opatství Rajhrad.

Obr. XIIb. Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 388, fol. 34^v. © Benediktinské opatství Rajhrad.

Obr. XIII. Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 384, fol. 71^v. © Benediktinské opatství Rajhrad.

Obr. XIV. Praha, APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. A 156, fol. 33^r. © Pražská metropolitní kapitula.

Obr. XV. Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 418, fol. 1^r (ruka A). © Benediktinské opatství Rajhrad.

Obr. XVI. NK ČR Praha, sign. XIII.G.12, fol. 155^r (ruka F). © Národní knihovna ČR.

Obr. XVII. Břevnovská ex libris.

Obr. XVIIa. ÖNB Wien, Cod. Lat. 908, fol. 1^v. © Österreichische Nationalbibliothek.

Obr. XVIIb. ÖNB Wien, Cod. Lat. 908, fol. 1^r. © Österreichische Nationalbibliothek.

Obr. XVIIc. APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. A 156, fol. 1^r. © Pražská metropolitní kapitula.

Obr. XVIIId. Frankfurt am Main, Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg, sign. Ms Lat. oct. 114, fol. 81^r. © Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg.

Obr. XVIII. Frankfurt am Main, Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg, sign. Ms Lat. oct. 114, fol. 1^r (ruka A). © Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg.

Obr. XIX. Frankfurt am Main, Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg, sign. Ms Lat. oct. 114, fol. 96^r (ruka G). © Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg.

Obr. XX. Stockholm, Kungliga Biblioteket, sign. Cod. Theol. A 144, fol. 35^r (práce kaligrafa „R“). © Kungliga Biblioteket Stockholm.

Obr. XXI. Portrét kaligrafa „R“.

Obr. XXIa–b. Stockholm, Kungliga Biblioteket, sign. Cod. Theol. A 144, fol. 34^v. © Kungliga Biblioteket Stockholm.

Obr. XXII. Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA III 25, fol. 49^v (kaligraf „R“). © Královské kanonie premonstrátů na Strahově.

Obr. XXIII. Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA III 25, fol. 70^v (ruce B, C, A = „R“). © Královské kanonie premonstrátů na Strahově.

Obr. XXIV. Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA III 25, fol. 87^r (ruka D). © Královské kanonie premonstrátů na Strahově.

Obr. XXV. ZA Opava, prac. Olmouc, Knihovna Metropolitní kapituly sv. Václava v Olomouci, sig. CO 96, fol. 12^v (ruka F). © Arcibiskupství Olomouc.

Obr. XXVI. ZA Opava, prac. Olmouc, Knihovna Metropolitní kapituly sv. Václava v Olomouci, sign. CO 96, fol. 42^r (ruce F, G). © Arcibiskupství Olomouc.

Obr. XXVII. ZA Opava, prac. Olmouc, Knihovna Metropolitní kapituly sv. Václava v Olomouci, sign. CO 96, fol. 94^r (ruka H). © Arcibiskupství Olomouc.

Obr. XXVIII. ZA Opava, prac. Olmouc, Knihovna Metropolitní kapituly sv. Václava v Olomouci, sign. CO 96, fol. 8^r (ruka E). © Arcibiskupství Olomouc.

Obr. XXIX. Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DA III 25, fol. 98^v–99^r (souběh práce A = „R“ a jeho žáka D). © Královské kanonie premonstrátů na Strahově.

Obr. XXX. Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, sign. R 387, fol. 55^r (ruka K). © Benediktinské opatství Rajhrad.

Obr. XXXIa. NA Praha, AZK, inv. č 493, sign. ŘB Kladruby 1b. © Národní archiv.

Obr. XXXIb. ANM, Sběrka pergamenů A, sign. Perg-A1. © Archiv Národního muzea.

Obr. XXXII. APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. A 173, fol. 73^r. © Pražská metropolitní kapitula.

Obr. XXXIII. APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. A 173, fol. 108^v. © Pražská metropolitní kapitula.

Obr. XXXIV. APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. A 173, fol. 8^r. © Pražská metropolitní kapitula.

Obr. XXXV. APH, Knihovna Pražské kapituly, sign. A 173, fol. 6^v. © Pražská metropolitní kapitula.

Na obálku byly využity motivy z těchto rukopisů a zlomků: Stiftsbibliothek Heiligenkreuz, Cod. 217, fol. 76^r. © Zisterzienserabtei Heiligenkreuz, Stockholm, Kungliga Biblioteket, sign. Cod. Theol. A 144, fol. 34^v. © Kungliga Biblioteket Stockholm, Brno, MZA, G 2/II – Zlomky, sign. č. 726 C/34. © Moravský zemský archiv v Brně.

EDIČNÍ RADA MASARYKOVY UNIVERZITY

Ing. Radmila Droběnová, Ph.D.
prof. Ing. Petr Dvořák, CSc. (předseda)
Mgr. Michaela Hanousková
doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.
doc. PhDr. Mgr. Tomáš Janík, Ph.D.
doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.
Mgr. et Mgr. Oldřich Krpec, Ph.D.
PhDr. Alena Mizerová (tajemnice)
doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.

doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.
Mgr. David Povolný
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.
prof. RNDr. David Trunec, CSc.
doc. PhDr. Martin Vaculík, Ph.D.
prof. MUDr. Anna Vašků, CSc.
Mgr. Iva Zlatušková (místopředsedkyně)
doc. Mgr. Martin Zvonař, Ph.D.

EDIČNÍ RADA FILOZOFICKÉ FAKULTY MASARYKOVY UNIVERZITY

prof. Mgr. Lukáš Fasora, Ph.D.
prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.
doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.
(předsedkyně)
doc. PhDr. Jana Chamonikolasová, Ph.D.
prof. Mgr. Libor Jan, Ph.D.
prof. PhDr. Jiří Kroupa, CSc.

prof. PhDr. Petr Kyloušek, CSc.
prof. Mgr. Jiří Macháček, Ph.D.
doc. Mgr. Katarina Petrovičová, Ph.D.
(tajemnice)
prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.
prof. PhDr. BcA. Jiří Raclavský, Ph.D.

Počátky latinské písemné kultury v českých zemích

Nejstarší latinské rukopisy a zlomky
v Čechách a na Moravě

Dalibor Havel

Vydala MASARYKOVA UNIVERZITA, Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno
v edici **Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity** / číslo 479

Odpovědná redaktorka / doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.
Výkonná redaktorka / doc. Mgr. Katarina Petrovičová, Ph.D.
Ediční referentka / Mgr. Vendula Hromádková
Grafická koncepce edice a návrh obálky / Mgr. Pavel Křepela
Sazba / Dan Šlosar

Vydání první / 2018

Náklad / 400 výtisků

Tisk a knihařské zpracování / Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s., Husova 1881,
580 01 Havlíčkův Brod

ISBN 978-80-210-8918-1

ISBN 978-80-210-8919-8 (online : pdf)

ISSN 1211-3034

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-8919-2018>

#479